COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM.

CXXXIII.

PATRES QUINTI ECCLESIÆ SÆCULI.

S. AUGUSTINUS.

XXVI.

PROSTAT INSUPER VENALE

MONTIS PESSULANI,

Apud **VIRENQUE**, bibliopolam;

PARISIIS,

Apud **BIBLIOPOLAM**, cui nomen gallice:

SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES

Rue des Saints-Pères, 16;

AQUIS SEXTIIS,

Apud MASSIE et JEAN,

Via vulgo dicta du Pont-Moreau, 2.

PARISIIS – E TYPOGRAPHEO BOURGOGNE ET MARTINET,
via vulgo dicta Jacob, n° 30.

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM,

COMPLECTENS

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS CENTESIMUS TRIGESIMUS TERTIUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

Pluribus extraneorum ordinum insignibus decoratum,

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

M. DCCC. XXXIX.

Saint Augustine Opera omnia

SANCTI AURELII
AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
OPERUM

[vol. 26]

PARS V.
OPERA MORALIA.

DE FIDE RERUM QUÆ NON VIDENTUR, LIBER I.
DE FIDE ET SYMBOLO, LIBER I.
DE FIDE ET OPERIBUS, LIBER I.
ENCHIRIDION, SIVE DE FIDE, SPE ET CHARITATE, LIB. I.
DE AGONE CHRISTIANO, LIBER I.
DE CONTINENTIA, LIBER I.
DE BONO CONJUGALI, LIBER I.
DE SANCTA VIRGINITATE, LIBER I.
DE BONO VIDUITATIS, LIBER SEU EPISTOLA AD JULIANAM VIDUAM.
DE CONJUGIIS ADULTERINIS, LIBRI II.
DE MENDACIO, LIBER I.
CONTRA MENDACIUM, LIBER I.
DE OPERE MONACHORUM, LIBER I.
REGULA AD SERVOS DEI.
DE DIVINATIONE DÆMONUM, LIBER I.
DE CURA GERENDA PRO MORTUIS, LIBER I.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE FIDE RERUM QUÆ NON VIDENTUR,

LIBER UNUS [1].

IN HOC LIBRO DEMONSTRATUR NOS IN CHRISTIANA RELIGIONE, NON CULPABILI TEMERITATE, SED LAUDABILI FIDE CREDERE RES, QUAS OCULIS NOSTRIS NON VIDEMUS.

I. Sunt qui putant christianam religionem propterea ridendam potius quam tenendam, quia in ea, non res quæ videatur ostenditur, sed fides rerum quæ non videntur, hominibus imperatur. Nos ergo ad hos refellendos, qui prudenter sibi videntur nolle credere, quod videre non possunt, etsi non valemus humanis aspectibus monstrare divina quæ credimus, tamen humanis mentibus etiam illa quæ non videntur credenda esse monstramus. Ac primum isti, quos oculis carneis sic stultitia fecit obnoxios, ut quod per eos non cernunt, non sibi existiment esse credendum, admonendi sunt quam multa non solum credant, verum etiam sciant, quæ talibus oculis videri non possunt. Quæ cum sint innumerabilia in ipso animo nostro, cujus invisibilis est

[1] Scriptus post annum 399. — [2] Vide D. Guillon, tom. xxi, p. 179-183.

natura, ut alia taceam, fides ipsa qua credimus, sive cogitatio qua nos vel credere aliquid, vel non credere novimus, cum prorsus aliena sit ab istorum conspectibus oculorum, quid tam nudum, tam clarum, quid tam certum est interioribus visibus animorum? Quomodo ergo credendum non est quod corporeis oculis non videmus, cum vel credere nos, vel non credere, ubi corporeos oculos adhibere non possumus, sine ulla dubitatione videamus?

II. Sed, inquiunt, ista quæ in animo sunt, cum possimus ipso animo cernere, non opus habemus per oculos corporis nosse : quæ autem dicitis vos ut credamus, nec foris ostenditis, ut ea per oculos corporis noverimus, nec intus in animo nostro sunt, ut ea cogitando videamus. Sic ista dicunt, quasi quisquam credere juberetur, si jam sibi præsentatum posset videre quod creditur. Ideo utique debemus credere nonnulla etiam temporalia, quæ non videmus, ut æterna etiam mereamur videre, quæ credimus. Sed quisquis es, qui non vis credere nisi quod vides, ecce præsentia corpora corporeis oculis vides, præsentes voluntates et cogitationes tuas, quia in animo tuo sunt, ipso animo vides : dic mihi, obsecro te, amici tui erga te voluntatem quibus oculis vides? Nulla enim voluntas corporeis oculis videri potest. An vero etiam hoc vides animo tuo, quod in animo agitur alieno? Quod si non vides, quomodo amicali benevolentiæ vicem rependis, si quod non potes videre, non credis? An forte dicturus es, alterius voluntatem per ejus opera te videre? Ergo facta visurus, et verba es auditurus, de amici autem voluntate id quod videri et audiri non potest crediturus. Non enim voluntas illa color est aut figura, ut oculis ingeratur; vel sonus aut cantilena, ut auribus illabatur; aut vero tua est, ut cui cordis affectione sen-

tiatur. Restat itaque, ut nec visa, nec audita, nec apud te intus conspecta credatur, ne tua vita deserta sine ulla amicitia relinquatur, vel impensa tibi dilectio vicissim abs te non rependatur. Ubi est ergo quod dicebas, te credere non debere, nisi quod videres aut extrinsecus corpore, aut intrinsecus corde? Ecce ex corde tuo, credis cordi non tuo; et quo nec carnis nec mentis dirigis aciem, accommodas fidem. Amici faciem cernis corpore tuo, fidem tuam cernis animo tuo : amici vero non abs te amatur fides, si non in te mutuo illa sit fides, qua credas quod in illo non vides. Quamvis homo possit et fallere fingendo benevolentiam, tegendo malitiam : aut si nocere non cogitat, tamen expectando a te aliquam commoditatem, simulat, quia charitatem non habet.

III. Sed dicis, ideo te credere amico, cujus videre cor non potes, quia in tuis tentationibus eum probasti, et cujusmodi animum erga te haberet in tuis periculis, ubi te non deseruit, cognovisti. Numquid ergo, ut amicorum probetur erga nos charitas, videtur tibi nostra optanda calamitas? Nec quisquam erit ex amicis certissimis felix, nisi fuerit adversis rebus infelix : ut videlicet explorato alterius amore non fruatur, nisi suo dolore vel timore crucietur. Et quomodo in habendis veris amicis optari ea, non potius timeri felicitas potest, quam probare nisi infelicitas non potest? Et tamen verum est haberi posse amicum etiam in rebus prosperis, probari autem certius in rebus adversis. Sed utique ut eum probes, periculis tuis nec te committeres, nisi crederes. Ac per hoc cum te committis ut probes, credis antequam probes. Certe enim si rebus non visis credere non debemus, quandoquidem[1] et nondum certius probatis amicorum cordibus credimus; et cum ea malis nostris bona proba-

[1] Locus perplexus et vitiatus.

verimus, etiam tunc eorum erga nos benevolentiam credimus potius. quam videmus : nisi quia tanta fides est, ut non incongruenter quibusdam oculis ejus nos judicemus videre quod credimus : cum propterea credere debeamus, quia videre non possumus.

IV. Si auferatur hæc fides de rebus humanis, quis non attendat quanta earum perturbatio, et quam horrenda confusio subsequatur? Quis enim mutua charitate diligetur ab aliquo, cum sit invisibilis ipsa dilectio, si quod non video, credere non debeo? Tota itaque peribit amicitia, quia non nisi mutuo amore constat. Quid enim ejus poterit ab aliquo recipere, si nihil ejus creditum fuerit exhiberi? Porro amicitia pereunte, neque connubiorum neque cognationum et affinitatum vincula in animo servabuntur; quia et in his utique amica consensio est. Non ergo conjugem conjux vicissim diligere poterit, quando se diligi, quia ipsam dilectionem non potest videre, non credit. Nec filios habere desiderabunt, quos vicissim sibi reddituros esse non credunt. Qui si nascantur et crescant, multo minus ipsi parentes suos amabunt, quorum erga se amorem in eorum cordibus, quia est invisibilis, non videbunt; si ea quæ non videntur, non laudabili fide, sed culpabili temeritate creduntur. Quid jam de cæteris necessitudinibus dicam, fratrum, sororum, generorum atque socerorum, et qualibet consanguinitate et affinitate junctorum, si charitas incerta, voluntasque suspecta est, et filiis parentum, et parentibus filiorum, dum benevolentia non redditur debita; quia nec deberi putatur, quando in alio quæ non videtur, esse non creditur? Porro si non ingeniosa, sed odiosa est ista cautela, ubi nos amari non credimus, quod amorem amantium non videmus, vicemque non rependimus, quibus eam nos debere mutuam non puta-

mus : usque adeo res humanæ perturbantur, si quod non videmus, non credamus, ut omnino funditus evertantur, si nullas credamus hominum voluntates, quas utique videre non possumus. Omitto dicere quam multa isti, qui nos reprehendunt, quia credimus quæ non videmus, credant famæ et historiæ, vel de locis, ubi ipsi non fuerunt; nec dicant : Non credimus, quia non vidimus. Quoniam si hoc dicant, coguntur fateri incertos sibi esse parentes suos : quia et hinc aliis narrantibus, nec tamen quia jam præteritum est id ostendere valentibus, crediderunt, nullum retinentes illius temporis sensum, et tamen aliis inde loquentibus adhibentes sine ulla dubitatione consensum : quod nisi fiat, incurratur necesse est adversus parentes infidelis impietas, dum quasi vitatur in his quæ videre non possumus credendi temeritas. Si ergo non credentibus nobis quæ videre non possumus, ipsa humana societas, concordia pereunte, non stabit; quanto magis est fides, quamvis quæ non videntur, rebus adhibenda divinis : quæ si non adhibeatur, non amicitia quorumlibet hominum, sed ipsa summa religio violatur, ut summa miseria consequatur.

V. Sed amici hominis, inquies, erga me benevolentiam quanquam videre non possum, multis tamen indiciis indagare possum : vos autem quæ vultis ut non visa credamus, nullis indiciis potestis ostendere. Interim non parum est, quod fateris quorumdam indiciorum perspicuitate res aliquas, etiam quæ non videntur, credi oportere : etiam sic enim constat, non omnia quæ non videntur, non esse credenda; jacetque illud abjectum atque convictum, quod dicitur, ea quæ non videmus, non debere nos credere. Multum autem falluntur, qui putant nos sine ullis de Christo indiciis credere in Christum. Nam quæ sunt indicia clariora, quam ea quæ nunc vi-

demus prædicta et impleta? Proinde qui putatis nulla esse indicia, cur de Christo credere debeatis quæ non vidistis, attendite quæ videtis. Ipsa vos Ecclesia ore maternæ dilectionis alloquitur. Ego, quam miramini per universum mundum fructificantem atque crescentem, qualem me conspicitis aliquando non fui. Sed : « In se- » mine tuo benedicentur omnes gentes [1]. » Quando Deus Abrahæ benedicebat, me promittebat : per omnes enim gentes in Christi benedictione diffundor. Semen Abrahæ Christum succedentium generationum ordo testatur. Quod ut breviter colligam, Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob, Jacob genuit duodecim filios, ex quibus ortus est populus Israël. Jacob quippe ipse appellatus est Israël. In his duodecim filiis genuit Judam, unde nomen est Judæorum, ex quibus nata est Virgo Maria, quæ peperit Christum. Et ecce in Christo, id est, in semine Abrahæ benedici omnes gentes, videtis et stupetis; et adhuc in eum credere timetis, in quem non credere potius timere debuistis. An credere dubitatis vel recusatis Virginis partum, cum magis credere debeatis, sic decuisse nasci hominem Deum? Et hoc namque accipite per Prophetam fuisse prædictum : « Ecce Virgo acci- » piet in utero, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus » Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus [2]. » Non ergo dubitabitis Virginem parientem, si velitis credere Deum nascentem; mundi regimen non relinquentem, et ad homines in carne venientem; matri fœcunditatem afferentem, integritatem non auferentem. Sic hominem nasci oportebat, etsi semper erat Deus, ex quo nascendo fieret nobis Deus. Hinc de eo rursus Propheta dicit : « Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi; Virga di- » rectionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti ini-

[1] Gen. XXII, 18. — [2] Isaï. VII, 14.

» quitatem, propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo exul-
» tationis præ participibus tuis[1]. » Ista unctio spiritalis est, qua Deus unxit Deum, Pater scilicet Filium : unde appellatum a chrismate, id est, ab unctione novimus Christum. Ego sum Ecclesia, de qua illi in eodem Psalmo dicitur, et tanquam factum quod futurum fuerat prænuntiatur : « Astitit regina a dextris tuis, in vestitu de-
» aurato, circumamicta varietate, » id est, in sacramento sapientiæ, linguarum varietate decorata. Ibi mihi dicitur : « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam,
» et obliviscere populum tuum, et domum patris tui ;
» quia concupivit rex speciem tuam : quoniam ipse est
» Dominus Deus tuus, et adorabunt eum filiæ Tyri in
» muneribus, vultum tuum deprecabuntur omnes divites
» plebis. Omnis gloria ejus filiæ regis intrinsecus, in fim-
» briis aureis circumamicta varietate. Adducentur regi
» virgines post eam, proximæ ejus adducentur tibi : ad-
» ducentur in lætitia et exultatione, adducentur in tem-
» plum regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, consti-
» tues eos principes super omnem terram. Memores erunt
» nominis tui, in omni generatione et generatione. Prop-
» terea populi confitebuntur tibi in sæculum, et in sæcu-
» lum sæculi[1]. »

VI. Si hanc reginam non videtis, jam etiam regia prole fœcundam. Si non videt impletum, quod audivit esse promissum, cui dictum est : « Audi, filia, et vide. » Si non reliquit ritus pristinos mundi, cui dictum est : « Obliviscere populum tuum, et domum patris tui. » Si non ubique Christum Dominum confitetur, cui dictum est : « Concupivit rex speciem tuam, quia ipse est Do-
» minus Deus tuus. » Si non videt civitates gentium Christo preces fundere, et munera offerre, de quo illi

[1] Psal. XLIV, 7, 8. — [2] Ibid. 10, et seqq.

dictum est : « Adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus. » Si non etiam superbia deponitur divitum, et ab Ecclesia deprecantur auxilium, cui dictum est : « Vultum » tuum deprecabuntur omnes divites plebis. » Si non agnoscit filiam regis, cui dicere jussa est : « Pater noster, » qui es in cœlis[1]. » et in sanctis suis in interiore homine renovatur de die in diem, de qua dictum est : « Omnis » gloria ejus filiæ regis intrinsecus : » quamvis et oculos extraneorum fulgentes[2] fama prædicatorum suorum in diversitate linguarum velut in fimbriis aureis et vestis varietate perstringat. Si non postea quam diffamatur in quocumque loco odore bono ejus, etiam consecrandæ virgines adducuntur ad Christum, de quo dicitur, et cui dicitur : « Adducentur regi virgines post eam, proximæ » ejus adducentur tibi. » Et ne quasi captivæ in aliquem velut carcerem viderentur adduci : « Adducentur, » inquit, in lætitia et exultatione, adducentur in templum » regis. » Si non parit filios, ex quibus habeat tanquam patres, quos constituat sibi ubique rectores, cui dicitur : « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos » principes super omnem terram ; » quorum se orationibus mater et prælata et subjecta commendat ; unde subjunctum est : « Memores erunt nominis tui, in omni generatione et » generatione. » Si non propter eorumdem patrum prædicationem, in qua nominis ejus sine intermissione meminerunt, tam magnæ in ea multitudines congregantur, eique laudem gratiæ sine fine linguis propriis confitentur, cui dicitur : « Propterea populi confitebuntur tibi in sæ» culum, et in sæculum sæculi. » Si non ista ita demonstrantur esse perspicua, ut non inveniant oculi inimicorum in quam partem avertantur, ubi non eadem perspicuitate feriantur, ut ex ea fateri manifeste cogantur :

[1] Matth. vi, 9. — [2] *Forte* fulgente.

merito fortasse dicitis, quod nulla vobis ostendantur indicia, quibus visis credatis etiam illa quæ non videtis. Si vero hæc, quæ videtis, et longe ante prædicta sunt, et tanta manifestatione complentur; si se ipsa veritas et præcedentibus vobis et consequentibus declarat effectibus, o reliquiæ infidelitatis, ut credatis quæ non videtis, iis erubescite quæ videtis.

VII. Me attendite, vobis dicit Ecclesia; me attendite, quam videtis, etiamsi videre nolitis. Qui enim temporibus illis in Judæa terra fideles fuerunt, ex Virgine nativitatem mirabilem, ac passionem, resurrectionem, ascensionem Christi, omnia divina dicta ejus et facta præsentes præsentia didicerunt. Hæc vos non vidistis, propterea credere recusatis. Ergo hæc aspicite, in hæc intendite, hæc quæ cernitis cogitate, quæ vobis non præterita narrantur, nec futura prænuntiantur, sed præsentia demonstrantur. An vobis inane vel leve videtur, et nullum vel parvum putatis esse miraculum divinum, quod in nomine unius crucifixi universum genus currit humanum? Non vidistis quod prædictum et impletum est de humana Christi nativitate; « Ecce virgo in utero » accipiet, et pariet filium[1] : » sed videtis quod prædictum et impletum est ad Abraham Dei verbum : « In » semine tuo benedicentur omnes gentes[2]. » Non vidistis quod de mirabilibus Christi prædictum est : « Venite, et » videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram[3] : » sed videtis quod prædictum est : « Dominus » dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te : postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et » possessionem tuam terminos terræ[4]. » Non vidistis quod prædictum est et impletum de passione Christi : « Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt

[1] Isaï. VII, 14. — [2] Gen. XXII, 18. — [3] Psal. XLV, 9. — [4] Id. II, 7, 8.

» omnia ossa mea ; ipsi vero consideraverunt et conspexe- » runt me ; diviserunt sibi vestimenta mea, et super » vestem meam miserunt fortem : » sed videtis quod in eodem Psalmo prædictum est, et nunc apparet impletum : « Commemorabuntur et convertentur ad Domi- » num universæ fines terræ, et adorabunt in conspectu » ejus universæ patriæ gentium ; quoniam Domini est » regnum, et ipse dominabitur gentium[1]. » Non vidistis quod de resurrectione Christi prædictum atque completum est, loquente Psalmo ex persona ejus prius de traditore et persecutoribus ejus : « Egrediebantur foras, et lo- » quebantur simul in unum ; adversum me insusurrabant » omnes inimici mei, adversum me cogitabant mala mihi ; » verbum iniquum disposuerunt adversum me[2]. » Ubi ut ostenderet nihil eos valuisse occidendo resurrecturum, subjecit atque ait : « Numquid qui dormit, non adjiciet » ut resurgat? » Et paulo post cum de ipso suo traditore per eamdem prophetiam prædixisset, quod in Evangelio quoque scriptum est : « Qui edebat panes meos, amplia- » vit super me calcaneum[3] ; » hoc est, conculcavit me : continuo subdidit : « Tu autem, Domine, miserere mei, » et resuscita me, et reddam illis. » Impletum est hoc, dormivit Christus, et evigilavit, hoc est, resurrexit : qui per eamdem prophetiam in alio Psalmo ait : « Ego dor- » mivi et somnum cepi, et exurrexi, quoniam Dominus » suscipiet me[4]. » Verum hoc non vidistis, sed videtis ejus Ecclesiam, de qua similiter dictum et impletum est : « Domine Deus meus, ad te gentes venient ab extremo » terræ, et dicent : Vere mendacia coluerunt patres nos- » tri simulacra, et non est in illis utilitas[5]. » Hoc certe sive velitis seu nolitis aspicitis, etiam si adhuc aliquam

[1] Psal. XXI, 17, et seqq. — [2] Id. XL, 7, 8. — [3] Joan. XIII, 18. — [4] Psal. III, 6. — [5] Jerem. XXVI, 19.

putatis esse vel fuisse in simulacris utilitatem : certe tamen innumeros gentium populos relictis vel abjectis vel confractis hujusmodi vanitatibus audistis dicere : « Vere » mendacia coluerunt patres nostri simulacra, et non est » in illis utilitas : si faciet homo deos, et ecce ipsi non » sunt dii. » Nec putetis autem ad unum aliquem Dei locum gentes prædictas fuisse venturas, quoniam dictum est : « Ad te gentes venient ab extremo terræ. » Intelligite, si potestis, ad Deum Christianorum, qui summus et verus est Deus, non ambulando venire gentium populos, sed credendo. Nam res eadem ab alio Propheta sic prænuntiata est : « Prævalebit, inquit, Dominus adversus » eos, et exterminabit omnes deos gentium terræ; et ado» rabunt eum unusquisque de loco suo omnes insulæ » gentium[1]. » Quod ait ille : « Ad te omnes gentes ve» nient : » hoc ait iste : « Adorabunt eum unusquisque » de loco suo. » Ergo veniuet ad eum non recedentes de loco suo, quia credentes in eum invenient eum in corde suo. Non vidistis quod prædictum et impletum est de ascensione Christi : « Exaltare super cœlos Deus, : » sed videtis quod continuo sequitur : « Et super omnem ter» ram gloria tua[2]. » Illa de Christo jam facta atque transacta omnia non vidistis, sed ista præsentia in ejus Ecclesia videre vos non negatis. Utraque vobis prædicta monstramus : utraque autem vobis impleta propterea demonstrare videnda non possumus, quia revocare in conspectum præterita non valemus.

VIII. Sed quemadmodum voluntates amicorum quæ non videntur, creduntur per indicia quæ videntur : sic Ecclesia quæ nunc videtur, omnium quæ non videntur, sed in eis litteris ubi et ipsa est prædicta monstrantur, et index est præteritorum, et prænuntia futurorum. Quia

[1] Sophon. II, 11. — [2] Psal. CVII, 6.

et præterita quæ jam non possunt videri, et præsentia quæ nec possunt videri omnia, cum prænuntiarentur, nihil horum poterat tunc videri. Cum ergo fieri prædicta cœperunt, ex illis quæ facta sunt usque ad ista quæ fiunt, de Christo et Ecclesia quæ prædicta sunt ordinata serie cucurrerunt : ad quam seriem pertinent de die judicii, de resurrectione mortuorum, de impiorum æterna damnatione cum diabolo, et de piorum æterna remuneratione cum Christo, quæ similiter prædicta ventura sunt. Cur ergo res primas et novissimas quas non videmus non credamus, cum testes utrarumque res medias quas videmus habeamus; atque in propheticis Libris et primas et medias et novissimas vel audiamus prænuntiatas ante quam fierent, vel legamus? Nisi forte arbitrantur homines infideles a Christianis illa esse conscripta, ut ista quæ jam credebant majus haberent pondus auctoritatis, si ante quam venirent, putarentur esse promissa.

IX. Quod si suspicantur, inimicorum nostrorum Judæorum codices perscrutentur. Ibi legant ista, quæ commemoravimus, prænuntiata de Christo in quem credimus, et Ecclesia quam cernimus ab initio laborioso fidei usque ad sempiternam beatitudinem regni. Sed cum legunt, non mirentur quod ista illi, quorum codices sunt, propter inimicitiarum tenebras non intelligunt. Nam eos non intellecturos ab eisdem Prophetis ante prædictum est : quod ut cætera oportebat impleri, et occulto justoque judicio Dei meritis eorum pœnam debitam reddi. Ille quippe, quem crucifixerunt, et cui fel et acetum dederunt, quamvis in ligno pendens, propter eos quos fuerat in lucem de tenebris educturus, dixerit Patri : « Ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt[1] : » tamen propter cæteros, quos occultioribus causis fuerat de-

[1] Luc. XXIII, 34.

serturus, per Prophetam tanto ante prædixit : « Dede-» runt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me » aceto ; fiat mensa eorum coram ipsis in muscipulam, et » in retributionem et in scandalum; obscurentur oculi » eorum, ne videant, et dorsum illorum semper incurva[1].» Cum causæ itaque nostræ præclarissimis testimoniis circumquaque ambulant oculis obscuratis, ut per eos hæc probentur, ubi et ipsi reprobantur. Ideo factum est, ne sic delerentur, ut eadem secta omnino nulla esset; sed dispersa est super terras, ut portans in nos collatæ gratiæ prophetias ad convincendos firmius infideles, nobis ubique prodesset. Et hoc ipsum quod dico, accipite quemadmodum fuerit prophetatum : « Ne occideris eos, in-» quit, ne quando obliviscantur legem tuam, disperge » eos in virtute tua[2]. » Non sunt ergo occisi, in eo quod non sunt quæ apud eos legebantur, et audiebantur obliti. Si enim Scripturas sanctas, quamvis eas non intelligant, penitus obliviscerentur, in ipso Judaïco ritu occiderentur : quia cum Legis et Prophetarum nihil nossent Judæi, prodesse non possent. Ergo occisi non sunt, sed dispersi : ut quamvis in fide, unde salvi fierent, non haberent; tamen unde nos adjuvaremur, memoria retinerent, in libris suffragatores, in cordibus nostri hostes, in codicibus testes.

X. Quanquam etiam si de Christo et Ecclesia testimonia nulla præcederent, quem non movere deberet ut crederet, repente illuxisse divinam humano generi claritatem, quando videmus relictis diis falsis, et eorum confractis usquequaque simulacris, templis subversis, sive in usus alios commutatis, atque ab humana veternosissima consuetudine tot vanis ritibus extirpatis, unum verum Deum ab omnibus invocari? Et hoc esse factum per unum

[1] Psal. LXVIII, 22-24. — [2] Id. LVIII, 12.

hominem ab hominibus illusum, comprehensum, vinctum, flagellatum, expalmatum, exprobratum, crucifixum, occisum; Discipulis ejus, quos idiotas, et imperitos, et piscatores, et publicanos, per quos ejus magisterium commendaretur, elegit, annuntiantibus ejus resurrectionem, ascensionem, quam se vidisse dixerunt, et impleti Spiritu sancto, hoc Evangelium linguis omnibus, quas non didicerant, sonuerunt. Quos qui audierunt, partim crediderunt, partim non credentes prædicantibus ferociter restiterunt. Ita fidelibus usque ad mortem pro veritate, non mala rependendo, sed perpetiendo certantibus; nec occidendo, sed moriendo vincentibus, sic in istam religionem mutatus est mundus, sic ad hoc Evangelium corda conversa mortalium, marium et fœminarum, parvulorum atque magnorum, doctorum et indoctorum, sapientium et insipientium, potentium et infirmorum, nobilium et ignobilium, excelsorum et humilium, et per omnes gentes Ecclesia diffusa sic crevit, ut etiam contra ipsam catholicam fidem nulla secta perversa, nullum genus exoriatur erroris, quod ita reperiatur christianæ veritati adversari, ut non affectet atque ambiat Christi nomine gloriari : quod quidem non sineretur pullulare per terram, nisi exerceret sanam et ipsa contradictio disciplinam. Quando tantum crucifixus ille potuisset, nisi Deus hominem suscepisset, etiamsi nulla per Prophetas futura talia prædixisset? Cum vero tam magnum pietatis sacramentum habuerit antecedentes vates suos atque præcones, quorum divinis vocibus est prænuntiatum, et sic venerit quemadmodum est prænuntiatum, quis ita sit demens, ut dicat Apostolos de Christo fuisse mentitos, quem sic venisse prædicaverunt, quemadmodum eum venturum Prophetæ ante prædixerunt, qui nec de ipsis Apostolis vera futura tacuerunt? De his quippe dixerant ;

« Non sunt loquelæ neque sermones, quorum non au-
» diantur voces eorum ; in omnem terram exivit sonus eo-
» rum, et in fines orbis terræ verba eorum[1]. » Quod certe in orbe videmus impletum, etsi in carne nondum vidimus Christum. Quis itaque nisi mirabili dementia cæcatus, aut mirabili pertinacia durus ac ferreus, nolit habere sacris Litteris fidem, quæ totius orbis prædixerunt fidem ?

XI. Vos autem, charissimi, qui hanc fidem habetis, vel qui nunc novam habere cœpistis, nutriatur et crescat in vobis. Sicut enim venerunt temporalia tanto ante prædicta, venient et sempiterna promissa. Nec vos decipiant vel vani Pagani, vel falsi Judæi, vel fallaces hæretici, nec non in ipsa Catholica mali Christiani, tanto nocentiores, quanto interiores inimici. Quia et hinc ne perturbarentur infirmi prophetia divina non tacuit, ubi loquens in Cantico Canticorum sponsus ad sponsam, id est, Christus Dominus ad Ecclesiam : « Sicut lilium,
» inquit, in medio spinarum, ita proxima mea in medio
» filiarum[2]. » Non dixit, in medio extranearum ; sed, « In medio filiarum. Qui habet aures audiendi, audiat[3] : » et dum sagena, quæ missa est in mare, et congregat omnia genera piscium, sicut sanctum loquitur Evangelium, trahitur ad littus[4], id est, ad sæculi finem, secernat se a piscibus malis, corde, non corpore; mores malos mutando, non retia sancta rumpendo : ne qui nunc probati reprobis videntur esse permixti, non vitam, sed pœnam reperiant sempiternam, cum cœperint in littore separari.

[1] Psal. XXVIII, 4, 5. — [2] Cant. II, 2. — [3] Matth. XIII, 9. — [4] Ibid. 47.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE FIDE ET SYMBOLO

LIBER UNUS [1].

SYMBOLI CAPITA SINGULA STUDIOSE EXPLICANTUR, CUM HÆRETICORUM FIDEI CATHOLICÆ ADVERSANTIUM, ET MAXIME MANICHÆORUM REPREHENSIONE.

I. Quoniam scriptum est [2] et Apostolicæ disciplinæ robustissima auctoritate firmatum, « Quia justus ex fide » vivit [3]; » eaque fides officium a nobis exigit et cordis et linguæ, ait enim Apostolus: « Corde creditur ad justi- » tiam, ore autem confessio fit ad salutem [4]: » oportet nos esse et justitiæ memores et salutis. Quandoquidem in sempiterna justitia regnaturi, a præsenti sæculo maligno salvi fieri non possumus, nisi et nos ad salutem proximorum nitentes, etiam ore profiteamur fidem: quam corde gestamus: quæ fides ne fraudulentis calliditatibus hæreticorum possit in nobis aliqua ex parte violari, pia

[1] Sciptus anno 393. — [2] Vide D. Guillon, tom. xxiii, p. 106-109, et Vide Retract, lib. i, cap. 17. — [3] Habac. ii, 4, et Galat. iii, 11. — [4] Rom. x.

cautaque vigilantia providendum est. Est autem catholica fides in Symbolo nota fidelibus, memoriæque mandata, quanta res passa est brevitate sermonis : ut incipientib atque lactentibus, eis qui in Christo renati sunt, nondu Scripturarum divinarum diligentissima et spiritali trac tatione atque cognitione roboratis, paucis verbis credendum constitueretur, quod multis verbis exponendum esset proficientibus, et ad divinam Doctrinam certa humilitatis atque charitatis firmitate surgentibus. Sub ipsis ergo paucis verbis in Symbolo constitutis, plerique hæretici venena sua occultare conati sunt : quibus restitit et resistit divina misericordia per spiritales viros, qui catholicam fidem, non tantum in illis verbis accipere et credere, sed etiam Domino revelante intelligere atque cognoscere meruerunt. Scriptum est enim : « Nisi credideritis, non in» telligetis [1]. » Sed tractatio fidei ad muniendum Symbolum valet : non ut ipsa pro Symbolo gratiam Dei consequentibus memoriæ mandanda et reddenda tradatur ; sed ut illa quæ in Symbolo retinentur, contra hæreticorum insidias auctoritate catholica et munitiore defensione custodiat.

II. Conati sunt enim quidam persuadere Deum patrem non esse omnipotentem : non quia hoc dicere ausi sunt, sed in suis traditionibus hoc sentire et credere convincuntur. Cum enim dicunt esse naturam, quam Deus omnipotens non creaverit, de qua tamen istum mundum fabricaverit, quem pulchre ordinatum esse concedunt : ita omnipotentem Deum negant, ut non eum credant mundum potuisse facere, nisi ad eum fabricandum alia natura, quæ jam fuerat, et quam ipse non fecerat, uteretur : carnali scilicet consuetudine videndi fabros et domorum structores et quoslibet opifices, qui nisi adjuven-

[1] Isaï. VII, juxta LXX.

tur parata materia, ad effectum suæ artis pervenire non possunt. Ita etiam intelligunt fabricatorem mundi non esse omnipotentem, si mundum fabricare non posset, nisi cum aliqua non ab illo fabricata natura, tanquam materies, adjuvaret. Aut si omnipotentem Deum fabricatorem mundi esse concedunt, fateantur necesse est ex nihilo eum fecisse quæ fecit. Non enim aliquid esse potest, cujus creator non esset, cum esset omnipotens. Quia et si aliquid ex fecit aliquo, sicut hominem de limo, non utique fecit ex eo quod ipse non fecerat; quia terram unde limus est, ex nihilo fecerat. Et si ipsum cœlum et terram, id est, mundum et omnia quæ in eo sunt, ex aliqua materia fecerat, sicut scriptum est: « Qui fecisti mundum » ex materia invisa[1], » vel etiam, « informi, » sicut nonnulla exemplaria tenent; nullo modo credendum est illam ipsam materiam de qua factus est mundus, quamvis informem, quamvis invisam, quocumque modo esset, per se ipsam esse potuisse, tanquam coæternam et coævam Deo: sed quemlibet modum suum, quem habebat, ut quoquo modo esset, et distinctarum rerum formas posset accipere, non habebat nisi ab omnipotente Deo, cujus beneficio est res non solum quæcumque formata, sed etiam quæcumque formabilis. Inter formatum autem et formabile hoc interest, quod formatum jam accepit formam, formabile autem potest accipere. Sed qui præstat rebus formam, ipse præstat etiam posse formari: quoniam de illo et in illo est omnium speciosissima species incommutabilis: et ideo ipse unus est, qui cuilibet rei, non solum ut pulchra sit, sed etiam ut pulchra esse possit attribuit. Quapropter rectissime credimus omnia Deum fecisse de nihilo: quia etiamsi de aliqua materia factus est mundus, eadem materia ipsa de nihilo facta est, ut

[1] Sap. xi, 18.

ordinatissimo Dei munere prima capacitas formarum fieret, ac deinde formarentur quæcumque formata sunt. Hoc autem diximus, ne quis existimet contrarias sibi esse divinarum Scripturarum sententias, quoniam et omnia Deum fecisse de nihilo scriptum est, et mundum esse factum de informi materia.

III. Credentes itaque in Deum Patrem omnipotentem, nullam creaturam esse quæ ab omnipotente non creata sit, existimare debemus. Et quia omnia per verbum creavit, quod Verbum et Veritas dicitur, et Virtus et Sapientia Dei [1], multisque aliis insinuatur vocabulis qui nostræ fidei Jesus Christus Dominus commendatur, liberator scilicet noster et rector Filius Dei; non enim Verbum illud per quod sunt omnia condita, generare potuit nisi ille qui per ipsum condidit omnia: credimus etiam in Jesum Christum Filium Dei, Patris unigenitum, id est, unicum Dominum nostrum. Quod tamen Verbum non sicut verba nostra debemus accipere, quæ voce atque ore prolata verberato aëre transeunt, nec diutius manent quam sonant. Manet enim illud Verbum incommutabiliter: nam de ipso dictum est, cum de Sapientia diceretur, » In se ipsa manens innovat omnia [2]. » Verbum autem Patris ideo dictum est, quia per ipsum innotescit Pater. Sicut ergo verbis nostris id agimus, cum verum loquimur, ut noster animus innotescat audienti, et quidquid secretum in corde gerimus, per signa hujusmodi ad cognitionem alterius proferatur: sic illa Sapientia, quam Deus Pater genuit, quoniam per ipsam innotescit dignis animis secretissimus Pater, Verbum ejus convenientissime nominatur.

IV. Inter animum autem nostrum et verba nostra, quibus eumdem animum ostendere conamur, plurimum

[1] Joan. XIV, 6, et I Cor. I, 18. — [2] Sap. VII, 27.

distat. Nos quippe non gignimus sonantia verba, sed facimus; quibus faciendis materia subjacet corpus. Plurimum autem interest inter animum et corpus. Deus vero cum Verbum genuit, id quod est ipse genuit: neque de nihilo, neque de aliqua jam facta conditaque materia; sed de se ipso id quod est ipse. Hoc enim et nos conamur, cum loquimur, si diligenter consideremus nostræ voluntatis appetitum; non cum mentimur, sed cum verum loquimur. Quid enim aliud molimur, nisi animum ipsum nostrum, si fieri potest, cognoscendum et perspiciendum animo auditoris inferre: ut in nobis ipsi quidem maneamus, nec recedamus a nobis, et tamen tale indicium, quo fiat in altero nostra notitia, proferamus; ut, quantum facultas conceditur, quasi alter animus ab animo per quem se indicet proferatur? Id facimus conantes et verbis, et ipso sono vocis, et vultu, et gestu corporis, tot scilicet machinamentis id quod intus est demonstrare cupientes: quia tale aliquid proferre non possumus; et ideo non potest loquentis animus penitus innotescere; unde etiam mendaciis locus patet. Deus autem Pater, qui verissime se indicare animis cognituris et voluit et potuit, hoc ad se ipsum indicandum genuit, quod est ipse qui genuit: qui etiam Virtus ejus et Sapientia dicitur, quia per ipsum operatus est et disposuit omnia [1]; de quo propterea dicitur: « Attingit a fine usque ad finem fortiter, et » disponit omnia suaviter [2]. »

V. Quamobrem unigenitus Filius Dei, neque factus est a Patre; quia sicut dicit Evangelista: « Omnia per ipsum » facta sunt: » neque ex tempore genitus; quoniam sempiterne Deus sapiens, sempiternam secum habet sapientiam suam: neque impar est Patri, id est, in aliquo minor; quia et Apostolus dicit: « Qui cum in forma Dei esset constitu-

[1] I Cor. I, 24. — [2] Sap. VIII, I.

» tus, non rapinam arbitratus, est esse æqualis Deo[1]. » Hac igitur fide catholica, et illi excluduntur qui eumdem dicunt Filium esse qui Pater est; quia et hoc Verbum apud Deum esse non posset nisi apud Patrem Deum, et nulli est æqualis qui solus est. Excluduntur etiam illi, qui creaturam esse dicunt Filium, quamvis non talem, quales sunt cæteræ creaturæ. Quantamcumque enim creaturam dicant, si creatura est condita et facta est. Nam idem est condere, quod creare : quanquam in latinæ linguæ consuetudine dicatur aliquando creare, pro eo quod est gignere : sed græca discernit. Hoc enim dicimus creaturam, quod illi κτίσμα vel κτίσιν vocant : et cum sine ambiguitate loqui volumus, non dicimus creare, sed condere. Ergo si creatura est Filius, quamlibet magna sit, facta est, Nos autem in eum credimus per quem facta sunt omnia, non in eum per quem facta sunt cætera : neque enim hic aliter accipere possumus omnia, nisi quæcumque sunt facta.

VI. Sed quoniam « Verbum caro factum esa, et habi» tavit in nobis, » eadem Sapientia quæ de Deo genita est, dignata est etiam in hominibus creari. Quo pertinet illud, « Dominus creavit me in principio viarum suarum[2]. » Viarum enim ejus principium caput est Ecclesiæ, quod est Christus homine indutus, per quem vivendi exemplum nobis daretur, hoc est, via certa, qua perveniremus ad Deum. Non enim redire potuimus nisi humilitate, qui superbia lapsi sumus, sicut dictum est primæ nostræ creaturæ: « Gustate et eritis tanquam dii[3]. » Hujus igitur humilitatis exemplum, id est, viæ qua redeundum fuit, ipse Reparator noster in se ipso demonstrare dignatus est, « Qui » non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, sed semet» ipsum evacuavit formam servi accipiens[4] ; » ut crearetur homo in principio viarum ejus, Verbum per quod

[1] Philip. II, 6. — [2] Prov. VIII, 22. — [3] Gen. III, 5. — [4] Philip. II, 6.

facta sunt omnia. Quapropter secundum id quod unigenitus est, non habet fratres : secundum id autem quod primogenitus est, fratres vocare dignatus est omnes qui post ejus et per ejus primatum in Dei gratiam renascuntur per adoptionem filiorum, sicut apostolica disciplina commendat. Naturalis ergo Filius de ipsa Patris substantia unicus natus est[1], id existens quod Pater est, Deus de Deo, Lumen de Lumine : nos autem non lumen naturaliter sumus, sed ab illo Lumine illuminamur, ut sapientia lucere possimus. « Erat enim, inquit, Lumen verum quod » illuminat omnem hominem venientem in hunc mun- » dum[2]. » Addimus itaque fidei rerum æternarum etiam temporalem dispensationem Domini nostri, quam gerere nobis et ministrare pro nostra salute dignatus est. Nam secundum id quod unigenitus est Dei Filius, non potest dici, Fuit et erit; sed tantum, Est : quia et quod fuit, jam non est; et quod erit, nondum est. Ille ergo est incommutabilis sine conditione temporum et varietate. Nec aliunde arbitror manare illud, quod famulo suo Moysi tale nomen suum insinuavit. Nam cum ab eo quæreret, si se populus ad quem mittebatur contemneret, a quo se diceret esse missum; responsum dicentis accepit : « Ego » sum qui sum. » Deinde subjunxit, « Hæc dices filiis » Israël : Qui est, misit me ad vos[3]. »

VII. Ex quo jam spiritalibus animis patere confido, nullam naturam Deo esse posse contrariam. Si enim ille est, et de solo Deo proprie dici potest hoc Verbum; (Quod enim vere est incommutabiliter manet; quoniam quod mutatur, fuit aliquid quod jam non est, et erit quod nondum est :) nihil ergo habet Deus contrariu m . S nm quæreretur a nobis quid sit albo contrarium, responderemus nigrum : si quæreretur quid sit calido contrarium, responderemus frigidum : si quæreretur quid veloci con-

[1] Luc. VIII, 21, et Hebr. II, 11. — [2] Joan. I, 9. — [3] Exod. III, 14.

trarium, responderemus tardum; et quæcumque similia. Cum autem quæritur quid sit contrarium ei quod est, recte repondetur quod non est.

VIII. Sed quoniam per temporalem, ut dixi, dispensationem, ad nostram salutem et reparationem, operante Dei benignitate, ab illa incommutabili Dei Sapientia natura mutabilis nostra suscepta est, temporalium rerum salubriter pro nobis gestarum adjungimus fidem, credentes in eum Dei Filium, qui natus est per Spiritum sanctum ex virgine Maria. Dono enim Dei hoc est, sancto Spiritu concessa nobis est tanta humilitas tanti Dei; ut totum hominem suscipere dignaretur in utero virginis, maternum corpus integrum inhabitans, integrum deserens. Cui temporali dispensationi multis modis insidiantur hæretici. Sed si quis tenuerit catholicam fidem, ut totum hominem credat a Verbo Dei esse susceptum, id est, corpus, animam, spiritum, satis contra illos munitus est. Quippe cum ista susceptio pro salute nostra sit gesta, cavendum est ne cum crediderit aliquid nostrum non pertinere ad istam susceptionem, non pertineat ad salutem. Et cum homo excepta forma membrorum, quæ diversis generibus animantium diversa tributa est, non distet a pecore nisi rationali spiritu [1], quæ mens etiam nominatur; quomodo sana est fides, qua creditur, quod id nostrum susceperit Dei Sapientia quod habemus commune cum pecore, illud autem non susceperit quod illustratur luce Sapientiæ, et quod hominis proprium est?

IX. Detestandi autem etiam illi sunt qui Dominum nostrum Jesum Christum matrem Mariam in terris habuisse negant, cum illa dispensatio utrumque sexum, et masculinum et fœmininum honoraverit, et ad curam Dei pertinere monstraverit, non solum quem suscepit, sed illum

[1] Mens, νοῦς.

etiam per quem suscepit, virum gerendo, nascendo de fœmina. Nec nos ad negandam Christi matrem cogit, quod ab eo dictum est: « Quid mihi et tibi est, mulier? nondum » venit hora mea [1]. » Sed admonet potius ut intelligamus secundum Deum non eum habuisse matrem, cujus majestatis personam parabat ostendere aquam in vinum vertendo. Quod autem crucifixus est, secundum hominem crucifixus est; et illa erat hora, quæ nondum venerat, quando dictum est: « Mihi et tibi quid est? nondum venit hora mea [2] », id est, qua te cognoscam. Tunc enim ut homo crucifixus cognovit hominem matrem, et dilectissimo Discipulo humanissime commendavit. Nec illud nos moveat, quod cum ei nuntiaretur mater ejus, et fratres, respondit: « Quæ mihi » mater, aut qui fratres, etc.? » Sed potius doceat ministerium nostrum, quo verbum Dei fratribus ministramus, parentes cum impediunt, non eos debere cognosci. Nam si propterea quisque putaverit non eum habuisse matrem in terris, quia dixit: « Quæ mihi mater [3]? » cogatur necesse est et Apostolos negare habuisse patres in terris, quoniam præcepit eis dicens: « Nolite vobis patrem dicere in » terris: unus est enim Pater vester, qui in cœlis est [4]. »

X. Nec nobis fidem istam minuat cogitatio muliebrium viscerum, ut propterea recusanda videatur talis Domini nostri generatio, quod eam sordidi sordidam putant. Quia et « Stultum Dei sapientius esse hominibus, » et omnia munda mundis [5], » verissime Apostolus dicit. Debent igitur intueri, qui hoc putant, solis hujus radios, quem certe non tanquam creaturam Dei laudant, sed tanquam Deum [6] adorant, per cloacarum fœtores et quæcumque horribilia usquequaque diffundi, et in his operari secundum naturam suam, nec tamen inde aliqua

[1] Joan. II, 4. — [2] Id. XIX. — [3] Matth. XI, 48. — [4] Id. XXIII, 9. — [5] I Cor. I, 25, et Tit. I, 15. — [6] Manichæi.

contaminatione sordecere, cum visibilis lux visibilibus sordibus sit natura conjunctior : quanto minus igitur poterat pollui Verbum Dei, non corporeum neque visibile, de fœmineo corpore, ubi humanam carnem suscepit cum anima et spiritu, quibus intervenientibus habitat majestas Verbi ab humani corporis fragilitate secretius? Unde manifestum est nullo modo potuisse verbum Dei maculari humano corpore, quo nec ipsa anima humana maculata est. Non enim cum regit corpus atque vivificat, sed cum ejus bona mortalia concupiscit, de corpore anima maculatur. Quod si animæ maculas illi vitare vellent, hæc mendacia potius et sacrilegia formidarent.

XI. Sed parva erat pro nobis Domini nostri humilitas in nascendo : accessit etiam ut mori pro mortalibus dignaretur. « Humiliavit enim se, factus subditus usque ad » mortem, mortem autem crucis[1] : » ne quisquam nostrum etiamsi mortem posset non timere, aliquod genus mortis, quod homines ignominiosissimum arbitrantur, horreret. Credimus itaque in eum qui sub Pontio Pilato crucifixus est, et sepultus. Addendum enim erat judicis nomen, propter temporum cognitionem. Sepultura vero illa cum creditur, fit recordatio novi monumenti, quod resurrecturo ad vitæ novitatem præberet testimonium, sicut nascituro uterus virginalis. Nam sicut in illo monumento nullus alius mortuus sepultus est[2], nec ante, nec postea; sic in illo utero nec ante, nec postea quidquam mortale conceptum est.

XII. Credimus etiam illum tertio die resurrexisse a mortuis, primogenitum consecuturis fratribus, quos in adoptionem filiorum Dei vocavit, quos comparticipes et cohæredes suos esse dignatus est[3].

XIII. Credimus in cœlum ascendisse, quem beatitu-

[1] Philip. II, 8. — [2] Joan. XIX, 41. — [3] Ephes. I, 5.

dinis locum etiam nobis promisit dicens: « Erunt sicut » Angeli in cœlis[1], » in illa civitate quæ est mater omnium nostrum Jerusalem æterna in cœlis[2]. Solet autem quosdam offendere vel impios gentiles vel hæreticos, quod credamus assumptum terrenum corpus in cœlum. Sed gentiles plerumque Philosophorum argumentis nobiscum agere student, ut dicant terrenum aliquid in cœlo esse non posse. Nostras enim Scripturas non noverunt[3], nec sciunt quomodo dictum sit: « Seminatur corpus animale, » surgit corpus spirituale[4]. » Non enim ita dictum est, quasi corpus vertatur in spiritum, et spiritus fiat: quia et nunc corpus nostrum quod animale dicitur, non in animam versum est et anima factum. Sed spiritale corpus intelligitur, quod ita spiritui subditum est, ut cœlesti habitationi conveniat, omni fragilitate ac labe terrena in cœlestem puritatem et stabilitatem mutata atque conversa. Hæc est immutatio, de qua item dicit Apostolus: « Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur[5]. » Quam immutationem non in deterius, sed in melius fieri docet idem, cum dicit: « Et nos immutabimur. » Sed ubi et quomodo sit in cœlo corpus Dominicum, curiosissimum et supervacaneum est quærere; tantummodo in cœlo esse credendum est. Non enim est fragilitatis nostræ cœlorum secreta discutere, sed est nostræ fidei de Dominici corporis dignitate sublimia et honesta sentire.

XIV. Credimus etiam, quod sedet ad dexteram Patris. Nec ideo tamen quasi humana forma circumscriptum esse Deum Patrem arbitrandum est, ut de illo cogitantibus dextrum aut sinistrum latus animo occurrat; aut id ipsum quod sedere Pater dicitur, flexis poplitibus fieri putandum est, ne in illud incidamus sacrilegium, in quo

[1] Matth. XXII, 10. — [2] Galat. IV, 26. — [3] I Cor. XV, 44. — [4] Ibid. — [5] Ibid. 51.

execratur Apostolus eos qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis[1]. Tale enim simulacrum Deo nefas est Christiano in templo collocare; multo magis in corde nefarium est, ubi vere est templum Dei, si a terrena cupiditate atque errore mundetur. Ad dexteram ergo intelligendum est sic dictum esse, in summa beatitudine, ubi justitia et pax et gaudium est: sicut ad sinistram hœdi constituuntur[2], id est, in miseria, propter iniquitates, labores atque cruciatus. Sedere ergo quod dicitur Deus, non membrorum positionem, sed judiciariam significat potestatem, qua illa majestas nunquam caret, semper digna dignis tribuendo; quamvis in extremo judicio multo manifestius inter homines unigeniti Filii Dei judicis vivorum atque mortuorum claritas indubitata futura sit.

XV. Credimus etiam inde venturum convenientissimo tempore, et judicaturum vivos et mortuos. Sive istis nominibus justi et peccatores significentur; sive quos tunc ante mortem in terris inventurus est, appellati sint vivi, mortui vero qui in ejus adventu resurrecturi sunt: hæc dispensatio temporalis, non tantum est sicut illa generatio secundum Deum; sed etiam fuit, et erit. Nam fuit Dominus noster in terris, et nunc est in cœlo, et erit in claritate judex vivorum atque mortuorum. Ita enim veniet, sicut ascendit, secundum auctoritatem quæ in Actibus Apostolorum continetur[3]. Ex hac itaque temporali dispensatione loquitur in Apocalypsi, ubi scriptum est: « Hæc » dicit qui est, et qui fuit, et qui venturus est[4]. »

XVI. Digesta itaque fidei que commendata et divina generatione Domini nostri et humana dispensatione adjungitur confessioni nostræ, ad perficiendam fidem, quæ nobis de Deo est, Spiritus sanctus, non minore natura

[1] Rom. I, 23. — [2] Matth. XXV, 35. — [3] Act. I, 11. — [4] Apoc. I, 8.

quam Pater et Filius, sed, ut ita dicam, consubstantialis et coæternus: quia ista Trinitas unus est Deus: non ut idem sit Pater qui et Filius et Spiritus sanctus; sed ut Pater sit Pater, et Filius sit Filius, et Spiritus sanctus sit Spiritus sanctus, et hæc Trinitas unus Deus, sicut scriptum est: « Audi, Israël, Dominus Deus tuus, Deus » unus est[1]. » Tamen si interrogemur de singulis, et dicatur nobis: Deus est Pater? Respondebimus, Deus. Si quæratur utrum Deus sit Filius; hoc respondebimus. Nec si fuerit de Spiritu sancto talis interrogatio, aliu cum esse debemus respondere quam Deum: vehementer caventes sic accipere, quomodo de hominibus dictum est: « Dii estis[2]. » Non enim sunt naturaliter dii, quicumque sunt facti atque conditi ex Patre per Filium dono Spiritus sancti. Ipsa enim significatur Trinitas, cum Apostolus dicit: « Quoniam ex ipso et in ipso et per ipsum » sunt omnia[3]. » Quanquam ergo de singulis interrogati, respondeamus Deum esse de quo quæritur, sive Patrem, sive Filium, sive Spiritum sanctum; non tamen tres deos a nobis coli quisquam existimaverit.

XVII. Nec mirum quod hæc de ineffabili natura dicuntur, cum in iis etiam rebus, quas corporeis oculis cernimus, et corporeo sensu dijudicamus, tale aliquid accidat. Nam cum de fonte interrogati non possimus dicere quod ipse sit fluvius; nec de fluvio interrogati possimus eum fontem vocare; et rursum potionem quæ de fonte vel fluvio est, nec fluvium possimus appellare nec fontem: tamen in hac trinitate aquam nominamus, et cum de singulis quæritur, singillatim aquam respondemus. Nam si quæro utrum aqua in fonte sit, respondetur, aqua; et si quæramus utrum aqua sit in fluvio, nihil aliud respondetur, et in illa potione non poterit esse alia

[1] Deut. VI, 4. — [2] Psal. LXXXI, 6. — [3] Rom. XI, 36.

responsio : nec tamen eas tres aquas, sed unam dicimus. Sane cavendum est, ne quisquam ineffabilem illius majestatis substantiam sicut fontem istum visibilem atque corporeum vel fluvium vel potionem cogitet. In his enim aqua illa, quæ nunc in fonte est, exit in fluvium, nec in se manet; et cum de fluvio vel de fonte in potionem transit, non ibi permanet, unde sumitur. Itaque fieri potest ut eadem aqua nunc ad fontis appellationem pertineat, nunc ad fluvii, nunc ad potionis: cum in illa Trinitate dixerimus, non posse fieri ut Pater aliquando sit Filius, aliquando Spiritus sanctus: sicut in arbore non est radix, nisi radix, nec robur est aliud quam robur, nec ramos nisi ramos possumus dicere : non enim quod dicitur radix, id potest dici robur et rami; nec lignum quod pertinet ad radicem, potest aliquo transitu nunc in radice esse, nunc in robore, nunc in ramis, sed tantummodo in radice: cum illa regula nominis maneat, ut radix lignum sit, et robur lignum, et rami lignum; nec tamen tria ligna dicantur, sed unum. Aut si hæc habent aliquam dissimilitudinem, ut possint non absurde tria ligna dici, propter firmitatis diversitatem; illud certe omnes concedunt, si ex uno fonte tria pocula impleantur, posse dici tria pocula, tres autem aquas non posse dici, sed omnino unam aquam; quanquam de singulis poculis interrogatus in quolibet horum aquam esse repondeas : quamvis nullus hic transitus fiat, sicut de fonte in fluvium dicebamus. Sed hæc non propter illius divinæ naturæ similitudinem, sed propter visibilium etiam unitatem corporalia exempla data sunt, ut intelligeretur fieri posse, ut aliqua tria non tantum singillatim, sed etiam simul unum singulare nomen obtineant: nec quisquam miretur et absurdum putet, quod Deum dicimus Patrem, Deum Filium, Deum Spi-

ritum sanctum, nec tamen tres Deos in ista Trinitate, sed unum Deum, unamque substantiam.

XVIII. Et de Patre quidem ac Filio multis libris disseruerunt docti et spiritales viri, quibus quantum homines hominibus poterant, et quemadmodum non unus esset Pater et Filius, sed unum essent; et quid proprie Pater esset, et quid Filius insinuare conati sunt : quod ille genitor, hic genitus; ille non de Filio, hic de Patre; hujus ille principium, unde et caput Christi dicitur[1], quamvis et Christus principium[2], sed non Patris; hic vero illius imago[3], quamvis nulla ex parte dissimilis et omnino indifferenter æqualis. Tractantur hæc latius ab eis, qui non tam breviter quam nos, totius christianæ fidei professionem volunt explicare. Itaque in quantum Filius est, de Patre accepit ut sit, cum ille de Filio id non acceperit : et in quantum hominem, mutabilem scilicet creaturam in melius commutandam, ineffabili misericordia, temporali dispensatione suscepit, multa de illo in Scripturis inveniuntur ita dicta, ut impias hæreticorum mentes prius volentes docere quam nosse, in errorem miserint, ut putarent eum non æqualem Patri, nec ejusdem esse substantiæ, qualia sunt illa, « Quoniam » Pater major me est[4]; » et, « Caput mulieris vir, caput » viri Christus, caput autem Christi Deus[5], » et, « Tunc » ipse subjectus erit ei, qui illi subjecit omnia[6]; » et, » Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum » et Deum vestrum[7]; » et nonnulla hujusmodi : quæ omnia posita sunt, non ut naturæ atque substantiæ inæqualitatem significent, ne falsa sint illa, « Ego et Pater unum » sumus[8]; » et, « Qui me vidit, vidit et Patrem meum[9]; »

[1] I Cor. XI, 3. — [2] Joan. VIII, 25. — [3] Coloss. I, 15. — [4] Joan. XIV, 28. — [5] I Cor. XI, 3. — [6] Id. XV, 28. — [7] Joan. XX, 17. — [8] Id. X, 30. — [9] Id. XIV, 9.

et, « Deus erat Verbum[1]; » non enim factus est, cum omnia per ipsum facta sint : et, « Non rapinam arbitra- » tus est esse æqualis Deo[2]; » et cætera talia : sed illa posita sunt, partim propter administrationem suscepti hominis, qua dicitur : « Semetipsum exinanivit; » non quia mutata est illa Sapientia, cum sit omnino incommutabilis; sed quia tam humiliter hominibus innotescere voluit : partim ergo propter hanc administrationem illa ita scripta sunt, de quibus hæretici calumniantur; partim propter hoc, quia Filius Patri debet quod est, hoc etiam debens utique Patri quod eidem Patri æqualis aut par est; Pater autem nulli debet quidquid est.

XIX. De Spiritu sancto autem nondum tam copiose ac diligenter disputatum est a doctis et magnis divinarum Scripturarum tractatoribus, ut intelligi facile possit et ejus proprium, quo proprio fit ut eum neque Filium neque Patrem dicere possimus, sed tantum Spiritum sanctum; nisi quod eum donum Dei esse prædicant, ut Deum credamus non se ipso inferius donum dare. Servant tamen ut non genitum Spiritum sanctum tanquam Filium de Patre prædicent; unicus enim est Christus : neque de Filio tanquam nepotem summi Patris : nec tamen id quod est, nulli debere, sed Patri, ex quo omnia; ne duo constituamus principia sine principio, quod falsissimum est et absurdissimum, et non catholicæ fidei, sed quorumdam hæreticorum[3] errori proprium. Ausi sunt tamen quidam ipsam communionem Patris et Filii, atque (ut ita dicam) deitatem, quam Græci θεότητα appellant, Spiritum sanctum credere : ut, quoniam Pater Deus et Filius Deus, ipsa deitas, qua sibi copulantur et ille gignendo Filium et ille Patri cohærendo, ei a quo est genitus æquetur. Hanc ergo deitatem, quam etiam dilectionem in se

[illegible] — [2] [illegible], 6. — [3] Manichæorum.

invicem amborum charitatemque volunt intelligi, Spiritum sanctum appellatum dicunt, multisque Scripturarum documentis adsunt huic opinioni suæ; sive illo quod dictum est : « Quoniam charitas Dei diffusa est in cordi-» bus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis[1]; » sive aliis multis talibus testimoniis; et eo ipso quod per Spiritum sanctum reconciliamur Deo, unde etiam cum donum Dei dicitur, satis significari volunt charitatem Dei esse Spiritum sanctum. Non enim reconciliamur illi, nisi per dilectionem, qua etiam filii appellamur[2] : non jam sub timore tanquam servi, quia consummata dilectio foras mittit timorem[3] ; et Spiritum libertatis accepimus, « In quo clamamus : Abba Pater[4]. » Et quia reconciliati[5] et in amicitiam revocati per charitatem poterimus omnia Dei secreta cognoscere, propterea de Spiritu sancto dicitur : « Ipse vos inducet in omnem verita-» tem[6]. » Propterea et confidentia prædicandæ veritatis, qua impleti sunt in adventu ejus Apostoli, recte charitati tribuitur[7] : quia et diffidentia timori datur, quem consummatio charitatis excludit. Ideo etiam donum Dei dicitur[8], quia eo quod quisque novit non fruitur, nisi et id diligat. Frui autem sapientia Dei, nihil est aliud quam ei dilectione cohærere : neque quisquam in eo quod percipit permanet nisi dilectione : et ideo Spiritus sanctus dicitur, quoniam ad permanendum sanciuntur quæcumque sanciuntur, nec dubium est a sanciendo sanctitatem vocari. Maxime autem illo testimonio utuntur assertores hujus sententiæ, quod scriptum est : « Quod natum est » de carne, caro est; et quod natum est de Spiritu, spi-» ritus est : quoniam Deus Spiritus est[9]. » Hic enim re-

[1] Rom. v, 5. — [2] I Joan. III, I. — [3] Id. IV, 18. — [4] Rom. VIII, 15. — [5] Id. v, 10. — [6] Joan. XVI, 13. — [7] Act. II, 4. — [8] Ephes. III, 7. — [9] Joan. III, 6, et IV, 24.

generationem nostram dicit, quæ non secundum Adam de carne est, sed secundum Christum de Spiritu sancto. Quapropter si Spiritus sancti hoc loco facta est commemoratio, cum dictum est: « Quoniam Deus Spiritus est; » animadvertendum dicunt, non dictum esse: Quoniam Spiritus Deus est; sed, « Quoniam Deus Spiritus est; » ut ipsa deitas Patris et Filii hoc loco dicta sit Deus, quod est Spiritus sanctus. Huc accedit aliud testimonium quod dicit Joannes apostolus: « Quoniam Deus dilectio » est[1]. » Etiam hic enim non ait: Dilectio Deus est; sed, « Deus dilectio est; » ut ipsa deitas dilectio intelligatur. Et quod in illa enumeratione connexarum sibi rerum, ubi dicitur: « Omnia vestra sunt, vos autem Christi, » Christus autem Dei[2]; » et, « Caput mulieris vir, caput » viri Christus, caput autem Christi Deus[3]; » nulla fit commemoratio Spiritus sancti, ad hoc pertinere dicunt, quia non fere in iis quæ sibi connexa sunt numerari solet ipsa connexio. Unde in illo etiam loco Trinitatem ipsam videntur agnoscere qui legunt attentius, cum dicitur: « Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia[4]. » ex ipso, » tanquam ex eo qui nulli debet quod est; « Per » ipsum, » tanquam per mediatorem; « In ipso, » tanquam in eo qui continet, id est, copulatione conjungit.

XX. Huic sententiæ contradicunt, qui arbitrantur istam communionem, quam sive deitatem sive dilectionem sive charitatem appellamus, non esse substantiam: quærunt autem secundum substantiam sibi exponi Spiritum sanctum, nec intelligunt non aliter potuisse dici: « Deus dilectio est, » nisi esset dilectio substantia. Ducuntur quippe consuetudine rerum corporalium; quoniam si duo sibi corpora copulentur, ita ut juxta invicem collocentur, ipsa copulatio non est corpus; quandoqui-

[1] I Joan. IV, 16. — [2] I Cor. III, 22. — [3] Id. XI, 3. — [4] Rom. XI, 36.

dem separatis illis corporibus, quæ copulata fuerant, nulla invenitur : nec tamen quasi discessisse et migrasse intelligitur, sicut illa corpora. Sed hi tales cor mundum faciant, quantum possunt, ut videre valeant in Dei substantia non esse aliquid tale, quasi aliud ibi sit substantia, aliud quod accidat substantiæ, et non sit substantia; sed quidquid ibi intelligi potest, substantia est. Verum hæc dici possunt facile, et credi : videri autem nisi corde puro quomodo se habeant, omnino non possunt. Quapropter sive ista vera sit sententia, sive aliud aliquid sit, fides inconcussa tenenda est, ut Deum dicamus Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum; neque tres deos, sed istam Trinitatem unum Deum; neque diversos natura, sed ejusdem substantiæ; neque ut Pater aliquando sit Filius, aliquando sit Spiritus sanctus; sed Pater semper Pater, et Filius semper Filius, et Spiritus sanctus semper Spiritus sanctus. Nec temere de invisibilibus aliquid affirmemus tanquam scientes, sed tanquam credentes; quoniam videri nisi mundato corde non possunt : et qui ea videt in hac vita ex parte[1], ut dictum est, atque in ænigmate, non potest efficere ut et ille videat cui loquitur, si cordis sordibus impeditur. « Beati autem mundo corde, quoniam ipsi Deum vide» bunt[2]. » Hæc fides est de Deo conditore et renovatore nostro.

XXI. Sed quoniam dilectio non tantum in Deum nobis imperata est, cum dictum est : « Diliges Dominum Deum » tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota » mente tua[3]; » sed etiam in proximum; nam : « Diliges, » inquit, proximum tuum tanquam te ipsum[4] : » si autem ista fides congregationem societatemque hominum non teneat, in qua fraterna charitas operetur, minus fruc

[1] 1 Cor. XIII, 12. — [2] Matth. V, 8. — [3] Deut. VI, 5. — [4] Luc. X, 27.

tuosa est ; credimus et sanctam Ecclesiam , utique catholicam. Nam et hæretici et schismatici congregationes suas ecclesias vocant. Sed hæretici de Deo falsa sentiendo ipsam fidem violant ; schismatici autem discissionibus iniquis a fraterna charitate dissiliunt, quamvis ea credant quæ credimus. Quapropter nec hæretici pertinent ad Ecclesiam catholicam , quæ diligit Deum ; nec schismatici, quoniam diligit proximum ; et ideo peccatis proximi facile ignoscit, quia sibi precatur ignosci ab illo, qui nos reconciliavit sibi, delens omnia præterita , et ad vitam novam nos vocans : quam vitam donec perfectam capiamus, sine peccatis esse non possumus : interest tamen qualia sint.

XXII. Nec de peccatorum differentia modo tractandum est, sed credendum omnino, nullo modo nobis ignosci ea quæ peccamus, si nos inexorabiles ad ignoscenda peccata fuerimus[1]. Itaque credimus et remissionem peccatorum.

XXIII. Et quoniam tria sunt quibus homo constat, spiritus, anima et corpus : quæ rursus duo dicuntur, quia sæpe anima simul cum spiritu nominatur. Pars enim quædam ejusdem rationalis, qua carent bestiæ, spiritus dicitur ; principale nostrum spiritus est : deinde vita qua conjungimur corpori, anima dicitur[2] : postremo ipsum corpus quoniam visibile est, ultimum nostrum est. Hæc autem omnis creatura ingemiscit et parturit usque nunc[3] : dedit tamen primitias spiritus, quia credidit Deo, et bonæ jam voluntatis est. Hic spiritus etiam vocatur mens, de quo dicit Apostolus : « Mente servio » Legi Dei[4]. » Qui item alio loco dicit : « Testis est enim » mihi Deus, cui servio in spiritu meo[5]. » Anima vero

[1] Matth. VI, 15. — [2] τὸ ἡγεμόνικον. — [3] Rom. VIII, 22. — [4] Id. VII, 25. — [5] Id. I, 9.

cum carnalia bona adhuc appetit, caro nominatur. Pars enim ejus quædam resistit spiritui, non natura, sed consuetudine peccatorum. Unde dicitur : « Mente servio » Legi Dei, carne autem legi peccati. » Quæ consuetudo in naturam versa est secundum generationem mortalem peccato primi hominis. Ideoque scriptum est : « Et nos » aliquando fuimus naturaliter filii iræ[1], » id est, vindictæ, per quam factum est ut serviamus legi peccati. Est autem animæ natura perfecta, cum spiritui suo subditur, et cum sequitur sequentem Deum. Ideo « Animalis homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei[2]. » Sed non tam cito anima subjugatur spiritui ad bonam operationem, quam cito spiritus Deo ad veram fidem et bonam voluntatem : sed aliquando tardius ejus impetus, quo in carnalia et temporalia defluit, refrenatur. Sed quoniam et ipsa mundatur, recipiens stabilitatem naturæ suæ dominante spiritu, quod sibi caput est, cui ejus capiti caput est Christus, non est desperandum etiam corpus restitui naturæ propriæ : sed utique non tam cito quam anima, sicut neque anima tam cito quam spiritus ; sed tempore opportuno in novissima tuba, cum « Mortui » resurgent incorrupti, et nos immutabimur[3]. » Et ideo credimus et carnis resurrectionem ; non tantum quia reparatur anima, quæ nunc propter carnales affectiones caro nominatur ; sed hæc etiam visibilis caro quæ naturaliter est caro, cujus nomen anima non propter naturam. sed propter affectiones carnales accepit : hæc ergo visibilis, quæ proprie dicitur caro, sine dubitatione credenda est resurgere. Videtur enim Paulus apostolus eam tanquam digito ostendere, cum dicit : « Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem[4]. » Cum enim dicit : « Hoc, » in eam quasi digitum intendit. Quod autem vi-

[1] Ephes. I, 3. — [2] I Cor. II, 14. — [3] Id. XV, 52. — [4] Ibid. 53.

sibile est, id potest digito ostendi : quoniam posset etiam anima corruptibilis dici ; nam vitiis morum ipsa corrumpitur. « Et mortale hoc induere immortalitatem » cum legitur, eadem significatur visibilis caro, quia in eam identidem velut digitus intenditur. Potest enim et anima sicut corruptibilis propter morum vitia, ita etiam mortalis dici. « Mors quippe animæ est apostatare a » Deo[1] : » quod primum ejus peccatum in paradiso sacris Litteris continetur[2].

XXIV. Resurget igitur corpus secundum christianam fidem, quæ fallere non potest. Quod cui videtur incredibile, qualis nunc sit caro attendit, qualis autem futura sit non considerat : quia illo tempore immutationis angelicæ non jam caro erit et sanguis, sed tantum corpus. Cum enim de carne Apostolus loqueretur : « Alia, inquit, » caro pecorum, alia volucrum, alia piscium, alia serpentum ; et corpora cœlestia, et corpora terrestria[3]. » Non enim dixit : Et caro cœlestis ; dixit autem : « Et » cœlestia et terrestria corpora. » Omnis enim caro etiam corpus est, non autem omne corpus etiam caro est : primo in istis terrestribus, quoniam lignum corpus est, sed non caro : hominis autem vel pecoris et corpus et caro est : in cœlestibus vero nulla caro, sed corpora simplicia et lucida, quæ appellat Apostolus spiritalia ; nonnulli autem vocant æetherea. Et ideo non carnis resurrectioni contradicit illud quod ait : « Caro et sanguis » regnum Dei non possidebunt[4] : » sed quale futurum sit quod nunc caro et sanguis est, prædicat. In qualem naturam quisquis hanc carnem converti posse non credit, gradibus ducendus est ad fidem. Si enim ab eo quæras utrum terra in aquam possit converti, propter vicinitatem non ei videtur incredibile. Rursum si quæ-

[1] Eccli. x, 14. — [2] Gen. III, 6. — [3] I Cor. xv, 39. — [4] Ibid. 50.

ras, utrum aqua possit in aërem; neque hoc absurdum esse respondet, vicina enim sunt sibi. Et de aëre si quæratur, utrum in æthereum corpus, id est, cœleste possit mutari; jam ipsa vicinitas persuadet. Quod ergo per hos gradus fieri posse concedit, ut terra in corpus æthereum convertatur, cur non accedente Dei voluntate, qua corpus humanum supra aquas potuit ambulare, celerrime id fieri posse, quemadmodum dictum est: « In » ictu oculi[1], » sine ullis talibus gradibus credit, sicut plerumque fumus in flammam mira celeritate convertitur? Caro enim nostra utique ex terra est: philosophi autem, quorum argumentis sæpius resurrectioni carnis resistitur, quibus asserunt nullum esse posse terrenum corpus in cœlo, quodlibet corpus in omne corpus converti et mutari posse concedunt. Qua corporis resurrectione facta a temporis conditione liberati, æterna vita ineffabili charitate atque stabilitate sine corruptione perfruemur. Tunc enim fiet illud quod scriptum est: « Absorpta est mors in victoriam. Ubi est, mors, aculeus » tuus? ubi est, mors, contentio tua[2]? »

XXV. Hæc est fides quæ paucis verbis tenenda in Symbolo novellis Christianis datur. Quæ pauca verba fidelibus nota sunt, ut credendo subjugentur Deo, subjugati recte vivant, recte vivendo cor mundent, corde mundato quod credunt intelligant.

[1] I Cor. xv, 52. — [2] Ibid. 54.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE FIDE ET OPERIBUS

LIBER UNUS [1].

REFELLITUR ERROR QUORUMDAM TRIPLEX, ET CONTRA DEMONSTRATUR. 1°. NON OMNES INDISCRETE ADMITTENDOS AD BAPTISMUM, SICQUE ESSE TOLERANDOS IN ECCLESIA MALOS, UT NON NEGLIGATUR ECCLESIASTICA DISCIPLINA. 2°. BAPTIZANDIS NON SOLIUS FIDEI, SED VITÆ ETIAM CHRISTIANÆ TRADENDAS ESSE REGULAS. 3°. BAPTIZATOS DEMUM, NISI VITAM MALAM MUTARINT, NUNQUAM AD SALUTEM ÆTERNAM FIDE SOLA PERVENTUROS.

I. QUIBUSDAM videtur [2] indiscrete omnes admittendos esse ad lavacrum regenerationis, quæ est in Christo Jesu Domino nostro, etiamsi malam turpemque vitam facinoribus et flagitiis evidentissimis notam mutare noluerint, atque in ea se perseveraturos aperta etiam professione declaraverint. Verbi gratia, si quisquam meretrici adhæret, non ei prius præcipiatur ut ab ea discedat, et tunc ve-

[1] Scriptus circa initium anni 413. — Vide Retract. lib. II, cap. 38. —
[2] Vide D. Guillon, tom. XXI, p. 302-312.

niat ad baptismum, sed etiam cum ea manens mansurumque se confidens, seu etiam profitens, admittatur et baptizetur, nec impediatur fieri membrum Christi, etiamsi membrum meretricis esse perstiterit[1] : sed postea doceatur quam sit hoc malum, jamque baptizatus de mutandis in melius moribus instruatur. Perversum enim putant atque præposterum, prius docere quemadmodum debeat vivere Christianus, et deinde baptizari. Sed censent præcedere debere baptismi sacramentum, ut deinde sequatur vitæ morumque doctrina : quam si tenere et custodire voluerit, utiliter fecerit; si autem noluerit, retenta fide christiana, sine qua in æternum periret, in quolibet scelere immunditiaque permanserit, salvum eum futurum tanquam per ignem, velut qui ædificaverit super fundamentum quod est Christus, non aurum, argentum, lapides pretiosos, sed ligna, fœnum, stipulam[2]; id est, non justos castosque mores, sed iniquos et impudicos.

II. Ad hanc autem disputationem videntur impulsi, quod eos moverit, non admitti ad baptismum qui dimissis uxoribus alias duxerint[3], vel fœminas quæ dimissis viris aliis nupserint : quia hæc non conjugia, sed adulteria esse Dominus Christus sine ulla dubitatione testatur. Cum enim negare non possent esse adulterium, quod Veritas adulterium esse sine ambage confirmat, eisque suffragari vellent ad accipiendum baptismum, quos hujusmodi laqueo ita captos viderent, ut si non admitterentur ad baptismum, sine ullo sacramento mallent vivere vel etiam mori, quam disrupto adulterii vinculo liberari : humana quadam miseratione commoti sunt ad eorum causam sic suscipiendam, ut omnes cum eis facinorosos et flagitiosos, etiam nulla prohibitione correptos, nulla instructione correctos, nulla pœnitentia mutatos

[1] I Cor. VI, 15. — [2] Id. III, 12. — [3] Matth. XIX, 9.

ad baptismum admittendos esse censerent; existimantes eos, nisi fieret, in æternum esse perituros; si autem fieret, etiam in illis malis perseverantes salvos per ignem futuros.

III. Quibus respondens, hoc primum dico, ne quis ea testimonia Scripturarum, quæ commixtionem bonorum et malorum in Ecclesia vel præsentem indicant, vel futuram prænuntiant, sic accipiat, ut disciplinæ severitatem sive diligentiam solvendam omnino atque omittendam, non illis edoctus litteris, sed sua opinatione deceptus existimet. Neque enim, quia illam primi populi permixtionem Moyses Dei famulus patientissime perferebat, ideo non in multos etiam gladio vindicavit. Et Phinees sacerdos adulteros simul inventos ferro ultore confixit[1]. Quod utique degradationibus et excommunicationibus significatum est esse faciendum hoc tempore, cum in Ecclesiæ disciplina visibilis fuerat gladius cessaturus. Nec, quia beatus Apostolus inter falsos fratres tolerantissime congemiscit[2], et quosdam etiam diabolicis invidentiæ stimulis agitatos, Christum tamen prædicare permittit[3], ideo parcendum censet illi, qui uxorem patris sui habuit, quem præcipit congregata Ecclesia tradendum Satanæ in interitum carnis[4], ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu : aut ideo ipse alios non tradidit Satanæ, ut discerent non blasphemare[5] : aut frustra dicit : « Scripsi vobis in Epistola, non commisceri fornicariis, » non utique fornicariis hujus mundi, aut avaris, aut » raptoribus, aut idolis servientibus; alioquin debueratis » de hoc mundo exire : nunc autem scripsi vobis non » commisceri, si quis frater nominatur aut fornicator, » aut idolis serviens, aut avarus, aut maledicus, aut

[1] Num. xxv, 5-7. — [2] 2 Cor. xi, 26. — [3] Philip. i, 15. — [4] 1 Cor. v, 4. — [5] 1 Tim. i, 20.

» ebriosus, aut rapax; cum hujusmodi nec cibum qui» dem sumere. Quo enim mihi de iis qui foris sunt judi» care? Nonne de iis qui intus sunt vos judicatis? De his » autem qui foris sunt Deus judicabit. Auferte malum ex » vobis ipsis[1]. » Ubi quidem aliqui id quod dictum est : « Ex vobis ipsis, » ita intelligunt, ut ex se ipso unusquisque auferat malum, hoc est, ut ipse sit bonus. Sed utrolibet modo intelligatur, sive ut severitate Ecclesiæ mali excommunicationibus corripiantur, sive ut se quisque corripiendo et corrigendo a se ipso auferat malum; illud tamen quod supra dictum est, non habet ambiguitatem, ubi præcipit non commisceri eis fratribus, qui in aliquo supra dicto vitio nominantur, id est, noti famosique sunt. Quo autem animo et qua charitate misericors ista severitas adhibenda sit, non solum eo loco ubi ait, « Ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu; » sed alibi quoque evidenter ostendit dicens : « Si quis non obaudit » verbo nostro per epistolam, hunc notate, et nolite » commisceri cum eo, ut erubescat, et non ut inimicum » eum existimetis, sed corripite ut fratrem[2]. »

IV. Et ipse Dominus exemplum singulare patientiæ, qui etiam in duodecim Apostolis usque ad passionem diabolum pertulit; et qui ait : « Sinite utraque crescere » usque ad messem, ne forte dum vultis colligere zizania, » simul eradicetis et triticum[3]; » retiaque illa in similitudine Ecclesiæ usque ad littus, hoc est, usque ad sæculi finem bonos et malos pisces habitura prædixit; et cætera, si qua de permixtione bonorum et malorum sive aperte sive per similitudines locutus est : non ideo tamen omittendam censuit Ecclesiæ disciplinam; imo vero admonuit adhibendam, quando ait : « Attendite vobis : si » peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter

[1] 1 Cor. v, 9-13. — [2] 2 Thess. III, 14. — [3] Matth. XIII, 29.

» te et ipsum solum. Si audierit te, lucratus eris fratrem » tuum. Si autem non audierit te, assume tecum unum » vel duos, ut in ore testium duorum vel trium stet omne » verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ. Si » autem nec Ecclesiam audierit, sit tibi tanquam æthnicus » et publicanus. » Deinde ipsius severitatis terrorem gravissimum adjecit etiam eo loco, dicens : « Quæ solveritis » in terra, soluta erunt et in cœlo; et quæ ligaveritis in » terra, ligata erunt et in cœlo[1]. » Prohibet etiam sanctum dari canibus[2]. Nec contrarius est Apostolus Domino, quia dicit : « Peccantes coram omnibus argue, ut cæteri » timorem habeant[3] : » cum ille dicat : « Corripe eum inter » te et ipsum solum[4]. » Utrumque enim faciendum est, sicut infirmitatis diversitas admonet eorum, quos utique non perdendos, sed corrigendos curandosque suscepimus; et alius sic, alius autem sic sanandus est. Ita etiam est ratio dissimulandi et tolerandi malos in Ecclesia : et est rursus ratio castigandi et corripiendi, non admittendi vel a communione removendi.

V. Errant autem homines, non servantes modum; et cum in unam partem procliviter ire cœperint, non respiciunt divinæ auctoritatis alia testimonia, quibus possint ab illa intentione revocari, et in ea quæ ex utrisque temperata est veritate ac moderatione consistere : nec in hac re tantum, de qua nunc quæstio est, sed etiam in aliis multis. Nam quidam intuentes divinarum testimonia litterarum, quibus unus Deus colendus insinuatur, eumdem Patrem qui est Filius, sanctumque Spiritum putaverunt : alii rursus veluti morbo contrario laborantes, cum attenderent ea quibus Trinitas declaratur, nec valerent intelligere quomodo sit unus Deus, cum et Pater

[1] Math. XVIII, 15-18. — [2] Id. VII, 6. — [3] I Tim. V, 20. — [4] Math. XVIII, 15.

non sit Filius, nec Filius sit Pater, nec Spiritus sanctus aut Filius aut Pater, diversitates etiam substantiarum asserendas putaverunt. Quidam intuentes in Scripturis sanctæ virginitatis laudem, connubia damnaverunt : quidam rursus ea testimonia consectantes quibus casta conjugia prædicantur, virginitatem nuptiis æquaverunt. Quidam cum legerent : « Bonum est, fratres, non manducare carnem, neque bibere vinum[1], » et nonnulla similia; creaturam Dei, et, quas voluerunt, escas immundas esse senserunt : quidam vero legentes : « Omnis » creatura Dei bona est, et nihil adjiciendum quod cum » gratiarum actione percipitur[2], » in voracitatem vinolentiamque collapsi sunt; non sibi valentes auferre vitia, nisi eis e contrario vel tanta vel majora succederent.

VI. Sic etiam in hac causa, quæ habetur in manibus, quidam intuentes præcepta severitatis, quibus admonemur corripere inquietos, non dare sanctum canibus, ut ethnicum habere Ecclesiæ contemptorem, a compage corporis membrum quod scandalizat avellere; ita perturbant Ecclesiæ pacem, ut conentur ante tempus separare zizania, atque hoc errore cæcati ipsi potius a Christi unitate separentur. Qualis nobis causa est adversus schisma Donati. Et hoc non cum illis qui noverunt Cæcilianum, non veris, sed calumniosis criminibus appetitum, et perniciosam sententiam suam mortifero pudore non deserunt, sed cum illis quibus dicimus : Etiamsi mali fuissent propter quos in Ecclesia non estis, vos tamen eos ferendo quos emendare aut segregare minime poteratis, in Ecclesia permanere debuistis. Quidam vero e contrario periclitantes, cum bonorum malorumque commixtionem in Ecclesia demonstratam vel prædictam esse perspexerint, et patientiæ præcepta didicerint (quæ ita nos

[1] Rom. XIV, 21 — [2] I Tim. IV, 4.

firmissimos reddunt[1], ut etiamsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediatur aut fides, aut charitas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus), destituendam putant Ecclesiæ disciplinam, quamdam perversissimam securitatem præpositis tribuentes; ut ad eos non pertineat nisi dicere quid cavendum quidve faciendum sit, quodlibet autem quisque faciat non curare.

VII. Nos vero ad sanam doctrinam pertinere arbitramur ex utrisque testimoniis vitam sententiamque moderari, ut et canes in Ecclesia propter pacem Ecclesiæ toleremus, et canibus sanctum, ubi pax Ecclesiæ tuta est, non demus. Cum ergo sive per negligentiam præpositorum, sive per aliquam excusabilem necessitatem, sive per occultas obreptiones invenimus in Ecclesia malos, quos ecclesiastica disciplina corrigere aut coërcere non possumus; tunc (ne ascendat in cor nostrum impia et perniciosa præsumptio, qua existimemus nos ab his esse separandos, ut peccatis eorum non inquinemur, atque ita post nos trahere conemur veluti mundos sanctosque discipulos, ab unitatis compage quasi a malorum consortio segregatos), veniant in mentem illæ de Scripturis similitudines et divina oracula vel certissima exempla, quibus demonstratum et prænuntiatum est, malos in Ecclesia permixtos bonis usque in finem sæculi tempusque judicii futuros, et nihil bonis in unitate ac participatione sacramentorum qui eorum factis non consenserint obfuturos. Cum vero eis per quos Ecclesia regitur, adest salva pace Ecclesiæ potestas disciplinæ adversus improbos aut nefarios exercendæ, tunc rursus, ne socordia segnitiaque dormiamus, aliis aculeis præceptorum, quæ ad severitatem coërcitionis pertinent, excitandi sumus, ut gressus nostros in via

[1] Ex Cypriani epist. I ad Confessores de schismate reversos.

Domini ex utrisque testimoniis illo duce atque adjutore dirigentes, nec patientiæ nomine torpescamus, nec obtentu diligentiæ sæviamus.

VIII. Hac ergo secundum sanam doctrinam moderatione servata, videamus unde agitur, id est, utrum ad percipiendum baptismum sic admittendi sunt homines, ut nulla ibi vigilet diligentia, ne sanctum canibus detur; usque adeo ut nec apertissimi adulterii perpetratores et ejus perseverantiæ professores a sacramento tantæ sanctitatis videantur arcendi : quo sine dubio non admitterentur, si per ipsos dies, quibus eamdem gratiam percepturi, suis nominibus datis, abstinentia, jejuniis, exorcismisque purgantur, cum suis legitimis et veris uxoribus se concubituros profiterentur, atque hujus rei, quamvis alio tempore licitæ, paucis ipsis solemnibus diebus nullam continentiam servaturos. Quomodo igitur ad illa sancta recusans correctionem adulter admittitur, quo recusans observationem non admittitur conjugatus?

IX. Sed prius, inquiunt, baptizetur; deinde doceatur quid ad bonam vitam moresque pertineat. Fit hoc ubi quemquam forte dies urget extremus, ut ad verba paucissima, quibus tamen omnia continentur credat, sacramentumque percipiat, ut si ex hac vita emigraverit, liberatus exeat a reatu præteritorum omnium peccatorum. Si autem sanus petit, spatiumque discendi est, quod aliud opportunius tempus reperiri potest, quo audiat quemadmodum fidelis fieri ac vivere debeat, quam illud cum attentiore animo atque ipsa religione suspenso saluberrimæ fidei sacramentum petit? An usque adeo dissimulamus a sensibus nostris, ut vel nos ipsos non recordemur quam fuerimus attenti atque solliciti quid nobis præciperent a quibus catechizabamur, cum fontis illius sacramenta peteremus, atque ob hoc Competentes etiam

vocaremur; vel non intueamur alios, qui per annos singulos ad lavacrum regenerationis accurrunt, quales sint ipsis diebus quibus catechizantur, exorcizantur, scrutantur, quanta vigilantia conveniant, quo studio ferveant, qua cura pendeant? Si tunc tempus non est discendi; quæ vita congruat tanto, quod accipere desiderant, sacramento; quando erit? An vero cum acceperint, in tantis criminibus permanentes etiam post baptismum, non novi homines, sed rei veteres? ut videlicet perversitate mirabili prius eis dicatur: Induite hominem novum; et cum induti fuerint, postea dicatur: Exuite veterem: cum Apostolus sanum ordinem tenens dicat: « Exuite » veterem, et induite novum[1]; » et ipse Dominus clamet: « Nemo assuit pannum novum vestimento veteri, et nemo » mittit vinum novum in utres veteres[2]. » Quid autem aliud agit totum tempus, quo Catechumenorum locum et nomen tenent, nisi ut audiant quæ fides et qualis vita debeat esse Christiani; ut cum se ipsos probaverint, tunc de mensa Domini manducent, et de calice bibant? Quoniam « Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi » manducat et bibit[3]. » Quod autem fit per omne tempus, quo in Ecclesia salubriter constitutum est, ut ad nomen Christi accedentes Catechumenorum gradus excipiat; hoc fit multo diligentius et instantius his diebus, quibus Competentes vocantur, cum ad percipiendum baptismum sua nomina jam dederunt.

X. Quid si, inquiunt, virgo nesciens viro nupserit alieno? Hoc si semper nesciat, nunquam ex hoc erit adultera: si autem sciat; jam ex hoc esse incipiet, ex quo cum alieno viro sciens cubaverit. Sicut in jure prædiorum, tandiu quisque bonæ fidei possessor rectisssime dicitur, quandiu se possidere ignorat alienum: cum vero

[1] Coloss. III, 9, 10. — [2] Matth. IX, 16, 17. — [3] I Cor. XI, 29.

scierit, nec ab aliena possessione recesserit, tunc malæ fidei perhibetur, tunc juste injustus vocatur. Absit ergo, ut sensu plane non humano, sed plane vano sic doleamus cum flagitia corriguntur, tanquam connubia dirimantur: maxime in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus[1], hoc est, in Ecclesia, ubi nuptiarum non solum vinculum, verum etiam sacramentum ita commendatur, ut non liceat viro uxorem suam alteri tradere: quod in republica tunc Romana, non solum minime culpabiliter, verum etiam laudabiliter Cato fecisse perhibetur[2]. Neque hinc diutius modo disputare opus est, cum et illi quibus respondeo non audeant affirmare, nullum hoc esse peccatum, neque negent esse adulterium, ne ipsi Domino sanctoque Evangelio aperte convincantur obsistere. Sed cum eis placet primum admittendos esse tales ad percipiendum baptismi sacramentum et ad Dominicam mensam, etiamsi correctionem voce manifestissima recusaverint: imo vero nihil eos de hac re prorsus admoneri oportere, sed postea doceri; ut si præcepti observationem receperint, culpamque correxerint, habeantur in tritico; si autem contempserint, inter zizania tolerentur: satis ostendunt non se crimina ista defendere, aut quasi levia vel nulla sint agere. Quis enim adulterium bonæ spei Christianus nullum seu parvum crimen existimet?

XI. Ordinem tamen, quo hæc in aliis vel corrigantur vel ferantur, de Scripturis sanctis se proferre arbitrantur, cum dicunt Apostolos sic egisse: et de litteris eorum quædam testimonia proferunt, ubi reperiuntur prius insinuasse doctrinam fidei, ac deinde morum tradidisse præcepta. Atque hinc intelligi volunt, fidei tantummodo regulam baptizandis esse insinuandam, postea vero jam baptizatis etiam vitæ in melius mutandæ præcepta tra-

[1] Psal. XLVII, 2. — [2] Plutarch. in Catone minore.

denda; quasi aliquas Apostolorum Epistolas legant ad eos qui baptizandi sunt datas, ubi de sola fide disputaverunt; et alias ad baptizatos, quibus præcepta de malis cavendis bonisque instituendis moribus continentur. Cum igitur eos ad Christianos jam baptizatos dedisse litteras constet, cur utroque sermone contextæ sunt, et eo scilicet qui ad fidem, et eo qui ad vitam bonam pertinet? An forte jam placet ut baptizandis utrumque non demus, et baptizatis utrumque reddamus? Quod si absurde dicitur, ergo fateantur Apostolos doctrinam suam ex utroque perfectam suis Epistolis indidisse; sed propterea plerumque insinuasse prius fidem, ac deinde quod ad vitam bonam pertinet subjecisse, quia et in homine ipso nisi præcedat fides, vita bona sequi non poterit. Quidquid enim homo veluti recte fecerit; nisi ad pietatem quæ ad Deum est, referatur, rectum dici non oportet. Quod si arbitrarentur aliqui stulti et nimis imperiti Apostolorum Epistolas ad Catechumenos datas, profecto etiam ipsi faterentur, nondum baptizatis præcepta morum qui fidei congruant, simul cum fidei regulis intimanda: nisi forte ad hanc necessitatem sua nos isti disputatione compellunt, ut primas partes Epistolarum apostolicarum, ubi de fide loquuntur, Catechumenis legendas velint; posteriores autem fidelibus, ubi jam præcipitur quemadmodum Christiani vivere debeant. Quod si stultissimum est dicere; nullum ergo documentum est hujus opinionis ex Epistolis Apostolorum, cur ideo arbitremur baptizandos de sola fide, baptizatos autem de moribus admonendos, quia illi primis partibus litterarum suarum commendaverunt fidem, ac postea consequenter ut bene a fidelibus viveretur hortati sunt. Quamvis enim illud prius, hoc posterius, sæpissime tamen una contextione sermonis utrumque Catechumenis, utrumque fidelibus, utrumque baptizan-

dis, utrumque baptizatis, sive ut instruantur, sive ne obliviscantur, sive ut profiteantur, sive ut confirmentur, doctrina sanissima et diligentissima prædicandum est. Epistolæ itaque Petri, Epistolæ Joannis, de quibus quædam testimonia commemorant, addant et Pauli et aliorum Apostolorum, ea ratione accipiendum est quod adverterunt prius de fide ac postea de moribus dici, quam, nisi fallor, apertissime exposui.

XII. Sed in Actibus Apostolorum Petrus, inquiunt, sic allocutus est illos, qui verbo audito baptizati sunt uno die tria millia, ut eis solam fidem, qua in Christum crederent, prædicaret. Qui cum dixissent: « Quid faciemus? respondit eis: Agite pœnitentiam; et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini Jesu Christi in remissionem peccatorum, et accipietis donum Spiritus sancti[1]. » Cur ergo non advertunt quod dictum est, « Agite pœnitentiam? » Ibi est enim vitæ veteris expolatio, ut nova induantur qui baptizantur. Cui autem fructuosa est pœnitentia, quæ agitur de mortuis operibus, si in adulterio perseveret aliisque sceleribus, quibus dilectio mundi hujus involvitur?

XIII. Sed infidelitatis, inquiunt, tantummodo, qua in Christum non crediderunt, eos voluit agere pœnitentiam. Mira præsumptio, (nolo enim quidquam gravius dicere), quando eo audito quod dictum est : « Agite pœnitentiam, » solius infidelitatis acta dicitur, cum vita mutanda ex vetere in novam doctrina Evangelica traderetur, ubi utique et illud est quod in ea sententia ponit Apostolus: « Qui furabatur, jam non furetur[2] : » et cætera, quibus exequitur quid sit deponere veterem hominem et induere novum. In his autem ipsis verbis Petri habent unde admoneri potuissent, si diligenter attendere voluissent.

[1] Act. II, 38. — [2] Ephes. IV, 18.

Cum enim dixisset : « Agite pœnitentiam, et baptizetur » unusquisque vestrum in nomine Domini Jesu Christi in » remissionem peccatorum, et accipietis donum Spiritus » sancti. Nobis enim hæc est promissio et filiis nostris, et » omnibus qui sunt longe quoscumque advocaverit Domi- » nus Deus noster : » continuo subjecit qui Librum scripsit, atque ait: « Et cæteris verbis pluribus testificaba- » tur, dicens: Eripite vos a sæculo hoc pravo. At illi avi- » dissime capientes exceperunt verba et crediderunt et » baptizati sunt, et adjectæ sunt illa die tria millia » animæ [1]. » Quis hic non intelligat : « Cæteris pluribus » verbis, » quæ a scriptore propter longitudinem reticentur, id egisse Petrum, ut eriperent se ab hoc sæculo pravo; quandoquidem ipsa sententia breviter indita est, cui persuadendæ verbis pluribus Petrus instabat. Ipsa quippe summa posita est, cum dictum est : « Eripite vos a sæculo » hoc pravo. » Verbis autem pluribus, ut hoc fieret, testificabatur Petrus. In his verbis erat mortuorum operum condemnatio, quæ nequiter agunt hujus sæculi dilectores. et commendatio vitæ bonæ, quam teneant atque sectentur qui se ab hoc pravo sæculo eripiunt. Jam itaque, si placet, affirmare conentur, eum se eripere ab hoc sæculo pravo, qui tantummodo credit in Christum, etiamsi in flagitiis quibus voluerit perseveret usque ad professionem adulterii. Quod si dicere nefas est, audiant baptizandi, non solum quid credere debeant, sed etiam quemadmodum se ab hoc pravo sæculo eripiant. Ibi enim necesse est ut audiant quemadmodum credentes vivere debeant.

XIV. Spado, inquiunt, ille quem Philippus baptizavit, nihil plus dixit quam : « Credo Filium Dei esse » Jesum Christum [2] : » et in hac professione continuo

[1] Act. II, 38-41. — [2] Id. VIII, 37.

baptizatus est. Num ergo placet, ut hoc solum homines respondeant, et continuo baptizentur? nihil de Spiritu sancto, nihil de sancta Ecclesia, nihil de remissione peccatorum, nihil de resurrectione mortuorum, postremo de ipso Domino Jesu Christo nihil nisi quia Filius Dei est, non de incarnatione ejus ex virgine, non de passione, de morte crucis, de sepultura, de tertii diei resurrectione, de ascensione ac sede ad dexteram Patris aliquid dicendum est catechizanti, ac profitendum credenti? Si enim Spado cum respondisset: « Credo Filium Dei esse Jesum » Christum, » hoc ei sufficere visum est ut continuo baptizatus abscederet; cur non id sequimur? Cur non imitamur, atque auferimus cætera quæ necesse habemus, etiam cum ad baptizandum temporis urget angustia, exprimere interrogando, ut baptizandus ad cuncta respondeat, etiamsi ea memoriæ mandare non vacavit? Si autem Scriptura tacuit, atque intelligenda dimisit cætera, quæ cum illo Spadone baptizando Philippus egit, atque in eo quod ait: « Baptizavit eum Philippus, » intelligi voluit impleta omnia, quæ licet taceantur in Scripturis gratia brevitatis, tamen serie traditionis scimus implenda: pari modo etiam in eo quod scriptum est evangelizasse Philippum Spadoni Dominum Jesum, nullo modo dubitandum est et illa in catechismo dicta esse, quæ ad vitam moresque pertinent ejus qui credit in Dominum Jesum. Hoc est evangelizare Christum, non tantum dicere quæ sunt credenda de Christo, sed etiam quæ observanda ei qui accedit ad compagem corporis Christi: imo vero cuncta dicere quæ sunt credenda de Christo, non solum cujus sit filius, unde secundum divinitatem, unde secundum carnem genitus, quæ perpessus et quare, quæ sit virtus resurrectionis ejus, quod donum Spiritus promiserit dederitque fidelibus; sed etiam qualia mem-

bra, quibus sit caput, quærat, insitituat, diligat, liberet, atque ad æternam vitam honoremque sepultus est et quia perducat. Hæc cum dicuntur, aliquando brevius atque constrictius, aliquando latius et uberius, Christus evangelizatur; et tamen non solum quod ad fidem, verum etiam quod ad mores fidelium pertinet, non prætermittitur.

XV. Hoc intelligi potest etiam in eo quod commemorant dixisse Apostolum Paulum : « Nihil me duxi scire » in vobis, nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum [1]. » Quod illi putant ita dictum, tanquam nihil aliud eis insinuatum esset; ut primitus crederent, ac deinde baptizati quidquid ad vitam moresque pertinet discerent. Hoc, inquiunt, Apostolo satis superque suffecit, qui eis dixit, quod etsi multos pædagogos haberent in Christo, sed non multos patres, quia eos in Christo Jesu per Evangelium ipse genuisset. Si ergo ille qui per Evangelium genuit, quamvis gratias agat quod neminem ipsorum baptizaverit nisi Crispum et Gaïum et Stephanæ domum [2], nihil eos amplius docuit quam Christum crucifixum ; quid si dicat aliquis, nec resurrexisse Christum eos audisse, quando per Evangelium geniti sunt? Unde est igitur quod eis dicit : « Tradidi enim vobis in pri» mis, quia Christus mortuus est secundum Scripturas, » et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum » Scripturas [3], » si nihil nisi crucifixum docuerat ? Si autem non ita intelligunt, sed hoc quoque ad Christum crucifixum pertinere contendunt, sciant in Christo crucifixo multa homines discere, et maxime quod « Vetus homo noster » simul crucifixus est, ut evacuetur corpus peccati, et » ultra non serviamus peccato [4]. » Unde etiam de se ipso dicit : « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini » nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus

[1] 2 Cor. II, 2. — [2] 1 Cor. I, 14. — [3] Id. XV, 3. — [4] Rom. VI, 6.

» est, et ego mundo[1]. » Proinde attendant, et videant quemadmodum doceatur atque dicatur Christus crucifixus, et ad ejus crucem noverint pertinere, quod etiam nos in ejus corpore crucifigimur mundo; ubi intelligitur omnis coërcitio malarum concupiscentiarum, ac per hoc fieri non potest, ut eis qui cruce Christi formantur, professa adulteria permittantur. Nam et apostolus Petrus de sacramento ipsius crucis, hoc est, passionis Christi, admonet, ut qui ea consecrantur peccare desinant, ita loquens : « Christo ergo passo in carne et vos eadem co-» gitatione armamini ; quia qui mortuus est carne, desiit » peccare, ut jam non hominum desideriis, sed voluntate » Domini Dei reliquum in carne vivat[2] : » et cætera, quibus consequenter ostendit, eum pertinere ad Christum crucifixum, hoc est, per carnem passum, qui in ejus corpore crucifixis carnalibus desideriis bene vivit per Evangelium.

XVI. Quid, quod etiam duo illa præcepta, in quibus Dominus ait totam Legem Prophetasque pendere, huic suæ opinioni suffragari arbitrantur? et sic ea commemorant, ut quoniam primum præceptum dictum est : « Di-» liges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex » tota anima tua, et ex tota mente tua : secundum autem » simile huic : Diliges proximum tuum tanquam te ip-» sum[3]. » primum credant pertinere ad baptizandos, ubi dilectio Dei præcipitur; secundum autem ad baptizatos, ubi videntur esse mores conversationis humanæ : sic obliti quod scriptum est : « Si fratrem tuum quem vides » non diligis, Deum quem non vides quomodo diligere » poteris[4]? » Et illud aliud in eadem Epistola Joannis : « Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in

[1] Galat. vi, 14. — [2] i Petr. iv, 1 — [3] Matth. xxii, 40; Deut. vi, 9, et Levit. xix, 18. — [4] i Joan. iv, 20.

» illo[1]. » Quo autem pertinent omnia flagitia morum malorum, nisi ad mundi hujus dilectionem? Ac per hoc illud primum præceptum, quod ad baptizandos pertinere arbitrantur, sine bonis moribus observari nullo pacto potest. Nolo pluribus immorari, nam diligenter considerata ista duo præcepta, ita ex alterutro connexa reperiuntur, ut nec dilectio Dei possit esse in homine, si non diligit proximum, nec dilectio proximi, si non diligit Deum. Sed ad rem quæ nunc agitur, quod de his duobus præceptis diximus sufficit.

XVII. At enim populus Israël primum per mare Rubrum ductus est, quo significatur baptismus; et postea legem accepit, ubi disceret quemadmodum viveret. Cur ergo baptizandis vel Symbolum tradimus, reddendumque reposcimus? Nihil enim tale factum est erga illos, quos per mare Rubrum Deus ab Ægyptiis liberavit[2]. Si autem recte intelligunt hoc significari præcedentibus mysteriis de sanguine ovis postibus illito, et de azymis sinceritatis et veritatis; cur non etiam illud consequenter intelligunt, ipsam ab Ægyptiis separationem significare discessionem a peccatis, quam baptizandi profitentur? Ad hoc enim pertinet quod a Petro dictum est: « Agite pœnitentiam, et baptizetur unusquisque vestrum » in nomine Domini nostri Jesu Christi[3] : » tanquam diceret : Recedite ab Ægypto, et per mare Rubrum transite. Unde et in Epistola quæ ad Hebræos inscribitur, cum eorum qui baptizantur commemorarentur initia, posita est ibi pœnitentia a mortuis operibus. Sic enim dicit : « Ideo remittentes initia Christi verbum, in consummationem respiciamus, non iterum jacientes fundamentum pœnitentiæ a mortuis operibus, et fidei in » Deum, lavacri doctrinæ, impositionis manuum, resur-

[1] 1 Joan. II, 15. — [2] Exod. XIV, 21. — [3] Act. II, 38.

» rectionis etiam mortuorum et judicii æterni[1]. » Hæc igitur omnia pertinere ad initia Neophytorum satis aperteque Scriptura testatur. Quid est autem a mortuis operibus pœnitentia, nisi ab his quæ oportet mortificari, ut vivamus? quæ si adulteria fornicationesque non sunt, quid jam inter opera mortua nominandum est? Sic autem non sufficit professio recessionis a talibus, nisi etiam lavacro regenerationis cuncta præterita, quæ velut persequuntur, peccata deleantur; sicut non suffecit Israëlitis recedere ab Ægypto, nisi ea quæ insequebatur hostium multitudo ejusdem maris fluctibus interiret, qui Dei populo transituro liberandoque patuerunt. Qui ergo profitetur ab adulterio nolle se mutare, quomodo per mare Rubrum ducetur, cum ab Ægypto adhuc recuset abscedere? Deinde non attendunt in ea lege, quæ post transitum maris Rubri illi populo data est, primum esse præceptum: « Non erunt tibi alii dii præter me. Non » facies tibi idola, neque ullum simulacrum, quæcumque » in cœlo sunt sursum, et quæcumque in terra deorsum, » et quæcumque in aqua et sub terra; non adorabis ea, » neque servies eis[2]: » et cætera ad hoc præceptum pertinentia. Affirment itaque isti, si volunt, contra ipsam suam assertionem, etiam de unius Dei cultu cavendaque idololatria, non adhuc baptizandis, sed jam baptizatis esse prædicandum: et non jam dicant, eis qui baptismum percepturi sunt, fidem tantum quæ in Deum est intimandam, et post ejus sacramenti perceptionem de moribus vitæ tanquam de secundo præcepto eos quod ad dilectionem proximi pertinet instruendos. Utrumque enim lex continet, quam post mare Rubrum tanquam post baptismum populus accepit; nec ita facta est distributio præceptorum, ut ante illius maris transitum de cavenda ido-

[1] Hebr. VI, 1, 2. — [2] Exod. XX, 4.

lolatria plebs doceretur, et posteaquam transierunt, audirent honorandum patrem et matrem, non mœchandum, non occidendum, et cætera bonæ atque innocentis conversationis humanæ.

XVII. Si ergo ita quisque veniat ad sancti lavacri petitionem, ut profiteatur se ab idolorum sacrificiis non recessurum, nisi forte postea quando placuerit, baptismum tamen jam jamque deposcat, templumque Dei vivi se fieri flagitet, non solum cultor idolorum, verum etiam in aliquo tam nefario sacerdotio perseverans; quæro ab istis utrum eum faciendum vel catechumenum censeant: quod procul dubio fieri non debere clamabunt. Neque enim aliud de illorum corde sentiendum est. Reddant itaque rationem secundum testimonia Scripturarum, quæ sic intelligenda putant, quo modo huic audeant contradicere, nec admittendum esse confirment reclamantem atque dicentem: Didici et veneror Christum crucifixum, credo Filium Dei esse Christum Jesum; non me ultra differas, nihil amplius jam requiras. Quos per Evangelium generabat Apostolus, nihil eos nosse tunc amplius quam Christum crucifixum volebat; post vocem Spadonis, qua se credere Jesum Christum Filium Dei esse respondit, continuo Philippus eum baptizare non distulit: quid me ab idolorum cultu prohibes, nec ad sacramentum Christi admittis, prius quam inde discessero? Illud a pueritia didici, consuetudine ibi gravissima premor: faciam cum potuero, cum commodum fuerit; quod etsi non faciam, non tamen sine Christi sacramento hanc vitam finiam, ne Deus exigat animam meam de manibus tuis. Quid huic respondendum existimant? An placet ut admittatur? Absit: nullo modo crediderim in tantum eos progredi. Quid ergo respondebunt hæc dicenti, et addenti quod nihil sibi de idololatria relinquenda saltem

dici debuit ante baptismum, sicut nihil inde ante mare Rubrum populus ille primus audivit, quoniam lex hoc habet, quam ex Ægypto jam liberatus accepit. Profecto dicturi sunt homini : Templum Dei futurus es, cum baptismum acceperis ; dicit autem Apostolus : « Quæ » compositio templo Dei cum idolis[1] ? » Quare ergo non vident similiter esse dicendum : Membrum Christi futurus es, cum acceperis baptismum ; non possunt membra Christi esse membra meretricis[2] ? Quia et hoc Apostolus dicit : qui et alio loco : « Nolite, inquit, errare ; neque » fornicatores, neque idolis servientes, » et cætera quæ illic enumerat, « Regnum Dei possidebunt[3], » Cur ergo ad baptismum idolis servientes non admittimus, et fornicatores admittendos putamus, cum et his et cæteris malis dicat : « Et hæc quidam fuistis, sed abluti estis, sed » sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini » Jesu Christi et in Spiritu Dei nostri[4] ? » Quid igitur causæ est, ut cum potestas pateat utrumque prohibendi, venientem ad baptismum permittam fornicarium permanere, et non permittam idolis servientem ? cum et illis et illis dici audiam : « Et hæc quidam fuistis, sed abluti estis. » Sed eo moventur isti, quia putant esse in tuto salutem eorum, quamvis per ignem, qui in Christum crediderint, sacramentumque ejus acceperint, id est, baptizati fuerint, etiamsi morum corrigendorum ita negligentes sint ut nequiter vivant. Unde mox videbo, si Deus juverit, quid secundum Scripturas sentiendum sit.

XIX. Nunc in hac quæstione adhuc versor, in qua eis videtur, baptizatos admonendos esse de moribus ad christianam vitam pertinentibus, baptizandis autem solam insinuandam fidem. Quod si ita esset, præter tam multa quæ diximus, non Joannes Baptista venientibus

[1] 2 Cor. VI, 16. — [2] 1 Cor. VI, 15. — [3] Ibid. 9. — [4] Ibid. 11.

ad baptismum suum diceret : « Generatio viperarum, » quis ostendit vobis fugere ab ira ventura? Facite ergo » fructum dignum pœnitentiæ[1] : » et cætera, quæ utique non de fide, sed de bonis operibus admonet. Unde et militibus dicentibus : « Quid faciemus[2] ? » non dixit : Interim credite et baptizamini, post audietis quid facere debeatis : sed ante dixit, ante præmonuit, ut venturo Domino in cor eorum tanquam præcursor mundaret viam, : « Neminem concusseritis, nulli calumniam feceri» tis, sufficiat vobis stipendium vestrum[3]. » Similiter Publicanis quærentibus quid facere deberent : « Nihil » amplius, inquit, exigatis præter quam constitutum est » vobis. » His breviter commemoratis Evangelista, (non enim totos catechismos inserere debuit), satis significavit pertinere ad eum a quo baptizandus catechizatur, docere et monere de moribus. Quod si respondissent Joanni : Prorsus non faciemus fructus dignos pœnitentiæ, calumniaturi sumus, concussuri sumus,ea quæ nobis non debentur exacturi sumus, et nihilominus eos post hanc professionem baptizaret ; nec sic tamen dici posset, unde modo quæstio est, non esse temporis cum quisque baptizandus est, ut prius illi sermo fiat quemadmodum vitam bonam agere debeat.

XX. Quid ipse Dominus, ut alia omittam, cum ab eo dives ille quæreret quid boni faceret ut vitam æternam consequeretur, recolant quid responderit : « Si vis ve» nire, inquit, ad vitam, serva mandata[4]. » At ille : « Quæ? » Tunc Dominus commemoravit præcepta Legis : « Non occides : Non mœchaberis, » et cætera. Ubi cum ille respondisset hæc se fecisse a juventute sua, addidit etiam perfectionis præceptum, ut venditis suis omnibus et in pauperum eleemosynas erogatis haberet the-

[1] Matth. III, 7. — [2] Luc. III, 10. — [3] Ibid. 14. — [4] Matth. XIX, 17.

saurum in cœlo, et eumdem Dominum sequeretur. Videant igitur, non ei dictum esse ut crederet et baptizaretur, quo solo adjutorio putant isti venire hominem ad vitam, sed morum præcepta homini data, quæ utique sine fide custodiri observarique non possunt. Nec tamen quia hic de insinuanda fide Dominus videtur tacuisse, præscribimus nos atque contendimus, morum tantummodo præcepta dicenda esse hominibus ad vitam pervenire cupientibus. Utraque enim mutuo connexa sunt, sicut ante dixi : quia neque dilectio Dei potest esse in homine qui non diligit proximum, nec dilectio proximi in eo qui non diligit Deum. Ideo aliquando alterum sine altero, sive illud, sive illud pro plena doctrina invenitur Scriptura commemorare, ut etiam hoc modo intelligatur alterum sine altero esse non posse : quia et qui credit Deo, debet facere quod præcepit Deus ; et qui propterea facit quia præcepit Deus, necesse est ut credat Deo.

XXI. Quamobrem jam illud videamus, quod excutiendum est a cordibus religiosis, ne mala securitate salutem suam perdant, si ad eam obtinendam sufficere fidem putaverint, bene autem vivere et bonis operibus viam Dei tenere neglexerint. Nam etiam temporibus Apostolorum non intellectis quibusdam subobscuris sententiis apostoli Pauli, hoc eum quidam arbitrati sunt dicere : « Faciamus mala, ut veniant bona : » quia dixerat : « Lex subintravit, ut abundaret delictum ; ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia[1]. » Quod ideo verum est, quia legem accipientes homines qui de suis viribus superbissime præsumebant, nec divinum adjutorium vincendarum malarum concupiscentiarum recta fide impetrantes, pluribus gravioribusque delictis etiam lege prævaricata onerati sunt : ac sic magno reatu com-

[1] Rom. III, 8.

pellente confugerunt ad fidem, qua misericordiam indulgentiæ mererentur, et « Auxilium a Domino, qui fecit » cœlum et terram[1] : » ut diffusa per Spiritum sanctum charitate in cordibus suis[2], cum dilectione agerent quæ contra sæculi hujus concupiscentias juberentur, secundum id quod prædictum fuerat in Psalmo : « Mul» tiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerave» runt[3]. » Cum ergo dicit Apostolus, arbitrari se justificari hominem per fidem sine operibus legis[4] : non hoc agit, ut percepta ac professa fide opera justitiæ contemnantur; sed ut sciat se quisque per fidem posse justificari, etiamsi legis opera non præcesserint. Sequuntur enim justificatum, non præcedunt justificandum. Unde in præsenti opere non opus est latius disputare ; præsertim quia modo de hac quæstione prolixum librum edidi, qui inscribitur, *De littera et spiritu.* Quoniam ergo hæc opinio tunc fuerat exorta, aliæ apostolicæ Epistolæ, Petri, Joannis, Jacobi, Judæ, contra eam maxime dirigunt intentionem, ut vehementer astruant fidem sine operibus non prodesse : sicut etiam ipse Paulus, non qualemlibet fidem, qua in Deum creditur, sed eam salubrem planeque evangelicam definivit, cujus opera ex dilectione procedunt : « Et fides, inquit, quæ per dilectio» nem operatur[5]. » Unde illam fidem, quæ sufficere ad salutem quibusdam videtur, ita nihil prodesse asseverat, ut dicat : « Si habeam omnem fidem, ita ut montes » tranferam, charitatem autem non habeam, nihil sum[6]. » Ubi autem fidelis charitas operatur, sine dubio bene vivitur. « Plenitudo enim legis charitas[7]. »

XXII. Unde evidenter in secunda Epistola sua Petrus, cum ad vitæ et morum sanctitatem hortaretur, mun-

[1] Psal. cxx, 2. — [2] Rom. v, 5. — [3] Psal. xv, 4.— [4] Rom. v, 1. — [5] Galat. v, 6. — [6] 1 Cor. xiii, 1. — [7] Rom xiii, 10.

dumque istum transiturum prænuntiaret, cœlos vero novos et terram novam expectari, quæ justis inhabitanda traderetur, ut ex hoc attenderent qualiter eos oporteret vivere, ut habitatione illa digni fierent, sciens de apostoli Pauli quibusdam subobscuris sententiis nonnullos iniquos accepisse occasionem, ut tanquam securi de salute, quæ in fide est, bene vivere non curarent, commemoravit quædam ad intelligendum difficilia esse in Epistolis ejus, quæ homines perverterent, sicut et alias Scripturas, ad proprium suum interitum : cum tamen et ille Apostolus de salute æterna, quæ nisi bene viventibus non daretur, eadem sentiret, quæ cæteri Apostoli. Sic itaque Petrus : « His ergo, inquit, omnibus pereuntibus, quales » oportet vos esse in sanctis conversationibus et pietati» bus, expectantes et properantes ad præsentiam diei » Domini per quam cœli ardentes solventur, et elementa » ardore ignis decoquentur : novos vero cœlos et terram » novam secundum promissa ipsius expectamus, in qui» bus justitia inhabitat. Quapropter, charissimi, hæc » expectantes satagite inviolati et immaculati apud eum » reperiri in pace, et Domini nostri patientiam salutem » existimate. Sicut et dilectissimus frater noster Paulus » secundum eam, quæ data est illi, sapientiam scripsit » vobis, ut et in omnibus Epistolis, loquens in eis de his, » in quibus sunt difficilia quædam intellectu, quæ indocti » et instabiles pervertunt, sicut et cæteras Scripturas, » ad proprium suum interitum. Vos igitur amantissimi » præscientes, cavete ne infaustorum errore seducti deci» datis a corroboratione vestra : crescite vero in gratia » et intellectu Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi : » ipsi gloria, et nunc et in diem æternitatis[1]. »

XXIII. Jacobus autem tam vehementer infestus est

[1] 2 Petr. III, 11-18.

eis qui sapiunt fidem sine operibus valere ad salutem, ut illos etiam dæmonibus comparet, dicens : « Tu credis » quoniam unus est Deus : bene facis, et dæmones cre- » dunt et contremiscunt[1]. » Quid brevius, verius, vehementius dici potuit, cum et in Evangelio legamus hoc dixisse dæmonia, cum Christum Filium Dei confiterentur, et ab illo corriperentur[2], quod in Petri confessione laudatum est? « Quid proderit, ait Jacobus, fratres mei, » si fidem dicat se quis habere; opera autem non habeat? » Numquid poterit fides salvare eum? » Dicit etiam : « Quia fides sine operibus mortua est[3]. » Quousque ergo falluntur, qui de fide mortua sibi vitam perpetuam pollicentur.

XXIV. Quapropter diligenter oportet attendere quomodo accipienda sit apostoli Pauli illa sententia, plane ad intelligendum difficilis, ubi ait : « Fundamentum » enim aliud nemo potest ponere, præter id quod posi- » tum est, quod est Christus Jesus. Si quis autem super- » ædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, » lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, uniuscu- » jusque opus manifestabitur. Dies enim declarabit, » quia in igne revelabitur, et uniuscujusque opus quale » sit ignis probabit. Si cujus opus permanserit, quod su- » perædificavit, mercedem accipiet. Si cujus autem opus » arserit, damnum patietur : ipse autem salvus erit, sic » tamen quasi per ignem[4]. » Quod quidam ita intelligendum putant, ut illi videantur ædificare super hoc fundamentum aurum, argentum, lapides pretiosos, qui fidei quæ in Christo est, bona opera adjiciunt; illi autem fœnum, ligna, stipulam, qui cum eamdem fidem habeant, male operantur. Unde arbitrantur per quasdam pœnas

[1] Jacob. II, 19.— [2] Marc. I, 24, et Matth. XVI, 16.— [3] Jacob. II, 14-20. — [4] I Cor. III, 11-15.

ignis eos posse purgari ad salutem percipiendam merito fundamenti.

XXV. Hoc si ita est, fatemur istos laudabili charitate conari, ut omnes indiscrete admittantur ad baptismum, non solum adulteri et adulteræ, contra sententiam Domini falsas nuptias prætendentes, verum etiam publicæ meretrices in turpissima professione perseverantes, quas certe etiam nulla negligentissima Ecclesia consuevit amittere, nisi ab illa primitus prostitutione liberatas. Sed ista ratione cur non omni modo admittantur, omnino non video. Quis enim non malit eas posito fundamento, licet ligna, fœnum et stipulam congerant, aliquanto certe diuturniore igne purgari, quam in æternum perire? Sed falsa erunt illa, quæ obscuritatem ambiguitatemque non habent : « Si habeam omnem fidem, ita ut montes » tranferam, charitatem autem non habeam, nihil sum[1], » et, « Quid proderit, fratres mei, si fidem quis di- » cat se habere, opera autem non habeat? numquid » poterit fides salvare eum[2]? » Falsum erit et illud : « No- » lite errare, neque fornicatores, neque idolis servientes, » neque fures, neque avari, neque adulteri, neque molles, » neque masculorum concubitores, neque ebriosi, neque » maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt[3]. » Falsum et illud : « Manifesta sunt opera carnis, quæ » sunt fornicationes, immunditiæ, impudicitia, luxuria, » idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, » æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invi- » diæ, ebrietates, comessationes, et his similia, quæ » prædico vobis, sicut et prædixi, quoniam qui talia » agunt, regnum Dei non possidebunt[4]. » Falsa erunt hæc. Si enim tantummodo credant et baptizentur, quam-

[1] I Cor. XIII, 2. — [2] Jacob. II, 14. — [3] I Cor. VI, 9, 10. — [4] Galat. V, 19-21.

vis in malis talibus perseverent, salvi erunt per ignem : atque ideo in Christo baptizati, etiam qui talia agunt regnum Dei possidebunt. Frustra autem dicitur : « Et » hæc quidam fuistis, sed abluti estis[1] : » quando et abluti hæc sunt. Inaniter etiam illud a Petro dictum videbitur : « Sic et vos simili forma baptisma salvos facit, » non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ » interrogatio[2] : » siquidem et habentes pessimas conscientias omnium flagitiorum et scelerum plenas, nec eorum malorum pœnitentia mutatas, tamen baptisma salvos facit : propter fundamentum enim quod in eodem baptismate ponitur, licet per ignem, salvi erunt. Illud quoque non video cur Dominus dixerit : « Si vis venire » ad vitam, serva mandata[3] ; » et commemoravit ea quæ ad bonos mores pertinent : si etiam his non servatis ad vitam veniri potest per solam fidem, quæ « Sine operibus » mortua est[4]. » Illud deinde quomodo verum erit, quod eis quos ad sinistram positurus est dicet : « Ite in ignem » æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus[5]. » quos non increpat, quia in eum non crediderunt, sed quia bona opera non fecerunt. Nam profecto ne sibi quisquam de fide, quæ sine operibus mortua est, vitam promittat æternam, propterea omnes gentes segregaturum se dixit, quæ permixtæ eisdem pascuis utebantur, ut appareat eos illi dicturos : « Domine, quando te vidi- » mus illa et illa patientem, et non ministravimus tibi[6] ? » qui in eum crediderant, sed bona operari non curaverant, tanquam de ipsa fide mortua ad vitam perveniretur æternam. An forte ibunt in ignem æternum qui opera misericordiæ non fecerunt, et non ibunt qui aliena rapuerunt, vel corrumpendo in se templum Dei in se ipsos

[1] I Cor. VI, 11. — [2] I Petr. III, 21. — [3] Matth. XIX, 17. — [4] Jacob. II, 26. — [5] Matth. XXV, 41. — [6] Ibid. 43.

immisericordes fuerunt, quasi opera misericordiæ prosint aliquid sine dilectione, dicente Apostolo : « Si distribuam » omnia mea pauperibus, charitatem autem non ha» beam, nihil mihi prodest[1] ; » aut diligat quisquam proximum sicut se ipsum, qui non diligit se ipsum? « Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam[2]. » Neque illud dici hic poterit, in quo nonn[illegible] se ipsos seducunt dicentes, ignem æternum dictum, non ipsam pœnam æternam : per ignem quippe, qui æternus erit, transituros arbitrantur eos, quibus propter fidem mortuam per ignem promittunt salutem : ut videlicet ipse ignis æternus sit, combustio vero eorum, hoc est operatio ignis non sit in eos æterna; cum et hoc prævidens Dominus, tanquam Dominus, sententiam suam ita concluserit, dicens : « Sic ibunt illi in combustionem æter» nam, justi autem in vitam æternam[3]. » Erit ergo æterna combustio, sicut ignis; et eos in illam ituros Veritas dixit, quorum non fidem, sed bona opera defuisse declaravit.

XXVI. Si ergo hæc omnia, et cætera quæ innumerabilia per omnes Scripturas sine ambiguitate dicta reperiri possunt, falsa erunt; poterit verus esse ille intellectus de lignis, fœno et stipula, quod hi salvi erunt per ignem, qui solam in Christum fidem tenentes bona opera neglexerunt. Si autem ista et vera et clara sunt; procul dubio in illa Apostoli sententia alius requirendus est intellectus, atque in his deputanda est, quæ Petrus dicit esse in scriptis ejus quædam difficilia intellectu[4], quæ non debent homines pervertere ad proprium suum interitum, ut contra evidentissima testimonia Scripturarum securos faciant de percipienda salute nequissimos, nequi-

[1] I Cor. XIII, 3. — [2] Psal. X, 6. — [3] Matth. XXV, 46. — [4] 2 Petr. III, 16.

tiæ suæ pertinacissime cohærentes, nec emendando aut pœnitendo mutatos.

XXVII. Hic a me fortasse quæratur, de ipsa Pauli apostoli sententia quid ego sentiam, et quonam modo intelligendam putem. Fateor, hinc mallem audire intelligentiores atque doctiores, qui sic eam exponant, ut illa omnia vera et inconcussa permaneant, quæ supra commemoravi, et quæcumque alia non commemoravi, quibus apertissime Scriptura testatur, nihil prodesse fidem, nisi eam quam definivit Apostolus, id est, quæ per dilectionem operatur; sine operibus autem salvare non posse, neque præter ignem, neque per ignem : quia si per ignem salvat, ipsa utique salvat. Absolute autem dictum est et aperte : « Quid prodest, si dicat quis se fidem habere, » opera autem non habeat? numquid poterit fides salvare » eum[1]? » Dicam tamen, quam brevissime potero, etiam ipse quid sentiam de illa sententia Pauli apostoli ad intelligendum difficili, dummodo illud, quod ad meam professionem attinet, præcipue teneatur, quod de hac me malle dixi audire meliores. Fundamentum Christus est in structura architecti sapientis : hoc expositione non indiget. Aperte enim dictum est : « Fundamentum enim » aliud nemo potest ponere propter id quod positum est, » quod est Christus Jesus[2]. » Si autem Christus, procul dubio fides Christi. Per fidem quippe habitat Christus in cordibus nostris, sicut idem Apostolus dicit[3]. Porro si fides Christi, illa utique quam definivit Apostolus, « Quæ per dilectionem operatur[4]. » Non enim fides illa dæmonum, cum et ipsi credant et contremiscant, et Filium Dei confiteantur Jesum, potest accipi in fundamento. Quare, nisi quia non est fides quæ per dilectionem operatur, sed quæ exprimitur per timorem? Fides

[1] Jacob. II, 14. — [2] I Cor. III, 10. — [3] Ephes. III, 17. — [4] Galat. V, 6.

itaque Christi, fides gratiæ christianæ, id est, ea fides quæ per dilectionem operatur, posita in fundamento neminem perire permittit. Sed quid sit ædificare super hoc fundamentum, aurum, argentum, lapides pretiosos, et ligna, fœnum, stipulam, si subtilius disserere coner, vereor ne ad intelligendum difficilior sit ipsa expositio : enitar tamen, quantum Dominus adjuvat, et breviter, et quantum potero, dilucide expedire quod sentio. Ecce ille qui quæsivit a Magistro bono, quid boni faceret, ut haberet vitam æternam; et audivit, si ad vitam venire vellet, servanda sibi esse mandata; et cum quæreret quæ mandata, dictum est ei : « Non occides : Non mœchaberis : Non furtum facies : Non falsum testimonium dices : Honora patrem tuum et matrem tuam : Et diliges proximum tuum tanquam te ipsum[1] : » hæc faciens in fide Christi, teneret procul dubio fidem, quæ per dilectionem operatur. Neque enim diligeret proximum tanquam se ipsum, nisi recepta dilectione Dei, sine qua non diligeret se ipsum. Porro si faceret etiam quod Dominus addidit, dicens : « Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo, et veni sequere me[2] : » ædificaret super illud fundamentum, aurum, argentum, lapides pretiosos : non enim cogitaret, nisi quæ sunt Dei, quomodo placeret Deo : et hæ cogitationes sunt, quantum existimo, aurum, argentum, lapides pretiosi. Porro si circa divitias suas carnali quodam teneretur affectu, quamvis ex eis multas eleemosynas faceret, nec ad eas augendas fraudis aliquid rapinæque moliretur, aut earum minuendarum vel amittendarum metu in aliquod facinus flagitiumve laberetur (alioquin jam se isto modo ab illius fundamenti stabilitate subtraheret) : sed propter carnalem, ut dixi, quem in

[1] Matth. XIX, 16-19. — [2] Ibid. 22.

eis haberet affectum, quo talibus bonis sine dolore carere non posset, ædificaret super fundamentum illud ligna, fœnum, stipulam : maxime si et uxorem sic haberet, ut etiam propter ipsam cogitaret ea quæ sunt mundi, quomodo placeret uxori. Hæc igitur quoniam affectu dilecta carnali non sine dolore amittuntur, propterea qui ea sic habent, ut habeant in fundamento fidem, quæ per dilectionem operatur, neque huic ista ulla ratione vel cupiditate præponant, in eorum amissione passi detrimentum per ignem quemdam doloris perveniunt ad salutem. A quo dolore atque detrimento tanto est quisque securior, quanto ea vel minus amaverit, vel tanquam non habens habuerit. Qui vero propter illa vel tenenda vel adipiscenda, homicidium, adulterium, fornicationem, idololatriam, et similia quæque commiserit, non propter fundamentum per ignem salvabitur, sed amisso fundamento, æterno igne torquebitur.

XXVIII. Quamobrem et illud quod dicunt, veluti probare cupientes quantum valeat sola fides, ubi Apostolus dicit : « Quod si infidelis discedit, discedat; non » est enim servituti subjectus frater vel soror in hujus» modi[1]; » id est, ut propter fidem Christi etiam ipsa uxor legitima societate conjuncta, sine ulla culpa relinquatur, si cum viro christiano, propter hoc quia Christianus est, permanere noluerit : non attendunt eo modo illam rectissime dimitti, si viro suo dicat : Non ero uxor tua, nisi mihi vel de latrocinio divitias congeras, aut nisi solita lenocinia, quibus nostram domum transigebas, etiam Christianus exerceas; aut si quid aliud vel facinorosum vel flagitiosum in viro noverat, quo delectata vel libidinem explebat, vel facilem victum habebat, vel etiam incedebat ornatior. Tunc enim ille cui hoc uxor

[1] I Cor. VII, 15.

dicit, si veraciter egit pœnitentiam ab operibus mortuis, quando accessit ad baptismum, habetque in fundamento fidem quæ per dilectionem operatur, procul dubio plus tenebitur amore divinæ gratiæ, quam carnis uxoriæ, et membrum quod eum scandalizat, fortiter amputat. Quemcumque autem in hac diremptione dolorem cordis propter carnalem affectum conjugis sustinebit, hoc est detrimentum quod patietur, hic est ignis per quem fœno ardente ipse salvabitur. Si autem jam sic habebat uxorem tanquam non habens, non propter concupiscentiam, sed propter misericordiam, ne forte eam salvam faceret, reddens potius quam exigens debitum conjugale; profecto nec dolebit carnaliter, cum ab illo tale connubium separabitur: neque enim in ea cogitabat, nisi quæ sunt Dei, quomodo placeret Deo[1]. Ac per hoc in quantum aurum, argentum, et lapides pretiosos illis cogitationibus superædificabat, in tantum detrimentum nullum pateretur, in tantum ejus structura, quæ non erat fœnea, nullo incendio cremaretur.

XXIX. Sive ergo in hac tantum vita ista homines patiuntur, sive etiam post hanc vitam talia quædam judicia subsequuntur, non abhorret, quantum arbitror, a ratione veritatis iste intellectus hujusce sententiæ. Verumtamen etiam si est alius, qui mihi non occurrit, potius eligendus; istum quandiu tenemus, non cogimur dicere injustis, non subditis, scelestis, contaminatis, parricidis, matricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, perjuris, et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur, quæ est secundum Evangelium gloriæ beati Dei[2]: Si tantummodo in Christum credatis, et sacramentum baptismi ejus accipiatis, etiamsi vitam istam pessimam non mutaveritis, salvi eritis.

[1] I Cor. VII, 32. — [2] I Tim. I, 9-11.

XXX. Unde nec illa nobis mulier Chananæa præscribit, quia Dominus ei quod petebat dedit, cum ante dixisset : « Non est bonum tollere panem filiorum, et mittere » canibus[1] : » quia ille cordis Inspector mutatam vidit, quando laudavit. Et ideo non ait : O canis, magna est fides tua; sed, « O mulier, magna est fides tua. » Mutavit vocabulum, quia mutatum vidit affectum, atque illam correptionem ad fructum pervenisse cognovit. Miror autem si laudaret in ea fidem sine operibus, id est, fidem non talem quæ jam per dilectionem posset operari, fidem mortuam, et quod Jacobus dicere minime dubitavit, fidem non Christianorum, sed dæmonum[2]. Postremo si istam Chananæam nolunt intelligere mutasse perditos mores, quando eam Christus contemnendo et corripiendo redarguit : quoscumque invenerint tantummodo credere, vitam vero inquinatissimam, nec saltem occultare, sed etiam libere profiteri, ac nolle mutare; sanent filios eorum, si possunt, sicut sanata est filia Chananææ mulieris; non tamen eos faciant membra Christi, cum ipsi esse non desinant membra meretricis[3]. Illud sane non absurde intelligunt, eum peccare in Spiritum sanctum, et esse sine venia reum æterni peccati, qui usque in finem vitæ noluerit credere in Christum : sed si recte intelligerent, quid sit credere in Christum. Non enim hoc est habere dæmonum fidem, quæ recte mortua perhibetur; sed fidem quæ per dilectionem operatur.

XXXI. Quæ cum ita sint, quando tales ad baptismum non admittimus, non ante tempus zizania evellere conamur, sed nolumus insuper, sicut diabolus, zizania seminare : nec ad Christum volentes venire prohibemus, sed eos ad Christum venire nolle, ipsa sua professione convincimus : nec vetamus Christo credere, sed demonstra-

[1] Matth. xv, 26. — [2] Jacob. II, 19. — [3] Galat. v, 6.

mus eos nolle Christo credere, qui vel adulterium dicunt non esse, quod ille adulterium dicit esse, vel credunt adulteros ejus membra posse esse, quos per apostolum dicit regnum Dei non possidere[1], et sanæ doctrinæ adversari, quæ est secundum Evangelium gloriæ beati Dei[2]. Unde non sunt isti inter eos deputandi, qui ad convivium nuptiarum venerunt; sed inter eos qui venire noluerunt[3]. Cum enim ipsi doctrinæ Christi audent apertissime contradicere, et sancto adversari Evangelio, non venientes repelluntur, sed venire contemnunt[4]. Qui autem sæculo saltem verbis, etiamsi non factis, renuntiant, veniunt quidem, et inter triticum seminantur, et in aream congeruntur, et ovibus aggregantur, et retia subeunt, et convivantibus admiscentur; sed intus sive lateant, sive pateant, tunc erit ratio tolerandi, si potestas nulla est corrigendi, nec debet esse præsumptio separandi. Absit autem ut sic intelligamus quod scriptum est, ad convivium nuptiarum adductos : « Quos invenerunt bonos et ma» los[5], » ut eos adduxisse credantur, qui se malos perseveraturos professi sunt. Alioquin ipsi servi patrisfamilias zizania seminaverunt, falsumque erit illud : « Inimicus » autem qui ea seminavit, diabolus est[6]. » Sed quia hoc falsum esse non potest, « Adduxerunt servi bonos et » malos, » sive qui laterent, sive qui jam adducti et intromissi apparerent; sive, « Bonos et malos » dictum est secundum quamdam humanam conversationem, in qua etiam ii qui nondum crediderunt, vel laudari vel vituperari solent. Unde est etiam et illud quod Dominus monet Discipulos, quos ad Evangelium prædicandum primitus mittit, ut in quamcumque venerint civitatem, quærant quis illic dignus sit[7], ut apud eum habitent, donec inde

[1] I Cor. VI, 10. — [2] I Tim. I, 10, 11. — [3] Luc. XIV, 16. — [4] Matth. XXII, 2. — [5] Luc. XIV, 21. — [6] Matth. XIII, 28. — [7] Id. X, 11.

proficiscantur. Profecto ille dignus quis erit, nisi qui existimatione suorum civium bonus habebitur? et quis indignus, nisi qui eis malus innotuerit? Ex hoc utroque genere veniunt ad Christi fidem, et sic adducuntur boni et mali : quia et illi mali a mortuis operibus pœnitentiam non recusant. Si autem recusant, non intrare cupientes repelluntur, sed ab introitu ipsi aperta contradictione discedunt.

XXXII. Erit ergo et servus ille securus, nec inter pigros damnabitur, quod dominicum talentum noluerit erogare[1]; quandoquidem illi noluerunt quod erogabat accipere. Propter illos enim hæc similitudo proposita est, qui nolunt suscipere in Ecclesia dispensatoris officium, desidiosam prætendentes excusationem, nolle se rationem reddere de peccatis alienis : qui audiunt et non faciunt, id est, accipiunt et non reddunt. Cum vero dispensator fidelis et diligens, in erogando paratissimus, et lucrorum dominicorum avidissimus, dicit adultero : Noli esse adulter, si vis baptizari; crede Christo, qui hoc quod facis dicit esse adulterium, si vis baptizari; noli esse membrum meretricis, si vis fieri membrum Christi : ille autem respondet : Non obedio, non facio : ipse non vult veram pecuniam dominicam accipere, sed suam potius adulterinam vult thesauris dominicis importare. Si autem se facturum profiteretur, nec faceret, nec postea quolibet modo corrigi posset; inveniretur quid de illo fieret, ne aliis inutilis esset, qui sibi utilis esse non posset : ut si intra retia Domini bona piscis malus esset, non tamen pisces Domini sui malis retibus irretiret; hoc est, ut si haberet in Ecclesia vitam malam, non tamen illic institueret doctrinam malam. Cum enim tales facta sua talia defendunt, vel in eis se perseveraturos apertissime pro-

[1] Matth xxv, 26.

ſitentes admittuntur ad baptismum, nihil videtur aliud prædicari, nisi fornicatores et adulteros etiam usque in vitæ hujus finem in ea nequitia permanentes, regnum Dei possessuros, et merito fidei, quæ sine operibus mortua est, ad vitam æternam salutemque venturos. Hæc sunt mala retia, quæ cavere debent præcipue piscatores: si tamen illa evangelica similitudine piscatores episcopi, vel inferioris ordinis Ecclesiarum præpositi intelligendi sunt; quia dictum est: « Venite, et faciam vos piscato- » res hominum[1]. » Retibus enim bonis capi possunt pisces et boni et mali; retibus autem malis capi non possunt pisces boni. Quoniam in doctrina bona et bonus potest esse qui audit et facit, et malus qui audit et non facit: in doctrina vero mala, et qui eam veram putat, quamvis ei non obtemperet, malus est; et qui obtemperat, pejor est.

XXXIII. Illud sane mirabile est, quod fratres qui aliter sapiunt, cum debeant ab ista vel nova vel vetere, perniciosa tamen opinione discedere, ipsi insuper dicunt novam esse doctrinam, qua nequissimi homines in suis flagitiis se perseveraturos in propatulo profitentes non admittuntur ad baptismum: quasi nescio ubi peregrinentur, quando meretrices et histriones, et quilibet alii publicæ turpitudinis professores, nisi solutis aut disruptis talibus vinculis, ad christiana sacramenta non permittuntur accedere: qui utique secundum istorum sententiam omnes admitterentur, nisi antiquum et robustum morem sancta Ecclesia retineret, ex illa scilicet liquidissima veritate venientem, qua certum habet: « Quoniam » qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt[2]. » Et nisi egerint ab his mortuis operibus pœnitentiam, accedere ad baptismum non sinuntur: si autem subrepserint, nisi vel postea mutati egerint[3], salvi esse non possunt. Sed

[1] Matth. IV, 19. — [2] Galat. V, 21, et I Cor. VI, 10. — [3] *Supple*, pœnitentiam.

ebriosi, avari, maledici, et si qua alia vitia damnabilia apertis factis convinci redarguique non possunt; præceptis tamen et catechismis validissime flagellantur, atque omnes tales mutata in melius voluntate ad baptismum videntur accedere. Sed si forte adulteros, quos non lex humana, sed divina condemnat, id est, qui alienas uxores tanquam suas habent, vel fœminas quæ alienos maritos, alicubi negligentius admitti solere adverterunt; ex illis rectis debent conari ista corrigere, hoc est, ut etiam isti non admittantur; non ex his pravis illa recta depravare, ut neque de morum correctione catechizandos esse censeant Competentes; et consequenter omnes etiam illarum publicarum turpitudinum et scelerum professores, hoc est, meretrices, lenones, gladiatores, ac si quid hujusmodi est, etiam in illis malis permanentes, admitti oportere arbitrentur. Omnia quippe illa quæ Apostolus enumerat, concludens: « Quoniam qui talia agunt, regnum » Dei non possidebunt: » qui vehementius agunt, manifestata sibi congruenter increpant, et resistentes atque in eis se permansuros profitentes ad accipiendum baptismum non admittunt.

XXXIV. Qui autem opinantur cætera eleemosynis facile compensari, tria tamen mortifera esse non dubitant et excommunicationibus punienda, donec pœnitentia humiliore sanentur, impudicitiam, idololatriam, homicidium. Neque nunc opus est quærere qualis sit eorum ista sententia, et utrum corrigenda, an approbanda, ne opus susceptum mittamus in longum propter eam quæstionem, quæ huic absolvendæ minime necessaria est. Sufficit enim, quia si omnia non sunt admittenda ad baptismi sacramentum, inter hæc omnia est adulterium: si autem tria illa sola excipienda sunt, etiam in his tribus est adulterium, unde ista disputatio nata est.

XXXV. Sed quoniam malorum Christianorum mores, qui fuerunt antea etiam pessimi; habuisse non videntur hoc malum, ut alienas uxores ducerent viri, aut alienis viris fœminæ nuberent; inde fortasse apud quasdam Ecclesias negligentia ista subrepsit, ut in catechismis Competentium nec quærerentur nec percuterentur hæc vitia; atque inde factum est, ut inciperent et defendi : quæ tamen in baptizatis rara sunt adhuc, si ea nos negligendo non densa faciamus. Talem quippe in quibusdam negligentiam, in aliis imperitiam, in aliis ignorantiam probabiliter Dominus somni nomine significasse intelligitur, ubi ait : « Cum autem dormirent homines, venit inimi» cus, et superseminavit zizania[1]. » Hinc autem existimandum est, non ea primum apparuisse in moribus, quamvis malorum Christianorum, quoniam beatus Cyprianus in Epistola de Lapsis, cum deplorando et arguendo multa commemoraret, quibus merito dicit indignationem Dei fuisse commotam, ut intolerabili persecutione Ecclesiam suam sineret flagellari, hæc ibi omnino non nominat : cum etiam illud non taceat, et ad eosdem mores malos pertinere confirmet, jungere cum infidelibus vinculum matrimonii, nihil aliud esse asserens, quam prostituere gentilibus membra Christi : quæ nostris temporibus jam non putantur esse peccata; quoniam revera in Novo Testamento nihil inde præceptum est, et ideo aut licere creditum est, aut velut dubium derelictum. Sicut etiam illud ambiguum est, utrum Herodes mortui duxerit, an vivi fratris uxorem : et ideo non ita claret, quid Joannes ei non licere dicebat[2]. De concubina quoque, si professa fuerit nullum se alium cognituram, etiamsi ab illo cui subdita est dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum baptismum non de-

[1] Matth. XIII, 25. — [2] Matth. XIV, 3.

beat admitti. Quisquis etiam uxorem in adulterio deprehensam dimiserit, et aliam duxerit, non videtur æquandus eis; qui excepta causa adulterii dimittunt et ducunt: et in ipsis divinis sententiis ita obscurum est, utrum et iste, cui quidem sine dubio adulteram licet dimittere, adulter tamen habeatur si alteram duxerit, ut, quantum existimo, venialiter ibi quisque fallatur. Quamobrem quæ manifesta sunt impudicitiæ crimina, omni modo a baptismo prohibenda sunt, nisi mutatione voluntatis et pœnitentia corrigantur: quæ autem dubia, omni modo conandum est ne fiant tales conjunctiones. Quid enim opus est in tantum discrimen ambiguitatis caput mittere? Si autem factæ fuerint, nescio utrum ii qui fecerint, similiter ad baptismum non debere videantur admitti.

XXXVI. Quantum attinet igitur ad doctrinam salubrem veritatis, ne cuiquam mortifero peccato perniciosissima securitas detur, vel etiam pestilentiosissima tribuatur auctoritas, iste curationis ordo est, ut baptizandi credant in Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, eo ritu quo Symbolum traditur; et a mortuis operibus agant pœnitentiam, omniumque se omnino præteritorum remissionem in baptismo accepturos esse non dubitent: non ut peccare liceat, sed ut peccasse non noceat; ut sit facti remissio, non permissio faciendi. Tunc vere dici potest, etiam spiritaliter: « Ecce sanus factus es, jam » noli peccare [1]: » quod Dominus de corporali sanitate ideo dixit, quoniam sciebat ei, quem salvum fecerat, meritis peccatorum illum etiam carnis accidisse languorem. Hi autem ei homini, qui et baptizandus adulter ingreditur, et baptizatus adulter egreditur, miror quomodo dici existiment: « Ecce sanus factus es. » Quis enim gravis et exitiabilis morbus erit, si adulterium sanitas erit?

[1] Joan v, 14.

XXXVII. Sed in tribus millibus, inquiunt, quos imo die Apostoli baptizarunt, et in tot millibus credentium, in quibus Apostolus ab Jerusalem usque in Illyricum Evangelium replevit, erant utique alicui alienis uxoribus copulati, vel fœminæ alienis maritis: in quibus regulam Apostoli constituere debuerunt, quæ deinceps in Ecclesiis servaretur, utrum non admitterentur ad baptismum, nisi illa adulteria correxissent [1]. Quasi non similiter adversus eos dici possit, quod non inveniunt aliquem commemoratum, qui cum talis esset, admissus est. Aut vero possint singulorum hominum crimina, quod infinitum erat, commemorari; cum generalis illa regula satis superque sufficiat, ubi Petrus pluribus verbis testificans baptizandis ait: « Eripite vos ab hoc sæculo pravo [2]. » Quis enim dubitet ad hujus sæculi pravitatem adulteria pertinere, et illos qui elegerint in eadem iniquitate persistere? Similiter autem dici potest, publicas meretrices, quas utique ad baptismum, nisi ab illa turpitudine liberatas, nulla admittit Ecclesia, potuisse inveniri in tot millibus tunc credentium per tot gentes, et de his suscipiendis vel prohibendis constituere Apostolos exempla debuisse. Verumtamen de quibusdam minoribus possumus conjectare majora. Si enim ad baptismum Joannis venientes Publicani prohibiti sunt aliquid amplius exigere [3], quam quod eis fuerat constitutum: miror si venientibus ad baptismum Christi posset permitti adulterium.

XXXVIII. Commemoraverunt etiam Israëlitas multa mala et gravia perpetrasse, et effudisse multum sanguinem Prophetarum, nec tamen ex his factis penitus meruisse deleri, sed ex infidelitate sola, qua in Christum credere noluerunt: non intuentes quia peccatum eorum non hoc

1 Rom. XV, 19. — 2 Act. II, 40. — 3 Luc. III, 13.

solum fuit, quia in Christum non crediderunt, verum etiam quia Christum occiderunt; quorum unum pertinet ad crimen incredulitatis, alterum ad crimen crudelitatis. Illud ergo est contra fidem rectam, istud contra bonam vitam. Utroque autem vitio caret, qui fidem Christi habet; non sine operibus mortuam, quæ etiam in dæmonibus invenitur [1]; sed fidem gratiæ, quæ per dilectionem operatur [2].

XXXIX. Hæc est fides de qua dicitur: « Regnum cœlorum intra vos est [3]. » Hoc enim diripiunt, qui vim faciunt credendo, impetrantes Spiritum charitatis, ubi est plenitudo legis, sine qua lex in littera reos faciebat etiam prævaricationis [4]. Non itaque putandum est ideo dictum: « Regnum cœlorum vim patitur, et qui vim faciunt, diripiunt illud [5]; » quia etiam mali tantummodo credendo et pessime vivendo perveniunt in regnum cœlorum: sed quia reatus ille prævaricationis, quem sola lex, id est, littera sine spiritu jubendo faciebat, credendo solvitur, et violentia fidei Spiritus sanctus impetratur; per quem diffusa charitate in cordibus nostris [6], lex non timore pœnæ, sed justitiæ amore completur.

XL. Nequaquam ergo mens incauta fallatur, ut se existimet Deum cognovisse, si eum fide mortua, hoc est, sine bonis operibus confiteatur, more dæmonum; et ideo se jam non dubitet ad vitam æternam esse venturam, quia Dominus dicit: « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te unum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum [7]. » Venire quippe debet etiam illud in mentem, quod scriptum est: « In hoc cognoscimus eum, si mandata ejus servemus. Qui dicit, quia cognovi eum, et mandata ejus non servat, mendax est, et in hoc ve-

[1] Jacob. II, 20. — [2] Galat. V, 6. — [3] Luc. XVII, 21. — [4] Rom. XIII, 10. — [5] Matth. XI, 12. — [6] Rom. V, 5. — [7] Joan. XVII, 3.

» ritas non est [1]. » Et ne quisquam existimet mandata ejus ad solam fidem pertinere : quanquam dicere hoc nullus est ausus, præsertim quia mandata dixit, quæ ne multitudine cogitationem spargerent : « In illis duobus tota » Lex pendet et Prophetæ [2] : » Licet recte dici possit, ad solam fidem pertinere Dei mandata, si non mortua, sed viva illa intelligatur fides, quæ per dilectionem operatur [3] : tamen postea Joannes ipse aperuit quid diceret, cum ait : « Hoc est mandatum ejus, ut credamus nomini » filii ejus Jesu Christi, et diligamus invicem [4]. »

XLI. Hoc itaque prodest, in Deum recta fide credere, Deum colere, Deum nosse, ut et bene vivendi ab illo sit nobis auxilium, et si peccaverimus, ab illo indulgentiam mereamur : non in factis quæ odit securi perseverantes, sed ab eis recedentes, eique dicentes : « Ego dixi : Do- » mine, miserere mei, sana animam meam, quoniam pec- » cavi tibi [5] : » quod non habent cui dicant, qui non in eum credunt; et frustra dicunt, qui cum tam longe ab illo sint, a gratia Mediatoris alieni sunt. Hinc illa verba sunt in libro Sapientiæ, quæ nescio quomodo intelligit perniciosa securitas : « Et si peccaverimus, tui sumus [6] : » quoniam scilicet bonum et magnum Dominum habemus, qui et velit atque possit pœnitentium peccata sanare, non qui minime audeat permanentes in malignitate disperdere. Denique cum dixisset : « Tui sumus; » addidit, « Scien- » tes potentiam tuam : » utique potentiam, cui se subtrahere nequeat aut occultare peccator. Ideoque secutus adjunxit : « Non peccabimus autem, scientes quoniam » tui sumus deputati. » Quis enim digne cogitans habitationem apud Deum, in qua omnes prædestinatione sunt deputati, qui secundum propositum vocati sunt, non

1 I Joan. II, 3, 4. — 2 Matth. XXII, 40. — 3 Galat. V, 6. — 4 I Joan. III, 13. — 5 Psal. XL, 5. — 6 Sap. XV, 2.

enitatur ita vivere, ut tali habitationi congruat? Quod ergo et Joannes dicit: « Hæc scripsi vobis, ut non peccetis; et si quis peccaverit, advocatum habemus apud » Patrem Jesum Christum justum, et ipse est exoratio pro » peccatis nostris[1] : » non id agit, ut cum securitate peccemus; sed ut recedentes a peccato, si quod admissum est, propter illum advocatum, quem non habent infideles, minime de indulgentia desperemus.

XLII. Nec de his igitur verbis mitior ulla conditio promittenda est, sic in Deum credere volentibus, ut permaneant in perditis moribus: multo minus de illis ubi Apostolus ait: « Qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt; qui autem in lege peccaverunt, per legem judicabuntur[2]: » tanquam hoc loco aliquid distet inter perire et judicari, cum alio verbo hoc idem significatum sit. Solent enim Scripturæ judicium etiam pro æterna damnatione ponere. Sicut in Evangelio Dominus loquitur : « Veniet hora in qua omnes qui sunt in monumentis » audient vocem ejus, et procedent qui bene fecerunt in » resurrectionem vitæ ; qui autem male egerunt, in resur- » rectionem judicii[3]. » Neque hic dictum est: Hoc qui crediderunt, illud autem qui non crediderunt : « Sed hoc » illi qui bene egerunt, illud qui male egerunt. » Inseparabilis est quippe bona vita a fide, quæ per dilectionem operatur[4] : imo vero ea ipsa est bona vita. Videmus itaque resurrectionem judicii dixisse Dominum pro resurrectione damnationis æternæ. De omnibus quippe resurrecturis, (ubi procul dubio erunt etiam ii qui omnino non credunt, neque enim ipsi non sunt in monumentis,) duas partes fecit, alios in resurrectionem vitæ, alios in resurrectionem judicii resurrecturos esse declarans.

XLIII. Quod si dicunt, non ibi intelligendos etiam

[1] 1 Joan. II, 1, 2.— [2] Rom. II, 12.— [3] Joan. V, 28, 29.— [4] Galat. V, 6.

eos qui omnino non credunt, sed eos qui per ignem salvi erunt, quia crediderunt, etiamsi male vixerunt, ut eorum transitoriam pœnam judicii nomine significatam arbitrentur. Quanquam hoc impudentissime dicatur, cum omnino Dominus omnes resurrecturos, in quibus sine dubio et increduli erunt, in duo diviserit: « Vitam et » judicium; » ita volens judicium æternum intelligi, quamvis hoc non addiderit, sicut et vitam. Neque enim ait in resurrectionem vitæ æternæ; cum aliud utique intelligi noluerit. Videant tamen quid reponsuri sunt, ubi ait: « Qui autem non credit, jam judicatus est. » Nam hic procul dubio, aut judicium pro pœna æterna positum intelligunt, aut per ignem salvos futuros etiam incredulos dicere audebunt: quoniam, « Qui non credit, » inquit, jam judicatus est, » hoc est, jam judicio destinatus: et non erit quod pro magno beneficio polliceantur credentibus nequiterque viventibus, quando et ii qui non credunt non erunt perdendi, sed judicandi. Quod si dicere non audent, non audeant aliquid mitius polliceri eis de quibus dictum est: « Per legem judicabuntur: » quia constat judicium etiam pro æterna damnatione solere nominari. Quid, quod invenimus non solum minime mitioris, verumetiam deterioris conditionis esse illos qui scientes peccant? Hi sunt enim maxime qui legem acceperunt. Nam sicut scriptum est: « Ubi lex non est, nec » prævaricatio[2]. » Hinc est et illud: « Concupiscentiam » nesciebam nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione » itaque accepta peccatum per mandatum operatum est » in me omnem concupiscentiam[3]: » et alia multa quæ de hac re idem Apostolus dicit. Ab hoc reatu graviore liberat gratia Spiritus sancti per Jesum Christum Dominum nostrum, quæ diffusa charitate in cordibus nostris

[1] Joan. III, 18. — [2] Rom. IV, 15. — [3] Id. VII, 7, 8.

donat justitiæ delectationem, qua immoderatio concupiscentiæ superetur. Hinc itaque confirmatur non solum nihil mitius, sed gravius aliquid intelligendum, de quibus dictum est: « Qui in lege peccaverunt, per legem » judicabuntur, » quam de illis qui sine lege peccantes sine lege peribunt: nec pro pœna transitoria hoc loco dictum judicium, sed pro ea qua etiam non credentes judicabuntur.

XLIV. Nam qui hac utuntur sententia ad promittendam salutem per ignem illis qui etiam credentes pessime vivunt, ut eis dicant : « Qui sine lege peccaverunt, » sine lege peribunt ; qui autem in lege peccaverunt, » per legem judicabuntur[1], » tanquam dictum sit, non peribunt, sed per ignem salvi erunt ; nec illud attendere potuerunt, hoc Apostolum de illis qui sine lege et illis qui in lege peccaverunt dixisse, cum de Gentibus et de Judæis ageret; ut non tantum Gentibus, sed utrisque gratiam Christi, qua liberentur, necessariam demonstraret : quod tota ipsa Epistola ad Romanos evidenter ostendit. Jam ergo etiam Judæis in lege peccantibus, de quibus dictum est : « Per legem judicabuntur, » non eos liberante gratia Christi, promittant, si placet, per ignem salutem ; quoniam de his dictum est : « Per legem judi» cabuntur. » Quod si non faciunt, ne contra se ipsos veniant, qui eos gravissimo infidelitatis crimine obstrictos esse dicunt : ut quid transferunt ad infideles et fideles in eo quod ad fidem Christi attinet, illud quod dictum est de iis qui sine lege et iis qui in lege peccaverunt ; cum de Judæis et de Gentibus ageretur, ut ad Christi gratiam utrique invitarentur? Neque enim dictum est : Qui sine fide peccaverunt, sine fide peribunt ; qui autem in fide peccaverunt, per fidem judicabuntur ; sed, « Sine lege, »

[1] Rom. II, 12.

dictum est, et, « In lege ; » ut satis appareret illam causam tangi, quæ inter Gentes et Judæos agebatur, non quæ inter bonos malosque Christianos.

XLV. Quanquam si illo loco legem pro fide accipi volunt, quod nimis importunum et absurdum est, etiam hinc apertissimam possunt legere sententiam apostoli Petri, qui cum loqueretur de iis qui in occasionem carnis acceperant, et in velamentum malitiæ, quod scriptum est : « Nos » ad Novum Testamentum pertinentes, « Non an-» cillæ filios esse, sed liberæ, qua libertate Christus nos » liberavit[1] : » et putaverant hoc esse libere vivere, ut tanquam de tanta redemptione securi, quidquid liberet, licere sibi arbitrarentur, non intuentes quod dictum est : « Vos in libertatem vocati estis, fratres, tantum ne liber-» tatem in occasionem carnis detis[2] : » unde et ipse Petrus dicit : « Liberi, non sicut velamentum malitiæ ha-» bentes libertatem[3] : » ait de illis et in secunda Epistola sua : « Hi sunt fontes sicci, et nebulæ a turbine exagi-» tatæ, quibus caligo tenebrarum reservata est : superba » enim vanitatis loquentes illiciunt in concupiscentiis » carnis impudicitiæ eos qui paululum effugerunt, in » errore conversati, libertatem illis promittentes, cum » ipsi servi sint corruptionis. A quo enim quis devictus » est, huic et servus addictus est. Si enim refugientes » coinquinationes mundi in agnitionem Domini nostri et » conservatoris Jesu Christi, his rursus implexi superan-» tur, facta sunt illis poteriora deteriora prioribus[4]. Me-» lius enim erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam » cognoscentes retrorsum reflecti a tradito sibi sancto » mandato. Contigit enim illis res veri Proverbii ; Canis » reversus ad suum vomitum[5] ; et sus lota in volutabris

[1] Galat. IV, 31. — [2] Id. V, 13. — [3] I Petr. II, 16. — [4] Matth. XII, 45. — [5] Prov. XXVI, 11.

» cœni[1]. » Quid adhuc promittitur contra istam manifestissimam veritatem conditio melior iis qui cognoverunt viam justitiæ, hoc est, Dominum Christum, et perdite vivunt, quam si omnino non cognovissent? cum apertissime dicatur : « Melius erat illis non cognoscere viam » justitiæ, quam cognoscentes retrorsum reflecti a tradito » sibi sancto mandato. »

XLVI. Neque enim illud hoc loco intelligendum est sanctum mandatum, quo præceptum est, ut in Deum credamus : quanquam eo ipso totum continetur, si eam intelligamus fidem credentium, quæ per dilectionem operatur : sed aperte expressit quid diceret sanctum mandatum, id est, quo præceptum est, ut ab hujus mundi coinquinationibus recedentes casta conversatione vivamus. Sic enim ait : « Si enim refugientes coinquinationes » mundi in agnitionem Domini nostri et conservatoris » Jesu Christi, his rursus implexi superantur, facta sunt » illis posteriora deteriora prioribus. » Non ait, refugientes ignorantiam Dei, aut refugientes infidelitatem sæculi, vel tale aliquid : sed, « Coinquinationes mundi, » In quibus est utique omnis immunditia flagitiorum. Nam de his superius loquens, dixit : « Coëpulantes vobiscum, » oculos habentes plenos adulterii et indesinentis pec» cati[2]. » Ideo etiam fontes siccos eos appellat; fontes videlicet, quod acceperint agnitionem Domini Christi; siccos autem, quia non congruenter vivunt. De talibus quippe etiam Judas apostolus loquens : « Ii sunt, inquit, » qui in dilectionibus vestris maculati coëpulantur, sine » timore semetipsos pascentes, nubes sine aqua[3] : » et cætera. Quod enim Petrus ait : « Coëpulantes vobiscum, » oculos habentes plenos adulterii : » hoc Judas : « In » dilectionibus vestris maculati coëpulantur. » Mixti sunt

[1] 2 Petr. II, 17-22. — [2] Ibid. 13, 14. — [3] Judæ. 12.

enim bonis in epulis sacramentorum et dilectionibus plebium. Et quod Petrus ait. « Fontes sicci ; » hoc Judas : « Nubes sine aqua : » hoc Jacobus : « Fides mortua. »

XLVII. Non itaque promittatur pœna ignis transitoria turpiter scelerateque viventibus, quia viam justitiæ cognoverunt, quibus melius erat non cognoscere, sicut veracissima Scriptura testatur : De talibus quippe etiam Dominus ait : « Et erunt novissima illius hominis pejora » quam erant prima[1] : » quoniam purgationis suæ habitatorem Spiritum sanctum non recipiens, fecit in se immundum spiritum multipliciorem redire. Nisi forte ideo sunt isti, de quibus agitur, meliores habendi, quia non redierunt ad immunditiam adulteriorum, sed ab ea non recesserunt ; nec purgati se rursus inquinaverunt, sed purgari recusaverunt. Neque enim, ut relevata conscientia intrent ad baptismum, dignantur saltem vomere pristinas immunditias, quas canum more iterum sorbeant; sed in lavacri ipsius sanctitate pertinaciter crudo pectore indigestam nequitiam tenere contendunt : nec occultant eam pollicitatione vel ficta, sed impudentia professionis eructant : nec exeuntes de Sodomis more uxoris Loth, in præterita iterum attendunt, sed omnino de Sodomis dedignantur exire[2] ; imo ad Christum cum Sodomis conantur intrare. Paulus apostolus dicit : « Qui prius fui » blasphemus et persecutor et injuriosus, sed misericor» diam consecutus sum, quia ignorans feci in increduli» tate[3]. » Et istis dicitur : Tunc potius misericordiam consequimini, si scientes male vixeritis in ipsa fide. Nimis longum est, et pene infinitum omnia testimonia Scripturarum velle colligere, quibus apparet non solum non esse mitiorem causam eorum qui scientes, quam qui nescientes vitam nequissimam et iniquissimam ducunt,

[1] Matth. XII, 45, et Luc. XI, 26. — [2] Gen. XIX, 26. — [3] I Tim. I, 13.

verumetiam hoc ipso esse graviorem : proinde ista suffecerint.

XLVIII. Caveamus ergo diligenter in adjutorio Domini Dei nostri non facere homines male securos, dicentes eis, quod, si fuerint in Christo baptizati, quomodolibet in ea fide vixerint, eos ad salutem æternam esse venturos : ne sic faciamus Christianos, quomodo Judæi proselytos, quibus Dominus ait : « Væ vobis, Scribæ et » Pharisæi, qui circumitis mare et terram, facere unum » proselytum ; cum autem feceritis, facitis eum filium » gehennæ duplo quam vos estis[1] : » sed potius sanam doctrinam Dei magistri in utroque teneamus ; ut sancto baptismo consona sit vita christiana, nec cuiquam homini, si utrumlibet defuerit, vita promittatur æterna. Qui enim dixit : « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spi- » ritu, non intrabit in regnum cœlorum[2] : » ipse etiam dixit : « Nisi abundaverit justitia vestra super Scribarum » et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum[3]. » De illis quippe ait : « Scribæ et Pharisæi super cathe- » dram Moysi sedent : quæ dicunt facite, quæ autem fa- » ciunt, facere nolite ; dicunt enim et non faciunt[4]. » Ergo justitia eorum est, dicere et non facere : ac per hoc nostram esse voluit abundantem super illorum, dicere et facere : quæ si non fuerit, non intrabitur in regnum cœlorum. Non quia quisquam ita debet extolli, ut, non dicam apud alios jactare, sed apud se ipsum putare audeat, se in hac vita esse sine peccato : sed nisi essent quædam ita gravia, ut etiam excommunicatione plectenda sint, non diceret Apostolus : « Congregatis vobis et meo spiritu » tradere ejusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus » salvus sit in die Domini Jesu[5]. » Unde etiam dicit :

[1] Matth. XXIII, 15.— [2] Joan. III, 5.— [3] Matth. V, 20.— [4] Id. XXIII, 2, 3. — [5] I Cor. III, 4, 5.

« Ne lugeam multos, qui ante peccaverunt, et non ege-» runt pœnitentiam super immunditiam et fornicatio-» nem, quam gesserunt[1]. » Item nisi essent quædam non ea humilitate pœnitentiæ sananda, qualis in Ecclesia datur eis qui proprie pœnitentes vocantur, sed quibusdam correptionum medicamentis, non diceret ipse Dominus : « Corripe eum inter te et ipsum solum, et si te audierit, » lucratus es fratrem tuum[2]. » Postremo nisi essent quædam sine quibus hæc vita non agitur, non quotidianam medelam poneret in Oratione quam docuit, ut dicamus : « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus » debitoribus nostris[3]. »

XLIX. Jam satis, quantum arbitor, de tota illa opinione quid mihi videretur exposui, ubi tres quæstiones moverunt : unam de permixtione in Ecclesia bonorum et malorum tanquam tritici et zizaniorum : ubi cavendum est, ne ideo putemus esse propositas istas similitudines, vel hanc, vel de immundis in arca animalibus, vel quæcumque alia idem significant, ut dormiat Ecclesiæ disciplina, de qua in figura illius mulieris dictum est : « Se-» veræ sunt conversationes domus ejus[4] : » sed ut non eo usque progrediatur dementiæ potius temeritas, quam severitas diligentiæ, ut quasi bonos a malis per nefaria schismata separare præsumat. Neque enim per has similitudines et prænuntiationes consilium desidiæ datum est bonis, qua negligant quod prohibere debent ; sed patientiæ, qua perferant salva doctrina veritatis quod emendare non valent. Nec quia scriptum est introisse ad Noë in arcam etiam immunda animalia[5], ideo præpositi vetare non debent, si qui immundissimi ad baptismum velint intrare saltantes, quod est certe mitius quam mœchan-

[1] 2 Cor. XII, 21. — [2] Math. XVIII, 15. — [3] Ib. VI, 12 — [4] Prov. II, 18, juxta LXX. — [5] Gen. VII, 2.

tes : sed per hanc figuram rei gestæ prænuntiatum est immundos in Ecclesia futuros propter tolerantiæ rationem, non propter doctrinæ corruptionem, vel disciplinæ dissolutionem. Non enim quacumque libuit intraverunt immunda animalia arcæ compage confracta, sed ea integra per unum atque idem ostium, quod artifex fecerat. Altera quæstio est, in qua eis visum est fidem solam baptizandis esse tradendam, postea vero jam baptizatos docendos esse de moribus. Sed satis demonstratum est, nisi fallor, tunc magis pertinere ad curam speculatoris, cum omnes qui fidelium competunt sacramentum, omnia quæ dicuntur intentius et sollicitius audiunt, non tacere de pœna, quam male viventibus Dominus comminatur : ne in ipso baptismo rei sint gravissimorum criminum, quo veniunt ut remittatur reatus omnium peccatorum. Tertia quæstio est periculosissima, qua parum considerata, et non secundum divinum eloquium pertractata, tota illa opinio mihi videtur exorta, in qua promittitur scelestissime turpissimeque viventibus, etiamsi eo modo vivere perseverent, et tantummodo credant in Christum, ejusque sacramenta percipiant, eos ad salutem vitamque æternam esse venturos : contra apertissimam Domini sententiam, qui desideranti vitam æternam respondit : « Si vis venire ad vitam, serva mandata [1] : » et commemoravit quæ mandata, ubi ea scilicet peccata vitantur, quibus nescio quomodo salus æterna promittitur propter fidem sine operibus mortuam. De his tribus quæstionibus satis, quantum existimo, disputavi : demonstravique sic tolerandos in Ecclesia malos, ut non negligatur ecclesiastica disciplina; sic catechizandos eos, qui baptismum petunt, ut non solum audiant atque suscipiant quid credere, verumetiam qualiter vivere debeant; sic

[1] Matth. XIX, 17.

promitti fidelibus vitam æternam, ut non etiam per fidem mortuam, quæ sine operibus salvare non potest, ad eam se quisque pervenire posse arbitretur, sed per illam fidem gratiæ, quæ per dilectionem operatur. Non itaque culpentur dispensatores fideles, non sua negligentia vel pigritia, sed quorumdam potius contumacia, qui pecuniam dominicam recusant accipere, et adulterinam suam cogunt servos dominicos erogare, dum nolunt saltem tales esse mali, quales sanctus Cyprianus commemorat[1], sæculo verbis solis et non factis renuntiantes : quando nec verbis renuntiare diaboli operibus volunt, cum se in adulterio permansuros voce apertissima profitentur. Si quid ab eis dici solet, quod forte disputando non attigi tale esse arbitratus sum, cui mea responsio necessaria non fuisset ; sive quod ad rem, de qua agitur, non pertineret, sive quod tam leve esset, ut a quolibet redargui facillime posset.

[1] Cyprianus serm. de Lapsis.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

ENCHIRIDION AD LAURENTIUM,

SIVE

DE FIDE, SPE, ET CHARITATE,

LIBER UNUS [1].

I. Dici non potest [2], dilectissime fili Laurenti, quantum tua eruditione delecter, quamque te cupiam esse sapientem : non ex eorum numero de quibus dicitur : « Ubi sapiens, ubi scriba, ubi conquisitor hujus sæculi : » Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi [3]? » sed ex eorum de quibus scriptum est : « Multitudo sa- » pientium sanitas est orbis terrarum [4]. » Et quales vult Apostolus fieri, quibus dicit : « Volo autem vos sapientes » quidem esse in bono, simplices autem in malo [5]. » (Sicut autem nemo a se ipso esse potest, ita etiam nemo a se ipso sapiens esse potest, sed ab illo illustrante, de quo scriptum est : « Omnis sapientia a Deo est [6]. ») Hominis

[1] Scriptus anno 421. aut paulo post. Vide Retract. lib. II, cap. 63. — [2] Vide D. Guillon. tom. XXI, p. 179-183. — [3] I Cor. I, 20. — [4] Sap. VI, 26. — [5] Rom. XVI, 19. — [6] Eccli. I, I.

autem sapientia pietas est. Habes hoc in libro sancti Job: nam ibi legitur; quod ipsa Sapientia dixerit homini: « Ecce pietas est sapientia[1]. » Si autem quæras quam dixerit eo loco pietatem, distinctius in græco reperies θεοσέβειαν, qui est Dei cultus. Dicitur enim græce pietas et aliter, id est, εὐσέβεια, quo nomine significatur bonus cultus, quamvis et hoc præcipue referatur ad colendum Deum. Sed nihil est commodius illo nomine, quo evidenter Dei cultus expressus est, cum quid esset homini sapientia diceretur. Quæris-ne aliquid dici brevius, qui petis a me « Ut breviter magna dicantur? » An hoc ipsum tibi fortasse desideras breviter aperiri, atque in sermonem colligi brevem, quonam modo sit colendus Deus? Hic si respondero, fide, spe, charitate colendum Deum, profecto dicturus es, brevius hoc dictum esse quam velles; ac deinde petiturus ea tibi breviter explicari, quæ ad singula tria ista pertineant, quid credendum scilicet, quid sperandum, quid amandum sit. Quod cum fecero, ibi erunt omnia illa quæ in epistola tua quærendo posuisti: cujus exemplum si est penes te, facile est ut ea revolvas et relegas; si autem non est, commemorante me recolas. Vis enim tibi, ut scribis: « Librum a me fieri, » quem Enchiridion (ut dicunt) habeas, et de tuis ma- » nibus non recedat: continens postulata, id est, quid » sequendum maxime, quid propter diversas principali- » ter hæreses sit fugiendum; in quantum ratio pro reli- » gione contendat, vel quid in ratione, cum fides sit sola, » non conveniat; quid primum, quid ultimum teneatur, » quæ totius definitionis summa sit; quod certum pro- » priumque fidei catholicæ fundamentum. » Hæc omnia quæ requiris procul dubio scies, diligenter sciendo quid credi, quid sperari debeat, quid amari. Hæc enim

[1] Job, XXVIII, 28.

maxime, imo vero sola in religione sequenda sunt. His qui contradicit, aut omnino a Christi nomine alienus est, aut hæreticus. Hæc sunt defendenda ratione, vel a sensibus corporis inchoata, vel ab intelligentia mentis inventa. Quæ autem nec corporeo sensu experti sumus, nec mente assequi valuimus aut valemus, eis sine ulla dubitatione credenda sunt testibus, a quibus ea quæ divina vocari jam meruit Scriptura confecta est: qui ea sive per corpus, sive per animum, divinitus adjuti, vel videre, vel etiam prævidere potuerunt. Cum autem initio fidei quæ per dilectionem operatur, imbuta mens fuerit, tendit bene vivendo etiam ad speciem pervenire, ubi est sanctis et perfectis cordibus nota ineffabilis pulchritudo, cujus plena visio est summa felicitas. Hoc est nimirum quod requiris : « Quid primum, quid ultimum » teneatur : » inchoari fide, perfici specie. Hæc etiam totius definitionis est summa. Certum vero propriumque fidei catholicæ fundamentum, Christus est : « Fundamentum enim aliud, ait Apostolus, nemo potest » ponere, præter id quod positum est, quod est Christus » Jesus[1]. » Neque hoc ideo negandum est proprium fundamentum esse fidei catholicæ, quia putari potest aliquibus hæreticis hoc nobiscum esse commune. Si enim diligenter quæ ad Christum pertinent cogitentur, nomine tenus invenitur Christus apud quoslibet hæreticos, qui se Christianos vocari volunt; reipsa vero non est apud eos. Quod ostendere nimis longum est; quoniam commemorandæ sunt omnes hæreses, sive quæ fuerunt, sive quæ sunt, sive quæ potuerunt esse sub vocabulo christiano, et quam sit hoc verum per singulas quasque monstrandum. Quæ disputatio tam multorum est voluminum,

[1] I Cor. III, 11.

ut etiam infinita videatur. Tu autem *Enchiridion* a nobis postulas, id est : « Quod manu possit astringi, » non quod armaria possit onerare. » Ut igitur ad illa tria redeamus, per quæ diximus colendum Deum, fidem, spem, charitatem, facile est ut dicatur quid credendum, quid sperandum, quid amandum sit : sed quemadmodum adversus eorum qui diversa sentiunt calumnias defendatur, operosioris uberiorisque doctrinæ est; quæ ut habeatur, non brevi Enchiridio manus debet impleri, sed grandi studio pectus accendi.

II. Nam ecce tibi est Symbolum et Dominica Oratio; quid brevius auditur aut legitur? Quid facilius memoriæ commendatur? Quia enim de peccato, gravi miseria premebatur genus humanum, et divina indigebat misericordia, gratiæ Dei tempus Propheta prædicens ait : « Et » erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus » erit[1], » propter hoc Oratio. Sed Apostolus cum ad ipsam gratiam commendandam hoc propheticum commemorasset testimonium, continuo subjecit : « Quomodo » autem invocabunt, in quem non crediderunt[2]? » propter hoc Symbolum. In his duobus tria illa intuere : Fides credit, spes et charitas orant. Sed sine fide esse non possunt : ac per hoc et fides orat. Propterea quippe dictum est : « Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? » Quid autem sperari potest, quod non creditur? Porro aliquid etiam quod non speratur, credi potest. Quis namque fidelium pœnas non credit impiorum? nec sperat tamen, et quisquis eas imminere sibi credit ac fugaci motu animi exhorret, rectius timere dicitur quam sperare. Quæ duo quidam distinguens ait : Liceat sperare

[1] Joël. II, 32. — [2] Rom. X, 14.

timenti[1]. Non autem ab alio Poëta, quamvis meliore, proprie dictum est :

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem [2].

Denique nonnulli in arte grammatica verbi hujus utuntur exemplo ad ostendendam impropriam dictionem, et aiunt : Sperare dixit, pro, timere. Est itaque fides et malarum rerum, et bonarum : quia et bona creduntur, et mala; et hoc fide bona, non mala. Est etiam fides et præteritarum rerum, et præsentium, et futurarum. Credimus enim Christum mortuum; quod jam præteriit : credimus sedere ad dexteram Patris; quod nunc est : credimus venturum ad judicandum; quod futurum est. Item fides et suarum rerum est, et alienarum. Nam et se quisque credit aliquando esse cœpisse, nec fuisse utique sempiternum; et alios, atque alia : nec solum de aliis hominibus multa, quæ ad religionem pertinent, verum etiam de Angelis credimus. Spes autem non nisi bonarum rerum est, nec nisi futurarum, et ad eum pertinentium qui earum spem gerere perhibetur. Quæ cum ita sint, propter has causas distinguenda erit fides ab spe, sicut vocabulo, ita et rationabili differentia. Nam quod attinet ad non videre, sive quæ creduntur, sive quæ sperantur, fidei speique commune est. In Epistola quippe ad Hebræos, qua teste usi sunt illustres catholicæ Regulæ defensores, fides esse dicta est : « Convictio rerum quæ non videntur [3]. » Quamvis quando se quisque non verbis, non testibus, non denique ullis argumentis, sed præsentium rerum evidentiæ credidisse, hoc est, fidem accommodasse dicit, non ita videtur absurdus, ut recte reprehendatur in verbo, eique dicatur : Vidisti, ergo non credidisti : unde

[1] Lucanus II. Pharsal. — [2] Virg. Æneid. IV, 419. — [3] Hebr. XI, 1.

putari potest non esse consequens, ut non videatur res quæcumque creditur. Sed melius hanc appellamus fidem, quam divina eloquia docuerunt, earum scilicet rerum quæ non videntur. De spe quoque ait Apostolus : « Spes quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, » quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, » per patientiam expectamus[1]. » Cum ergo bona nobis futura esse creduntur, nihil aliud quam sperantur. Jam de amore quid dicam, sine quo fides nihil prodest? Spes vero esse sine amore non potest. Denique, ut ait apostolus Jacobus : « Et dæmones credunt, et contremiscunt[2] : » nec tamen sperant vel amant; sed potius quod speramus et amamus credendo venturum esse formidant. Propter quod apostolus Paulus fidem quæ per dilectionem operatur[3], approbat atque commendat, quæ utique sine spe non potest esse. Proinde nec amor sine spe est, nec sine amore spes, nec utrumque sine fide.

III. Cum ergo quæritur, quid credendum sit quod ad religionem pertineat, non rerum natura ita rimanda est, quemadmodum ab eis quos physicos Græci vocant : nec metuendum est, ne aliquid de vi et numero elementorum, de motu atque ordine et defectibus siderum, de figura cœli, de generibus et naturis animalium, fruticum, lapidum, fontium, fluminum, montium, de spatiis locorum et temporum, de signis imminentium tempestatum, et alia sexcenta de iis rebus quas illi vel invenerunt vel invenisse se existimant, Christianus ignoret : quia nec ipsi omnia repererunt tanto excellentes ingenio, flagrantes studio, abundantes otio, et quædam humana conjectura investigantes, quædam vero historica experientia perscrutantes, et in eis quæ se invenisse gloriantur, plura opinantes potius quam scientes. Satis est

[1] Rom. VIII, 24. — [2] Jacob. II, 19. — [3] Galat. V, 6.

Christiano rerum creatarum causam, sive cœlestium sive terrestrium, sive visibilium sive invisibilium, non nisi bonitatem credere Creatoris, qui est Deus unus et verus; nullamque esse naturam, quæ non aut ipse sit, aut ab ipso: eumque esse Trinitatem, Patrem scilicet, et Filium a Patre genitum, et Spiritum sanctum ab eodem Patre procedentem, sed unum eumdemque Spiritum Patris et Filii. Ab hac summe et æqualiter et immutabiliter bona Trinitate creata sunt omnia, et nec summe, nec æqualiter, nec immutabiliter bona, sed tamen bona etiam singula[1]: simul vero universa valde bona; quia ex omnibus consistit universitatis admirabilis pulchritudo. In qua etiam illud quod malum dicitur, bene ordinatum et loco suo positum, eminentius commendat bona, ut magis placeant et laudabiliora sint dum comparantur malis. Neque enim Deus omnipotens, quod etiam infideles fatentur, rerum cui summa potestas[2], cum summe bonus sit, ullo modo sineret mali aliquid esse in operibus suis, nisi usque adeo esset omnipotens et bonus, ut bene faceret et de malo. Quid est autem aliud quod malum dicitur, nisi privatio boni? Nam sicut corporibus animalium nihil est aliud morbis et vulneribus affici, quam sanitate privari: (Neque enim id agitur, cum adhibetur curatio, ut mala ista quæ inerant, id est, morbi ac vulnera recedant hinc, et alibi sint; sed utique ut non sint. Non enim ulla substantia, sed carnalis substantiæ vitium est vulnus aut morbus: cum caro sit ipsa substantia, profecto aliquod bonum cui accidunt ista mala, id est, privationes ejus boni, quod dicitur sanitas) ita et animorum quæcumque sunt vitia, naturalium sunt privationes bonorum: quæ cum sanantur, non aliquo transferuntur; sed ea quæ ibi erant, nusquam erunt, quando in illa sanitate non erunt.

[1] Gen. I, 31. — [2] Virg. Æneid. X, 100.

IV. Naturæ igitur omnes, quoniam naturarum prorsus omnium Conditor summe bonus est, bonæ sunt: sed quia non sicut earum Conditor summe atque incommutabiliter bonæ sunt, ideo in eis et minui bonum et augeri potest. Sed bonum minui malum est; quamvis, quantumcumque minuatur, remaneat aliquid necesse est, (si adhuc natura est) unde natura sit. Neque enim si qualiscumque et quantulamcumque natura est, consumi bonum quo natura est, nisi et ipsa consumatur, potest. Merito quippe natura incorrupta laudatur: porro si et incorruptibilis sit quæ corrumpi omnino non possit, multo est procul dubio laudabilior. Cum vero corrumpitur, ideo malum est ejus corruptio, quia eam qualicumque privat bono: nam si nullo bono privat, non nocet: nocet autem, adimit igitur bonum. Quandiu itaque natura corrumpitur, inest ei bonum quo privetur: ac per hoc si naturæ aliquid remanebit quod jam corrumpi nequeat, profecto natura incorruptibilis erit, et ad hoc tam magnum bonum corruptione perveniet. At si corrumpi non desinet, nec bonum habere utique desinet, quo eam possit privare corruptio. Quam si penitus totamque consumpserit, ideo nullum bonum inerit, quia natura nulla erit. Quocirca bonum consumere corruptio non potest, nisi consumendo naturam. Omnis ergo natura bonum est, magnum si corrumpi non potest, parvum si potest: negari tamen bonum esse, nisi stulte atque imperite prorsus non potest. Quæ si corruptione consumitur, nec ipsa corruptio remanebit, nulla ubi esse possit subsistente natura. Ac per hoc nullum est quod dicitur malum, si nullum sit bonum. Sed bonum omni malo carens, integrum bonum est: cui vero inest malum, vitiatum vel vitiosum bonum est: nec malum unquam potest esse ullum, ubi bonum est nullum. Unde res mira conficitur, ut quia omnis na-

tura, in quantum natura est, bonum est, nihil aliud dici videatur, cum vitiosa natura mala esse natura dicitur, nisi malum esse quod bonum est: nec malum esse, nisi quod bonum est; quoniam omnis natura bonum est, nec res aliqua mala esset, si res ipsa, quæ mala est, natura non esset. Non igitur potest esse malum, nisi aliquod bonum. Quod cum dici videatur absurde, connexio tamen ratiocinationis hujus velut inevitabiliter nos compellit hoc dicere. Et cavendum est, ne incidamus in illam propheticam sententiam, ubi legitur: « Væ iis qui dicunt » quod bonum est malum, et quod malum est bonum; » qui dicunt tenebras lucem et lucem tenebras; qui di- » cunt dulce amarum, et amarum dulce [1]. » Et tamen Dominus ait: « Malus homo de malo thesauro cordis sui » profert mala [2]. » Quid est autem malus homo nisi mala natura; quia homo natura est? Porro si homo aliquod bonum est, quia natura est, quid est malus homo, nisi malum bonum? Tamen cum duo ista discernimus, invenimus nec ideo malum quia homo est, nec ideo bonum quia iniquus est; sed bonum quia homo, malum quia iniquus. Quisquis ergo dicit: Malum est hominem esse, aut: Bonum est iniquum esse: ipse incidit in propheticam illam sententiam, « Væ iis qui dicunt quod bonum est malum, » et quod malum est bonum. » Opus enim Dei culpat, quod est homo, et vitium hominis laudat quod est iniquitas. Omnis itaque natura etiamsi vitiosa est, in quantum natura est, bona est; in quantum vitiosa est, mala est. Quapropter in iis contrariis, quæ mala et bona vocantur, illa Dialecticorum regula deficit, qua dicunt: Nulli rei duo simul inesse contraria. Nullus enim aër simul est et tenebrosus et lucidus: nullus cibus aut potus simul dulcis et amarus: nullum corpus simul ubi album,

[1] Isaï. v, 20. — [2] Matth. XII, 35.

ibi et nigrum; nullum simul ubi deforme, ibi et formosum. Et hoc in multis ac pene in omnibus contrariis reperitur, ut in una re simul esse non possint. Cum autem bona et mala nullus ambigat esse contraria, non solum simul esse possunt, sed mala omnino sine bonis et nisi in bonis esse non possunt: quamvis bona sine malis possint. Potest enim homo vel Angelus non esse injustus: injustus autem non potest esse nisi homo vel Angelus: et bonum quod homo, bonum quod Angelus; malum quod injustus. Et hæc duo contraria ita simul sunt, ut si bonum non esset, in quo esset [1], prorsus nec malum esse potuisset: quia non modo ubi consisteret, sed unde oriretur corruptio non haberet, nisi esset quod corrumperetur: quod nisi bonum esset, nec corrumperetur: quoniam nihil est aliud corruptio, quam boni exterminatio. Ex bonis igitur mala orta sunt, et nisi in aliquibus bonis non sunt: nec erat alias unde oriretur ulla mali natura. Nam si esset, in quantum natura esset, profecto bona esset: et aut incorruptibilis natura magnum esset bonum, aut etiam natura corruptibilis nullo modo esset nisi aliquod bonum, quod bonum corrumpendo posset ei nocere corruptio. Sed cum mala ex bonis orta esse dicimus, non putetur hoc Dominicæ sententiæ refragari, qua dixit: « Non po» test arbor bona fructus malos facere [2]. » Non potest enim, sicut Veritas ait, colligi uva de spinis, quia non potest nasci uva de spinis [3]; sed ex bona terra et vites nasci posse videmus et spinas. Et eodem modo tanquam arbor mala fructus bonos, id est, opera bona, non potest facere voluntas mala: sed ex bona hominis natura oriri voluntas et bona potest et mala: nec fuit prorsus unde primitus oriretur voluntas mala, nisi ex Angeli et hominis natura bona. Quod et ipse Dominus eodem loco,

[1] *Supple*, malum. — [2] Matth. VII, 18. — [2] Ibid. 16.

ubi de arbore et fructibus loquebatur, apertissime ostendit; ait enim : « Aut facite arborem bonam et fructum » ejus bonum, aut facite arborem malam et fructum ejus » malum [1]; » satis admonens ex arbore quidem bona malos, aut ex mala bonos nasci fructus non posse : ex ipsa tamen terra, cui loquebatur, utramque arborem posse.

V. Quæ cum ita sint, quando nobis Maronis ille versus placet :

Felix qui potuit rerum cognoscere causas[2]:

non nobis videatur ad felicitatem consequendam pertinere, si sciamus causas magnarum in mundo corporalium motionum, quæ abditissimis naturæ sinibus occuluntur. Unde tremor terris, qua vi maria alta tumescant, obicibus ruptis rursusque in se ipsa residant; et cætera hujusmodi. Sed bonarum et malarum rerum causas nosse debemus: et id hactenus, quatenus eas homini in hac vita erroribus ærumnisque plenissima, ad eosdem errores et ærumnas evadendas nosse conceditur. Ad illam quippe felicitatem tendendum est, ubi nulla quatiamur ærumna, nullo errore fallamur. Nam si causæ corporalium motionum noscendæ nobis essent, nullas magis nosse, quam nostræ valetudinis deberemus. Cum vero eis ignoratis, medicos quærimus quis non videat quod de secretis cœli et terræ nos latet, quanta sit patientia nesciendum. Quamvis enim error quanta possumus cura cavendus sit non solum in majoribus, verumetiam in minoribus rebus, nec nisi rerum ignorantia possit errari : non est tamen consequens, ut continuo erret quisquis aliquid nescit; sed quisquis se existimat scire quod nescit : pro vero quippe approbat falsum, quod est erroris proprium. Verumtamen in qua re quisque erret, interest plurimum. Nam in

[1] Matth. XII, 33. — [2] Virgil. Georg. II, 490.

una eademque re et nescienti sciens, et erranti non errans, recta ratione præponitur. In diversis autem rebus, id est, cum iste sciat alia, ille alia; et iste utiliora, ille minus utilia, vel etiam noxia : quis non in eis quæ ille scit, ei præferat nescientem? Sunt enim quædam quæ nescire quam scire sit melius. Itemque nonnullis errare profuit aliquando, sed in via pedum, non in via morum. Nam nobis ipsis accidit, ut in quodam bivio falleremur, et non iremus per eum locum ubi opperiens transitum nostrum Donatistarum manus armata subsederat (1) : atque ita factum est, ut eo quo tendebamus, per devium circuitum veniremus : cognitisque insidiis illorum, nos gratularemur errasse, atque inde gratias ageremus Deo. Quis ergo viatorem sic errantem sic non erranti latroni præponere dubitaverit? Et fortasse ideo apud illum summum Poëtam loquens quidam miser amator :

Ut vidi, *inquit*, ut perii, ut me malus abstulit error [1].

quoniam est et error bonus, qui non solum nihil obsit, verumetiam prosit aliquid. Sed diligentius considerata veritate, cum aliud nihil sit errare, quam verum putare quod falsum est, falsumque quod verum est; vel certum habere pro incerto, incertumve pro certo, sive falsum, sive sit verum : id que tam sit in animo deforme atque indecens, quam pulchrum et decorum esse sentimus, vel in loquendo, vel in assentiendo, Est, est: Non, non [2] : profecto et ob hoc ipsum est vita misera ista qua vivimus, quod ei nonnunquam, ut non amittatur, error est necessarius. Absit ut talis sit illa vita, ubi est animæ nostræ ipsa veritas vita; ubi nemo fallit, fallitur nemo. Hic autem homines fallunt atque falluntur; miserioresque sunt cum

[1] Virgil. Eclog. VIII, 41. — [2] Matth. V, 37.

mentiendo fallunt, quam cum mentientibus credendo falluntur. Usque adeo tamen rationalis natura refugit falsitatem, et quantum potest devitat errorem, ut falli nolint etiam quicumque amant fallere. Non enim sibi qui mentitur videtur errare, sed alium in errorem mittere credentem sibi. Et in ea quidem re non errat quam mendacio contegit, si novit ipse quid verum sit : sed in hoc fallitur, quod putat sibi suum non obesse mendacium ; cum magis facienti quam patient obsit omne peccatum.

VI. Verum hic difficillima et latebrosissima gignitur quæstio de qua jam grandem librum, cum respondendi necessitas nos urgeret, absolvimus : utrum ad officium hominis justi pertineat aliquando mentiri. Nonnulli[1] enim eo usque progrediuntur, ut et pejerare, et de rebus ad Dei cultum pertinentibus ac de ipsa Dei natura falsum aliquid dicere, nonnunquam bonum piumque opus esse contendant. Mihi autem videtur peccatum quidem esse omne mendacium, sed multum interesse quo animo et quibus de rebus quisque mentiatur. Non enim sic peccat ille qui consulendi, quomodo ille qui nocendi voluntate mentitur : aut vero tantum nocet qui viatorem mentiendo in diversum iter mittit, quantum is qui viam vitæ mendacio fallente depravat. Nemo sane mentiens judicandus est, qui dicit falsum quod putat verum : quoniam quantum in ipso est, non fallit ipse, sed fallitur. Non itaque mendacii, sed aliquando temeritatis arguendus est, qui falsa incautius credita pro veris habet. Potiusque e contrario, quantum in ipso est, ille mentitur, qui dicit verum quod putat falsum. Quantum enim ad animum ejus attinet, quia non quod sentit hoc dicit, non verum dicit, quamvis verum inveniatur esse quod dicit : nec ullo modo liber est a mendacio, qui ore nesciens verum loquitur, sciens

[1] Priscillianistæ.

autem voluntate mentitur. Non consideratis itaque rebus ipsis de quibus aliquid dicitur, sed sola intentione dicentis, melior est qui nesciens falsum dicit, quoniam id verum putat, quam qui mentiendi animum sciens gerit, nesciens verum esse quod dicit. Ille namque non aliud habet in animo, aliud in verbo : huic vero, qualecumque per se ipsum sit quod ab eo dicitur, aliud tamen clausum in pectore, aliud in lingua promptum est; quod malum est proprium mentientis. In ipsarum autem quæ dicuntur consideratione rerum tantum interest, qua in re quisque fallatur sive mentiatur, ut cum falli quam mentiri minus sit malum, quantum pertinet ad hominis voluntatem, tamen longe tolerabilius sit in his quæ a religione sunt sejuncta, mentiri, quam in iis sine quorum fide vel notitia Deus coli non potest, falli. Quod ut illustretur exemplis, intueamur quale sit, si quispiam dum mentitur, vivere nuntiet aliquem mortuum; et alius dum fallitur, credat iterum Christum post quamlibet longa tempora moriturum : nonne illo modo mentiri quam isto modo falli incomparibiliter præstat, multoque minoris mali est in illum errorem aliquem inducere, quam in istum ab aliquo induci? In quibusdam ergo rebus magno, in quibusdam parvo, in quibusdam nullo malo, in quibusdam nonnullo etiam bono fallimur. Nam magno malo fallitur homo, cum hoc non credit quod ad vitam ducit æternam, vel hoc credit quod ad mortem ducit æternam. Parvo autem malo fallitur, qui falsum pro vero approbando incidit in aliquas molestias temporales, quibus tamen adhibita fidelis patientia, convertit eas in usum bonum. Velut si quisquam bonum hominem putando qui malus est, aliquid ab eo patiatur mali. Qui vero malum hominem ita bonum credit, ut nihil ab eo patiatur mali, nullo malo fallitur : nec in eum cadit illa prophe-

tica detestatio : « Væ iis qui dicunt quod malum est bo- » num[1]. » De ipsis enim rebus quibus homines mali sunt, non de hominibus dictum intelligendum est. Unde qui adulterium dicit bonum, recte arguitur illa voce prophetica. Qui vero ipsum hominem dicit bonum, quem putat castum, nescit adulterum, non in doctrina rerum bonarum et malarum, sed in occultis humanorum fallitur morum; vocans hominem bonum, in quo putat esse quod esse non dubitat bonum, et dicens malum adulterum et bonum castum : sed hunc bonum dicens, nesciendo adulterum esse, non castum. Porro si per errorem evadit quisque perniciem, sicut superius dixi nobis in itinere contigisse, etiam boni aliquid homini errore confertur. Sed cum dico in quibusdam rebus nullo malo aliquem, vel nonnullo etiam bono falli; non ipsum errorem dico nullum malum vel nonnullum bonum; sed malum quo non venitur, vel bonum quo venitur errando, id est, ex ipso errore quid non eveniat, vel quid proveniat. Nam ipse per se ipsum error aut magnum in re magna, aut parvum in re parva, tamen semper est malum. Quis enim nisi errans malum neget, approbare falsa pro veris, aut improbare vera pro falsis, aut habere incerta pro certis, vel certa pro incertis? Sed aliud est bonum hominem putare qui malus est, quod est erroris, et aliud est ex hoc malo aliud malum non pati, si nihil noceat homo malus, qui est putatus bonus. Itemque aliud est ipsam viam putare, quæ non est ipsa; et aliud est ex hoc erroris malo aliquid boni consequi, velut est ab insidiis malorum hominum liberari.

VII. Nescio sane utrum etiam hujusmodi errores : cum homo de malo homine bene sentit, qualis sit nesciens; aut pro eis quæ per sensus corporis capimus, oc-

[1] Isaï. v, 20.

currunt similia, quæ spiritu tanquam corpore, au corpore tanquam spiritu sentiuntur; quale putabat esse apostolus Petrus, quando existimabat se visum videre, repente de claustris et vinculis per Angelum liberatus[1] : aut in ipsis rebus corporeis lene putatur esse quod asperum est, aut dulce quod amarum est, aut bene olere quod putidum est, aut tonare cum rheda transit, aut illum esse hominem cum alius sit, quando duo simillimi sibi sunt, quod in geminis sæpe contingit; unde ait ille :

. . . . Gratusque parentibus error[2].

et cætera talia etiam peccata dicenda sint. Nec quæstio nodosissima, quæ homines acutissimos Academicos torsit, nunc mihi enodanda suscepta est, utrum aliquid debeat sapiens approbare, ne incidat in errorem, si pro veris approbaverit falsa, cum omnia (sicut affirmant) vel occulta sint, vel incerta. Unde tria confeci volumina in initio conversionis meæ, ne impedimento nobis essent, quæ tanquam in ostio contradicebant. Et utique fuerat removenda inveniendæ desperatio veritatis, quæ illorum videtur argumentationibus roborari. Apud illos ergo error omnis putatur esse peccatum, quod vitari non posse contendunt, nisi omnis suspendatur assensio. Errare quippe dicunt eum quisquis assentitur incertis : nihilque certum esse in hominum visis, propter indiscretam similitudinem falsi, etiamsi quod videtur, forte sit verum, acutissimis quidem, sed impudentissimis conflictationibus disputant. Apud nos autem : « Justus ex fide vivit[3]. » At si tollatur assensio, fides tollitur, quia sine assensione nihil creditur. Et sunt vera quamvis non videantur, quæ nisi credantur, ad vitam beatam, quæ non nisi æterna est, non potest perveniri.

[1] Act. xii, 9. — [2] Virgil. Æneid. x, 392. — [3] Habac. ii, 4, et Rom. i, 17.

Cum istis vero utrum loqui debeamus ignoro, qui, non victuros in æternum, sed in præsentia se vivere nesciunt : imo nescire se dicunt, quod nescire non possunt. Neque enim quisquam sinitur nescire se vivere : quandoquidem si non vivit, non potest aliquid vel nescire ; quoniam non solum scire, verumetiam nescire viventis est. Sed videlicet non assentiendo quod vivant, cavere sibi videntur errorem : cum etiam errando convincantur vivere ; quoniam non potest qui non vivit errare. Sicut ergo nos vivere non solum verum, sed etiam certum est, ita vera et certa sunt multa, quibus non assentiri, absit ut sapientia potius quam dementia nominanda sit. In quibus autem rebus nihil interest ad capessendum Dei regnum, utrum credantur, annon ; vel utrum vera sive sint sive putentur, an falsa ; in his errare, id est, aliud pro alio putare, non arbitrandum est esse peccatum ; aut si est, minimum esse atque levissimum. Postremo qualecumque illud et quantumcumque sit, ad illam viam non pertinet, qua imus ad Deum : quæ via fides est Christi, quæ per dilectionem operatur[1]. Neque enim ab hac via deviabat in geminis filiis gratus ille parentibus error : aut ab hac via deviabat apostolus Petrus[2], quando se existimans visum videre, aliud pro alio sic putabat, ut a corporum imaginibus, in quibus se esse arbitrabatur, vera in quibus erat corpora non dignosceret, nisi cum ab illo Angelus, per quem fuerat liberatus, abscessit : aut ab hac via deviabat Jacob patriarcha, quando viventem filium a bestia credebat occisum[3]. In his atque hujusmodi falsitatibus, salva fide, quæ in Deum nobis est, fallimur, et via non relicta quæ ad illum ducit, erramus : qui errores etiamsi peccata non sunt, tamen in malis hujus vitæ deputandi sunt, quæ ita subjecta est vanitati, ut approben-

[1] Galat. v, 6. — [2] Act. xii, 9. — [3] Gen. xxxvii, 33.

tur hic falsa pro veris, respuantur vera pro falsis, teneantur incerta pro certis. Quamvis enim hæc ab ea fide absint, per quam veram certamque ad æternam beatitudinem tendimus : ab ea tamen miseria non absunt, in qua adhuc sumus. Nullo modo quippe falleremur in aliquo vel animi vel corporis sensu, si jam vera illa atque perfecta felicitate frueremur. Porro autem omne mendacium ideo dicendum est esse peccatum, quia homo non solum quando scit ipse quod verum sit, sed etiam si quando errat et fallitur sicut homo, hoc debet loqui quod animo gerit : sive illud verum sit, sive putetur et non sit. Omnis autem qui mentitur contra id quod animo sentit, loquitur voluntate fallendi. Et utique verba propterea sunt instituta, non per quæ se homines invicem fallant, sed per quæ in alterius quisque notitiam cogitationes suas perferat. Verbis ergo uti ad fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum est. Nec ideo ullum mendacium putandum est non esse peccatum, quia possumus aliquando alicui prodesse mentiendo. Possumus enim et furando, si pauper cui palam datur, sentit commodum, et dives cui clam tollitur, non sentit incommodum, nec ideo tale furtum quisquam dixerit non esse peccatum. Possumus et adulterando, si aliqua, nisi ad hoc ei consentiatur, appareat amando moritura, et si vixerit, pœnitendo purganda ; nec ideo peccatum negabitur tale adulterium. Si autem merito nobis placet castitas, quid offendit veritas, ut propter alienam utilitatem illa non violetur adulterando, et violetur ista mentiendo? Plurimum quidem ad bonum profecisse homines, qui non nisi pro salute hominis mentiuntur, non est negandum : sed in eorum tali profectu merito laudatur vel etiam temporaliter remuneratur benevolentia, non fallacia, quæ ut ignoscatur sat est, non ut etiam prædicetur, maxime in

hæredibus Testamenti Novi, quibus dicitur : « Sit in » ore vestro, Est, est : Non non : quod enim amplius » est, a malo est[1]. » Propter quod malum, quia subrepere in hac mortalitate non desinit, etiam ipsi cohæredes Christi dicunt : « Dimitte nobis debita nostra [2]. »

VIII. His itaque pro hujus brevitatis necessitate tractatis, quoniam causæ cognoscendæ sunt rerum bonarum et malarum, quantum viæ satis est quæ nos perducat ad regnum, ubi erit vita sine morte, sine errore veritas, sine perturbatione felicitas : nequaquam dubitare debemus, rerum quæ ad nos pertinent bonarum causam non esse nisi bonitatem Dei ; malarum vero ab immutabili bono deficientem boni mutabilis voluntatem, prius Angeli, hominis postea. Hoc primum est creaturæ rationalis malum, id est, prima privatio boni : deinde jam etiam nolentibus subintravit ignorantia rerum agendarum, et concupiscentia noxiarum ; quibus comites subinferuntur error et dolor : quæ duo mala quando imminentia sentiuntur, ea fugitantis animi motus vocatur metus. Porro animus cum adipiscitur concupita, quamvis perniciosa vel inania, quoniam id errore non sentit, vel delectatione morbida vincitur, vel vana etiam lætitia ventilatur. Ex his morborum, non ubertatis, sed indigentiæ tanquam fontibus omnis miseria naturæ rationalis emanat. Quæ tamen natura in malis suis non potuit amittere beatitudinis appetitum. Verum hæc communia mala sunt et hominum et Angelorum pro sua malitia Domini justitia damnatorum. Sed homo habet et pœnam propriam, qua etiam corporis morte punitus est. Mortis ei quippe supplicium Deus comminatus fuerat, si peccaret [3] : sic eum munerans libero arbitrio, ut tamen regeret imperio, terreret exitio ; atque in paradisi felicitate tanquam in

[1] Matth. v, 37. — [2] Id. vi, 12. — [3] Gen. ii, 17.

umbra vitæ, unde justitia custodita in meliora conscenderet, collocavit. Hinc post peccatum exul effectus, stirpem quoque suam, quam peccando in se tanquam in radice vitiaverat, pœna mortis et damnationis obstrinxit : ut quidquid prolis ex illo et simul damnata per quam peccaverat conjuge, per carnalem concupiscentiam, in qua inobedientiæ pœna similis retributa est, nasceretur, traheret originale peccatum, quo traheretur per errores doloresque diversos ad illud extremum cum desertoribus Angelis vitiatoribus et possessoribus et consortibus suis sine fine supplicium. « Sic per unum hominem peccatum » intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in » omnes homines pertransit, in quo omnes peccave» runt[1]. » Mundum quippe appellavit eo loco Apostolus universum genus humanum. Ita ergo se res habebat : jacebat in malis, vel etiam volvebatur, et de malis in mala præcipitabatur totius humani generis massa damnata, et adjuncta parti eorum qui peccaverant Angelorum, luebat impiæ desertionis dignissimas pœnas. Ad iram quippe Dei pertinet justam, quidquid cæca et indomita concupiscentia faciunt libenter mali, et quidquid manifestis opertisque pœnis patiuntur inviti : non sane Creatoris desistente bonitate et malis angelis subministrare vitam vivacemque potentiam, quæ subministratio si auferatur, interibunt; et hominum, quamvis de propagine vitiata damnataque nascentium, formare semina et animare, ordinare membra, per temporum ætates, per locorum spatia vegetare sensus, alimenta donare. Melius enim judicavit de malis bene facere, quam mala nulla esse permittere. Et si quidem in melius hominum reformationem nullam prorsus esse voluisset, sicut impiorum nulla est Angelorum, nonne merito fieret, ut natura quæ

1 Rom. v, 12.

Deum deseruit, quæ præceptum sui Creatoris, quod custodire facillime posset, sua male utens potestate calcavit atque transgressa est, quæ in se sui Conditoris imaginem ab ejus lumine contumaciter aversa violavit, quæ salubrem servitutem ab ejus legibus male libero abrupit arbitrio, universa in æternum desereretur ab eo, et pro suo merito pœnam penderet sempiternam? Plane ita faceret, si tantum justus, non etiam misericors esset, suamque indebitam misericordiam multo evidentius in indignorum potius liberatione monstraret.

IX. Angelis igitur aliquibus impia superbia desidentibus Deum, et in hujus aëris imam caliginem de superna cœlesti habitatione dejectis, residuus numerus Angelorum in æterna cum Deo beatitudine et sanctitate permansit. Neque enim ex uno angelo lapso atque damnato cæteri propagati sunt, ut eos sicut homines originale malum obnoxiæ successionis vinculis obligaret, atque universos traheret ad debitas pœnas : sed eo qui diabolus factus est, cum sociis impietatis elato, et ipsa cum eis elatione prostrato, cæteri pia obedientia Domino cohæserunt, accipientes etiam, quod illi non habuerunt, certam scientiam, qua essent de sua sempiterna et nunquam casura stabilitate securi. Placuit itaque universitatis creatoris atque moderatori Deo, ut quoniam non tota multitudo Angelorum Deum deserendo perierat, ea quæ perierat in perpetua perditione remaneret : quæ autem cum Deo illa deserente perstiterat, de sua certissime cognita semper futura felicitate gauderet : alia vero creatura rationalis quæ in hominibus erat, quoniam peccatis atque suppliciis et originalibus et propriis tota perierat, ex ejus parte reparata, quod angelicæ societati ruina illa diabolica minuerat, suppleretur. Hoc enim promissum est resurgentibus sanctis, quod erunt æquales Angelis

Dei[1]. Ita superna Jerusalem mater nostra, civitas Dei, nulla civium suorum numerositate fraudabitur, aut uberiore etiam copia fortasse regnabit[2]. Neque enim numerum aut sanctorum hominum, aut immundorum dæmonum novimus, in quorum locum succedentes filii sanctæ matris, quæ sterilis apparebat in terris[3], in ea pace de qua illi ceciderunt, sine ullo temporis termino permanebunt. Sed illorum civium numerus, sive qui est, sive qui futurus est, in contemplatione est ejus artificis, qui « Vocat ea » quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt[4], » atque in mensura et numero et pondere cuncta disponit[5]. Verum hæc pars generis humani, cui liberationem Deus regnumque promisit æternum, numquid meritis operum suorum reparari potest? Absit. Quid enim boni operatur perditus, nisi quantum fuerit a perditione liberatus? Numquid libero voluntatis arbitrio? Et hoc absit : nam libero arbitrio male utens homo, et se perdidit et ipsum. Sicut enim qui se occidit, utique vivendo se occidit, sed se occidendo non vivit, nec se ipsum poterit resuscitare cum occiderit : ita cum libero peccaretur arbitrio, victore peccato amissum est liberum arbitrium : « A quo enim » quis devictus est, huic et servus addictus est[6]. » Petri certe apostoli est ista sententia : quæ cum vera sit, qualis quæso potest servi addicti esse libertas, nisi quando eum peccare delectat? Liberaliter enim servit, qui sui domini voluntatem libenter facit. Ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccati servus est. Unde ad juste faciendum liber non erit, nisi a peccato liberatus esse justitiæ cœperit servus. Ipsa est vera libertas propter recti facti lætitiam, simul et pia servitus propter præcepti obedientiam. Sed ad bene faciendum ista libertas unde

[1] Luc. xx, 36. — [2] Vide lib XXII. De Civit. Dei, c. 1. — [3] Isaï. LIV, 1. — [4] Rom. IV, 17. — [5] Sap. XI, 21. — [6] 2 Petr. II, 19.

erit homini addicto et vendito, nisi redimat cujus illa vox est : « Si vos Filius liberaverit, tunc vere liberi eri» tis[1]? » Quod antequam fieri in homine incipiat, quomodo quisquam de libero arbitrio in bono gloriatur opere, qui nondum est liber ad operandum bene, nisi se vana superbia inflatus extollat? quam cohibet Apostolus dicens : « Gratia salvi facti estis per fidem. » Et ne ipsam sibi saltem fidem sic arrogarent, ut non intelligerent divinitus esse donatam, sicut idem Apostolus alio loco dicit, se ut fidelis esset misericordiam consecutum[2], hic quoque adjunxit, atque ait : « Et hoc non ex vobis, sed » Dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extolla» tur[3]. » Et ne putarentur fidelibus bona opera defutura, rursus adjecit : « Ipsius enim sumus figmentum creati » in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit » Deus, ut in illis ambulemus[4]. » Tunc ergo efficimur vere liberi, cum Deus nos fingit, id est, format et creat, non ut homines, quod jam fecit; sed ut boni homines simus, quod nunc gratia sua facit : ut simus in Christo Jesu nova creatura[5], secundum quod dictum est : « Cor » mundum crea in me Deus[6]. » Neque enim cor ejus, quantum pertinet ad naturam cordis humani, non jam creaverat Deus. Item ne quisquam, etsi non de operibus, de ipso glorietur libero arbitrio voluntatis, tanquam ab ipso incipiat meritum, cui tanquam debitum reddatur præmium, bene operandi ipsa libertas; audiat eumdem gratiæ præconem dicentem : « Deus est enim qui opera» tur in vobis et velle et operari pro bona voluntate[7]. » Et alio loco : « Igitur non volentis, neque currentis, sed » miserentis est Dei[8]. » Cum procul dubio, si homo ejus ætatis est ut ratione jam utatur, non possit credere, spe-

[1] Joan. VIII, 36. — [2] Ephes. II, 8. — [3] I Cor. VII, 25. — [4] Ephes. II, 10. — [5] Galat. VI, 15. — [6] Psal. L, 12. — [7] Philip. II, 13. — [8] Rom. IX, 16.

rare, diligere, nisi velit, nec pervenire ad palmam supernæ vocationis Dei, nisi voluntate cucurrerit. Quomodo ergo « Non volentis, neque currentis, sed miserentis » est Dei[1], » nisi quia et ipsa « Voluntas, sicut scriptum » est a Domino præparatur[2]? » Alioquin si propterea dictum est : « Non volentis, neque currentis, sed miserentis » est Dei, » quia ex utroque fit, id est, et voluntate hominis, et misericordia Dei : ut sic dictum accipiamus : « Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, » tanquam diceretur : Non sufficit sola voluntas hominis, si non sit etiam misericordia Dei : Non ergo sufficit et sola misericordia Dei, si non sit etiam voluntas hominis : ac per hoc si recte dictum est : « Non volentis hominis, » sed miserentis est Dei, » quia id voluntas hominis sola non implet; cur non et e contrario recte dicitur : Non miserentis est Dei, sed volentis est hominis, quia id misericordia Dei sola non implet? Porro si nullus dicere Christianus audebit : Non miserentis est Dei, sed volentis est hominis, ne Apostolo apertissime contradicat, restat ut propterea recte dictum intelligatur : « Non vo» lentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, » ut totum Deo detur, qui hominis voluntatem bonam et præparat adjuvandam, et adjuvat præparatam. Præcedit enim bona voluntas hominis multa Dei dona, sed non omnia : quæ autem non præcedit ipsa, in eis est et ipsa. Nam utrumque legitur in sanctis Eloquiis, et, « Miseri» cordia ejus præveniet me[3]; » et, « Misericordia ejus » subsequetur me[4]. » Nolentem prævenit, ut velit; volentem subsequitur, ne frustra velit. Cur enim admonemur orare pro inimicis nostris[5], utique nolentibus pie vivere, nisi ut Deus in illis operetur et velle? Itemque

[1] Philip. III, 14. — [2] Prov. VIII, 35.— [3] Psal. LVIII, 11.— [4] Id. XXII, 6. — [5] Matth. V, 44.

cur admonemur petere ut accipiamus[1], nisi ut ab illo fiat quod volumus; a quo factum est ut velimus? Oramus ergo pro inimicis nostris, ut misericordia Dei præveniat eos, sicut prævenit et nos : oramus autem pro nobis, ut misericordia ejus subsequatur nos.

X. Tenebatur itaque justa damnatione genus humanum, et omnes erant iræ filii. De qua ira scriptum est : « Quoniam omnes dies nostri defecerunt, et in ira tua » defecimus : anni nostri sicut aranea meditabuntur[2]. » De qua ira dicit etiam Job : « Homo enim natus ex mu- » liere, brevis vitæ et plenus iræ[3]. » De qua ira dicit et Dominus Jesus : « Qui credit in Filium, habet vitam » æternam ; qui autem non credit in Filium, non habet » vitam, sed ira Dei manet super eum[4] : » non ait, veniet, sed « Manet. » Cum hac quippe omnis homo nascitur. Propter quod dicit Apostolus : « Fuimus enim et » nos natura filii iræ, sicut et cæteri[5]. » In hac ira cum essent homines per originale peccatum, tanto gravius et perniciosius, quanto majora vel plura insuper addiderant, necessarius erat mediator, hoc est, reconciliator, qui hanc iram sacrificii singularis, cujus erant umbræ omnia sacrificia Legis et Prophetarum, oblatione placaret. Unde dicit Apostolus : « Si enim cum inimici esse- » mus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, » multo magis reconciliati nunc in sanguine ejus salvi » erimus ab ira per ipsum[6]. » Cum autem Deus irasci dicitur, non ejus significatur perturbatio, qualis est in animo irascentis hominis : sed ex humanis motibus translato vocabulo, vindicta ejus, quæ non nisi justa est, iræ nomen accepit. Quod ergo per mediatorem reconciliamur Deo, et accipimus Spiritum sanctum, ut ex inimicis effi-

[1] Matth. vii, 7. — [2] Psal. lxxxix, 9. — [3] Job. xiv, 1. — [4] Joan. iii, 36. — [5] Ephes. ii, 3. — [6] Rom. v, 9. 10.

ciamur filii : « Quotquot enim Spiritu Dei aguntur, hi » filii sunt Dei[1] : » hæc est gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. De quo mediatore longum est, ut quanta dignum est, tanta dicantur, quamvis ab homine dici digne non possint. Quis enim hoc solum congruentibus explicet verbis, quod « Verbum caro factum » est, et habitavit in nobis[2], » ut crederemus in Dei Patris omnipotentis unicum Filium natum de Spiritu sancto et Maria virgine? Ita quippe Verbum caro factum est, a Divinitate carne suscepta, non in carnem Divinitate mutata. Carnem porro hic hominem debemus accipere, a parte totum significante locutione; sicut dictum est : « Quoniam ex operibus legis non justificabitur omnis » caro[3], » id est, omnis homo. Nam nihil naturæ humanæ in illa susceptione fas est dicere defuisse; sed naturæ ab omni peccati nexu omni modo liberæ : non qualis de utroque sexu nascitur per concupiscentiam carnis cum obligatione delicti, cujus reatus regeneratione diluitur; sed qualem de virgine nasci oportebat, quem fides matris, non libido conceperat : quo si vel nascente corrumperetur ejus integritas, non jam ille de virgine nasceretur; cumque falso, quod absit, natum de virgine Maria tota confiteretur Ecclesia; quæ imitans ejus matrem quotidie parit membra ejus, et virgo est. Lege, si placet, de virginitate sanctæ Mariæ meas litteras ad illustrem virum, quem cum honore ac dilectione nomino, Volusianum[4]. Proinde Christus Jesus Dei Filius, est et Deus et homo. Deus ante omnia sæcula, homo in nostro sæculo. Deus, quia Dei Verbum : « Deus enim erat Verbum[5] : » homo autem, quia in unitatem personæ accessit Verbo anima rationalis et caro. Quocirca in quantum Deus est,

[1] Rom. VIII, 14. — [2] Joan. I, 14. — [3] Rom. III, 20. — [4] Epist. 137. — [5] Joan. I, 1.

ipse et Pater unum sunt[1]; in quantum autem homo est, Pater major est illo[5]. Cum enim esset unicus Dei Filius, non gratia, sed natura, ut esset etiam plenus gratia, factus est et hominis filius : idemque ipse utrumque ex utroque unus Christus. « Quia cum in forma Dei esset, » non rapinam arbitratus est, quod natura erat, id est, » esse æqualis Deo. Exinanivit autem se, accipiens for» mam servi[3], » non amittens vel minuens formam Dei. Ac per hoc et minor est factus, et mansit æqualis, utrumque unus, sicut dictum est : sed aliud propter Verbum, aliud propter hominem : propter Verbum æqualis Patri, propter hominem minor. Unus Dei Filius, idemque hominis filius; unus hominis filius, idemque Dei Filius : non duo filii Dei Deus et homo, sed unus Dei Filius : Deus sine initio, homo a certo initio, Dominus noster Jesus Christus.

XI. Hic omnino granditer et evidenter Dei gratia commendatur. Quid enim natura humana in homine Christo meruit, ut in unitatem personæ unici Filii Dei singulariter esset assumpta? Quæ bona voluntas, cujus boni propositi studium, quæ bona opera præcesserunt, quibus mereretur iste homo, una fieri persona cum Deo? Numquid antea fuit homo, et hoc ei singulare beneficium præstitum est, cum singulariter promereretur Deum? Nempe ex quo esse homo cœpit, non aliud cœpit esse homo quam Dei Filius : et hoc unicus, et propter Deum Verbum, quod illo suscepto caro factum est, utique Deus : ut quemadmodum est una persona quilibet homo, anima scilicet rationalis et caro, ita sit Christus una persona, Verbum et homo. Unde naturæ humanæ tanta gloria, nullis præcedentibus meritis sine dubitatione gratuita, nisi quia magna hic et sola Dei gratia fideliter

[1] Joan. x, 30. — [2] Id. xiv, 28. — [3] Philip. ii, 6. 7.

et sobrie considerantibus evidenter ostenditur, ut intelligant homines per eamdem gratiam se justificari a peccatis, per quam factum est ut homo Christus nullum habere posset peccatum? Sic et ejus matrem Angelus salutavit, quando ei futurum annuntiavit hunc partum: « Ave, inquit, gratia plena. » Et paulo post: « Invenisti, » ait, gratiam apud Deum[1]. » Et hæc quidem gratia plena, et invenisse apud Deum gratiam dicitur, ut Domini sui, imo omnium Domini mater esset. De ipso autem Christo Joannes Evangelista cum dixisset: « Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis: Et vidimus, inquit, gloriam ejus quasi unigeniti a Patre, » plenum gratiæ et veritatis. » Quod ait: « Verbum caro » factum est: » hoc est, « Plenum gratiæ. » Quod ait: « Gloriam unigeniti a Patre, » hoc est: « Plenum veri» tatis. » Veritas quippe ipsa, unigenitus Dei Filius, non gratia, sed natura, gratia suscepit hominem tanta unitate personæ, ut idem ipse esset etiam hominis filius. Idem namque Jesus Christus Filius Dei unigenitus, id est, unicus, Dominus noster, natus est de Spiritu sancto et virgine Maria. Et utique Spiritus sanctus Dei donum est, quod quidem et ipsum est æquale donanti: et ideo Deus est etiam Spiritus sanctus, Patre Filioque non minor. Ex hoc ergo quod de Spiritu sancto est secundum hominem nativitas Christi, quid aliud quam ipsa gratia demonstratur? Cum enim virgo quæsivisset ab Angelo, quomodo id fieret quod ei nuntiabat, quandoquidem illa virum non cognosceret: respondit Angelus: « Spiritus » sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit » tibi; ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabi» tur Filius Dei[2]. » Et Joseph cum vellet eam dimittere, suspicatus adulteram, quam sciebat non de se gravidam,

[1] Luc. I, 28-30. — [2] Ibid. 35.

tale responsum ab Angelo accepit : « Noli timere accipere » Mariam conjugem tuam ; quod enim in ea natum est, » de Spiritu sancto est[1] : » id est, quod tu esse de alio viro suspicaris, de Spiritu sancto est.

XII. Numquid tamen ideo dicturi sumus patrem hominis Christi esse Spiritum sanctum, ut Deus Pater Verbum genuerit, Spiritus sanctus hominem, ex qua utraque substantia Christus unus esset, et Dei Patris filius secundum Verbum, et Spiritus sancti filius secundum hominem, quod eum Spiritus sanctus tanquam pater ejus de matre virgine genuisset? Quis hoc dicere audebit? Nec opus est ostendere disputando quanta alia sequantur absurda, cum hoc ipsum jam ita sit absurdum, ut nullæ fidelis aures id valeant sustinere. Proinde sicut confitemur, Dominus noster Jesus Christus, qui de Deo Deus, homo autem natus est de Spiritu sancto et virgine Maria, utraque substantia, divina scilicet atque humana, Filius est unicus Dei Patris omnipotentis, de quo procedit Spiritus sanctus. Quomodo ergo dicimus Christum natum de Spiritu sancto, si non eum genuit Spiritus sanctus? An quia fecit eum? Quoniam Dominus noster Jesus Christus in quantum Deus est : « Omnia per » ipsum facta sunt[2] : » in quantum autem homo est, et ipse factus est, sicut Apostolus dicit : « Factus est ex » semine David secundum carnem[3]. » Sed cum illam creaturam, quam virgo concepit et peperit, quamvis ad solam personam Filii pertinentem, tota Trinitas fecerit, neque enim separabilia sunt opera Trinitatis, cur in ea facienda solus Spiritus sanctus nominatus est? An et quando unus trium in aliquo opere nominatur, universa operari Trinitas intelligitur? Ita vero est, et exemplis doceri potest. Sed non est in hoc diutius immorandum.

[1] Matth. I, 29. — [2] Joan. I, 3. — [3] Rom. I, 3.

Illud enim movet quomodo dictum sit : « Natus de Spi- » ritu sancto, » cum filius nullo modo sit Spiritus sancti. Neque enim quia mundum istum fecit Deus, dici eum fas est Dei filium, aut eum natum de Deo ; sed factum, vel creatum, vel conditum, vel institutum ab illo, vel si quid hujusmodi recte possumus dicere. Hic ergo, cum confiteamur natum de Spiritu sancto et virgine Maria, quomodo non sit filius Spiritus sancti ; et sit filius virginis Mariæ, cum et de illo et de illa sit natus, explicare difficile est. Procul dubio quippe non sic de illo ut de patre, sic autem de illa ut de matre natus est. Non igitur concedendum est quidquid de aliqua re nascitur, continuo ejusdem rei filium nuncupandum. Ut enim omittam aliter de homine nasci filium, aliter capillum, pediculum, lumbricum, quorum nihil est filius : ut ergo hæc omittam, quoniam tantæ rei deformiter comparantur ; certe qui nascuntur ex aqua et Spiritu sancto, non aquæ filios eos rite dixerit quispiam : sed plane dicuntur filii Dei Patris et matris Ecclesiæ. Sic ergo de Spiritu sancto natus est Filius Dei Patris, non Spiritus sancti. Nam et illud quod de capillo et de cæteris diximus, ad hoc tantum valet, ut admoneamur, non omne quod de aliquo nascitur, etiam filium ejus de quo nascitur posse dici. Sicut non omnes qui dicuntur alicujus filii, consequens est ut de illo etiam nati esse dicantur; sicut sunt qui adoptantur. Dicuntur etiam filii gehennæ, non ex illa nati, sed in illam præparati, sicut filii regni qui præparantur in regnum. Cum itaque de aliquo nascatur aliquid etiam non eo modo ut sit filius, nec rursus omnis qui dicitur filius, de illo sit natus cujus dicitur filius; profecto modus iste, quo natus est Christus de Spiritu sancto non sicut filius, et de Maria virgine sicut filius, insinuat nobis gratiam Dei, qua homo nullis præcedentibus meri-

tis, in ipso exordio naturæ suæ quo esse cœpit, Verbo Deo copularetur in tantam personæ unitatem, ut idem ipse esset filius Dei qui filius hominis, et filius hominis qui filius Dei : ac sic in naturæ humanæ susceptione fieret quodam modo ipsa gratia illi homini naturalis, quæ nullum peccatum posset admittere. Quæ gratia propterea per Spiritum sanctum fuerat significanda, quia ipse proprie sic est Deus, ut dicatur etiam Dei donum[1]. Unde sufficienter loqui (si tamen id fieri potest) valde prolixæ disputationis est.

XIII. Nulla igitur voluptate carnalis concupiscentiæ seminatus sive conceptus, et ideo nullum peccatum originaliter trahens. Dei quoque gratia Verbo Patris unigenito, non gratia filio, sed natura, in unitate personæ modo mirabili et ineffabili adjunctus atque concretus, et ideo nullum peccatum et ipse committens; tamen propter similitudinem carnis peccati in qua venerat, dictus est et ipse peccatum, sacrificandus ad diluenda peccata. In vetere quippe lege peccata vocabantur sacrificia pro peccatis[2] : quod vere iste factus est cujus umbræ erant illa. Hinc Apostolus cum dixisset : « Obsecramus » pro Christo reconciliari Deo, » continuo subjunxit atque ait : « Eum qui non noverat peccatum, pro nobis pec» catum fecit, ut nos simus justitia Dei in ipso[3]. » Non ait, ut in quibusdam mendosis codicibus legitur, Is qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit; tanquam pro nobis Christus ipse peccaverit : Sed ait : « Eum » qui non noverat peccatum, id est, Christum, pro nobis » peccatum fecit Deus, » cui reconciliandi sumus, hoc est, sacrificium pro peccatis, per quod reconciliari valeremus. Ipse ergo peccatum, ut nos justitia; nec nostra, sed Dei; nec in nobis, sed in ipso : sicut ipse peccatum, non

[1] Joan. IV, 10, et Act. VIII, 20. — [2] Osee. IV, 8. — [3] 2 Cor. V, 20, 21.

suum, sed nostrum; nec in se, sed in nobis constitutum, similitudine carnis peccati [1], in qua crucifixus est, demonstravit: ut quoniam peccatum ei non inerat, ita quodam modo peccato moreretur, dum moritur carni, in qua erat similitudo pecati; et cum secundum vetustatem peccati nunquam ipse vixisset. nostram ex morte veteri, qua in peccato mortui fueramus, reviviscentem vitam novam sua resurrectione signaret. Ipsum est quod in nobis celebratur, magnum baptismatis sacramentum, ut quicumque ad istam pertinent gratiam, moriantur peccato, sicut ipse peccato mortuus dicitur quia mortuus est carni, hoc est, peccati similitudini: et vivant a lavacro renascendo, sicut ipse a sepulcro resurgendo, quamlibet corporis ætatem gerant. A parvulo enim recens nato usque ad decrepitum senem, sicut nullus est prohibendus a baptismo, ita nullus est qui non pecato moriatur in baptismo: sed parvuli tantum originali, majores autem etiam iis omnibus moriuntur peccatis, quæcumque male vivendo addiderunt ad illud quod nascendo traxerunt. Sed ideo etiam ipsi peccato mori plerumque dicuntur, cum procul dubio non uni, sed multis peccatis omnibusque moriantur, quæcumque jam propria commiserunt, vel cogitatione, vel locutione, vel opere; quia etiam per singularem numerum pluralis numerus significari solet; sicut ait ille:

. . . . Uterumque armato milite complent [2].

quamvis hoc multis militibus fecerint. Et in nostris litteris legitur: « Ora ergo ad Dominum, ut auferat a nobis » serpentem [3]: » non ait serpentes, quos patiebatur populus, ut hoc diceret: et innumerabilia talia. Cum vero et illud originale unum plurali numero significatur,

[1] Rom. VIII, 3. — [2] Virg. Æneid. II, 20. — [3] Num. XXI, 7, juxta LXX.

quando dicimus in peccatorum remissionem baptizari parvulos, nec dicimus in remissionem peccati; illa est e contrario locutio, qua per pluralem significatur numerus singularis. Sicut in Evangelio Herode mortuo dictum est: « Mortui sunt enim qui quærebant animam pueri[1]: » non dictum est, mortuus est. Et in Exodo: « Fecerunt, » inquit, sibi deos aureos: » cum unum vitulum fecerint, de quo dixerunt: « Hi sunt dii tui, Israël, qui eduxerunt » te de terra Ægypti[2]: » et hic pluralem ponentes pro singulari. Quamvis et in illo peccato uno, quod per unum hominem intravit in mundum, et in omnes homines pertransiit propter quod etiam parvuli baptizantur, possint intelligi plura peccata, si unum ipsum in sua quasi membra singula dividatur. Nam et superbia est illic, quia homo in sua potius esse, quam in Dei potestate dilexit; et sacrilegium, quia Deo non credidit, et homicidium, quia se præcipitavit in mortem; et fornicatio spiritalis, quia integritas mentis humanæ serpentina suasione corrupta est[3]; et furtum, quia cibus prohibitus usurpatus est; et avaritia, quia plus quam illi sufficere debuit appetivit: et si quid aliud in hoc uno admisso diligenti consideratione inveniri potest. Parentum quoque peccatis parvulos obligari, non solum primorum hominum, sed etiam suorum, de quibus ipsi nati sunt, non improbabiliter dicitur. Illa quippe divina sententia, « Reddam peccata » patrum in filios[4], » tenet eos utique antequam per regenerationem ad Testamentum Novum incipiant pertinere. Quod Testamentum prophetabatur, cum diceretur per Ezechielem non accepturos filios peccata patrum suorum, nec ulterius futuram in Israël parabolam illam: « Patres manducaverunt uvam acerbam, et dentes filio-

[1] Matth. II, 20. — [2] Exod. XXXII, 31. — [3] Gen. III, 4. — [4] Deut. V, 9.

» rum obstupuerunt [1]. Ideo enim quisque renascitur, ut solvatur in eo quidquid peccati est cum quo nascitur. Nam peccata quæ male agendo postea committuntur, possunt et pœnitendo sanari, sicut etiam post baptismum fieri videmus. Ac per hoc non est instituta regeneratio, nisi quia vitiosa est generatio; usque adeo ut etiam de legitimo matrimonio procreatus dicat : « In iniquitatibus » conceptus sum, et in peccatis mater mea me in utero » aluit [2]. » Neque hic dixit, In iniquitate, vel peccato, cum et hoc recte dici posset : sed iniquitates et peccata dicere maluit. Quia et in illo uno, quod in omnes homines pertransiit, atque tam magnum est, ut eo mutaretur et converteretur in necessitatem mortis humana natura, reperiuntur, sicut supra disserui, plura peccata, et alia parentum, quæ etsi non ita possunt mutare naturam, reatu tamen obligant filios, nisi gratuita gratia et misericordia divina subveniat. Sed de peccatis aliorum parentum, quibus ab ipso Adam usque ad patrem suum progeneratoribus suis quisque succedit, non immerito disceptari potest : utrum omnium malis actibus et multiplicatis delictis originalibus qui nascitur implicetur, ut tanto pejus quanto posterius quisque nascatur; an propterea Deus in tertiam et quartam generationem de peccatis parentum eorum posteris comminetur [3], quia iram suam quantum ad progeneratorum culpas non extendit ulterius moderatione miserationis suæ, ne illi quibus regenerationis gratia non confertur, nimia sarcina in ipsa sua æterna damnatione premerentur, si cogerentur ab initio generis humani omnium præcedentium parentum suorum originaliter peccata contrahere, et pœnas pro eis debitas pendere : an aliud aliquid de re tanta, Scripturis sanctis diligentius

[1] Ezech. XVIII, 2. — [2] Psal. L, 7. — [3] Deut. V, 9.

perscrutatis atque tractatis, valeat vel non valeat reperiri, temere affirmare non audeo.

XIV. Illud tamen unum peccatum, quod tam magnum in loco et habitu tantæ felicitatis admissum est, ut in uno homine originaliter, atque (ut ita dixerim) radicaliter totum genus humanum damnaretur, non solvitur ac diluitur nisi per unum mediatorem Dei et hominum hominem Christum Jesum, qui solus potuit ita nasci, ut ei non opus esset renasci. Non enim renascebantur, qui baptismate Joannis baptizabantur, a quo et ipse baptizatus est : sed quodam præcursorio illius ministerio qui dicebat : « Parate viam Domino, » huic uni in quo solo renasci poterant parabantur. Hujus enim baptismus est non in aqua tantum, sicut fuit Joannis, verumetiam in Spiritu sancto ; ut de illo Spiritu regeneretur quisquis in Christum credit, de quo Christus generatus regeneratione non eguit[1] : Unde vox illa Patris quæ super baptizatum facta est : «Ego hodie genui te[2] ;» non unum illum temporis diem quo baptizatus est, sed immutabilis æternitatis ostendit, ut illum hominem ad Unigeniti personam pertinere monstraret[3]. Ubi enim dies nec hesterni fine inchoatur, nec initio crastini terminatur, semper hodiernus est. In aqua ergo baptizari voluit a Joanne, non ut ejus iniquitas ulla dilueretur, sed ut magna commendaretur humilitas. Ita quippe nihil in eo baptismus quod ablueret, sicut mors nihil quod puniret, invenit : ut diabolus veritate justitiæ, non violentia potestatis oppressus et victus, quoniam ipsum sine ullo peccati merito iniquissime occiderat, per ipsum justissime amitteret quos peccati merito detinebat. Utrumque igitur ab illo, id est, et baptismus et mors, certæ dispensationis causa,

[1] Matth. III, 13; Luc. III, 4, et Marc. I, 8. — [2] Psal. II, 7. — [3] Hebr. I, 3, et V, 5.

non miseranda necessitate, sed miserante potius voluntate susceptum est: ut unus peccatum tolleret mundi, sicut unus peccatum misit in mundum, hoc est, in universum genus humanum. Nisi quod ille unus unum peccatum misit in mundum; iste vero unus non solum illuc unum, sed cuncta simul abstulit quæ addita invenit. Unde dicit Apostolus: « Non sicut per unum peccantem, ita est et » donum: nam judicium quidem ex uno in condemna- » tionem, gratia autem ex multis delictis in justificatio- » nem[1]. » Quia utique illud unum quod originaliter trahitur, etiam si solum sit, obnoxios damnationi facit: gratia vero ex multis delictis justificat hominem, qui præter illud unum quod communiter cum omnibus originaliter traxit, sua quoque propria multa commisit. Verumtamen quod paulo post dicit: « Sicut per unius delictum » in omnes homines ad condemnationem, ita et per unius » justitiam in omnes homines ad justificationem vitæ: » satis indicat, ex Adam neminem natum nisi damnatione detineri, et neminem nisi in Christo renatum a damnatione liberari. De qua per unum hominem pœna et per unum hominem gratia cum locutus fuisset, quantum illi Epistolæ suæ loco sufficere judicavit, deinde sacri baptismatis in cruce Christi grande mysterium commendavit eo modo, ut intelligamus nihil aliud esse in Christo baptismum, nisi mortis Christi similitudinem; nihil autem aliud mortem Christi crucifixi, nisi remissionis peccati similitudinem: ut quemadmodum in illo vera mors facta est, sic in nobis vera remissio peccatorum: et quemadmodum in illo vera resurrectio, ita in nobis vera justificatio. Ait enim: « Quid ergo dicemus? Permane- » bimus in peccato, ut gratia abundet[2]? » Dixerat enim superius: « Ubi enim abundavit peccatum, superabun-

[1] Rom. v, 16. — [2] Id. vi, 1.

» davit gratia[1]. » Et ideo quæstionem sibi ipse proposuit, utrum propter abundantiam gratiæ consequendam in peccato sit permanendum. Sed respondit : « Absit. » At subjecit : « Si mortui sumus peccato, quomodo vivemus » in eo ? » Deinde ut ostenderet nos mortuos esse peccato : « An ignoratis, inquit, quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus[2] ? » Si ergo hinc ostendimur mortui esse peccato, quia in morte Christi baptizati sumus; profecto et parvuli qui baptizantur in Christo, peccato moriuntur, quia in morte ipsius baptizantur. Nullo enim excepto dictum est : « Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in » morte ipsius baptizati sumus. » Et ideo dictum est, ut probaretur mortuos nos esse peccato. Cui autem peccato parvuli renascendo moriuntur, nisi quod nascendo traxerunt ? Ac per hoc etiam ad ipsos pertinet quod sequitur, dicens : « Consepulti sumus ergo illi per baptismum in mortem, ut quemadmodum surrexit Christus » a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate » vitæ ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus ; » hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus » est, ut evacuetur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. Qui enim mortuus est, justificatus est a » peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam vivemus cum illo : scientes quia » Christus resurgens a mortuis, jam non moritur, mors » illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est » peccato, mortuus est semel : quod autem vivit, vivit » Deo. Ita et vos existimate mortuos quidem vos esse » peccato, vivere autem Deo in Christo Jesu[3]. » Hinc enim probare cœperat, non esse nobis permanendum in

[1] Rom. v, 20. — [2] Id. vi, 2, 3. — [3] Ibid. 4-8.

peccato, ut gratia abundet : et dixerat : « Si mortui sumus peccato, quomodo vivemus in eo? » Atque ut ostenderet mortuos nos esse peccato, subjecerat : « An ignoratis, quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? » Sic itaque totum locum istum clausit, ut cœpit. Mortem quippe Christi sic insinuavit, ut etiam ipsum mortuum diceret esse peccato. Cui peccato, nisi carni, in qua erat, non peccatum, sed similitudo peccati, et ideo nomine appellata est peccati? Baptizatis itaque in morte Christi, in qua non solum majores, verumetiam parvuli baptizantur, ait : « Sic et vos, » id est, quemadmodum Christus : « Sic et vos existimate vos mortuos esse peccato, vivere » autem Deo in Christo Jesu[1]. » Quidquid igitur gestum est in cruce Christi, in sepultura, in resurrectione tertio die, in ascensione in cœlum, in sede ad dexteram Patris; ita gestum est, ut his rebus non mystice tantum dictis, sed etiam gestis configuraretur vita christiana quæ hic geritur. Nam propter ejus crucem dictum est : « Qui autem Jesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum » passionibus et concupiscentiis[2]. » Propter sepulturam : « Consepulti sumus Christo per baptismum in mortem. » Propter resurrectionem : « Ut quemadmodum Christus » resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus[3]. » Propter ascensionem in cœlum sedemque ad dexteram Patris : « Si autem resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi » Christus est ad dexteram Dei sedens; quæ sursum sunt » sapite, non quæ super terram : mortui enim estis, et » vita vestra abscondita est cum Christo in Deo[4], » Jamvero quod de Christo confitemur futurum, quoniam de

[1] Rom. vi, 11. — [2] Galat. v, 24. — [3] Rom. vi, 4. — [4] Coloss. iii, 1

cœlo venturus est, vivos judicaturus ac mortuos, non pertinet ad vitam nostram quæ hic geritur; quia nec in rebus gestis ejus est, sed in fine sæculi gerendis. Ad hoc pertinet quod Apostolus secutus adjunxit : « Cum Chris- « tus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum « illo in gloria [1]. » Duobus autem modis accipi potest, quod vivos et mortuos judicabit : sive ut vivos intelligamus, quos hic nondum mortuos, sed adhuc in ista carne viventes inventurus est ejus adventus; mortuos autem, qui de corpore, priusquam veniat, exierunt vel exituri sunt : sive vivos justos, mortuos autem injustos; quoniam justi quoque judicabuntur. Aliquando enim judicium Dei ponitur in malo, unde illud est : « Qui autem male ege- » runt, in resurrectionem judicii [2] : » aliquando et in bono, secundum quod dictum est : « Deus, in nomine » tuo salvum me fac, et in virtute tua judica me [3]. » Per judicium quippe Dei fit ipsa bonorum malorumque discretio, ut liberandi a malo, non perdendi cum malis, boni ad dexteram segregentur [4]. Propter quod ille clamabat : « Judica me, Deus. » Et quid dixerat velut exponens : » Et discerne, inquit, causam meam de gente non sancta [5]. «

XV. Cum autem de Jesu Christo filio Dei unico Domino nostro, quod ad brevitatem Confessionis pertinet dixerimus, adjungimus sic credere nos et in Spiritum sanctum, ut illa Trinitas compleatur, quæ Deus est : deinde sancta commemoratur Ecclesia. Unde datur intelligi rationalem creaturam ad Jerusalem liberam pertinentem [6], post commemorationem Creatoris, id est, summæ illius Trinitatis, fuisse subdendam. Quoniam quidquid de homine Christo dictum est, ad unitatem personæ Unigeniti pertinet. Rectus itaque Confessionis ordo poscebat,

[1] Coloss. III, 4. — [2] Joan. V, 29. — [3] Psal. LIII, 3. — [4] Matth. XXV, 33 — [5] Psal. XLII, 1. — [6] Galat. IV, 26.

ut Trinitati subjungeretur Ecclesia, tanquam habitatori domus sua, et Deo templum suum, et conditori civitas sua. Quæ tota hic accipienda est, non solum ex parte qua peregrinatur in terris, a solis ortu usque ad occasum laudans nomen Domini[1], et post captivitatem vetustatis cantans canticum novum : verumetiam ex illa quæ in cœlis semper, ex quo condita est, cohæsit Deo, nec ullum malum sui casus experta est. Hæc in sanctis Angelis beata persistit, et suæ parti peregrinanti sicut oportet opitulatur : quia utraque una erit consortio æternitatis, et nunc una est vinculo charitatis, quæ tota instituta est ad colendum unum Deum. Unde nec tota, nec ulla pars ejus vult se coli pro Deo, nec cuiquam esse Deus pertinenti ad templum Dei, quod ædificatur ex diis quos facit non factus Deus. Ac per hoc Spiritus sanctus si creatura non creator esset, profecto creatura rationalis esset ; ipsa est enim summa creatura. Et ideo in Regula[2] fidei non poneretur ante Ecclesiam, quia et ipse ad Ecclesiam pertineret in illa ejus parte quæ in cœlis est. Nec haberet templum, sed etiam ipse templum esset. Templum autem habet, de quo dicit Apostolus : « Nescitis quia corpora vestra templum est Spiritus sancti, qui in vobis » est, quem habetis a Deo[3] ? » De quibus alio loco dicit : « Nescitis quia corpora vestra membra sunt Christi[4] ? » Quomodo ergo Deus non est, qui templum habet ? aut minor Christo est, cujus membra templum habet ? Neque enim aliud templum ejus, aliud templum Dei est, cum idem dicat Apostolus : « Nescitis quia templum Dei » estis[5], » Quod ut probaret, adjecit : « Et Spiritus Dei » habitat in vobis. » Deus ergo habitat in templo suo, non solum Spiritus sanctus, sed etiam Pater et Filius,

[1] Psal. cxii, 3. — [2] Id est, in Symbolo.— [3] I Cor. vi, 19. — [4] Ibid. 15. — [5] Id. iii, 16.

qui etiam de corpore suo, per quod factus est caput Ecclesiæ, quæ in hominibus est : « Ut sit ipse in omnibus » primatum tenens[1], ait : Solvite templum hoc, et in » triduo suscitabo illud[2]. » Templum ergo Dei, hoc est totius summæ Trinitatis, sancta est Ecclesia, scilicet universa in cœlo et in terra. Sed de illa quæ in cœlo est affirmare quid possumus, nisi quod nullus in ea malus est, nec quisquam deinceps inde cecidit aut casurus est, ex quo Deus « Angelis peccantibus non pepercit : » sicut scribit apostolus Petrus : « Sed carceribus caliginis in» feri retrudens tradidit in judicio puniendos reservari[3]. » Quomodo autem se habeat beatissima illa et superna societas, quæ ibi sint differentiæ præpositurarum, ut cum omnes tanquam generali nomine Angeli nuncupentur, (sicut in Epistola ab Hebræos legimus : « Cui enim Ange» lorum dixit aliquando : Sede a dextris meis[4] ? » hoc quippe modo significavit omnes universaliter Angelos dici :) sint tamen illic Archangeli : et utrum iidem Archangeli appellentur Virtutes ; atque ita dictum sit : « Laudate eum, omnes Angeli ejus : laudate eum, omnes » Virtutes ejus ; » ac si diceretur : Laudate eum, omnes Angeli ejus : laudate eum, omnes Archangeli ejus : et quid inter se distent quatuor illa vocabula : quibus universam ipsam cœlestem societatem videtur Apostolus esse complexus, dicendo : « Sive Sedes, sive Dominationes, » sive Principatus, sive Potestates[5]. » dicant qui possunt, si tamen possunt probare quod dicunt[6] : ego me ista ignorare confiteor. Sed ne illud quidem certum habeo, utrum ad eamdem societatem pertineant sol et luna et cuncta sidera : quamvis nonnullis lucida corpora esse, non cum

[1] Coloss. I, 18. — [2] Joan. II, 19 — [3] 2 Petr. II, 4. — [4] Hebr. I, 13. — [4] Psal. CXLVIII, 1. — [5] Coloss. I, 16. — [6] Vide lib. ad Orosium contra Priscillianist. cap. 11.

sensu vel intelligentia, videantur. Itemque Angeli quis explicet cum qualibus corporibus apparuerint hominibus, ut non solum cernerentur, verumetiam tangerentur; et rursus non solida corpulentia, sed spiritali potentia quasdam visiones, non oculis corporeis, sed spiritalibus, vel mentibus ingerant, vel dicant aliquid non ad aurem forinsecus, sed intus in animo hominis, etiam ipsi ibidem constituti : sicut scriptum est in Prophetarum libro : « Et dixit mihi Angelus qui loquebatur in me[1] : » non enim ait : Qui loquebatur ad me, sed « In me. » Vel appareant et in somnis, et colloquantur more somniorum : habemus quippe in Evangelio : « Ecce Angelus Domini » apparuit illi in somnis, dicens[2]. » His enim modis velut indicant se Angeli contrectabilia corpora non habere[3] : faciuntque difficillimam quæstionem, quomodo patres ejus pedes laverint, quomodo Jacob cum Angelo tam solida contrectatione luctatus sit[4]. Cum ista quæruntur, et ea sicut potest, quisque conjectat, non inutiliter exercentur ingenia, si adhibeatur disceptatio moderata, et absit error opinantium se scire quod nesciunt. Quid enim opus est, ut hæc atque hujusmodi affirmentur vel negentur vel definiantur cum discrimine : quando sine crimine nesciuntur.

XVI. Magis opus est dijudicare atque dignoscere, cum se Satanas transfigurat velut angelum lucis, ne fallendo ad aliqua perniciosa seducat. Nam quando sensus corporis fallit, mentem vero non movet a vera rectaque sententia, qua quisque vitam fidelem gerit, nullum est in religione periculum : vel cum se bonum fingens, ea facit sive dicit, quæ bonis angelis congruunt[5], etiam si credatur bonus, non est error christianæ fidei periculo-

[1] Zach. I, 9. — [2] Matth. I, 20. — [3] Gen. XVIII, 2, et XIX, 2. — [4] Id. XXXII, 24. — [5] 2 Cor. XI, 14.

sus aut morbidus. Cum vero per hæc aliena ad sua incipit ducere, tunc eum dignoscere, nec ire post eum, magna et necessaria vigilantia est. Sed quotusquisque hominum idoneus est omnes mortiferos ejus dolos evadere, nisi regat atque tueatur Deus? Et ipsa hujus rei difficultas ad hoc est utilis, ne sit spes sibi quisque, aut homo alter alteri, sed Deus suis omnibus. Id enim nobis potius expedire prorsus piorum ambigit nemo. Hæc ergo quæ in sanctis Angelis et Virtutibus Dei est Ecclesia, tunc nobis sicuti est innotescet, cum ei conjuncti fuerimus in finem, ad simul habendam beatitudinem sempiternam. Ista vero quæ ab illa peregrinatur in terris, eo nobis notior est, quod in illa sumus, et quia hominum est, quod et nos sumus. Hæc sanguine Mediatoris nullum habentis peccatum, ab omni redempta est peccato, ejusque vox est : « Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui » Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tra- » didit illum[1]. » Non enim pro Angelis mortuus est Christus. Sed ideo etiam pro Angelis fit, quidquid hominum per ejus mortem redimitur et liberatur a malo, quoniam cum eis quodam modo redit in gratiam, post inimicitias quas inter homines et sanctos Angelos peccata fecerunt, et ex ipsa hominum redemptione ruinæ illius angelicæ detrimenta reparantur. Et utique noverunt Angeli sancti docti de Deo, cujus veritatis æterna contemplatione beati sunt, quanti numeri supplementum de genere humano integritas illius civitatis expectet. Propter hoc ait Apostolus : « Instaurari omnia in Christo, quæ in cœlis sunt, » et quæ in terris, in ipso[2]. » Instaurantur quippe quæ in cœlis sunt, cum id quod inde in Angelis lapsum est, ex hominibus redditur : instaurantur autem quæ in terris sunt, cum ipsi homines qui prædestinati sunt ad æter-

[1] Rom. VIII, 31. — [2] Ephes. I, 10.

nam vitam, a corruptionis vetustate renovantur. Ac sic per illud singulare sacrificium, in quo Mediator est immolatus, quod unum multæ in lege victimæ figurabant, pacificantur cœlestia cum terrestribus, et terrestria cum cœlestibus. Quoniam sicut idem Apostolus dicit : « In » ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, et » per eum reconciliari omnia in ipsum, pacificans per » sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris sunt, sive quæ » in cœlis[1]. Pax ista præcellit, » sicut scriptum est : « Omnem intellectum[2]; » neque sciri a nobis, nisi cum ad ea venerimus, potest. Quomodo enim pacificantur cœlestia nisi nobis, id est, concordando nobiscum[3]? Nam ibi semper est pax, et inter se universis intellectualibus creaturis, et cum suo Creatore. Quæ « Pax præ- » cellit, ut dictum est, omnem intellectum ; » sed utique nostrum, non eorum qui semper vident faciem Patris. Nos autem, quantuscumque sit in nobis intellectus humanus, ex parte scimus, et videmus nunc per speculum in ænigmate[4] : cum vero æquales Angelis Dei fuerimus[5], tunc quemadmodum et ipsi, videbimus facie ad faciem ; tantamque pacem habebimus erga eos, quantam et ipsi erga nos, quia tantum eos dilecturi sumus, quantum ab eis diligimur. Itaque pax eorum nota nobis erit, quia et nostra talis ac tanta erit, nec præcellet tunc intellectum nostrum : Dei vero pax quæ illic est erga eos, et nostrum et illorum intellectum sine dubitatione præcellet. De ipso quippe beata est rationalis creatura, quæcumque beata est, non ipse de illa. Unde secundum hoc melius accipitur quod scriptum est : « Pax Dei quæ præ- » cellit omnem intellectum : » ut in eo quod dixit : « Om- » nem, » nec ipse intellectus sanctorum Angelorum esse

[1] Coloss. I, 19, 20. — [2] Philip. IV, 7. — [3] Vide lib. XXII, de civit. Dei c. 29. — [4] I Cor. XIII, 12. — [5] Luc. XX, 36.

possit exceptus; sed Dei solius : neque enim et ipsius intellectum pax ejus excellit.

XVII. Concordant autem nobiscum Angeli etiam nunc, cum remittuntur nostra peccata. Ideo post commemorationem sanctæ Ecclesiæ in ordine Confessionis ponitur remissio peccatorum. Per hanc enim stat Ecclesia quæ in terris est : per hanc non perit quod perierat et inventum est[1]. Excepto quippe baptismatis munere, quod contra originale peccatum donatum est, ut quod generatione attractum est, regeneratione detrahatur; et tamen activa quoque peccata, quæcumque corde, ore, opere commissa invenerit, tollit : hac ergo excepta magna indulgentia, unde incipit hominis renovatio, in qua solvitur omnis reatus et ingeneratus et additus; ipsa etiam vita cætera jam ratione utentis ætatis, quantalibet præpolleat fœcunditate justitiæ, sine peccatorum remissione non agitur. Quoniam filii Dei quandiu mortaliter vivunt, cum morte confligunt. Et quamvis de illis sit veraciter dictum : « Quotquot Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt » Dei[2] : » sic tamen Spiritu Dei excitantur, et tanquam filii Dei proficiunt ad Deum, ut etiam spiritu suo, maxime aggravante corruptibili corpore[3], tanquam filii hominum quibusdam humanis motibus deficiant ad se ipsos, et ideo peccent. Interest quidem quantum : neque enim quia peccatum est omne crimen, ideo crimen est etiam omne peccatum. Itaque sanctorum hominum vitam quandiu in hac mortali vivitur, inveniri posse dicimus sine crimine : « Peccatum autem si dixerimus quoniam » non habemus, ut ait tantus Apostolus, nosmetipsos » seducimus, et veritas in nobis non est[4]. » Sed neque de ipsis criminibus quamlibet magnis remittendis in sancta Ecclesia, Dei misericordia desperanda est agenti-

[1] Luc. XV, 24. — [2] Rom. VIII, 14. — [3] Sap. IX, 15. — [4] I Joan. I, 8.

bus pœnitentiam secundum modum sui cujusque peccati. In actione autem pœnitentiæ, ubi tale commissum est, ut is qui commisit a Christi etiam corpore separetur, non tam consideranda est mensura temporis quam doloris. Cor enim contritum et humiliatum Deus non spernit[1]. Verum quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, neque in aliorum notitiam per verba vel quæcumque alia signa procedit; cum sit coram illo cui dicitur: « Gemitus meus a te non est absconditus[2] : » recte constituuntur ab iis qui Ecclesiis præsunt tempora pœnitentiæ, ut fiat satis etiam Ecclesiæ, in qua remittuntur ipsa peccata : extra eam quippe non remittuntur. Ipsa namque proprie Spiritum sanctum pignus accepit[3], sine quo non remittuntur ulla peccata, ita ut quibus remittuntur consequantur vitam æternam. Magis enim propter futurum judicium fit remissio peccatorum. In hac autem vita usque adeo valet quod scriptum est : « Grave jugum » super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum » usque in diem sepulturæ in matrem omnium[4] : » ut etiam parvulos videamus post lavacrum regenerationis diversorum malorum afflictione cruciari : ut intelligamus, totum quod salutaribus agitur sacramentis, magis ad spem venturorum bonorum, quam ad retentionem vel adeptionem præsentium pertinere. Multa etiam hic videntur ignosci et nullis suppliciis vindicari : sed eorum pœnæ reservantur in posterum. Neque enim frustra ille proprie dicitur dies judicii, quando venturus est judex vivorum atque mortuorum[5]. Sicut e contrario vindicantur hic aliqua, et tamen si remittuntur, profecto in futuro sæculo non nocebunt. Propterea de quibusdam temporalibus pœnis, quæ in hac vita peccantibus irrogantur,

[1] Psal. L. — [2] Id. XXXVII, 10. — [3] 2 Cor. I, 22. — [4] Eccli XL, I — [5] Matth. XII, 36 et Act. X, 25.

eis quorum peccata deleantur, ne reserventur in finem, ait Apostolus : « Si enim nos ipsos judicaremus, a Do- » mino non judicaremur : cum judicamur autem a Domino » corripimur, ne cum hoc mundo damnemur[1]. »

XVIII. Creduntur autem a quibusdam (2) etiam ii qui nomen Christi non relinquunt, et ejus lavacro in Ecclesia baptizantur, nec ab eo ullo schismate vel hæresi præciduntur, in quantislibet sceleribus vivant, quæ nec diluant pœnitendo, nec eleemosynis redimant, sed in eis usque ad hujus vitæ ultimum diem pertinacissime perseverent, salvi futuri per ignem; licet pro magnitudine facinorum flagitiorumque diuturno, non tamen æterno igne puniri. Sed qui hoc credunt, et tamen Catholici sunt, humana quadam benevolentia mihi falli videntur. Nam Scriptura divina aliud consulta respondet. Librum autem de hac quæstione conscripsi, cujus titulus est : *De fide et operibus*[2] : ubi secundum Scripturas sanctas, quantum Deo adjuvante potui demonstrari, eam fidem salvos facere, quam satis evidenter expressit Paulus apostolus, dicens : « In Christo enim Jesu neque circumcisio quid- » quam valet, neque præputium, sed fides quæ per di- » lectionem operatur[3]. » Si autem male et non bene operatur, procul dubio, secundum apostolum Jacobum : « Mortua est in semetipsa[4]. » Qui rursus ait : « Si » fidem dicat se quis habere, opera autem non habeat, » numquid poterit fides salvare eum[5]? » Porro autem si homo sceleratus propter fidem solam per ignem salvabitur, et sic est accipiendum quod ait beatus Paulus : « Ipse » autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem[6] : » poterit ergo salvare sine operibus fides, et falsum erit quod dixit ejus coapostolus Jacobus. Falsum erit et illud quod

[1] I Cor. XI, 31, 32. — [2] Vide lib. de fide, c. 14-16. — [3] Galat. IX, 6. — [4] Jacob. II, 17. — [5] Ibid. 14. — [6] I Cor. III. 15.

idem ipse Paulus dixit : « Nolite, inquit, errare ; neque » fornicatores, neque idolis servientes, neque adulteri, » neque molles, neque masculorum concubitores, neque » fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, » neque rapaces regnum Dei possidebunt[1]. » Si enim etiam in istis perseverantes criminibus, tamen propter fidem Christi salvi erunt, quomodo in regno Dei non erunt? Sed quia hæc apostolica manifestissima et apertissima testimonia falsa esse non possunt, illud quod obscure dictum est de iis qui superædificant super fundamentum, quod est Christus, non aurum, argentum, lapides pretiosos, sed ligna, fœnum, stipulam, (de his enim dictum est, quod per ignem salvi erunt, quoniam fundamenti merito non peribunt) : sic intelligendum est, ut his manifestis non inveniatur esse contrarium. Ligna quippe et fœnum et stipula non absurde accipi possunt rerum sæcularium, quamvis licite concessarum, tales cupiditates, ut amitti sine animi dolore non possint. Cum autem iste dolor urit, si Christus in corde fundamenti habet locum, id est, ut ei nihil anteponatur, et malit homo, qui tali dolore uritur, rebus quas ita diligit, magis carere quam Christo ; per ignem fit salvus. Si autem res hujusmodi temporales ac sæculares tempore tentationis maluerit tenere quam Christum ; eum in fundamento non habuit : quia hæc priore loco habuit, cum in ædificio prius non sit aliquid fundamento. Ignis enim, de quo eo loco est locutus Apostolus, talis debet intelligi, ut ambo per eum transeant, id est, et qui ædificat super hoc fundamentum aurum, argentum, lapides pretiosos ; et qui ædificat ligna, fœnum et stipulam. Cum enim hoc dixisset, adjunxit : « Uniuscujusque opus quale » sit, ignis probabit. Si cujus opus permanserit, quod

[1] I Cor. VI, 9-12

» superædificavit, mercedem accipiet. Si cujus opus autem exustum fuerit, damnum patietur : ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem[1]. » Non ergo unius eorum, sed utriusque opus ignis probabit. Est quidam ignis tentatio tribulationis, de quo aperte alio loco scriptum est : « Vasa figuli probat fornax, et homines justos » tentatio tribulationis[2]. » Iste ignis in hac interim vita facit quod Apostolus dixit, si accidat duobus fidelibus, uni scilicet cogitanti quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo[3], hoc est, ædificanti super Christum fundamentum aurum, argentum, lapides pretiosos; alteri autem cogitanti ea quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, id est, ædificanti super idem fundamentum ligna, fœnum, stipulam. Illius enim opus non exuritur, quia non ea dilexit quorum amissione crucietur : exuritur autem hujus; quoniam sine dolore non pereunt, quæ cum amore possessa sunt. Sed quoniam alterutra conditione proposita, eis potius carere mallet quam Christo, nec timore amittendi talia deserit Christum, quamvis doleat cum amittit; Salvus est quidem, sic tamen quasi per ignem : » quia urit eum rerum dolor, quas dilexerat, amissarum; sed non subvertit neque consumit fundamenti stabilitate atque incorruptione munitum. Tale aliquid etiam post hanc vitam fieri, incredibile non est, et utrum ita sit, quæri potest : et aut inveniri, aut latere, nonnullos fideles per ignem quemdam purgatorium, quanto magis minusve bona pereuntia dilexerunt tanto tardius citiusque salvari; non tamen tales de quibus dictum est : « Quod regnum » Dei non possidebunt, » nisi convenienter pœnitentibus eadem crimina remittantur[4]. Convenienter autem dixi, ut steriles in eleemosynis non sint, quibus tantum tri–

[1] I Cor. III, 13-15. — [2] Eccli. XXVII, 6. — [3] I Cor. VII, 31. — [4] Id. VI, 10.

buit Scriptura divina, ut earum tantummodo fructum se imputaturum prænuntiet Dominus dextris, et earum tantummodo sterilitatem sinistris, quando his dicturus est : « Venite, benedicti Patris mei, percipite, regnum »; illis autem : « Ite in ignem æternum [1]. »

XIX. Sane cavendum est, ne quisquam existimet infanda illa crimina, qualia qui agunt, regnum Dei non possidebunt, quotidie perpetranda, et eleemosynis quotidie redimenda. In melius quippe est vita mutanda, et per eleemosynas de peccatis præteritis est propitiandus Deus; non ad hoc emendus quodam modo; ut ea semper liceat impune committere. « Nemini enim dedit laxamen» tum peccandi [2] : » quamvis miserando deleat jam facta peccata, si non satisfactio congrua negligatur. De quotidianis autem brevibus levibusque peccatis, sine quibus hæc vita non ducitur, quotidiana fidelium oratio satisfacit. Eorum est enim dicere : « Pater noster, qui es in cœ» lis, » qui jam Patri tali regenerati sunt ex aqua et Spiritu. Delet omnino hæc Oratio minima et quotidiana peccata. Delet et illa, a quibus vita fidelium etiam scelerate gesta, sed pœnitendo in melius mutata discedit : Si quemadmodum veraciter dicitur : « Dimitte nobis debita » nostra, » quoniam non desunt quæ dimittantur : ita veraciter dicatur : « Sicut et nos dimittimus debitoribus » nostris [3]; id est, si fiat quod dicitur; quia et ipsa eleemosyna est, veniam petenti homini ignoscere. Ac per hoc ad omnia quæ utili misericordia fiunt, valet quod Dominus ait : « Date eleemosynam et ecce omnia munda » sunt vobis [4]. » Non solum ergo qui dat esurienti cibum, sitienti potum, nudo vestimentum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, ægroto vel incluso visitatio-

[1] Matth. xxv, 34-41. — [2] Eccli. xv, 21. — [3] Matth. vi, 9-12. — [4] Luc. xi, 41.

nem, captivo redemptionem, debili subvectionem, cæco deductionem, tristi consolationem, non sano medelam, erranti viam, deliberanti consilium, et quod cuique necessarium est indigenti; verumetiam qui dat veniam peccanti, eleemosynam dat; et qui emendat verbere in quem potestas datur, vel coërcet aliqua disciplina, et tamen peccatum ejus, quo ab illo læsus aut offensus est, dimittit ex corde, vel orat ut ei dimittatur, non solum in eo quod dimittit atque orat, verumetiam in eo quod corripit, et aliqua emendatoria pœna plectit, eleemosynam dat; quia misericordiam præstat. Multa enim bona præstantur invitis, quando eorum consulitur utilitati, non voluntati: quia ipsi sibi inveniuntur esse inimici, amici vero eorum potius illi quos inimicos putant; et reddunt errando mala pro bonis, cum reddere mala Christianus non debeat nec pro malis. Multa itaque genera sunt eleemosynarum, quæ cum facimus, adjuvamur ut dimittantur nostra peccata: Sed ea nihil est majus, qua ex corde dimittimus, quod in nos quisque peccavit. Minus enim magnum est erga eum esse benevolum, sive etiam beneficum, qui tibi mali nihil fecerit: illud multo grandius et magnificentissimæ bonitatis est, ut tuum quoque inimicum diligas, et ei qui tibi malum vult, et si potest facit, tu bonum semper velis, faciasque cum possis, audiens dicentem Deum: « Diligite inimicos vestros, bene » facite eis qui vos oderunt, et orate pro eis qui vos per» sequuntur [1]. » Sed quoniam perfectorum sunt ista filiorum Dei, quo quidem se debet omnis fidelis extendere, et humanum animum ad hunc affectum, orando Deum, secumque agendo luctandoque perducere: tamen quia hoc tam magnum bonum tantæ multitudinis non est, quantam credimus exaudiri, cum in Oratione dicitur:

[1] Math v, 44.

« Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus de-» bitoribus nostris [1]; » procul dubio verba sponsionis hujus implentur, si homo qui nondum ita profecit, ut jam diligat inimicum, tamen quando rogatur ab homine qui peccavit in eum, ut ei dimittat, dimittit ex corde: quia etiam sibi roganti utique vult dimitti, cum orat et dicit: « Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris: » id est, sic dimitte debita nostra rogantibus nobis, sicut et nos dimittimus rogantibus debitoribus nostris. Jamvero qui eum, in quem peccavit, hominem rogat, si peccato suo movetur ut roget, non est adhuc deputandus inimicus, ut eum diligere sit difficile, sicut difficile erat quando inimicitias exercebat. Quisquis autem roganti et peccati sui pœnitenti non ex corde dimittit, nullo modo existimet a Domino sua peccata dimitti, quoniam mentiri veritas non potest. Quem vero lateat Evangelii auditorem sive lectorem, quis dixerit: « Ego sum veritas [2]? » Qui cum docuisset orationem, hanc in ea positam sententiam vehementer commendavit, dicens: « Si enim dimiseritis » hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester » cœlestis peccata vestra. Si autem non dimiseritis homini-» bus, nec Pater vester dimittet peccata vestra [3]. » Ad tam magnum tonitruum qui non expergiscitur, non dormit, sed mortuus est: et tamen potens est ille etiam mortuos suscitare.

XX. Sane qui sceleratissime vivunt, nec curant talem vitam moresque corrigere; et inter ipsa facinora et flagitia sua eleemosynas frequentare non cessant, frustra ideo sibi blandiuntur, quoniam Dominus ait: « Date eleemo-» synam, et ecce omnia munda sunt vobis. » Hoc enim quam late pateat, non intelligunt. Sed ut intelligant, attendant quibus dixerit. Nempe in Evangelio sic scrip-

[1] Matth. VI, 12. — [2] Joan. XIV, 6. — [3] Matth. VI, 14, 15.

tum est : « Cum loqueretur, rogavit illum quidam Pha- » risæus ut pranderet apud se, et ingressus recubuit. » Pharisæus autem cœpit intra se reputans dicere, quare » non baptizatus esset ante prandium ? Et ait Dominus ad » illum : Nunc vos, Pharisæi, quod deforis est calicis et » catini, mundatis ; quod autem intus est vestrum, ple- » num est rapina et iniquitate. Stulti, nonne qui fecit id » quod deforis est, etiam id quod intus est fecit ? Verum- » tamen quod superest, date eleemosynam, et ecce omnia » munda sunt vobis[1]. » Ita-ne hoc intellecturi sumus, ut Pharisæis non habentibus fidem Christi, etiamsi non in eum crediderint, nec renati fuerint ex aqua et Spiritu, munda sint omnia ; tantum si eleemosynas dederint, sicut isti eas dandas putant ? cum sint immundi omnes quos non mundat fides Christi, de qua scriptum est : « Mundans fide corda eorum[2] : » et dicat Apostolus : « Immundis autem et infidelibus nihil est mundum, sed » polluta sunt eorum et mens et conscientia[3]. » Quomodo ergo Pharisæis omnia munda essent, si eleemosynas darent, et fideles non essent ? Aut quomodo fideles essent, si in Christum credere atque in ejus renasci gratia noluissent ? Et tamen verum est quod audierunt : « Date » eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis. » Qui enim vult ordinate dare eleemosynam, a se ipso debet incipere, et eam sibi primum dare. Est enim eleemosyna opus misericordiæ ; verissimeque dictum est : « Miserere » animæ tuæ placens Deo[4]. » Propter hoc renascimur, ut Deo placeamus, cui merito displicet quod nascendo contraximus. Hæc est prima eleemosyna, quam nobis dedimus, quoniam nos ipsos miseros per miserantis Dei misericordiam requisivimus, justum judicium ejus con-

[1] Luc. XI, 37-41. — [2] Act. XV, 9. — [3] Tit. I, 15. — [4] Eccli. XXX, 24.

fitentes, quo miseri effecti sumus, de quo dicit Apostolus: « Judicium quidem ex uno in condemnationem[1]: » et magnæ charitati ejus gratias agentes, de qua idem ipse dicit gratiæ prædicator: « Commendat autem suam di- » lectionem Deus in nobis, quoniam cum adhuc pecca- » tores essemus, Christus pro nobis mortuus est[2]: » ut et nos veraciter de nostra miseria judicantes, et Deum charitate quam donavit ipse diligentes, pie recteque vivamus. Quod judicium et charitatem Dei cum Pharisæi præterirent, decimabant tamen propter eleemosynas quas faciebant etiam quæque minutissima fructuum suorum: et ideo non dabant eleemosynas a se incipientes, secumque prius misericordiam facientes. Propter quem dilectionis ordinem dictum est: « Diliges proximum tuum » tanquam te ipsum[3]. » Cum ergo increpasset eos quod forinsecus se lavabant, intus autem rapina et iniquitate pleni erant, admonens quadam eleemosyna, quam sibi homo debet primitus dare, interiora mundari: « Verum- » tamen, inquit, quod superest, date eleemosynam, et » ecce omnia munda sunt vobis[4]. » Deinde ut ostenderet quid admonuisset, et quid ipsi facere non curarent, ne illum putarent eorum eleemosynas ignorare: « Sed væ » vobis, inquit, Pharisæis: » tanquam diceret: Ego quidem commonui vos eleemosynam dandam, per quam vobis munda sint omnia: « Sed væ vobis qui decimatis » mentham et rutam et omne olus; » has enim novi eleemosynas vestras, ne de illis me nunc vos admonuisse arbitremini: « Et præteritis judicium et charitatem Dei; » qua eleemosyna possetis ab omni inquinamento interiori mundari, ut vobis munda essent et corpora quæ lavatis: hoc est enim « Omnia, » et interiora scilicet et exteriora: sicut alibi legitur: « Mundate quæ intus sunt, et quæ

[1] Rom. v, 16. — [2] Ibid. 8. — [3] Luc. x, 27. — [4] Id. xi, 41.

» foris sunt munda erunt[1]. » Sed ne istas eleemosynas, quæ fiunt de fructibus terræ, respuisse videretur : « Hæc, » inquit, oportuit facere, » id est, judicium et charitatem Dei, « Et illa non omittere[2], » id est, eleemosynas fructuum terrenorum. Non ergo se fallant, qui per eleemosynas quaslibet largissimas fructuum suorum vel cujuscumque pecuniæ, impunitatem se emere existimant in facinorum immanitate ac flagitiorum nequitia permanendi : non solum enim hæc faciunt, sed ita diligunt, ut in eis semper optent, tantum si possint impune, versari. « Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam[3] : » et qui odit animam suam, non est in eam misericors, sed crudelis. Diligendo eam quippe secundum sæculum, odit eam secundum Deum. Si ergo vellet ei dare eleemosynam, per quam illi essent munda omnia, odisset eam secundum sæculum, et diligeret secundum Deum. Nemo autem dat eleemosynam qualemlibet, nisi unde det ab illo accipiat qui non eget : ideo dictum est : « Misericor» dia ejus præveniet me[4]. »

XXI. Quæ sint autem levia, quæ gravia peccata, non humano, sed divino sunt pensanda judicio. Videmus enim quædam ab ipsis quoque Apostolis ignoscendo fui se concessa : quale illud est quod venerabilis Paulus conjugibus ait : « Nolite fraudare invicem, nisi ex con» sensu ad tempus, ut vacetis orationi ; et iterum ad idip» sum estote, ne vos tentet Satanas propter incontinen» tiam vestram[5] : » quod putari posset non esse peccatum, misceri scilicet conjugi non filiorum procreandorum causa, quod bonum est nuptiale, sed carnalis etiam voluptatis ; ut fornicationis, sive adulterii, sive cujusquam alterius immunditiæ mortiferum malum, quod turpe est

[1] Matth. XXIII, 26. — [2] Luc. XI, 42. — [3] Psal. X, L. 6. — [4] Id. LVIII, 11 — [5] I Cor. VII, 5.

etiam dicere, quo potest tentante Satana libido pertrahere, incontinentium devitet infirmitas. Posset ergo, ut dixi, hoc putari non esse peccatum, nisi addidisset : « Hoc » autem dico secundum veniam, non secundum imperium. » Quis autem jam esse peccatum neget, cum dari veniam facientibus apostolica auctoritate fateatur? Tale quiddam est, ubi dicit : « Audet quisquam vestrum adversus alterum negotium habens judicari apud iniquos, » et non apud sanctos? » Et paulo post : « Sæcularia » igitur judicia si habueritis, inquit, eos qui contemptibiles sunt in Ecclesia, hos collocate. Ad reverentiam » vobis dico : sic non est inter vos quisquam sapiens qui » possit inter fratrem suum judicare ; sed frater cum fratre judicatur, et hoc apud infideles[1]. » Nam et hic posset putari judicium habere adversus alterum, non esse peccatum, sed tantummodo id extra Ecclesiam velle judicari, nisi secutus adjungeret : « Jam quidem omnino » delictum est, quia judicia habetis vobiscum. » Et ne quisquam hoc ita excusaret, ut diceret justum se habere negotium, sed iniquitatem se pati, quam vellet a se judicum sententia removeri : continuo talibus cogitationibus vel excusationibus occurrit, atque ait : « Quare non magis iniquitatem patimini? quare non potius fraudamini? » Ut ad illud redeatur, quod Dominus ait : « Si quis voluerit tunicam tuam tollere, et judicio tecum contendere, dimitte illi et pallium[2]. » Et alio loco : « Qui » abstulerit, inquit, tua, noli repetere[3]. » Prohibuit itaque suos de sæcularibus rebus cum aliis hominibus habere judicium : ex qua doctrina Apostolus dicit esse delictum. Tamen cum sinit in Ecclesia talia judicia finiri inter fratres fratribus judicantibus, extra Ecclesiam vero terribiliter vetat[4], manifestum est etiam hic quid secun-

[1] 1 Cor. VI, 1-6. — [2] Matth. V, 40. — [3] Luc. VI, 30. — [4] 1 Cor. VI, 6.

dum veniam concedatur infirmis. Propter hæc atque hujusmodi peccata, et alia, licet iis minora, quæ fiunt verborum et cogitationum offensionibus, apostolo Jacobo confitente ac dicente : « In multis enim offendimus om- » nes[1] : » oportet ut quotidie crebroque oremus Dominum, atque dicamus : « Dimitte nobis debita nostra : » nec in eo quod sequitur mentiamur : « Sicut et nos di- » mittimus debitoribus nostris[2]. » Sunt autem quædam quæ levissima putarentur, nisi in Scripturis demonstrarentur opinione graviora. Quis enim dicentem fratri suo : Fatue, reum gehennæ putaret, nisi Veritas diceret? Cui tamen vulneri subjecit continuo medicinam, præceptum fraternæ reconciliationis adjungens; mox quippe ait : « Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus » fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te[3], etc. » Aut quis æstimaret quam magnum peccatum sit, dies observare et menses et annos et tempora, sicut observant qui certis diebus sive mensibus sive annis volunt vel nolunt aliquid inchoare, eo quod secundum vanas doctrinas hominum fausta vel infausta existiment tempora; nisi hujus mali magnitudinem ex timore Apostoli pensaremus, qui talibus ait : « Timeo vos ne forte sine causa » laboraverim in vobis[4]? » Huc accedit, quod peccata, quamvis magna et horrenda, cum in consuetudinem venerint, aut parva aut nulla esse creduntur; usque adeo ut non solum non occultanda, verumetiam prædicanda ac diffamanda videantur, quando, sicut scriptum est : « Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et qui ini- » qua gerit benedicitur[5]. » Talis in divinis Libris iniquitas clamor vocatur. Sicut habes apud Isaïam prophetam de vinea mala : « Expectavi, inquit, ut faceret judicium,

[1] Jacob. III, 2. — [2] Matth. VI, 12. — [3] Id. V, 22, 23. — [4] Galat. IV, 11. — [5] Psal. H. X, 3.

» fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamo» rem[1]. » Unde est et illud in Genesi : « Clamor Sodomo» rum et Gomorrhæorum multiplicatus est[2]. » Quia non solum jam apud eos non puniebantur illa flagitia, verumetiam publice veluti lege frequentabantur. Sic nostris temporibus ita multa mala, etsi non talia, in apertam consuetudinem jam venerunt, ut pro his non solum excommunicare aliquem laïcum non audeamus, sed nec clericum degradare. Unde cum exponerem ante aliquot annos Epistolam ad Galatas, in eo ipso loco ubi ait Apostolus : « Timeo vos ne forte sine causa laboraverim in » vobis[3]; » exclamare compulsus sum : Væ peccatis hominum, quæ sola inusitata exhorrescimus : usitata vero, pro quibus abluendis Filii Dei sanguis effusus est, quamvis tam magna sint, ut omnino claudi contra se faciant regnum Dei, sæpe videndo omnia tolerare, sæpe tolerando nonnulla etiam facere cogimur. Atque utinam, o Domine, non omnia quæ non potuerimus prohibere faciamus! Sed videro utrum me immoderatus dolor incaute aliquid compulerit dicere.

XXII. Hoc nunc dicam, quod quidem et in aliis opusculorum meorum locis sæpe jam dixi. Duabus ex causis peccamus, aut nondum videndo quid facere debeamus, aut non faciendo quod debere fieri jam videmus : quorum duorum illud ignorantiæ malum est, hoc infirmitatis. Contra quæ quidem pugnare nos convenit : sed profecto vincimur, nisi divinitus adjuvemur, ut non solum videamus quid faciendum sit, sed etiam accedente sanitate delectatio justitiæ vincat in nobis earum rerum delectationes, quas vel habere cupiendo, vel amittere metuendo, scientes videntesque peccamus; jam non solum peccatores, quod eramus etiam cum per ignorantiam

[1] Isai. v, 7. — [2] Gen. xviii, 20. — [3] Galat. iv, 11.

peccabamus, verumetiam legis prævaricatores, cum id non facimus quod faciendum, vel facimus quod non faciendum esse jam scimus. Quapropter non solum si peccavimus ut ignoscat, propter quod dicimus : « Dimitte » nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitori- » bus nostris[1] ; » verumetiam ne peccemus ut regat, propter quod dicimus : « Ne nos inferas in tentationem ; » ille rogandus est, cui dicitur in Psalmo : « Dominus illu- » minatio mea et salus mea[2] : » ut illuminatio detrahat ignorantiam, salus infirmitatem. Nam et ipsa pœnitentia, quando digna causa est secundum morem Ecclesiæ cur agatur, plerumque infirmitate non agitur : quia et pudor timor est displicendi, dum plus delectat hominum existimatio quam justitia qua se quisque humiliat pœnitendo. Unde non solum cum agitur pœnitentia, verumetiam ut agatur, Dei misericordia necessaria est. Alioquin non diceret Apostolus de quibusdam : « Ne forte det illis » Deus pœnitentiam[3]. » Et ut Petrus amare fleret, præmisit Evangelista, et ait : « Respexit eum Dominus[4]. » Qui vero in Ecclesia remitti peccata non credens, contemnit tantam divini muneris largitatem, et in hac obstinatione mentis diem claudit extremum, reus est illo irremissibili peccato in Spiritum sanctum, in quo Christus peccata dimittit[5]. De qua quæstione difficili in quodam propter hoc solum conscripto libello (3) enucleatissime quantum potui disputavi.

XXIII. Jamvero de resurrectione carnis, non sicut quidam revixerunt, iterumque sunt mortui, sed in æternam vitam, sicut Christi ipsius caro resurrexit, quemadmodum possim breviter disputare, et omnibus quæstionibus, quæ de hac re moveri assolent satisfacere, non

[1] Matth. vi, 12. — [2] Psal. xxvi, 1. — [3] 2 Tim. ii, 25. — [4] Luc. xxii, 61. — [5] Matth. xii, 32.

invenio. Resurrecturam tamen carnem omnium quicumque nati sunt hominum atque nascentur, et mortui sunt atque morientur, nullo modo dubitare debet Christianus. Unde primo occurrit de abortivis fœtibus quæstio, qui jam quidem nati sunt in uteris matrum, sed nondum ita ut jam possent renasci. Si enim resurrecturos eos dixerimus[1]; de iis qui jam formati sunt, tolerari potest utcumque quod dicitur: informes vero abortus quis non proclivius perire arbitretur, sicut semina quæ concepta non fuerint? Sed quis negare audeat, etsi affirmare non audeat, id acturam resurrectionem, ut quidquid formæ defuit impleatur? Atque ita non desit perfectio, quæ accessura erat tempore, quemadmodum non erunt vitia quæ accesserant tempore: ut neque in eo quod aptum et congruum dies allaturi fuerant, natura fraudetur: neque in eo quod adversum atque contrarium dies attulerant, natura turpetur; sed integretur quod nondum erat integrum, sicut instaurabitur quod fuerat vitiatum. Ac per hoc scrupulosissime quidem inter doctissimos quæri ac disputari potest, quod utrum ab homine inveniri possit ignoro, quando incipiat homo in utero vivere, utrum sit quædam vita et occulta, quæ nondum motibus viventis appareat. Nam negare vixisse puerperia, quæ propterea membratim exsecantur et ejiciuntur ex uteris prægnantium, ne matres quoque si mortua ibi relinquantur occidant, impudentia nimia videtur. Ex quo autem incipit homo vivere, ex illo utique jam mori potest. Mortuus vero, ubicumque illi mors potuit evenire, quomodo ad resurrectionem non pertineat mortuorum, reperire non possum. Neque enim et monstra quæ nascuntur et vivunt, quamlibet cito moriantur, aut resurrectura negabuntur, aut ita resurrectura credenda sunt, ac non po-

[1] Vide lib. XXII, de Civit. Dei, c. 12, 13.

tius correcta emendataque natura. Absit enim ut illum bimembrem, qui nuper natus est in Oriente, de quo et fratres fidelissimi quod eum viderint retulerunt, et sanctæ memoriæ Hieronymus presbyter scriptum reliquit : absit, inquam, ut unum hominem duplicem, ac non potius duos, quod futurum fuerat, si gemini nascerentur, resurrecturos existimemus. Ita cætera quæ singuli quique partus vel amplius vel minus aliquid habendo, vel quadam nimia deformitate monstra dicuntur, ad humanæ naturæ figuram resurrectione revocabuntur, ita ut singulæ animæ singula sua corpora obtineant, nullis cohærentibus etiam quæcumque cohærentia nata fuerant ; sed seorsum sibi singulis sua membra gestantibus, quibus humani corporis completur integritas. Non autem perit Deo terrena materies, de qua mortalium creatur caro : sed in quemlibet pulverem cineremve solvatur, in quoslibet halitus aurasque diffugiat, in quamcumque aliorum corporum substantiam vel in ipsa elementa vertatur, in quorumcumque animalium etiam hominum cibum cedat carnemque mutetur, illi animæ humanæ puncto temporis redit, quæ illam primitus, ut homo fieret, viveret, cresceret, animavit. Ipsa itaque terrena materies, quæ discedente anima fit cadaver, non ita resurrectione reparabitur, ut ea quæ dilabuntur et in alias atque alias aliarum rerum species formasque vertuntur, quamvis ad corpus redeant unde dilapsa sunt, ad easdem quoque corporis partes ubi fuerunt, redire necesse sit. Alioquin si capillis redit quod tam crebra tonsura detraxit, si unguibus quod toties dempsit exsectio ; immoderata et indecens cogitantibus, et ideo resurrectionem carnis non credentibus occurrit informitas. Sed quemadmodum si statua [1] cujuslibet solubilis metalli aut igne liquesceret,

[1] Vide lib. XXII, de Civit. Dei, c. 19.

ut contereretur in pulverem, aut confunderetur in massam, et eam vellet artifex rursus ex illius materiæ quantitate reparare, nihil interesset ad ejus integritatem, quæ particula materiæ cui membro statuæ redderetur, dum tamen totum ex quo constituta fuerat, restituta resumeret : ita Deus mirabiliter atque ineffabiliter artifex, de toto quo caro nostra constiterat, eam mirabili et ineffabili celeritate restituet : nec aliquid attinebit ad ejus redintegrationem, utrum capilli ad capillos redeant, et ungues ad ungues, an quidquid eorum perierat mutetur in carnem, et in partes alias corporis revocetur, curante artificis providentia ne quid indecens fiat. Nec illud est consequens, ut ideo diversa sit statura reviviscentium singulorum, quia fuerat diversa viventium, aut macri cum eadem macie, aut pingues cum eadem pinguedine reviviscant. Sed si hoc est in consilio Creatoris, ut in effigie sua cujusque proprietas et discernibilis similitudo servetur, in cæteris autem corporis bonis æqualia cuncta reddantur ; ita modificabitur illa in unoquoque materies, ut nec aliquid ex ea pereat, et quod alicui defuerit ille suppleat, qui etiam de nihilo potuit quod voluit operari. Si autem in corporibus resurgentium rationabilis inæqualitas erit, sicut est vocum quibus cantus impletur ; hoc fiet cuique de materie corporis sui ; quod et hominem reddat angelicis cœtibus, et nihil inconveniens eorum ingerat sensibus. Indecorum quippe aliquid ibi non erit ; sed quidquid futurum est, hoc decebit ; quia nec futurum est, si non decebit. Resurgent igitur sanctorum corpora sine ullo vitio, sine ulla deformitate, sicut sine ulla corruptione, onere, difficultate : in quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit. Propter quod et spiritalia dicta sunt, cum procul dubio corpora sint futura, non spiritus. Sed sicut nunc corpus animale dicitur, quod tamen

corpus, non anima est : ita tunc spiritale corpus erit, corpus tamen, non spiritus erit[1]. Proinde quantum attinet ad corruptionem, quæ nunc aggravat animam[2], et ad vitia, quibus caro adversus spiritum concupiscit, tunc non erit caro, sed corpus[3] : quia et cœlestia corpora perhibentur. Propter quod dictum est : « Caro et » sanguis regnum Dei non possidebunt[4]. » Et tanquam exponens quid dixerit : « Neque corruptio, inquit, incor» ruptionem possidebit. » Quod prius dixit : « Caro et » sanguis ; » hoc posterius dixit : « Corruptio : » et quod prius : « Regnum Dei ; » hoc posterius : « Incorruptio» nem. » Quantum autem attinet ad substantiam, etiam tunc caro erit. Propter quod et post resurrectionem corpus Christi, caro appellata est[5]. Sed ideo ait Apostolus : « Seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale[6] : » quoniam tanta erit tunc concordia carnis et spiritus, vivificante Spiritu sine sustentaculi alicujus indigentia subditam carnem, ut nihil nobis repugnet ex nobis ; sed sicut foris neminem, ita nec intus nos ipsos patiamur inimicos. Quicumque vero ab illa perditionis massa, quæ facta est per hominem primum, non liberantur per unum Mediatorem Dei et hominum, resurgent quidem etiam ipsi unusquisque cum sua carne, sed ut cum diabolo et ejus angelis puniantur. Utrum sane ipsi cum vitiis et deformitatibus suorum corporum resurgant, quæcumque in eis vitiosa et deformia membra gestarunt, in requirendo laborare quid opus est? Neque enim fatigare nos debet incerta eorum habitudo vel pulchritudo, quorum erit certa et sempiterna damnatio. Nec moveat, quomodo in eis erit corpus incorruptibile[7], si dolere poterit ; aut

[1] 1 Cor. xv, 44. — [2] Sap. ix, 1. — [3] Galat. v, 17. — [4] 1 Cor. xv, 50. — [5] Luc. xxiv, 39. — [6] 1 Cor. xv, 44. — [7] Vide lib. xxi, de Civit. Dei, cap. 5.

quomodo corruptibile, si mori non poterit. Non est enim vera vita, nisi ubi feliciter vivitur; nec vera incorruptio, nisi ubi salus nullo dolore corrumpitur. Ubi autem infelix mori non sinitur, ut ita dicam, mors ipsa non moritur; et ubi dolor perpetuus non interimit, sed affligit, ipsa corruptio non finitur. » Hæc in sanctis Scripturis secunda mors dicitur [1]. Nec prima tamen qua suum corpus anima relinquere cogitur, nec secunda qua pœnale corpus anima relinquere non permittitur, homini accidisset, si nemo peccasset. Mitissima sane omnium pœna erit eorum, qui præter peccatum, quod originale traxerunt, nullum insuper addiderunt: et in cæteris qui addiderunt, tanto quisque tolerabiliorem ibi habebit damnationem, quanto hic minorem habuit iniquitatem.

XXIV. Remanentibus itaque angelis et hominibus reprobis in æterna pœna, tunc Sancti scient plenius quid boni eis contulerit gratia. Tunc rebus ipsis evidentius apparebit quod in Psalmo scriptum est : « Misericordiam et » judicium cantabo tibi, Domine [2] : » quia nisi per indebitam misericordiam nemo liberatur, et nisi per debitum judicium nemo damnatur. Tunc non latebit quod nunc latet, cum de duobus parvulis unus esset assumendus per misericordiam, alius per judicium relinquendus, in quo, is qui assumeretur, agnosceret quid sibi per judicium deberetur, nisi misericordia subveniret; cur ille potius quam iste fuerit assumptus, cum causa una esset ambobus : cur apud quodam non factæ sint virtutes, quæ si factæ fuissent, egissent illi homines pœnitentiam et factæ sint apud eos qui non fuerant credituri. Apertissime namque Dominus dicit : « Væ tibi, Corozaïn, væ » tibi, Bethsaïda : quia si in Tyro et Sidone factæ fuissent » virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et ci-

[1] Apoc. II, 11, et XX, 6-14. — [2] Psal. C, 1.

» nere pœnitentiam egissent [1]. » Nec utique Deus injuste noluit salvos fieri, cum possent salvi esse, si vellent (4). Tunc in clarissima sapientiæ luce videbitur, quod nunc piorum fides habet, antequam manifesta cognitione videatur, quam certa, immutabilis, efficacissima sit voluntas Dei; quam multa possit et non velit, nihil autem velit quod non possit: quamque sit verum quod in Psalmo canitur: « Deus autem noster in cœlo sursum, in cœlo » et in terra omnia quæcumque voluit fecit [2]. » Quod utique non est verum, si aliqua voluit, et non fecit, et quod est indignius, ideo non fecit, quoniam ne fieret quod volebat omnipotens, voluntas hominis impedivit. Non ergo fit aliquid nisi omnipotens fieri velit, vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo. Nec dubitandum est Deum facere bene etiam sinendo fieri quæcumque fiunt male. Non enim hoc nisi justo judicio sinit: et profecto bonum est omne quod justum est. Quamvis ergo ea quæ mala sunt, in quantum mala sunt, non sint bona: tamen ut non solum bona, sed etiam sint et mala, bonum est. Nam nisi esset hoc bonum, ut essent et mala, nullo modo esse sinerentur ab omnipotente bono: cui procul dubio quam facile est quod vult facere, tam facile est quod non vult esse non sinere. Hoc nisi credamus, periclitatur ipsum nostræ Confessionis initium, qua nos in Deum patrem omnipotentem credere confitemur. Neque enim ob aliud veraciter vocatur omnipotens, nisi quoniam quidquid vult potest, nec voluntate cujuspiam creaturæ voluntatis omnipotentis impeditur effectus. Quamobrem videndum est quemadmodum sit de Deo dictum, quia et hoc verissime Apostolus dixit: « Qui omnes homines vult salvos fieri [3]. » Cum enim non omnes, sed multo plures non fiunt salvi, videtur utique non fieri quod Deus vult fieri humana sci-

[1] Matth. XI, 21. — [2] Psal. CXIII, 11. — [3] I Tim. II, 4.

licet voluntate impediente voluntatem Dei. Quando enim quæritur causa, cur non omnes salvi fiant, responderi solet, quia hoc ipsi nolunt. Quod quidem dici de parvulis non potest, quorum nondum est velle, seu nolle. Nam quod infantili motu faciunt, si eorum voluntati judicaretur esse tribuendum, quando baptizantur, cum resistunt quantum possunt, etiam nolentes eos salvos fieri diceremus. Sed apertius Dominus in Evangelio compellans impiam civitatem; « Quoties, inquit, volui colligere filios tuos sicut gallina pullos suos, et noluisti [1]? » tanquam Dei voluntas superata sit hominum voluntate et infirmissimis nolendo impedientibus non potuerit facere potentissimus quod volebat. Et ubi est illa omnipotentia, qua in cœlo et in terra omnia quæcumque voluit fecit, si colligere filios Jerusalem voluit, et non fecit? An potius illa quidem filios suos ab ipso colligi noluit, sed ea quoque nolente filios ejus collegit ipse quos voluit; quia « In cœlo et in » terra, » non quædam voluit et fecit, quædam vero voluit et non fecit, sed : « Omnia quæcumque voluit fecit [2]. »

XXV. Quis porro tam impie desipiat, ut dicat Deum malas hominum voluntates quas voluerit, quando voluerit, ubi voluerit in bonum non posse convertere? Sed cum facit, per misericordiam facit : cum autem non facit, per judicium non facit; « Quoniam cujus vult miseretur, et quem » vult obdurat [3]. » Quod ut diceret Apostolus, gratiam commendabat [4] : ad cujus commendationem de illis in Rebeccæ utero geminis fuerat jam locutus; quibus « Non» dum natis, nec aliquid agentibus boni seu mali, ut se» cundum electionem propositum Dei maneret, non ex » operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia major » serviet minori [5]. » Propter quod adhibuit alterum pro-

[1] Matth. XXIII, 37. — [2] Psal. CXV, 11. — [3] Rom. IX, 18. — [4] Ibid. 11, 12. — [5] Gen. XXV, 23, et Malach. I, 2.

pheticum testimonium, ubi scriptum est : « Jacob di-
» lexi : Esaü autem odio habui[1]. » Sentiens autem quemadmodum posset hoc quod dictum est permovere eos qui penetrare intelligendo non possunt hanc altitudinem gratiæ : « Quid ergo dicemus, ait? Numquid iniqui-
» tas apud Deum? Absit[2]. » Iniquum enim videtur, ut sine ullis bonorum malorumve operum meritis, unum Deus diligat, oderit alterum. Qua in re si futura opera vel bona hujus vel mala illius, quæ Deus utique præsciebat, vellet intelligi, nequaquam diceret : « Non ex operi-
» bus : sed diceret, ex futuris operibus ; » eoque modo istam solveret quæstionem ; imo nullam, quam solvi opus esset, faceret quæstionem. Nunc vero cum respondisset : « Absit, » id est. Absit ut sit iniquitas apud Deum ; mox ut probaret nulla hoc iniquitate Dei fieri ; inquit : « Moysi enim dicit : Miserebor cujus misertus ero, et mi-
» sericordiam præstabo cui misericors fuero[3]. » Quis enim nisi insipiens Deum iniquum putet, sive judicium pœnale ingerat digno, sive misericordiam præstet indigno? Denique infert, et dicit : « Igitur non volentis, neque
» currentis, sed miserentis est Dei[4]. » Ambo itaque gemini natura filii iræ nascebantur, nullis quidem operibus propriis, sed originaliter ex Adam vinculo damnationis obstricti. Sed qui dixit : « Miserebor cujus misertus
» ero, » Jacob dilexit per misericordiam gratuitam, Esaü autem odio habuit per judicium debitum. Quod cum deberetur ambobus, in altero alter agnovit non de suis distantibus meritis sibi esse gloriandum, quod in eadem causa idem supplicium non incurrit ; sed de divinæ gratiæ largitate : quia « Non volentis, neque currentis,
» sed mirentis est Dei. » Altissimo quippe ac saluberrimo

[1] Rom. IX, 14.— [2] Ibid. 15, et Exod. XXXIII, 19.— [3] Ibid. 16. — [4] Ephes. II, 3.

sacramento universa facies, atque (ut ita dixerim) vultus sanctarum Scripturarum, bene intuentes id admonere invenitur : « Ut qui gloriatur, in Domino glorietur. » Cum autem Dei misericordiam commendasset in eo quod ait : « Igitur non volentis, neque currentis, sed miseren- » tis est Dei[1] : » deinde ut etiam judicium commendaret, (quoniam in quo non fit misericordia, non iniquitas fit, sed judicium ; non est quippe iniquitas apud Deum :) continuo subjunxit, atque ait : « Dicit enim Scriptura » Pharaoni : Quia ad hoc te excitavi, ut ostendam in te » potentiam meam, et ut annuntietur nomen meum in » universa terra[2]. » Quibus dictis ad utrumque concludens, id est, et ad misericordiam et ad judicium : « Ergo, » inquit, cujus vult miseretur, et quem vult obdurat[3]. » Miseretur scilicet magna bonitate, obdurat nulla iniquitate ; ut nec liberatus de suis meritis glorietur, nec damnatus nisi de suis meritis conqueratur. Sola enim gratia redemptos discernit a perditis, quos in unam perditionis concreverat massam ab origine ducta causa communis. Hoc autem qui eo modo audit, ut dicat : « Quid adhuc » conqueritur? nam voluntati ejus quis resistit[4]? » tanquam propterea malus non videatur esse culpandus, quia Deus « Cujus vult miseretur, et quem vult obdurat : » absit ut pudeat nos hoc respondere, quod respondisse videmus Apostolum ; « O homo, tu quis es, qui respon- » deas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit : » Quare me fecisti sic? Annon habet potestatem figulus » luti ex eadem massa facere, aliud quidem vas in ho- » norem, aliud vero in contumeliam[5]? » Hoc loco enim quidam stulti putant Apostolum in responsione defecisse, et inopia reddendæ rationis repressisse contradictoris audaciam. Sed magnum habet pondus quod dictum

[1] Rom. IX, 17. — [2] Exod. IX, 16. — [3] Rom. IX, 18. — [4] Ibid. 19. — [5] Ibid. 20, 21.

est : « O homo, tu quis es? » Et in talibus quæstionibus ad suæ capacitatis considerationem revocat hominem verbo quidem brevi, sed re ipsa magna est redditio rationis. Si enim hæc non capit, quis est qui respondeat Deo? Si autem capit, magis non invenit quid respondeat. Videt enim, si capit, universum genus humanum tam justo judicio divino in apostatica radice damnatum, ut etiamsi nullus inde liberaretur, nemo recte posset Dei vituperare justitiam : et qui liberantur, sic oportuisse liberari, ut ex pluribus non liberatis, atque in damnatione justissima derelictis, ostenderetur quid meruisset universa conspersio, et quo etiam istos debitum judicium Dei duceret, nisi eis indebita misericordia subveniret : ut volentium de suis meritis gloriari « Omne os obstruatur; et qui » gloriatur, in Domino glorietur[1]. »

XXVI. Hæc sunt « Magna opera Domini, exquisita » in omnes voluntates ejus[2] : » et tam sapienter exquisita, ut cum angelica et humana creatura peccasset, id est, non quod ille, sed quod voluit ipsa fecisset, etiam per eamdem creaturæ voluntatem, qua factum est quod Creator noluit, impleret ipse quod voluit[3] : bene utens et malis, tanquam summe bonus, ad eorum damnationem quos juste prædestinavit ad pœnam, et ad eorum salutem quos benigne prædestinavit ad gratiam. Quantum enim ad ipsos attinet, quod Deus noluit fecerunt : quantum vero ad omnipotentiam Dei, nullo modo id efficere valuerunt. Hoc quippe ipso quod contra voluntatem fecerunt ejus, de ipsis facta est voluntas ejus. Propterea namque « Magna opera Domini, exquisita in » omnes voluntates ejus : » ut miro et ineffabili modo non fiat præter ejus voluntatem, quod etiam contra ejus

[1] Rom. III, 19, et I Cor. I, 31. — [2] Psal. CX, 2. — [3] Vide lib. XIV, de Civit. Dei, c. 27.

sit voluntatem. Quia non fieret, si non sineret : nec utique nolens sinit, sed volens ; nec sineret bonus fieri male, nisi omnipotens et de malo facere posset bene. Aliquando autem bona voluntate homo vult aliquid, quod Deus non vult, etiam ipse bona multo amplius multoque certius voluntate ; nam illius mala voluntas esse nunquam potest. Tanquam si bonus filius patrem velit vivere, quem Deus bona voluntate vult mori. Et rursus fieri potest, ut hoc velit homo voluntate mala, quod Deus vult bona : velut si malus filius velit mori patrem, velit hoc etiam Deus. Nempe ille vult quod non vult Deus, iste vero id vult quod vult et Deus : et tamen bonæ Dei voluntati pietas illius potius consonat, quamvis aliud volentis, quam hujus idem volentis impietas. Tantum interest quid velle homini, quid Deo congruat, et ad quem finem suam quisque referat voluntatem, ut aut probetur aut improbetur. Nam Deus quasdam voluntates suas, utique bonas, implet per malorum hominum voluntates malas : sicut per Judæos malevolos bona voluntate Patris pro nobis Christus occisus est : quod tantum bonum factum est, ut apostolus Petrus quando id fieri nolebat, Satanas ab ipso qui occidi venerat diceretur[1]. Quam bonæ apparebant voluntates piorum fidelium, qui nolebant apostolum Paulum Jerusalem pergere, ne ibi pateretur mala quæ Agabus propheta prædixerat[2] : et tamen Deus hæc illum pati volebat pro annuntianda fide Christi, exercens matyrem Christi. Neque istam bonam voluntatem suam implevit per Christianorum voluntates bonas, sed per Judæorum malas : et ad eum potius pertinebant qui nolebant quod volebat, quam illi per quos volentes factum est quod volebat ; quia idipsum quidem, sed ipse per eos bona, illi autem mala voluntate fecerunt. Sed

[1] Matth. XVI, 23. — [2] Act. XXI, 12.

quantælibet sint voluntates vel Angelorum vel hominum, vel bonorum vel malorum, vel illud quod Deus vel aliud volentes quam Deus, omnipotentis voluntas semper invicta est : quæ mala esse nunquam potest; quia etiam cum mala irrogat, justa est, et profecto quæ justa est, mala non est. Deus igitur omnipotens sive per misericordiam cujus vult misereatur, sive per judicium quem vult obduret, nec inique aliquid facit, nec nisi volens quidquam facit, et omnia quæcumque vult facit.

XXVII. Ac per hoc cum audimus et in sacris Litteris legimus, quod velit omnes homines salvos fieri, quamvis certum sit nobis non omnes homines salvos fieri, non tamen ideo debemus omnipotentissimæ Dei voluntati aliquid derogare; sed ita intelligere quod scriptum est : « Qui omnes homines vult salvos fieri[1] : » tanquam diceretur, nullum hominem fieri salvum, nisi quem fieri ipse voluerit[2] : non quod nullus sit hominum, nisi quem salvum fieri velit; sed quod nullus fiat, nisi quem velit; et ideo sit rogandus ut velit, quia necesse est fieri si voluerit. De orando quippe Deo agebat Apostolus, ut hoc diceret. Sic enim intelligimus et quod in Evangelio scriptum est : « Qui illuminat omnem hominem[3] : » non quia nullus est hominum qui non illuminetur, sed quia nisi ab ipso nullus illuminatur. Aut certe sic dictum est : « Qui omnes homines vult salvos fieri ; » non quod nullus hominum esset quem salvum fieri nollet, qui virtutes miraculorum facere noluit apud eos quos dicit acturos fuisse pœnitentiam si fecisset ; sed ut « Omnes homines » omne genus humanum intelligamus per quascumque differentias distributum, reges, privatos, nobiles, ignobiles, sublimes, humiles, doctos, indoctos, integri corporis, debiles, ingeniosos, tardicordes, fatuos, divites,

[1] I Tim. II, 4. — [2] Vide lib. de corrept. et grat. c. 14. — [3] Joan. I, 9.

pauperes, mediocres, mares, fœminas, infantes, pueros, adolescentes, juvenes, seniores, senes; in linguis omnibus, in moribus omnibus, in artibus omnibus, in professionibus omnibus, in voluntatum et conscientiarum varietate innumerabili constitutos, et si quid aliud differentiarum est in hominibus. Quid est enim eorum unde non Deus per Unigenitum suum Dominum nostrum per omnes gentes salvos fieri homines velit, et ideo faciat, quia omnipotens velle inaniter non potest quodcumque voluerit? Præceperat enim Apostolus, ut oraretur « Pro » omnibus hominibus, » et specialiter addiderat « Pro » regibus et iis qui in sublimitate sunt[1], » qui putari poterant, fastu et superbia sæculari a fidei christianæ humilitate abhorrere. Proinde dicens : « Hoc enim bonum » est coram salvatore nostro Deo, » id est, ut etiam pro talibus oretur : statim ut desperationem tolleret, addidit : « Qui omnes homines vult salvos fieri, et in agnitionem » veritatis venire. » Hoc quippe Deus bonum judicavit, ut orationibus humilium dignaretur salutem præstare sublimium : quod utique jam videmus impletum. Isto locutionis modo et Dominus est usus in Evangelio, ubi ait Pharisæis : « Decimatis mentham et rutam et omne » olus[2]. » Neque enim Pharisæi et quæcumque aliena et omnium per omnes terras alienigenarum omnia olera decimabant. Sicut ergo hic « Omne olus, » omne olerum genus; ita et illic « Omnes homines, » omne hominum genus intelligere possumus : et quocumque alio modo intelligi potest, dum tamen credere non cogamur aliquid omnipotentem Deum voluisse fieri, factumque non esse : qui sine ullis ambiguitatibus, si « In cœlo et in terra, » sicut eum Veritas cantat : « Omnia quæcumque voluit » fecit[3], » profecto facere noluit quodcumque non fecit.

[1] I Tim. II, I. — [2] Luc. XI, 42. — [3] Psal. CXIII, 11.

XXVIII. Quapropter etiam primum hominem Deus in ea salute, in qua conditus erat, custodire voluisset, eumque opportuno tempore post genitos filios sine interpositione mortis ad meliora perducere, ubi jam non solum peccatum non committere, sed nec voluntatem posset habere peccandi, si ad permanendum sine peccato, sicut factus erat, perpetuam voluntatem habiturum esse præscisset. Quia vero cum male usurum libero arbitrio, hoc est peccaturum esse præsciebat, ad hoc potius præparavit voluntatem suam, ut bene ipse faceret etiam de male faciente, ac sic hominis voluntate mala non evacuaretur, sed nihilominus impleretur omnipotentis bona. Sic enim oportebat prius hominem fieri ut et bene velle posset, et male; nec gratis, si bene: nec impune, si male: postea vero sic erit, ut male velle non possit; nec ideo libero carebit arbitrio. Multo quippe liberius erit arbitrium, quod omnino non poterit servire peccato. Neque enim culpanda est voluntas, aut voluntas non est, aut libera dicenda non est, qua beati esse sic volumus, ut esse miseri non solum nolimus, sed nequaquam prorsus velle possimus. Sicut ergo anima nostra etiam nunc nolle infelicitatem, ita nolle iniquitatem semper habitura est. Sed ordo prætermittendus non fuit, in quo Deus voluit ostendere, quam bonum sit animal rationale quod etiam non peccare possit, quamvis sit melius quod peccare non possit: sicut minor fuit immortalitas, sed tamen fuit, in qua posset etiam non mori, quamvis major futura sit in qua non possit mori. Illam natura humana perdidit per liberum arbitrium, hanc est acceptura per gratiam, quam fuerat, si non peccasset, acceptura per meritum: quamvis sine gratia nec tunc ullum meritum esse potuisset. Quia etsi peccatum in solo libero arbitrio erat constitutum, non tamen justitiæ retinendæ sufficie-

bat liberum arbitrium, nisi participatione immutabilis boni divinum adjutorium præberetur. Sicut enim mori est in hominis potestate cum velit, nemo est enim qui non se ipsum, ut nihil aliud dicam, vel non vescendo possit occidere; ad vitam vero tenendam voluntas non satis est, si adjutoria sive alimentorum sive quorumcumque tutaminum desint : sic homo in paradiso ad se occidendum relinquendo justitiam idoneus erat per voluntatem, ut autem ab eo teneretur vita justitiæ, parum erat velle, nisi ille qui eum fecerat adjuvaret. Sed post illam ruinam major est misericordia Dei, quando et ipsum arbitrium liberandum est a servitute, cui dominatur cum morte peccatum. Nec omnino per se ipsum, sed per solam Dei gratiam, quæ in fide Christi posita est, liberatur : ut voluntas ipsa, sicut scriptum est, a Domino præparetur, qua cætera Dei munera capiantur[1], per quæ veniatur ad munus æternum. Unde et ipsam vitam æternam, quæ certe merces est operum bonorum, gratiam Dei appellat Apostolus : « Stipendium enim, inquit, » peccati mors, gratia autem Dei vita æterna in Christo » Jesu Domino nostro[2]. » Stipendium pro opere militiæ debitum redditur, non donatur : ideo dixit : « Stipendium » peccati mors; » ut mortem peccato non immerito illatam, sed debitam demonstraret. Gratia vero nisi gratis est, gratia non est. Intelligendum est igitur etiam ipsa hominis bona merita esse Dei munera; quibus cum vita æterna redditur, quid nisi gratia pro gratia redditur[3]? Sic ergo factus est homo rectus, ut et manere in ea rectitudine posset non sine adjutorio divino, et suo fieri perversus arbitrio. Utrumlibet horum elegisset, Dei voluntas fieret, aut etiam ab illo, aut certe de illo. Proinde quia suam maluit facere quam Dei, de illo facta est vo-

[1] Prov. VIII, 35, juxta LXX. — [2] Rom. VI, 23. — [3] Joan. I, 16.

luntas Dei, qui ex eadem massa perditionis, quæ de illius stirpe profluxit, facit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam[1] : in honorem, per misericordiam ; in contumeliam, per judicium : ut nemo glorietur in homine ; ac per hoc, nec in se. Nam neque per ipsum liberaremur unum Mediatorem Dei et hominum hominem Jesum Christum, nisi esset et Deus. Sed cum factus est Adam, homo scilicet rectus, Mediatore non opus erat[2]. Cum vero genus humanum peccata longe separaverunt a Deo, per Mediatorem, qui solus sine peccato natus est, vixit, occisus est, reconciliari nos oportebat Deo usque ad carnis resurrectionem in vitam æternam : ut humana superbia per humilitatem Dei argueretur ac sanaretur, et demonstraretur homini quam longe a Deo recesserat, cum per incarnatum Deum revocaretur, et exemplum obedientiæ per hominem Deum contumaci homini præberetur ; et Unigenito suscipiente formam servi, quæ nihil ante meruerat, fons gratiæ panderetur, et carnis etiam resurrectio redemptis promissa in ipso Redemptore præmonstraretur ; et per eamdem naturam, quam se decepisse lætabatur, diabolus vinceretur : nec tamen homo gloriaretur, ne iterum superbia nasceretur, et si quid aliud de tanto Mediatoris sacramento a proficientibus videri et dici potest aut tantum videri, etiamsi dici non potest.

XXIX. Tempus autem quod inter hominis mortem et ultimam resurrectionem interpositum est, animas abditis receptaculis continet, sicut unaquæque digna est vel requie vel ærumna, pro eo quod sortita est in carne cum viveret. Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium Mediatoris offertur, vel eleemosynæ in Ecclesia fiunt. Sed eis hæc prosunt, qui cum viverent, ut

[1] Rom. IX, 21. — [2] I Tim. II, 5.

hæc sibi postea possent prodesse, meruerunt. Est enim quidam vivendi modus, nec tam bonus ut non requirat ista post mortem, nec tam malus ut non ei prosint ista post mortem: est vero talis in bono, ut ista non requirat, et est rursus talis in malo, ut nec his valeat, cum ex hac vita transierit, adjuvari. Quocirca hic omne meritum comparatur, quo possit post hanc vitam relevari quispiam vel gravari. Nemo se autem speret, quod hic neglexerit, cum obierit, apud Deum promereri. Non igitur ista quæ pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia, illi apostolicæ sunt adversa sententiæ, qua dictum est: « Omnes » enim astabimus ante tribunal Christi, ut referat unus- » quisque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum, » sive malum[1]. » Quia etiam hoc meritum sibi quisque dum in corpore viveret comparavit, ut ei possint ista prodesse. Non enim omnibus prosunt: et quare non omnibus prosunt, nisi propter differentiam vitæ quam quisque gessit in corpore? Cum ergo sacrificia sive altaris sive quarumcumque eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt; pro non valde malis propitiationes sunt; pro valde malis etiamsi nulla sunt adjumenta mortuorum, qualescumque vivorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt, aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, aut certe ut tolerabilior fiat ipsa damnatio (5). Post resurrectionem vero facto universo completoque judicio, suos fines habebunt civitates duæ, una scilicet Christi, altera diaboli; una bonorum, altera malorum; utraque tamen et Angelorum et hominum. Istis voluntas, illis facultas non poterit ulla esse peccandi, vel ulla conditio moriendi; istis in æterna vita vere feliciterque viventibus, illis infeliciter in æterna morte sine moriendi potestate durantibus, quo-

[1] Rom. XIV, 10, et 2 Cor. V, 18.

niam utrique sine fine. Sed in beatitudine isti alius alio præstabilius, in miseria vero illi alius alio tolerabilius permanebunt. Frustra itaque nonnulli, imo quam plurimi, æternam damnatorum pœnam et cruciatus sine intermissione perpetuos humano miserantur affectu, atque ita futurum esse non credunt[1]; non quidem Scripturis divinis adversando, sed pro suo motu dura quæque moliendo, et in leniorem flectendo sententiam, quæ putant in eis terribilius esse dicta, quam verius. « Non enim obliviscetur, » inquiunt, misereri Deus, aut continebit in ira sua mi» serationes suas[2]. » Hoc quidem in Psalmo legitur sancto: sed de his sine ullo scrupulo intelligitur, qui vasa misericordiæ nuncupantur, quia et ipsi non pro meritis suis, sed Deo miserante de miseria liberantur. Aut si hoc ad omnes existimant pertinere, non ideo necesse est ut damnationem opinentur posse finiri eorum, de quibus dictum est: « Et ibunt isti in supplicium æternum[3]: » ne isto modo putetur habitura finem quandoque felicitas etiam illorum, de quibus e contrario dictum est: « Justi autem » in vitam æternam. » Sed pœnas damnatorum certis temporum intervallis existiment, si hoc eis placet, aliquatenus mitigari. Etiam sic quippe intelligi potest manere in illis ira Dei[4], hoc est ipsa damnatio: (hæc enim vocatur ira Dei, non divini animi perturbatio): ut in ira sua, hoc est, manente ira sua, non tamen contineat miserationes suas; non æterno supplicio finem dando, sed levamen adhibendo vel interponendo cruciatibus. Quia nec Psalmus ait, ad finiendam iram suam, vel post iram suam; sed, « In ira sua. » Quæ si sola esset quanta ibi minima cogitari potest; perire a regno Dei, exulare a civitate Dei, alienari a vita Dei, carere tam magna multitudine dulce-

[1] Vide de Civit. Dei cap. 18 et 24. — [2] Psal. LXXVI, 10 — [3] Matth. XXV, 46. — [4] Joan. III, 36.

dinis Dei quam abscondit timentibus se, perfecit autem sperantibus in se[1], tam grandis est pœna, ut ei nulla possint tormenta quæ novimus comparari, si illa sit æterna, ista autem sint quamlibet multis sæculis longa. Manebit ergo sine fine mors illa perpetua damnatorum, id est, alienatio a vita Dei, et omnibus erit ipsa communis, quælibet homines de varietate pœnarum, de dolorum relevatione vel intermissione pro suis humanis motibus suspicentur: sicut manebit communiter omnium vita æterna sanctorum, qualibet honorum distantia concorditer fulgeant.

XXX. Ex ista Fidei confessione, quæ breviter Symbolo continetur, et carnaliter cogitata lac parvulorum est, spiritaliter autem considerata atque tractata cibus est fortium, nascitur Spes bona fidelium, cui Charitas sancta comitatur. Sed de iis omnibus quæ fideliter sunt credenda, ea tantum ad spem pertinent quæ Oratione Dominica continentur. « Maledictus enim omnis, sicut divina testantur » Eloquia, qui spem ponit in homine[1]. » Ac per hoc et in se ipso qui spem ponit, hujus maledicti vinculo innectitur. Ideo non nisi a Domino Deo petere debemus, quidquid speramus nos vel bene operaturos vel pro bonis operibus adepturos. Proinde apud evangelistam Matthæum septem petitiones continere Dominica videtur Oratio: quarum tribus æterna poscuntur, reliquis quatuor, temporalia, quæ tamen propter æterna consequenda sunt necessaria. Nam quod dicimus: « Sanctificetur nomen tuum. Adveniat reg- » num tuum. Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra, » (quod non absurde quidam intellexerunt, in spiritu et corpore), omnino sine fine retinenda sunt: et hic inchoata quantumcumque proficimus, augentur in nobis; perfecta vero, quod in alia vita sperandum est, semper posside-

[1] Psal. xxx, 20. — [2] Jerem. xvii, 5. — [3] Matth. vi, 9-12.

buntur. Quod vero dicimus: « Panem nostrum quotidia- » num da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra, si- » cut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos in- » feras in tentationem, sed libera nos a malo[1],» quis non videat ad præsentis vitæ indigentiam pertinere? in illa itaque vita æterna ubi nos semper speramus futuros, et nominis Dei sanctificatio, et regnum ejus, et voluntas ejus in nostro spiritu et corpore perfecte atque immortaliter permanebunt. Panis vero quotidianus ideo dictus est, quia hic est necessarius, quantus animæ carnique tribuendus est sive spiritaliter, sive carnaliter, sive utroque intelligatur modo. Hic est etiam quam poscimus remissio, ubi est commissio peccatorum; hic tentationes quæ nos ad peccandum vel alliciunt vel impellunt; hic denique malum unde cupimus liberari: illic autem nihil istorum est. Evangelista vero Lucas in Oratione Dominica petitiones non septem, sed quinque complexus est: nec ab isto utique discrepavit, sed quomodo istæ septem sint intelligendæ, ipsa sua brevitate commonuit. Nomen quippe Dei sanctificatur in spiritu, Dei autem regnum in carnis resurrectione venturum est. Ostendens ergo Lucas tertiam petitionem duarum superiorum esse quodam modo repetitionem, magis eam prætermittendo facit intelligi. Deinde tres alias adjungit, de pane quotidiano, de remissione peccatorum, de tentatione vitanda. At vero quod ille[2] in ultimo posuit: « Sed libera nos a malo; » iste non posuit, ut intelligeremus ad illud superius quod de tentatione dictum est, pertinere. Ideo quippe ait: « Sed libera; » non ait, Et libera, tanquam unam petitionem esse demonstrans: (Noli hoc, sed hoc): ut sciat unusquisque in eo se liberari a malo, quod non infertur in tentationem.

[1] Luc. XI, 2-4. — [2] Matthæus.

XXXI. Jam porro Charitas, quam duabus istis, id est, Fide ac Spe majorem dixit Apostolus, quanto in quocumque major est, tanto melior est in quo est. Cum enim quæritur, utrum quisque sit homo bonus, non quæritur quid credat, aut speret, sed quid amet [1]. Nam qui recte amat, procul dubio recte credit et sperat : qui vero non amat, inaniter credit, etiamsi sint vera quæ credit ; inaniter sperat, etiamsi ad veram felicitatem doceantur pertinere quæ sperat : nisi et hoc credat ac speret, quod sibi petenti donari possit ut amet. Quamvis enim sperare sine amore non possit, fieri tamen potest ut id non amet, sine quo ad id quod sperat non potest pervenire. Tanquam si speret vitam æternam, (quam quis non amat ?) et non amet justitiam, sine qua nemo ad illam pervenit. Ipsa est autem fides Christi, quam commendat Apostolus, quæ per dilectionem operatur [2], et quod in dilectione nondum habet, petit ut accipiat, quærit ut inveniat, pulsat ut aperiatur ei [3]. Fides namque impetrat quod lex imperat. Nam sine Dei dono, id est, sine Spiritu sancto, per quem diffunditur Charitas in cordibus nostris [4], jubere lex poterit, non juvare ; et prævaricatorem insuper facere, qui de ignorantia se excusare non possit. Regnat enim carnalis cupiditas, ubi non est Dei Charitas. Sed cum in altissimis ignorantiæ tenebris nulla resistente ratione secundum carnem vivitur, hæc sunt prima hominis. Deinde cum per legem cognitio fuerit facta peccati, si nondum divinus adjuvat Spiritus, secundum legem volens vivere vincitur, et sciens peccat, peccatoque subditus servit : « A quo enim quis devictus est, huic et servus » addictus est [5] : » id agente scientia mandati, ut peccatum operetur in homine omnem concupiscentiam, cumulo

[1] 1 Cor. XIII, 13. — [2] Galat. V, 6. — [3] Matth. VII, 7. — [4] Rom. V, 5. — [5] 2 Petr. II, 19.

prævaricationis adjecto, atque ita quod scriptum est impleatur: « Lex subintravit ut abundaret delictum[1]. » Hæc sunt secunda hominis. Si autem respexerit Deus, ut ad implenda quæ mandat ipse adjuvare credatur, et agi homo cœperit Dei Spiritu, concupiscitur adversus carnem fortiore robore charitatis[2]: ut quamvis adhuc sit quod homini repugnet ex homine, nondum tota infirmitate sanata, ex fide tamen justus vivat, justeque vivat[3], in quantum non cedit malæ concupiscentiæ, vincente delectatione justitiæ. Hæc sunt tertia bonæ spei hominis; in quibus si pia perseverantia quisque proficiat, postrema pax restat, quæ post hanc vitam in requie spiritus, deinde in resurrectione etiam carnis implebitur. Harum quatuor differentiarum prima est ante legem, secunda sub lege, tertia sub gratia, quarta in pace plena atque perfecta. Sic est et Dei populus ordinatus per temporum intervalla, sicut Deo placuit, qui in mensura et numero et pondere cuncta disponit[4]. Nam fuit primitus ante legem; secundo sub lege, quæ data est per Moysen[5], deinde sub gratia; quæ revelata est per primum Mediatoris adventum. Quæ quidem gratia nec antea defuit, quibus eam oportuit impertiri, quamvis pro temporis dispensatione velata et occulta. Neque enim antiquorum quicumque justorum præter Christi fidem salutem potuit invenire, aut vero nisi et illis cognitus fuisset, potuisset nobis per eorum ministerium alias apertius, alias occultius prophetari. In quacumque autem quatuor istarum velut ætatum singulum quemque hominem gratia regenerationis invenerit, ibi ei remittuntur præterita universa peccata; et reatus ille nascendo contractus, renascendo dissolvitur. Tamque multum valet, « Quod Spiritus ubi vult spirat[6], »

[1] Rom. v, 20. — [2] Galat. v, 17. — [3] Rom. I, 17. — [4] Sap. XI, 21. — [5] Joan. I, 17. — [6] Id. III, 8.

ut quidam secundam illam servitutem sub lege non noverint, sed cum mandato incipiant adjutorium habere divinum. Antequam possit autem homo capax esse mandati, secundum carnem vivat necesse est: sed si jam sacramento regenerationis imbutus est, nihil ei oberit si tunc ex hac vita migraverit. « Quia ideo Christus mortuus est » et resurrexit, ut et vivorum et mortuorum dominetur[1]; » nec tenebit regnum mortis eum, pro quo mortuus est ille liber in mortuis [2].

XXXII. Omnia igitur præcepta divina referuntur ad Charitatem, de qua dicit Apostolus : « Finis autem præ» cepti est Charitas de corde puro, et conscientia bona, » et fide non ficta [3]. » Omnis itaque præcepti finis est Charitas, id est, ad Charitatem refertur omne præceptum. Quod vero ita fit vel timore pœnæ, vel aliqua intentione carnali, ut non referatur ad illam Charitatem, quam diffundit Spiritus sanctus in cordibus nostris [4]; nondum fit quemadmodum fieri oportet, quamvis fieri videatur. Charitas quippe ista Dei est et proximi : et utique « In his » duobus præceptis tota Lex pendet et Propheta [5]. » Adde Evangelium, adde Apostolos: non enim aliunde vox ista est: « Finis præcepti est Charitas [6]; et, Deus Charitas » est [7]. Quæcumque ergo mandat Deus, ex quibus unum est : « Non mœchaberis [8] : » et quæcumque non jubentur, sed spiritali consilio monentur, ex quibus unum est : « Bonum est homini mulierem non tangere [9] : » Tunc recte fiunt, cum referuntur ad diligendum Deum, et proximum propter Deum, et in hoc sæculo, et in futuro; nunc Deum per fidem, tunc per speciem, et ipsum proximum nunc per fidem. Non enim scimus mortales corda mor-

[1] Rom. xiv, 9. — [2] Psal. LXXXVII, 6. — [3] I Tim. I, 5. — [4] Rom. v, 5. — [5] Matth. XXII, 40. — [6] 2 Tim. I, 5. — [7] I Joan. IV, 16. — [8] Matth. v, 27. — [9] I Cor. VII, I.

talium, tunc autem « Illuminabit Dominus abscondita » tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis; et laus » erit unicuique a Deo [1]; » quia id laudabitur et diligetur a proximo in proximo, quod ne lateat, ab ipso illuminabitur Deo. Minuitur autem cupiditas, Charitate crescente, donec veniat hic ad tantam magnitudinem, qua major esse non possit: « Majorem enim Charitatem nemo habet, » quam ut animam suam quis ponat pro amicis suis [2]. » Ibi autem quis explicet quanta Charitas erit, ubi cupiditas quam vel coërcendo superet nulla erit? quoniam summa sanitas erit, quando contentio mortis nulla erit.

XXXIII. Sed sit aliquando hujus voluminis finis, quod ipse videris utrum Enchiridion vel appellare debeas, vel habere. Ego tamen cum spernenda tua in Christo studia non putarem, bona de te credens in adjutorio nostri Redemptoris ac sperans, teque in ejus membris plurimum diligens librum ad te, sicut valui, utinam tam commodum quam prolixum, de Fide, Spe et Charitate conscripsi.

[1] I Cor. IV, 5. — [2] Joan. XV, 13.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE AGONE CHRISTIANO

LIBER UNUS[1].

HORTATUR ET INSTITUIT AD DECERTANDUM CHRISTIANA PUGNA CUM DIABOLO. HUNC VINCI A NOBIS AC SUBIGI, QUANDO VINCUNTUR CUPIDITATES ET CORPUS IN SERVITUTEM REDIGITUR; IPSUM VERO CORPUS SERVITUTI SUBJICI DOCET, SI NOS IPSOS SUBJICIAMUS DEO, CUI CREATURA OMNIS AUT VOLUNTATE SERVIT AUT NECESSITATE. SUBSIDIO FIDEI MUNITAM ESSE HUMANAM IMBECILLITATEM, EIQUE PER FILIUM DEI CARNEM FACTUM QUAM OPPORTUNO REMEDIO SUBVENTUM ESSE OSTENDIT. POSTEA CATHOLICÆ FIDEI CAPITA SINGULA SYMBOLO COMPREHENSA PERCURRENS, EXORTAS VARIAS IN EAM HÆRESES DETEGIT ET VITARI JUBET.

I. Corona victoriæ[2] non promittitur nisi certantibus. In divinis autem Scripturis assidue invenimus promitti nobis coronam, si vicerimus[3]. Sed ne longum sit multa commemorare, apud apostolum Paulum manifestissime

[1] Scriptus anno 396. aut paulo post. — Vide de Retract. lib. II, cap. 3. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXII, p. 299-301. — [3] Apoc. I, 10, et seqq.

legitur : « Opus perfeci, cursum consummavi, fidem servavi, jam superest mihi corona justitiæ[1]. » Debemus ergo cognoscere quis sit ipse adversarius, quem si vicerimus, coronabimur. Ipse est enim quem Dominus noster prior vicit, ut etiam nos in illo permanentes vincamus. Et Dei quidem Virtus atque Sapientia, et Verbum per quod facta sunt omnia, qui Filius Dei unicus est, super omnem creaturam semper incommutabilis manet. Et quoniam sub illo est creatura etiam quæ non peccavit, quanto magis sub illo est omnis creatura peccatrix? Ergo quoniam sub illo sunt omnes sancti Angeli, multo magis sub illo sunt omnes prævaricatores Angeli, quorum diabolus princeps est. Sed quia naturam nostram deceperat, dignatus est unigenitus Dei Filius ipsam naturam nostram suscipere, ut de ipsa diabolus vinceretur, et quem semper ipse sub se habet, etiam sub nobis eum esse faceret. Ipsum significat dicens : « Princeps hujus mundi missus » est foras[2]. » Non quia extra mundum missus est, quomodo quidam hæretici putant, sed foras ab animis eorum qui cohærent verbo Dei, et non diligunt mundum, cujus ille princeps est; quia dominatur eis qui diligunt temporalia bona, quæ hoc mundo visibili continentur : non quia ipse Dominus est hujus mundi, sed princeps cupiditatum earum quibus concupiscitur omne quod transit; ut ei subjaceant qui negligunt æternum Deum, et diligunt instabilia et mutabilia. « Radix enim est omnium malorum cupiditas, quam quidam appetentes a » fide erraverunt, et inseruerunt se doloribus multis[3]. » Per hanc cupiditatem regnat in homine diabolus, et cor ejus tenet. Tales sunt omnes qui diligunt istum mundum. Mittitur autem diabolus foras, quando ex toto corde renuntiatur huic mundo. Sic enim renuntiatur diabolo,

[1] 2 Tim. IV, 7, 8. — [2] Joan. XII, 31. — [3] 1 Tim. VI, 10.

qui princeps est hujus mundi, cum renuntiatur corruptelis et pompis et angelis ejus. Ideoque ipse Dominus jam triunphantem naturam hominis portans : « Scitote, » inquit, quia ego vici mundum [1]. »

II. Multi autem dicunt : Quomodo possumus vincere diabolum, quem non videmus? Sed habemus magistrum, qui nobis demonstrare dignatus est, quomodo invisibiles hostes vincantur. De illo enim dicit Apostolus : « Exuens » se carne Principatus et Potestates exemplavit, fiducia» liter triumphans eos in semetipso [2]. » Ibi ergo vincuntur inimicæ nobis invisibiles potestates, ubi vincuntur invisibiles cupiditates : et ideo quia in nobis ipsis vincimus temporalium rerum cupiditates, necesse est ut in nobis ipsis vincamus et illum, qui per ipsas cupiditates regnat in homine. Quando enim dictum est diabolo : « Terram manducabis : » dictum est peccatori : « Terra es, et in terram ibis [3]. » Datus est ergo in cibum diabolo peccator. Non simus terra, si nolumus manducari a serpente. Sicut enim quod manducamus, in nostrum corpus convertimus, ut cibus ipse secundum corpus hoc efficiatur quod nos sumus : sic malis moribus per nequitiam et superbiam et impietatem hoc efficitur quisque quod diabolus, id est, similis ejus; et subjicitur ei, sicut subjectum est nobis corpus nostrum. Et hoc est quod dicitur manducari a serpente. Quisquis itaque timet illum ignem, qui paratus est diabolo et angelis ejus [4], det operam triumphare de illo in semetipso. Eos enim qui foris nos oppugnant, intus vincimus, vincendo concupiscentias per quas nobis dominantur. Et quos invenerint sui similes, secum ad pœnas trahunt.

[1] Joan. XVI, 33. — [2] Coloss. II, 15. — [3] Gen. III, 14 et 19. — [4] Matth. XXV, 41.

III. Sic et Apostolus dicit, quod in semetipso pugnat adversus Potestates exteriores. Ait enim : « Non est nobis » colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus Principes et Potestates hujus mundi, rectores harum tenebrarum, adversus spiritalia nequitiæ in cœlestibus[1]. » Cœlum enim dicitur et iste aër, ubi venti et nubes et procellæ et turbines fiunt, sicut etiam Scriptura dicit multis locis : « Et intonuit de cœlo Dominus[2] : » et, « Aves cœli[3], » et, « Volatilia cœli[4] ; » cum manifestum sit aves in aëre volare. Et nos in consuetudine hunc aërem cœlum appellamus : nam cum de sereno vel nubilo quærimus, aliquando dicimus : Qualis est aër ? aliquando : Quale est cœlum ? Hoc dixi, ne quis existimet ibi habitare mala dæmonia, ubi solem, lunam et stellas Deus ordinavit. Quæ mala dæmonia ideo Apostolus appellat spiritalia[5], quia etiam mali angeli in Scripturis divinis spiritus appellantur. Ideo autem rectores harum tenebrarum eos dicit, quoniam peccatores homines tenebras appellat, quibus isti dominantur. Ideo et alio loco dicit : « Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux » in Domino[6] : » quia ex peccatoribus justificati erant. Non ergo arbitremur in summo cœlo habitare diabolum cum angelis suis, unde lapsum esse credimus.

IV. Sic enim erraverunt Manichæi, qui dicunt ante mundi constitutionem fuisse gentem tenebrarum, quæ contra Deum rebellavit : in quo bello credunt miseri omnipotentem Deum non sibi aliter potuisse succurrere, nisi partem suam contra eam mitteret. Cujus gentis principes, sicut illi dicunt, devoraverunt partem Dei, et temperati sunt ut posset mundus de illis fabricari. Sic dicunt Deum pervenisse ad victoriam cum magnis cala-

[1] Ephes. VI, 12. — [2] Psal. XVII, 14. — [3] Id. VIII, 9. — [4] Matth VI, 26. — [5] Ephes. VI, 12. — [6] Id. V, 8.

mitatibus et cruciatibus et miseriis membrorum suorum: quæ membra dicunt esse commixta tenebrosis visceribus principum illorum, ut eos temperarent, et a furore compescerent. Et non intelligunt tam sacrilegam esse suam sectam, ut credant omnipotentem Deum non per creaturam quam fecerit, sed per ipsam naturam suam bellasse cum tenebris: quod nefas est credere. Neque hoc solum, sed etiam illos qui victi sunt, factos esse meliores, quia furor eorum compressus est: Dei autem naturam quæ vicit, factam esse miserrimam. Dicunt etiam eam per ipsam commixtionem perdidisse intellectum et beatitudinem suam, et magnis erroribus et cladibus esse implicatam. Quam si aliquando vel totam purgari dicerent, magnam tamen impietatem contra omnipotentem Deum affirmarent, cujus partem crederent tanto tempore in erroribus et pœnis esse jactatam sine aliquo peccati crimine. Nunc vero infelices audent adhuc dicere nec totam posse purgari; et ipsam partem quæ purgari non potuerit, proficere ad vinculum, ut inde involvatur et illigetur malitiæ sepulcro; et sic ibi semper sit pars ipsa Dei misera, quæ nihil peccavit, et affligatur in æternum carcere tenebrarum. Hoc illi dicunt, ut simplices animas fallant. Sed quis tam simplex est, ut ista non sentiat esse sacrilega, quibus affirmant omnipotentem Deum necessitate oppressum esse, ut partem suam bonam et innocentem tantis cladibus obruendam et tanta immunditia inquinandam daret, et non totam liberare posset; et quod liberare non potuerit, æternis vinculis colligaret? Quis ergo ista non execretur? Quis non intelligat impia esse et nefanda? Sed illi quando capiunt homines, non ista prius dicunt; quæ si dicerent, riderentur, aut fugerentur ab omnibus: sed eligunt capitula de Scripturis, quæ simplices homines non intelligunt: et per illa decipiunt ani-

mas imperitas, quærendo unde sit malum. Sicut in isto capitulo faciunt, quod ab Apostolo scriptum est, « Rectores harum tenebrarum, et spiritalia nequitiæ in cœlestibus [1]. » Quærunt enim deceptores illi, et interrogant hominem Scripturas divinas non intelligentem, unde sint in cœlo rectores tenebrarum: ut cum respondere non potuerit, traducatur ab eis per curiositatem : quia omnis anima indocta curiosa est. Qui autem fidem catholicam bene didicit, et bonis moribus et vera pietate munitus est quamvis eorum hæresim nesciat, respondet illis tamen. Nec enim decipi potest, qui jam novit quid pertineat ad christianam fidem, quæ catholica dicitur, per orbem terrarum sparsa, et contra omnes impios et peccatores, negligentes autem etiam suos [2], Domino gubernante secura.

V. Quoniam ergo dicebamus apostolum Paulum dixisse habere nos colluctationem adversus rectores tenebrarum et spiritalia nequitiæ in cœlestibus; et probavimus etiam istum aërem terræ proximum cœlum vocari : oportet credere adversum diabolum et angelos ejus nos dimicare, qui gaudent perturbationibus nostris. Nam et ipse Apostolus alio loco diabolum principem potestatis aëris hujus appellat [3]. Quamvis ille locus, ubi ait : « Spiritalia nequitiæ in cœlestibus, » possit et aliter intelligi, ut non ipsos prævaricatores angelos in cœlestibus esse dixerit, sed nos potius, de quibus alio loco dicit : « Conversatio nostra in cœlis est [4] : » ut nos in cœlestibus constituti, id est, in spiritalibus præceptis Dei ambulantes, dimicemus adversus spiritalia nequitiæ, quæ nos inde conantur abstrahere. Magis ergo illud quærendum est, quomodo adversus eos, quos non videmus, pugnare

[1] Ephes. VI, 12. — [2] Multi codices habent *negligentes autem sui,* at melius noster. — [3] Ephes. II, 2. — [4] Philip. III, 20.

possimus, et vincere : ne putent stulti adversus aërem nos debere certare.

VI. Docet itaque Apostolus ipse, dicens : « Non sic » pugno, quasi aërem cædens : sed castigo corpus meum, » et in servitutem redigo, ne forte aliis prædicans, ipse » reprobus inveniar[1]. » Item dicit : « Imitatores mei es» tote, sicut et ego Christi[2]. » Quare intelligendum est, etiam ipsum Apostolum in semetipso triumphasse de potestatibus hujus mundi[3], sicut de Domino dixerat, cujus se imitatorem esse profitetur. Imitemur ergo et nos illum, sicut hortatur, et castigemus corpus nostrum, et in servitutem redigamus, si mundum volumus vincere. Quia per illicitas delectationes suas et pompas et perniciosam curiositatem nobis dominari potest hic mundus, id est, ea quæ in hoc mundo perniciosa delectatione colligant amatores rerum temporalium, et diabolo atque angelis ejus servire cogunt : quibus omnibus si renuntiavimus, redigamus in servitutem corpus nostrum.

VII. Sed ne quis forte hoc ipsum quærat, quomodo fiat ut corpus nostrum servituti subjiciamus : facile intelligi et fieri potest, si prius nos ipsos subjiciamus Deo, bona voluntate et sincera charitate. Nam omnis creatura, velit nolit, uni Deo et Domino suo subjecta est. Sed hoc admonemur, ut tota voluntate serviamus Domino Deo nostro. Quoniam justus liberaliter servit, injustus autem compeditus servit. Omnes tamen divinæ providentiæ serviunt : sed alii obediunt tanquam filii, et faciunt cum ea quod bonum est ; alii vero ligantur tanquam servi, et fit de illis quod justum est. Ita Deus omnipotens, Dominus universæ creaturæ, qui « Fecit omnia, sicut scriptum » est, bona valde[4], » sic ea ordinavit, ut et de bonis et

[1] 1 Cor. IX, 26, 27. — [2] Id. XI, 1. — [3] 2 Cor. II, 14, et Coloss. II, 15.— [4] Gen. I, 31.

de malis bene faciat. Quod enim juste fit, bene fit. Juste autem sunt beati boni, et juste mali pœnas patiuntur. Ergo et de bonis et de malis bene facit Deus, quoniam juste omnia facit. Boni sunt autem, qui tota voluntate Deo serviunt; mali autem necessitate serviunt: nemo enim leges Omnipotentis evadit. Sed aliud est facere quod lex jubet, aliud pati quod lex jubet. Quapropter boni secundum leges faciunt, mali secundum leges patiuntur.

VIII. Nec nos moveat, quod in hac vita secundum carnem, quam portant, justi multa gravia et aspera tolerant. Nihil enim mali patiuntur, qui jam possunt dicere quod ille vir spiritalis exultat et prædicat Apostolus, dicens: « Gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribu- » latio patientiam operatur, patientia probationem, pro- » batio vero spem, spes autem non confundit: quia charitas » Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum » qui datus est nobis [1]. » Si ergo in hac vita, ubi tanta tormenta sunt, possunt boni et justi viri, cum talia patiuntur, non solum æquo animo tolerare, sed etiam in Dei charitate gloriari; quid cogitandum est de illa vita quæ nobis promittitur, ubi nullam de corpore molestiam sentiemus? Quoniam non ad hoc resurget corpus justorum, ad quod resurget corpus impiorum, sicut scriptum est: « Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur [2]. » Et ne quisquam putet non justis immutationem istam promitti, sed potius injustis, et eam existimet esse pœnalem, sequitur et dicit: « Et mortui resurgent incorrupti, et » nos immutabimur [3]. » Quicumque ergo mali sunt, sic ordinati sunt: quia et unusquisque sibi, et omnes invicem sibi nocent. Hoc enim appetunt, quod perniciose diligitur, et quod eis facile auferri potest; et hoc sibi auferunt invicem, quando se persequuntur. Et ideo cru-

[1] Rom. v. 3-5. — [2] I Cor. xv, 51. — [3] Ibid. 52.

ciantur quibus auferuntur temporalia, quia diligunt ea: illi autem qui auferunt, gaudent. Sed talis lætitia cæcitas est, et summa miseria: ipsa enim magis implicat animam, et ad majora tormenta perducit. Nam gaudet et piscis, quando hamum non videns, escam devorat: sed cum piscator eum adducere cœperit, viscera ejus torquentur primo; deinde ab omni lætitia sua per ipsam escam, de qua lætatus est, ad consumptionem trahitur. Sic sunt omnes, qui de bonis temporalibus beatos se putant: hamum enim acceperunt, et cum illo sibi vagantur: veniet tempus ut sentiant quanta tormenta cum aviditate devoraverint. Et ideo bonis nihil nocent; quia hoc eis auferunt, quod non diligunt: nam quod diligunt, et unde beati sunt, auferre illis nemo potest. Cruciatus vero corporis malas animas miserabiliter affligit, bonas autem fortiter purgat. Sic fit ut et malus homo et malus angelus divinæ providentiæ militent; sed nesciunt quid boni de illis operetur Deus. Non itaque pro meritis officii, sed pro meritis malitiæ stipendiantur.

IX. Sed ut hæ animæ, quæ habent voluntatem nocendi et rationem cogitandi, sub divinis legibus ordinatæ sunt, ne aliquid injustum quisque patiatur: ita omnia et animalia et corporalia in genere suo et in ordine suo divinæ providentiæ legibus subdita administrantur. Ideo Dominus dicit: « Nonne duo passeres asse veneunt, et » unus eorum non cadit in terram sine voluntate Patris » vestri[1]? » Hoc enim dixit, volens ostendere quidquid vilissimum homines putant, omnipotentia Dei gubernari. Sic enim et volatilia cœli ab eo pasci, et lilia agri ab eo vestiri, Veritas loquitur, quæ capillos etiam nostros numeratos esse dicit[2]. Sed quoniam mundas animas rationales per se ipse Deus curat, sive in optimis et magnis An-

[1] Matth. x, 29. — [2] Id. vi, 26, et x, 30.

gelis, sive in hominibus tota sibi voluntate servientibus, cætera vero per ipsos gubernat: verissime dici potuit etiam » illud ab Apostolo : « Non enim de bobus cura est Deo [1]. » In Scripturis enim sanctis Deus homines docet, quomodo cum hominibus agant, et ipsi Deo serviant : quomodo autem agant cum pecoribus suis, ipsi sciunt, id est, quomodo salutem pecorum suorum gubernent usu et peritia et ratione naturali; quæ quidem omnia de magnis sui Creatoris opibus acceperunt. Qui ergo potest intelligere quomodo universæ creaturæ conditor Deus gubernet eam per animas sanctas, quæ ministeria ejus sunt in cœlis et in terris; quia et ipsæ sanctæ animæ ab ipso factæ sunt, et in ejus creatura primatum tenent: qui ergo potest intelligere, intelligat, et intret in gaudium Domini sui [2].

X. Si autem hoc non possumus, quandiu sumus in corpore, et peregrinamur a Domino [3], gustemus saltem quam suavis est Dominus [4]; quia dedit nobis pignus Spiritum, in quo sentiamus ejus dulcedinem [5]: et desideremus ipsum vitæ fontem, ubi sobria ebrietate inundemur et irrigemur, sicut lignum quod plantatum est secundum decursus aquarum, et dat fructum in tempore suo, et folia ejus non decident [6]. Dicit enim Spiritus sanctus: « Filii autem hominum in tegmine alarum tuarum spe» rabunt : inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et » torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te » est fons vitæ [7]. » Talis ebrietas non evertit mentem, sed tamen rapit sursum, et oblivionem præstat omnium terrenorum. Sed si possumus toto affectu jam dicere: « Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita » desiderat anima mea ad te, Deus [8]. »

[1] 1 Cor. IX, 9. — [2] Matth. XXV, 21. — [3] 2 Cor. V, 6. — [4] Psal. XXXIII, 9. — [5] 2 Cor. I, 22, et V, 5. — [6] Psal. I, 3. — [7] Id. XXXV, 8-10. — [8] Id. XLI, 2.

XI. Quod si forte adhuc propter ægritudines animæ, quas de sæculi amore concepit, nec gustare sumus idonei quam dulcis est Dominus: vel credamus divinæ auctoritati, quam voluit esse in Scripturis sanctis de Filio suo: « Qui factus est ei ex semine David secundum carnem [1], » sicut Apostolus loquitur. « Omnia enim per ipsum facta » sunt, sicut in Evangelio scriptum est, et sine ipso » factum est nihil [2]. » Qui nostræ imbecillitatis misertus est; quam imbecillitatem non ejus opere, sed nostra voluntate meruimus. Nam Deus hominem inexterminabilem fecit, et ei liberum voluntatis arbitrium dedit [3]. Non enim esset optimus, si Dei præceptis necessitate, non voluntate serviret. Facile est omnino, quantum existimo: quod intelligere nolunt, qui catholicam deseruerunt fidem, et Christiani vocari volunt. Nam si nobiscum fatentur naturam nostram non sanari nisi recte faciendo, fateantur eam non infirmari nisi peccando. Et ideo non est credendum animam nostram hoc esse quod Deus est [4]: quia si hoc esset, nec sua voluntate, nec aliqua necessitate in deterius mutaretur; quoniam omni modo incommutabilis intelligitur Deus, sed ab eis qui non in contentione et æmulatione et vanæ gloriæ cupiditate amant loqui quod nesciunt, sed humilitate christiana sentiunt de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis quærunt eum [5]. Hanc ergo imbecillitatem nostram suscipere dignatus est Filius Dei: « Et Verbum caro factum est, et habitavit in » nobis [6]: » non quia æternitas illa mutata est, sed quia mutabilem creaturam mutabilibus hominum oculis ostendit, quam incommutabili majestate suscepit.

XII. Sunt autem stulti qui dicunt: Non poterat aliter Sapientia Dei homines liberare, nisi susciperet hominem,

[1] Rom. I, 2. — [2] Joan. I, 3. — [3] Sap. II, 23. — [4] Manichæorum error. — [5] Sap. I, I. — [6] Joan. I, 14.

et nasceretur de fœmina, et a peccatoribus omnia illa pateretur? Quibus dicimus: Poterat omnino, sed si aliter faceret, similiter vestræ stultitiæ displiceret. Si enim non appareret oculis peccatorum, lumen ejus æternum utique, quod per interiores oculos videtur, inquinatis mentibus videri non posset. Nunc autem quia visibiliter nos commonere dignatus est, ut ad invisibilia præpararet, displicet avaris, quia non aureum corpus habuit; displicet impudicis, quia de fœmina natus est: (Multum enim oderunt impudici, quod concipiunt et pariunt fœminæ): displicet superbis, quod contumelias patientissime pertulit; displicet delicatis, quia cruciatus est; displicet timidis, quia mortuus est. Et ut non vitia sua videantur defendere, non in homine dicunt sibi hoc displicere, sed in Filio Dei. Non enim intelligunt quid sit æternitas Dei, quæ hominem assumpsit; et quid ipsa humana creatura, quæ mutationibus suis in pristinam firmitatem revocabatur, ut disceremus, docente ipso Domino, infirmitates quas peccando collegimus, recte faciendo posse sanari. Ostendebatur enim nobis ad quam fragilitatem homo sua culpa pervenerit, et ex qua fragilitate divino auxilio liberetur. Itaque Filius Dei hominem assumpsit, et in illo humana perpessus est. Hæc medicina hominum tanta est, quanta non potest cogitari. Nam quæ superbia sanari potest, si humilitate Filii Dei non sanatur? Quæ avaritia sanari potest, si paupertate Filii Dei non sanatur? Quæ iracundia sanari potest, si patientia Filii Dei non sanatur? Quæ impietas sanari potest, si charitate Filii Dei non sanatur? Postremo quæ timiditas sanari potest, si resurrectione corporis Christi Domini non sanatur? Erigat spem suam genus humanum, et recognoscat naturam suam, videat quantum locum habeat in operibus Dei. Nolite vos ipsos contemnere, viri: Filius

Dei virum suscepit. Nolite vos ipsas contemnere, fœminæ: Filius Dei natus ex fœmina est. Nolite tamen amare carnalia: quia in Filio Dei nec masculus nec fœmina sumus. Nolite amare temporalia: quia si bene amarentur, amaret ea homo quem suscepit Filius Dei. Nolite timere contumelias et cruces et mortem: quia si nocerent homini, non ea pateretur homo quem suscepit Filius Dei. Hæc omnis hortatio, quæ jam ubique prædicatur, ubique veneratur, quæ omnem obedientem animam sanat, non esset in rebus humanis, si non essent facta illa omnia quæ stultissimis displicent. Quem dignatur imitari vitiosa jactantia, ut ad virtutem percipiendam possit adduci, si erubescit imitari eum, de quo dictum est antequam nasceretur, quod Filius Altissimi vocabitur, et per omnes jam gentes, quod negare nemo potest, Filius Altissimi vocatur [1]? Si multum de nobis sentimus, dignemur imitari eum qui Filius Altissimi vocatur: si parum de nobis sentimus, audeamus imitari piscatores et publicanos, qui eum imitati sunt. O medicinam omnibus consulentem, omnia tumentia comprimentem, omnia tabescentia reficientem, omnia superflua resecantem, omnia necessaria custodientem, omnia perdita reparantem, omnia depravata corrigentem. Quis jam se extollat contra Filium Dei? Quis de se desperet, pro quo tam humilis esse voluit Filius Dei? Quis beatam vitam esse arbitretur in iis quæ contemnenda esse docuit Filius Dei? Quibus adversitatibus cedat, qui naturam hominis a tantis persecutionibus custoditam credit in Filio Dei? Quis sibi esse clausum regnum cœlorum putet, qui cognoscit publicanos et meretrices imitatos [2] esse Filium Dei [3]? Qua perversitate non careat, qui facta et dicta intuetur, et diligit, et sectatur illius

[1] Luc. I, 32. — [2] Parv. et aliquot manuscripti habent: *imitatores esse Filii Dei.* — [3] Matth. XXI, 31.

hominis, in quo se nobis ad exemplum vitæ præbuit Filius Dei.

XIII. Itaque jam et masculi et fœminæ, et omnis ætas, et omnis hujus sæculi dignitas ad spem vitæ æternæ commota est. Alii neglectis temporalibus bonis convolant ad divina. Alii cedunt eorum virtutibus qui hæc faciunt, et laudant quod imitari non audent. Pauci autem adhuc murmurant, et inani livore torquentur, aut qui sua quærunt in Ecclesia, quamvis videantur catholici, aut ex ipso Christi nomine gloriam quærentes hæretici, aut peccatum impietatis suæ defendere cupientes Judæi, aut curiositatem vanæ licentiæ perdere timentes pagani. Sed Ecclesia catholica per totum orbem longe lateque diffusa, impetus eorum prioribus temporibus frangens, magis magisque roborata est : non resistendo, sed perferendo. Nunc vero insidiosas eorum quæstiones fide irridet, diligentia discutit, intelligentia dissolvit : criminatores palearum suarum non curat ; quia tempus messis, et tempus arearum, et tempus horreorum caute diligenterque distinguit : criminatores autem frumenti sui, aut errantes corrigit, aut invidentes inter spinas et zizania computat.

XIV. Subjiciamus ergo animam Deo, si volumus servituti subjicere corpus nostrum, et de diabolo triumphare. Fides est prima quæ subjugat animam Deo ; deinde præcepta vivendi, quibus custoditis spes nostra firmatur, et nutritur charitas, et lucere incipit quod antea tantummodo credebatur. Cum enim cognitio et actio beatum hominem faciant : sicut in cognitione cavendus est error, sic in actione cavenda est nequitia. Errat autem quisquis putat veritatem se posse cognoscere, cum adhuc nequiter vivat. Nequitia est autem mundum istum diligere, et ea quæ nascuntur et transeunt, pro magno habere ; et ea concupiscere, et pro his laborare, ut acquirantur ;

et lætari, cum abundaverint; et timere, ne pereant; et contristari, cum pereunt. Talis vita non potest puram illam et sinceram et incommutabilem videre veritatem, et inhærere illi, et in æternum jam non moveri. Itaque prius quam mens nostra purgetur, debemus credere quod intelligere nondum valemus : quoniam verissime dictum est per Prophetam : « Nisi credideritis, non intelli- » getis[1]. »

XV. Fides in Ecclesia brevissime traditur, in qua commendantur æterna, quæ intelligi a carnalibus nondum possunt; et temporalia præterita et futura, quæ pro salute hominum gessit et gestura est æternitas divinæ providentiæ. Credamus ergo in Patrem et Filium et Spiritum sanctum : hæc æterna sunt et incommutabilia, id est, unus Deus, unius substantiæ Trinitas æterna : Deus ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia[2].

XVI. Nec eos audiamus, qui dicunt Patrem tantummodo esse, nec habere Filium, nec esse cum eo Spiritum sanctum : sed ipsum Patrem aliquando appellari Filium, aliquando Spiritum sanctum. Nesciunt enim principium ex quo sunt omnia, et imaginem ejus per quam formantur omnia, et sanctitatem ejus in qua ordinantur omnia.

XVII. Nec eos audiamus, qui indignantur et stomachantur, quia non tres deos colendos dicimus. Nesciunt enim quid sit una eademque substantia et phantasmatis suis illuduntur, quia solent videre corporaliter vel animalia tria, vel quæcumque corpora tria locis suis esse separata : sic putant intelligendam substantiam Dei; et multum errant, quoniam superbi sunt; et non possunt discere, quia nolunt credere.

XVIII. Nec eos audiamus, qui Patrem solum verum Deum et sempiternum esse dicunt; Filium autem non de

[1] Isaï. VII, 9, juxta LXX. — [2] Rom. XI, 36.

ipso genitum : sed ab ipso factum de nihilo, et fuisse tempus quando non erat, sed tamen primum locum tenere in omni creatura; et Spiritum sanctum minoris majestatis esse quam Filium, et ipsum factum esse post Filium; et horum trium diversas esse substantias, tanquam aurum et argentum et æramentum. Nesciunt enim quid loquantur, et de his rebus quas per oculos carneos videre consueverunt, vanas imagines ad disputationes suas transferunt. Quia revera magnum est mente conspicere generationem, quæ non fit ex aliquo tempore, sed æterna est; et ipsam charitatem et sanctitatem, qua generator et generatus ineffabiliter sibi copulantur: magnum et difficile est hæc mente conspicere, etiamsi pacata et tranquilla sit. Non potest ergo fieri ut illi hæc videant, qui terrenas generationes nimis intuentur, et ad istas tenebras addunt adhuc fumum quem sibi contentionibus et certaminibus quotidianis excitare non cessant, habentes animas carnis affectibus diffluentes, tanquam ligna humore saginata, in quibus ignis fumum solum vomit et habere flammas lucidas non potest. Et hoc quidem de omnibus hæreticis rectissime dici potest.

XIX. Credentes ergo incommutabilem Trinitatem, credamus etiam dispensationem temporalem pro salute generis humani. Nec eos audiamus, qui Filium Dei Jesum Christum nihil esse aliud quam hominem dicunt, sed ita justum, ut dignus sit appellari Filius Dei: et hos enim catholica disciplina misit foras; quoniam vanæ gloriæ cupiditate decepti, contentiose disputare voluerunt, antequam intelligerent quid sit Dei Virtus et Dei Sapientia[1], et in principio Verbum, per quod « Facta » sunt omnia; » et quomodo « Verbum caro factum est, » et habitavit in nobis[2]. »

[1] I Cor. I, 24. — [2] Joan. I, 3 et 14.

XX. Nec eos audiamus, qui non verum hominem suscepisse dicunt Filium Dei, neque natum esse de fœmina, sed falsam carnem et imaginem simulatam corporis humani ostendisse videntibus. Nesciunt enim quomodo substantia Dei administrans universam creaturam inquinari omnino non possit : et tamen prædicant istum visibilem solem radios suos per omnes fæces et sordes corporum spargere, et eos mundos et sinceros ubique servare. Si ergo visibilia munda a visibilibus immundis contingi possunt, et non inquinari, quanto magis invisibilis et incommutabilis Veritas per spiritum animam, et per animam corpus suscipiens, toto homine assumpto ab omnibus eum infirmitatibus nulla sui contaminatione liberavit: itaque magnas patiuntur angustias, et cum timent, quod fieri non potest, ne humana carne Veritas inquinetur, Veritatem dicunt esse mentitam. Et cum ille præceperit, dicens : « Sit in ore vestro, Est, est: Non, » non [1], » et Apostolus clamet. « Non erat in illo Est et » Non, sed Est in illo erat[2]; » isti totum corpus ejus falsam carnem fuisse contendunt, ut non sibi videantur imitari Christum, si non suis Auditoribus mentiantur.

XXI. Nec eos audiamus, qui Trinitatem quidem in una æterna substantia confitentur: sed hominem ipsum, qui temporali dispensatione susceptus est, audent dicere non habuisse hominis mentem, sed solam animam et corpus. Hoc est dicere: Non fuit homo, sed membra corporis habebat humana. Animam enim et corpus habent et bestiæ, sed rationem non habent, quæ mentis est propria. Sed si execrandi sunt illi, qui eum negant humanum corpus habuisse, quod est infimum in homine, miror quod isti non erubescunt, qui hoc eum negant habuisse quod est optimum in homine. Multum enim lugenda est mens

[1] Matth. v, 37. — [2] 2 Cor. I, 17-20.

humana, si vincitur a corpore suo : siquidem in illo homine non reformata est, in quo ipsum corpus humanum jam dignitatem formæ cœlestis accepit. Sed absit ut hoc credamus, quod confinxit temeraria cæcitas et superba loquacitas.

XXII. Nec eos audiamus qui sic dicunt ab illa æterna Sapientia susceptum esse hominem, qui de virgine natus est, quomodo et alii homines ab ea sapientes fiunt, qui perfecte sapientes sunt. Nesciunt enim proprium illius hominis sacramentum, et putant hoc solum eum plus habuisse inter cæteros beatissimos, quod de virgine natus est. Quod ipsum si bene considerent, fortassis credant ideo illum hoc præter cæteros meruisse, quod aliquid proprium præter cæteros habet etiam ista susceptio. Aliud est enim sapientem tantum fieri per sapientiam Dei, et aliud ipsam personam sustinere sapientiæ Dei. Quamvis enim eadem natura sit corporis Ecclesiæ, multum tamen distare inter caput et membra cætera quis non intelligat? Si enim Ecclesiæ caput est homo ille, cujus susceptione « Verbum caro factum est et habitavit in no» bis [1]; » membra cætera sunt omnes sancti, quibus perficitur et completur Ecclesia. Quomodo ergo anima totum corpus nostrum animat et vivificat, sed in capite et videndo sentit, et audiendo, et odorando, et gustando, et tangendo, in cæteris autem membris tangendo tantum; et ideo capiti cuncta subjecta sunt ad operandum, illud autem supra collocatum est ad consulendum; quia ipsius animæ, quæ consulit corpori, quodam modo personam sustinet caput, ibi enim omnis sensus apparet: sic universo populo sanctorum tanquam uni corpori caput est Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus [2]. Et propterea Sapientia Dei, et Verbum in principio per quod

[1] Joan. I, 14. — [2] I Tim. II, 5.

facta sunt omnia, non sic assumpsit illum hominem ut cæteros sanctos, sed multo excellentius, multoque sublimius: quomodo ipsum solum assumi oportuit in quo Sapientia hominibus appareret, sicut eam visibiliter decebat ostendi. Quapropter aliter sunt sapientes cæteri homines quicumque sunt, vel esse potuerunt, vel poterunt; et aliter ille unus Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, qui Sapientiæ ipsius, per quam sapientes fiunt quicumque homines, non solum beneficium habet, sed etiam personam gerit. De cæteris enim sapientibus et spiritalibus animis recte dici potest, quod habeant in se Verbum Dei per quod facta sunt omnia: sed in nullo eorum recte dici potest: quod « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis; » quod in solo Domino nostro Jesu Christo rectissime dicitur.

XXIII. Nec eos audiamus, qui solum corpus humanum susceptum esse dicunt a Verbo Dei, et sic audiunt quod dictum est: « Et verbum caro factum est, » ut negent illum hominem vel animam vel aliquid hominis habuisse, nisi carnem solam. Errant enim multum: nec intelligunt ideo carnem solam nominatam esse in eo quod dictum est: « Verbum caro factum est, » quia hominum oculis, propter quos facta est illa susceptio, caro sola potuit apparere. Nam si absurdum est et valde indignum, ut humanum spiritum homo ille non habuerit, sicut superius tractavimus, quanto magis absurdum et indignum est, ut nec spiritum, nec animam habuerit, et hoc solum habuerit quod etiam in pecoribus vilius est et extremius, id est, corpus? A nostra ergo fide etiam ista impietas excludatur, totumque hominem atque perfectum a Verbo Dei susceptum esse credamus.

XXIV. Nec eos audiamus, qui tale corpus Dominum nostrum habuisse dicunt, quale apparuit in co-

lumba, quam vidit Joannes Baptista descendentem de cœlo et manentem super eum in signo Spiritus sancti. Ita enim persuadere conantur Filium Dei natum non esse de fœmina. Quia si carnalibus oculis eum oportebat ostendi, potuit, inquiunt, sic assumere corpus, quomodo Spiritus sanctus. Non enim et columba illa de ovo nata est, aiunt; et tamen humanis oculis potuit apparere. Quibus primum illud respondendum est, quod ibi legimus in specie columbæ apparuisse Joanni Spiritum sanctum[1], ubi legimus etiam Christum natum esse de fœmina; et non oportet in parte credere Evangelio, et in parte non credere. Unde enim credis in columbæ specie demonstratum esse Spiritum sanctum, nisi quia in Evangelio legisti? Ergo et ego inde credo Christum natum de virgine esse, quia in Evangelio legi [2]. Quare autem Spiritus sanctus non est natus de columba, quemadmodum Christus de fœmina illa causa est, quia non columbos liberare venerat Spiritus sanctus, sed hominibus significare innocentiam et amorem spiritalem, quod in columbæ specie visibiliter figuratum est. Dominus autem Jesus Christus, qui venerat ad homines liberandos, in quibus et mares et fœminæ pertinent ad salutem, nec mares fastidivit, quia marem suscepit; nec fœminas, quia de fœmina natus est. Huc accedit magnum sacramentum, ut quoniam per fœminam nobis mors acciderat, vita nobis per fœminam nasceretur: ut de utraque natura, id est, fœminina et masculina, victus diabolus cruciaretur, quoniam de ambarum subversione lætabatur; cui parum fuerat ad pœnam si ambæ naturæ in nobis liberarentur, nisi etiam per ambas liberaremur. Neque hoc ita dicimus, ut Dominum Jesum Christum dicamus solum verum corpus habuisse, Spiritum sanctum autem fallaciter apparuisse

[1] Matth. III, 16. — [2] Id. I, 20.

oculis hominum: sed ambo illa corpora, vera corpora credimus. Sicut enim non oportebat ut homines falleret Filius Dei, sic non decebat ut homines falleret Spiritus sanctus: sed omnipotenti Deo qui universam creaturam de nihilo fabricavit, non erat difficile verum corpus columbæ sine aliorum columborum ministerio figurare, sicut ei non fuit difficile verum corpus in utero Mariæ sine virili semine fabricare: cum natura corporea et in visceribus fœminæ ad formandum hominem, et in ipso mundo ad formandam columbam imperio Domini voluntatique serviret. Sed stulti homines et miseri, quod aut ipsi facere non possunt, aut in vita sua nunquam viderunt, etiam ab omnipotente Deo fieri potuisse non credunt.

XXV. Nec eos audiamus, qui propterea volunt cogere, ut inter creaturas Filum Dei numeremus, quia passus est. Dicunt enim: Si passus est, mutabilis est, et si mutabilis est, creatura est; quia Dei substantia non potest immutari. Cum quibus etiam nos dicimus, et Dei substantiam commutari non posse, et creaturam esse mutabilem. Sed aliud est esse creaturam et aliud suscipere creaturam. Filius ergo unigenitus Dei, qui est Virtus et Sapientia Dei et Verbum per quod facta sunt omnia, quia immutari non potest omnino, suscepit humanam creaturam, quam lapsam erigere, atque inveteratam renovare dignatus est. Nec in ea per passionem ipse in deterius commutatus est, sed eam potius per resurrectionem in melius commutavit. Nec propterea Verbum Patris, id est, unicum Dei Filium, per quem facta sunt omnia, negandum est natum et passum esse pro nobis. Et Martyres enim passos dicimus et mortuos propter regna cœlorum; nec tamen in ea passione et morte animæ eorum occisæ sunt. Dicit enim Dominus: « Nolite timere eos qui corpus occidunt,

» animæ autem nihil possunt facere [1]. » Sicut ergo Martyres passos et mortuos dicimus in corporibus quæ portabant, sine animarum interfectione vel morte; sic Filium Dei passum et mortuum dicimus in homine quem portabat, sine divinitatis aliqua commutatione vel morte.

XXVI. Nec eos audiamus, qui negant tale corpus Domini resurrexisse, quale positum est in monumento. Si enim tale non fuisset, non ipse dixisset post resurrectionem Discipulis : « Palpate et videte, quoniam spiritus » ossa et carnem non habet, sicut me videtis habere [2]. » Sacrilegum est enim credere Dominum nostrum, cum ipse sit Veritas, in aliquo fuisse mentitum. Nec nos moveat quod clausis ostiis subito eum apparuisse Discipulis scriptum est, ut propterea negemus illud fuisse corpus humanum, quia contra naturam hujus corporis videmus esse per clausa ostia intrare. Omnia enim possibilia sunt Deo. Nam et ambulare super aquas contra naturam hujus corporis esse manifestum est [3]; et tamen non solum ipse Dominus ante passionem ambulavit, sed etiam Petrum ambulare fecit [4]. Ita ergo et post resurrectionem de corpore suo fecit quod voluit. Si enim potuit ante passionem clarificare illud sicut splendorem solis [5], quare non potuit et post passionem ad quantam vellet subtilitatem in temporis momento redigere, ut per clausa ostia posset intrare.

XXVII. Nec eos audiamus, qui negant ipsum corpus secum levasse in cœlum Dominum nostrum, et commemorant in Evangelio quod scriptum est: « Nemo ascendit » in cœlum, nisi qui de cœlo descendit [6] : » et dicunt, quia corpus non descendit de cœlo, non potuisse ascendere in cœlum. Non enim intelligunt, quoniam corpus non

[1] Matth. x, 28. — [2] Joan. xx, 26. — [3] Matth. xiv, 26. — [4] Id. xiv, 25-29. — [5] Id. xvii, 2. — [6] Joan. iii, 13.

ascendit in cœlum : Dominus enim ascendit, corpus autem non ascendit, sed levatum est in cœlum illo levante qui ascendit. Si enim quis descendat, verbi gratia, de monte nudus, cum autem descenderit, vestiat se, et vestitus iterum ascendat, recte utique dicimus: Nemo ascendit, nisi qui descendit: nec vestem consideramus quam secum levavit, sed ipsum qui vestitus est, solum dicimus ascendisse.

XXVIII. Nec eos audiamus qui negant ad dexteram Patris sedere Filium. Dicunt enim : Numquid Deus Pater habet latus dextrum aut sinistrum, sicuti corpora? Nec nos hoc de Deo Patre sentimus : nulla enim forma corporis Deus definitur atque concluditur. Sed dextera Patris est beatitudo perpetua, quæ sanctis promittitur; sicut sinistra ejus rectissime dicitur miseria perpetua, quæ impiis datur : ut non in ipso Deo, sed in creaturis hoc modo, quo diximus, intelligatur dextera et sinistra. Quia et corpus Christi, quod est Ecclesia, in ipsa dextera, hoc est, in ipsa beatitudine futurum est; sicut Apostolus dicit : « Quia et simul nos suscitavit, et simul sedere fe» cit in cœlestibus [1]. » Quamvis enim corpus nostrum nondum ibi sit, tamen spes nostra jam ibi est. Propterea et ipse Dominus post resurrectionem jussit Discipulis quos piscantes invenit, ut in dexteram partem mitterent retia [2]. Quod cum fecissent, ceperunt pisces, qui omnes magni erant, id est, justos significabant, quibus dextera promittitur. Hoc significat, quod etiam in judicio dixit se agnos ad dexteram, hœdos autem ad sinistram esse positurum [3].

XXIX. Nec eos audiamus, qui negant diem judicii futurum, et commemorant quod in Evangelio scriptum est, eum, qui credit in Christum, non judicari; qui autem non credit in illum, jam judicatum esse. Dicunt enim :

[1] Ephes. II, 6. — [2] Joan. XXI, 6. — [3] Matth. XXV, 33.

Si et ille qui credit, non veniet in judicium, et ille qui non credit, jam judicatus est [1] : ubi sunt quos judicaturus est in die judicii? Non intelligunt sic loqui Scripturas, ut præteritum tempus pro futuro tempore insinuent : sicut supra diximus, quod Apostolus dixit de nobis : « Quod simul nos sedere fecit in cœlestibus, nondum factum est; sed quia certissime est futurum, ita dictum est quasi jam factum sit. Sicut et ipse Dominus Discipulis dixit : « Omnia quæ audivi a Patre meo, nota » feci vobis [2] : » et paulo post dicit : « Multa habeo vobis » dicere, sed non potestis illa portare modo [3] : » Quomodo ergo dixerat : « Omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci » vobis, » nisi quia illud quod per Spiritum sanctum certissime facturus erat, quasi jam fecisset, locutus est? Sic ergo cum audimus : « Qui credit in Christum, non » veniet in judicium, intelligamus, quia non veniet ad damnationem. Dicitur enim judicium pro damnatione, sicut dicit Apostolus : « Qui non manducat, manducan- » tem non judicet [4] : » id est, non de illo male existimet. Et Dominus dicit : « Nolite judicare, ne judicetur de vo- » bis [5]. » Non enim tollit nobis intelligentiam judicandi, cum et Propheta dicat : « Si vere justitiam diligitis, recta » judicate, filii hominum [6]. » Et ipse Dominus dicat : « No- » lite judicare personaliter, sed justum judicium judi- » cate [7]. » Sed illo loco, ubi vetat judicare, illud admonet, ne damnemus aliquem, cujus vel cogitatio nobis non est aperta, vel nescimus qualis postea sit futurus. Sic ergo cum dixit : Ad judicium non veniet : » hoc dixit, quia non veniet ad damnationem. « Qui autem non credit, jam » judicatus est [8] : » hoc dixit, quia jam damnatus est præscientia Dei, qui novit quid immineat non credentibus.

[1] Joan. III, 18. — [2] Id. XV, 15. — [3] Id. XVI, 12. — [4] Rom. XIV, 3. — [5] Matth. VII, 1. — [6] Psal. LVII, 2. — [7] Joan. VII, 42. — [8] Id. XVI, 11.

XXX. Nec eos audiamus, qui dicunt Spiritum sanctum, quem in Evangelio Dominus promisit Discipulis, aut in Paulo apostolo venisse, aut in Montano et Priscilla, sicut Cataphryges dicunt, aut in nescio quo Manete vel Manichæo, sicut Manichæi dicunt. Tam enim cæci sunt isti, ut Scripturas manifestas non intelligant; aut tam negligentes salutis suæ, ut omnino non legant. Quis enim, cum legerit, non intelligat vel in Evangelio quod post Domini resurrectionem scriptum est, dicente Domino: « Ego mitto promissum Patris mei in vos; vos autem se» dete hic in civitate, quousque induamini virtute ex » alto[1]? » Et in Actibus Apostolorum, posteaquam Dominus abscessit a Discipulorum oculis in cœlum, decem diebus peractis, die Pentecostes non attendunt apertissime venisse Spiritum sanctum; et cum essent illi in civitate sicut eos ante monuerat, implevisse illos, ita ut loquerentur linguis[2]. Nam diversæ nationes quæ tunc aderant, unusquisque audientium suam linguam intelligebant. Sed isti homines decipiunt eos qui negligentes catholicam fidem, et ipsam fidem suam quæ in Scripturis manifesta est, nolunt dicere, et quod est gravius et multum dolendum, cum in catholica negligenter versentur, hæreticis aurem diligenter accommodant.

XXXI. Nec eos audiamus, qui sanctam Ecclesiam, quæ una catholica est, negant per orbem esse diffusam, sed in sola Africa, hoc est, in parte Donati pollere arbitrantur. Ita surdi sunt adversus Prophetam dicentem: « Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me et » dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem » tuam terminos terræ[3]. » Et alia multa, sive in Veteris, sive in Novi Testamenti libris, quæ scripta sunt, ut apertissime declarent Ecclesiam Christi per orbem terræ esse diffusam. Quod cum eis objicimus, dicunt jam ista omnia

[1] Luc. XXIV, 49. — [2] Act. II, 4. — [3] Psal. II, 7.

fuisse completa, antequam esset pars Donati, sed postea totam Ecclesiam perisse, et in sola Donati parte reliquias ejus remansisse contendunt. O linguam superbam et nefariam! nec si vere sic viverent, ut vel inter se pacem postea custodirent. Nunc autem non attendunt jam in ipso Donato completum fuisse, quod dictum est : « In » qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis [1]. « Sicut enim Christum dividere conatus est, sic ipse a suis quotidiana concisione dividitur. Ad hoc etiam pertinet illud quod Dominus dicit : « Qui enim gladio percusserit, » gladio morietur [2]. » Gladius enim illo loco, siquidem in malo positus est, discordiosam linguam significat, qua tunc ille infelix Ecclesiam percussit, sed non occidit. Non enim dixit Dominus : Qui occiderit gladio, gladio morietur; sed « Qui gladio usus fuerit, inquit, gladio » morietur. » Ergo ille percussit Ecclesiam lingua litigiosa; qua nunc ipse conciditur, ut omnino dispereat atque moriatur. Et tamen illud tunc apostolus Petrus, non superbia sua, sed quamvis carnali, tamen amore Domini fecerat. Itaque admonitus recondit gladium : iste autem nec victus hoc fecit. Siquidem cum episcopo Cæciliano causam cum diceret, audientibus episcopis Romæ, quos ipse petiverat, nihil eorum, quæ intenderat, potuit probare : et sic remansit in schismate, ut suo gladio moreretur. Populus autem ipsius, quando non audit Prophetas et Evangelium, in quibus apertissime scriptum est, Ecclesiam Christi per omnes gentes esse diffusam, et audit schismaticos, non Dei gloriam quærentes, sed suam, satis significat servum se esse, non liberum, et aurem dexteram se habere præcisam. Petrus enim errans in amore Domini, servo, non libero, aurem dexteram præcidit. Ex quo significat eos, qui gladio schismatis feriun-

[1] Matth. VII, 2. — [2] Id. XXVI, 52.

tur, et servos esse carnalium desideriorum, nondum eductos in libertatem Spiritus sancti, ut jam non confidant in homine: et non audire quod dextrum est, id est, Domini gloriam per catholicam Ecclesiam latissime pervagatam, sed audire sinistrum humanæ inflationis errorem. Sed tamen cum Dominus dicat in Evangelio, cum per omnes gentes Evangelium fuerit prædicatum, tunc finem esse futurum [1]: quomodo isti dicunt, quod jam cæteræ omnes gentes ceciderunt a fide, et in sola parte Donati remansit Ecclesia, cum manifestum sit, ex quo ista pars ab unitate præcisa est, nonnullas gentes postea credidisse, et adhuc esse aliquas quæ nondum crediderunt, quibus quotidie non cessatur Evangelium prædicari? Quis non miretur esse aliquem, qui se Christianum dici velit, et adversus Christi gloriam tanta impietate rapiatur, ut audeat dicere omnes populos gentium, qui modo adhuc accedunt Ecclesiæ Dei, et in Dei Filium festinanter credunt, inaniter facere, quia non eos aliquis Donatista baptizat? Sine dubio ista execrarentur homines, et eos sine dilatione relinquerent, si Christum quærerent, si Ecclesiam diligerent, si liberi essent, si aurem dexteram integram retinerent.

XXXII. Nec eos audiamus, qui quamvis neminem rebaptizent, præciderunt se tamen ab unitate, et Luciferiani magis dici quam Catholici maluerunt. In eo enim quod intelligunt baptisma Christi non esse repetendum, recte faciunt. Sentiunt enim sacramentum sancti lavacri nusquam esse, nisi ex catholica Ecclesia; sed eam formam secum habere sarmenta præcisa, quam in ipsa vite, antequam præciderentur, acceperant. Hi sunt enim de quibus Apostolus dicit: « Habentes speciem pietatis, virtutem autem ejus » abnegantes. » Est enim magna virtus pietatis, pax et

[1] Matth. XXIV. 14.

unitas : quia unus est Deus. Hanc illi non habent, quia præcisi ab unitate sunt. Itaque, si qui ex ipsis ad Catholicam veniunt, non iterant speciem pietatis quam habent; sed accipiunt virtutem pietatis quam non habent. Nam et amputatos ramos denuo posse inseri, si non permanserint in incredulitate, apertissime Apostolus docet [1]. Quod cum Luciferiani intelligunt, et non rebaptizant, non improbamus : sed quod etiam ipsi præcidi a radice voluerunt, quis non detestandum esse cognoscat? Et ideo maxime, quia hoc eis displicuit in Ecclesia catholica, quod vere catholicæ sanctitatis est. Nusquam enim tam vigere debent viscera misericordiæ, quam in catholica Ecclesia, ut tanquam vera mater nec peccantibus filiis superbe insultet, nec correctis difficile ignoscat. Non enim sine causa inter omnes Apostolos hujus Ecclesiæ catholicæ personam sustinet Petrus : huic enim Ecclesiæ claves regni cœlorum datæ sunt, cum Petro datæ sunt [2]. Et cum ei dicitur, ad omnes dicitur : « Amas me? Pasce » oves meas [3]. » Debet ergo Ecclesia catholica correctis et pietate firmatis filiis libenter ignoscere; cum ipsi Petro personam ejus gestanti, et cum in mari titubasset, et cum Dominum carnaliter a passione revocasset, et cum aurem servi gladio præcidisset et cum ipsum Dominum ter negasset [4], et cum in simulationem postea superstitiosam lapsus esset [5], videamus veniam esse concessam, eumque correctum atque firmatum usque ad Dominicæ passionis gloriam pervenisse. Itaque post persecutionem, quæ per Arianos hæreticos facta erat, posteaquam pax quam quidem Catholica in Domino tenet, etiam a principibus sæculi reddita est, episcopi qui perfidiæ Arianorum in illa persecutione consenserant, multi correcti redire in Catholicam delegerunt, damnantes sive quod credide-

[1] Rom. XI, 23. — [2] Matth. XVI, 19. — [3] Joan. XXI, 17. — [4] Matth. XIV, 30; XVI, 12, et XXV, 51-70. — [5] Galat. II, 12.

rant, sive quod se credidisse simulaverant. Hos Ecclesia catholica materno recepit sinu, tanquam Petrum post fletum negationis per galli cantum admonitum, aut tanquam eumdem post pravam simulationem Pauli voce correctum. Hanc illi matris charitatem superbe accipientes, et impie reprehendentes, quia Petro post galli cantum surgenti non gratulati sunt [1], cum Lucifero, qui mane oriebatur [2], cadere meruerunt.

XXXIII. Nec eos audiamus, qui negant Ecclesiam Dei omnia peccata posse dimittere. Itaque miseri, dum in Petro petram non intelligunt, et nolunt credere datas Ecclesiæ claves regni cœlorum, ipsi eas de manibus amiserunt. Isti sunt qui viduas, si nupserint, tanquam adulteras damnant, et super doctrinam apostolicam se prædicant esse mundiores [3]. Qui nomen suum si vellent agnoscere, mundanos se potius quam mundos vocarent. Nolentes enim, si peccaverint, corrigi, nihil aliud elegerunt, nisi cum hoc mundo damnari. Nam quibus veniam peccatorum negant, non eos aliqua sanitate custodiunt, sed ægris subtrahunt medicinam; et viduas suas uri cogunt, quas nubere non permittunt. Non enim prudentiores habendi sunt, quam Paulus apostolus, qui maluit eas nubere, quam uri [4].

XXXIV. Nec eos audiamus, qui carnis resurrectionem futuram negant, et commemorant quod ait apostolus Paulus: « Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt: » non intelligentes quod ipse dicit Apostolus: « Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem [5]. » Cum enim hoc factum fuerit, jam non erit caro et sanguis, sed cœleste corpus. Quod et Dominus promittit, cum dicit: « Neque nubent, neque uxores ducent, sed erunt æquales Angelis Dei [6]. »

[1] Matth. XXVI, 75. — [2] Isai. XIV, 12. — [3] I Tim. V, 14. — [4] I Cor. VII, 9. — [5] I Cor. XXV, 50-53. — [6] Matth. XXII, 30.

Non enim jam hominibus, sed Deo vivent, cum æquales Angelis facti fuerint. Immutabitur ergo caro et sanguis, et fiet corpus cœleste et angelicum. « Et mortui enim re» surgent incorrupti, et nos immutabimur [1] : » ut et illud verum sit, quod resurget caro; et illud verum sit: « Quod » caro et sanguis regnum Dei non possidebunt. »

XXXV. Ista fidei simplicitate et sinceritate lactati nutriamur in Christo, et cum parvuli sumus, majorum cibos non appetamus, sed nutrimentis saluberrimis crescamus in Christo, accedentibus bonis moribus et christiana justitia, in qua est charitas Dei et proximi perfecta et firmata: ut unusquisque nostrum de diabolo inimico et angelis ejus triumphet in semetipso in Christo quem induit. Quia perfecta charitas nec cupiditatem habet sæculi, nec timorem sæculi, id est, nec cupiditatem ut acquirat res temporales, nec timorem ne amittat res temporales. Per quas duas januas intrat et regnat inimicus, qui primo Dei timore, deinde charitate pellendus est. Debemus itaque tanto avidius appetere apertissimam et evidentissimam cognitionem veritatis, quanto nos videmus in charitate proficere, et ejus simplicitate cor habere mundatum, quia ipso interiore oculo videtur veritas: « Beati enim mundo corde, inquit, quia ipsi Deum vide» bunt [4]. Ut in charitate radicati et fundati prævaleamus » comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, » et longitudo et altitudo, et profundum; scire etiam » supereminentem scientiam charitatis Christi, ut im» pleamur in omnem plenitudinem Dei [3] : » et post ista cum invisibili hoste certamina, quoniam volentibus et amantibus jugum Christi lene est, et sarcina ejus levis [4]. coronam victoriæ mereamur.

[1] 1 Cor. xv, 52. — [2] Matth. v, 8. — [3] Ephes. III, 17-19. — [4] Matth. XI, 30.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE CONTINENTIA

LIBER UNUS [1].

EXPLICAT VERSICULOS DUOS PSALMI 140 : « PONE, DOMINE, CUSTODIAM ORI MEO, ET OSTIUM CONTINENTIÆ CIRCUM LABIA MEA : NE DECLINES COR MEUM IN VERBA MALIGNA, AD EXCUSANDAS EXCUSATIONES IN PECCATIS. » CAPTOQUE INDE SERMONIS ARGUMENTO DOCET CONTINENTIÆ VIRTUTEM PRO SUO OFFICIO COERCENDAS HABERE LIBIDINES ET CORPORIS ET ANIMI, ATQUE UNIVERSIM DELECTATIONIBUS CONCUPISCENTIÆ, QUÆ DELECTATIONI SAPIENTIÆ ADVERSANTUR, COHIBENDIS INVIGILARE. JUBET NE DE PROPRIIS VIRIBUS CONFIDAMUS PUGNANTES CONTRA CONCUPISCENTIAM, QUÆ PER LEGEM QUIDEM COGNOSCITUR, SED NON VINCITUR NISI PER GRATIAM. SUPERBOS REPREHENDIT EXCUSATIONES VARIAS IN PECCATIS AFFERENTES : QUO IN GENERE INIQUIORES MANICHÆOS, QUI PECCATA SUA IN MALI NATURAM IN SE IPSIS INSITAM REFEREBANT, OPEROSIUS REFELLIT, ET LOCUM APOSTOLI GALAT. V, 16 : « CARO ENIM CONCUPISCIT ADVERSUS SPIRITUM, ETC. » QUO DEMONSTRATAS DUAS BONI ET MALI NATURAS VOLEBANT, PERPERAM AB IIS HÆRETICIS INTELLECTUM ESSE EX APOSTOLO EODEM EVINCIT.

I. De virtute animæ, quæ Continentia nominatur, satis convenienter et digne disputare difficile est : sed

[1] Scriptus circiter Christi annum 395. Augustino presbytero aut recens episcopo.

exiguitatem nostram sub tanti ponderis sarcina ille cujus hæc virtus magnum munus est, adjuvabit. Nam qui eam donat continentibus fidelibus suis, ipse dat sermonem de illa loquentibus ministris suis. Denique de re tanta, quod ipse dederit, locuturi; Dei donum esse continentiam primum dicimus et probamus. In libro Sapientiæ scriptum habemus, nisi Deus det, continentem esse neminem posse[1]. Dominus autem de ipsa majore et gloriosiore continentia, qua a conjugali vinculo continetur, ait : « Non omnes capiunt verbum hoc, sed » quibus datum est[2]. » Et quoniam ipsa quoque castitas conjugalis, nisi contineatur ab illicito concubitu, non potest custodiri; utrumque Apostolus donum Dei esse prædicavit, cum de vita utraque, id est, et conjugali, et ea quæ est sine conjugio, loqueretur, dicens : « Vel- » lem omnes homines sic esse sicut me ipsum : sed unus- » quisque proprium donum habet a Deo, alius sic, alius » autem sic[3]. »

II. Et ne in sola inferiorum partium carnis libidine continentia necessaria videretur a Domino speranda, etiam in Psalmo canitur : « Pone, Domine, custodiam ori » meo et ostium continentiæ circum labia mea[4]. » In hoc autem divini eloquii testimonio, si os intelligamus sicut intelligere debemus, ibi posita continentia quantum sit Dei munus agnoscimus. Parum est quippe os corporis continere, ne aliquid inde quod non expedit per sonum vocis erumpat. Intus est enim os cordis, ubi sibi custodiam et ostium continentiæ poni desideravit a Domino, qui verba illa dixit, nobisque dicenda conscripsit. Multa enim corporis ore non dicimus, et corde clamamus : nullum autem procedit rei alicujus ex ore corporis verbum, cujus est in corde silentium. Inde igitur quod

[1] Sap. VIII, 21. — [2] Math. XIX, 11. — [3] I Cor. VII, 7. — [4] Psal. CXL, 3.

non emanat, foris non sonat : quod vero emanat inde, si malum est, etsi non moveat linguam, inquinat animam. Ibi ergo ponenda est continentia, ubi et tacentium loquitur conscientia. Fit enim per ostium continentiæ, ut non inde exeat quod etiam clausis labiis carnis vitam polluat cogitantis.

III. Denique ut apertius os interius, quod per illa verba significavit, ostenderet, cum dixisset : « Pone, » Domine, custodiam ori meo, et ostium continentiæ » circum labia mea : » continuo subdidit : « Ne declines » cor meum in verba maligna[1]. » Declinatio cordis quid est, nisi consensio? Nondum enim dixit : Quisquis in corde occurrentibus suggestionibus quorumque visorum nulla cordis declinatione consensit. Si autem consensit, jam corde dixit, etiamsi ore non sonuit : etiamsi manu vel qualibet corporis parte non fecit, fecit tamen quod cogitatione faciendum sibi esse jam statuit; divinis legibus reus, quamvis humanis sensibus absconditus; verbo in corde dicto, nullo facto per corpus admisso. Nequaquam vero membrum foris movisset in facto, cujus facti initium non intus præcessisset in verbo. Neque enim mendaciter scriptum est : « Initium omnis operis, ver» bum. » Multa quippe homines faciunt ore clauso, quieta lingua, voce frenata : sed tamen nihil agunt corporis opere, quod non prius dixerint corde. Ac per hoc quoniam multa sunt peccata in interioribus dictis, quæ non sunt in exterioribus factis; nulla sunt autem in exterioribus factis, quæ non præcedant in interioribus dictis; erit ab utrisque puritas innocentiæ, si circum interiora labia ponatur ostium continentiæ.

IV. Propter quod etiam ipse ore proprio Dominus ait : « Mundate quæ intus sunt, et quæ foris sunt munda

[1] Psal. cxl, 3, 4.

» erunt[1]. » Itemque alio loco cum Judæorum stultiloquia refutaret, quia calumniabantur Discipulis ejus non lotis manibus manducantibus : « Non quod intrat in os, in» quit, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, » hoc coinquinat hominem[2]. » Quæ sententia si tota de ore corporis accipiatur, absurda est. Neque enim quem non coinquinat cibus, coinquinat vomitus. Cibus quippe in os intrat, vomitus ex ore procedit. Sed procul dubio priora verba pertinent ad os carnis, ubi ait : « Non quod » intrat in os, coinquinat hominem : » posteriora vero ad os cordis, ubi ait : « Sed quod procedit ex ore, hoc » coinquinat hominem. » Denique cum ab illo apostolus Petrus expositionem velut parabolæ hujus exquireret, ille respondit : « Adhuc et vos sine intellectu estis : non » intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem » vadit, et in secessum emittitur[3]? » Hic certe in quod intrat cibus, os carnis agnoscimus. In his vero quæ adjungit, ut agnosceremus os cordis, non sequeretur nostri tarditas cordis, nisi et cum tardis ambulare Veritas dignaretur. Ait enim : « Quæ autem procedunt de ore, de » corde exeunt : » tanquam diceret : Cum audis « De ore, » de corde intellige. Utrumque dico ; sed alterum ex altero expono. Habet os interius homo interior, et hoc discernit auris interior : de hoc ore quæ procedunt, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem. Deinde jam relicto oris nomine, quod potest et de corpore intelligi, apertius quid dicat ostendit : « De corde enim exeunt, inquit, » cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, » furta, falsa testimonia, blasphemiæ : hæc sunt quæ » coinquinant hominem. » Nihil est certe istorum malorum, quæ perpetrari etiam membris corporis possunt, quod cogitatio non antecedat mala, et coinquinet homi-

[1] Matth. XXIII, 26. — [2] Id. XV, 11. — [3] Ibid. 16.

nem, etiamsi aliquid impediat ne subsequantur opera flagitiosa et facinorosa membrorum. Si enim quia potestas non datur, vacat manus ab hominis interfectione, numquid ideo mundum est ab scelere cor homicidæ? Aut si rem subripere alienam non ut quis vult potest, numquid ideo in ipsa voluntate fur non est? Aut si casta est, quam vult adulterare non castus, ideo eam non est in corde mœchatus? Aut si meretrix non inveniatur in fornice, ideo qui eam quærit, non fornicatur in mente? Aut si cupienti per mendacium lædere proximum, tempus vel locus desit, ideo falsum testimonium non ore interiore jam dixit? Aut si quisquam homines timens, non audeat lingua carnis sonare blasphemiam, ideo non est hujus criminis reus, qui dicit in corde suo : « Non est » Deus[1] ? » Ita cætera mala facta hominum, quæ nullus agit corporis motus, quæ nescit ullus corporis sensus, reos suos occultos habent; quos etiam solus inquinat in cogitatione consensus, id est, oris interioris verbum malignum. In quod timens ille declinari cor suum, ostium continentiæ circum labia oris hujus poni poscit a Domino, quod contineat cor, ne declinetur in verba maligna[2] : contineat autem, non sinendo cogitationem procedere in consensionem; sic enim secundum præceptum apostolicum, non regnat peccatum in nostro mortali corpore, neque exhibemus membra nostra arma iniquitatis peccato[3]. A quo præcepto implendo utique alieni sunt, qui ob hoc ad peccandum membra non movent, quia potestas nulla permittitur : quæ si adsit, protinus ex membrorum velut armorum motibus, quis in eis intus regnet, ostendunt. Proinde quantum in ipsis est, membra sua exhibent arma iniquitatis peccato : quia hoc volunt, quod propterea non exhibent, quia non possunt.

[1] Psal. XIII, 1. — [2] Id. CXL, 4. — [3] Rom. VI, 12, 13.

V. Ac per hoc illa quæ genitalibus membris pudicitia refrenatis, solet maxime ac proprie continentia nominari, nulla transgressione violatur, si superior continentia, de qua jam diu loquimur, in corde servetur. Propterea Dominus cum dixisset : « De corde enim exeunt cogitationes » malæ[1] : » deinde quid pertineat ad cogitationes malas secutus adjunxit : « Homicidia, adulteria, » et cætera. Nec dixit omnia; sed quibusdam exempli gratia nominatis et alia intelligenda commonuit. Quorum nihil est quod fieri possit, si mala cogitatio non præcesserit, qua intus instituitur, quod foris agitur; et ex ore cordis procedens, jam coinquinat hominem, etiamsi nulla facultate permissa foris per membra corporis non agatur. Posito igitur ostio continentiæ in ore cordis, unde cuncta exeunt quæ coinquinant hominem, si nil tale inde permittatur exire, sequitur munditia qua possit jam gaudere conscientia; quamvis nondum sit illa perfectio, ubi non luctabitur cum vitio continentia. Nunc autem quandiu concupiscit caro adversus spiritum, et spiritus adversus carnem[2], sat est nobis non consentire malis quæ sentimus in nobis. Cum autem fit ista censensio, tunc exit ex ore cordis quod coinquinat hominem. Cum vero per continentiam consensio non tenetur, malum concupiscentiæ carnalis, contra quod pugnat concupiscentia spiritalis, nocere non sinitur.

VI. Sed aliud est bene pugnare, quod nunc est, quando mortis contentioni resistitur; aliud adversarium non habere, quod tunc erit, quando mors novissima inimica destruetur[3]. Nam et ipsa continentia cum frenat cohibetque libidines, simul et appetit bonum ad cujus immortalitatem tendimus, et respuit malum cum quo in hac mortalitate contendimus. Illius quippe amatrix et

[1] Matth. xv, 19. — [2] Galat. v, 17. — [3] I Cor. xv, 26 et 55.

spectatrix, hujus vero et hostis et testis est; et decus appetens, et dedecus fugiens. Non utique in cupiditatibus frenandis continentia laboraret, si nihil nos contra quod decet liberet, si nihil nostræ bonæ voluntati ex mala concupiscentia repugnaret. Clamat Apostolus : « Scio, » inquit, quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, » bonum. Velle enim adjacet mihi, perficere autem bo- » num non invenio[1]. » Nunc enim fieri bonum potest, ut malæ concupiscentiæ non consentiatur : perficietur autem bonum, quando ipsa mala concupiscentia finietur. Itemque idem Doctor gentium clamat : « Condelector » legi Dei secundum interiorem hominem ; video autem » aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis » meæ[2]. »

VII. Hanc pugnam non experiuntur in semetipsis nisi bellatores virtutum debellatoresque vitiorum : nec expugnat concupiscentiæ malum, nisi continentiæ bonum. Sunt autem qui legem Dei omnino nescientes, malas concupiscentias nec in hostibus deputant, eisque miserabili cæcitate servientes, insuper etiam beatos se putant, satiando eas potius quam domando. Qui vero per legem cognoverunt eas : (« Per legem enim cognitio peccati[3] : » et, « Concupiscentiam, inquit, nesciebam, nisi lex di- » ceret : Non concupisces[4] : ») et earum tamen oppugnatione vincuntur, quia sub lege vivunt, qua jubetur quod bonum est, non et datur; non vivunt sub gratia, quæ dat per Spiritum sanctum quod per legem jubetur : his ideo subintravit lex, ut in eis abundaret delictum[5]. Auxit prohibitio concupiscentiam, eamque fecit invictam ; ut accederet prævaricatio, quæ sine lege non fuit, etiamsi peccatum fuit. « Ubi enim non est lex, nec præ-

[1] Rom. VII, 18. — [2] Ibid. 22. — [3] Id. III, 20. — [4] Id. VII, 7. — [5] Id. V, 20.

» varicatio[1]. » Ita lex gratia non juvante, prohibens peccatum, virtus est insuper facta peccati : unde ait Apostolus : « Virtus peccati lex[2]. » Nec mirandum est, quod humana infirmitas etiam de lege bona vires malo addidit, dum ad ipsam legem faciendam de suis viribus fidit. Ignorans quippe Dei justitiam[3], quam dat infirmo, et suam volens constituere, qua caret infirmus, justitiæ Dei non est subjectus, reprobus et superbus. Si autem lex factum prævaricatorem, tanquam ad hoc gravius vulneratum ut desideret medicum, tanquam pædagogus perducit ad gratiam; contra suavitatem noxiam qua vincebat concupiscentia, Dominus dat suavitatem beneficam qua delectet amplius continentia, et terra nostra dat fructum suum[4], quo pascitur miles, qui debellat Deo juvante peccatum.

VIII. Tales milites apostolica tuba isto sonitu accendit in prælium : « Non ergo regnet, inquit, peccatum in » vestro mortali corpore ad obediendum desideriis ejus; » neque exhibueritis membra vestra arma iniquitatis pec- » cato : sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis vi- » ventes, et membra vestra arma justitiæ Deo. Peccatum » enim vobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, » sed sub gratia[5]. » Et alio loco : « Ergo, inquit, fratres, » debitores sumus non carni, ut secundum carnem viva- » mus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini : » si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. » Quotquot enim Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei[6]. » Id ergo nunc agitur, quandiu est mortalis hæc vita nostra sub gratia, ne peccatum, id est, concupiscentia peccati (hanc enim hoc loco peccati nomine appellat), regnet in nostro mortali corpore. Tunc autem regnare

[1] Rom. IV, 15. — [2] I Cor. XV, 56. — [3] Rom. X, 3. — [4] Psal. LXVI, 7.— [5] Rom. VI, 12 14. — [6] Id. VIII, 12, 13.

ostenditur, si desideriis ejus obeditur. Est ergo in nobis peccati concupiscentia, quæ non est permittenda regnare : sunt ejus desideria, quibus non est obediendum, ne obedientibus regnet. Propter quod membra nostra non sibi usurpet concupiscentia, sed sibi vindicet continentia, ut sint arma justitiæ Deo, ne sint iniquitatis arma peccato : sic enim nobis peccatum non dominabitur. Non enim sumus sub lege, bonum quidem jubente, non tamen dante : sed sumus sub gratia, quæ id quod lex jubet faciens nos amare, potest liberis imperare.

IX. Itemque cum hortatur, ut non secundum carnem vivamus, ne moriamur, sed spiritu facta carnis mortificemus, ut vivamus; tuba utique quæ canit, bellum in quo versamur ostendit, et ut acriter dimicemus et hostes nostros mortificemus, ne ab eis mortificemur, accendit. Qui sint vero isti hostes, satis evidenter expressit. Quos enim a nobis voluit mortificari, ipsi sunt, scilicet opera carnis. Sic enim ait : « Si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. » Et ista quæ sint ut sciamus, eumdem itidem audiamus ad Galatas scribentem et dicentem : « Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt » fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum servi- » tus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, » animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrieta- » tes, comessationes, et his similia, quæ prædico vobis, » sicut prædixi, quoniam qui talia agunt regnum Dei » non possidebunt. » Ipsum enim etiam ibi bellum, ut hæc diceret, ostendebat, et ad hos hostes mortificandos eadem cœlesti et spiritali tuba Christi milites excitabat. Supra enim dixerat : « Dico autem, spiritu ambulate, et » desideria carnis ne perfeceritis. Caro enim concupiscit » adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. » Hæc enim invicem adversantur, ut non ea quæ vultis

» faciatis. Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. » Ergo sub gratia constitutos vult istum adversus opera carnis habere conflictum. Et hæc opera carnis ut demonstraret, adjunxit quæ supra commemoravi : « Mani- » festa autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, » et cætera, sive quæ commemoravit, sive quæ intelligenda commonuit, maxime adjiciens : « Et his similia. » Denique in hoc prælio adversus carnalem quodam modo exercitum velut aliam producens aciem spiritalem : « Fructus autem spiritus est, inquit, charitas, gaudium, » pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, man- » suetudo, continentia : adversus hujusmodi non est lex. » Non ait, adversus hæc; ne sola esse putarentur : quamvis et si hoc diceret, omnia deberemus intelligere, quæ ejusdem generis bona cogitare possemus, sed ait : « Ad- » versus hujusmodi; » et hæc scilicet et quæcumque similia. Verumtamen quod in eis bonis quæ commemoravit, ultimo loco posuit continentiam, de qua nunc disputare suscepimus, et propter quam multa jam diximus, præcipue voluit eam nostris mentibus inhærere. Ipsa quippe in hoc bello valet plurimum, in quo adversus carnem spiritus concupiscit; quoniam ipsas carnis concupiscentias quodam modo crucifigit. Unde cum hæc dixisset Apostolus, continuo subjecit : « Qui autem Jesu » Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum passioni- » bus et concupiscentiis[1]. » Hæc est actio continentiæ : sic opera carnis mortificantur. Mortificant vero eos, quos deficientes a continentia ad consensionem perpetrandorum talium operum trahit concupiscentia.

X. Ut autem a continentia non deficiamus, adversus illas præcipue diabolicarum suggestionum insidias vigilare debemus, ne de nostris viribus præsumamus. « Ma-

[1] Galat. v, 19-24.

» ledictus enim omnis, qui spem suam ponit in homine[1].» Et quis est iste nisi homo? Non potest ergo veraciter dicere, non se spem ponere in homine, qui eam ponit in se. Nam et hoc secundum hominem vivere, quid est nisi secundum carnem vivere[2]? Audiat ergo qui tali suggestione tentatur, et si ullus ei Christianus sensus est, contremiscat : audiat, inquam : « Si secundum carnem vixe- » ritis, moriemini. »

XI. Sed quispiam dicturus est mihi aliud esse secundum hominem, aliud secundum carnem vivere : quia homo videlicet rationalis creatura est, et in eo rationalis est animus, quo distat a pecore; caro autem est infima et terrena pars hominis, et ideo secundum eam vivere vitiosum est : propter quod ille qui secundum hominem vivit, non utique secundum carnem, sed potius secundum eam partem hominis vivit qua homo est, hoc est, secundum spiritum mentis, quo pecoribus præminet. Verum hæc disputatio valet fortassis aliquid in scholis philosophorum : nos autem ut intelligamus Apostolum Christi, libri christiani quemadmodum loqui soleant, debemus advertere. Fides certe omnium nostrum est, quibus Christus vivere est, hominem a Verbo Dei assumptum, non utique sine anima rationali, sicut quidam hæretici volunt; et tamen legimus : « Verbum caro fac- » tum est[3]. » Quid hic caro intelligenda est, nisi homo? « Et videbit omnis caro salutare Dei[4] : » quid potest intelligi, nisi omnis homo? « Ad te omnis caro veniet[5] : » quid est, nisi omnis homo? « Dedisti ei potestatem om- » nis carnis[6] : » quid est, nisi omnis hominis? « Ex ope- » ribus legis non justificabitur omnis caro[7] : » quid est, nisi nullus justificabitur homo? Quod idem Apostolus

[1] Jerem. XVII, 5. — [2] Rom. VIII, 13. — [3] Joan. I, 14. — [4] Luc. III, 6. — [5] Psal. LXIV, 3. — [6] Joan. XVII, 2. — [7] Rom. III, 20.

alibi exprimens manifestius : « Non, inquit, justificabi-» tur homo ex operibus legis[1]. » Corinthios quoque increpat dicens : « Nonne carnales estis, et secundum ho-» minem ambulatis[2] ? » Cum carnales eos dixisset, non ait : Secundum carnem ambulatis ; sed : « Secundum ho-» minem : » quia et hoc quid voluit intelligi, nisi secundum carnem ? Nam utique si culpabiliter quidem secundum carnem, laudabiliter autem secundum hominem ambularetur, id est, viveretur, non exprobrans diceret : « Secundum hominem ambulatis. » Agnoscat homo opprobrium, mutet propositum, vitet interitum. Audi, homo, noli ambulare secundum hominem, sed secundum eum qui fecit hominem : ab eo qui fecit te, noli deficere nec ad te. Homo enim dicebat, qui tamen non secundum hominem vivebat : « Non quia idonei sumus » cogitare aliquid a nobis quasi ex nobismetipsis ; sed » sufficientia nostra ex Deo est[3]. » Vide si secundum hominem vivebat, qui veraciter ista dicebat. Admonens ergo Apostolus hominem, ne vivat secundum hominem, hominem Deo reddit. Qui autem non vivit secundum hominem, sed secundum Deum, profecto non vivit etiam secundum se ipsum : quia homo est et ipse. Sed ideo dicitur etiam secundum carnem vivere, cum ita vivit ; quia et carne sola nominata intelligitur homo, quod jam ostendimus : sicut sola anima nominata intelligitur homo ; unde dictum est : « Omnis anima sublimioribus » potestatibus subdita sit[4], » id est, omnis homo ; et, « Septuaginta quinque animæ descenderunt in Ægyptum » cum Jacob[5], » id est, septuaginta quinque homines. Noli ergo vivere secundum te ipsum, o homo : inde perieras, sed quæsitus es. Noli, inquam, vivere secundum

[1] Galat. II, 16. — [2] I Cor. III. 3. — [3] 2 Cor. III, 5. — [4] Rom. XIII, 1. — [5] Deut. X, 22 ; Gen. XLVI, 15 ; Act VII, 14.

te ipsum : inde perieras, et inventus es. Noli carnis accusare naturam, quando audis : « Si secundum carnem » vixeritis, moriemini[1]. » Sic enim dici potuit, et verissime potuit : Si secundum vos vixeritis, moriemini. Nam diabolus non habet carnem, et tamen quia secundum se ipsum vivere voluit : « In veritate non stetit. » Quid ergo mirum, si secundum se ipsum vivens : « Cum loqui» tur mendacium, de suo loquitur[2]? » Quod verum de illo Veritas dixit.

XII. Cum ergo audis : « Peccatum vobis non domi» nabitur[3] : » noli de te fidere, ut peccatum tibi non dominetur; sed de illo cui dicit orans quidam Sanctus : « Itinera mea dirige secundum verbum tuum, et non » dominetur mihi omnis iniquitas[4]. » Etenim ne forte, cum audissemus : « Peccatum vobis non dominabitur, » nos ipsos extolleremus, et viribus nostris hoc tribueremus, statim hoc vidit Apostolus, atque subjecit : « Non » enim estis sub lege, sed sub gratia. » Gratia itaque facit, ut peccatum tibi non dominetur. Noli ergo de te fidere, ne multo amplius inde tibi dominetur. Et cum audimus : « Si spiritu actiones carnis mortificaveritis, » vivetis[5], » non hoc tantum bonum spiritui nostro, quasi per se ipsum possit ista, tribuamus. Nam ne istum carnalem sensum spiritu mortuo potius quam mortificante saperemus, illico addidit : « Quotquot enim Spi» ritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei[6]. » Itaque ut spiritu nostro opera carnis mortificemus, Spiritu Dei agimur, qui dat continentiam, qua frenemus, domemus, vincamus concupiscentiam.

XIII. In hoc tam magno prælio, in quo vivit homo

[1] Rom. VIII, 13. — [2] Joan. VIII, 44. — [3] Rom. VI, 14. — [4] Psal. CXVIII, 113. — [5] Rom. VIII, 13. — [6] Ibid. 14. Eugypius 194. Beda seu Florus ad Rom. VIII.

sub gratia, et cum bene pugnat adjutus, exultat in Domino cum tremore, non desunt tamen etiam strenuis bellatoribus, et operum carnis quamvis invictis mortificatoribus, aliqua vulnera peccatorum, propter quæ sananda quotidie veraciter dicant : « Dimitte nobis de» bita nostra[1] : » contra eadem vitia, et contra diabolum principem regemque vitiorum, multo vigilantius et acrius ipsa oratione certantes, ne valeant aliquid mortiferæ suggestiones ejus, quibus instigat insuper peccatorem ad sua excusanda potius quam accusanda peccata : ac sic illa vulnera non modo non sanentur, verumetiam, etsi mortifera non erant, graviter et lethaliter infligantur. Et hic ergo cautiore opus est continentia, qua cohibeatur superbus hominis appetitus, quo placet sibi et non vult culpabilis inveniri, dedignaturque cum peccat convinci quod ipse peccaverit, non salubri humilitate suscipiens accusationem sui, sed excusationem potius ruinosa elatione conquirens. Ad hanc superbiam coërcendam, continentiam petivit a Domino ille, cujus superius verba jam posui, et sicut potui, commendavi. Namque cum dixisset : « Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium » continentiæ circum labia mea; ne declines cor meum » in verba maligna[2] : » unde hoc diceret evidentius explicans : « Ad excusandas, inquit, excusationes in pecca» tis. » Quid enim malignius his verbis, quibus malus malum se negat, etiam de opere malo convictus quod negare non valeat? Et quoniam factum non potest tegere, nec benefactum potest dicere, et a se factum videt patere, quærit in alium referre quod fecit, tanquam inde possit auferre quod meruit. Nolens se esse reum, addit potius ad reatum, et sua excusando, non accusando peccata, ignorat non se pœnam removere, sed veniam. Apud ho-

[1] Matth. VI, 12. — [2] Psal. CXL, 3, 4.

mines enim judices, quoniam falli possunt, quacumque velut purgare fallacia quod perperam factum est, prodesse aliquid videtur ad tempus : apud Deum autem, qui falli non potest, non est adhibenda fallax defensio, sed verax confessio peccatorum.

XIV. Et alii quidem qui sua consueverunt excusare peccata, fato se ad peccandum queruntur impelli, tanquam hoc decreverint sidera, et cœlum prius talia decernendo peccaverit, ut homo postea talia committendo peccaret. Alii fortunæ malunt imputare quod peccant : qui omnia fortuitis casibus agitari putant; nec tamen hoc se fortuita temeritate, sed perspecta ratione sapere atque asseverare contendunt. Qualis ergo dementia est disputationes suas rationi tribuere, et actiones suas casibus subjugare? Alii totum quod male faciunt, in diabolum referunt : nec volunt cum illo habere vel partem, cum illum sibi occultis suggestionibus mala suasisse suspicari possint, se autem illis suggestionibus undecumque fuerint, consensisse dubitare non possint. Sunt etiam qui excusationem suam extendunt in accusationem Dei, divino judicio miseri, suo autem furore blasphemi. Etenim adversus eum ex contrario principio inducunt mali substantiam rebellantem, cui non potuisset resistere, nisi substantiæ naturæque suæ partem eidem rebellanti contaminandam corrumpendamque miscuisset : et tunc se peccare dicunt, quando natura mali prævalet naturæ Dei. Hæc Manichæorum est immundissima insania, quorum machinamenta diabolica facillime veritas indubitata subvertit, quæ Dei naturam incontaminabilem atque incorruptibilem confitetur. Quid autem flagitiosæ contaminationis et corruptionis de istis merito non creditur, a quibus Deus, qui summe atque incomparabiliter bonus est, contaminabilis et corruptibilis creditur?

XV. Sunt et qui eo modo in excusatione peccatorum suorum accusant Deum, ut dicant ei placere peccata. Nam si displicerent, inquiunt, nullo modo ea fieri omnipotentissima utique potestate permitteret. Quasi vero peccata Deus impunita esse permiserit, etiam in eis quos a supplicio sempiterno remissione liberat peccatorum. Nullus quippe debitæ gravioris pœnæ accipit veniam, nisi qualemcumque et si longe minorem quam debebat, solverit pœnam : atque ita impartitur largitas misericordiæ ,ut non relinquatur etiam justitia disciplinæ. Nam et peccatum quod inultum videtur, habet pedissequam pœnam suam, ut nemo de admisso nisi aut amaritudine doleat, aut cæcitate non doleat. Sicut ergo tu dicis : Cur permittit ista, si displicent? ita ego dico : Cur punit ista, si placent? Ac per hoc sicut ego confiteor, quod omnino ista non fierent, nisi ab Omnipotente permitterentur ; ita tu confitere facienda non esse, quæ a Justo puniantur : ut non faciendo quæ punit, mereamur ab eo discere cur permittit esse quæ puniat. « Perfectorum est » enim, sicut scriptum est, solidus cibus[1] : » in quo hi qui bene profecerunt, jam intelligunt ad omnipotentiam Dei potius id pertinuisse, ut ex libero arbitrio voluntatis venientia mala esse permitteret. Tanta quippe est omnipotens ejus bonitas, ut etiam de malis possit facere bona, sive ignoscendo, sive sanando, sive ad utilitates piorum coaptando atque vertendo, sive etiam justissime vindicando. Omnia namque ista bona sunt, et Deo bono atque omnipotente dignissima : nec tamen fiunt nisi de malis. Quid igitur melius, quid omnipotentius eo, qui cum mali nihil faciat, bene etiam de malis facit? Clamant ad eum qui male fecerunt : « Dimitte nobis debita » nostra[2] : » exaudit, ignoscit. Nocuerunt sua mala pec-

[1] Hebr. v, 14. — [2] Matth. vi, 12.

cantibus: subvenit eorum medeturque languoribus. Sæviunt suorum hostes: de illorum sævitia facit Martyres. Postremo etiam condemnat eos, quos damnatione judicat dignos: sua licet illi mala patiantur, facit tamen ille quod bonum est. Non potest enim bonum non esse, quod justum est: et utique sicut injustum est peccatum, ita justum est peccati supplicium.

XVI. Non autem potestas Deo defuit, talem facere hominem qui peccare non posset: sed maluit eum talem facere, cui adjaceret peccare, si vellet; non peccare si nollet: hoc prohibens, illud præcipiens: ut prius illi esset bonum meritum non peccare, et postea justum præmium non posse peccare. Nam etiam tales sanctos suos in fine facturus est, qui omnino peccare non possint. Tales habet quippe etiam nunc Angelos suos, quos in illo sic amamus, ut de nullo eorum ne peccando fiat diabolus formidemus. Quod de nemine homine justo in hujus vitæ mortalitate præsumimus. Tales autem omnes futuros in illius vitæ immortalitate confidimus. Omnipotens enim Deus qui operatur bona etiam de nostris malis, qualia dabit bona, cum liberaverit ab omnibus malis? Multa de bono usu mali copiosius possunt et subtilius disputari: sed neque hoc isto sermone suscepimus et ejus nimia vitanda est longitudo.

XVII. Nunc ergo ad illud propter quod diximus ista, redeamus. Continentia nobis opus est et eam divinum esse munus cognoscimus, ne declinetur cor nostrum in verba maligna ad excusandas excusationes in peccatis [1]. Cui autem peccato cohibendo non habemus necessariam continentiam, ne committatur, quando et hoc ipsa cohibet, ne commissum si fuerit nefaria superbia defendatur? Universaliter ergo continentia nobis opus est, ut declinemus

[1] Psal. CXL, 4.

malo. Ut autem faciamus bonum, ad aliam videtur virtutem, hoc est, ad justitiam pertinere. Hoc nos admonet sacer Psalmus, ubi legimus: « Declina a malo, et fac » bonum. » Quo autem fine ista faciamus, mox addidit, dicens: « Quære pacem, et sequere eam[1]. » Pax enim perfecta tunc erit nobis, quando natura nostra Creatori suo inseparabiliter cohærente, nihil nobis repugnabit ex nobis. Hoc et ipse Salvator voluit, quantum mihi videtur, intelligi, ubi ait: « Sint lumbi vestri accincti, et lucernæ » ardentes[2]. » Quid est lumbos accingere? Libidines coërcere, quod est continentiæ. Lucernas vero ardentes habere, est bonis operibus lucere atque fervere, quod est justitiæ. Neque hic tacuit quo fine ista faciamus, addendo atque dicendo: « Et vos similes hominibus ex» pectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis[3]. » Cum enim venerit, nos remunerabit, qui continuimus nos ab his quæ cupiditas, et ea quæ imperavit charitas fecimus: ut in ejus perfecta et sempiterna pace, sine ulla mali contentione et cum summa boni delectatione regnemus.

XVIII. Omnes ergo qui credimus in Deum vivum et verum, cujus summe bona immutabilisque natura nec mali aliquid facit, nec mali aliquid patitur, a quo est omne bonum, quod etiam minui potest, et qui suo bono quod ipse est omnino minui non potest, cum audimus Apostolum dicentem: « Spiritu ambulate, et concupis» centias carnis ne perfeceritis; caro enim concupiscit ad» versus spiritum, spiritus autem adversus carnem; hæc » enim invicem sibi adversantur, ut non ea quæ vultis » faciatis[4]: » absit ut credamus, quod Manichæorum credit insania, duas hic demonstratas esse naturas ex contrariis inter se principiis confligentes, unam boni, alte-

1 Psal. XXXIII, 15. — 2 Luc. XII, 35. — 3 Ibid. 36. — 4 Galat. V, 16, 17.

ram mali. Prorsus ista duo ambo sunt bona : et spiritus bonum est, et caro bonum; et homo qui ex utroque constat, uno imperante, alio serviente, utique bonum est, sed mutabile bonum : quod tamen fieri non posset, nisi ab incommutabili bono, a quo est omne bonum creatum, sive parvum, sive magnum; sed quamlibet parvum, a magno tamen factum : et quamlibet magnum, nullo modo tamen factoris magnitudini comparandum. Verum in hac bona hominis et bene a bono condita institutaque natura nunc bellum est, quoniam salus nondum est. Languor sanetur, pax est. Languorem autem istum culpa meruit, natura non habuit. Quam sane culpam per lavacrum regenerationis Dei gratia fidelibus jam remisit, sed sub ejusdem medici manibus adhuc natura cum suo languore confligit. In tali autem pugna sanitas erit tota victoria : nec temporaria sanitas, sed æterna; ubi non solum finiatur hic languor, verumetiam deinceps nullus oriatur. Propter quod alloquitur animam suam justus, et dicit : « Benedic, anima mea, Dominum, et noli » oblivisci omnes retributiones ejus : qui propitius fit » omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languo- » res tuos [1]. » Propitius fit iniquitatibus, cum peccata dimittit : sanat languores, cum desideria prava compescit. Propitius fit iniquitatibus, dando indulgentiam : sanat languores, dando continentiam. Illud factum est in baptismate confitentibus, hoc fit in agone certantibus; in quo a nobis noster per ejus adjutorium vincendus est morbus. Etiam nunc illud fit, cum exaudimur dicentes : « Dimitte nobis debita nostra : » hoc autem, cum exaudimur dicentes : « Ne nos inferas in tentationem [2]. Unus- » quisque enim tentatur, sicut ait apostolus Jacobus, » a concupiscentia sua abstractus et illectus [3]. » Contra

[1] Psal. CII, 2, 3. — [2] Matth. VI, 12. — [3] Jacob. I, 14.

15.

quod vitium, medicinale poscitur adjutorium ab illo, qui potest omnes hujuscemodi sanare languores, non a nobis alienæ separatione, sed in nostræ reparatione naturæ. Unde et prædictus Apostolus non ait : « Unusquis» que tentatur a concupiscentia ; sed addidit, « sua : » ut qui hoc audit [1], intelligat quomodo clamare debeat : « Ego dixi : Domine, miserere mei, sana animam meam, » quoniam peccavi tibi [2]. » Non enim sanatione indiguisset, nisi se ipsa peccando vitiasset, ut adversus eam caro sua concupisceret, id est, ipsa sibimetipsi ex ea parte qua in carne infirmata est repugnaret.

XIX. Caro enim nihil nisi per animam concupiscit : sed concupiscere caro adversus spiritum dicitur, quando anima carnali concupiscentia spiritui reluctatur. Totum hoc nos sumus : et caro ipsa quæ discedente anima moritur, nostra pars infima, non fugienda dimittitur, sed recipienda deponitur, nec recepta ulterius relinquetur. « Seminatur autem corpus animale, resurget corpus spi» ritale [3]. » Tunc jam caro nihil concupiscet adversus spiritum, quando et ipsa spiritalis vocabitur, quoniam spiritui non solum sine ulla repugnantia, verumetiam sine ulla corporalis alimenti indigentia in æternum vivificanda subdetur. Hæc igitur duo, quæ nunc invicem adversantur in nobis, quoniam in utroque nos sumus, ut concordent oremus et agamus. Non enim alterum eorum putare debemus inimicum ; sed vitium quo caro concupiscit adversus spiritum : quod sanatum, nec ipsum erit, et substantia utraque salva erit, et inter utramque nulla pugna erit. Audiamus Apostolum : « Scio, inquit, quia » non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum [4]. » Hoc utique ait, quia vitium carnis in re bona non est

1 Eugypius, cap. 195. Beda seu Florus ad Galat. v. — 2 Psal. xl, 5. — 3 1 Cor. xv, 44. — 4 Rom. vii, 18, et Beda seu Florus ibidem.

bonum : quod cum esse destiterit, caro erit, sed jam vitiata vel vitiosa non erit. Quam tamen ad nostram pertinere naturam, idem Doctor ostendit, prius dicendo : « Scio quia non habitat in me : » quod ut exponeret, addidit : « Hoc est, in carne mea, bonum. » Se itaque dicit esse carnem suam. Non ergo ipsa est inimica nostra : et quando ejus vitiis resistitur, ipsa amatur, quia ipsa curatur. « Nemo enim unquam carnem suam odio habuit[1] : » sicut ipse Apostolus dicit. Et alio loco ait : « Igitur ipse ego mente servio legi Dei, carne autem legi peccati[2]. » Audiant qui aures habent : « Igitur ipse ego ; » ego mente, ego carne ; sed, « Mente servio legi Dei, carne autem legi peccati. » Quomodo « Carne legi peccati ? » Numquid concupiscentiæ consentiendo carnali? Absit : sed motus desideriorum illic habendo, quos habere nolebat, et tamen habebat. Sed eis non consentiendo mente serviebat legi Dei, et tenebat membra, ne fierent arma peccati.

XX. Sunt ergo in nobis desideria mala, quibus non consentiendo non vivimus male : sunt in nobis concupiscentiæ peccatorum, quibus non obediendo non perficimus malum, sed eas habendo nondum perficimus bonum. Utrumque ostendit Apostolus, nec bonum hic perfici, ubi malum sic concupiscitur; nec malum hic perfici, quando tali concupiscentiæ non obeditur. Illud quippe ostendit ubi ait : « Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non[3] : » hoc vero, ubi ait : « Spiritu ambulate, et concupiscentias carnis ne perfeceritis[4]. » Neque ibi enim dicit, non sibi adjacere facere bonum; sed, perficere : neque hic dicit : « Concupiscentias carnis » ne habueritis ; sed : « Ne perfeceritis. » Fiunt itaque in nobis concupiscentiæ malæ, quando id quod non licet li-

[1] Ephes. v, 29. — [2] Rom. vii, 25. — [3] Ibid. 18. — [4] Galat. v, 16.

bet : sed non perficiuntur, cum legi Dei mente serviente libidines continentur. Et bonum fit, cum id quod male libet, vincente bona delectatione non fit : sed boni perfectio non impletur, quandiu legi peccati carne serviente libido illicit, et quamvis contineatur, tamen movetur. Non enim opus esset ut contineretur, nisi moveretur. Erit quandoque etiam perfectio boni, quando consumptio mali : illud summum, hoc erit nullum. Quod si in ista mortalitate sperandum putamus, fallimur. Tunc enim erit, quando mors non erit; et ibi erit, ubi vita æterna erit. In illo enim sæculo et in illo regno erit bonum summum, malum nullum; quando erit et ubi erit sapientiæ amor summus, continentiæ labor nullus. Non igitur mala est caro, si malo careat, id est, vitio quo vitiatus est homo, non factus male, sed ipse faciens. Ex utraque enim parte, id est, et anima et corpore a bono Deo factus bonus, ipse fecit malum quo factus est malus. A cujus mali reatu jam etiam solutus per indulgentiam, ne leve existimet esse quod fecit, adhuc cum suo vitio pugnat per continentiam. Absit autem ut insint ulla vitia in illa quæ futura est pace regnantibus : quandoquidem in isto bello quotidie minuuntur in proficientibus, non peccata solum, sed ipsæ quoque concupiscentiæ, cum quibus non consentiendo confligitur, et quibus consentiendo peccatur.

XXI. Quod ergo caro concupiscit adversus spiritum, quod non habitat in carne nostra bonum, quod lex in membris nostris repugnat legi mentis, non est duarum naturarum ex contrariis principiis facta commixtio, sed unius adversus se ipsam propter peccati meritum facta divisio. Non sic fuimus in Adam, antequam natura suo deceptore audito ac secuto, suum contempsisset atque offendisset auctorem; non est ista prior vita creati ho-

minis, sed posterior pœna damnati. Ex qua damnatione per Jesum Christum gratia liberati, cum pœna sua dimicant liberi, nondum salute plena, sed jam pignore salutis accepto : non liberati autem, et peccatis rei sunt, et suppliciis implicati. Post hanc vero vitam reis manebit in æternum pœna pro culpa ; liberis non remanebit in æternum nec culpa, nec pœna : sed permanebunt in æternum substantiæ bonæ spiritus et caro ; quas Deus bonus et immutabilis bonas, quamvis mutabiles, condidit. Permanebunt autem in melius commutatæ, nunquam jam in deterius mutandæ ; consumpto penitus omni malo, et quod homo fecit injuste, et quod passus est juste. Quibus duobus mali generibus omnino pereuntibus, quorum est unum præcedentis iniquitatis, alterum consequentis infelicitatis, erit hominis sine ulla pravitate voluntas recta. Ibi omnibus erit clarum atque perspicuum, quod nunc a fidelibus multis creditur, a paucis intelligitur, malum non esse substantiam, sed sicut vulnus in corpore, ita in substantia quæ se ipsam vitiavit, esse cœpisse peste inchoata, atque ibi esse desinere sanitate perfecta. Omni ergo malo exorto a nobis, et perdito in nobis, bono etiam nostro usque ad culmen felicissimæ incorruptionis et immortalitatis aucto atque perfecto, qualis erit utraque nostra substantia ? Quandoquidem nunc in ista corruptione et mortalitate, cum adhuc « Corpus corruptibile aggravat animam[1], » et quod Apostolus dicit : « Corpus mortuum est propter » peccatum[2], » tale tamen testimonium perhibet idem ipse carni nostræ, id est, parti nostræ infimæ atque terrenæ, ut dicat quod paulo ante commemoravi : « Nemo » unquam carnem suam odio habuit ; » statimque sub-

[1] Sap. IX, 15. — [2] Rom. VIII. 10.

jungat : « Sed nutrit eam et fovet, sicut et Christus Ec-
» clesiam. »

XXII. Quo igitur, non dico, errore, sed prorsus furore, Manichæi carnem nostram nescio cui fabulosæ genti tribuunt tenebrarum, quam volunt suam sine ullo initio malam semper habuisse naturam? cum verax Doctor viros diligere uxores suas exemplo suæ carnis hortetur, quos ad hoc ipsum Christi quoque et Ecclesiæ hortatur exemplo. Totus denique ipse apostolicæ Epistolæ locus, valde ad rem pertinens, recordandus est. « Viri, inquit,
» diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Eccle-
» siam, et se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret,
» mundans lavacro aquæ in verbo; ut exhiberet sibi ipse
» gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut
» rugam, aut aliquid hujusmodi; sed ut sit sancta et
» immaculata. Ita, inquit, et viri debent diligere uxores
» suas, sicut corpora sua. Qui diligit uxorem suam, se
» ipsum diligit. » Deinde subjunxit, quod jam commemoravimus : « Nemo enim unquam carnem suam odio
» habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ec-
» clesiam[1]. » Quid ad hæc dicit immundissimæ impietatis insania? Quid ad hæc dicitis, Manichæi? qui nobis velut ex apostolicis Litteris duas sine initio naturas, unam boni, alteram mali, conamini inducere; et apostolicas Litteras, quæ vos ab ista sacrilega perversitate corrigant, non vultis audire. Sicut legitis : « Caro concupiscit adversus
» spiritum[2]; et, Non habitat in carne mea bonum[3] : »
ita legite : « Nemo unquam carnem suam odio habuit,
» sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam[4]. »
Sicut legitis : « Video aliam legem in membris meis re-
» pugnantem legi mentis meæ[5] : » ita legite : « Sicut

[1] Ephes. v, 25-29. — [2] Galat. v, 17. — [3] Rom. vii, 18. — [4] Ephes. v, 29. — [5] Rom. vii, 23.

» Christus dilexit Ecclesiam, ita et viri debent diligere » uxores suas, sicut sua corpora. » Nolite in illis sanctæ Scripturæ testimoniis esse insidiosi, in his surdi; et eritis in utrisque correcti. Hæc enim si accipiatis ut dignum est, conabimini et illa intelligere ut verum est.

XXIII. Tres quasdam copulas nobis insinuavit Apostolus, Christum et Ecclesiam, virum et uxorem, spiritum et carnem. Horum priora posterioribus consulunt, posteriora prioribus famulantur. Omnia bona sunt, cum in eis quædam ordinis pulchritudinem excellenter præposita, quædam decenter subjecta custodiunt. Vir et uxor, quales secum esse debeant, præceptum accipiunt et exemplum. Præceptum est: « Mulieres viris suis sub» ditæ sint, sicut Domino; quia vir caput mulieris est: » et, Viri, diligite uxores vestras. » Exemplum autem datur mulieribus de Ecclesia, viris de Christo: « Sicut » Ecclesia, inquit, subdita est Christo, ita et mulieres » viris suis in omnibus[1]. » Similiter et viris dato præcepto, ut uxores suas diligant, adjecit exemplum: « Si» cut Christus dilexit Ecclesiam. » Sed viros et a re inferiore adhortatus est, id est, a corpore suo; non tantum a superiore, id est, a Domino suo. Non enim solum ait: « Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ec» clesiam, » quod est a superiore: verumetiam dixit: Viri « debent diligere uxores suas sicut corpora sua, » quod est ab inferiore: quia et superiora et inferiora bona sunt omnia. Nec tamen mulier a corpore vel carne accepit exemplum, ut ita esset subdita viro, sicut spiritui caro: sed aut consequenter Apostolus intelligi voluit, quod dicere prætermisit; aut forte quia caro concupiscit adversus spiritum in hujus vitæ mortalitate atque languore, ideo de illa noluit mulieri exemplum subjectionis adhi-

[1] Ephes. v, 29.

bere. Viris autem ideo voluit, quia etsi concupiscit spiritus adversus carnem, etiam in hoc ipso consulit carni: non sicut caro concupiscens adversus spiritum, nec spiritui consulit tali repugnatione, nec sibi. Non tamen ei spiritus bonus, sive ejus naturam per providentiam nutriendo ac fovendo, sive ejus vitiis per continentiam resistendo consuleret, nisi utraque substantia utriusque artificem Deum, etiam decore sui hujus ordinis indicaret. Quid est ergo quod vos vera dementia et Christianos esse jactatis, et contra Scripturas christianas oculis clausis, vel potius extinctis, tanta perversitate contenditis, et Christum asserentes in falsa carne apparuisse mortalibus, et Ecclesiam in anima ad Christum, in corpore ad diabolum pertinere, et sexum virilem atque muliebrem diaboli opera esse, non Dei, et spiritui carnem tanquam malam substantiam bonæ substantiæ cohærere.

XXIV. Si parum vobis videntur respondere quæ de apostolicis commemoravimus Litteris, audite adhuc alia, si aures habetis. Quid de carne Christi dicit insanissimus Manichæus? Quod non fuerit vera, sed falsa. Quid ad hoc dicit beatus Apostolus? « Memor esto Christum Jesum » surrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evan» gelium meum [1]. » Et ipse Christus Jesus: « Palpate, » inquit, et videte quia spiritus carnem et ossa non ha» bet, sicut me videtis habere [2]. » Quomodo est in eorum doctrina veritas, quæ prædicat quod in carne Christi erat falsitas? Quomodo in Christo non erat ullum malum, in quo erat tam grande mendacium? Quia videlicet hominibus nimium mundis malum est caro vera, et non est malum falsa pro vera: malum est caro vera nascentis ex David semine, et non est malum lingua falsa dicentis: « Palpate, et videte quia spiritus ossa et carnem non ha-

[1] 2 Tim. II, 8. — [2] Luc. XXIV, 39.

» bet, sicut me videtis habere. » De Ecclesia quid dicit deceptor hominum in mortifero errore? Quod ex parte animarum pertineat ad Christum, ex parte corporum ad diabolum? Quid ad hæc dicit Doctor gentium in fide et veritate: « Nescitis, inquit, quia corpora vestra mem- » bra sunt Christi [1]? » De sexu masculi et fœminæ quid dicit filius perditionis? Quod uterque sexus non ex Deo sit, sed ex diabolo. Quid ad hæc dicit Vas electionis? « Sicut, inquit, mulier ex viro, ita et vir per mulierem, » omnia autem ex Deo [2]. » De carne quid dicit per Manichæum spiritus immundus? Quod sit mala substantia, nec Dei, sed inimici creatura. Quid ad hæc dicit per Paulum Spiritus sanctus? « Sicut enim corpus unum est, « inquit, et membra habet multa, omnia autem membra » corporis cum sint multa, unum est corpus; ita et Chris- » tus. » Et paulo post: « Posuit, inquit, Deus membra, » singulum quodque eorum in corpore, prout voluit. » Item paulo post: « Deus, inquit, temperavit corpus, ei, » cui deerat majorem honorem dans, ut non essent scissuræ » in corpore, sed idem ipsum ut pro invicem sollicita » sint membra: et sive patitur unum membrum, com- » patiuntur omnia membra; sive glorificatur unum mem- » brum, congaudent omnia membra [3]. » Quomodo est mala caro, quando ipsæ animæ pacem membrorum ejus ut imitentur, monentur? Quomodo est inimici creatura, quando ipsæ animæ quæ corpora regunt, ut inter se inimicitiarum scissuras non habeant, exemplum de membris corporis sumunt, ut quod præstitit Deus corpori per naturam, ament et ipsæ hoc habere per gratiam? Merito ad Romanos cum scriberet: « Obsecro, inquit, vos, fra- » tres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora ves- » tra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem [4]. » Sine

[1] I Cor. VI, 15. — [2] Id. XI, 12. — [3] Id. XII, 12-25. — [4] Rom. XII, 1.

causa non tenebras lucem et lucem tenebras esse contendimus, si hostiam vivam, sanctam, Deo placentem de gentis tenebrarum corporibus exhibemus.

XXV. Sed, inquiunt, quomodo caro per quamdam similitudinem comparatur Ecclesiæ? Numquid Ecclesia concupiscit adversus Christum? cum idem Apostolus dixerit: « Ecclesia subdita est Christo [1]. » Plane Ecclesia subdita est Christo: quia ideo spiritus concupiscit adversus carnem, ut omni ex parte Christo subdatur Ecclesia; caro autem concupiscit adversus spiritum, quia nondum pacem, quæ perfecta promissa est, accepit Ecclesia. Ac per hoc Ecclesia subdita est Christo ex pignore salutis, et caro concupiscit adversus spiritum ex infirmitate languoris. Neque enim non Ecclesiæ membra erant iidem, quibus ista dicebat: « Spiritu ambulate, et concupiscen-» tias carnis ne perfeceritis. Caro enim concupiscit ad-» versus spiritum, et spiritus adversus carnem. Hæc enim » sibi invicem adversantur, ut non ea quæ vultis facia-» tis [2]. » Hæc utique Ecclesiæ dicebantur, quæ si Christo subdita non esset, non in ea spiritus adversus carnem per continentiam concupisceret. Propter quod poterant quidem concupiscentias carnis non perficere, sed carne concupiscente adversus spiritum non poterant ea facere quæ volebant, id est, etiam ipsas carnis concupiscentias non habere. Deinde, cur non confiteamur in hominibus spiritalibus Ecclesiam subditam Christo, in carnalibus autem adhuc concupiscere adversus Christum? An adversus Christum non concupiscebant, quibus dicebatur: « Di-» visus est Christus [3]? Et, Non potui loqui vobis quasi » spiritalibus, sed quasi carnalibus; tanquam parvulis » in Christo lac vobis potum dedi, non escam; nondum » enim poteratis; sed ne nunc quidem potestis,, adhuc

[1] Ephes. v, 24. — [2] Galat. v, 16, 17. — [3] 1 Cor. 1, 13.

» enim estis carnales. Cum enim sint in vobis æmulatio » et contentio, nonne carnales estis[1]? » Adversus quem concupiscit æmulatio et contentio, nisi adversus Christum? Has enim carnis concupiscentias Christus in suis sanat, sed in nullis amat. Unde sancta Ecclesia quandiu habet etiam membra talia, nondum est sine macula et ruga. Huc accedunt et illa peccata, pro quibus quotidiana vox totius Ecclesiæ est: « Dimitte nobis » debita nostra[2] : » a quibus ne spiritales putaremus alienos, non quicumque carnalium, nec ipsorum quicumque spiritalium, sed qui super pectus Domini discumbebat, et quem præ cæteris diligebat[3]: « Si diximus, inquit, quia peccatum non habemus, nos ipsos » decipimus, et veritas in nobis non est[4]. » In omni autem peccato plus in majore, minus in minore, tamen contra justitiam concupiscitur. Et de Christo scriptum est : « Qui factus est nobis sapientia a Deo et justitia, » et sanctificatio, et redemptio[5]. » In omni igitur peccato contra Christum sine dubio concupiscitur : sed qui sanat omnes languores nostros[6], cum perduxerit Ecclesiam ad promissam languoris sanitatem, tunc in nullo membrorum ejus quamlibet minima erit ulla macula aut ruga. Tunc nullo modo caro adversus spiritum concupiscet : et ideo nulla erit causa cur adversus carnem etiam spiritus concupiscat. Tunc finem accipiet omnis hæc pugna, tunc ambarum substantiarum erit summa concordia : tunc usque adeo ibi nullus erit carnalis, ut etiam caro ipsa sit spiritalis. Quod ergo nunc agit cum carne sua quisque secundum Christum vivens, cum et concupiscit adversus ejus malam concupiscentiam, quam sanandam continet, quam nondum sanatam tenet; et ta-

[1] I Cor. III, I. — [2] Matth. VI, 12. — [3] Joan. XIII, 23. — [4] I Joan. I, 8. — [5] I Cor. I, 30. — [6] Psal. CII, 3.

men ejus bonam nutrit naturam fovetque, quoniam « Nemo » unquam carnem suam odio habuit[1] : » hoc etiam agit cum Ecclesia Christus, quantum fas est comparare minora majoribus. Nam et correptionibus eam reprimit, ne impunitate inflata dissiliat; et consolationibus erigit, ne gravata infirmitate succumbat. Hinc est illud Apostoli : « Si » enim nos ipsos dijudicaremus, non judicaremur : cum » judicamur autem, a Domino corripimur, ne cum hoc » mundo damnemur[2]. » Et illud in Psalmo : « Secundum » multitudinem dolorum meorum in corde meo, consola» tiones tuæ jucundaverunt animam meam[3]. » Tunc ergo speranda est carnis nostræ sine ulla repugnatione perfecta sanitas, quando erit Ecclesiæ Christi sine ullo timore certa securitas.

XXVI. Hæc adversus Manichæos fallaciter continentes, pro veraci continentia disputasse suffecerit, ne continentiæ fructuosus et gloriosus labor, partem infimam nostram, id est, corpus, quando ab immoderatis et illicitis voluptatibus cohibet et refrenat, non salubriter castigare, sed insectari credatur hostiliter. Corpus quippe ab animi est quidem natura diversum, sed non est a natura hominis alienum. Non enim animus constat ex corpore; sed tamen homo ex animo constat et corpore : et utique Deus quem liberat, totum hominem liberat. Unde totum hominem etiam Salvator ipse suscepit, dignatus in nobis totum liberare quod fecit. Qui contra istam sentiunt veritatem, quid eis prodest libidines continere, si tamen aliquas continent? Quid in eis per continentiam potest fieri mundum, quorum continentia talis immunda est, quæ nec continentia nominanda est? Sentire quippe quod sentiunt, virus est diaboli; continentia vero munus est Dei. Sicut autem non omnis qui aliquid patitur, aut quoslibet

[1] Ephes. v, 29. — [2] I Cor. xi, 31, 32. — [3] Psal. xciii, 19.

dolores tolerantissime patitur, habet eam virtutem, quæ similiter Dei munus est, et patientia nuncupatur: multi enim tolerant multa tormenta, ne in suis criminibus prodant aut male sibi conscios, aut se ipsos; multi pro explendis ardentissimis libidinibus, et obtinendis, vel non relinquendis eis rebus quibus vinculo pravi amoris obstricti sunt; multi pro diversis et perniciosis, quibus vehementer tenentur, erroribus; quos omnes absit ut veram dicamus habere patientiam: ita non omnis qui aliquid continet, vel ipsas etiam carnis aut animi libidines mirabiliter continet, istam continentiam, de cujus utilitate et decore disserimus, habere dicendus est. Quidam enim, quod mirum dictu videri potest, per incontinentiam se continent; velut si se mulier contineat a marito, quia hoc juravit adultero. Quidam per injustitiam, velut si miscendi sexus non reddat conjux conjugi debitum, quia ipse vel ipsa jam potest vincere talem corporis appetitum. Item quidam continent decepti fide falsa, et vana sperantes, et vana sectantes: in quibus sunt omnes hæretici, et quicumque sub nomine religionis aliquo errore falluntur; quorum continentia vera esset, si esset et fides vera: cum vero illa propterea nec fides sit appellanda, quia falsa est, sine dubio et ista continentiæ nomine indigna est. Numquid enim continentiam, quam munus Dei verissime dicimus, dicturi sumus esse peccatum? Absit a nostris cordibus tam detestanda dementia. Beatus autem Apostolus ait: « Omne quod non est ex fide, peccatum est[1]. » Quæ igitur non habet fidem, nec continentia nominanda est.

XXVII. Sunt etiam qui aperte malignis serviendo dæmonibus a corporis voluptatibus continent, ut per eos expleant nefarias voluptates, quarum impetum ardorem-

[1] Rom. XIV, 23.

que non continent. Unde, ut aliquid dicam, et cætera propter sermonis longitudinem taceam; quidam non attingunt etiam uxores suas, dum quasi mundi per magicas artes pervenire ad uxores moliuntur alienas. O mirabilem continentiam, imovero nequitiam atque immunditiam singularem. Si enim vera esset continentia, magis ab adulterio, quam propter adulterium perpetrandum, carnis concupiscentia debuit a conjugio continere. Hanc quippe concupiscentiam carnis relaxare solet continentia conjugalis, ejusque frenis hactenus moderamen imponere, ut nec in ipso conjugio immoderata licentia diffluatur, sed custodiatur modus, aut infirmitati conjugis debitus, cui hoc non secundum imperium præcipit[1], sed secundum veniam concedit Apostolus; aut filiis procreandis accommodatus, quæ una fuit causa miscendæ invicem carnis et patribus quondam et matribus sanctis. Id autem faciens continentia, id est, moderans et quodam modo limitans in conjugibus carnis concupiscentiam, et ejus inquietum atque inordinatum motum certis quodam modo finibus ordinans, bene utitur hominis malo, quem facit et vult perficere bonum: sicut Deus utitur etiam hominibus malis, propter eos quos perficit bonos.

XXVIII. Absit ergo ut continentiam, de qua Scriptura dicit: « Et hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus » esset hoc donum[2], » etiam eos habere dicamus, qui continendo, vel erroribus serviunt, vel aliquas minores cupiditates ideo vincunt, ut alias expleant, quarum granditate vincuntur. Ea vero quæ vera est desuper veniens continentia, non aliis malis mala premere alia, sed bonis mala sanare vult omnia. Cujus ut breviter complectar actionem, omnibus prorsus delectationibus concupiscentiæ, quæ adversantur delectationi sapientiæ, coërcendis

[1] 1 Cor. VII, 6. — [2] Sap. VIII, 21.

atque sanandis invigilat officium continentiæ. Unde angustius eam sine dubitatione metiuntur, qui solas libidines corporis cohibere definiunt : melius profecto illi, qui non addunt corporis, sed generaliter libidinem sive cupiditatem regendam dicunt ad continentiam pertinere. Quæ cupiditas in vitio ponitur, nec tantum est corporis, verum et animi. Etenim si cupiditas corporis est in fornicationibus et ebrietatibus, numquid inimicitiæ, contentiones, æmulationes, postremo animositates ; in corporis voluptatibus, ac non potius in animi motibus et perturbationibus exercentur? Carnis tamen opera hæc omnia nuncupavit Apostolus, sive quæ ad animum, sive quæ ad carnem proprie pertinerent, ipsum scilicet hominem nomine carnis appellans[1]. Opera quippe hominis sunt quæ non dicuntur Dei ; quoniam homo qui hæc agit, secundum se ipsum vivit, non secundum Deum, in quantum hæc agit. Sunt autem alia opera hominis, quæ magis dicenda sunt opera Dei. « Deus est enim, inquit Apostolus, qui operatur in vobis et velle et operari » pro bona voluntate[2]. » Inde est et illud : « Quotquot » enim Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei[3]. »

XXIX. Spiritus itaque hominis adhærens Spiritui Dei, concupiscit adversus carnem, id est, adversus se ipsum ; sed pro se ipso, ut motus illi sive in carne, sive in anima, secundum hominem, non secundum Deum, qui sunt adhuc per acquisitum languorem, continentia cohibeantur, propter acquirendam salutem : ut homo non secundum hominem vivens, jam possit dicere : « Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus[4]. » Ubi enim non ego, ibi felicius ego : ut quando secundum hominem reprobus ullus motus exurgit, cui non consentit qui mente legi Dei servit, dicat etiam illud :

[1] Galat. v, 19. — [2] Philip. II, 13. — [3] Rom. VIII, 14. — [4] Galat. II, 20.

« Jam non ego operor illud[1]. » Talibus quippe et illa dicuntur, quæ sicut eorum socii participesque debemus audire : « Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum » sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; » quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mor» tui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo » in Deo : cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et » vos apparebitis cum illo in gloria[2]. » Quibus loquatur intelligamus, imo vero attentius audiamus. Nam quid hoc planius, quid apertius? Eis certe loquitur, qui consurrexerant cum Christo, nondum utique carne, sed mente; quos mortuos dicit, et magis hinc vivos : nam « Vita vestra, inquit, abscondita est cum Christo in » Deo. » Talium mortuorum vox est : « Vivo autem jam » non ego; vivit vero in me Christus[3]. » Quorum ergo vita erat abscondita in Deo, admonentur, et exhortantur, ut membra sua mortificent quæ sunt super terram. Id enim sequitur : « Mortificate ergo membra vestra quæ » sunt super terram[4]. » Et ne quisquam nimis tardus membra ista visibilia corporis mortificanda putaret a talibus, continuo quid dicat aperiens : « Fornicationem, » inquit, immunditiam, perturbationem, concupiscen» tiam malam, et avaritiam quæ est idolorum servitus. » Ita-ne vero credendum est, quod isti qui jam mortui erant, eorumque vita abscondita erat cum Christo in Deo, adhuc fornicabantur, adhuc in moribus immundis operibusque vivebant, adhuc perturbationibus, concupiscentiæ malæ, atque avaritiæ serviebant? Quis demens ista de talibus senserit? Quid ergo vult ut mortificent, opere scilicet continentiæ, nisi motus ipsos adhuc in sua quadam interpellatione, sine nostræ mentis consensione, sine membrorum corporalium operatione viventes? Et

[1] Rom. VII, 17. — [2] Coloss. III, 1-4. — [3] Galat. II, 20. — [4] Coloss. III, 5.

quomodo isti mortificantur opere continentiæ, nisi cum eis mente non consentitur, nec exhibentur eis arma corporis membra; et quod est majus, atque vigilantia continentiæ majore curandum, ipsa etiam nostra cogitatio, quamvis eorum quodam modo suggestione et quasi susurratione tangatur, tamen ab eis ne oblectetur avertitur, et ad superna delectabilius cogitanda convertitur; ob hoc ea nominans in sermonibus, ne habitetur in eis, sed fugiatur ab eis? Quod fit, si efficaciter audiamus, ipso adjuvante qui hoc per Apostolum suum præcipit : « Quæ » sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei se» dens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram[1]. »

XXX. Cum autem mala illa commemorasset, adjunxit atque ait : « Propter quæ venit ira Dei in filios » infidelitatis[2]. » Utique salubriter terruit, ne putarent fideles propter solam fidem suam, etiamsi in his malis viverent, se posse salvari, apostolo Jacobo contra istum sensum voce manifestissima reclamante ac dicente : « Si » fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat, » numquid poterit fides salvare eum[3]? » Unde et hic Doctor gentium propter illa mala venire iram Dei dixit in filios infidelitatis. Cum autem dicit : « In quibus et » vos aliquando ambulastis, cum viveretis in illis[4], » satis ostendit quod in illis jam non viverent. His quippe mortui erant, ut eorum vita in Deo cum Christo esset abscondita. Cum ergo jam in illis non viverent, mortificare jam talia jubebantur. Ipsis quippe in eisdem non viventibus illa vivebant; sicut paulo ante jam ostendi : et membra dicebantur ipsorum, ea videlicet vitia quæ in membris habitabant ipsorum, modo locutionis per id quod continet id quod continetur, sicut dicitur : Totum forum inde loquitur, cum homines loquantur qui sunt in

1 Coloss. III, 1, 2. — 2 Ibid. 6. — 3 Jacob. II, 14. — 4 Coloss. III, 7.

foro. Ipso locutionis modo in Psalmo canitur: « Omnis » terra adoret te [1]: » id est, omnes homines qui sunt in terra.

XXXI. « Nunc autem deponite, inquit, et vos uni» versa [2]: » et commemorat plura ejusmodi mala. Sed quid est, quod ei non sufficit dicere: « Deponite vos uni» versa: » sed addita conjunctione dixit: « Et vos? » Nisi ne propterea se putarent hæc mala facere, atque impune in eis vivere, quia fides eorum liberaret eos ab ira, quæ venit in filios infidelitatis ista facientes, et in his sine fide viventes. Deponite, inquit, et vos illa mala propter quæ venit ira Dei in filios infidelitatis; nec vobis eorum impunitatem propter fidei meritum promittatis. Non autem diceret: « Deponite, » eis qui jam deposuerant ex ea parte qua talibus vitiis non consentiebant, nec sua membra eis arma peccati dabant, nisi quia in hoc facto est, et in hac adhuc operatione versatur, quandiu mortales sumus, vita sanctorum. Dum enim spiritus concupiscit adversus carnem, hæc magna intentione res agitur, delectationibus pravis, libidinibus immundis, motibus carnalibus atque turpibus, suavitate sanctitatis, amore castitatis, spiritali vigore, et continentiæ decore resistitur: sic deponuntur ab eis, qui mortui sunt eis, nec consentiendo vivunt in eis. Sic, inquam, deponuntur, dum continuata continentia ne resurgant premuntur. Quisquis quasi securus ab hac eorum depositione cessaverit, illico in arcem mentis prosilient, eamque inde ipsa deponent, atque in suam redigent servitutem, turpiter deformiterque captivam. Tunc regnabit peccatum in hominis mortali corpore ad obediendum desideriis ejus [3]: tunc sua membra exhibebit arma iniquitatis peccato, et erunt novissima illius pejora prioribus [4]: Multo est enim tolera-

[1] Psal. LXV, 4. — [2] Coloss. III, 8. — [3] Rom. VI, 12. — [4] Matth. XII, 45.

bilius certamen hujusmodi non cœpisse, quam cœptum reliquisse conflictum, et factum ex bono præliatore vel etiam ex victore captivum. Unde Dominus non ait : Qui cœperit ; sed, « Qui perseveraverit usque in finem, hic » salvus erit [1]. »

XXXII. Sive autem ne vincamur acriter confligentes, sive aliquoties vel etiam insperata vel inopinata facilitate vincentes, ei qui nobis dat continentiam demus gloriam. Meminerimus quemdam Justum dixisse in abundantia sua : « Non movebor in æternum [2] : demonstratumque illi esse quam temere hoc dixerit. tanquam suis viribus tribuens, quod ei desuper præstabatur. Hoc autem ipso confitente didicimus : mox enim adjunxit : « Domine, in » voluntate tua præstitisti decori meo virtutem ; avertisti » autem faciem tuam, et factus sum conturbatus [3]. » Per medicinalem providentiam paululum desertus est a rectore, ne per exitialem superbiam desereret ipse rectorem. Sive ergo hic, ubi cum vitiis nostris domandis minuendisque confligimus ; sive ibi, quod in fine futurum est, ubi omni hoste, quia omni peste carebimus ; id nobiscum salubriter agitur : « Ut qui gloriatur, in Domino » glorietur [4]. »

[1] Matth. x, 22. — [2] Psal. xxix, 7. — [3] Ibid. 8. — [4] I Cor. I, 31.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE BONO CONJUGALI

LIBER UNUS [1].

IN HOC LIBRO DOCET AUGUSTINUS, NUPTIAS MULTIS NOMINIBUS ESSE HONORABILES, ET NON TANTUM IN FORNICATIONIS COMPARATIONE, SED EX PROPRIO GENERE BONAS AC DE SE AB OMNI PECCATO IMMUNES. CONTINENTIAM VERO LONGE ESSE PRÆSTANTIOREM OSTENDIT : ADEOQUE NUPTIAS, QUAS OLIM NECESSARIAS AD PROPAGANDUM DEI POPULUM, PER QUEM CHRISTUS PROPHETARETUR ET NASCERETUR, IN USU HABERE SANCTI DEBUERUNT, NUNC TEMPORIS POSTQUAM DICTUM EST : « QUI POTEST CAPERE CAPIAT, » NON AMPLECTENDAS NISI AB IIS QUI SE CONTINERE NON VALENT. CÆTERUM CONTINENTES NOSTROS ANTIQUIS ILLIS CONJUGATIS, ABRAHAMO NOMINATIM ET SARÆ, VIX ULLA RATIONE CONFERRI, NEDUM IIS PRÆFERRI POSSE; QUIPPE QUI ET CONTINENTIÆ VIRTUTEM IN ANIMI HABITU TENUERUNT NUBENTES, ET OBEDIENTIÆ LAUDE, QUA TANQUAM MATRICE VIRTUTES OMNES CONTINENTUR, QUAM MAXIME EXCELLUERUNT.

I. Quoniam unusquisque homo [2] humani generis pars est, et sociale quiddam est humana natura, magnumque

[1] Scriptus circiter annum Christi 401. — Vide Retract. lib. II, cap. 22. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXII.

habet et naturale bonum, vim quoque amicitiæ : ob hoc ex uno Deus voluit omnes homines condere, ut in sua societate non sola similitudine generis, sed etiam cognationis vinculo tenerentur. Prima itaque naturalis humanæ societatis copula vir et uxor est. Quos nec ipsos singulos condidit Deus, et tanquam alienigenas junxit[1] : sed alteram creavit ex altero ; signans etiam vim conjunctionis in latere, unde illa detracta, formata est. Lateribus enim sibi junguntur, qui pariter ambulant, et pariter quo ambulant intuentur. Consequens est connexio societatis in filiis, qui unus honestus fructus est, non conjunctionis maris et fœminæ, sed concubitus. Poterat enim esse in utroque sexu, etiam sine tali commixtione, alterius regentis, alterius obsequentis amicalis quædam et germana conjunctio.

II. Nec nunc opus est, ut scrutemur, et in ea quæstione definitam sententiam proferamus, unde primorum hominum proles posset existere, quos benedixerat Deus, dicens : « Crescite, et multiplicamini, et implete ter» ram[2], » si non peccassent : cum mortis conditionem corpora eorum peccando meruerint, nec esse concubitus nisi mortalium corporum possit. Plures enim de hac re sententiæ diversæque extiterunt : et si examinandum sit, veritati divinarum Scripturarum quænam earum potissimum congruat, prolixæ disputationis negotium est. Sive ergo sine coëundi complexu alio aliquo modo, si non peccassent, habituri essent filios ex munere omnipotentissimi Creatoris, qui potuit etiam ipsos sine parentibus condere, qui potuit carnem Christi in utero virginali formare, et ut etiam ipsis infidelibus loquar, qui potuit apibus prolem sine concubitu dare : sive ibi multa mystice ac figurate dicta sint, aliterque sit intelligendum quod

[1] Gen. II, 21. — [2] Id. I, 28.

scriptum est: « Implete terram, et dominamini ejus, » id est, ut plenitudine et perfectione vitæ ac potestatis id fieret, ut ipsum quoque incrementum et multiplicatio qua dictum est: « Crescite, et multiplicamini, » provectu mentis et copia virtutis intelligatur, sicut in Psalmo positum est: « Multiplicabis me in anima mea virtute [1]; » nec data sit homini prolis ista successio, nisi posteaquam causa peccati futura erat in morte decessio: sive corpus non spiritale illis hominibus, sed primo animale factum erat: ut obedientiæ merito postea fieret spiritale, ad immortalitatem capessendam, non post mortem, quæ invidia diaboli intravit in orbem terrarum, et facta est pœna peccati [2]; sed per illam commutationem quam significat Apostolus, ubi ait: « Deinde nos viventes qui reliqui su- » mus, simul cum illis rapiemur in nubibus in obviam » Christo in aëra [3]: » ut illa corpora primi conjugii et mortalia fuisse intelligamus prima conformatione, et tamen non moritura nisi peccassent, sicut minatus erat Deus: tanquam si vulnus minaretur, quia vulnerabile corpus erat: quod tamen non accidisset, nisi fieret quod ille vetuisset. Ita ergo possent etiam per concubitum talium corporum generationes subsistere, quæ usque ad certum modum, haberent incrementum, nec vergerent tamen in senium; aut usque in senium, nec tamen in mortem, donec illa benedictionis multiplicatione terra impleretur. Si enim vestibus Israëlitarum præstitit Deus per annos quadraginta sine ullo detrimento proprium statum [4]: quanto magis præstaret corporibus obedientium præcepto suo felicissimum quoddam temperamentum certi status, donec in melius converterentur, non morte hominis qua corpus ab anima deseritur, sed beata com-

[1] Psal. CXXXVII, 5, juxta LXX. — [2] Sap. II, 24. — [3] I Thess. IV, 16. — [4] Deut. XXIX, 5.

mutatione a mortalitate ad immortalitatem, ab animali ad spiritalem qualitatem. Harum sententiarum quæ vera sit, vel si alia vel aliæ possunt adhuc ex illis verbis exculpi, quærere ac disserere longum est.

III. Illud nunc dicimus, secundum istam conditionem nascendi et moriendi, quam novimus, et in qua creati sumus, aliquid boni esse conjugium masculi et fœminæ: cujus confœderationem ita divina Scriptura commendat, ut nec dimissæ a viro nubere liceat alteri, quandiu vir ejus vivit; nec dimisso ab uxore liceat alteram ducere, nisi mortua fuerit quæ recessit. Bonum ergo conjugii, quod etiam Dominus in Evangelio confirmavit, non solum quia prohibuit dimittere uxorem [1], nisi ex causa fornicationis, sed etiam quia venit invitatus ad nuptias, cur sit bonum merito quæritur. Quod mihi non videtur propter solam filiorum procreationem, sed propter ipsam etiam naturalem in diverso sexu societatem. Alioquin non jam diceretur conjugium in senibus, præsertim si vel amisissent filios, vel minime genuissent. Nunc vero in bono licet annoso conjugio, et si emarcuit ardor ætatis inter masculum et fœminam, viget tamen ordo charitatis inter maritum et uxorem: quia quanto meliores sunt, tanto maturius a commixtione carni suæ pari consensu se continere cœperunt, non ut necessitatis esset postea non posse quod vellent, sed ut laudis esset primum noluisse quod possent. Si ergo servatur fides honoris et obsequiorum invicem debitorum ab alterutro sexu, etiamsi languescentibus et prope cadaverinis utriusque membris, animorum tamen rite conjugatorum tanto sincerior, quanto probatior, et tanto securior, quanto placidior castitas perseverat. Habent etiam id bonum conjugia, quod carnalis vel juvenilis incontinentia, etiamsi vitiosa est, ad

[1] Matth. XIX, 9, et Joan. II.

propagandæ prolis redigitur honestatem, ut ex malo libidinis aliquid boni faciat copulatio conjugalis. Deinde quia reprimitur, et quodam modo verecundius æstuat concupiscentia carnis, quam temperat parentalis affectus. Intercedit enim quædam gravitas fervidæ voluptatis, cum in eo quod sibi vir et mulier adhærescunt, pater et mater esse meditantur.

IV. Huc accedit, quia in eo ipso quod sibi invicem conjuges debitum solvunt, etiamsi id aliquanto intemperantius et incontinentius expectant, fidem tamen sibi pariter debent. Cui fidei tantum juris tribuit Apostolus, ut eam potestatem appellaret, dicens : « Mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir : similiter autem » et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier[1]. » Hujus autem fidei violatio dicitur adulterium, cum vel propriæ libidinis instinctu, vel alienæ consensu, cum altero vel altera contra pactum conjugale concumbitur : atque ita frangitur fides ; quæ in rebus etiam corporeis et abjectis magnum animi bonum est ; et ideo eam saluti quoque corporali qua etiam vita nostra ista continetur, certum est debere præponi. Etsi enim exigua palea præ multo auro pene res nulla est : fides tamen cum in negotio paleæ, sicut in auro sincera servatur, non ideo minor est quia in re minore servatur. Cum vero ad peccatum admittendum adhibetur fides, mirum si fides appellanda est : verumtamen qualiscumque sit, si et contra ipsam fit, pejus fit : nisi cum propterea deseritur, ut ad veram fidem ac legitimam redeatur, id est, ut peccatum emendetur, voluntatis pravitate correcta. Tanquam si quis cum hominem solus expoliare non possit, inveniat socium iniquitatis, et cum eo paciscatur ut simul id faciant spoliumque partiantur, quo facinore commisso

[1] 1 Cor. VII, 4.

totum solus auferat. Dolet quidem ille, et fidem sibi servatam non esse conqueritur : verum in ipsa sua querela cogitare debet, potius in bona vita ipsi humanæ societati fuisse servandam, ne præda iniqua ex homine fieret, si sentit quam inique sibi in peccati societate servata non fuerit. Ille quippe utrobique perfidus, profecto sceleratior judicandus est. At si id quod male fecerant ei displicuisset, et propterea cum participe facinoris prædam dividere noluisset, ut homini cui ablata fuerat, redderetur, eum perfidum nec perfidus diceret. Ita mulier si fide conjugali violata fidem servet adultero, utique mala est: sed si nec adultero, pejor est. Porro si eam flagitii pœniteat, et ad castitatem rediens conjugalem, pacta ac placita adulterina rescindat, miror si eam fidei violatricem vel ipse adulter putabit.

V. Solet etiam quæri, cum masculus et fœmina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiæ sint vocandæ. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alterius eorum id inter eos placuerit, et prolis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur. Cæterum si vel utrumque vel unum horum desit, non invenio quemadmodum has nuptias appellare possimus. Etenim si aliquam sibi vir ad tempus adhibuerit, donec aliam dignam vel honoribus vel facultatibus suis inveniat, quam comparem ducat; ipso animo adulter est, nec cum illa quam cupit invenire, sed cum ista cum qua sic cubat, ut cum ea non habeat maritale consortium. Unde et ipsa hoc sciens ac volens. impudice

utique miscetur ei, cum quo non habet fœdus uxorium. Verumtamen si ei thori fidem servet, et cum ille uxorem duxerit, nubere ipsa non cogitet, atque a tali prorsus opere continere se præparet, adulteram quidem fortassis facile appellare non audeam, non peccare tamen quis dixerit, cum eam viro, cujus uxor non est, misceri sciat? Jamvero si ex illo concubitu, quantum ad ipsam attinet, nonnisi filios velit, et quidquid ultra causam procreandi patitur invita patiatur : multis quidem ista matronis anteponenda est; quæ tametsi non sunt adulteræ, viros tamen suos plerumque etiam continere cupientes ad reddendum carnale debitum cogunt, non desiderio prolis, sed ardore concupiscentiæ ipso suo jure intemperanter utentes : in quarum tamen nuptiis bonum est hoc ipsum quod nuptæ sunt. Ad hoc enim nuptæ sunt, ut illa concupiscentia redacta ad legitimum vinculum, non deformis et dissoluta fluitaret, habens de se ipsa irrefrenabilem carnis infirmitatem, de nuptiis autem indissolubilem fidei societatem; de se ipsa progressum immoderate coëundi, de nuptiis modum caste procreandi. Etsi enim turpe est libidinose uti velle marito; honestum est tamen nolle misceri nisi marito, et non parere nisi de marito. Sunt item viri usque adeo incontinentes, ut conjugibus nec gravidis parcant. Quidquid ergo inter se conjugati immodestum, inverecundum, sordidum gerunt, vitium est hominum, non culpa nuptiarum.

VI. Jam in ipsa quoque immoderatiore exactione debiti carnalis, quam eis non secundum imperium præcipit, sed secundum veniam concedit Apostolus, ut etiam præter causam procreandi sibi misceantur; etsi eos pravi mores ad talem concubitum impellunt, nuptiæ tamen ab adulterio seu fornicatione defendunt. Neque enim illud propter nuptias admittitur, sed propter nuptias ignosci-

tur. Debent ergo sibi conjugati non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem, liberorum procreandorum causa, quæ prima est humani generis in ista mortalitate societas; verumetiam infirmitatis invicem excipiendæ, ad illicitos concubitus evitandos, mutuam quodam modo servitutem; ut etsi alteri eorum perpetua continentia placeat, nisi ex alterius consensu non possit. Et ad hoc enim uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir [1]; similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier: ut et quod non filiorum procreandorum, sed infirmitatis et incontinentiæ causa expetit, vel ille de matrimonio, vel illa de marito, non sibi alterutrum negent: ne per hoc incidant in damnabiles corruptelas, tentante Satana, propre incontinentiam, vel amborum, vel cujusquam eorum. Conjugalis enim concubitus generandi gratia, non habet culpam; concupiscentiæ vero satiandæ, sed tamen cum conjuge, propter thori fidem, venialem habet culpam: adulterium vero sive fornicatio lethalem habet culpam. Ac per hoc melior est quidem ab omni concubitu continentia, quam vel ipse matrimonialis concubitus, qui fit causa gignendi: sed quia illa continentia meriti amplioris est reddere vero debitum conjugale, nullius est criminis, exigere autem ultra generandi necessitatem, culpæ venialis, fornicari vero vel mœchari, puniendi criminis; cavere debet charitas conjugalis, ne dum sibi quærit unde amplius honoretur, conjugi faciat unde damnetur. « Qui enim dimittit uxo-» rem suam, excepta causa fornicationis, facit eam mœ-» chari [2]. » Usque adeo fœdus illud initum nuptiale cujusdam sacramenti res est, ut nec ipsa separatione irritum fiat: quandoquidem vivente viro, et a quo relicta

[1] 1 Cor. VII, 4. — [2] Matth. V, 32.

est, mœchatur si alteri nupserit; et ille hujus mali causa est qui reliquit.

VII. Miror autem, si quemadmodum licet dimittere adulteram uxorem, ita liceat, ea dimissa, alteram ducere. Facit enim de hac re sancta Scriptura difficilem nodum, dicente Apostolo, ex præcepto Domini mulierem a viro non debere discedere; quod si discesserit, manere inuptam, aut viro suo reconciliari [1]: cum recedere utique et manere innupta, nisi ab adultero viro non debeat, ne recedendo ab eo qui adulter non est, faciat eum mœchari. Reconciliari autem viro vel tolerando, si se ipsa continere non potest, vel correcto, forsitan juste potest. Quomodo autem viro possit esse licentia ducendæ alterius, si adulteram reliquerit, cum mulieri non sit nubendi alteri, si adulterum reliquerit, non video. Quæ si ita sunt, tantum valet illud sociale vinculum conjugum, ut cum causa procreandi colligetur, nec ipsa causa procreandi solvatur. Possit enim homo dimittere sterilem uxorem, et ducere de qua filios habeat: et tamen non licet; et nostris quidem jam temporibus ac more Romano, nec superducere, ut amplius habeat quam unam vivam: et utique relicta adultera vel relicto adultero possent plures nasci homines, si vel illa alteri nuberet, vel ille alteram duceret. Quod tamen si non licet, sicut divina regula præscribere videtur; quem non faciat intentum, quid sibi velit tanta firmitas vinculi conjugalis? Quod nequaquam puto tantum valere potuisse, nisi alicujus rei majoris ex hac infirma mortalitate hominum quoddam sacramentum adhiberetur, quod deserentibus hominibus atque id dissolvere cupientibus, inconcussum illis maneret ad pœnam. Siquidem interveniente divortio non aboletur illa confœderatio nuptialis: ita ut sibi conjuges sint, etiam

[1] 2 Cor. VII, 10.

separati; cum illis autem adulterium committant, quibus fuerint etiam post suum repudium copulati, vel illa viro, vel ille mulieri. Nec tamen nisi in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus[1], talis est causa cum uxore. Cæterum aliter se habere jura gentilium, quis ignorat, ubi interposito repudio sine reatu aliquo ultionis humanæ, et illa cui voluerit nubit, et ille quam voluerit ducit. Cui consuetudini simile aliquid, propter Israëlitarum duritiam, videtur permisisse Moyses de libello repudii. [2] Qua in re exprobratio quam approbatio divortii magis apparet.

VIII. « Honorabiles ergo nuptiæ in omnibus, et tho» rus immaculatus[3]. Quod non sic dicimus bonum, ut in fornicationis comparatione sit bonum : alioquin duo mala erunt, quorum alterum pejus: aut bonum erit et fornicatio, quia est pejus adulterium; pejus est enim alienum matrimonium violare, quam meretrici adhærere : et bonum adulterium, quia est pejor incestus; pejus est enim cum matre quam cum aliena uxore concumbere : et donec ad ea perveniatur, quæ, sicut Apostolus ait: « Turpe » est etiam dicere [4], » omnia bona erunt in comparatione pejorum. Hoc autem falsum esse, quis dubitet? Non ergo duo mala sunt connubium et fornicatio, quorum alterum pejus: sed duo bona sunt connubium et continentia, quorum alterum est melius. Sicut ista temporalis sanitas et imbecillitas, non sunt duo mala, quorum alterum pejus : sed ista sanitas et immortalitas duo bona sunt, quorum alterum melius. Item scientia et vanitas non duo mala sunt, quorum vanitas pejus : sed scientia et charitas duo bona sunt, quorum charitas melius. Namque « Scientia destruetur, » ait Apostolus; et

[1] Psal. XLVII, 2. — [2] Deut. XXIV, 1, et Matth. XIX, 8. — [3] Hebr. III, 14. — [4] Ephes. V, 12.

tamen huic tempori necessaria est: « Charitas autem nun» quam cadet[1]. » Sic et mortalis ista generatio, propter quam fiunt nuptiæ, destruetur : ab omni autem concubitu immunitas, et hic angelica meditatio est, et permanet in æternum. Sicut autem jejuniis sacrilegorum meliora sunt prandia justorum : ita nuptiæ fidelium virginitati anteponuntur impiarum. Verumtamen neque ibi prandium jejunio, sed justitia sacrilegio : neque hic nuptiæ virginitati, sed fides impietati præfertur. Ad hoc enim justi, cum opus est, prandent, ut tanquam boni domini quod justum et æquum est servis corporibus præbeant : ad hoc autem sacrilegi jejunant, ut dæmonibus serviant. Sic ad hoc nubunt fideles, ut maritis pudice copulentur : ad hoc autem sunt virgines impiæ, ut a vero Deo fornicentur. Sicut ergo bonum erat quod Martha faciebat, occupata circa ministerium sanctorum, sed melius quod Maria soror ejus sedens ad pedes Domini, et audiens verbum ejus[2] : ita bonum Susannæ in conjugali castitate laudamus[3] ; sed tamen ei bonum viduæ Annæ[4], ac multo magis Mariæ virginis anteponimus[5]. Bonum erat quod faciebant, quæ de substantia sua Christo ac Discipulis ejus necessaria ministrabant ; sed melius qui omnem suam substantiam dimiserunt, ut expeditiores eumdem Dominum sequerentur. In his autem binis bonis, sive quæ isti, sive quæ Martha et Maria faciebant, fieri non posset quod melius est, nisi altero prætermisso aut relicto. Unde intelligendum est, non ideo malum putandum esse nuptias, quia nisi ab eis abstineatur, non potest haberi vidualis castitas aut virginalis integritas. Neque enim ideo malum erat quod Martha faciebat, quia nisi inde abstineret soror ejus, non faceret quod melius erat : aut ideo

[1] I Cor. XIII, 8. — [2] Luc. X, 39, 40. — [3] Dan. XIII, 22. — [4] Luc. II, 36. — [5] Id. I, 27.

malum est suscipere justum aut prophetam in domum suam, quia nec domum habere debet, ut quod melius est faciat, qui vult ad perfectionem Christum sequi.

IX. Sane videndum est alia bona nobis Deum dare, quæ propter se ipsa expetenda sunt, sicut est sapientia, salus, amicitia; alia quæ propter aliquid sunt necessaria, sicut doctrina, cibus, potus, somnus, conjugium, concubitus. Horum enim quædam necessaria sunt propter sapientiam, sicut doctrina; quædam propter salutem, sicut cibus, et potus, et somnus; quædam propter amicitiam, sicut nuptiæ vel concubitus : hinc enim subsistit propagatio generis humani, in quo societas amicalis magnum bonum est. His itaque bonis quæ propter aliud necessaria sunt, qui non ad hoc utitur propter quod instituta sunt, peccat, alias venialiter, alias damnabiliter. Quisquis vero eis propter hoc utitur, propter quod data sunt, bene facit. Cui ergo non sunt necessaria, si non eis utitur, melius facit. Proinde ista bona cum opus habemus, bene volumus : sed melius ea nolumus quam volumus; quia tunc melius non habemus, cum ea necessaria non habemus. Ac per hoc bonum est nubere, quia bonum est filios procreare, matremfamilias esse[1] : sed melius est non nubere, quia melius est ad ipsam humanam societatem hoc opere non egere. Ita enim jam se se habet humanum genus, ut (aliis qui se continent, non solum per nuptias occupatis, sed multis etiam per illicitos concubitus luxuriantibus, bono Creatore de malis eorum faciente quod bonum est) non desit numerositas prolis et abundantia successionis, unde sanctæ amicitiæ conquirantur. Ex quo colligitur, primis temporibus generis humani, maxime propter Dei populum propagandum, per quem et prophetaretur et nasceretur Princeps et Salvator

[1] I Tim. V, 14.

omnium populorum, uti debuisse sanctos isto, non propter se expetendo, sed propter aliud necessario bono nuptiarum : nunc vero cum ad ineundam sanctam et sinceram societatem undique ex omnibus gentibus copia spiritalis cognationis exuberet, etiam propter solos filios connubia copulare cupientes, ut ampliore continentiæ bono potius utantur admonendi sunt.

X. Sed novi qui murmurent : Quid si, inquiunt, omnes homines velint ab omni concubitu continere ; unde subsistet genus humanum? Utinam omnes hoc vellent, duntaxat in charitate de corde puro et conscientia bona et fide non ficta[1] : multo citius Dei civitas compleretur, et accelerarctur terminus sæculi. Quid enim aliud hortari apparet Apostolum, ubi ait, cum inde loqueretur : « Vellem omnes esse sicut me ipsum[2]. » Aut illo loco : « Hoc autem dico, fratres, tempus breve est, reliquum » est ut et hi qui habent uxores tanquam non habentes » sint, et qui flent tanquam non flentes, et qui gaudent » tanquam non gaudentes, et qui emunt tanquam non » ementes, et qui utuntur hoc mundo tanquam non utan» tur. Præterit enim figura hujus mundi : volo vos sine sol» licitudine esse. » Deinde subjungit : « Qui sine uxore est, » cogitat ea quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino. » Qui autem matrimonio conjunctus est, cogitat quæ sunt » mundi, quomodo placeat uxori. Et divisa est mulier » innupta et virgo : quæ innupta est, sollicita est ea quæ » sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu : quæ » autem nupta est, sollicita est quæ sunt mundi, quomodo » placeat viro[3]. » Unde mihi videtur hoc tempore solos eos qui se non continent, conjugari oportere, secundum illam ejusdem Apostoli sententiam : « Quod si se non con» tinent, nubant; melius est enim nubere quam uri. »

[1] I Tim. I, 5. — [2] I Cor. VII, 7. — [3] Ibid. 29-34.

XI. Nec ipsis tamen peccatum sunt nuptiæ, quæ si in comparatione fornicationis eligerentur, minus peccatum essent quam fornicatio, sed tamen peccatum essent. Nunc autem quid dicturi sumus adversus evidentissimam vocem Apostoli dicentis : « Quod vult, faciat ; non peccat, si » nubat[1]. » Et, « Si acceperis uxorem, non peccasti ; et » si nupserit virgo, non peccat. » Hinc certe jam dubitare fas non est, nuptias non esse peccatum. Non itaque nuptias secundum veniam concedit Apostolus[2] : nam quis ambigat absurdissime dici, non eos peccasse quibus venia datur? Sed illum concubitum secundum veniam concedit, qui fit per incontinentiam, non sola causa procreandi, et aliquando nulla causa procreandi ; quem nuptiæ non fieri cogunt, sed ignosci impetrant : si tamen non ita sit nimius, ut impediat quæ seposita esse debent tempora orandi, nec immutetur in eum usum qui est contra naturam, de quo Apostolus tacere non potuit, cum de corruptelis nimiis immundorum et impiorum hominum loqueretur. Concubitus enim necessarius causa generandi, inculpabilis et solus ipse nuptialis est. Ille autem qui ultra istam necessitatem progreditur, jam non rationi, sed libidini obsequitur. Et hunc tamen non exigere, sed reddere conjugi, ne fornicando damnabiliter peccet, ad personam pertinet conjugalem. Si autem ambo tali concupiscentiæ subiguntur, rem faciunt non plane nuptiarum. Verumtamen si magis in sua conjunctione diligunt quod honestum, quam quod inhonestum est, id est, quod est nuptiarum, quam id quod non est nuptiarum, hoc eis auctore Apostolo secundum veniam conceditur : cujus delicti non habent hortatrices nuptias, sed deprecatrices, si Dei misericordiam non a se avertant, vel non abstinendo quibusdam diebus ut orationibus va-

[1] I Cor. VII, 36. — [2] Rom. I, 26.

cent, et per hanc abstinentiam sicut per jejunia commendent preces suas, vel immutando naturalem usum in eum usum qui est contra naturam, quod damnabilius fit in conjuge.

XII. Nam cum ille naturalis usus, quando prolabitur ultra pacta nuptialia, id est, ultra propagandi necessitatem, venialis sit in uxore, in meretrice damnabilis; iste qui est contra naturam, execrabiliter fit in meretrice, sed execrabilius in uxore. Tantum valet ordinatio Creatoris et ordo creaturæ, ut in rebus ad utendum concessis, etiam cum modus exceditur, longe sit tolerabilius, quam in eis quæ concessa non sunt, vel unus vel rarus excessus. Et ideo in re concessa immoderatio conjugis, ne in rem non concessam libido prorumpat, toleranda est. Hinc est etiam quod longe minus peccat quamlibet assiduus ad uxorem, quam vel rarissimus ad fornicationem. Cum vero vir membro mulieris non ad hoc concesso uti voluerit, turpior est uxor si in se, quam si in alia fieri permiserit. Decus ergo conjugale est castitas procreandi, et reddendi carnalis debiti fides : hoc est opus nuptiarum, hoc ab omni crimine defendit Apostolus dicendo : « Et si acceperis uxorem, non peccasti : et si nupserit virgo, non » peccat. » Et, « Quod vult, faciat; non peccat, si nubat. » Exigendi autem debiti ab alterutro sexu immoderatior progressio, propter illa quæ supra dixit, conjugibus secundum veniam conceditur.

XIII. Quod ergo ait : « Quæ innupta est, cogitat ea » quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu, » non sic accipiendum est, ut putemus non esse sanctam corpore Christianam conjugem castam. Omnibus quippe fidelibus dictum est : « Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo[1]. »

[1] 1 Cor. vi, 19.

Sancta sunt ergo etiam corpora conjugatorum, fidem sibi et Domino servantium. Cui sanctitati cujuslibet eorum, nec infidelem conjugem obsistere, sed potius sanctitatem uxoris prodesse infideli viro, aut sanctitatem viri prodesse infideli uxori, idem Apostolus testis est, dicens : « Sanctificatus est enim vir infidelis in uxore, et sanctificata » est mulier infidelis in fratre[1]. » Proinde illud dictum est secundum ampliorem sanctitatem innuptarum quam nuptarum, cui merces etiam debetur amplior secundum quod isto bono illud est melius; quia et hoc solum cogitat, quomodo placeat Domino. Neque enim fœmina fidelis, servans pudicitiam conjugalem, non cogitat quomodo placeat Domino, sed utique minus; quia cogitat etiam quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Hoc enim de illis dicere voluit, quod possunt habere quodam modo de necessitate connubii, ut cogitent quæ sunt mundi, quomodo placeant viris suis.

XIV. Quod utrum de omnibus nuptis dixerit, an de talibus quales ita multæ sunt, ut pene omnes putari possint, non immerito dubitatur. Neque enim et illud quod de innuptis ait : « Quæ innupta est, cogitat ea quæ sunt » Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu, » ad omnes innuptas pertinet; cum sint quædam viduæ mortuæ, quæ in deliciis vivunt[2]. Verumtamen quod attinet ad quamdam distinctionem et quasi proprietatem innuptarum atque nuptarum, sicut nimium detestanda est, quæ continens a nuptiis, id est, a re concessa, non continet a delictis, vel luxuriæ, vel superbiæ, vel curiositatis et verbositatis : ita rara nupta est, quæ in ipso quoque obsequio conjugali non cogitat nisi quomodo placeat Deo, ornando se, non in tortis crinibus, aut auro et margaritis et veste pretiosa[3], sed quod decet mulieres promittentes

[1] I Cor. VII, 14. — [2] I Tim. V, 6. — [3] Id. II, 9, 10.

pietatem per bonam conversationem. Talia quippe conjugia Petrus quoque apostolus præcipiendo describit : « Similiter, inquit, mulieres obaudientes maritis suis ; ut » et si qui non credunt verbo, per mulierum conversa- » tionem sine loquela lucrifieri possint, videntes timorem » et castam conversationem vestram : ut sint non quæ a » foris ornantur capillorum incrispationibus, aut circum- » datæ auro, aut veste decora ; sed ille absconditus cor- » dis vestri homo in illa perpetuitate quieti et modesti » spiritus, qui et apud Dominum locuples est. Nam sic » quædam sanctæ mulieres quæ in Dominum sperabant, » ornabant se, obsequentes viris suis ; quomodo Sara ob- » audiebat Abrahæ, dominum illum vocans ; cujus factæ » estis filiæ benefacientes, et non timentes ullum vanum » timorem. Viri simili ratione concordes et caste viventes » cum uxoribus vestris, et tanquam vasi infirmiori et » subjecto tribuite honorem, quasi cohæredibus gratiæ, » et videte ne impediantur orationes vestræ[1].» Ita-ne vero conjugia talia non cogitant ea quæ sunt Domini, quomodo placeant Domino? Sed perrara sunt. Quis negat? et in ipsa raritate pene omnes qui tales sunt, non ut tales essent conjuncti sunt, sed jam conjuncti tales facti sunt.

XV. Qui enim nostri temporis homines Christiani nuptiarum vinculo liberi valentes ab omni concubitu se continere, cum jam « Tempus » esse perspicerent, sicut scriptum est : « Non amplectendi, sed abstinendi ab » amplexu[2]. » non potius eligerent vel virginalem vel vidualem continentiam conservare, quam tribulationem carnis, sine qua conjugia esse non possunt[3] (ut alia taceantur a quibus parcit Apostolus), nullo jam cogente humanæ societatis officio sustinere? Sed cum dominante concupiscentia fuerint copulati, si eam postea vicerint,

[1] I Petr. III, 1-7. — [2] Eccle. III, 5. — [3] I Cor. VII, 28.

quia non ita licet dissolvere conjugium, sicut licebat non colligare, fiunt tales quales profitetur forma nuptiarum; ita ut vel pari consensu ascendant celsiorem sanctitatis gradum, aut si non ambo sunt tales, erit qui talis est non exactor, sed redditor debiti, servans in omnibus castam religiosamque concordiam. Illis vero temporibus, cum adhuc propheticis sacramentis salutis nostræ mysterium velabatur, etiam qui ante nuptias tales erant, officio propagandi nuptias copulabant, non victi libidine, sed ducti pietate: quibus si optio talis daretur, qualis revelato Novo Testamento data est, dicente Domino: « Qui potest capere capiat[1], » non eos dubitat etiam cum gaudio suscepturos fuisse, qui diligenter intentus legit quomodo conjugibus utebantur, cum et plures habere uni viro licebat, quas castius habebat quam nunc unam quilibet istorum, quibus videmus quid secundum veniam concedat Apostolus[2]. Habebant enim eas in opere generandi, non in morbo desiderii sicut gentes quæ ignorant Deum[3]. Quod tam magnum est, ut multi hodie facilius se tota vita ab omni concubitu abstineant, quam modum teneant non coëundi; nisi prolis causa, si matrimonio copulentur. Nempe multos habemus fratres et socios cœlestis hæreditatis utriusque sexus continentes sive expertos nuptias, sive ab omni tali commixtione integros, nempe innumerabiles sunt: quem tandem audivimus inter familiaria colloquia, sive eorum qui conjugati sunt, sive qui fuerunt, indicantem nobis nunquam se conjugi esse commixtum, nisi sperando conceptum? Quod ergo præcipiunt conjugatis Apostoli, hoc est, nuptiarum: quod autem venialiter concedunt, aut quod impedit orationes, non cogunt nuptiæ, sed ferunt.

[1] Matth. XIX, 22. — [2] I Cor. VII, 6. — [3] I Thess. IV, 5.

XVI. Itaque si forte, quod utrum fieri possit ignoro, magisque fieri non posse existimo; sed tamen si forte ad tempus adhibita concubina filios solos ex eadem commixtione quæsiverit: nec si ista conjunctio vel earum nuptiis præponenda est, quæ veniale illud operantur. Quid enim sit nuptiarum, considerandum est, non quid sit nubentium et immoderatius nuptiis utentium. Neque enim si agris inique ac perperam invasis ita quisque utatur, ut ex eorum fructibus largas eleemosynas faciat, ideo rapinam justificat: neque si alius ruri paterno vel juste quæsito avarus incumbat, ideo culpanda est juris civilis regula, qua possessor legitimus factus est. Nec tyrannicæ factionis perversitas laudabilis erit, si regia clementia tyrannus subditos tractet; nec vituperabilis ordo regiæ potestatis, si rex crudelitate tyrannica sæviat. Aliud est namque injusta potestate juste velle uti, et aliud est justa potestate injuste uti. Ita nec concubinæ ad tempus adhibitæ, si filiorum causa concumbant, justum faciunt concubinatum suum; nec conjugatæ, si cum maritis lasciviant, nuptiali ordini crimen imponunt.

XVII. Posse sane fieri nuptias ex male conjunctis, honesto postea placito consequente, manifestum est. Semel autem initum connubium in civitate Dei nostri, ubi etiam ex prima duorum hominum copula quoddam sacramentum nuptiæ gerunt, nullo modo potest nisi alicujus eorum morte dissolvi. Manet enim vinculum nuptiarum, etiamsi proles, cujus causa initum est, manifesta sterilitate non subsequatur: ita ut jam scientibus conjugibus non se filios habituros, separare se tamen vel ipsa causa filiorum atque aliis copulare non liceat. Quod si fecerint, cum eis quibus se copulaverint, adulterium committunt, ipsi autem conjuges manent. Plane uxoris voluntate adhibere aliam, unde communes filii nascantur

unius commixtione ac semine, alterius autem jure ac potestate, apud antiquos patres fas erat : utrum et nunc fas sit, non temere dixerim. Non est enim nunc propagandi necessitas, quæ tunc fuit, quando et parientibus conjugibus alias propter copiosiorem posteritatem superducere licebat, quod nunc certe non licet. Nam tantum affert opportunitatis ad aliquid juste agendum seu non agendum temporum secreta distinctio, ut nunc melius faciat, qui nec unam duxerit, nisi se continere non possit. Tunc autem etiam plures inculpabiliter ducebant, et qui se multo facilius continere possent, nisi aliud pietas illo tempore postularet. Sicut enim sapiens et justus, qui jam concupiscit dissolvi et esse cum Christo, et hoc magis optimo delectatur[1], jam non hic vivendi cupiditate, sed consulendi officio sumit alimentum, ut maneat in carne, quod necessarium est propter alios : sic misceri fœminis jure nuptiarum officiosum fuit tunc sanctis viris, non libidinosum.

XVIII. Quod enim est cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem generis : et utrumque non est sine delectatione carnali : quæ tamen modificata, et temperantia refrenante in usum naturalem redacta, libido esse non potest[2]. Quod est autem in sustentanda vita illicitus cibus, hoc est, in quærenda prole fornicarius vel adulterinus concubitus. Et quod est in luxuria ventris et gutturis illicitus cibus, hoc est in libidine nullam prolem quærente illicitus concubitus. Et quod est in cibo licito nonnullis immoderatior appetitus, hoc est in conjugibus venialis ille concubitus. Sicut ergo satius est emori fame, quam idolothytis vesci (6) : ita satius est defungi sine liberis, quam ex illicito coïtu stirpem quærere. Undecumque autem nascantur homines, si paren-

[1] Philip. 1, 23. — [2] Vide 2 Retr. 22.

tum vitia non sectentur, et Deum recte colant, honesti et salvi erunt. Semen enim hominis ex qualicumque homine, Dei creatura est, et eo male utentibus male erit, non ipsum aliquando malum erit. Sicut autem filii boni adulterorum, nulla defensio est adulteriorum : sic mali conjugatorum, nullum crimen est nuptiarum. Proinde sicut patres temporis Novi Testamenti ex officio consulendi alimenta sumentes, quamvis ea cum delectatione naturali carnis acciperent, nullo modo tamen comparabantur delectationi eorum qui immolatitio vescebantur, aut eorum qui quamvis licitas escas, tamen immoderatius assumebant[1]; sic patres temporis Veteris Testamenti, consulendi officio concumbebant, quorum delectatio illa naturalis nequaquam usque ad irrationalem aut nefariam libidinem relaxata, nec turpitudini stuprorum nec conjugatorum intemperantiæ conferenda est. Eadem quippe vena charitatis, nunc spiritaliter, tunc carnaliter propter illam matrem Jerusalem propagandi erant filii : sed diversa opera patrum non faciebat nisi diversitas temporum. Sic autem necesse erat ut carnaliter coïrent, etiam non carnales Prophetæ; sicut necesse erat ut carnaliter vescerentur, etiam non carnales Apostoli.

XIX. Quotquot ergo nunc sunt quibus dicitur : « Si » se non continent, nubant[2]; » non comparandæ sunt tunc etiam nubentibus sanctis. Ipsæ quidem nuptiæ in omnibus gentibus eadem sunt filiorum procreandorum causa, qui qualeslibet postea fuerint, ad hoc tamen institutæ sunt nuptiæ, ut ordinate honesteque nascantur. Sed homines qui se non continent, tanquam ascendunt in nuptias gradu honestatis : qui autem se sine dubio continerent, si hoc illius temporis ratio permisisset, quodam modo descenderunt in nuptias gradu pietatis. Ac

[1] 1 Cor. VIII, 7. — [2] 1 Cor. VII, 9.

per hoc quamvis utrorumque nuptiæ, in quantum nuptiæ sunt, quia procreandi causa sunt, æqualiter bonæ sint; hi tamen homines conjugati illis hominibus conjugatis non sunt comparandi. Habent enim isti quod illis propter honestatem nuptiarum, quamvis ad nuptias non pertineat, secundum veniam concedatur, id est, progressum illum qui excedit generandi necessitatem, quod illi non habebant. Sed neque hi, si qui forte nunc inveniuntur, qui non quærunt in connubio nec appetunt, nisi propter quod institutæ sunt nuptiæ, coæquari possunt illis hominibus. In istis enim carnale est ipsum desiderium filiorum; in illis autem spiritale erat, quia sacramento illius temporis congruebat. Nunc quippe nullus pietate perfectus filios habere nisi spiritaliter quærit: tunc vero ipsius pietatis erat operatio, etiam carnaliter filios propagare; quia illius populi generatio nuntia futurorum erat, et ad dispensationem propheticam pertinebat.

XX. Ideoque non sicut uni viro etiam plures habere licebat uxores, ita uni fœminæ plures viros, nec prolis ipsius causa, si forte illa parere posset, ille generare non posset. Occulta enim lege naturæ amant singularitatem quæ principantur: subjecta vero non solum singula singulis, sed si ratio naturalis vel socialis admittit, etiam plura uni non sine decore subduntur. Neque enim sic habet unus servus plures dominos, quomodo plures servi unum dominum. Ita duobus seu pluribus maritis vivis nullam legimus servisse sanctarum, plures autem fœminas uni viro legimus [1], cum gentis illius societas sinebat, et temporis ratio suadebat: neque enim contra naturam nuptiarum est. Plures enim fœminæ ab uno viro fœtari possunt: una vero a pluribus non potest: (hæc est principiorum vis): sicut multæ animæ uni Deo recte sub-

[1] *Subaudi*, servisse.

duntur. Ideoque non est verus Deus animarum nisi unus, una vero anima per multos falsos deos fornicari potest, non fœcundari.

XXI. Sed quoniam ex multis animis una civitas futura est habentium animam unam et cor unum in Deum; quæ unitatis nostræ perfectio post hanc peregrinationem futura est, ubi omnium cogitationes nec latebunt invicem, nec inter se in aliquo repugnabunt: propterea sacramentum nuptiarum temporis nostri sic ad unum virum et unam uxorem redactum est, ut Ecclesiæ dispensatorem non liceat ordinare, nisi unius uxoris virum[1]. Quod acutius intellexerunt, qui nec eum qui catechumenus vel paganus habuerit alteram, ordinandum esse censuerunt (7). De sacramento enim agitur, non de peccato. Nam in baptismo peccata omnia dimittuntur. Sed qui dixit: « Si acceperis uxorem, non peccasti; et si nupserit virgo, non peccat: » et; » Quod vult faciat, non peccat si nubat[2]: » satis declaravit nuptias nullum esse peccatum. Propter sacramenti autem sanctitatem, sicut fœmina etiamsi catechumena fuerit vitiata, non potest post baptismum inter Dei virgines consecrari: ita non absurde visum est eum qui excessit uxorum numerum singularem, non peccatum aliquod commisisse, sed normam quamdam sacramenti amisisse; non ad vitæ bonæ meritum, sed ad ordinationis ecclesiasticæ signaculum necessariam. Ac per hoc sicut plures uxores antiquorum patrum significaverunt futuras nostras ex omnibus gentibus Ecclesias uni viro subditas Christo: ita noster antistes unius uxoris vir significat ex omnibus gentibus unitatem uni viro subditam Christo: quæ tunc perficietur, cum revelaverit occulta tenebrarum, et manifestaverit

[1] Act. IV, 32; I Tim. III, 2, et Tit. I, 6. — [2] I Cor. VII, 28.

cogitationes cordis, ut tunc laus sit unicuique a Deo[1]. Nunc autem sunt manifestæ, sunt latentes dissensiones, etiam salva charitate, inter eos qui unum et in uno futuri sunt: quæ tunc utique nullæ erunt. Sicut ergo sacramentum pluralium nuptiarum illius temporis significavit futuram multitudinem Deo subjectam in terrenis omnibus gentibus: sic sacramentum nuptiarum singularum nostri temporis significat unitatem omnium nostrum subjectam Deo futuram in una cœlesti civitate. Itaque sicut duobus pluribusve servire, sic a viro vivo in alterius transire connubium, nec tunc licuit, nec nunc licet, nec unquam licebit. Apostatare quippe ab uno Deo, et ire in alterius adulterinam superstitionem, semper est malum. Nec causa ergo numerosioris prolis fecerunt sancti nostri, quod Cato[2] dicitur fecisse Romanus, ut traderet vivus uxorem etiam alterius domum filiis impleturam[1]. In nostrarum quippe nuptiis plus valet sanctitas sacramenti, quam fœcunditas uteri.

XXII. Si ergo et illi qui propter solam generationem, propter quam sunt institutæ nuptiæ, conjunguntur, non comparantur patribus, multo aliter ipsos filios quam isti quærentibus; quandoquidem filium immolare jussus Abraham, intrepidus ac devotus, quem de tanta desperatione susceperat, unico non pepercit, nisi eo prohibente manum deponeret, quo jubente levaverat[3]. Restat ut videamus, utrum saltem continentes nostri conjugatis illis patribus comparandi sint; nisi forte jam isti præferendi sunt eis, quibus nondum quos conferamus invenimus. Majus enim bonum erat in illorum nuptiis, quam est bonum proprium nuptiarum, cui procul dubio bonum continentiæ præferendum est: quia non tali officio quærebant illi filios ex nuptiis, quali ducuntur isti, ex

[1] I Cor. VI, 5. — [2] Cato minor, apud Plutarch, — [3] Gen. XXII, 12.

quodam sensu naturæ mortalis successionem decessioni requirentis. Quod quisquis bonum negat, ignorat Deum omnium bonorum a cœlestibus usque ad terrena, ab immortalibus usque ad mortalia Creatorem. Hoc autem sensu generandi nec bestiæ penitus carent, et maxime alites, quarum in promptu est cura nidificandi, et quædam conjugiorum similitudo ad simul procreandum atque nutriendum. Sed illi homines istum naturæ mortalis affectum, cujus in suo genere castitas accedente Dei cultu, sicut quidam intellexerunt[1], in tricenario fructu ponitur, longe sanctiore mente superabant, qui de suis nuptiis filios propter Christum quærebant, ad genus ejus secundum carnem distinguendum ab omnibus gentibus : sicut Deo disponere placuit, ut hoc præ cæteris ad eum prophetandum valeret, quod prænuntiabatur ex quo etiam genere et ex qua gente esset in carne venturus. Valde ergo nostrorum fidelium castis nuptiis amplius bonum erat, quod pater Abraham in suo femore noverat[2], cui manum subdere famulum jussit, ut de uxore quæ a filio esset ducenda juraret. Ponens enim manum sub femore hominis, et jurans per Deum cœli, quid aliud significabat, nisi in ea carne, quæ ex illo femore originem duceret, Deum cœli esse venturum? Bonum ergo sunt nuptiæ, in quibus tanto meliores sunt conjugati, quanto castiores ac fideliores Deum timent, maxime si filios, quos carnaliter desiderant, etiam spiritaliter nutriant.

XXIII. Nec quod purificari lex hominem et post conjugalem concubitum jubet, peccatum esse declarat; si non est ille qui secundum veniam conceditur, qui etiam nimius impedit orationes. Sed sicut multa lex ponit in sacramentis et umbris futurorum; quædam in semine quasi materialis informitas, quæ formata corpus hominis

[1] Vide lib. de Virginitate, cap. 45. — [2] Gen. XXIV, 2.

redditura est, in significatione posita est vitæ informis et ineruditæ : a qua informitate quoniam oportet hominem doctrinæ forma et eruditione mundari, in hujus rei signum illa purificatio præcepta est post seminis emissionem. Neque enim et in somnis peccato fit[1] : et tamen etiam ibi præcepta est purificatio. Aut si et hoc peccatum quisquam putat, non arbitrans accidere nisi ex aliquo hujusmodi desiderio, quod procul dubio falsum est : numquid et solita menstrua peccata sunt fœminarum? a quibus tamen eas eadem legis vetustas præcepit expiari[2] ; non nisi propter ipsam materialem informitatem, quæ facto conceptu tanquam in ædificationem corporis additur : ac per hoc cum informiter fluit, significari per illam lex voluit animum sine disciplinæ forma indecenter fluidum ac dissolutum ; quem formari oportere significat, cum talem fluxum corporis jubet purificari. Postremo numquid et mori peccatum est, aut mortuum sepelire non etiam bonum opus humanitatis est? Et tamen purificatio etiam inde mandata est[3] : quia et mortuum corpus vita deserente, peccatum non est, sed peccatum significat animæ desertæ a justitia.

XXIV. Bonum, inquam, sunt nuptiæ, et contra omnes calumnias possunt sana ratione defendi. Nuptiis tamen sanctorum patrum, non quas nuptias, sed quam continentiam comparem quæro : imo non nuptias nuptiis, nam par in omnibus munus est mortali hominum naturæ datum; sed homines qui nuptiis utuntur, aliis hominibus qui longe aliter nuptiis usi sunt quos conferam quoniam non invenio, quinam continentes illis conjugatis conferendi sint requirendum est. Nisi forte Abraham continere se non posset a nuptiis propter regnum cœlorum, qui unicum prolis pignus, propter quod nuptiæ charæ sunt,

[1] Levit. xv, 16. — [2] Ibid. 26. — [3] Num. xix, 11.

potuit intrepidus immolare propter regnum cœlorum[1].

XXV. Continentia quippe, non corporis, sed animi virtus est. Virtutes autem animi aliquando in opere manifestantur, aliquando in habitu latent, sicut martyrii virtus emicuit aparuitque tolerando passiones : sed quam multi sunt in eadem virtute animi, quibus tentatio deest, qua id quod intus est in conspectu Dei, etiam in hominum procedat, nec tunc esse incipiat, sed tunc innotescat. Jam enim erat in Job patientia, quam noverat Deus[2], et cui testimonium perhibebat; sed hominibus innotuit tentationis examine ; et quod latebat intrinsecus, per ea quæ forinsecus illata sunt, non natum, sed manifestatum est. Habebat utique et Timotheus virtutem continendi a vino, quam non ei abstulit Paulus, monendo ut vino modico uteretur propter stomachum et frequentes suas infirmitates[3] ; alioquin perniciose docebat, ut propter salutem corpori fieret in animo damnum virtutis : sed quia poterat ea virtute salva fieri quod monebat, ita relaxata est corpori utilitas bibendi, ut maneret in animo habitus continendi. Ipse est enim habitus, quo aliquid agitur, cum opus est ; cum autem non agitur, potest agi, sed non opus est. Hunc habitum circa continentiam quæ fit a concubitu, non habent illi quibus dicitur : « Si se non » continent, nubant[4]. » Hunc vero habent quibus dicitur : « Qui potest capere, capiat[5]. » Sic usi sunt perfecti animi bonis terrenis ad aliud necessariis per hunc habitum continentiæ, quo eis non obligarentur, et quo possent eis etiam non uti, si non opus esset. Nec quisquam eis bene utitur, nisi qui et non uti potest. Multi quidem facilius se abstinent ut non utantur, quam temperent ut bene utantur : nemo tamen eis potest sapienter uti, nisi qui

[1] Gen. XXII, 12. — [2] Job. I, 20. — [3] I Tim. V, 23. — [4] I Cor. VII, 9. — [5] Matth. XIX, 12.

potest et continenter non uti. Ex hoc habitu et Paulus dicebat: «Scio et abundare et penuriam pati[1].» Penuriam quippe pati, quorumcumque hominum est; sed scire penuriam pati, magnorum est. Sic et abundare quis non potest? Scire autem et abundare, non nisi eorum est quos abundantia non corrumpit.

XXVI. Verum ut apertius intelligatur, quomodo sit virtus in habitu, etiamsi non sit in opere, loquor de exemplo, de quo nullus dubitat catholicorum Christianorum. Dominus enim noster Jesus Christus, quod in veritate carnis esurierit ac sitierit, manducaverit et biberit[2], nullus ambigit eorum qui ex ejus Evangelio fideles sunt. Num igitur non erat in illo continentiæ virtus a cibo et potu, quanta erat in Joanne Baptista? « Venit enim » Joannes non manducans neque bibens, et dixerunt : » Dæmonium habet : venit Filius hominis et manducans » et bibens, et dixerunt : Ecce vorax et potator vini, » amicus publicanorum et peccatorum[3]. » Numquid non talia dicuntur in domesticos ejus, patres nostros, ex alio genere utendi terrenis quantum ad concubitum pertinet : Ecce homines libidinosi et immundi, amatores fœminarum et lasciviarum? Et tamen sicut in illo illud non erat verum; quamvis verum esset, quod non sicut Joannes abstineret a manducando et bibendo; ipse enim apertissime verissimeque ait : « Venit Joannes non manducans, » neque bibens, venit Filius hominis manducans et bi» bens : » sic nec hoc in illis patribus verum est; quamvis venerit modo Apostolus Christi non conjugatus nec generans, quem dicant Pagani : Magus erat; venerit autem tunc Propheta Christi nuptias faciens et filios procreans, quem dicant Manichæi : Mulierosus erat; « Et » justificata est, inquit, sapientia a filiis suis[4]. » Quod

[1] Philip. IV, 12. — [2] Matth. IV, 2. — [3] Id. XI, 18. — [4] Ibid. 19.

Dominus ibi subjecit, cum de Joanne ac de se illa dixisset : « Justificata est, inquit, sapientia a filiis suis. » Qui vident continentiæ virtutem in habitu animi semper esse debere, in opere autem pro rerum ac temporum opportunitate manifestari : sicut virtus patientiæ sanctorum Martyrum in opere apparuit, cæterorum vero æque sanctorum in habitu fuit. Quocirca sicut non est impar meritum patientiæ in Petro qui passus est, et in Joanne qui passus non est : sic non est impar meritum continentiæ in Joanne qui nullas expertus est nuptias (8), et in Abraham qui filios generavit. Et illius enim cœlibatus, et illius connubium pro temporum distributione Christo militarunt : sed continentiam Joannes et in opere, Abraham vero in solo habitu habebat.

XXVII. Illo itaque tempore cum et lex, dies Patriarcharum subsequens, maledictum dixit, qui non excitaret semen in Israël, et qui poterat non promebat, sed tamen habebat[1]. Ex quo autem venit plenitudo temporis, ut diceretur : « Qui potest capere, capiat[2] ; » ex illo usque adhuc, et deinceps usque in finem, qui habet operatur ; qui operari noluerit, non se habere mentiatur. Ac per hoc ab eis qui corrumpunt bonos mores colloquiis malis, inani et vana versutia dicitur homini Christiano continenti et nuptias recusanti : Tu ergo melior quam Abraham? Quod ille cum audierit, non perturbetur; nec audeat dicere : Melior, nec a proposito delabatur : illud enim non vere dicit, hoc non recte facit. Sed dicat : Ego quidem non sum melior quam Abraham, sed melior est castitas cœlibum quam castitas nuptiarum : quarum Abraham unam habebat in usu, ambas in habitu. Caste quippe conjugaliter vixit : esse autem castus sine conjugio potuit, sed tunc non oportuit. Ego vero facilius non

[1] Deut. xxv, et Galat. iv, 4. — [2] Matth. xix, 12.

utor nuptiis quibus est usus Abraham, quam sic utar nuptiis quemadmodum est usus Abraham : et ideo melior sum illis qui per animi incontinentiam non possunt quod ego, non illis qui propter temporis differentiam non fecerunt quod ego. Quod enim ego nunc ago, melius illi egissent, si tunc agendum esset : quod autem illi egerunt, sic ego non agerem, et si nunc agendum esset. Aut si talem se iste sentit et novit, ut salva et permanente in habitu animi sui virtute continentiæ, si ad usum nuptiarum ex aliquo religionis officio descendisset, talis maritus et talis pater esset, qualis fuit Abraham; audeat plane respondere illi captioso interrogatori, et dicere : Non sum quidem melior quam Abraham, in hoc duntaxat genere continentiæ, qua ille non carebat, etsi non apparebat; sed sum talis, non aliud habens, sed aliud agens. Dicat plane ista : quia et si voluerit gloriari, non erit insipiens[1]; veritatem enim dicit. Si autem parcit, ne quis eum existimet super id quod eum videt, aut audit aliquid ex illo; auferat a persona sua nodum quæstionis, et non de homine, sed de re ipsa respondeat, et dicat : Qui tantum potest, talis est qualis fuit Abraham. Potest autem fieri ut minor sit continentiæ virtus in animo ejus qui non utitur nuptiis, quibus est usus Abraham : sed tamen major est, quam in animo ejus qui propterea tenuit conjugii castitatem, quia non potuit ampliorem. Sic et fœmina innupta, quæ cogitat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu[2], cum audierit impudentem illum percontatorem dicentem : Tu ergo melior quam Sara? respondeat : Ego melior sum, sed iis quæ virtute hujus continentiæ carent, quod de Sara non credo : fecit ergo illa cum ista virtute quod illi tempori

[1] 2 Cor. xii, 6. — [2] 1 Cor. vii, 34.

congruebat, a quo ego sum immunis, ut in meo etiam corpore appareat quod illa in animo conservabat.

XXVIII. Res ergo ipsas si comparemus, nullo modo dubitandum est meliorem esse castitatem continentiæ quam castitatem nuptialem, cum tamen utrumque sit bonum : homines vero cum comparamus, ille est melior qui bonum amplius quam alius habet. Porro qui amplius ejusdem generis habet, et id quod minus est habet : qui autem tantummodo quod minus est habet, id quod est amplius non utique habet. In sexaginta enim sunt et triginta, non in triginta sunt et sexaginta. Non operari autem ex eo quod habet, in distributione officiorum positum est, non in egestate virtutum : quia nec bono misericordiæ caret, qui non invenit miseros quibus possit misericorditer subvenire.

XXIX. Huc accedit, quia non recte comparantur homines hominibus ex uno aliquo bono. Fieri enim potest ut alius non habeat aliquid quod alius habet, sed aliud habeat quod pluris æstimandum est. Majus enim bonum est obedientiæ quam continentiæ. Nam connubium nusquam nostrarum Scripturarum auctoritate damnatur, inobedientia vero nusquam absolvitur. Si ergo proponatur virgo permansura, sed tamen inobediens, et maritata quæ virgo permanere non posset, sed tamen obediens, quam meliorem dicamus? Minus laudabilem quam si virgo esset, an damnabilem sicut virgo est? Ita si conferas ebriosam virginem sobriæ conjugatæ, quis dubitet eamdem ferre sententiam? Nuptiæ quippe et virginitas duo bona sunt, quorum alterum majus : sobrietas autem et ebriositas, sicut obedientia et contumacia, illa bona sunt, hæc mala. Melius est autem habere omnia bona vel minora, quam magnum bonum cum magno malo : quia et in corporis bonis melius est habere

Zacchæi staturam cum sanitate, quam Goliæ cum febre.

XXX. Recte plane quæritur, non utrum omnimodis inobediens virgo conjugatæ obedienti, sed minus obediens obedientiori comparanda sit; quia et illa nuptialis castitas est, et ideo bonum est, sed minor quam virginalis. Tanto ergo minor in bono obedientiæ, quanto major in bono castitatis, si altera alteri comparetur, quæ præponenda sit judicat, qui primo ipsam castitatem et obedientiam comparans, videt omnium virtutum quodam modo matrem esse obedientiam. Ac per hoc ideo potest esse obedientia sine virginitate, quia virginitas ex consilio est, non ex præcepto. Obedientiam vero illam dico, qua præceptis obtemperatur. Ideoque obedientia præceptorum sine virginitate quidem potest, sed sine castitate esse non potest. Ad castitatem namque pertinet non fornicari, non mœchari, nullo illicito concubitu maculari: quæ qui non observant, contra præcepta Dei faciunt, et ob hoc extorres sunt a virtute obedientiæ. Virginitas autem propterea potest esse sine obedientia, quia potest fœmina consilio virginitatis accepto, et custodita virginitate, præcepta contemnere: sicut multas sacras virgines novimus verbosas, curiosas, ebriosas, litigiosas, avaras, superbas; quæ omnia contra præcepta sunt, et sicut ipsam Evam in obedientiæ crimine occidunt. Quapropter non solum obediens inobedienti, sed obedientior conjugata minus obedienti virgini præponenda est.

XXXI. Ex hac obedientia pater ille qui sine uxore non fuit, esse sine unico filio et a se occiso paratus fuit[1]. Unicum enim non immerito dixerim, de quo audivit a Domino: « In Isaac vocabitur tibi semen[2]. » Quanto ergo citius, ut etiam sine uxore esset, si hoc juberetur, audiret? Unde non frustra sæpe miramur nonnullos

[1] Vide 2 Retr. 22, n. 2. — [2] Gen. XXI, 12.

utriusque sexus ab omni concubitu continentes, negligenter obedire præceptis, cum tam ardenter arripuerint non uti concessis. Unde quis dubitat et excellentiæ sanctorum illorum patrum atque matrum filios generantium non recte comparari mares et fœminas nostri temporis, quamvis ab omni concubitu immunes, in virtute obedientiæ minores, etiamsi illis hominibus et in habitu animi defuisset, quod in istorum opere manifestum est? Sequantur ergo Agnum pueri cantantes canticum novum, sicut in Apocalypsi scriptum est : « Qui cum mulieribus » se non contaminaverunt[1] ; » non ob aliud nisi quia virgines permanserunt. Nec ideo se arbitrentur meliores esse primis patribus sanctis, qui nuptiis, ut ita dicam, nuptialiter usi sunt. Earum quippe usus ita se habet, ut si quid in eis per carnis commixtionem, quod excedat generandi necessitatem, quamvis venialiter factum fuerit, contaminatio sit. Nam quid expiat venia, si omnino non contaminat illa progressio? A qua contaminatione mirum si immunes essent pueri sequentes Agnum, nisi virgines permanerent.

XXXII. Bonum igitur nuptiarum per omnes gentes atque omnes homines in causa generandi est, et in fide castitatis : quod autem ad populum Dei pertinet, etiam in sanctitate sacramenti, per quam nefas est etiam repudio discedentem alteri nubere, dum vir ejus vivit, nec saltem ipsa causa pariendi : quæ cum sola sit qua nuptiæ fiunt, nec ea re non subsequente propter quam fiunt, solvitur vinculum nuptiale nisi conjugis morte. Quemadmodum si fiat ordinatio cleri ad plebem congregandam, etiamsi plebis congregatio non subsequatur, manet tamen in illis ordinatis sacramentum ordinationis ; et si aliqua culpa quisquam ab officio removeatur, sacramento Domini semel imposito non carebit, quamvis ad judi-

[1] Apoc. xiv, 4.

cium permanente. Generationis itaque causa fieri nuptias, Apostolus ita testis est : « Volo, inquit, juniores nubere. » Et quasi ei diceretur : Ut quid? continuo subjecit : « Filios » procreare, matresfamilias esse [1]. » Ad fidem autem castitatis illud pertinet. « Uxor non habet potestatem cor» poris sui, sed vir : similiter et vir non habet potesta» tem corporis sui, sed mulier [2]. » Ad sacramenti sanctitatem illud : « Uxorem a viro non discedere, quod si » discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari : » et vir uxorem non dimittat [3] : » Hæc omnia bona sunt, propter quæ nuptiæ bonæ sunt, proles, fides, sacramentum. Nec prolem autem carnalem jam hoc tempore quærere, ac per hoc ab omni tali opere immunitatem quamdam perpetuam retinere, atque uni viro Christo spiritaliter subdi, melius est utique et sanctius : si tamen ea vacatione sic utantur homines, quomodo scriptum est, ut cogitent quæ sunt Domini, quomodo placeant Deo [4] ; id est, ut perpetuo cogitet continentia, ne quid minus habeat obedientia : quam virtutem tanquam radicalem, atque ut dici solet, matricem, et plane generalem, sancti antiqui patres in opere exercuerunt ; illam vero continentiam in animi habitu tenuerunt. Qui profecto per obedientiam qua justi et sancti erant, et ad omne opus bonum semper parati, etiamsi ab omni concubitu abstinere juberentur, efficerent. Quanto enim facilius possent vel jussione, vel exhortatione Dei non concumbere, qui prolem cui uni propagandæ concumbendo serviebant, obediendo poterant immolare.

XXXIII. Quæ cum ita sint, hæreticis quidem sive Manichæis, sive quicumque alii patribus Veteris Testamenti de pluribus calumniantur uxoribus, hoc esse argumentum deputantes, quo eorum convincant incon-

[1] I Tim. v, 14. — [2] I Cor. vii, 4. — [3] Ibid. 10, 11. — [4] Ibid. 32.

tinentiam, satis superque responsum est: si tamen capiunt non esse peccatum quod neque contra naturam committitur, quia non lasciviendi, sed gignendi causa illis fœminis utebantur; neque contra morem, quia illis temporibus ea factitabantur; neque contra præceptum, quia nulla lege prohibebantur. Illos vero qui illcite fœminis usi sunt, vel arguit in Scripturis illis divina sententia, vel nobis lectio judicandos atque vitandos, non approbandos imitandosve proponit.

XXXIV. Nostros autem qui conjuges habent, quantum possumus, admonemus, ne secundum suam infirmitatem de illis sanctis patribus audeant judicare; comparantes, ut ait Apostolus, semetipsos sibimetipsis [1]; et ideo non intelligentes quantas vires habeat animus justitiæ contra libidines serviens, ne carnalibus hujuscemodi motibus acquiescat, eosque in concubitum ultra generandi necessitatem prolabi aut progredi sinat, quantum ordo naturæ, quantum morum consuetudo, quantum legum scita præscribunt. Hoc quippe ideo de illis patribus homines suspicantur, quia ipsi per incontinentiam vel nuptias elegerunt, vel conjugibus intemperanter utuntur. At vero continentes vel mares qui defunctis uxoribus, vel fœminæ quæ defuntis viris, vel utrique qui pari consensu continentiam Deo voverunt, sciant sibi quidem mercedis amplius deberi, quam conjugalis castitas poscit: sed sanctorum patrum nuptias qui prophetice conjungebantur, qui neque in concubitu nisi prolem, neque in ipsa prole nisi quod in carne venturo Christo proficeret, requirebant, non solum præ suo proposito non contemnant, verumetiam suo proposito sine dubitatione præponant.

XXXV. Pueros quoque ac virgines integritatem ipsam

[1] 2 Cor. x, 12.

Deo dicantes, multo maxime commonemus, ut tanta norint humilitate tuendum esse quod in terra interim vivunt, quanto magis cœli est quod voverunt. Nempe scriptum est : « Quanto magnus es, tanto humilia te in om» nibus [1]. » Nostrum ergo est de magnitudine eorum aliquid dicere, illorum de magna humilitate cogitare. Exceptis igitur quibusdam illis conjugatis patribus et matribus sanctis, quibus ideo isti meliores non sunt, quamvis conjugati non sint, quia si conjugati essent, pares non essent ; cæteros omnino hujus temporis conjugatos, vel post expertum concubitum continentes, a se superari non dubitent : non quantum ab Anna. Susanna ; sed quantum ambæ a Maria superantur. Quod ad ipsam pertinet sanctam carnis integritatem, loquor : nam quæ alia sint Mariæ merita, quis ignorat? Mores itaque congruos huic tanto proposito adjungant, ut de præpollenti præmio certam securitatem gerant : scientes sane sibi atque omnibus fidelibus dilectis et electis Christi membris multis ab Oriente et Occidente venientibus [2], etsi inter se distante pro meritis gloriæ luce fulgentibus, hoc tamen magnum in commune præstari, ut cum Abraham et Isaac et Jacob recumbant in regno Dei, qui non propter hoc sæculum, sed propter Christum conjuges, propter Christum patres fuerunt.

[1] Eccli. III, 20. — [2] Matth. VIII, 11, et Malac. I, 11.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE SANCTA VIRGINITATE

LIBER UNUS [1].

DICIT PRIMUM DE PRÆSTANTIA SACRÆ AC DEO DICATÆ VIRGINITATIS, CUI FOECUNDITATEM CONJUGALEM JAM NON POSSE ULLAM COMPARARI DEMONSTRAT. DUOBUS SUBINDE OCCURRIT CONTRARIIS ERRORIBUS, ALTERI CULPANTIUM NUPTIAS, ALTERI EAS ÆQUANTIUM VIRGINITATI : ILLORUM SCILICET PUTANTIUM NUPTIAS EX OBLIQUO ET TACITE DAMNATAS AB APOSTOLO DICENTE, I COR. VII. « TRIBULATIONEM TAMEN » CARNIS HABEBUNT HUJUSMODI, EGO AUTEM VOBIS PARCO ; » » ISTORUM VERO, QUIA IBIDEM SCRIBIT : « EXISTIMO ITAQUE » HOC BONUM ESSE PROPTER PRÆSENTEM NECESSITATEM, » CONTENDENTIUM PERPETUAM CONTINENTIAM PROPTER SÆCULI HUJUS VITAM, NON PROPTER FUTURAM COMMENDARI. POSTEA CHRISTI VIRGINES HUMILITATEM, QUA TAM EXCELLENS CONSERVATUR EARUM MUNUS, HABERE JUBET, ATQUE AD EAM QUAM MAXIME SECTANDAM MULTA ET GRAVI ORATIONE ADHORTATUR.

I. Librum de Bono Conjugali nuper edidimus [2], in quo etiam Christi Virgines admonuimus atque monemus, ne propter excellentiam muneris amplioris quod divinitus acceperunt, contemnant in sui comparatione patres et

[1] Scriptus circiter annum 401. Vide Retract. lib. II, cap. 23. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXI, p. 3.

matres populi Dei, hominesque illos quos tanquam olivam commendat Apostolus, ne superbiat insertus oleaster, qui venturo Christo etiam filiorum propagatione serviebant[1], ideo meriti inferioris esse arbitrentur, quia jure divino continentia connubio, et nuptiis pia Virginitas anteponitur. In illis quippe parabantur et parturiebantur futura, quæ nunc impleri mirabiliter et efficaciter cernimus, quorum etiam vita conjugalis prophetica fuit: unde non consuetudine humanorum votorum atque gaudiorum, sed valde profundo consilio Dei, in quibusdam eorum fœcunditas honorari, in quibusdam etiam fœcundari sterilitas meruit. Hoc vero tempore quibus dictum est: « Si se non continent, nubant[2]; » non adhibenda est exhortatio, sed consolatio. Quibus autem dictum est: « Qui potest capere, capiat[3]; » exhortandi sunt ne terreantur, et terrendi ne extollantur. Non solum ergo prædicanda est Virginitas, ut ametur; verumetiam monenda, ne infletur.

II. Hoc isto sermone suscepimus: adjuvet Christus Virginis filius, et Virginum sponsus, virginali utero corporaliter natus, virginali connubio spiritaliter conjugatus. Cum ipsa igitur universa Ecclesia virgo sit desponsata uni viro Christo[4], sicut dicit Apostolus; quanto digna sunt honore membra ejus, quæ hoc custodiunt etiam in ipsa carne, quod tota custodit in fide? quæ imitatur matrem viri sui et Domini sui. Nam Ecclesia quoque et mater et virgo est. Cujus enim integritati consulimus, si virgo non est? aut cujus prolem alloquimur, si mater non est? Maria corporaliter caput hujus corporis peperit: Ecclesia spiritaliter membra illius capitis parit. In utraque virginitas fœcunditatem non impedit: in utraque fœcunditas virginitatem non adimit. Proinde

[1] Rom. XI, 17. — [2] 2 Cor. VII, 9. — [3] Matth. XIX, 12. — [4] 2 Cor. XI, 2.

cum Ecclesia universa sit sancta et corpore et spiritu, nec tamen universa sit corpore virgo, sed spiritu; quanto sanctior est in his membris, ubi virgo est et corpore et spiritu?

III. Scriptum est in Evangelio, quod mater et fratres Christi, hoc est, consanguinei carnis ejus, cum illi nuntiati fuissent, et foris expectarent, quia non possent eum adire præ turba, ille respondit: « Quæ est mater » mea, aut qui sunt fratres mei? Et extendens manum » super Discipulos suos, ait: Hi sunt fratres mei, et qui- » cumque fecerit voluntatem Patris mei, ipse mihi frater, » et mater, et soror est[1]. » Quid aliud nos docens, nisi carnali cognatione genus nostrum spiritale præponere: nec inde beatos esse homines, si justis et sanctis carnis propinquitate junguntur, sed si eorum doctrinæ ac moribus obediendo atque imitando cohærescunt? Beatior ergo Maria percipiendo fidem Christi, quam concipiendo carnem Christi. Nam et dicenti cuidam: « Beatus ven- » ter qui te portavit: » ipse respondit: « Imo beati qui » audiunt verbum Dei, et custodiunt[2]. » Denique fratribus ejus, id est, secundum carnem cognatis, qui non in eum crediderunt, quid profuit illa cognatio? Sic et materna propinquitas nihil Mariæ profuisset, nisi felicius Christum corde quam carne gestasset.

IV. Ipsa quoque virginitas ejus ideo gratior et acceptior, quia non eam conceptus Christus viro violaturo quam conservaret ipse præripuit, sed prius quam conciperetur jam Deo dicatam de qua nasceretur elegit. Hoc indicant verba, quæ sibi fœtum annuntianti Angelo Maria reddidit. « Quomodo, inquit, fiet istud, quoniam » virum non cognosco[3]? » Quod profecto non diceret, nisi Deo virginem se ante vovisset. Sed quia hoc Israëli-

[1] Matth. XII, 48, 49. — [2] Luc. XI, 27, 28. — [3] Id. I, 34.

tarum mores adhuc recusabant, desponsata est viro justo, non violenter ablaturo, sed potius contra violentos custodituro, quod illa jam voverat. Quanquam etiamsi hoc solum dixisset : « Quomodo fiet istud? » nec addidisset; « Quoniam virum non cognosco : » non quæsisset utique, promissum sibi filium quomodo fœmina paritura esset, si concubitura nupsisset. Poterat et juberi virgo permanere, in qua Dei Filius formam servi congruenti miraculo acciperet; sed exemplo sanctis futura virginibus, ne putaretur sola virgo esse debuisse, quæ prolem etiam sine concubitu concipere meruisset, virginitatem Deo dicavit, cum adhuc quid esset conceptura nesciret, ut in terreno mortalique corpore cœlestis vitæ imitatio voto fieret, non præcepto; amore eligendi, non necessitate serviendi. Ita Christus nascendo de virgine, quæ ante quam sciret quis de illa fuerat nasciturus, virgo statuerat permanere, virginitatem sanctam approbare maluit quam imperare. Ac sic etiam in ipsa fœmina in qua formam servi accepit, virginitatem esse liberam voluit.

V. Non est ergo cur Dei virgines contristentur, quod etiam ipsæ virginitate servata matres carnis esse non possunt. Illum enim solum virginitas decenter parere posset, qui in sua nativitate parem habere non posset. Verumtamen ille unius sanctæ virginis partus omnium sanctarum virginum est decus. Et ipsæ cum Maria matres Christi sunt, si Patris ejus faciunt voluntatem. Hinc enim et Maria laudabilius atque beatius Christi mater est, secundum supra memoratam ejus sententiam : « Quicumque facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, » ipse mihi frater, et soror, et mater est[1]. » Has sibi omnes propinquitates, in populo quem redemit, spiritaliter exhibet : fratres et sorores habet sanctos viros et

[1] Matth. XII, 50.

sanctas fœminas, quoniam sunt illi in cœlesti hæreditate cohæredes. Mater ejus est tota Ecclesia, quia membra ejus, id est, fideles ejus per Dei gratiam ipsa utique parit. Item mater ejus est omnis anima pia, faciens voluntatem Patris ejus fœcundissima charitate, in iis quos parturit, donec in eis ipse formetur[1]. Maria ergo faciens voluntatem Dei, corporaliter Christi tantummodo mater est, spiritaliter autem et soror et mater.

VI. Ac per hoc illa una fœmina, non solum spiritu, verumetiam corpore, et mater est et virgo. Et mater quidem spiritu, non capitis nostri, quod est ipse Salvator, ex quo magis illa spiritaliter nata est[2]; quia omnes qui in eum crediderint, in quibus et ipsa est, recte filii sponsi appellantur: sed plane mater membrorum ejus, quod nos sumus; quia cooperata est charitate, ut fideles in Ecclesia nascerentur, quæ illius capitis membra sunt: corpore vero ipsius capitis mater. Oportebat enim caput nostrum propter insigne miraculum secundum carnem nasci de virgine, quo significaret membra sua de virgine Ecclesia secundum spiritum nascitura. Sola ergo Maria et spiritu et corpore mater et virgo, et mater Christi, et virgo Christi: Ecclesia vero in sanctis regnum Dei possessuris, spiritu quidem tota mater Christi est, tota virgo Christi; corpore autem non tota, sed in quibusdam virgo Christi, in quibusdam mater, sed non Christi. Et conjugatæ quippe fideles fœminæ et virgines Deo dicatæ, sanctis moribus et charitate de corde puro et conscientia bona et fide non ficta, quia voluntatem Patris faciunt, Christi spiritaliter matres sunt[3]. Quæ autem conjugali vita corporaliter pariunt, non Christum, sed Adam pariunt, et ideo currunt ut Sacramentis imbuti Christi

[1] Galat. IV, 19. — [2] Matth. IX, 15. — [3] I Tim. I, 5.

membra fiant partus earum, quoniam quid peperint norunt.

VII. Hoc dixi, ne forte audeat fœcunditas conjugalis cum virginali integritate contendere, atque ipsam Mariam proponere, ac virginibus Dei dicere : Illa in corpore duas res habuit honorandas, virginitatem et fœcunditatem, quia et integra permansit et peperit : hanc felicitatem quoniam totam utræque habere non potuimus, partitæ sumus, ut vos sitis virgines, nos simus matres : vobis quod desit in prole, consoletur servata virginitas, nobis prolis lucro amissa compensetur integritas. Hæc vox fidelium conjugatarum ad sacras virgines utcumque ferenda esset, si Christianos corpore parerent; ut hoc solo esset Mariæ fœcunditas carnis excepta virginitate præstantior, quod illa ipsum caput horum membrorum, hæ autem membra illius capitis procrearent : nunc vero etiamsi tales hac voce contendant, quæ ob hoc tantum viris junguntur atque miscentur, ut filios habeant, nihilque aliud de filiis cogitant, nisi ut eos Christo lucrentur, atque id mox ut potuerint faciunt; non tamen Christiani ex earum carne nascuntur, sed postea fiunt, Ecclesia pariente per hoc quod membrorum Christi spiritaliter mater est, cujus etiam spiritaliter virgo est. Cui sancto partui cooperantur et matres, quæ non Christianos corpore pepererunt, ut fiant quod se corpore parere non potuisse noverunt : per hoc tamen cooperantur, ubi et ipsæ virgines matresque Christi sunt, in fide scilicet quæ per dilectionem operatur[1].

VIII. Nulla ergo carnis fœcunditas sanctæ virginitati etiam carnis comparari potest. Neque enim et ipsa quia virginitas est, sed quia Deo dicata est honoratur, quæ licet in carne servetur, spiritus tamen religione ac devo-

[1] Galat. v, 6.

tione servatur. Ac per hoc spiritalis est etiam virginitas corporis, quam vovet et servat continentia pietatis. Sicut enim nemo impudice utitur corpore, nisi spiritu prius concepta nequitia; ita nemo pudicitiam servat in corpore, nisi spiritu prius insita castitate. Porro autem si pudicitia conjugalis, quamvis custodiatur in carne, animo tamen, non carni tribuitur, quo præside atque rectore, nulli præter proprium conjugium caro ipsa miscetur: quanto magis quantoque honoratius in animi bonis illa continentia numeranda est, qua integritas carnis ipsi Creatori animæ et carnis vovetur, consecratur, servatur.

IX. Nec illarum ergo fœcunditas carnis, quæ hoc tempore nihil aliud in conjugio quam prolem requirunt, quam mancipent Christo, pro amissa virginitate compensari posse credenda est. Prioribus quippe temporibus venturo secundum carnem Christo ipsum genus carnis in ampla quadam et prophetica gente necessarium fuit: nunc autem cum ex omni hominum genere, atque omnibus gentibus ad populum Dei et civitatem regni cœlorum membra Christi colligi possint, sacram virginitatem qui potest capere, capiat[1], et ea tantum quæ se non continet nubat[2]. Quid enim si aliqua mulier dives multam pecuniam huic bono operi impendat, ut emat ex diversis gentibus servos, quos faciat Christianos, nonne uberius atque numerosius quam uteri quantalibet feracitate Christi membra gignenda curabit? Nec ideo tamen pecuniam suam comparare muneri sacræ virginitatis audebit. At si propter faciendos qui nati fuerint Christianos, fœcunditas carnis pro amissa virginitate merito compensabitur, fructuosius erit hoc negotium, si magno pecuniario pretio virginitas amittatur, quo pueri faciendi Christiani multo plures emantur, quam unius utero quamlibet fer-

[1] Matth. XIX, 12. — [2] I Cor. VII, 9.

tili nascerentur. Quod si stultissime dicitur, habeant fideles nuptæ bonum suum, de quo in alio volumine quantum visum est disseruimus; et honorent amplius, sicut rectissime consueverunt, in sacris virginibus melius earum, de quo isto sermone disserimus.

X. Nam ne illo quidem debent continentium meritis se conferre conjugia, quod ex eis virgines procreantur: hoc enim non conjugii bonum est, sed naturæ; quæ sic divinitus instituta est, ut ex quolibet humano utriusque sexus concubitu, sive ordinato et honesto, sive turpi et illicito, nulla fœmina nisi virgo nascatur, nulla tamen sacra virgo nascitur: ita fit ut virgo nascatur etiam de stupro, sacra autem virgo nec de conjugio.

XI. Nec nos hoc in virginibus prædicamus, quod virgines sunt; sed quod Deo dicatæ pia continentia virgines. Nam, quod non temere dixerim, felicior mihi videtur nupta mulier quam virgo nuptura: habet enim jam illa quod ista adhuc cupit, præsertim si nondum vel sponsa cujusquam sit. Illa uni studet placere, cui data est: hæc multis, incerta cui danda est; hoc uno pudicitiam cogitationis defendit a turba, quod non adulterum, sed maritum quærit in turba. Illa igitur virgo conjugatæ merito præponitur, quæ nec multitudini se amandam proponit, cum amorem unius ex multitudine inquirit; nec se uni jam componit invento[1], cogitans quæ sunt mundi, quomodo placeat viro; sed speciosum forma præ filiis hominum sic amavit[2], ut quia eum sicut Maria concipere carne non posset, ei corde concepto etiam carnem integram custodiret. Hoc genus virginum nulla corporalis fœcunditas protulit: non est hæc proles carnis et sanguinis. Si harum quæritur mater, Ecclesia est. Non parit virgines sacras nisi virgo sacra, illa quæ

[1] 2 Cor. VII, 34. — [2] Psal. XLIV, 3.

desponsata est uni viro casta exhiberi Christo. Ex illa non tota corpore, sed tota virgine spiritu, nascuntur sanctæ virgines et corpore et spiritu[1].

XII. Habeant conjugia bonum suum, non quia filios procreant, sed quia honeste, quia licite, quia pudice, quia socialiter procreant, et procreatos pariter, salubriter, instanter educant, quia thori fidem invicem servant, quia sacramentum connubii non violant. Hæc tamen omnia humani officii sunt munera : virginalis autem integritas, et per piam continentiam ab omni concubitu immunitas angelica portio est, et in carne corruptibili incorruptionis perpetuæ meditatio. Cedat huic omnis fœcunditas carnis, omnis pudicitia conjugalis : illa non est in potestate, illa non est in æternitate : fœcunditatem carnalem non habet liberum arbitrium, pudicitiam conjugalem non habet cœlum. Profecto habebunt magnum aliquid præter cæteros in illa communi immortalitate, qui habent aliquid jam non carnis in carne.

XIII. Unde mirabiliter desipiunt, qui putant hujus continentiæ bonum non esse necessarium propter regnum cœlorum, sed propter præsens sæculum ; quod scilicet conjugia terrenis curis pluribus atque arctioribus distenduntur, qua molestia virgines et continentes carent : quasi ob hoc tantum melius sit non conjugari, ut hujus temporis relaxentur angustiæ, non quod in futurum sæculum aliquid prosit. Hanc vanam sententiam ne cordis proprii vanitate protulisse videantur, adhibent ex Apostolo testimonium, ubi ait : « De virginibus autem præcep- » tum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam » misericordiam consecutus a Deo, ut fidelis essem. Exis- » timo itaque hoc bonum esse propter præsentem neces- » sitatem, quia bonum est homini sic esse[2].» Ecce, in-

[1] 2 Cor. xi, 2. — [2] 1 Cor. vii, 25, 26.

quiunt, ubi manifestat Apostolus hoc propter præsentem necessitatem bonum esse, non propter futuram æternitatem. Quasi præsentis necessitatis rationem haberet Apostolus, nisi providens et consulens in futurum ; cum omnis ejus dispensatio non nisi ad vitam æternam vocet.

XIV. Præsens ergo est vitanda necessitas, sed tamen quæ aliquid bonorum impedit futurorum : qua necessitate vita cogitur conjugalis cogitare quæ mundi sunt, quomodo placeat vir uxori, vel uxor viro. Non quod ea separent a regno Dei, sicut sunt peccata, quæ ideo præcepto, non consilio cohibentur, quia Domino præcipienti non obedire damnabile est : sed illud quod in ipso Dei regno amplius haberi potest si amplius cogitaretur quomodo placendum esset Deo, minus erit utique cum hoc ipsum minus conjugii necessitate cogitatur. « Ideo de virginibus, » inquit, præceptum Domini non habeo. » Præcepto enim quisquis non obtemperat, reus est et debitor pœnæ. Proinde quia uxorem ducere vel nubere peccatum non est, si autem peccatum esset, præcepto vetaretur ; propterea præceptum Domini de virginibus nullum est. Sed quoniam devitatis remissisve peccatis, adeunda est vita æterna, in qua est quædam egregia gloria, non omnibus in æternum victuris, sed quibusdam ibi tribuenda, cui consequendæ parum est liberatum esse a peccatis, nisi aliquid ipsi liberatori voveatur, quod non sit criminis non vovisse, sed vovisse ac reddidisse sit laudis : « Consi» lium, inquit, do, tanquam misericordiam consecutus » a Deo, ut fidelis essem. » Neque enim invidere debeo fidele consilium, qui non meis meritis, sed Dei misericordia sum fidelis. « Existimo itaque hoc bonum esse prop» ter præsentem necessitatem. » Hoc, inquit, unde præceptum Domini non habeo, sed consilium do, hoc est de virginibus, existimo bonum esse propter præsentem

necessitatem. Novi enim quid præsentis temporis, cui conjugia serviunt, necessitas cogat, ut ea quæ Dei sunt minus cogitentur, quam sufficit adipiscendæ illi gloriæ, quæ non erit omnium, quamvis in æterna vita ac salute manentium. « Stella enim ab stella differt in claritate, sic » et resurrectio mortuorum [1]. Bonum est ergo homini sic » esse [2]. »

XV. Deinde adjungit idem Apostolus, et dicit : « Alligatus es uxori, ne quæsieris solutionem ; solutus es ab » uxore, ne quæsieris uxorem [3]. » Horum duorum quod prius posuit, ad præceptum pertinet, contra quod non licet facere. Non enim licet dimittere uxorem, nisi ex causa fornicationis, sicut in Evangelio ipse Dominus dicit [4]. Illud autem quod addidit : « Solutus es ab uxore, » ne quæsieris uxorem, » consilii sententia est, non præcepti : licet itaque facere, sed melius est non facere. Denique continuo subjecit : « Etsi acceperis uxorem, non » peccasti ; et si nupserit virgo, non peccat [5]. » Illud autem prius cum dixisset : « Alligatus es uxori, ne quæsieris solu» tionem ; » numquid addidit : Et si solveris, non peccasti ? Jam enim supra dixerat : « His autem qui sunt in conju» gio præcipio, non ego, sed Dominus, uxorem a viro » non discedere ; quod si discesserit, manere innuptam, » aut viro suo reconciliari [6] : » fieri enim potest ut non sua culpa, sed mariti discedat. Deinde ait : « Et vir uxo» rem ne dimittat ; » quod nihilominus ex præcepto Domini posuit, nec ibi addidit : Et si dimiserit, non peccat. Præceptum est enim hoc, cui non obedire peccatum est ; non consilium, quo si uti nolueris, minus boni adipisceris, non mali aliquid perpetrabis. Propterea cum dixisset : « Solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem ; »

[1] I Cor. xv, 41. — [2] Id. vii, 26. — [3] Ibid. 27. — [4] Matth. xix, 9. — [5] I Cor. vii, 28. — [6] Ibid. 10, 11.

quia non præcipiebat ne malum fieret, sed consulebat ut melius fieret; continuo subjunxit: « Et si acceperis » uxorem, non peccasti; et si nupserit virgo, non peccat. »

XVI. Addidit tamen: « Tribulationem autem carnis » habebunt hujusmodi, ego autem vobis parco[1]: » hoc modo exhortans ad virginitatem continentiamque perpetuam, ut aliquantulum a nuptiis etiam deterreret, modeste sane, non tanquam a re mala et illicita, sed tanquam ab onerosa ac molesta. Aliud est enim admittere carnis turpitudinem, aliud habere carnis tribulationem: illud est criminis facere, hoc laboris est pati, quem plerumque homines etiam pro officiis honestissimis non recusant. Sed pro habendo conjugio jam hoc tempore, quo non per carnis propaginem venturo Christo ipsius prolis propagatione servitur, istam tribulationem carnis, quam nupturis prædicit Apostolus, suscipere tolerandam perstultum esset, nisi metueretur incontinentibus, ne tentante Satana in peccata damnabilia laberentur. Quod autem se dicit eis parcere, quos ait tribulationem carnis habituros, nihil mihi interim sanius occurrit, quam eum noluisse aperire et explicare verbis eamdem ipsam carnis tribulationem, quam prænuntiavit eis qui eligunt nuptias, in suspicionibus zeli conjugalis, in procreandis filiis atque nutriendis, in timoribus et mœroribus orbitatis. Quotus enim quisque, cum se connubii vinculis alligaverit, non istis trahatur atque agitetur affectibus? Quos neque nos exaggerare debemus, ne ipsis non parcamus, quibus parcendum existimavit Apostolus.

XVII. Tantum per hoc quod breviter posui, cautum fieri lectorem oportuit adversus eos, qui in hoc quod scriptum est: « Tribulationem autem carnis habebunt hujus» modi, ego autem vobis parco, » nuptiis calumniantur,

[1] I Cor. VII, 28.

quod eas ex obliquo sententia ista damnaverit; velut ipsam damnationem noluerit dicere, cum ait: « Ego autem » vobis parco : » ut videlicet cum istis parcit, animæ suæ non pepercerit, si mentiendo dixit : « Et si acceperis » uxorem, non peccasti; et si nupserit virgo, non pec-» cat [1].» Quod qui de sancta Scriptura credunt vel credi volunt, tanquam viam sibi muniunt ad mentiendi licentiam, vel ad defensionem suæ perversæ opinionis, ubicumque aliud sentiunt quam sana doctrina postulat. Si quid enim manifestum de divinis Libris prolatum fuerit, quo eorum confutentur errores, hoc ad manum habent velut scutum, quo se adversus veritatem quasi tuentes nudent a diabolo vulnerandos, ut dicant hoc auctorem libri non verum dixisse, alias ut infirmis parceret, alias ut contemptores terreret; sicut occurrerit causa, qua eorum perversa sententia defendatur : atque ita dum ea quæ opinantur, defendere quam corrigere malunt, Scripturæ sanctæ auctoritatem frangere conantur, qua una omnes cervices superbæ duræque franguntur.

XVIII. Unde sectatores et sectatrices perpetuæ continentiæ et sacræ virginitatis admoneo, ut bonum suum ita præferant nuptiis, ne malum judicent nuptias : neque fallaciter, sed plane veraciter ab Apostolo dictum noverint : « Qui dat nuptum, bene facit; et qui non dat nup-» tum, melius facit [2]. Et si acceperis uxorem, non pec-» casti; et si nupserit virgo, non peccat [3].» Et paulo post: « Beatior autem erit, si sic permanserit, secundum meam » sententiam. » Et ne humana sententia putaretur, adjungit : « Puto autem et ego Spiritum Dei habeo [4].» Hæc dominica, hæc apostolica, hæc vera, hæc sana doctrina est, sic eligere dona majora, ne minora damnentur. Melior est in Scriptura Dei veritas Dei, quam in cujusquam

[1] I Cor. VII, 28. — [2] Ibid. 38. — [3] Ibid. 28. — [4] Ibid. 40.

mente aut carne virginitas hominis. Quod castum est sic ametur, ut quod verum est, non negetur. Nam quid mali non possunt etiam de sua carne cogitare, qui credunt apostolicam linguam in eo ipso loco ubi virginitatem corporis commendabat, a corruptione mendacii virginem non fuisse? Primitus ergo ac maxime, qui bonum virginitatis eligunt, Scripturas sanctas firmissime teneant nihil esse mentitas : ac per hoc etiam illud verum esse quod dictum est : « Et si acceperis uxorem, non pecasti ; et si » nupserit virgo, non peccat. » Nec putent minui tam magnum integritatis bonum, si nuptiæ non erunt malum. Imo vero hinc sibi potius majoris gloriæ palmam præparatam esse confidat, quæ non damnari si nuberet timuit, sed honoratius coronari, quia non nuberet, concupivit. Qui ergo sine conjugio permanere voluerint, non tanquam foveam peccati nuptias fugiant : sed tanquam collem minoris boni transcendant, ut in majoris continentiæ monte requiescant. Ea quippe lege collis iste inhabitatur, ut non cum voluerit quis emigret. « Mulier enim » alligata est, quandiu vir ejus vivit [1]. » Verumtamen ad continentiam vidualem ab ipso tanquam gradu conscenditur : propter virginalem vero vel declinandus est non consentiendo petitoribus, vel transiliendus præveniendo petitores.

XIX. Ne quis autem putaret duorum operum boni atque melioris æqualia fore præmia, propterea contra eos disserendum fuit, qui quod ait Apostolus : « Existimo au» tem hoc bonum esse propter præsentem necessita» tem [2], » ita interpretati sunt, ut non propter regnum cœlorum, sed propter sæculum præsens viginitatem utilem dicerent, tanquam in illa vita æterna nihil cæteris amplius habituri essent, qui hoc melius elegissent. In qua

[1] I Cor. VII, 39. — [2] Ibid. 26.

disputatione cum ad illud veniremus quod idem Apostolus ait : « Tribulationem autem carnis habebunt hujus» modi, ego autem vobis parco[1]; » in alios litigatores incurrimus, qui non æquales perpetuæ continentiæ nuptias facerent, sed eas omnino damnarent. Nam cum error uterque sit, vel æquare sanctæ virginitati nuptias, vel damnare : nimis invicem fugiendo, duo isti errores adversa fronte confligunt, quia veritatis medium tenere noluerunt; quo et certa ratione, et sanctarum Scripturarum auctoritate, nec peccatum esse nuptias invenimus, nec eas bono vel virginalis continentiæ, vel etiam vidualis æquamus. Alii quippe appetendo virginitatem nuptias tanquam adulterium detestandas esse putaverunt : alii vero defendendo connubium, excellentiam perpetuæ continentiæ nihil mereri amplius quam conjugalem pudicitiam voluerunt; quasi vel Susannæ bonum, Mariæ sit humiliatio, vel Mariæ majus bonum, Susannæ debeat esse damnatio.

XX. Absit ergo ut ita dixerit Apostolus nuptis sive nupturis: « Ego autem vobis parco: » tanquam noluerit dicere, quæ pœna conjugatis in futuro sæculo debeatur. Absit ut a Daniele de temporali judicio liberatam Paulus mittat in gehennam. Absit ut maritalis thorus ei pœna sit ante tribunal Christi, cui fidem servando elegit sub falsa accusatione adulterii vel periclitari, vel mori. Quid egit vox illa : « Melius est mihi incidere in manus vestras, » quam peccare in conspectu Dei[2], » si Deus eam fuerat, non quia pudicitiam nuptialem servabat, liberaturus, sed quia nupserat, damnaturus? Et nunc quoties castitas conjugalis adversus calumniatores criminatoresque nuptiarum Scripturæ sanctæ veritate munitur, toties a Spiritu sancto contra falsos testes Susanna defenditur,

[1] I Cor. VII, 28. — [2] Dan. XIII, 23.

toties a falso crimine liberatur, et multo majore negotio. Tunc enim uni conjugatæ, nunc omnibus: tunc de occulto et falso adulterio, nunc de vero et manifesto connubio crimen intenditur. Tunc una mulier ex eo quod iniqui seniores dicebant, nunc omnes mariti et uxores ex eo quod Apostolus dicere noluit, accusantur. Damnationem quippe vestram, inquiunt, tacuit, cum ait: « Ego » autem vobis parco, » Quis hoc? Nempe ille qui superius dixerat: « Et si acceperis uxorem, non peccasti; et » si nupserit virgo, non peccat[1]. » Cur igitur in eo quod modeste tacuit, conjugiorum suspicamini crimen; et in eo quod aperte dixit, conjugiorum non agnoscitis defensionem? An eos damnat tacitus, quos locutus absolvit? Nonne jam mitius accusatur Susanna, non de conjugio, sed de ipso adulterio, quam doctrina apostolica de mendacio? quid in tanto periculo faceremus, nisi tam certum apertumque esset pudicas nuptias non debere damnari, quam certum apertumque est sanctam Scripturam non posse mentiri?

XXI. Hic dicet aliquis: Quid hoc pertinet ad sacram virginitatem, vel perpetuam continentiam, cujus prædicatio isto sermone suscepta est? Cui respondeo primo, quod superius commemoravi, ex hoc gloriam majoris illius boni esse majorem quod ejus adipiscendæ causa bonum conjugale transcenditur, non peccatum conjugii devitatur. Alioquin perpetuæ continentiæ non præcipue laudari, sed tantum non vituperari sufficeret; si propterea teneretur, quoniam nubere crimen esset. Deinde quia non humana sententia, sed divinæ Scripturæ auctoritate ad tam excellens donum homines exhortandi sunt, non mediocriter neque prætereunter agendum est, ne cuiquam ipsa divina Scriptura in aliquo mentita videatur. Dehor-

[1] 2 Cor. VII, 28.

tantur enim potius quam exhortantur virgines sacras, qui eas sic permanere nuptiarum damnatione compellunt. Unde enim confidant verum esse quod scriptum est: « Et » qui non dat nuptum, melius facit; » si falsum putant esse quod juxta superius nihilominus scriptum est: « Et » qui dat virginem suam, bene facit[1]? Si autem loquenti Scripturæ de nuptiarum bono indubitanter crediderint, eadem cœlestis eloquii veracissima auctoritate firmatæ ad melius suum ferventi ac fidenti alacritate transcurrent. Unde jam satis pro suscepto negotio diximus, et quantum potuimus demonstravimus, nec illud quod ait Apostolus: « Existimo autem hoc bonum esse propter præsentem ne- » cessitatem [2], » sic esse accipiendum, tanquam in hoc sæculo meliores sint sacræ virgines fidelibus conjugatis, in regno autem cœlorum atque in futuro sæculo pares sint: nec illud ubi ait de nubentibus: « Tribulationem » autem carnis habebunt hujusmodi, ego autem vobis » parco [3], » ita intelligendum tanquam nuptiarum peccatum et damnationem maluerit tacere quam dicere. Harum quippe duarum sententiarum singulas, duo errores sibimet contrarii non eas intelligendo tenuerunt. Illam enim de præsenti necessitate illi pro se interpretantur, qui nubentes non nubentibus æquare contendunt: hanc vero ubi dictum est: « Ego autem vobis parco, » illi qui nubentes damnare præsumunt. Nos autem secundum Scripturarum sanctarum fidem sanamque doctrinam, nec peccatum esse dicimus nuptias, et earum tamen bonum non solum infra virginalem, verumetiam infra vidualem continentiam constituimus; præsentemque necessitatem conjugatorum, non quidem ad vitam æternam; verumtamen ad excellentem gloriam et honorem qui perpetuæ continentiæ reservatur, impedire eorum meritum dici-

[1] I Cor. VII, 38. — [2] Ibid. 26. — [3] Ibid 28.

mus; neque hoc tempore nisi eis qui se non continent nuptias expedire, tribulationemque carnis ex affectu carnali venientem, sine quo nuptiæ incontinentium esse non possunt, nec tacere voluisse Apostolum vera præmonentem, nec plenius explicare hominum infirmati parcentem.

XXII. Nunc jam Scripturarum divinarum evidentissimis testimoniis, quæ pro nostræ memoriæ modulo recordari valuerimus, clarius appareat, non propter præsentem hujus sæculi vitam, sed propter futuram quæ in regno cœlorum promittitur, perpetuam continentiam deligendam. Quis autem hoc non advertat in eo quod paulo post idem Apostolus ait: « Qui sine uxore est, co- » gitat ea quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino: » qui autem matrimonio junctus est cogitat ea quæ sunt » mundi, quomodo placeat uxori. Et divisa est mulier » innupta et virgo: quæ innupta est, sollicita est quæ » sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu: quæ » autem nupta est, sollicita est quæ sunt mundi, quomodo » placeat viro.» Non utique ait: Cogitat ea quæ securitatis sunt in hoc sæculo, ut sine gravioribus molestiis tempus transigat: neque ad hoc divisam dicit innuptam et virginem ab ea quæ nupta est, id est, distinctam atque discretam, ut innupta in hac vita secura sit propter temporales molestias evitandas, quibus nupta non caret: sed, « Co- » gitat, inquit, quæ sunt Domini, quomodo placeat Do- » mino, et sollicita est quæ sunt Domini, ut sit sancta » et corpore et spiritu [1].» Nisi forte usque adeo quisque insipienter contentiosus est, ut conetur asserere, non propter regnum cœlorum, sed propter præsens sæculum Domino placere nos velle, aut propter vitam istam, non propter æternam esse sanctas et corpore et spiritu. Hoc credere, quid est aliud, nisi miserabiliorem esse omnibus

[1] I Cor. VII, 32-38.

hominibus? Sic enim Apostolus ait: « Si in hac vita tan- » tum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus [1]. » An vero qui frangit panem suum esurienti, si tantum propter hanc vitam facit, stultus est; et ille erit prudens, qui castigat corpus suum usque ad continentiam, quanec conjugio misceatur, si ei nihil proderit in regno cœlorum?

XXIII. Postremo ipsum Dominum audiamus evidentissimam hinc sententiam proferentem. Nam cum de conjugibus non separandis nisi causa fornicationis divinæ ac terribiliter loqueretur, dixerunt ei Discipuli: « Si ta- » lis est causa cum uxore, non expedit nubere. Quibus » ille, Non omnes, inquit capiunt verbum hoc: sunt » enim spadones qui ita nati sunt; sunt autem alii qui ab » hominibus facti sunt; et sunt spadones qui se ipsos cas- » traverunt propter regnum cœlorum: qui potest capere, » capiat [2]. » Quid veracius, quid lucidius dici potuit? Christus dicit, Veritas dicit, Virtus et Sapientia Dei dicit, eos qui pio proposito ab uxore ducenda se continuerint, castrare se ipsos propter regnum cœlorum; et contra humana vanitas impia temeritate contendit, eos qui hoc faciunt, præsentem tantummodo necessitatem molestiarum conjugalium devitare, in regno autem cœlorum amplius quidquam cæteris non habere?

XXIV. De quibus autem spadonibus loquitur Deus per Isaïam prophetam, quibus se dicit daturum in domo sua et in muro suo locum nominatum, meliorem multo quam filiorum atque filiarum, nisi de his qui se ipsos castrant propter regnum cœlorum? Nam illis quibus ipsum virile membrum debilitatur, ut generare non possint, sicut sunt eunuchi divitum et regum, sufficit utique cum Christiani fiunt, et Dei præcepta custodiunt, eo

[1] I Cor. xv, 19. — [2] Matth. xix, 10-12.

tamen proposito sunt ut conjuges si potuissent haberent, cæteris in domo Dei conjugatis fidelibus adæquari, qui prolem licite pudiceque susceptam in Dei timore nutriunt, docentes filios suos ut ponant in Deo spem suam; non autem accipere melorem locum quam est filiorum atque filiarum. Neque enim uxores animi virtute, sed carnis necessitate non ducunt. Contendat sane qui voluerit de his Prophetam spadonibus hoc prænuntiasse, qui corpore abscisi sunt : iste quoque error causæ quam suscepimus suffragatur. Neque enim spadones istos eis qui in domo ejus nullum habent locum prætulit Deus, sed eis utique qui in filiis generandis conjugalis vitæ meritum servant. Nam cum dicit : « Dabo eis locum multo meliorem [1]; » ostendit et conjugatis dari, sed multo inferiorem. Ut ergo concedamus in domo Dei prædictos futuros eunuchos secundum carnem, qui in populo Israël non fuerunt; quia et ipsos videmus cum Judæi non fiant, tamen fieri Christianos ; nec de illis dixisse Prophetam, qui proposito continentiæ conjugia non quærentes, se ipsos castrant propter regnum cœlorum : ita-ne tanta dementia quisquam est contrarius veritati, ut in carne factos eunuchos meliorem quam conjugatos locum in domo Dei habere credat, et pio proposito continentes, corpus usque ad contemptas nuptias castigantes, se ipsos non in corpore, sed in ipsa concupiscentiæ radice castrantes, cœlestem et angelicam vitam in terrena mortalitate meditantes, conjugatorum meritis pares esse contendat ; et Christo laudanti eos qui se ipsos castraverunt, non propter hoc sæculum, sed propter regnum cœlorum [2], Christianus contradicat, affirmans hoc vitæ præsenti esse utile, non futuræ? Quid aliud istis restat, nisi ut ipsum regnum cœlorum ad hanc temporalem vitam, in qua nunc sumus,

[1] Isaï. LVI, 5. — [2] Matth. XIX, 12.

asserant pertinere? Cur enim non et in hanc insaniam progrediatur cæca præsumptio? Et quid hac assertione furiosius? Nam etsi regnum cœlorum aliquando Ecclesia etiam quæ hoc tempore est, appellatur, ad hoc utique sic appellatur, quia futuræ vitæ sempiternæque colligitur[1]. Quamvis ergo promissionem habeat vitæ præsentis et futuræ; in omnibus tamen bonis operibus suis non respicit « Quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna[2]. »

XXV. Nec sane Spiritus sanctus tacuit quod contra istos impudentissime ac dementissime pervicaces apertum atque inconcussum valeret, eorumque belluinum impetum ab ovili suo inexpugnabili munitione repelleret. Cum enim dixisset de spadonibus : « Dabo eis in domo mea et » in muro meo locum nominatum, meliorem multo quam » filiorum atque filiarum[3] : » ne quis nimium carnalis existimaret aliquid in his verbis temporale sperandum, continuo subjecit : « Nomen æternum dabo eis, nec un» quam deerit : » tanquam diceret : « Quid tergiversaris impia cæcitas? quid tergiversaris? quid serenitati veritatis nebulas tuæ perversitatis offundis? Quid in tanta Scripturarum luce tenebras unde insidieris inquiris? Quid temporalem tantummodo utilitatem promittis continentibus sanctis? « Nomen æternum dabo eis. » Quid ab omni concubitu immunes, et eo quoque ipso quo hinc sese abstinent, ea quæ sunt Domini cogitantes, quomodo placeant Domino, ad terrenam commoditatem referre conaris? « Nomen æternum dabo eis. » Quid regnum cœlorum, propter quod se ipsos castraverunt sancti spadones, in hac tantum vita intelligendum esse contendis? « Nomen » æternum dabo eis. » Et si forte hic ipsum æternum pro diuturno conaris accipere, addo, accumulo, inculco,

[1] 1 Tim. IV, 8. — [2] 2 Cor. IV, 18. — [3] Isaï. LVI, 5.

» nec unquam deerit. » Quid quæris amplius? quid dicis amplius? Æternum hoc nomen, quidquid illud est, spadonibus Dei, quod utique gloriam quamdam propriam excellentemque significat, non erit commune cum multis, quamvis in eodem regno et in eadem domo constitutis. Nam ideo fortassis et nomen dictum est, quod eos quibus datur, distinguit a cæteris.

XXVI. Quid sibi ergo vult, inquiunt, ille denarius, qui opere vineæ terminato æqualiter omnibus redditur, sive iis qui ex prima hora, sive iis qui una hora operati sunt? Quid utique, nisi aliquid significat, quod omnes communiter habebunt, sicuti est ipsa vita æterna, ipsum regnum cœlorum [1], ubi erunt omnes quos Deus prædestinavit, vocavit, justificavit, glorificavit? « Oportet enim » corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale » hoc induere immortalitatem [2] : » hic est ille denarius, merces omnium. « Stella tamen ab stella differt in gloria, » sic et resurrectio mortuorum [3] : » hæc sunt merita diversa sanctorum. Si enim cœlum significaretur illo denario, nonne in cœlo esse omnibus est commune sideribus? Et tamen : « Alia est gloria solis, alia gloria lunæ, alia » stellarum. » Si denarius ille pro sanitate corporis poneretur, nonne cum recte valemus, omnibus membris communis est sanitas, et ipsa si usque ad mortem permaneat, pariter et æqualiter omnibus inest? Et tamen « Posuit » Deus membra, singulum quodque eorum in corpore » prout voluit, » ut nec totum sit oculus, nec totum auditus, nec totum odoratus; et quidquid est aliud, habet suam proprietatem, quamvis æqualiter habeat cum omnibus sanitatem. Ita quia ipsa vita æterna pariter erit omnibus sanctis, æqualis denarius omnibus attributus est: quia vero in ipsa vita æterna distincte fulgebunt lumina

[1] Matth. xx, 9. — [2] I Cor. xv, 53. — [3] Ibid. 41. — [4] Id. xii, 8.

meritorum, multæ mansiones sunt apud Patrem[1]: ac per hoc in denario quidem non impari, non vivit alius alio prolixius; in multis autem mansionibus honoratur alius alio clarius.

XXVII. Pergite itaque sancti Dei, pueri ac puellæ, mares ac fœminæ, cælibes et innuptæ, pergite perseveranter in finem. Laudate Dominum dulcius, quem cogitatis uberius: sperate felicius, cui servitis instantius: amate ardentius, cui placetis attentius. Lumbis accinctis et lucernis ardentibus expectate Dominum, quando veniat a nuptiis[2]. Vos afferetis ad nuptias Agni canticum novum, quod cantabitis in citharis vestris. Non utique tale quale cantat universa terra, cui dicitur: «Cantate Domino can- » ticum novum, cantate Domino, universa terra[3]: » sed tale quale nemo poterit dicere nisi vos. Sic enim vos vidit in Apocalypsi quidam præ cæteris dilectus ab Agno[4], qui discumbere super pectus ejus solitus erat, et bibebat et eructuabat mirabilia super cœlestia Verbum Dei. Ipse vos vidit duodecies duodena millia sanctorum citharœdorum illibatæ virginitatis in corpore, inviolatæ veritatis in corde: et quia sequimini Agnum quocumque ierit, scripsit ille de vobis. Quo ire putamus hunc Agnum, quo nemo eum sequi vel audeat vel valeat nisi vos? Quo putamus eum ire? in quos saltus et prata? Ubi credo sunt gramina gaudia, non gaudia sæculi hujus vana, insaniæ mendaces, nec gaudia qualia in ipso regno Dei cæteris non virginibus erunt, sed a cæterorum omnium gaudiorum sorte distincta. Gaudium virginum Christi, de Christo, in Christo, cum Christo, post Christum, per Christum, propter Christum. Gaudia propria virginum Christi, non sunt eadem non virginum, quamvis Christi. Nam sunt aliis alia, sed nullis talia. Ite in hæc, sequimini Agnum, quia

[1] Joan. XIV, 2. — [2] Luc. XII, 35. — [3] Psal. XCV, 1. — [4] Apoc. XIV, 3.

et Agni caro utique virgo. Hoc enim in se retinuit auctus, quod matri non abstulit conceptus et natus. Merito eum sequimini virginitate cordis et carnis quocumque ierit. Quid est enim sequi nisi imitari? Quia Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum, sicut ait apostolus Petrus, ut sequamur vestigia ejus[1]. Hunc in eo quisque sequitur, in quo imitatur : non in quantum ille Filius Dei est unus per quem facta sunt omnia ; sed in quantum Filius hominis, quæ oportebat, in se præbuit imitanda : et multa in illo ad imitandum omnibus proponuntur; virginitas autem carnis non omnibus, non enim habent quid faciant ut virgines sint, in quibus jam factum est ut virgines non sint.

XXVIII. Sequantur itaque Agnum cæteri fideles qui virginitatem corporis amiserunt, non quocumque ille ierit, sed quousque ipsi potuerint. Possunt autem ubique, præter cum in decore virginitatis incedit. « Beati pauperes » spiritu[2]; » imitamini eum, qui propter vos pauper factus est, cum dives esset[3]. « Beati mites[4]; » imitamini eum qui dixit : « Discite a me, quoniam mitis sum et humilis » corde[5]. Beati lugentes[6]; » imitamini eum qui flevit super Jerusalem[7]. « Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam[8]; » imitamini eum qui dixit : « Meus cibus est, ut faciam vo» luntatem ejus qui misit me[9]. Beati misericordes[10]; » imitamini eum qui vulnerato a latronibus et in via jacenti semivivo desperatoque subvenit[11] : « Beati mundicordes[12]; » imitamini eum « Qui peccatum non fecit, nec inventus est » dolus in ore ejus[13]. Beati pacifici[14]; » imitamini eum qui pro suis persecutoribus dixit : « Pater, ignosce illis, quia

[1] I Petr. II, 21. — [2] Matth. v, 3. — [3] 2 Cor. VIII, 9. — [4] Matth. v, 4. — [5] Id. XI, 29. — [6] Id. v, 5. — [7] Luc. XIX, 41. — [8] Matth. v, 6. — [9] Joan. IV, 34. — [10] Matth. v, 7. — [11] Luc. X, 33. — [12] Matth. v, 8. — [13] I Petr. II, 22. — [14] Matth. v, 9.

» nesciunt quid faciunt [1]. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam [2]; » imitemini eum qui « Pro » vobis passus est, relinquens vobis exemplum, ut sequa» mini vestigia ejus [3]. » Hæc qui imitantur, in his Agnum sequuntur. Sed certe etiam conjugati possunt ire per ista vestigia, etsi non perfecte in eadem forma ponentes pedem, verumtamen in eisdem semitis gradientes.

XXIX. Sed ecce ille Agnus graditur itinere virginali, quomodo post eum ibunt qui hoc amiserunt, quod nullo modo recipiunt? Vos ergo, vos ite post eum virgines ejus; vos et illuc ite post eum, quia propter hoc unum quocumque ierit sequimini eum : ad quodlibet enim aliud sanctitatis donum quo eum sequantur, hortari possumus conjugatos, præter hoc quod irreparabiliter amiserunt. Vos itaque sequimini eum tenendo perseveranter, quod vovistis ardenter. Facite cum potestis, ne virginitatis bonum a vobis pereat, cui facere nihil potestis ut redeat. Videbit vos cætera multitudo fidelium, quæ Agnum ad hoc sequi non potest : videbit, nec invidebit; et collætando vobis, quod in se non habet, habebit in vobis. Nam et illud canticum novum proprium vestrum dicere non poterit; audire autem poterit, et delectari vestro tam excellenti bono. Sed vos qui et dicetis et audietis, quia et hoc quod dicetis a vobis audietis, felicius exultabitis, jucundiusque regnabitis. De majore tamen vestro gaudio nullus mœror erit, quibus hoc deerit. Agnus ille quippe, quem vos quocumque ierit sequimini, nec eos deseret qui eum quo vos non valent sequi. Omnipotentem Agnum loquimur. Et vobis præibit, et ab eis non abibit, cum erit Deus omnia in omnibus [4]. Et qui minus habebunt, a vobis non abhorrebunt. Ubi enim nulla est invidentia, concors est differentia. Præsumite itaque, fidite, roboramini,

[1] Luc. XXIII, 34.— [2] Matth. V, 10.— [3] I Petr. II, 21 — [4] I Cor. XV, 28.

permanete, qui vovetis et redditis Domino Deo vestro vota perpetuæ continentiæ [1], non propter præsens sæculum, sed propter regnum cœlorum.

XXX. Vos etiam qui hoc nondum vovistis, qui potestis capere, capite[2]; perseveranter currite, ut comprehendatis[3]. Tollite hostias quisque suas, et introite in atria Domini non ex necessitate [4], potestatem habentes vestræ voluntatis[5]. Neque enim sicut : « Non mœchaberis : Non » occides [6], ita dici potest : Non nubes. Illa exiguntur, ista offeruntur. Si fiant ista, laudantur; nisi fiant illa, damnantur. In illis Dominus debitum imperat vobis : in his autem si quid amplius supererogaveritis, in redeundo reddet vobis. Cogitate, quidquid illud est, in muro ejus locum nominatum meliorem multo quam filiorum atque filiarum. Cogitate illic nomen æternum[7]. Quis explicat quale nomen erit? Quidquid tamen erit, æternum erit. Hoc credendo et sperando et amando, potuistis conjugia non devitare prohibita, sed transvolare concessa.

XXXI. Unde hujus muneris magnitudo, ad quod capessendum pro nostris viribus hortati sumus, quanto est excellentius atque divinius, tanto magis admonet sollicitudinem nostram, non solum de gloriosissima castitate, verumetiam de tutissima humilitate aliquid loqui. Cum ergo perpetuæ continentiæ professores se conjugatis comparantes, secundum Scripturas compererint eos infra esse, et opere et mercede, et voto et præmio; statim veniat in mentem quod scriptum est : « Quanto magnus es, » tanto humilia te in omnibus, et coram Deo invenies » gratiam[8]. » Mensura humilitatis cuique ex mensura ipsius magnitudinis data est : cui est periculosa superbia,

[1] Psal. LXXV, 12. — [2] Matth. X, 12. — [3] I Cor. IX, 24. — [4] Psal. XCV, 4 — [5] Exod. XX, 13, 14. — [6] Luc. X, 35. — [7] Isaï. LVI, 5. — [8] Eccli. III, 20.

quæ amplius amplioribus insidiatur. Hanc sequitur invidentia, tanquam filia pedissequa: eam quippe superbia continuo parit, nec unquam est sine tali prole atque comite. Quibus duobus malis, hoc est superbia et invidentia, diabolus est. Itaque contra superbiam matrem invidentiæ maxime militat universa disciplina christiana. Hæc enim docet humilitatem, qua et acquirat et custodiat charitatem, de qua cum dictum esset: « Charitas » non æmulatur, » velut si causam quæreremus, unde fiat ut non æmuletur, continuo subdidit: « Non inflatur[1]: » tanquam diceret: Ideo non habet invidentiam, quia nec superbiam. Doctor itaque humilitatis Christus primo « Semetipsum exinanivit formam servi accipiens, » in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut » homo; humiliavit semetipsum, factus obediens usque » ad mortem, mortem autem crucis[2]. » Ipsa vero doctrina ejus, quam attente insinuet humilitatem atque huic præcipiendæ vehementer insistat, quis explicare facile possit, atque in hanc rem demonstrandam testimonia cuncta congerere? Hoc facere conetur vel faciat, quisquis seorsum de humilitate voluerit scribere: hujus autem operis aliud propositum est, quod de tam magna re susceptum est, ut ei maxime sit cavenda superbia.

XXXII. Proinde pauca testimonia, quæ Dominus in mentem dare dignatur, ex doctrina Christi de humilitate commemoro, quæ ad id quod intendi fortasse sufficiant. Sermo ejus, quem primum prolixiorem ad Discipulos habuit, inde cœpit: « Beati pauperes spiritu, quoniam » ipsorum est regnum cœlorum[3]: » quos sine ulla controversia humiles intelligimus. Fidem Centurionis illius ideo præcipue laudavit, nec se invenisse in Israël dixit tantam fidem, quia ille tam humiliter credidit, ut dice-

[1] I Cor. XIII, 4. — [2] Philip. II, 7, 8. — [3] Matth. V, 3.

ret : « Non sum dignus ut sub tectum meum intres[1]. » Unde nec Matthæus ob aliud eum dixit accessisse ad Jesum, cum apertissime Lucas insinuet quod non ad eum ipse venerit, sed amicos suos miserit, nisi quia fidelissima humilitate magis ipse accessit, quam illi quos misit[2]. Unde et illud propheticum est : « Excelsus est Dominus, » et humilia respicit, excelsa autem a longe cognoscit[3], » utique tanquam non accedentia. Hinc et illi mulieri Chananææ dicit : « O mulier, magna est fides tua, fiat » tibi sicut vis[4] : » quam superius carnem appellaverat, nec ei panem filiorum projiciendum esse responderat. Quod illa humiliter accipiens dixerat : « Ita, Domine, » nam et canes edunt de micis, quæ cadunt de mensa » dominorum suorum. » Ac sic quod assiduo clamore non impetrabat, humili confessione promeruit. Hinc et illi duo proponuntur orantes in templo, unus Pharisæus, et alter publicanus[5], propter eos qui sibi justi videntur, et spernunt cæteros, et enumerationi meritorum præfertur confessio peccatorum. Et utique Deo gratias agebat Pharisæus ex his in quibus sibi multum placebat : « Gra- » tias, inquit, tibi ago, quia non sum sicut cæteri ho- » mines, injusti, raptores, adulteri, sicut et Publicanus » iste. Jejuno bis in sabbato, decimas do omnium quæ- » cumque possideo. Publicanus autem de longinquo sta- » bat, nec oculos ad cœlum audebat levare, sed percu- » tiebat pectus suum, dicens : Deus, propitius esto mihi » peccatori. » Sequitur autem divina sententia : « Amen » dico vobis, descendit justificatus de templo Publicanus » magis quam ille Pharisæus. » Deinde causa ostenditur, cur hoc justum sit : « Quoniam is qui se exaltat, humilia- » bitur, et qui se humiliat, exaltabitur[6]. » Fieri ergo po-

[1] Matth. VIII, 8. — [2] Luc. VII, 6, 7. — [3] Psal. CXXXVII, 6. — [4] Matth. XV, 28. — [5] Luc. XVIII, 10. — [6] Ibid. 11-14.

test, ut quisque et mala vera devitet, et vera bona in se consideret, et de his Patri luminum gratias agat, a quo descendit omne datum optimum, et omne donum perfectum[1]; et tamen elationis vitio reprobetur, si aliis peccatoribus maximeque peccata in oratione confitentibus, vel sola cogitatione quæ coram Deo est, superbus insultet, quibus non exprobratio cum inflatione, sed miseratio sine desperatione debetur. Quid illud quod quærentibus inter se Discipulis quisnam eorum major esset, puerum parvulum constituit ante oculos eorum, dicens : « Nisi » fueritis sicut puer iste, non intrabitis in regnum cœlo- » rum[2]? » nonne humilitatem maxime commendavit, et in ea meritum magnitudinis posuit? Vel cum filiis Zebedæi latera ejus in sedium sublimitate concupiscentibus, ita respondit[3], ut passionis ejus calicem bibendum potius cogitarent, in quo se humiliavit usque ad mortem, mortem autem crucis[4], quam superbo appetitu præferri cæteris postularent, quid ostendit, nisi eis se futurum altitudinis largitorem, qui eum doctorem humilitatis antea sequerentur? Jamvero quod exiturus ad passionem lavit pedes Discipulis[5], monuitque apertissime ut hoc facerent condiscipulis atque conservis, quod eis fecisset Magister et Dominus, quantum commendavit humilitatem? Cui commendandæ etiam tempus illud elegit, quo eum proxime moriturum cum magno desiderio contuebantur, hoc utique præcipue memoria retenturi, quod Magister imitandus ultimum demonstrasset. At ille hoc fecit illo tempore, quod utique potuit et aliis ante diebus, quibus cum eis fuerat conversatus : quando si fieret, hoc ipsum quidem traderetur, sed utique non sic acciperetur.

[1] Jacob. I, 17. — [2] Matth. XVIII, 3. — [3] Id. XX, 21. — [4] Philip. II, 8. — [5] Joan. XIII, 14.

XXXIII. Cum ergo Christianis omnibus custodienda sit humilitas, quandoquidem a Christo Christiani appellantur, cujus Evangelium nemo diligenter intuetur, qui non eum doctorem humilitatis inveniat; tum maxime virtutis hujus sectatores et conservatores eos esse convenit, qui magno aliquo bono cæteris eminent, ut magnopere curent illud quod primitus posui : « Quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam[1]. » Proinde quia perpetua continentia, maximeque virginitas, magnum bonum est in sanctis Dei, vigilantissime cavendum est ne superbia corrumpatur.

XXXIV. Curiosas et verbosas malas innuptas Paulus apostolus notat, et hoc vitium venire dicit ex otio. « Simul autem, inquit, et otiosæ discunt circumire domos; non solum autem otiosæ, verumetiam curiosæ et verbosæ, loquentes quæ non oportet. » De his superius dixerat : « Juniores autem viduas evita. Cum enim in deliciis egerint, in Christo nubere volunt; habentes damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt[2] : » id est, in eo quod primo voverant, non steterunt. Nec tamen ait, nubunt; sed, « Nubere volunt. » Multas enim earum revocat a nubendo, non amor præclari propositi, sed aperti dedecoris timor, veniens et ipse de superbia, qua formidatur magis hominibus displicere, quam Deo. Hæ igitur quæ nubere volunt, et ideo non nubunt quia impune non possunt, quæ melius nuberent quam urerentur, id est, quam occulta flamma concupiscentiæ in ipsa conscientia vastarentur, quas pœnitet professionis, et piget confessionis, nisi correctum cor dirigant, et Dei timore rursus libidinem vincant, in mortuis deputandæ sunt, sive in deliciis agant, unde

[1] Eccli. III, 20. — [2] I Tim. V, 13-15.

dicit Apostolus : « Quæ autem in deliciis agit, vivens » mortua est[1]; » sive in laboribus atque jejuniis, nulla cordis correctione superfluis, et magis ostentationi quam emendationi servientibus. Non ego talibus magnam curam humilitatis ingero, in quibus superbia ipsa confunditur, et conscientiæ vulnere cruentatur. Nec ebriosis, aut avaris, aut alio quolibet damnabilis morbi genere jacentibus, cum habeant corporalis continentiæ professionem, moribusque perversis a suo nomine dissonent, hanc magnam sollicitudinem piæ humilitatis impono : nisi forte in his malis etiam ostentare se audebunt, quibus non sufficit quod eorum supplicia differuntur. Nec de his ago, in quibus est quidam placendi appetitus, aut elegantiore vestitu quam tantæ professionis necessitas postulat, aut capitis ligamento notabili, sive prætumidis umbonibus capillorum, sive tegminibus ita teneris, ut retiola subter posita appareant : his nondum de humilitate, sed de ipsa castitate vel integritate pudicitiæ danda præcepta sunt. Da mihi profitentem perpetuam continentiam, atque his et hujusmodi omnibus carentem vitiis et maculis morum, huic superbiam timeo, huic tam magno bono ex elationis tumore formido. Quo magis inest unde sibi placeat, eo magis vereor, ne sibi placendo illi displiceat, qui « Superbis resistit, humilibus autem dat » gratiam[2]. »

XXXV. Certe præcipuum magisterium et virginalis integritatis exemplum in ipso Christo contuendum est. Quid ergo amplius continentibus de humilitate præcipiam, quam quod ille qui omnibus dicit : « Discite a me, » quoniam mitis sum et humilis corde[3]? » cum magnitudinem suam supra commemorasset : et idipsum volens ostendere, quantus propter nos quantillus effectus est :

[1] I Tim. v, 6. — [2] Jacob. IV, 6. — [3] Matth. XI, 29.

« Confiteor, inquit, tibi, Pater, Domine cœli et terræ, » quoniam abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, » et revelasti ea parvulis. Ita Pater, quoniam sic placi- » tum est coram te. Omnia mihi tradita sunt a Patre » meo, et nemo cognoscit Filium nisi Pater, et nemo » cognoscit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius re- » velare. Venite ad me omnes qui laboratis et onerati » estis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super » vos, et discite a me quoniam mitis sum et humilis » corde[1]. » Ille, ille cui omnia tradidit Pater, et quem nemo agnoscit nisi Pater, et qui Patrem solus agnoscit, et cui voluerit revelare, non dicit : Discite a me mundum fabricare, aut mortuos suscitare; sed, « Quia mitis sum » et humilis corde. » O doctrinam salutarem; o Magistrum Dominumque mortalium, quibus mors poculo superbiæ propinata atque transfusa est. Noluit docere quod ipse non esset, noluit jubere quod ipse non faceret. Video te, bone Jesu, oculis fidei, quos aperuisti mihi, tanquam in concione generis humani clamantem ac dicentem : « Venite ad me, et discite a me. » Quid obsecro te, per quem facta sunt omnia, Fili Dei, et idem qui factus es inter omnia, Fili hominis, quid ut discamus a te, venimus ad te? « Quoniam mitis sum, inquit, et hu- » milis corde[2]. » Huccine redacti sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi in te, ut hoc pro magno discamus a te, quoniam mitis es et humilis corde? Ita-ne magnum est esse parvum, ut nisi a te qui tam magnus es fieret, disci omnino non posset? Ita plane. Non enim aliter invenitur requies animæ, nisi inquieto tumore digesto, quo magna sibi erat, quando tibi sana non erat.

XXXVI. Audiant te, et veniant ad te, et mites atque humiles esse discant a te, qui misericordiam et veritatem

[1] Matth. XI, 25-29. — [2] Coloss. II, 3.

tuam requirunt, tibi vivendo, tibi, non sibi. Audiat hoc laborans et oneratus[1]. qui sarcina premitur, ut oculos ad cœlum levare non audeat, percutiens pectus ille peccator et propinquans de longinquo[2]. Audiat Centurio, non dignus cujus tectum subires[3]. Audiat Zacchæus major Publicanorum[4], quadrupla restituens lucra damnabilium peccatorum. Audiat mulier in civitate peccatrix, tanto lacrymosior pedibus tuis[5], quanto fuerat alienior a vestigiis tuis. Audiant meretrices et Publicani, qui Scribas et Pharisæos præcedunt in regnum cœlorum[6]. Audiat omne genus ægrorum, cum quibus tibi pro crimine sunt objecta convivia, videlicet quasi a sanis qui medicum non quærebant, cum tu non venires vocare justos, sed peccatores in pœnitentiam[7]. Hi omnes cum convertuntur ad te, facile mitescunt et humiliantur coram te, memores iniquissimæ vitæ suæ, et indulgentissimæ misericordiæ tuæ, quia «Ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia[8].»

XXXVII. Sed respice agmina virginum, puerorum puellarumque sanctarum: in Ecclesia tua eruditum est hoc genus; illic tibi a maternis uberibus pullulavit, in nomen tuum ad loquendum linguam solvit, nomen tuum velut lac infantiæ suæ suxit infusum. Non potest quisquam ex hoc numero dicere: «Qui prius fui blasphemus et per» secutor et injuriosus, sed misericordiam consecutus sum, » quia ignorans feci in incredulitate[9]:» imo etiam quod non jussisti, sed tantummodo volentibus arripiendum proposuisti, dicens: «Qui potest capere, capiat[10],» arripuerunt, voverunt, et propter regnum cœlorum se ipsos, non quia minatus es, sed quia hortatus es, castraverunt. His inclama, hi te audiant, quoniam mitis es et humilis

1 Matth. XI. — 2 Luc. XVIII. — 3 Matth. VIII. — 4 Luc. XIX. — 5 Id. VII. — 6 Matth. XXI, 31. — 7 Id. IX, 13. — 8 Rom. V, 20. — 9 I Tim. I, 13. — 10 Matth. XIX, 12.

corde. Hi quanto magni sunt, tanto humilient se in omnibus, ut coram te inveniant gratiam. Justi sunt : sed numquid sicut tu justificans impium [1] ? Casti sunt : sed eos in peccatis matres eorum in uteris aluerunt. Sancti sunt : sed tu etiam sanctus sanctorum. Virgines sunt : sed nati etiam ex virginibus non sunt. Et spiritu et carne integri sunt : sed Verbum caro factum non sunt. Et tamen discant, non ab eis quibus peccata dimittis, sed a te ipso Agno Dei, qui tollis peccata mundi, quoniam mitis es et humilis corde.

XXXVIII. Non ego te, anima pie pudica, quæ appetitum carnalem nec usque ad concessum conjugium relaxasti, quæ decessurum corpus nec successori propagando indulsisti, quæ fluitantia membra terrena in cœli consuetudinem suspendisti : non ego te, ut discas humilitatem, ad publicanos et peccatores mitto, qui tamen in regnum cœlorum præcedunt superbos ; non te ad hos mitto : indigni sunt enim qui ab immunditiæ voragine liberati sunt, ut ad eos imitandos mittatur illibata virginitas : ad Regem cœli te mitto, ad eum per quem creati sunt homines, et qui creatus est inter homines propter homines, ad speciosum forma præ filiis hominum [2], et contemptum a filiis hominum pro filiis hominum, ad eum qui dominans Angelis immortalibus, non dedignatus est servire mortalibus. Eum certe humilem non iniquitas, sed charitas fecit; « Charitas quæ non æmulatur, non inflatur, non quærit » quæ sua sunt [3] : » quia « Et Christus non sibi placuit [4]; » sed sicut scriptum de illo est, « Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me [5]. Vade, veni ad illum, et disce quoniam mitis est et humilis corde. Non ibis ad eum qui oculos ad cœlum levare non audebat onere

[1] Psal. L, 7. — [2] Id XLIV, 3. — [3] I Cor. XIII, 4. — [4] Rom. XV, 3. — [5] Psal. LXVIII, 10.

iniquitatis[1]; sed ad eum qui de cœlo descendit pondere charitatis. Non ibis ad eam quæ Domini sui pedes lacrymis rigavit[2], quærens indulgentiam gravium peccatorum; sed ibis ad eum qui cum daret indulgentiam omnium peccatorum[3], lavit pedes suorum servorum[4]. Novi dignitatem virginitatis tuæ: non tibi propono imitandum Publicanum humiliter accusantem delicta sua[5], sed timeo tibi Pharisæum superbe jactantem merita sua. Non dico: Esto qualis illa de qua dictum est: « Dimittuntur ei pec- » cata multa, quoniam dilexit multum[6]. » Sed metuo ne cum tibi modicum dimitti putas, modicum diligas.

XXXIX. Metuo, inquam, tibi vehementer, ne cum te Agnum quocumque ierit secuturam esse gloriaris, eum præ tumore superbiæ sequi per angusta non possis. Bonum est tibi, o anima virginalis, ut sic quomodo virgo es, sic omnino servans in corde quod renata es, servans in carne quod nata es, concipias tamen a timore Domini et parturias spiritum salutis[7]. « Timor quidem non est » in charitate, sed perfecta, sicut scriptum est, cha- » ritas foras mittit timorem[8]: » sed timorem hominum, non Dei; timorem temporalium malorum, non divini in fine judicii. « Noli altum sapere, sed time[9]. » Ama Dei bonitatem, time severitatem: utrumque te superbam esse non sinit. Amando enim times; ne amatum et amantem graviter offendas. Nam quæ gravior offensio, quam ut superbia illi[10] displiceas, qui propter te superbis displicuit? Et ubi magis esse debet « Timor ille castus, per- » manens in sæculum sæculi[11], quam in te, quæ non cogitas quæ sunt mundi, quomodo placeas conjugi, sed quæ sunt Domini, quomodo placeas Domino[12]? Ille alius ti-

[1] Luc. XVIII, 13. — [2] Joan. VI, 38. — [3] Luc. VII, 38. — [4] Joan. XIII, 5. — [5] Luc. XVIII. — [6] Id. VII, 47. — [7] Isaï. XXVI, 18. — [8] I Joan. IV, 18. — [9] Rom. XI, 20. — [10] *Forte*, superba. — [11] Psal. XVIII, 10. — [12] I Cor. VII, 32.

mor non est in charitate : iste autem castus non recedit a charitate. Si non amas, time ne pereas : si amas, time ne displiceas. Illum timorem charitas foras mittit : cum isto intro currit. Dicit apostolus etiam Paulus : « Non enim » accepimus spiritum servitutis iterum in timorem, sed » accepimus Spiritum adoptionis filiorum, in quo clama- » mus : Abba, pater[1]. » Illum cum timorem credo dicere, qui datus erat in Vetere Testamento, ne amitterentur temporalia bona, quæ Deus promiserat nondum sub gratia filiis, sed sub lege adhuc servis. Est etiam timor ignis æterni, propter quem devitandum Deo servire, nondum est utique perfectæ charitatis. Aliud est enim desiderium præmii, aliud formido supplicii. Aliæ voces sunt : « Quo » abibo ab spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam[2] ? » et aliæ voces sunt : « Unam petii a Domino, hanc requiram, » ut inhabitem in domo Domini per omnes dies vitæ meæ, » ut contempler delectationem Domini, et protegar tem- » plum ejus. » Et, « Ne avertas faciem tuam a me[3] » Et, » Desiderat, et deficit anima mea in atria Domini[4]. » Illas voces habuerit, qui oculos non audebat levare in cœlum[5] ; et quæ rigabat lacrymis pedes ad impetrandam veniam gravium peccatorum[6] : has autem tu habeto, quæ sollicita es ea quæ sunt Domini, ut sis sancta et corpore et spiritu[7]. Illis vocibus comitatur timor qui tormentum habet, quem perfecta charitas foras mittit[8] : his autem vocibus comitatur timor Domini castus permanens in sæculum sæculi. Et utrique generi dicendum est : « Noli » altum sapere, sed time[9] : » ut homo nec de peccatorum suorum defensione, nec de justitiæ præsumptione se extollat. Nam et ipse Paulus qui dicit : « Non enim acce-

[1] Rom. VIII, 15. — [2] Psal. CXXXVIII, 7. — [3] Id. XXVI, 4-9. — [4] Id. LXXXV, 3. — [5] Luc. XVIII, 13. — [6] Id. VII, 38. — [7] 1 Cor. VII, 34. — [8] 1 Joan. IV, 18. — [9] Rom. XI, 20.

» pistis spiritum servitutis iterum in timorem[1] : » tamen timore comite charitatis ait : « Cum timore et tremore multo » fui ad vos[2] : » et ea sententia quam commemoravi, ne adversus fractos oleæ ramos insertus superbiret oleaster, ipse usus est, dicens : « Noli altum sapere, sed time[3] : » ipse omnia membra Christi generaliter admonens, ait : « Cum » timore et tremore vestram ipsorum salutem operamini ; » Deus est enim qui operatur in vobis et velle et operari » pro bona voluntate[4] : » ne ad Vetus Testamentum videatur pertinere quod scriptum est : « Servite Domino in » timore, et exultate ei cum tremore[5]. »

XL. Et quæ magis membra corporis sancti, quod est Ecclesia, curare debent, ut super ea requiescat Spiritus sanctus, quam virginalem profitentia sanctitatem? Quomodo autem requiescit ubi non invenit locum suum? quid aliud quam cor humiliatum quod impleat, non unde resiliat; quod erigat, non quod deprimat? cum apertissime dictum sit : « Super quem requiescet Spiritus meus? Super humilem et quietum et trementem verba mea[6]. » Jam juste vivis, jam pie vivis, pudice, sancte, virginali castitate vivis : adhuc tamen hic vivis, et non humiliaris audiendo : « Numquid non tentatio est vita humana super » terram[7]? » Non te a præfidenti elatione reverberat : « Væ » mundo ab scandalis[8]? » Non contremiscis, ne deputeris in multis quorum refrigescit charitas, quoniam abundat iniquitas[9]? Non percutis pectus, cum audis : « Quapropter » qui se putat stare, videat ne cadat[10]? » Inter hæc divina monita et humana pericula, ita-ne adhuc virginibus sanctis humilitatem persuadere laboramus?

XLI. An vero propter aliud credendum est, permittere

[1] Rom. VIII, 15. — [2] I Cor. II, 3. — [3] Rom. XI, 20. — [4] Philip. II, 12. — [5] Psal. II, 11. — [6] Isaï. LXVI, 2. — [7] Job. VII, 1. — [8] Matth. XVIII, 7. — [9] Id. XXIV, 12. — [10] I Cor. X, 12.

Deum ut misceantur numero professionis vestræ multi et multæ casuri et casuræ, nisi ut his cadentibus timor vester augeatur, quo superbia comprimatur; quam sic odit Deus, ut contra hanc unam se tantum humiliaret Altissimus? Nisi forte revera ideo minus timebis, magisque inflaberis, ut modicum diligas eum, qui te tantum dilexit, ut traderet semetipsum pro te [1], quia modicum tibi dimisit, viventi videlicet a pueritia religiose, pudice, pia castitate, illibata virginitate. Quasi vero non tu multo ardentius diligere debeas eum, qui flagitiosis ad se conversis quæcumque dimisit, in ea te cadere non permisit? Aut vero ille Pharisæus, qui propterea modicum diligebat, quia modicum sibi dimitti existimabat, ob aliud hoc errore cæcabatur, nisi quia ignorans Dei justitiam, et suam quærens constituere, justitiæ Dei subjectus non erat [2]? Vos autem genus electum, et in electis electius, virginei chori sequentes Agnum, etiam vos « Gratia salvi » facti estis per fidem : et hoc non ex vobis, sed Dei do- » num est; non ex operibus, ne forte quis extollatur. » Ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo Jesu in » operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis am- » bulemus [3]. » Ergo-ne hunc quanto ejus donis ornatiores estis, tanto minus amabitis? Averterit tam horrendam ipse dementiam. Proinde quoniam verum Veritas dixit, quod ille cui modicum dimittitur, modicum diligit; vos ut ardentissime diligatis, cui diligendo a conjugiorum nexibus liberi vacatis, deputate vobis tanquam omnino dimissum, quidquid mali a vobis non est illo regente commissum. « Oculi enim vestri semper ad Dominum, » quoniam ipse evellet de laqueo pedes vestros [4]. » Et, « Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilavit

[1] Galat. II, 20. — [2] Rom. X, 3. — [3] Ephes. II, 8-10. — [4] Psal. XXIV, 15.

» qui custodit eam[1].» Et de ipsa continentia loquens Apostolus ait: «Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum ; » sed unusquisque proprium donum habet a Deo, alius » quidem sic, alius autem sic[2].» Quis ergo donat ista? Quis distribuit propria unicuique sicut vult[3]? Nempe Deus, apud quem non est iniquitas. Ac per hoc qua æquitate ille faciat alios sic, alios autem sic[4], homini nosse aut impossibile. aut omnino difficile est : quin tamen æquitate faciat, dubitare fas non est. « Quid itaque habes quod » non accepisti[5] ? » aut qua perversitate minus diligis, a quo amplius accepisti.

XLII. Quapropter hæc prima sit induendæ humilitatis cogitatio, ne a se sibi putet esse Dei virgo quod talis est, ac non potius hoc donum optimum desuper descendere a Patre luminum[6], apud quem non est transmutatio, nec momenti obumbratio. Ita enim non putabit modicum sibi esse dimissum, ut modicum diligat, et ignorans Dei justitiam ac suam volens constituere, justitiæ Dei non subjiciatur[7]. In quo vitio erat Simon ille, quem superavit mulier cui dimissa sunt peccata multa, quoniam dilexit multum[8]. Sed cautius et verius cogitabit, omnia peccata sic habenda tanquam dimittantur, a quibus Deus custodit ne committantur. Testes sunt voces piarum deprecationum in Scripturis sanctis, quibus ostenditur ea ipsa, quæ præcipiuntur a Deo, non fieri nisi dante atque adjuvante qui præcipit. Mendaciter enim petuntur, si ea non adjuvante ejus gratia facere possemus. Quid tam generaliter maxime præcipitur, quam obedientia qua custodiuntur mandata Dei? Et tamen hanc invenimus optari : « Tu, inquit, præcepisti mandata tua » custodiri nimis. » Deinde sequitur : « Utinam dirigan-

[1] Psal. CXXVI, 1. — [2] I Cor. VII, 7. — [3] Id. XII, 11. — [4] Rom. IX, 14.— [5] I Cor. IV, 7. — [6] Jacob. I, 17. — [7] Rom. X, 3. — [8] Luc. VII, 40.

» tur viæ meæ, ad custodiendas justificationes tuas : tunc » non confundar, dum inspicio in omnia mandata tua[1]. » Quod Deum præcepisse supra posuit, hoc ut a se impleretur optavit. Hoc fit utique ne peccetur : quod si peccatum fuerit, præcipitur ut pœniteat; ne defensione et excusatione peccati pereat superbiendo qui fecit, dum non vult pœnitendo perire quod fecit. Etiam hoc a Deo petitur, ut intelligatur non fieri, nisi eo præstante a quo petitur. « Pone, inquit, Domine, custodiam ori meo, et » ostium continentiæ circum labia mea : ne declines cor » meum in verba maligna, ad excusandum excusationes in » peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem[2]. » Si ergo et obedientia qua ejus mandata servamus, et pœnitentia qua peccata nostra non excusamus, sed accusamus, optatur et petitur; manifestum est. quia cum fit, illo dante habetur, illo adjuvante completur. Apertius etiam dicitur propter obedientiam : « A Domino gressus » hominis diriguntur. et viam ejus volet[3]. » Et de pœnitentia dicit Apostolus : « Ne forte det illis Deus pœnitentiam[4]. »

XLIII. De ipsa etiam continentia nonne apertissime dictum est : « Et cum scirem quia nemo potest esse con» tinens nisi Deus det, et hoc ipsum erat sapientiæ, scire » cujus esset hoc donum[5]; » sed forte continentia donum Dei est, sapientiam vero sibi ipse homo præstat, qua illud donum non suum, sed Dei esse cognoscat. Imo « Do» minus sapientes facit cæcos[6], » et, « Testimonium Do» mini fidele sapientiam præstat parvulis[7], » et, « Si quis » indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus af» fluenter, et non improperat, et dabitur ei[8]. » Sapientes autem esse virgines decet, ne lampades earum extinguan-

1 Psal. CXVIII, 4-6. — 2 Id. CXL, 3, 4. — 3 Id. XXXVI, 23. — 4 2 Tim. II, 25. — 5 Sap. VIII, 21. — 6 Psal. CXLV, 8. — 7 Id. XVIII, 8. — 8 Jacob. I, 5.

tur [1]. Quomodo sapientes, nisi, « Non alta sapientes, sed » humilibus consentientes [2]? Dixit enim homini ipsa sa» pientia : Ecce pietas est sapientia [3]. » Si ergo nihil habes quod non accepisti [4], « Noli altum sapere, sed » time [5]. » Et noli modicum diligere, quasi a quo tibi modicum dimissum est ; sed potius multum dilige a quo tibi multum tributum est. Si enim diligit, cui donatum est ne redderet ; quanto magis debet diligere, cui donatum est ut haberet? Nam et quisquis ab initio pudicus permanet, ab illo regitur ; et quisquis ex impudico pudicus fit, ab illo corrigitur ; et quisquis usque in finem impudicus est, ab illo deseritur. Hoc autem ille occulto judicio facere potest, iniquo non potest ; et fortasse ideo latet, ut plus timeatur et minus superbiatur.

XLIV. Deinde jam sciens homo, gratia Dei se esse quod est, non incidat in alium superbiæ laqueum, ut de ipsa Dei gratia se extollendo spernat cæteros. Quo vitio alius ille Pharisæus, et de bonis quæ habebat Deo gratias agebat, et tamen se super Publicanum peccata confitentem extollebat [6]. Quid igitur faciat virgo, quid cogitet ne se extollat super eos vel eas, quæ hoc tam magno dono carent? Neque enim simulare debet humilitatem, sed exhibere : nam simulatio humilitatis major superbia est. Idcirco Scriptura volens ostendere veracem humilitatem esse oportere, cum dixisset : « Quanto mag» nus es, tanto humilia te in omnibus : » mox quoque subdidit : « Et coram Deo invenies gratiam [7] : » utique ubi se fallaciter humiliare non posset.

XLV. Proinde quid dicemus? Est-ne aliquid quod virgo Dei veraciter cogitet, unde se fideli mulieri, non tantum viduæ, verumetiam conjugatæ præferre non

[1] Matth. xxv, 4. — [2] Rom. xii, 16. — [3] Job. xxviii, 28. — [4] I Cor. iv, 7. — [5] Rom. xi, 20. — [6] Luc. xviii, 11. — [7] Eccli. iii, 20.

audeat? Non ego reprobam dico : nam quis nesciat obedientem mulierem inobedienti virgini præponendam? sed cum ambæ sunt obedientes præceptis Dei, ita-ne trepidabit sanctam virginitatem etiam castis nuptiis et continentiam præferre connubio, fructum centenum præire triceno? Imovero non dubitet hanc rem illi rei præponere. Hæc tamen vel hæc virgo obediens et Deum timens, illi vel illi mulieri obedienti et Deum timenti se anteferre non audeat : alioquin non erit humilis, « Et Deus » superbis resistit [1]. » Quid ergo cogitabit? Occulta scilicet dona Dei, quæ nonnisi interrogatio tentationis, etiam in semetipso, unicuique declarat. Ut enim cætera taceam, unde scit virgo, quamvis sollicita quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino [2], ne forte propter aliquam sibi incognitam mentis infirmitatem, nondum sit matura martyrio, illa vero mulier cui se præferre gestiebat, jam possit bibere calicem dominicæ humilitatis[3], quem prius bibendum Discipulis amatoribus sublimitatis opposuit? Unde, inquam, scit, ne forte ipsa nondum sit Thecla (9), jam sit illa Crispina? Certe nisi adsit tentatio, nulla doni hujus fit demonstratio.

XLVI. Hoc autem tam magnum est, ut cum fructum centenum [4] quidam intelligant (10). Perhibet enim præclarissimum testimonium ecclesiastica auctoritas, in qua fidelibus notum est, quo loco Martyres, et quo defunctæ sanctimoniales ad altaris sacramenta recitentur. Sed quid significet fœcunditatis illa diversitas, viderint qui hæc melius quam nos intelligunt; sive virginalis vita in centeno fructu sit, in sexageno vidualis, in triceno autem conjugalis : sive centena fertilitas martyrio potius imputetur, sexagena continentiæ, tricena connubio; sive virginitas accedente martyrio centenum fructum impleat,

[1] Jacob. IV, 6. — [2] I Cor. VII, 32. — [3] Matth. XX, 22. — [4] Id. XIII, 8.

sola vero in sexageno sit, conjugati autem tricenum ferentes ad sexagenum perveniant si martyres fuerint : sive quod probabilius mihi videtur, quoniam divinæ gratiæ multa sunt munera, et est aliud alio majus ac melius, unde dicit Apostolus : « Æmulamini autem dona meliora[1]; » intelligendum est plura esse quam ut in tres differentias distribui possint. Primum ne continentiam vidualem aut in nullo fructu constituamus, aut ad conjugalis pudicitiæ meritum deponamus, aut virginali gloriæ coæquemus; aut coronam martyrii vel in habitu animi, etiamsi desit tentationis examen, vel in ipsa passionis experientia constitutam, cuilibet illarum trium castitati sine ullo incremento fertilitatis accedere existimemus. Deinde ubi ponimus, quod multi ac multæ ita custodiunt continentiam virginalem, ut tamen non faciant quæ Dominus ait : « Si vis esse perfectus, vade, » vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis » thesaurum in cœlo, et veni, sequere me[2]; » nec audeant eorum cohabitationi sociari, in quibus nemo dicit aliquid proprium, sed sunt eis omnia communia[3]? Nihil-ne putamus fructificationis accedere virginibus Dei, cum hoc faciunt? aut sine ullo fructu esse virgines Dei, etiamsi hoc non faciunt? Multa ergo sunt dona, et aliis alia clariora ac superiora singulis singula. Et aliquando alter fructuosus est donis paucioribus, sed potioribus; alter inferioribus, sed pluribus. Et quemadmodum inter se vel coæquentur vel distinguantur in accipiendis æternis honoribus, quis hominum audeat judicare? dum tamen constet et multa esse ista diversa, et non ad præsens tempus, sed in æternum prodesse meliora[4]. Sed Dominum tres arbitror voluisse fructificationis commemorare diffe-

[1] I Cor. XII, 31. — [2] Matth. XIX, 21. — [3] Act. II, 44, et IV, 32. — [4] Matth. XIII, 8.

rentias, cæteras intelligentibus reliquisse. Nam et alius Evangelista solum commemoravit centuplum[1] : numquid ideo putandus est alia duo vel improbasse vel ignorasse, ac non potius intelligenda reliquisse?

XLVII. Sed ut dicere cœperam, sive centenus fructus sit Deo devota virginitas, sive alio aliquo modo, vel quem commemoravimus, vel quem non commemoravimus, sit illa fertilitatis intelligenda distantia; nemo tamen, quantum puto, ausus fuerit virginitatem præferre martyrio, ac nemo dubitaverit hoc donum occultum esse, si examinatrix desit tentatio. Habet itaque virgo quod cogitet quod ei prosit ad servandam humilitatem, ne violet illam quæ supereminet donis omnibus charitatem, sine qua utique quæcumque alia vel pauca vel plura vel magna vel parva habuerit, nihil est. Habet, inquam, quod cogitet ut non infletur, non æmuletur; ita se scilicet bonum virginale conjugali bono multo amplius et melius profiteri, ut tamen nesciat utrum illa vel illa conjugata jam pati pro Christo possit, adhuc vero ipsa non possit, et in hoc ei parcatur, quia infirmitas ejus tentatione non interrogatur. « Fidelis enim Deus, ait Apostolus, qui non vos permittit tentari super id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere[2]. » Fortassis ergo illi vel illæ conjugalis vitæ retinentes in suo genere laudabilem modum, jam possint contra inimicum ad iniquitatem cogentem etiam laniatu viscerum et effusione sanguinis dimicare; illi autem vel illæ a pueritia continentes, seque castrantes propter regnum cœlorum, nondum tamen valeant talia vel pro justitia vel pro ipsa pudicitia sustinere. Aliud est enim pro veritate ac proposito sancto non consentire suadenti atque blandienti, aliud non cedere etiam torquenti atque

[1] Luc. VIII, 8. — [2] I Cor. X, 13.

ferienti. Latent ista in facultatibus et viribus animorum, tentatione panduntur, experientia propalantur. Ut ergo quisque non infletur, ex eo quod se pervidet posse, humiliter cogitet quod ignorat aliquid præstantius se fortasse non posse; aliquos autem qui illud quo sibi gloriose notus est, nec habent nec profitentur, hoc quod ipse non potest posse. Ita servabitur non fallaci, sed veraci humilitate : « Honore mutuo prævenientes[1], et alter alterum » existimantes superiorem sibi[2]. »

XLVIII. Quid jam dicam de ipsa cautela et vigilantia non peccandi? « Quis gloriabitur castum se habere » cor? aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato[3]? » Integra est quidem ab utero matris sancta virginitas : sed « Nemo, inquit, mundus in conspectu tuo, nec in- » fans cujus est unius diei vita super terram[4]. » Servatur et in fide inviolata quædam castitas virginalis, qua Ecclesia uni viro virgo casta coaptatur : sed ille unus vir, non tantum fideles mente et corpore virgines, sed omnes omnino Christianos ab spiritalibus usque ad carnales, ab Apostolis usque ad ultimos pœnitentes[5], tanquam a summis cœlorum usque ad terminos eorum, docuit orare, et in ipsa oratione dicere admonuit : « Et dimitte nobis » debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nos- » tris[6] : » ubi per hoc quod petimus, quid etiam nos esse meminerimus ostendit. Neque enim pro eis debitis, quæ totius præteritæ vitæ in baptismo per ejus pacem nobis dimissa esse confidimus, nos præcepit orare, dicentes : « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus » debitoribus nostris : » alioquin hanc orationem catechumeni potius usque ad baptismum orare deberent. Cum vero eam baptizati orant, præpositi et plebes, pas-

[1] Rom. XII, 10. — [2] Philip. II, 3. — [3] Prov. XX, 9. — [4] Job. XXV, 4. — [5] Matth. XXIV, 31. — [6] Id. VI, 12.

tores et greges, satis ostenditur in hac vita, quæ tota tentatio est[1], neminem se tanquam ab omnibus peccatis immunem debere gloriari.

XLIX. Proinde etiam virgines Dei irreprehensibiles quidem sequuntur Agnum quocumque ierit, et peccatorum purgatione perfecta, et virginitate servata, quæ non rediret amissa: sed quia eadem ipsa Apocalypsis, ubi tales tali revelati sunt, etiam hinc eos laudat, quod in ore eorum non sit inventum mendacium[2]; meminerint etiam in hoc esse veraces, ne se audeant dicere non habere peccatum. Idem quippe Joannes qui illud vidit, hoc dixit: « Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos » ipsos decipimus, et veritas in nobis non est. Quod si » confessi fuerimus delicta nostra, fidelis est et justus, » ut dimittat nobis peccata nostra, et purget nos ab omni » iniquitate. Quod si dixerimus quoniam non peccavimus, » mendacem faciemus eum, et verbum ejus non erit in » nobis[3]. » Hoc certe non illis aut illis, sed Christianis omnibus dicitur, ubi et virgines se debent agnoscere. Sic enim erunt sine mendacio, quales in Apocalypsi apparuerunt. Ac per hoc quandiu nondum est in cœlesti sublimitate perfectio, invituperabiles facit in humilitate confessio.

L. Sed rursus ne per occasionem hujus sententiæ quisquam cum mortifera securitate peccaret, seque trahendum permitteret, tanquam mox delendis facili confessione peccatis, continuo subjecit: « Filioli mei, hæc » scripsi vobis, ut non peccetis, et si quis peccaverit, » advocatum habemus ad Patrem Jesum Christum jus- » tum, et ipse propitiator est peccatorum nostrorum[4]. » Nemo itaque a peccato tanquam rediturus abscedat, nec se hujusmodi quasi societatis pacto cum iniquitate con-

[1] Job. VII, 1. — [2] Apoc. XIV, 5. — [3] I Joan. I, 8-10. — [4] Id. II, 2.

stringat, ut eam confiteri quam cavere delectet. Sed quoniam etiam satagentibus vigilantibusque ne peccent, subrepunt quodam modo ex humana fragilitate peccata, quamvis parva, quamvis pauca, non tamen nulla; eadem ipsa fiunt magna et gravia, si eis superbia incrementum et pondus adjecerit : a sacerdote autem quem habemus in cœlis, si pia humilitate perimantur, tota facilitate purgantur.

LI. Sed non contendo cum eis qui afferunt hominem posse in hac vita sine ullo peccato vivere[1] : non contendo, non contradico. Fortassis enim ex nostra miseria magnos metimur, et comparantes nosmetipsos nobismetipsis, non intelligimus. Unum scio, quod isti magni, quales non sumus, quales nondum experti sumus, quanto magni sunt, tanto humiliant se in omnibus, ut coram Deo inveniant gratiam. Quamlibet enim magni sint : « Non est servus major domino suo, vel discipulus » magistro suo[2]. » Et utique ille est Dominus qui dicit : « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. » Et ille est Magister qui dicit : « Venite ad me omnes qui laboratis, » et discite a me. » Et tamen quid discimus? « Quoniam » mitis sum, inquit, et humilis corde[3]. »

LII. Hic dicet aliquis : Non est hoc jam de virginitate, sed de humilitate scribere. Quasi vero quæcumque virginitas, ac non illa quæ secundum Deum est, a nobis prædicanda suscepta est. Quod bonum quanto magnum video, tanto ei, ne pereat, furem superbiam pertimesco. Non ergo custodit bonum virginale, nisi Deus ipse qui dedit : et « Deus charitas est[4]. » Custos ergo virginitatis charitas : locus autem hujus custodis humilitas. Ibi quippe habitat, qui dixit super humilem et quietum et

[1] 2 Cor. x, 12. — [2] Joan. xiii, 16. — [3] Matth. xi, 27-29. — [4] 1 Joan. iv, 8.

trementem verba sua requiescere Spiritum suum[1]. Quid itaque alienum feci, si bonum quod laudavi, volens tutius custodiri, curavi etiam locum præparare custodi? Fidenter enim dico, nec mihi ne irascantur timeo, quos ut mecum sibi timeant sollicitus moneo : facilius sequuntur Agnum, etsi non quocumque ierit, certe quo usque potuerint, conjugati humiles, quam superbientes virgines. Quomodo enim sequitur, ad quem non vult accedere? Aut quomodo accedit, ad quem non venit ut discat : « Quoniam mitis sum et humilis corde[2]? » Illos proinde sequentes, Agnus quocumque ierit ducit, in quibus prius ipse ubi caput inclinet invenerit. Nam et quidam superbus et dolosus hoc ei dixerat : « Domine, se- » quar te quocumque ieris. » Cui respondit : « Vulpes » foveas habent, et volatilia cœli nidos; Filius autem ho- » minis non habet ubi caput suum inclinet[3]. » Arguebat nomine vulpium astutam dolositatem, et nomine volucrum ventosam elationem, in quo ubi requiesceret piam non inveniebat humilitatem. Ac per hoc nusquam omnino secutus est Dominum, qui se promiserat, non usque ad quemdam profectum, sed omnino quocumque ierit secuturum.

LIII. Quapropter hoc agite, virgines Dei, hoc agite : sequimini Agnum quocumque ierit. Sed prius ad eum quem sequamini, venite, et discite, quoniam mitis est et humilis corde. Humiliter ad humilem venite, si amatis : et ne discedatis ab illo, ne cadatis. Qui enim timet ab illo discedere, rogat et dicit : « Non mihi veniat pes su- » perbiæ[4]. » Pergite viam sublimitatis, pede humilitatis. Ipse exaltat humiliter sequentes, quem descendere non piguit ad jacentes. Dona ejus illi servanda committite,

[1] Isaï. LXVI, 2. — [2] Matth. XI, 29. — [3] Id. VIII, 19, 20. — [4] Psal. XXXV, 12.

fortitudinem vestram ad illum custodite[1]. Quidquid mali ipso custodiente non committitis, tanquam remissum ab illo deputate : ne modicum vobis existimantes dimissum, modicum diligatis, et tundentes pectora publicanos ruinosa jactantia contemnatis. De viribus vestris expertis cavete, ne quia ferre aliquid potuistis inflemini : de inexpertis autem orate, ne supra quam potestis ferre tentemini. Existimate aliquos in occulto superiores, quibus estis in manifesto meliores. Cum aliorum bona, forte ignota vobis, benigne creduntur a vobis, vestra vobis nota non comparatione minuuntur, sed dilectione firmantur : et quæ forte adhuc desunt, tanto dantur facilius, quanto desiderantur humilius. Perseverantes in numero vestro præbeant vobis exemplum, cadentes autem augeant timorem vestrum. Illud amate, ut imitemini; hoc lugete, ne inflemini. Justitiam vestram nolite statuere, Deo vos justificanti subdite. Veniam peccatis donate alienis, orate pro vestris : futura vigilando vitate, præterita confitendo delete.

LIV. Ecce jam tales estis, ut professæ atque servatæ virginitati cæteris etiam moribus congruatis. Ecce jam non solum homicidiis, sacrificiis diabolicis et abominationibus, furtis, rapinis, fraudibus, perjuriis, ebriositatibus, omnique luxuria et avaritia, simulationibus, æmulationibus, impietatibus, crudelitatibus abstinetis : verumetiam illa quæ leviora vel sunt vel putantur, non inveniuntur nec oriuntur in vobis; non improbus vultus, non vagi oculi, non infrenis lingua, non petulans risus, non scurrilis jocus, non indecens habitus, non tumidus aut fluxus incessus : jam non redditis malum pro malo, nec maledictum pro maledicto : jam postremo illam mensuram dilectionis impletis, ut ponatis animas

[1] Psal. LVIII, 10.

pro fratribus vestris. Ecce jam tales estis, quia et tales esse debetis. Hæc addita virginitati, angelicam vitam hominibus, et cœli mores exhibent terris. Sed quanto magni estis, quicumque ita magni estis, tanto humiliate vos in omnibus, ut coram Deo inveniatis gratiam, ne superbis resistat, ne se exaltantes humiliet, ne inflatos per angusta non trajiciat: quanquam superflua sit sollicitudo, ne ubi fervet charitas, desit humilitas.

LV. Si ergo nuptias contempsistis filiorum hominum, ex quibus gigneretis filios hominum, toto corde amate speciosum forma præ filiis hominum: vacat vobis, liberum est cor a conjugalibus vinculis. Inspicite pulchritudinem amatoris vestri: cogitate æqualem Patri, subditum et matri; etiam in cœlis dominantem, et in terris servientem; creantem omnia, creatum inter omnia. Illud ipsum quod in eo derident superbi, inspicite quam pulchrum sit: internis luminibus inspicite vulnera pendentis, cicatrices resurgentis, sanguinem morientis, pretium credentis, commercium redimentis. Hæc quanti valeant cogitate, hæc in statera charitatis appendite, et quidquid amoris in nuptias vestras impendendum habebatis, illi rependite.

LVI. Bene quod interiorem vestram pulchritudinem quærit, ubi vobis dedit potestatem filias Dei fieri: non quærit a vobis pulchram carnem, sed pulchros mores, quibus frenetis et carnem. Non est cui de vobis quisquam mentiatur, et faciat sævire zelantem. Videte cum quanta securitate ametis, cui displicere falsis suspicionibus non timetis. Vir et uxor amant se, quoniam vident se; et quod non vident, timent in se: nec certi gaudent ex eo quod in manifesto est, dum in occulto suspicantur plerumque quod non est. Vos in isto quem oculis non videtis, et fide conspicitis, nec habetis verum quod repre-

hendatis, nec cum metuitis ne de falso forsitan offendatis. Si ergo magnum amorem conjugibus deberetis, cum propter quem conjuges habere noluistis, quantum amare debetis? Toto vobis figatur in corde, qui pro vobis est fixus in cruce: totum teneat in animo vestro, quidquid noluistis occupari connubio. Parum vobis amare non licet, propter quem non amastis et quod liceret. Sic amantibus mitem et humilem corde nullam vobis superbiam pertimesco.

LVII. Pro modulo itaque nostro et de sanctitate qua Sanctimoniales proprie dicimini, et de humilitate qua conservatur quidquid magnum dicimini, satis locuti sumus. Dignius autem illi tres pueri, quibus refrigerium in igne præbebat, quem corde ferventissimo diligebant, vos de hoc Opusculo nostro, verborum quidem numero longe brevius, sed pondere auctoritatis multo grandius, in Hymno, quo ab eis Deus honoratur, admoneant. Nam sanctitati humilitatem in Dei laudatoribus conjungentes, apertissime docuerunt, ut tanto quisque caveat ne superbia decipiatur, quanto sanctius aliquid profitetur. Proinde vos quoque laudate eum, qui vobis præstat, ut in ardore medio sæculi hujus, quamvis conjugio non copulemini, non tamen uramini, et orantes etiam pro nobis: « Benedicite, sancti et humiles corde, Dominum, » hymnum dicite et superexaltate eum in sæcula[1]. »

[1] Dan. III, 87.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE BONO VIDUITATIS

LIBER SEU EPISTOLA [1]

AD JULIANAM VIDUAM.

VIDUAS HIC DOCET ET EXHORTATUR. PRIMUM DOCENDO PROBAT SANCTÆ VIDUITATIS PROFESSIONEM NUPTIIS ANTEPONENDAM; NUPTIAS TAMEN SECUNDAS, IMO ET TERTIAS ET QUOTASLIBET LICITAS ESSE, NEC UNQUAM MALAS : ET NUBENTES QUIDEM POST VOTUM VIDUAS SIVE VIRGINES MERITO DAMNARI, IPSAS AUTEM EARUM NUPTIAS NEC HABERI PRO ADULTERIIS, NEC DIRIMI OPORTERE. MERITA VIDUARUM EX IPSO ROBORE CONTINENTIÆ AC PIETATIS PENSARI VULT, IDEOQUE BIVIRAM UNIVIRÆ VIDUÆ ALIQUANDO JURE PRÆFERRI DEMONSTRAT. POSTEA EXHORTANDO MONET JULIANAM, UT IMPRIMIS CONTINENTIAM SUAM BENEFICIO DEI TRIBUAT, CAVEATQUE AB « SERMONCULIS, QUI SERPERE CŒPERUNT, » HOMINUM QUORUMDAM INIMICORUM GRATIÆ CHRISTI. JUBET UT SUUM OMNE STUDIUM CUM FILIA VIRGINE ET CUM SOCRU VIDUA IMPENDAT AD PLACENDUM DEO : DELICIAS SPIRITALES HABEANT CARNALIUM DELICIARUM LOCO; ET FAMAM DENIQUE SUAM CUSTODIRE NON NEGLIGANT.

Augustinus episcopus, servus Christi, servorumque Christi, religiosæ famulæ Dei Julianæ in Domino dominorum salutem.

I. Ne petitioni tuæ et in Christo dilectioni diutius essem debitor promissionis meæ, arripui utcumque inter alias

[1] Scripta forte circa annum 414.

urgentissimas occupationes meas de professione sanctæ Viduitatis aliquid ad te scribere : quoniam et præsentem me rogando onerasti, et cum tibi hoc non potuissem negare, sæpe meum promissum litteris flagitasti. In quo sane opere nostro cum aliqua legeris ad tuam vel ad vestram, quæ simul in Christo vivitis, personam minime pertinere, nec admonitioni vitæ vestræ proprie necessaria, non ideo debetis superflua judicare. Istæ quippe litteræ, quamvis ad te, non tamen tantummodo tibi scribendæ fuerunt : sed ut aliis per te quoque prodessent, non utique a nobis negligendum fuit. Quidquid ergo hic inveneris, quod vobis necessarium vel nunquam fuerit, vel jam non sit, et tamen aliis esse perspexeris, nec habere te pigeat, nec dare legendum ; ut et tua charitas sit utilitas aliorum.

II. Cum igitur in omni quæstione quæ ad vitam moresque pertinet, non sola doctrina, verumetiam exhortatio sit necessaria ; ut doctrina quid agendum sit noverimus, exhortatione autem excitemur, ne pigeat agere quod agendum esse jam novimus : quid ego amplius te doceam, quam id quod apud Apostolum legimus? Sancta enim Scriptura nostræ doctrinæ regulam figit, « Ne audeamus » sapere plus quam oportet sapere : » sed « Sapiamus, » ut ipse ait, ad temperantiam, sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei [1]. » Non sit ergo mihi aliud te docere, nisi verba tibi Doctoris exponere, et de iis quod Dominus dederit disputare.

III. Ait itaque Apostolus, doctor gentium, vas electionis : « Dico autem innuptis et viduis, bonum esse » illis, si sic permanserint, sicut et ego [2]. » Hæc verba ita intelligenda sunt, ut non existimemus viduas non oportere innuptas dici, quia nuptias videntur expertæ : innuptarum enim nomine illas significat, quæ non sunt nuptiis

[1] Rom. XII, 3. — [2] I Cor. VII.

alligatæ, sive fuerint, sive non fuerint. Quod alio loco aperit, ubi ait : « Divisa est mulier innupta et virgo [1]. » Quando utique et virginem adjungit, quid mulierem innuptam, nisi viduam vult intelligi? Unde etiam deinceps uno innuptæ nomine professionem utramque complectitur dicens : « Quæ innupta est, sollicita est ea quæ sunt Do» mini, quomodo placeat Domino : quæ autem nupta » est, sollicita est ea quæ sunt mundi, quomodo placeat » viro [2]. » Innuptam certe non eam tantum intelligi voluit, quæ nunquam nupsit; sed etiam eam quæ nuptiarum vinculo per viduitatem liberata, nupta esse destitit : nam ideo et nuptam non dicit, nisi eam quæ virum habet; non etiam eam quæ habuit, et non habet. Quapropter vidua omnis innupta est : sed quia non omnis innupta vidua est, sunt enim et virgines, ideo hîc utrumque posuit, ubi ait : « Dico autem innuptis et viduis : » tanquam diceret : « Quod dico innuptis, non eis solis dico quæ virgines sunt, sed etiam eis quæ viduæ sunt : « Bonum » esse illis, si sic permanserint, sicut et ego. »

IV. Ecce est bonum tuum ei bono comparatum, quod dicit Apostolus suum, si fides adest, imo quia fides adest. Brevis est ista doctrina, nec ideo contemnenda, quia brevis : sed ideo facilius et charius tenenda, quia in brevitate non vilis. Non enim qualecumque bonum hîc commendaret Apostolus, quod fidei nuptarum sine ulla ambiguitate præposuit. Quantum autem bonum habeat nuptarum fides, id est, Christianarum et religiosarum conjugatarum, hinc intelligi potest, quod cum de fugienda fornicatione præciperet, ubi utique et conjugatos alloquebatur : « Nescitis, inquit, quia corpora vestra membra sunt » Christi [3]? » Tantum ergo bonum est fidelis conjugii, ut etiam ipsa membra sint Christi. Hoc autem bono quo-

[1] I Cor. VII, 34. — [2] Ibid. — [3] Id. VI, 19.

niam melius est bonum continentiæ vidualis, non hac professione id agitur, ut aliquid plus sit catholica vidua quam membrum Christi; sed ut meliorem quam conjugata locum habeat inter membra Christi. Dicit quippe idem Apostolus: « Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eosdem actus » habent; ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra; habentes dona diversa secundum gratiam quæ data est nobis[1]. »

V. Ideo etiam cum moneret conjugatos, ne debito carnalis commixtionis fraudarent invicem; et per hoc alter eorum negato sibi debito conjugali, per intemperantiam suam tentatus a Satana, in fornicationem prolaberetur: « Hoc autem dico, inquit, secundum veniam, non » secundum imperium. Volo autem omnes homines esse » sicut me ipsum. Sed unusquisque proprium donum » habet a Deo, alius quidem sic, alius vero sic[2]. » Vides etiam conjugalem pudicitiam et thori christiani matrimonialem fidem donum esse, et hoc a Deo : ut illud quod ultra liberorum procreandorum necessitatem modum concumbendi aliquatenus concupiscentia carnalis excedit, non nuptiarum sit hoc malum, sed veniale sit propter nuptiarum bonum. Non enim de conjugio, quod copulatur liberorum procreandorum causa, et fide pudicitiæ conjugalis, et indissolubili, quandiu ambo vivunt, matrimonii sacramento, quæ omnia bona sunt; sed de illo immodico carnis usu, qui in infirmitate conjugum agnoscitur, et interventu boni nuptialis ignoscitur, ait Apostolus : « Secundum veniam dico, non secundum imperium. » Item cum dicit : « Mulier alligata » est, quandiu vir ejus vivit; quod si mortuus fuerit vir » ejus, liberata est: cui vult nubat, tantum in Domino:

[1] Rom. XII, 4-6. — [2] I Cor. VII, 6, 7.

» beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum » consilium [1] : » satis ostendit beatam esse in Domino etiam post mortem viri iterum nubentem fidelem, sed in eodem Domino viduam beatiorem : hoc est, ut Scripturarum non tantum verbis, verumetiam exemplis loquar, beatam esse Ruth, sed Annam beatiorem.

VI. Quapropter hoc primum oportet ut noveris, bono quod elegisti non damnari secundas nuptias, sed inferius honorari. Nam sicut bonum sanctæ virginitatis, quod elegit filia [2] tua (11), non damnat unas nuptias tuas; sic nec viduitas tua cujusquam secundas. Hinc enim maxime Cataphrygarum ac Novatianorum hæreses tumuerunt, quas buccis sonantibus, non sapientibus, etiam Tertullianus inflavit, dum secundas nuptias tanquam illicitas maledico dente concidit, quas omnino licitas Apostolus sobria mente concedit. Ab hac sanitate doctrinæ, nullius indocti, nullius docti disputatione movearis : nec ita extollas bonum tuum, ut quod malum non est tanquam malum crimineris alienum : sed tanto magis gaude de tuo bono, quanto magis vides non tantum illo devitari mala, sed quædam bona etiam superari. Mala sunt enim adulterium vel fornicatio. Ab his autem illicitis valde longe est, quæ voti libertate se obstrinxit, et sibi etiam licita ne licerint, non imperio legis, sed concilio charitatis effecit. Et bonum est pudicitia conjugalis, sed melius bonum est continentia vidualis. Hoc ergo melius illius boni submissione honoratur : non illud bonum melioris hujus laude damnatur.

VII. Quod autem Apostolus, cum cælibum et innuptarum commendaret fructum, quia cogitant quæ sunt Domini, quomodo placeant Deo, subjecit et ait : « Hoc autem » ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis inji-

[1] 1 Cor VII, 39. — [2] Demetrias.

» ciam, id est, non ut vos cogam; sed ad id quod ho» nestum est[1]: » non quia innuptarum bonum honestum dixit, ideo putare debemus turpe esse vinculum conjugale: alioquin etiam primas nuptias condemnabimus, quas nec Cataphryges, nec Novatiani, nec disertissimus eorum astipulator Tertullianus turpes ausus est dicere. Sed quemadmodum cum ait: « Dico autem innuptis et » viduis, bonum esse illis si sic permanserint[2]: » utique bonum posuit pro meliore, quoniam omne quod bono comparatum melius dicitur, etiam hoc procul dubio bonum est; nam quid est aliud quod ita dicitur melius, nisi quod magis bonum est; nec ideo consequenter eum sensisse arbitramur malum esse si nupserint, quoniam dixit: « Bonum esse illis si sic permanserint: » ita etiam cum ait: « Sed ad id quod honestum est; » non matrimonium turpe esse monstravit, sed quod honesto erat honestius, generalis honesti nomine commendavit. Quia honestius quid est, nisi quod magis honestum est? Magis autem honestum utique honestum est. Aperte quippe declaravit hoc esse bono illo melius, ubi ait: « Qui dat » nuptum, bene facit; et qui non dat nuptum, melius » facit[3]: » et hoc illo beato beatius ubi ait: « Beatior » autem erit, si sic permanserit[4]. » Sicut ergo bono melius et beato beatius, sic honesto honestius est, quod honestum voluit appellare. Absit enim ut turpe sit unde loquens apostolus Petrus ait: « Viri, uxoribus vestris tan» quam vasi infirmiori et subjecto tribuite honorem quasi » cohæredibus gratiæ[5]. » Et illas alloquens, subditas esse viris suis exemplo Saræ adhortatur: « Nam sic quædam, » inquit, sanctæ mulieres, quæ in Deum sperabant, or» nabant se, obsequentes viris suis: quomodo Sara obe-

[1] I Cor. VII, 35. — [2] Ibid. 8. — [3] Ibid. 38. — [4] Ibid. 40. — [5] I Petr. III, 7.

» dicebat Abrahæ, dominum illum vocans, cujus factæ » estis filiæ benefacientes et non timentes ullam perturbationem[1]. »

VIII. Unde et illud quod de innupta Paulus apostolus dixit : « Ut sit sancta et corpore et spiritu[2], » non sic accipiendum est, quasi nupta fidelis et casta, et secundum Scripturas subdita viro, non sit sancta corpore, sed tantummodo spiritu. Fieri enim non potest, ut sanctificato spiritu, non sit sanctum etiam corpus, quo sanctificatus utitur spiritus. Sed ne cuiquam nos potius argumentari, quam hoc divino eloquio probare videamur; quoniam Petrus Saram commemorans : « Sanctæ, inquit, mulie» res ; » tantummodo non ait, « Et corpore[3] : » illud ejusdem Pauli consideremus, ubi prohibens fornicationes ait : « Nescitis quia corpora vestra membra sunt » Christi ? Tollens ergo membra Christi, faciam membra » meretricis ? Absit[4]. » Audeat ergo aliquis dicere membra Christi sancta non esse : aut audeat a membris Christi fidelium conjugatarum corpora separare. Unde etiam paulo post ait : « Corpus vestrum templum in vo» bis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo : et non estis » vestri; empti enim estis pretio magno[5]. » Corpus fidelium et membra Christi esse dixit, et templum Spiritus sancti, ubi profecto utriusque sexus fideles intelliguntur. Ibi ergo sunt nuptæ, ibi et innuptæ; sed distinctæ meritis, et tanquam membris membra prælata, quorum tamen neutra sint a corpore separata. Quod igitur de innupta loquens ait : « Ut sit sancta et corpore et spiritu : » ampliorem innuptarum et in corpore et in spiritu sanctificationem intelligi voluit, non corpus nuptarum omni sanctificatione privavit.

[1] I Petr. III, 5, 6. — [2] I Cor. VII, 34. — [3] I Petr. III, 5. — [4] I Cor. VI, 15. — [5] Ibid. 19, 20.

IX. Disce itaque bonum tuum, imo memento quod didicisti, bonum tuum plus laudari, quia est aliud bonum quo sit hoc melius, quam si aliter hoc bonum esse non posset, nisi illud malum esset, aut omnino non esset. Habent oculi in corpore magnum honorem, sed minorem haberent, si soli essent et alia minoris honoris membra non essent. In cœlo ipso sua luce sol lunam superat, non vituperat: et stella ab stella differt in gloria [1], non dissidet in superbia. Ideo « Fecit Deus omnia, et ecce bona » valde [2]: » non tantum bona, sed etiam valde; non ob aliud, nisi quia omnia. Nam et per singula opera dicebatur: « Vidit Deus quia bonum est [3]. » Ubi autem « omnia » nominata sunt, additum est « valde: » et dictum est: « Vidit Deus omnia quæ fecit, et ecce bona » valde. » Meliora enim quædam singula quam alia singula, sed meliora simul omnia quam quælibet singula. Christi itaque doctrina sana in ejus corpore sanam te faciat per ejus gratiam, ut id quod aliis melius habes in corpore et spiritu, idem ipse spiritus tuus qui corpori dominatur, nec extollat insolenter, nec discernat inscienter.

X. Nec quia dixi Ruth beatam, Annam beatiorem, cum illa bis nupserit, hæc uno viro cito viduata diu vixerit, continuo etiam te meliorem putes esse quam Ruth. Alia quippe propheticis temporibus sanctarum fœminarum dispensatio fuit, quas nubere obedientia, non concupiscentia compellebat, ut propagaretur populus Dei, in quo præmitterentur Prophetæ Christi: cum et ipse populus per ea quæ in figura contingebant in illis, sive in iis qui scirent, sive in iis qui illa nescirent, nihil aliud esset quam propheta Christi, ex quo nasceretur etiam caro Christi [4]. Ut ergo ille populus propagaretur,

[1] I Cor. XV, 41. — [2] Gen. I, 31. — [3] Ibid. 10. — [4] I Cor. X, 11.

maledictus habebatur per legis sententiam qui non suscitaret semen in Israël[1]. Unde et sanctæ mulieres accendebantur non cupiditate concumbendi. sed pietate pariendi; ut rectissime credantur coïtum non fuisse quæsituræ si proles posset aliter provenire. Et viris usus plurimarum vivarum concedebatur uxorum : cujus rei non concupiscentiam carnis. sed providentiam generationis fuisse causam illud ostendit, quod sicut viris sanctis habere plures uxores vivas, non ita etiam sanctis fœminis licebat misceri maritis pluribus vivis; quoniam tanto essent turpiores. quanto magis appeterent unde non essent fœcundiores. Proinde sancta Ruth, cum semen quale illo tempore necessarium fuit in Israël non haberet. mortuo viro quæsivit alterum de quo haberet. Hac itaque bis conjugata ideo Anna univira vidua beatior fuit, quia et prophetissa Christi esse meruit: quam credendum est, etiamsi filios nullos habuit, quod quidem Scriptura reticendo reliquit incertum, eo spiritu prævidisse Christum ex virgine proxime esse venturum, quo potuit agnoscere et parvulum: unde merito etiam sine filiis. si tamen eos non habuit. secundas nuptias recusavit; quia noverat jam tempus esse, quo Christo non officio pariendi, sed studio continendi, nec conjugalibus fœtandis visceribus, sed castificandis vidualibus moribus, melius serviretur. Si vero etiam sciebat Ruth per suam carnem propagari semen. unde Christus carnem fuerat habiturus, et huic scientiæ nubendo exhibuit ministerium. non audeo jam dicere beatiorem fuisse Annæ viduitatem quam illius fœcunditatem.

II. Tu autem quæ et filios habes, et in eo sæculi fine vivis, quo jam tempus est non mittendi lapides. sed colligendi; non amplectendi, sed continendi ab amplexu[2];

[1] Deut. xxv. — [2] Eccle. iii, 5.

cum clamet Apostolus : « Hoc autem dico, fratres, tem-
» pus breve est, reliquum est ut et qui habent uxores,
» tanquam non habentes sint [1] : » profecto si secundas nuptias appetisses, nullum prophetiæ vel legis obsequium, nullum prolis saltem carnale desiderium, sed solius incontinentiæ fuisset indicium. Fecisses enim quod ait Apostolus, cum dixisset : « Bonum esse illis si sic per-
» manserint, sicut et ego : » continuo quippe addidit : « Quod si se non continent, nubant; malo enim eas
» nubere quam uri [2]. » Hoc enim dixit, ut effrenatæ libidinis malum non præcipitaretur in turpitudinem flagitiorum, cum exciperetur honestate nuptiarum. Gratias autem Domino, quoniam peperisti quod esse noluisti, et virginitas prolis tuæ compensavit dispendium virginitatis tuæ. Nam diligenter interrogata doctrina christiana, et primas nuptias jam isto tempore, nisi incontinentia sit impedimento, contemnendas esse respondet; qui enim dixit : « Si se non continent, nubant : » potuit dicere : Si filios non habent, nubant; si post resurrectionem prædicationemque Christi, quando jam omnibus gentibus filiorum spiritaliter gignendorum tanta suppetit copia, tale officium esset ex carne filios propagare, quale primis temporibus fuit. Et quod alibi dicit : « Volo igitur junio-
» res nubere, filios procreare, matresfamilias esse [3] : » nuptiarum bonum apostolica sobrietate et auctoritate commendat; non procreandi officium etiam eis, quæ continentiæ bonum capiunt, tanquam ad obsequelam legis imponit. Denique cur hoc dixerit, pandit, cum adjungit et dicit : « Nullam occasionem dare adversario ma-
» ledicti gratia; jam enim quædam conversæ sunt retro
» post Satanam [4] : » ut his verbis ejus intelligamus, eas quas nubere voluit, melius potuisse continere quam nu-

[1] 1 Cor. VII, 29. — [2] Ibid. 8, 9. — [3] 1 Tim. V, 14. — [4] Ibid. 15.

bere; sed melius nubere quam retro post Satanam ire; id est, ab illo excellenti virginalis vel vidualis castitatis proposito, in posteriora respiciendo, cadere et interire. Proinde quæ se non continent, nubant, antequam continentiam profiteantur, antequam Deo voveant: quod nisi reddant, jure damnantur. Alio quippe loco de talibus dicit: « Cum enim in deliciis egerint, in Christo nubere » volunt, habentes damnationem, quoniam primam fi» dem irritam fecerunt[1]; » id est, voluntatem ad nuptias a proposito continentiæ deflexerunt. Irritam quippe fecerunt fidem, qua prius voverant, quod perseverantia implere noluerunt. Nuptiarum igitur bonum semper est quidem bonum: sed in populo Dei fuit aliquando legis obsequium; nunc est infirmitatis remedium, in quibusdam vero humanitatis solatium. Filiorum quippe procreationi operam dare, non canino more per usum promiscuum fœminarum, sed honesto ordine conjugali, non est in homine improbandus affectus: etiam ipsum tamen laudabilius transcendit et vincit cœlestia cogitans animus christianus.

XII. Sed quoniam, sicut ait Dominus, « Non omnes » capiunt verbum hoc[2]: » quæ potest ergo capere, capiat; et quæ se non continet, nubat: quæ non cœpit, deliberet; quæ aggressa est, perseveret: nulla adversario detur occasio, nulla Christo subtrahatur oblatio. In conjugali quippe vinculo si pudicitia conservatur, damnatio non timetur: sed in viduali et virginali continentia, excellentia muneris amplioris expetitur; qua expetita et electa et voti debito oblata, jam non solum capessere nuptias, sed etiamsi non nubatur, nubere velle damnabile est. Nam ut hoc demonstraret Apostolus, non ait: « Cum in deliciis egerint, in Christo » nubunt; sed,

[1] I Cor. v, 11, 12. — [2] Matth. XIX, 11.

« Nubere volunt : habentes, inquit, damnationem, quo» niam primam fidem irritam fecerunt[1] : » etsi non nubendo, tantum volendo : non quia ipsæ nuptiæ vel talium damnandæ judicantur, sed damnatur propositi fraus, damnatur fracta voti fides, damnatur non susceptio a bono inferiore, sed ruina ex bono superiore : postremo damnantur tales, non quia conjugalem fidem posterius inierunt, sed quia continentiæ primam fidem irritam fecerunt. Quod ut breviter insinuaret Apostolus, noluit eas dicere habere damnationem, quæ post amplioris sanctitatis propositum nubunt; (non quia non damnantur, sed ne in eis ipsæ nuptiæ damnari putarentur :) sed cum dixisset : « Nubere volunt; » continuo addidit : « Habentes damnationem. » Et dixit quare : « Quoniam » priorem fidem irritam fecerunt : » ut voluntatem quæ a proposito cecidit, appareat esse damnatam, sive subsequantur nuptiæ, sive desint.

XIII. Proinde qui dicunt talium nuptias non esse nuptias, sed potius adulteria, non mihi videntur satis acute ac diligenter considerare quid dicant : fallit eos quippe similitudo veritatis. Quia enim conjugium Christi dicuntur eligere quæ christiana sanctitate non nubunt, hinc argumentantur quidam dicentes : Si viro suo vivo quæ alteri nubit, adultera est, sicut ipse Dominus in Evangelio definivit[2]; vivo ergo Christo, cui mors ultra non dominatur, quæ conjugium ejus elegerat, si homini nubit, adultera est[3]. Qui hoc dicunt, acute quidem moventur; sed parum attendunt hanc argumentationem quanta rerum sequatur absurditas. Cum enim laudabiliter etiam vivente viro ex ejus consensu continentiam fœmina Christo voveat, jam secundum istorum rationem nulla hoc facere debet, ne ipsum Christum, quod sen-

[1] I Tim. v, 11, 12. — [2] Matth. xix, 9. — [3] Rom. vi, 9.

tire nefas est, adulterum faciat, cui vivente marito nubit. Deinde cum primæ nuptiæ melioris sint meriti quam secundæ, absit ut sanctarum viduarum iste sit sensus, ut Christus eis videatur quasi secundus maritus. Ipsum enim habebant et antea, quando viris suis fideliter serviebant subditæ, non carnaliter, sed spiritaliter virum : cui Ecclesia ipsa, cujus membra sunt, conjux est; quæ fidei, spei, charitatis integritate, non in solis virginibus sanctis, sed etiam in viduis et conjugatis fidelibus, tota virgo est. Universæ quippe Ecclesiæ, cujus illa omnia membra sunt, Apostolus dicit : « Aptavi vos uni viro » virginem castam exhibere Christo[1]. » Novit autem ille conjugem virginem sine corruptione fœtare, quem in ipsa etiam carne potuit mater sine corruptione procreare. Fit autem per hanc minus consideratam opinionem, qua putant lapsarum a sancto proposito fœminarum, si nupserint, non esse conjugia, non parvum malum, ut a maritis separentur uxores quasi adulteræ sint, non uxores; et cum volunt eas separatas reddere continentiæ, faciunt maritos earum adulteros veros, cum suis uxoribus vivis alteras duxerint.

XIV. Quapropter non possum quidem dicere, a proposito meliore lapsas, si nupserint, fœminas, adulteria esse, non conjugia : sed plane non dubitaverim dicere, lapsus et ruinas a castitate sanctiore, quæ vovetur Domino, adulteriis esse pejores. Si enim, quod nullo modo dubitandum est, ad offensionem Christi pertinet, cum membrum ejus fidem non servat marito; quanto gravius offenditur, cum illi ipsi non servatur fides in eo quod exigit oblatum, qui non exegerat offerendum? Cum enim quisque non reddit, quod non imperio compulsus, sed consilio commonitus vovit; tanto magis fraudati voti

[1] 2 Cor. XI, 2.

auget iniquitatem, quanto minus habuit vovendi necessitatem. Hæc ideo disputo, ne arbitreris vel secundas nuptias crimen esse, vel quascumque nuptias, cum sint nuptiæ, malum esse. Non itaque illas abs te damnatas velis esse, sed spretas. Bonum ergo continentiæ vidualis luculentius decet, cum pro illo vovendo et profitendo possunt contemnere fœminæ quod et libet et licet. Sed post voti professionem perseveranter frenandum et vincendum est quod libet, quia jam non licet.

XV. De tertiis et de quartis et de ultra pluribus nuptiis solent homines movere quæstionem. Unde ut breviter respondeam, nec ullas nuptias audeo damnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre. Sed ne cuiquam brevitas hujus responsionis meæ forte displiceat, uberius disputantem reprehensorem meum audire paratus sum. Fortassis enim affert aliquam rationem, quare secundæ nuptiæ non damnentur, tertiæ damnentur. Nam ego, sicut in exordio sermonis hujus admonui, non audeo plus sapere quam oportet sapere[1]. Quis enim sum, qui putem definiendum, quod nec Apostolum video definisse? Ait enim : « Mulier alligata est, quandiu vir ejus vivit. » Non dixit, primus, aut secundus, aut tertius, aut quartus : sed, « Mulier, inquit, alligata est, quandiu vir ejus vi-» vit : si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est; cui » vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, si » sic permanserit[2]. » Quid huic sententiæ, quantum ad hanc rem attinet, addi vel detrahi possit, ignoro. Deinde ipsum quoque Apostolorum ac nostrum Magistrum et Dominum audio Sadducæis respondentem, cum proposuissent mulierem non univiram vel biviram, sed, si dici potest, septiviram, in resurrectione cujus futura esset uxor. Increpans enim eos, ait : « Erratis, non scien-

[1] Rom. XII, 3. — [2] I Cor. VII, 39.

» tes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione » enim nec nubent, nec uxores ducent : non enim inci» pient mori, sed erunt æquales Angelis Dei[1]. » Eorum itaque resurrectionem commemoravit, qui resurgent ad vitam, non qui resurgent ad pœnam. Potuit ergo dicere : Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei; in illa enim resurrectione multinubæ istæ esse non poterunt : deinde addere, quia nec aliqua ibi nubit. Sed nec ipsam, ut videmus, tot maritorum mulierem ulla suæ sententiæ significatione damnavit. Quapropter nec contra humanæ verecundiæ sensum audeo dicere, ut quoties voluerit, viris mortuis nubat fœmina : nec ex meo corde præter Scripturæ sanctæ auctoritatem quotaslibet nuptias audeo condemnare. Quod autem dico univiræ viduæ, hoc dico omni viduæ : Beatior eris, si sic permanseris.

XVI. Nam et illud non insipienter proponi solet, ut dicat qui potest, quænam vidua meritis præferenda sit, utrum univira, quæ cum vixisset, diutius cum marito, filiis procreatis salvisque viduata, continentiam professa est; an ea quæ adolescentula intra duos annos amissis duobus viris, nullis ad consolationem extantibus liberis, continentiam Deo vovit, et in ea perseverantissima sanctitate consenuit? Hic se exerceant, si possunt, disputando, et nobis aliquid demonstrando, qui de numero virorum, non de ipsius continentiæ viribus pensant merita viduarum. Si enim dixerint, illi biviræ illam univiram esse præferendam, nisi attulerint specialem aliquam rationem vel auctoritatem, profecto invenientur virtuti animi non majorem virtutem animi, sed carnis felicitatem anteponere. Ad felicitatem quippe carnis pertinuit, et diu cum viro vivere, et filios procreare. Sed si

[1] Matth. XXII, 29, 30.

non eam ob hoc præponunt, quia filios habuit; idipsum certe quod diu cum viro vixit, quid aliud quam carnis felicitas fuit? Meritum porro Annæ illius eo maxime commendatur, quia cum tam cito extulisset virum, per prolixam ætatem suam diu cum carne conflixit, et vicit. Sic enim scriptum est : « Et erat Anna prophetissa filia Phanuël, de tribu Aser : hæc processerat in diebus multis, » et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua, » et hæc vidua usque ad annos octoginta-quatuor, quæ » non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus » serviens nocte ac die[1]. » Vides quemadmodum sancta vidua non solum eo prædicatur quod univira fuerit, verumetiam quod paucos annos cum marito vixerit a virginitate sua, et vidualis continentiæ munus usque ad tantam senectutem tanta pietatis servitute perduxerit.

XVII. Constituamus igitur ante oculos nostros viduas tres, habentes singula eorum quæ huic inerant omnia : unam ponamus univiram, cui desit et tanta prolixitas viduitatis, quod diu cum marito vixerit, et tantum studium pietatis, quod non ita jejuniis et obsecrationibus serviat : alteram, quæ post prioris mariti brevissimam vitam, etiam secundum cito amiserit, et diuturna ætate sit vidua, sed etiam ipsa non tantam det operam jejuniorum et obsecrationum religiosissimæ servituti : tertiam, quæ non solum duos viros habuerit, sed etiam cum ambobus singillatim, vel cum aliquo eorum diutius vixerit, et posteriore ætate viduata, in qua quidem si nubere voluisset, posset et filios procreare, susceperit continentiam vidualem; sed plus intenta in Deum, plus sit sollicita quæ illi placeant actitare, die ac nocte sicut Anna jejuniis et obsecrationibus serviens. Si contendatur quænam istarum sit meritis potior, quis non videat in hoc certa-

[1] Luc. II, 36, 37.

mine palmam dandam esse majori ferventiorique pietati? Ita et si tres aliæ constituantur, quibus illorum trium bina insint, singula desint : quis dubitet eas meliores fore, quibus præpollentius fuerit in suis bonis duobus pia humilitas, ut alta sit pietas.

XVIII. Nulla quidem istarum sex viduarum tuæ normæ adæquatur. Tu enim si hoc votum ad senectutem usque perduxeris, omnia tria potes habere, quibus Annæ meritum excelluit. Nam et unum virum habuisti, et non diu tecum vixit in carne : ac per hoc si exhibueris obedientiam verbis Apostoli dicentis : «Quæ autem vere vidua » est et desolata, speravit in Dominum, et persistit in » orationibus nocte ac die; » atque illud quod sequitur sobria vigilantia devitaveris, «Quæ autem in deliciis agit, » vivens mortua est[1] : » omnia illa tria bona quæ Annæ fuerunt, et tua erunt. Tibi autem sunt et filii, quos forte illa non habuit : nec ideo laudanda es, quia eos habes, sed quia pie nutrire atque educare studes. Ut enim tibi nascerentur, fœcunditatis; ut vivant, felicitatis est; ut autem sic instituantur, voluntatis et potestatis. In illis tibi homines gratulentur, in hoc te imitentur. Anna per propheticam scientiam cognovit apud matrem virginem Christum, te evangelica gratia fecit matrem virginis Christi. Illa itaque sancta virgo, quam Christo volentem et petentem obtulistis, vidualibus aviæ matrisque meritis addidit aliquid de merito virginali. Non enim nihil inde habetis, quæ hanc habetis : et in illa estis, quod in vobis non estis. Nam ut sancta virginitas adimeretur nubentibus vobis, ideo factum est, ut nasceretur ex vobis.

XIX. Hæc itaque de meritis diversis conjugatarum diversarumque viduarum hoc Opere non disputarem, si id quod ad te scribo, tibi tantummodo scriberem. Sed

[1] I Tim. v, 5, 6.

quoniam sunt quædam in hoc genere sermonis difficillimæ quæstiones, aliquid amplius quam quod ad te proprie pertinet, dicere volui, propter quosdam qui sibi docti non videntur, nisi alienos labores non judicando conentur discutere, sed lacerando conscindere : deinde ut etiam tu ipsa non solum serves quod vovisti, et in eo bono proficias; verumetiam diligentius firmiusque noveris, idem bonum tuum non a malo nuptiarum distingui, sed bono nuptiarum anteponi. Nam qui viduatarum fœminarum nuptias damnant, etiamsi continentiam suam multarum, quibus tu uteris, rerum abstinentia mirabiliter et ferventer exerceant, non ideo te seducant, ut sentias quod sentiunt, etiamsi facere non possis quod faciunt. Nemo enim vult esse phreneticus, etiamsi videat phrenetici vires viribus sanorum esse fortiores. Præcipue igitur doctrina sana bonitatem propositi et ornet et muniat. Inde est quippe quod catholicæ fœminæ etiam sæpius nuptæ, non solum univiris viduis, sed et virginibus hæreticorum justo judicio præferuntur. Multi sunt quidem de his tribus rebus, conjugii, viduitatis et virginitatis, quæstionum sinus, multæ perplexitates : quibus disputando penetrandis vel dissolvendis, et majore cura opus est, et copiosiore sermone; ut vel in omnibus eis recte sapiamus, vel si quid aliter sapimus, id quoque nobis Deus revelet. Verumtamen, quod etiam illic consequenter dicit Apostolus : « In quod » pervenimus, in eo ambulemus[1]. » Pervenimus autem, quod ad hanc rem de qua loquimur attinet, ut continentiam conjugio præponamus, sanctam vero virginitatem etiam continentiæ viduali, et ne aliquas nuptias, quæ tamen non adulteria, sed nuptiæ sunt, cujuslibet nostri nostrorumve propositi laude damnemus. Multa alia de istis rebus dicta sunt a nobis in libro de Bono con-

[1] Philip. III, 15, 16.

jugali, et in alio libro de sancta Virginitate; et in opere quod adversus Faustum Manichæum quanto potuimus labore conscripsimus : quoniam Patriarcharum et Prophetarum casta conjugia mordacissime reprehendendo scriptis suis, quorumdam indoctorum animos a fidei sanitate detorsit.

XX. Proinde quoniam in exordio hujus Opusculi duo quædam necessaria proposueram, et exequenda pollicitus eram; unum quod ad doctrinam, alterum quod ad exhortationem pertinet; et priori parti, ut potui, pro suscepto negotio non defui : ad exhortationem veniamus, ut quod bonum prudenter scitur, etiam diligatur ardenter. Qua in re prius illud moneo, ut quantamcumque tibi inesse sentis piæ continentiæ dilectionem, beneficio Dei tribuas, eique gratias agas, qui de Spiritu suo tibi tantum largitus est, ut ejus in corde tuo charitate diffusa, licitæ rei licentiam tibi amor melioris boni auferret. Donavit enim ne liberet nubere cum liceret, ut jam non liceret etiamsi liberet; et ex hoc firmius non liberet, ne fieret quod non liceret, quod factum non est etiam cum liceret : tantumque merereris vidua Christi, ut filiam[1] quoque videres virginem Christi : dum enim tu oras sicut Anna, facta est illa quod Maria. Hæc dona Dei esse quanto magis nosti, tanto magis es eisdem donis beata : imo aliter non es, nisi quod habes noris a quo habeas. Attende enim quid de hac re Apostolus dixit : « Nos autem non spiritum » hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est; » ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis[2]. » Multi quippe habent multa Dei dona, et nesciendo a quo habent, impia vanitate jactantur. Nemo est autem donis Dei beatus, qui donanti existit ingratus. Quia et illud quod inter sacra mysteria cor habere sursum jubemur, ipso adjuvante

[1] Demetriadem. — [2] I Cor. II, 12.

id valemus, quo jubente admonemur : et ideo sequitur, ut de hoc tanto bono sursum levati cordis, non nobis gloriam quasi nostrarum virium tribuamus, sed Domino Deo nostro gratias agamus. Hoc enim continuo commonemur, quia hoc dignum est, hoc justum est. Recordaris hæc verba unde sint, intus qua sanctione et quanta sanctitate commendentur agnoscis. Tene igitur et habe quod accepisti, et datori gratias age. Quamvis enim accipere et habere tuum sit, id tamen habes, quod accepisti : quoniam superbienti, et ex eo quod habebat, quasi a se ipso haberet, impie glorianti Veritas per Apostolum dicit : « Quid enim habes quod non accepisti ? Si autem ac» cepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis [1] ? »

XXI. Hæc me admonere compellunt cavendi atque devitandi quorumdam sermonculi, qui per aures ad animos multorum serpere cœperunt, quod cum lacrymis dicendum est, inimici gratiæ Christi, per quos suadetur, ut nec oratio nobis ad Dominum necessaria videatur, ne intremus in tentationem. Sic enim conantur defendere hominis liberum arbitrium, ut eo solo, etiam Dei gratia non adjuti, valeamus, quod divinitus jubetur, implere. Ac per hoc sequitur ut frustra Dominus dixerit : « Vigi» late, et orate, ne intretis in tentationem [2] : » et frustra quotidie in ipsa Dominica Oratione dicamus : « Ne nos in» feras in tentationem [3]. » Si enim nostræ tantummodo potestatis est ne tentatione superemur, ut quid oramus ne intremus vel inferamur in eam ? Faciamus potius quod nostri est liberi arbitrii atque absolutissimæ potestatis ; et irrideamus Apostolum dicentem : « Fidelis Deus, qui » non vos permittat tentari super id quod potestis [4] ; » et resistamus ei dicentes : Ut quid peto a Domino, quod in mea posuit potestate ? Sed absit ut hoc sapiat, qui sanum

[1] I Cor. IV, 7. — [2] Matth. XXVI, 41. — [3] Id. VI, 13. — [4] I Cor. X, 13.

sapit. Proinde petamus ut det, quod ut habeamus jubet. Ad hoc enim quod nondum habemus jubet ut habeamus, ut admoneat quid petamus ; et cum nos quod jusserit, posse invenerimus, etiam hoc unde acceperimus intelligamus ; ne inflati et elati hujus mundi spiritu, nesciamus quæ a Deo donata sunt nobis. Proinde arbitrium voluntatis humanæ nequaquam destruimus, quando Dei gratiam qua ipsum adjuvatur arbitrium, non superbia negamus ingrata, sed grata potius pietate prædicamus. Nostrum enim est velle : sed voluntas ipsa et admonetur ut surgat, et sanatur ut valeat, et dilatatur ut capiat. et impletur ut habeat. Nam si nos non vellemus, nec nos utique acciperemus ea quæ dantur . nec nos haberemus. Quis enim haberet continentiam, ut inter cætera Dei dona ipsam potius loquar, de qua ad te loquor : quis, inquam, haberet continentiam nisi volens ? quia et nemo acciperet nisi volens. Sed a quo detur, ut nostra voluntate accipi et haberi possit, si quæris, attende Scripturam : imo quia nosti, recole quod legisti : « Cum scirem, inquit, » quia nemo esse potest continens nisi Deus det, et hoc » ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum [1]. » Magna ista sunt duo munera, sapientia et continentia ; sapientia scilicet qua in Dei cognitione formamur. continentia vero qua huic sæculo non conformamur. Jubet autem nobis Deus, ut et sapientes et continentes simus, sine quibus bonis justi perfectique esse non possumus. Sed oremus ut det quod jubet adjuvando et inspirando, qui commonuit quid velle debeamus præcipiendo et vocando. Quidquid hinc dedit, ut conservet oremus ; quod autem nondum dedit, ut suppleat oremus : tamen oremus et gratias agamus de acceptis ; et quod nondum accepimus, eo ipso quod de acceptis ingrati non sumus, nos accep-

[1] Sap. VIII, 21.

turos esse fidamus. Qui enim dedit conjugatis fidelibus ut contineant ab adulteriis et fornicationibus, ipse dedit sanctis virginibus et viduis ut contineant ab omni concubitu, in qua virtute jam proprie vel integritas vel continentia nominatur. An forte ab illo quidem accepimus continentiam, sed a nobis habemus sapientiam? Quid est ergo quod Jacobus apostolus dicit : « Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat, et dabitur illi[1]. » Sed de hac quæstione, et in aliis jam Opusculis nostris, quantum adjuvit Dominus, multa diximus, et alias quantum per ipsum potuerimus, data opportunitate dicemus.

XXII. Nunc inde aliquid ideo dicere volui, propter quosdam fratres nostros amicissimos et dilectissimos nobis, nec malitiose quidem errori huic implicatos, sed implicatos tamen; qui putant cum aliquos ad justitiam pietatemque exhortantur, vires non habituram exhortationem suam, nisi totum illud, quod ut agat homo, agunt cum homine, in hominis constituant potestate, non adjuta Dei munere, sed solo arbitrio liberæ voluntatis exerta : quasi possit esse ad perficiendum opus bonum voluntas libera, nisi Dei munere liberata. Nec attendunt idipsum etiam se ipsos Dei dono habere, quod ea facultate exhortantur, ut ad capessendam vitam bonam hominum voluntates pigras excitent, accendant frigidas, corrigant pravas, aversas convertant, repugnantes pacificent. Sic enim possunt persuadere quod suadent. Aut si hæc in voluntatibus hominum non agunt, quid agunt? ut quid loquuntur? Dimittant eas potius arbitrio suo. Si autem in eis hæc agunt, ita-ne tandem homo in hominis voluntate tanta agit loquendo, et Deus illic non agit aliquid adjuvando? Imo vero, quantalibet homo sermonis facultate præpolleat,

[1] Jacob. I, 5.

ut solertia disputandi et suavitate dicendi in hominis voluntate inserat veritatem, nutriat charitatem, docendo tollat errorem, exhortando torporem : «Neque qui plantat, » est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat » Deus[1]. » Frustra quippe operarius omnia moliretur extrinsecus, nisi Creator intrinsecus latenter operaretur. Spero ergo has litteras meas merito excellentiæ vestræ cito in manus etiam talium esse venturas : ideo nonnulla hinc dicenda arbitratus sum. Deinde ut tu ipsa et quæcumque aliæ viduæ ista legerint, vel cum leguntur audierint, noveritis vos ad diligendum et habendum continentiæ bonum plus proficere orationibus vestris, quam exhortationibus nostris : quoniam si quid vos adjuvat, quod vobis etiam nostra ministrantur alloquia, totum illius gratiæ tribuendum est, « In cujus manu sunt, sicut scrip» tum est, et nos, et sermones nostri[2]. »

XXIII. Si ergo nondum Deo vovisses continentiam vidualem, exhortaremur profecto ut voveres : quia vero jam vovisti, exhortamur ut perseveres. Talia mihi tamen video esse dicenda, quibus eam diligant et arripiant et quæ adhuc nubere cogitabant. Aurem igitur inclinemus Apostolo: «Quæ » innupta est, inquit, sollicita est ea quæ sunt Domini, ut sit » sancta et corpore et spiritu : quæ autem nupta est, solli» cita est quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. » Non ait: Sollicita est ea quæ sunt mundi, ut sancta non sit : sed certe minor est ea conjugalis sanctitas ex ea parte curarum qua mundana cogitatur voluptas. Quidquid itaque intentionis animi etiam his rebus impenderetur quibus placendum esset viro, colligere quodam modo et redigere debet innupta Christiana in eam intentionem qua placendum est Domino. Et vide cui placeat, quæ Domino placet : et utique tanto est beatior, quanto plus placet ei :

[1] 1 Cor. III. 7. — [2] Sap. VII. 16. — [3] 1 Cor. VII. 34.

quanto autem magis cogitat ea quæ sunt mundi, tanto minus placet. Placete itaque tota intentione specioso forma præ filiis hominum[1]. Ejus enim gratia illi placetis, quæ diffusa est in labiis ejus. Placete illi ea quoque parte cogitationis, quæ occuparetur mundo, ut placeretur viro. Placete illi qui displicuit mundo, ut placentes ei liberarentur ex mundo. Hunc enim speciosum forma præ filiis hominum viderunt homines in cruce passionis, et « Non » habuit speciem neque decorem, sed facies ejus abjecta » et deformis positio ejus[2]. » Ex hac tamen deformitate Redemptoris vestri, manavit pretium decoris vestri, sed decoris interioris. « Omnis enim pulchritudo filiæ regis » intrinsecus[3]. » Hac pulchritudine illi placete : hanc pulchritudinem studiosa cura et sollicita cogitatione componite. Non amat ille fallaciarum fucos : veris veritas delectatur : et ille, si quod legisti agnoscis, Veritas vocatur : « Ego sum, inquit, via, et veritas, et vita[4]. » Currite ad illum per illum; placete illi ex illo, vivite cum illo, in illo, de illo. Affectibus veris et sanctissima castitate a viro tali amate amari.

XXIV. Audiat hæc virginis etiam sanctæ prolis tuæ auris interior. Videro quantum te præcedat in regno Regis illius : alia quæstio est. Invenistis tamen mater et filia, cui contemptis nuptiis, illa omnibus, tu secundis, pulchritudine castitatis simul placere debeatis. Certe si mariti essent quibus placendum esset, jam te fortasse cum filia puderet ornari : nunc non pudeat agere quibus simul ornemini; quia non est criminosum, sed potius gloriosum, ut ab illo uno simul amemini. Simulatum autem candorem ac ruborem et pigmentis illitum non adhiberetis, etiamsi viros haberetis; non putantes dignos quos falleretis, nec vos quæ fallere deberetis : nunc ergo illi Regi,

[1] Psal. XLIV, 3. — [2] Isaï. LIII, 3. — [3] Psal. XLIV, 14. — [4] Joan. XIV, 6.

qui unicæ sponsæ, cujus membra estis, speciem concupivit, veraciter simul placete, simul inhærete; illa integritate virginali, tu continentia viduali, ambæ pulchritudine spiritali. In qua pulchritudine etiam illius avia, socrus[1] tua, quæ jam certe senuit, est pulchra vobiscum. Vigorem quippe hujus pulchritudinis dum extendit in anteriora charitas, rugam in ea non facit annositas. Habetis vobiscum anum sanctam et in domo et in Christo, quam de perseverantia consulatis : quomodo cum illa vel illa tentatione pugnandum sit, quid agendum ut facile superetur, quod munimentum sumendum, ne facile rursus insidietur : et si quid hujusmodi est, docet vos diuturnitate jam certa, amore benevola, pietate sollicita, ætate secura. Tu præcipue, tu consule in talibus eam, quæ experta est quod experta es. Nam proles vestra illud canticum cantat, quod in Apocalypsi nisi virgines cantare non possunt[2]. Pro ambabus tamen vobis sollicitius orat quam pro se ipsa : sed magis pro nepte sollicita est, cui vincendarum tentationum spatium plus restat annorum : te autem videt ævo suo viciniorem, et ejus filiæ matrem, quam si nuptam, quod jam non licet, atque absit, vidisses, puto quod parere cum illa erubuisses. Quantum est ergo quod jam tibi periculosæ restat ætatis, quæ ideo non diceris avia, ut sanctarum cogitationum et operum fœtibus cum filia possis esse fœcunda ? Non itaque immerito magis pro illa sollicita est avia, pro qua et tu mater : quia et majus est quod vovit, et totum ei restat quod modo cœpit. Exaudiat Dominus preces ejus, ut sancte obsequamini meritis ejus, quæ carnem viri[3] tui in juventa peperit, cor filiæ tuæ in senecta parturit. Omnes itaque pariter atque con-

[1] Proba Demetriadis avia, socrus Julianæ. — [2] Apoc. XIV, 4. — [3] Olibrii, ex Hieron. epist. 8. ad Demetr.

corditer univiro unius conjugis, in cujus corpore uno spiritu vivitis, placete moribus, instate orationibus.

XXV. Præteritus dies non revertitur in futurum, et post hesternum pergit hodiernus, et post hodiernum perrecturus est crastinus : et ecce omnia tempora et temporalia transeunt, ut veniat mansura promissio : « Et qui » perseveraverit usque in finem, hic salvus erit[1]. » Si mundus jam perit, nupta cui parit? Aut corde paritura, et carne non paritura, cur nubit ? Si autem adhuc duraturus est mundus, cur non magis amatur per quem factus est mundus? Si jam deficiunt illecebræ sæculares, non est quod christianus animus cupiditate conquirat : si autem adhuc manebunt, est quod sanctitate contemnat. Horum duorum in altero spes nulla libidinis, in altero major est gloria charitatis. Quot aut quanti sunt ipsi anni, quibus videtur vigere flos carnalis ætatis? Nonnullæ fœminæ nuptias cogitantes et ardenter optantes, dum spernuntur aut differuntur, repente senuerunt, ut eas nubere jam puderet amplius quam liberet. Multæ autem nuptæ recentissima sua conjunctione in longinqua profectis viris suis, reditum eorum expectando grandævæ factæ sunt, et tanquam cito viduatæ aliquando nec remeantes saltem senes suos anus suscipere meruerunt. Si ergo vel spernentibus vel tardantibus sponsis, vel peregrinantibus maritis, carnalis concupiscentia potuit contineri ne stuprum aut adulterium committeretur, cur contineri non potest ne sacrilegium committatur ? Si repressa est cum ferveret dilata, cur non opprimitur cum friguerit amputata ? Plus enim ardentem ferunt libidinem, quæ non desperant ejusdem libidinis voluptatem. Quæ autem innuptarum castitatem Deo vovent, ipsam spem subtrahunt, quæ fomes amoris est. Unde facilius concupis-

[1] Math. x, 22.

centia refrenatur, quæ nulla expectatione succenditur : contra quam tamen nisi oretur, ut superetur, ipsa illicita exoptatur ardentius.

XXVI. Deliciæ igitur spiritales deliciis carnalibus in sancta castitate succedant, lectio, oratio, psalmus, bona cogitatio, bonorum operum frequentatio, spes futuri sæculi, et cor sursum : atque de his omnibus gratiarum actio Patri luminum, a quo sine ulla dubitatione omne datum optimum et omne donum perfectum, Scriptura teste, descendit[1]. Nam quando pro deliciis nuptarum quas in carne virorum habent, aliarum carnalium deliciarum tanquam in solatium usus assumitur, quid ego dicam quæ sequantur mala, cum breviter Apostolus dixerit, viventem mortuam esse viduam, quæ in deliciis vivit[2]? Absit autem a vobis ut divitiarum cupiditate capiamini pro cupiditate nuptiarum, et in cordibus vestris nummus viri amori succedat. Intuentes enim hominum conversationem, sæpe experti sumus, in quibusdam lascivia compressa crevisse avaritiam. Nam sicut in ipsis sensibus corporis acutius audiunt qui non vident, et tangendo multa discernunt, nec tanta vivacitate tangunt qui oculis utuntur; ubi intelligitur ex uno aditu, id est, luminum, repressa intentione sentiendi, eam se in alios sensus promptiorem dignoscendi acumine exerere, tanquam ex altero conetur implere quod negatur in altero : ita etiam sæpe carnalis cupiditas a concumbendi voluptate cohibita majoribus viribus in pecuniæ se porrigit appetitum, et illinc aversa, huc se impetu ardentiore convertit. In vobis autem amor divitiarum simul frigescat cum amore nuptiarum ; et pius usus rerum quas possidetis, ad spiritales delicias conferatur, ut liberalitas vestra magis ferveat adjuvandis egenis quam ditandis avaris.

[1] Jacob. I, 17. — [2] I Tim. V, 6.

In thesaurum quippe cœlestem non mittuntur dona cupidorum, sed eleemosynæ pauperum, quæ in immensum modum orationes adjuvant viduarum. Jejunia quoque ac vigiliæ in quantum valetudinem non perturbant si orando, psallendo, legendo, et in lege Dei meditando insumantur, in delicias spiritales etiam ipsa quæ videntur laboriosa vertuntur. Nullo modo enim sunt onerosi labores amantium, sed etiam ipsi delectant, sicut venantium, aucupantium, piscantium, vindemiantium, negotiantium, ludo aliquo sese oblectantium. Interest ergo quid ametur. Nam in eo quod amatur, aut non laboratur, aut et labor amatur. Et vide quam pudendum et dolendum sit, si delectat labor ut fera capiatur, ut cupa et sacculus impleatur, ut pila jaciatur, et non delectat ut Deus acquiratur.

XXVII. In omnibus sane spiritalibus deliciis, quibus fruuntur innuptæ, sancta earum conversatio cauta etiam debet esse, ne forte cum mala vita non sit per lasciviam, mala sit fama per negligentiam. Nec audiendi sunt, sive viri sancti, sive fœminæ, quando reprehensa in aliquo negligentia sua, per quam fit ut in malam veniant suspicionem, unde suam vitam longe abesse sciunt, dicunt sibi coram Deo sufficere conscientiam, existimationem hominum non imprudenter solum, verumetiam crudeliter contemnentes; cum occidunt animas aliorum, sive blasphemantium viam Dei, quibus secundum suam suspicionem quasi turpis quæ casta est displicet vita sanctorum, sive etiam cum excusatione imitantium, non quod vident, sed quod putant. Proinde quisquis a criminibus flagitiorum atque facinorum vitam suam custodit, sibi bene facit: quisquis autem etiam famam, et in alios misericors est. Nobis enim necessaria est vita nostra, aliis fama nostra: et utique etiam quod aliis ministramus

misericorditer ad salutem, ad nostram quoque redundat utilitatem. Unde non frustra Apostolus: « Providemus, in» quit, bona, non solum coram Deo, verumetiam coram ho» minibus[1]. » Item dicit: « Placete omnibus per omnia, » sicut et ego omnibus per omnia placeo, non quærens » quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant[2]. » In quadam etiam exhortatione dicit: « De cætero, fratres, » quæcumque sunt vera, quæcumque sancta, quæcum» que justa, quæcumque casta, quæcumque charissima, » quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus, » hæc cogitate, quæ et didicistis, et accepistis, et au» distis, et vidistis in me[3]. » Cernis quemadmodum inter multa quæ exhortando commonuit, non neglexerit ponere: « Quæcumque bonæ famæ, » duobusque verbis cuncta concluserit, ubi ait: « Si qua virtus, si qua laus. » Ad virtutem namque pertinent quæ antea memoravit bona: fama vero ad laudem. Puto quod non laudem hominum pro magno sumebat Apostolus, alio loco dicens: « Mihi autem minimum est, ut a vobis dijudicer, » aut ab humano die[4]. » Et alibi: « Si hominibus place» rem, Christi servus non essem[5]. » Et iterum: « Nam » gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nos» træ[6]. » Sed illorum duorum, id est, bonæ vitæ, et bonæ famæ, vel quod brevius dicitur, virtutis et laudis, unum propter se ipsum sapientissime retinebat, alterum propter alios misericordissime providebat. Sed quoniam quantalibet humana cautela suspiciones malevolentissimas non potest omni ex parte vitare, ubi pro existimatione nostra quidquid recte possumus fecerimus, si aliqui de nobis vel mala fingendo, vel male credendo, famam nostram decolorare conantur, adsit conscientiæ solatium, planeque

[1] 2 Cor. VIII, 21. — [2] 1 Cor. x, 33. — [3] Philip. IV, 8, 9. — [4] 1 Cor. IV, 3. — [5] Galat. I, 10. — [6] 2 Cor XI.

etiam gaudium, quod merces nostra magna est in cœlis, etiam cum dicunt homines mala multa de nobis, pie tamen justeque viventibus. Illa enim merces tanquam stipendium est militantium, per arma justitiæ, non solum dextera, verum et sinistra, per gloriam scilicet et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam.

XXVIII. Agite itaque cursum vestrum, et perseveranter currite, ut comprehendatis, et exemplo vitæ exhortationisque sermone rapite in eumdem cursum vestrum quascumque potueritis. Non vos ab hoc studio, quo multas ad imitandum excitatis, frangat querela vanorum, qui dicunt: Quomodo subsistet genus humanum, si omnes fuerint continentes? Quasi propter aliud retardetur hoc sæculum, nisi ut impleatur prædestinatus numerus ille sanctorum, quo citius impleto, profecto nec terminus sæculi differetur. Nec illud vos retardet ab studio persuadendi aliis bonum vestrum, si dicatur vobis, cum et nuptiæ bonæ sint, quomodo erunt omnia bona in Christi corpore, et majora scilicet et minora, si omnes continentiæ laude atque amore imitentur? Primo quia conando ut omnes sint continentes, tunc erunt vel paucæ. « Neque enim omnes capiunt verbum hoc. » Sed quoniam scriptum est : « Qui potest capere, capiat[1] : » tunc capiunt quæ possunt, si nec illis quæ non capiunt taceatur. Deinde nec timere debemus, ne forte omnes capiant, et aliquid de minoribus bonis, id est, conjugalis vita, Christi desit in corpore. Si enim omnes audierint, et omnes cœperint, intelligere debemus hoc ipsum fuisse prædestinatum, ut conjugalia bona in illorum numero membrorum jam sufficiant, quæ tam multa ex hac vita transierunt. Neque enim nunc, si omnes fuerint continentes, honorem continentium daturi sunt eis qui trice-

[1] Matth. v, 12, et xix, 11.

narium fructum, si in conjugali bono ipse intelligitur, jam dominicis horreis intulerunt[1]. Habebunt ergo illic omnia ista bona suum locum, etiamsi deinceps nulla velit nubere, vel nemo ducere uxorem. Secure itaque instate quibus potestis, ut fiant quod vos estis : et orate vigilanter atque ferventer, ut adjutorio dexteræ Excelsi et abundantia misericordissimæ gratiæ Domini, et perseveretis in eo quod estis, et proficiatis ad id quod eritis.

XXIX. Deinde obsecro vos per illum a quo et hoc donum accepistis, et hujus doni præmia speratis, ut me quoque orationibus vestris memineritis inserere cum tota domestica vestra Ecclesia. Ordinatissime quippe provenit, ut matri vestræ jam grandævæ de oratione epistolam scriberem[2]; ad ipsam quippe maxime pertinet orando concertare pro vobis, quæ de se minus sollicita est quam de vobis : et ut ad te potius quam ad illam hoc de continentia viduali Opusculum facerem; quia tibi superare adhuc restat, quod jam ætas illius superavit. Virgo autem sancta proles vestra, si aliquid de sua professione desiderat ex laboribus nostris, habet grandem librum de sancta virginitate, quem legat. De quo legendo etiam te commonueram, quoniam multa continet utrique necessaria castitati, hoc est, virginali atque viduali, quæ hic propterea partim tenuiter attigi, partim omnino prætermisi, quia ibi copiosius disputavi. Perseveres in gratia Christi.

[1] Matth. XIII, 8. — [2] Vide Epistolam 130. ad Probam.

[illegible]

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE CONJUGIIS ADULTERINIS

AD POLLENTIUM, LIBRI DUO[1].

LIBER I.

IN QUO TRACTANTUR QUÆSTIONES POTISSIMUM DUÆ. PRIMA EST IN ILLUD I COR. VII. « HIS AUTEM QUI SUNT IN CONJUGIO » PRÆCIPIO..... MULIEREM..... SI DISCESSERIT, MANERE IN» NUPTAM, ETC. » QUOD APOSTOLI PRÆCEPTUM POLLENTIO QUIDEM VIDETUR PERTINERE AD MULIERES RECEDENTES A VIRIS PRÆTER FORNICATIONIS CAUSAM, HISQUE SOLIS PROHIBITUM NUBERE ALTERI VIRO : CONTRA AUTEM AUGUSTINUS EAS TANTUM SPECTARE CONTENDIT, QUÆ A VIRIS FORNICATIONIS CAUSA RECESSERINT, ATQUE PRÆTER HANC CAUSAM RECEDERE NON PERMISSUM. SECUNDA QUÆSTIO EST CIRCA ILLUD ITEM I COR. VII. « CÆTERIS AUTEM EGO DICO, NON » DOMINUS, ETC. » HOC MONENDO DICTUM AB APOSTOLO DOCET AUGUSTINUS, UT SCILICET FIDELES CONJUGES IN RELINQUENDIS INFIDELIBUS PERMISSA LICENTIA NON UTANTUR : POLLENTIUS CONTRA SENTIT VETITUM IBI ESSE A PAULO, NE CONJUGES ETIAM INFIDELES DIMITTANTUR A FIDELIBUS. ATTINGITUR POSTREMO QUÆSTIO DE CATECHUMENIS IN ULTIMO VITÆ CONSTITUTIS, AN IIS NEC PETENTIBUS, NEC PRO SE RESPONDERE VALENTIBUS, PROSIT BAPTIZARI.

1. PRIMA quæstio est[2], frater dilectissime Pollenti,

[1] Scripti circiter annum Christi 419. Vide Retract. lib. II, cap. 67. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXII, p. 336-340.

earum quas ad me scribens, tanquam consulendo tractasti, quod ait Apostolus : « His autem qui sunt in con» jugio præcipio, non ego, sed Dominus, mulierem a » viro non discedere, quod si discesserit, manere innup» tam, aut viro suo reconciliari, et vir uxorem non di» mittat[1], » utrum ita sit accipiendum, ut eam prohibuisse nubere intelligatur, quæ sine causa fornicationis discessit a viro; id enim sentis : an sicut ego sensi in eis libris, quos ante plurimos annos de sermone Evangelico scripsi, quem secundum Matthæum habuit Salvator in monte, illas innuptas manere præceperit, quæ a viris suis ea causa recesserint quæ sola permissa est, id est, fornicationis. Videtur enim tibi tunc a viro discedentem fœminam nubere non debere, si nulla viri fornicatione compulsa discesserit. Nec attendis, si nullam vir ejus causam fornicationis habuerit, non eam discedentem manere innuptam, sed omnino discedere non debere. Nam utique cui præcipitur, ut si a viro discesserit innupta permaneat, non discedendi aufertur licentia, sed nubendi. Quod si ita est, datur ergo licentia fœminis quæ continentes esse voluerint, nullum maritorum expectare consensum, ut quod dictum est : « Mulierem a viro non » discedere, » eis præceptum esse videatur, quæ possent eligere, non continentiam, sed tale divortium quo liceret eis in aliorum nuptias convenire. Proinde quæ dilexerint nullum desiderare concubitum, nullum ferre connubium, licebit eis, viros suos etiam sine ulla fornicationis causa relinquere, et innuptas secundum Apostolum permanere. Et viri similiter (quoniam par forma est in utrisque) si continentes esse voluerint; etiam uxoribus non consentientibus deserent eas, et sine ullis nuptiis permanebunt. Tunc enim eis, ut putas, alia conjugia

[1] I Cor. VII, 10, 11.

liceret inquirere, si fornicationis causa divortium nasceretur. Cum vero ista causa non est, superest, secundum id quod existimas, ut aut conjux non discedat a conjuge, aut si discesserit, sine conjugio maneat, aut ad pristinum conjugium revertatur. Nulla ergo existente causa fornicationis, cuilibet conjugi licebit unum de tribus eligere; aut non discedere a conjuge; aut si discesserit, sic manere; aut si non sic manserit, non alterum quærere, sed priori se reddere.

11. Et ubi est quod idem Apostolus, nec ad tempus, ut vacetur orationi, nisi ex consensu, voluit conjuges carnali fraudare invicem debito? Quomodo salvum erit quod ait : « Propter fornicationes autem unusquisque » uxorem suam habeat et unaquæque virum suum habeat : » uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro. » Uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir; similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed » mulier[1]. » Hoc quomodo verum erit, nisi quia nolente conjuge, non licet conjugi continere? Nam si licet mulieri sic dimittere virum, ut maneat innupta, non vir habet, sed ipsa sui corporis potestatem quod etiam de viro intelligitur. Deinde cum dictum est : « Quicumque » dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis, » facit eam mœchari[2] : » quomodo dictum intellecturi sumus, nisi prohibitum esse homini dimittere uxorem, si nulla causa fornicationis extiterit? Et dictum est quare, ne scilicet faciat eam mœchari : utique ideo, quia etiamsi non ipsa dimiserit, sed dimissa fuerit, erit mœcha, si nupserit. Propter hoc ergo tam magnum malum, non licet homini dimittere uxorem, nisi ex causa fornicationis. Tunc enim non ipse dimittendo facit adulteram, sed dimittit adulteram. Quid si ergo dicat : Dimitto quidem

[1] I Cor. VII, 1-5. — [2] Matth. V, 32.

uxorem meam sine ulla causa fornicationis, sed continens permanebo; ideo-ne dicemus eum impune fecisse quod fecit? Quis hoc dicere audebit, qui voluntatem Domini hæc dicentis intelligit? Quoniam nec continentiæ causa dimitti conjugem voluit, qui solam causam fornicationis excepit.

III. Redeamus igitur ad ipsa Apostoli verba dicentis: « His autem qui sunt in conjugio præcipio, non ego, » sed Dominus, uxorem a viro non discedere; quod si » discesserit, manere innuptam[1]. » Et cum velut interrogemus, et tanquam præsentem quodam modo consulamus: Cur dixisti, Apostole: « Quod si discesserit, manere » innuptam? » Licet-ne discedere, an non licet? Si non licet, cur præcipis discedenti ut maneat innupta? Si autem licet, profecto est aliqua causa qua liceat. Hæc autem inquisita non invenitur, nisi quam solam Salvator excepit, id est, causa fornicationis. Ac per hoc non præcepit Apostolus mulierem si discesserit manere innuptam, nisi quæ illa causa discedit a viro, qua sola ei licitum est discedere a viro. Ubi enim dicitur: « Præcipio » non discedere, quod si discesserit, manere innuptam, » absit ut contra hoc præceptum faciat, quæ sic discedit ut innupta permaneat. Nisi ergo illa intelligatur cui licet discedere (non autem licet nisi viro fornicante), quomodo jubetur innupta, si discesserit, permanere? Quis est qui dicat: Si discesserit mulier a viro non fornicante, innupta permaneat, cum ei nisi a viro fornicante discedere omnino non liceat? Sensus itaque iste tuus quantum adversetur vinculo conjugali, ubi Dominus nec continentiam voluit suscipi, nisi pari concordique consensu, puto quod jam intelligas.

IV. Sed rem ipsam paulo apertius proloquamur, et

[1] I Cor. VII, 10, 11.

quasi constituamus ante oculos. Ecce placuit continentia mulieri, viro non placuit : discessit ab eo mulier, et cœpit vivere continenter, ipsa scilicet casta mansura, sed factura, quod Dominus non vult, adulterum virum; qui cum se non continuerit, alteram quæret. Quid sumus dicturi mulieri, nisi quod dicit Ecclesiæ sana doctrina? Redde debitum viro, ne dum tu quæris unde amplius honoreris, ille unde damnetur inveniat. Hoc enim et illi diceremus, si te nolente continere voluisset. Non enim habes potestatem corporis tui, sed ille : sicut nec ille habet potestatem corporis sui, sed tu. Nolite invicem fraudare, nisi ex consensu. Cum hæc atque hujusmodi plura quæ ad hoc pertineant dixerimus, placet-ne tibi ut nobis mulier ex ista tua ratione respondeat? Ego Apostolum audio dicentem : « Præcipio mulierem a viro » non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, » aut viro suo reconciliari[1]. » Ecce discessi, nolo reconciliari viro, sed innupta permaneo. Non enim ait : Si discesserit, manere innuptam, donec viro suo reconcilietur; sed, « Manere, inquit, innuptam, aut viro suō reconci» liari. » Hoc, inquit, faciat, aut illud : unum e duobus eligendum permisit : non autem in horum alterum compulit. Manere innupta eligo, ac sic præceptum impleo. Corripe, argue, increpa, utere qua volueris severitate, si nupsero.

V. Quid huic contradicam? nisi, Apostolum non bene intelligis. Neque enim ille præcepisset, si a viro discesserit, innuptam manere mulierem, nisi eam cui discedere licuisset, illa una videlicet causa, quæ ibi propterea tacita est, quia notissima est, hoc est, fornicationis. Hanc enim solam Deus magister excepit, cum de dimittenda loqueretur uxore; deditque intelligi talem formam etiam

[1] I Cor. VII, 20, et XI.

in viro esse servandam : quoniam non solum mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir; sed similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Cum ergo tuum maritum arguere de fornicatione non possis, quomodo putas quod ab eo discedis non nubendo excusare, a quo tibi non licet omnino discedere? Cum hæc a nobis mulier audierit, puto quod nolis eam sic respondere, ut dicat propterea se manere innuptam, quia sine ulla viri fornicatione discessit, nam si ille fornicatus esset, non solum sibi discedere, verumetiam nubere licuisset.

VI. Nequaquam hoc illa diceret, cum et ipse sis verecundatus istam mulieribus dare licentiam. Dixisti enim : « Si vir uxorem adulteram dimiserit, et aliam duxerit, » mulier tantum opprobrium habebit. Si autem mulier » supradicta causa virum dimiserit, et alii nupserit, non » vir tantum, sed et mulier opprobrium habebit. » Cujus sententiæ tuæ rationem reddens : « Dicent enim, inquis, » eam ideo discessisse, ut alium virum sibi conjungeret, » etsi talis forte fuerit qualis a quo discessit, perquam fa- » cile enim viris est, in hoc morbi vitium irruere. Si au- » tem et ipsum dimiserit, et alii nupserit, magis magisque » dicent eam numerositatem virorum appetisse. » Hac reddita ratione concludis, et dicis : « His ergo pertracta- » tis vel etiam discussis, oportet mulierem virum tolerare, » aut innuptam manere. » Bonum plane dedisti consilium mulieribus, ut cum sciant sibi esse permissum, si adulteros viros dimiserint, aliis conjugari, non tamen faciant propter opprobrium, sed potius tolerent etiam adulteros viros, ne videantur hac occasione multis velle misceri, eo quod difficile sit, ut non talem inveniat mulier cui nubat, qualis fuerit quem dimisit, quoniam valde in hunc morbum sunt proclives viri. Cum ergo nos dici-

mus etiam illi mulieri, quæ virum fornicantem dimiserit, alteri nubere non licere, tu autem dicis licere quidem, sed non expedire; utrique procul dubio dicimus eam quæ fornicantem virum dimittit, nubere non debere. Verum hoc interest, quod nos, quando conjuges ambo Christiani sunt, mulieri, si a viro fornicante discesserit, dicimus non licere alteri nubere, a viro autem non fornicante non licere omnino discedere : tu vero dicis, si mulier a viro non fornicante discesserit, non ei licere alteri nubere, propter præceptum; si autem a fornicante discesserit, non ei expedire nubere propter opprobrium. Mulierem itaque non nupturam discedere a viro, sive fornicante, sive non fornicante, permittis.

VII. Porro beatus Apostolus, imo per Apostolum Dominus, quia mulierem non permittit a viro non fornicante discedere; restat ut eam prohibeat, si discesserit, nubere, quam permittit a fornicante discedere. De qua enim dicitur : Si a viro discesserit, non nubat; ea conditione discedere permittitur, ut non nubat. Si ergo elegerit non nubere, non est cur prohibeatur discedere. Sicut illa de qua dicitur : « Si se non continet, nubat[1], » hac utique conditione non continere permittitur, ut tamen nubat. Si ergo elegerit nubere, cogi non potest continere. Sicut ergo ista incontinens compellitur nubere, ut possit quod non continet non esse damnabile : sic a viro illa discedens, innupta compellitur, permanere, ut possit quod discedit non esse culpabile. Culpabiliter autem a viro non fornicante discedit, etiamsi innupta permanserit. Illa ergo innupta manere præcipitur, si discesserit, quæ a fornicante discedit. Quæ cum ita se habeant, si eo modo intellexerimus Apostolum, ut mulieribus dicamus : Ita nolite discedere a viris vestris etiam pudicis,

[1] I Cor. VII, 9.

ut si discedere volueritis, innuptæ maneatis: omnes quibus placuerit continentia, etiam non consentientibus viris, existimabunt sibi licere discedere. Quod procul dubio quia permittere non debemus, restat ut quod dictum est: « Si discesserit, manere innuptam, » de illa dictum docere debeamus, cui licere discedere, non utique nisi a fornicante, didicimus. Ne si aliter docuerimus, obtentu continentiæ perturbemus christiana conjugia, et contra misericordissimum Domini præceptum dimissos a continentibus mulieribus incontinentes viros, vel a continentibus viris incontinentes mulieres in adulteria compellamus.

VIII. Illud ergo quod Dominus, non quidem in sermone ipso qui exponebatur a nobis, sed tamen alibi ait: « Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ex causa forni- » cationis, et aliam duxerit, mœchatur [1], » si hoc modo intelligendum est, ut quicumque causa fornicationis dimiserit et aliam duxerit, non mœchetur: non videtur in hac causa par forma esse mariti et uxoris, quandoquidem mulier etiamsi causa fornicationis discesserit a viro et alii nupserit, mœchatur, vir autem si eadem causa uxorem dimiserit et aliam duxerit, non mœchatur. At si par forma est in utroque, uterque mœchatur, si se alteri junxerit, etiam cum se a fornicante disjunxerit. Parem vero esse formam in hac causa viri atque mulieris, ibi ostendit Apostolus, (quod sæpe commemorandum est), ubi cum dixisset: « Uxor non habet potestatem corporis » sui, sed vir; » adjecit atque ait: « Similiter et vir non » habet potestatem corporis sui, sed mulier [2]. »

IX. Cur ergo, inquis, interposuit Dominus causam fornicationis, et non potius generaliter ait: Quicumque dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, mœchatur, si et

[1] Matth. XIX, 9. — [2] I Cor. VII, 4.

ille mœchus est, qui dimissa fornicante muliere alteram ducit? Credo, quia illud quod majus est, hoc Dominus commemorare voluit. Majus enim adulterium esse quis negat, uxore non fornicante dimissa alteram ducere, quam si fornicantem quisque dimiserit, et tunc alteram duxerit? Non quia et hoc adulterium non est; sed quia minus est, ubi fornicante dimissa altera ducitur. Nam simili locutione usus etiam apostolus Jacobus ait : « Scienti igitur » bonum facere, et non facienti, peccatum est illi [1]. » Numquid ideo non peccatum est illi etiam, qui nescit bonum facere, et ideo non facit? Utique peccatum est; sed hoc gravius, si etiam sciat et non faciat : nec illud ideo nullum, quia minus. Ut ergo eodem modo utrumque dicamus, sicut quicumque dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, et aliam duxerit, mœchatur : ita quicumque scit bonum facere, et non facit, peccat. Sed quemadmodum hic recte dici non potest : Ergo si nescit, non peccat; sunt enim etiam peccata ignorantium, quamvis minora quam scientium : ita nec illic recte dici potest : Ergo si causa fornicationis dimiserit, et aliam duxerit, non mœchatur; est enim mœchatio eorum etiam qui alias ducunt, relictis propter fornicationem prioribus : sed utique minor quam eorum qui non propter fornicationem dimittunt, et alteras ducunt. Potest quippe, sicut dictum est : « Scienti bonum facere, et non facienti, peccatum est » illi [1]; » eodem modo et illud dici : Dimittenti uxorem sine causa fornicationis, et aliam ducenti mœchatio est illi. Quemadmodum igitur si dixerimus : Quicumque mulierem a marito præter causam fornicationis dimissam duxerit, mœchatur, procul dubio verum dicimus; nec tamen ideo illum qui propter causam fornicationis dimissam duxerit, ab hoc crimine absolvimus, sed utrosque

[1] Jacob. IV, 17.

mœchos esse minime dubitamus : ita eum qui præter causam fornicationis uxorem dimiserit et aliam duxerit, mœchum pronuntiamus; nec ideo tamen eum qui propter causam fornicationis dimiserit, et alteram duxerit, ab hujus peccati labe defendimus. Ambos enim, licet alterum altero gravius, mœchos tamen esse cognoscimus. Neque enim quisquam ita est absurdus, ut mœchum neget esse qui duxerit eam quam maritus propter causam fornicationis abjecit, cum mœchum dicat eum qui duxerit eam quæ præter causam fornicationis abjecta est : sic ergo isti ambo sunt mœchi. Unde cum dicimus : Quicumque mulierem præter causam fornicationis a viro dimissam duxerit, mœchatur; de uno quidem ipsorum dicimus nec tamen ideo mœchari negamus eum qui eam duxerit, quam propter causam fornicationis maritus dimiserit : ita cum ambo sint mœchi, et ille scilicet qui dimiserit uxorem suam præter causam fornicationis et aliam duxerit, et ille qui propter causam fornicationis uxore dimissa se alteri copulaverit; profecto quando de uno eorum legimus, non ita intelligere debemus, quasi ex hoc alter mœchus negatus sit quod alter expressus sit.

X. Sed si hoc evangelista Matthæus, quia expressa una specie alteram tacuit, facit ad intelligendum difficile; numquid non alii generaliter idipsum ita complexi sunt, ut de utroque posset intelligi. Nam secundum Marcum sic scriptum est : « Quicumque dimiserit uxorem suam, » et alteram duxerit, adulterium committit super eam ; et » si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, mœcha- » tur [1]. » Secundum Lucam sic : « Omnis qui dimittit » uxorem suam, et alteram ducit, mœchatur ; et qui di- » missam a viro ducit, mœchatur [2]. » Qui ergo nos sumus, ut dicamus : Est qui mœchatur, uxore sua dimissa alte-

[1] Marc. x, 11, 12. — [2] Luc. xvi, 18.

ram ducens, et est qui hoc faciens non mœchatur? cum Evangelium dicat omnem mœchari qui hoc facit. Proinde si quicumque hoc fecerit, id est, omnis qui hoc fecerit, ut uxore sua dimissa alteram ducat, mœchatur; sine dubitatione ibi sunt ambo, et qui præter causam fornicationis, et qui propter causam fornicationis dimittit uxorem. Hoc est enim : « Quicumque dimiserit : » hoc est : « Omnis » qui dimittit. »

XI. Non autem, (sicut nescio quare tibi visum est), cum Evangelii secundum Matthæum verba proferrem, prætermisi quod scriptum est : « Et aliam duxerit; » et sic dixi : « Mœchatur : » sed ea verba posui quæ in sermone illo prolixo leguntur, quem Dominus habuit in monte. Hunc enim tractandum susceperam quæ verba illic ita leguntur ut posui, id est : « Quicumque dimiserit » uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam » mœchari; et qui solutam a viro duxerit, mœchatur[1]; » Ubi etsi nonnulla exemplaria verbis diversis eumdem sensum habent interpretatum, non tamen ab eo quod intelligitur discrepant. Alia quippe habent : « Quicumque » dimiserit : » alia, « Omnis qui dimiserit. » Itemque alia, » Excepta causa fornicationis : » alia, » Præter causam » fornicationis : alia, « Nisi ob causam fornicationis. » Item alia : « Qui solutam a viro duxerit, mœchatur : » alia, « Qui dimissam a viro duxerit, mœchatur. » Ubi puto quod videas nihil interesse ad unam eamdemque sententiam. Quamvis illud ultimum, id est : « Qui dimissam a » viro duxerit, mœchatur; » in eo sermone quem Dominus fecit in monte, nonnulli codices et Græci et Latini non habeant. Credo propterea, quia et ibi explicatus hic sensus putari potuit, in eo quod superius dictum est :

[1] Matth. v, 32.

« Facit eam mœchari. » Quomodo enim dimissa fit mœcha, nisi fiat qui eam duxerit mœchus?

XII. Verba vero quæ ipse posuisti, unde tibi visum est non mœchari eum qui propter causam fornicationis uxorem dimiserit et aliam duxerit, obscure quidem posita sunt. Unde non miror in eis intelligendis laborare lectorem : sed non sunt in eo sermone Domini, qui tunc a me tractabatur, quando illa conscripsi, quæ cum legeres te moverunt. Alibi quippe idem Matthæus ea Dominum dixisse narravit, non cum illum prolixum faceret in monte sermonem, sed cum interrogatus esset a Pharisæis, utrum liceret ex quacumque causa dimittere uxorem. Sed quod minus intelligitur apud Matthæum, apud alios Evangelistas intelligi potest. Quapropter cum legerimus in Evangelio secundum Matthæum, « Quicumque » dimiserit uxorem nisi ob fornicationem[1], » aut quod magis in græco legitur. « Præter causam fornicationis, » et aliam duxerit mœchatur : » non debemus continuo putare illum non mœchari, qui propter causam fornicationis dimiserit, et aliam duxerit, sed adhuc ambigere, donec Evangelium secundum alios Evangelistas a quibus hoc narratum est, consulamus. Quid si enim secundum Matthæum, non quidem quod ad hanc rem pertinet dictum est totum, sed ita pars dicta est, ut intelligeretur a parte totum, quod tanquam explanantes Marcus et Lucas, ut clareret plena sententia, totum dicere maluerunt? Cum itaque primum non dubitantes verum esse quod apud Matthæum legitur : « Quicumque dimiserit uxorem suam præ» ter causam fornicationis, et aliam duxerit, mœchatur; » quæsierimus utrum tantum iste mœchetur ducendo alteram uxorem, qui præter causam fornicationis priorem dimiserit, an omnis qui dimissa uxore alteram duxerit,

[1] Matth. XIX, 9.

ut ibi sit etiam ille qui fornicantem dimiserit ; nonne secundum Marcum respondebitur nobis : Quid quæritis utrum ille sit mœchus, et ille non sit? « Quicumque di- » miserit uxorem suam et aliam duxerit, adulterium com- » mittit [1]. » Nonne etiam secundum Lucam dicetur nobis : Quid ambigitis utrum ille qui propter causam fornicationis uxorem dimiserit, et aliam duxerit, non mœchetur? « Omnis qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, mœ- » chatur [2]. » Ac per hoc, quoniam fas non est ut Evangelistas, quamvis diversis verbis de una re loquentes, ab uno sensu eademque sententia dissentire dicamus, restat ut Matthæum intelligamus a parte totum significare voluisse, eamdem tamen tenuisse sententiam, ut dimittens uxorem, et alteram ducens, non quidam mœchetur, id est, qui præter fornicationem dimiserit, quidam vero non mœchetur, id est, qui propter fornicationem dimiserit, sed omnis qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, mœchari minime dubitetur.

XIII. Nam et illud quod etiam secundum Lucam sequitur : « Qui dimissam a viro ducit, mœchatur, quomodo est verum? quomodo mœchatur, nisi quia illa quam duxit, eo vivente a quo dimissa est, adhuc uxor aliena est? Si enim jam suæ, non alienæ miscetur uxori, utique non mœchatur : mœchatur autem : aliena est, ergo, cui miscetur. Porro si aliena est, hoc est, ejus a quo dimissa est, etiamsi propter fornicationis causam dimissa est, nondum dimittentis uxor esse cessavit. Si autem illius esse cessavit ; jam hujus est, cui alteri nupsit : et si hujus est, non mœchus judicandus est, sed maritus. Sed quia non eum maritum dicit Scriptura, sed mœchum ; adhuc illa illius est, a quo etiam causa fornicationis abjecta est. Et ideo quamcumque etiam ipse illa dimissa ducit uxorem, quia cum

[1] Marc. x, 11. — [2] Luc. xvi, 18.

alieno marito concumbit, adultera est. Unde autem fieri potest, ut adulter etiam ipse non sit, cum constet adulterare quam duxit?

XIV. Jam nunc illud videamus quod ait Apostolus: « Cæteris autem ego dico, non Dominus [1] : » ad imparia scilicet, hoc est ubi, non ambo Christiani fuerant, conjugia loquitur. Quod mihi visum est eum monendo dixisse : Quia enim conjux fidelis relinquere conjugem licite potuit infidelem, ideo fieri hoc non Dominus, sed Apostolus prohibet. Quod enim Dominus prohibet, fieri omnino non licet. Monet ergo Apostolus, quo possit esse multorum occasio lucrandorum, ut fideles conjuges in relinquendis infidelibus permissa licentia non utantur. Tibi autem videtur infideles quoque dimitti a fidelibus non licere, quia hoc vetat Apostolus; cum ego dicam licere, quia hoc non vetat Dominus; non tamen expedire, quia hoc ne fiat, monet Apostolus : qui reddit etiam rationem cur fieri non expediat, quamvis liceat. « Quid » enim scis, inquit, mulier, si virum salvum facies? aut » unde scis, vir, si uxorem salvam facies [2]? » Cum etiam superius dixisset : « Sanctificatus est enim vir infidelis in » uxore, et sanctificata est mulier infidelis in fratre, » hoc est, in Christiano : « Alioquin filii vestri, inquit, im» mundi essent, nunc autem sancti sunt [3]. » Sic ad lucrandos conjuges et filios Christo, etiam exemplis quæ jam provenerant, videtur hortatus. Cur ergo non expediat etiam infideles conjuges dimitti a fidelibus, causa evidenter expressa est. Non enim propter vinculum cum talibus conjugale servandum, sed ut acquirantur in Christum, recedi ab infidelibus conjugibus Apostolus vetat.

XV. Multa sunt autem facienda non jubente lege, sed

[1] I Cor. VII, 12. — [2] Ibid. 16. — [3] Ibid. 14.

libera charitate: et ea sunt in nostris officiis gratiora, quæ cum liceret nobis etiam non impendere, tamen causa dilectionis impendimus. Unde prior ipse Dominus, cum se tributum non debere monstrasset, solvit tamen[1], ne scandalizaret eos quibus ad æternam salutem gerens hominem consulebat. Jamvero Apostolus quemadmodum ista commendet, ejus verba testantur, ubi dicit: « Cum enim liber sim ex omnibus, omnium servum » me feci, ut plures lucrifacerem. » Cum paulo superius dixisset: « Numquid non habemus potestatem mandu- » candi et bibendi? Numquid non habemus licentiam so- » rorem mulierem circumducendi, sicut et cæteri Apos- » toli et fratres Domini et Cephas? An ego solus et » Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Quis » militat suis stipendiis unquam? Quis plantavit vineam, » et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, et de » lacte gregis non percipit? » Et paulo post, « Si alii, in- » quit, potestatis vestræ participant, non magis nos? Sed » non sumus usi hac potestate, sed omnia toleramus, ne » quod impedimentum demus Evangelio Christi. » Deinde post pauca: « Quæ ergo, inquit, mihi merces erit? Ut » evangelizans sine sumptu ponam Evangelium, ut non » abutar potestate mea in Evangelio. » Continuoque subjungit quod paulo ante commemoravi: « Cum enim liber » sim ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lu- » crifacerem[2]. » Item alio loco de quibusdam quæ ad escam pertinent: « Omnia, inquit, mihi licita sunt, sed » non omnia expediunt: omnia mihi licita sunt, sed ego » sub nullius redigar potestate. Esca ventri et venter » escis, Deus autem et hunc et has evacuabit[3]. » Item alibi de hoc ipso: « Omnia mihi licita sunt, sed non omnia » expediunt: omnia mihi licita sunt, sed non omnia ædi-

[1] Matth. XVII, 26. — [2] I Cor. IX, 4-19. — [3] Id. VI, 12, 13.

» ficant. Nemo quod suum est quærat, sed id quod alterius est. » Atque ut ostenderet unde loqueretur : « Omne, » inquit, quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam[1]. » Et tamen alibi dicit, « Non manducabo carnem in æternum, ut non fratrem » meum scandalizem[2]. » Itemque alibi : « Omnia quidem » munda, sed malum est homini qui per offensionem » manducat[3]. » Quod est : « Omnia licita sunt : » ipsum est ; « Omnia quidem munda. » Et quod est, « Sed non » omnia expediunt : » ipsum est. « Sed malum est homini » qui per offensionem manducat. » Ita ostendit ea quæ licita sunt, id est, nullo præcepto Domini prohibentur, sicut expedit potius esse tractanda, non præscripto legis, sed consilio charitatis. Hæc sunt quæ amplius erogantur saucio, qui curandus ad stabulum Samaritani illius miseratione perductus est[4]. Et ideo dicuntur non a Domino præcipi, quamvis Domino moneantur offerri ; ut tanto intelligantur esse gratiora ; quanto magis ostenduntur indebita.

XVI. Sed ea quæ in his talia sunt, ut quamvis sint licita non expediant, non in eis dici potest : Bonum est hoc, sed illud melius, sicut dictum est : « Qui dat nuptum, bene facit ; et qui non dat nuptum, melius facit. » Ibi enim utrumque licet, et hoc aliquando, aliquando illud expedit. Nam illis quæ se non continent, utique expedit nubere, et quod licet expedit : quæ autem voverint continentiam, nec licet, nec expedit[5]. Porro discedere ab infideli conjuge licet, sed non expedit : manere autem cum illo, si cohabitare consentit, et licet et expedit, quia si non liceret, expedire non posset. Potest ergo aliquid licere et non expedire, expedire autem quod non

[1] I Cor. x, 22-25. — [2] Id. VIII, 13. — [3] Rom. XIV, 20. — [4] Luc. x, 35. — [5] I Cor. VII, 38.

licet non potest. Ac per hoc non omnia licita expediunt; omnia autem illicita non expediunt. Sicut enim omnis qui Christi sanguine redemptus est, homo est; non tamen omnis qui homo est, etiam sanguine Christi redemptus est: ita omne quod non licet non expedit, nec tamen omne quod non expedit etiam non licet. Sunt quippe licita quæ non expediunt, sicut Apostolo teste didicimus.

XVII. Sed inter id quod illicitum est et ideo non expedit, atque id quod licitum est nec tamen expedit, quid intersit, aliqua universali regula definire difficile est. Citius enim quisque dixerit: Omne quod fieri non expedit, peccatum est; omne autem peccatum illicitum est: omne ergo quod non expedit, illicitum est. Et ubi erunt illa quæ licita esse, sed non expedire, Apostolus dixit, si omne quod non expedit, licitum non est? Quapropter quia verum dixisse Apstolum dubitare non possumus, et aliqua peccata esse licita dicere non audemus; restat ut dicamus, fieri aliquid quod non expediat, et tamen si licitum est, non esse peccatum, quamvis quoniam non expedit, non sit utique faciendum. Quod si absurdum videtur, ut aliquid fiat quod non expedit, et dicatur non peccasse qui fecerit; intelligendum est hoc ex consuetudine sermonis absurdum: quæ ita late patet, ut etiam jumenta, quamvis sint rationis expertia, tamen plerumque dicamus debere vapulare cum peccant: peccare autem proprie non est nisi ejus qui utitur rationali voluntatis arbitrio, quod in omnibus mortalibus animantibus non nisi homini est divinitus attributum. Sed aliud est cum proprie loquimur, aliud cum verba ex aliis rebus transferendo vel abutendo mutuamur.

XVIII. Ut igitur, si possumus, enitamur, inter id quod licet et non expedit, et id quod non licet atque ideo non expedit, aliquo certo fine distinguere: ea mihi vi-

dentur licere et non expedire, quæ per justitiam quidem, quæ coram Deo est, permittuntur, sed propter offensionem hominum, ne ob hoc impediantur a salute, vitanda sunt: ea vero non licere, et ideo nec expedire, quæ sic ipsa justitia vetantur, ut facienda non sint; etiamsi ab eis, quibus in notitiam fuerint perlata, laudentur. Quod si ita est, ideo non nisi illicita prohibentur a Domino, ut ea quæ licita sunt et non expediunt, non legis vinculo, sed libera dilectionis beneficentia caveantur.

XIX. Quocirca si dimittere infidelem conjugem non liceret, hoc fieri Dominus prohiberet, neque id Apostolus prohibens diceret: « Ego dico, non Dominus[1]. » Nam si propter fornicationem carnis permittitur homo a conjuge separari; quanto magis in conjuge mentis fornicatio detestanda est? id est, infidelitas, de qua scriptum est: « Quoniam ecce qui longe se faciunt a te, peribunt; per- » didisti omnem qui fornicatur abs te[2]. » Sed quia ita licitum est, ut non expediat: ne propter conjugum separationes offensi homines, ipsam doctrinam salutis, qua illicita prohibentur, exhorreant, ac sic pejores atque perituri in eadem infidelitate remaneant; intercedit Apostolus, et monendo fieri vetat, quod ita licitum est ut non expediat. Sic enim recedere ab infidelibus uxoribus vel maritis, fideles viri vel fœminæ non prohibentur a Domino, ut neque jubeantur. Nam si dimittere tales conjuges juberentur, nullus esset locus consilio monentis Apostoli ne hoc fieret. Nullo modo enim quod Dominus jubet, servus bonus fieri prohiberet.

XX. Namque hoc Dominus aliquando per Esdram prophetam jussit, et factum est: dimiserunt Israëlitæ uxores alienigenas, quicumque tunc habere potuerunt, per quas fiebat ut et ipsi ad alienos seducerentur deos, non

1 I Cor. VII, 12. — 2 Psal. LXXII, 27.

ut illæ per maritos vero acquirerentur Deo. Nondum enim tanta gratia Salvatoris illuxerat, et promissis temporalibus Veteris Testamenti adhuc inhiabat illius populi multitudo. Et propterea cum bona terrena, quæ pro magno expectabant a Domino, viderent etiam his abundare qui multos falsos colebant deos, blanditiis uxorum prius eos reverebantur offendere, deinde inducebantur et colere. Unde jusserat Dominus per sanctum Moysen, ne quis uxorem alienigenam duceret[1]. Merito ergo, quas duxerant Domino prohibente, Domino jubente dimiserunt. Cum vero cœpisset gentibus Evangelium prædicari, jam conjunctos gentiles gentilibus comperit conjuges : ex quibus si non ambo crederent, sed unus aut una infidelis cum fideli consentiret habitare, nec prohiberi a Domino debuit fidelis infidelem dimittere, nec juberi : ideo scilicet non prohiberi, quia justitia permittit a fornicante discedere, et infidelis hominis fornicatio est major in corde; nec vera ejus pudicitia cum conjuge dici potest, quia « Omne quod non est ex fide, peccatum est[2] : » quamvis veram fidelis habeat pudicitiam etiam cum infideli conjuge, qui non habet veram. Ideo autem nec juberi debuerunt fideles ab infidelibus separari, quia non contra jussionem Domini gentiles fuerant ambo conjuncti.

XXI. Quoniam ergo ab infideli fidelem discedere nec prohibet nec jubet Dominus, ideo ut non discedat Apostolus dicit, non Dominus : habens utique Spiritum sanctum, in quo dare posset utile et fidele consilium. Unde cum dixisset de muliere, cujus vir mortuus fuerit : « Beatior autem erit, si sic permanserit, secundum meum » consilium[3] : » ne quis hoc consilium tanquam humanum, non divinum contemnendum putaret, adjecit :

[1] Deut. VII, 3. — [2] Rom. XIV, 23. — [3] I Cor. VII, 40.

« Puto autem et ego Spiritum Dei habeo. » Proinde intelligendum est, etiam ipsa quæ non a Domino jubentur, sed a sancto ejus famulo utiliter suadentur, eodem Domino inspirante suaderi. Absit enim ut quisquam Catholicus dixerit, quando suadet Spiritus sanctus, non Dominum suadere; cum et ipse Dominus sit, et inseparabilia sint opera Trinitatis. Dicit tamen : « De virginibus autem » præceptum Domini non habeo, consilium autem do[1]. » Non ut hoc consilium alienum existimemus a Domino, cum continuo sequatur et dicat : « Tanquam misericor» diam consecutus a Domino ut fidelis essem. » Secundum Deum ergo dat fidele consilium in eo Spiritu, de quo ait : « Puto autem et ego Spiritum Dei habeo. »

XXII. Verumtamen aliud est Domini jubentis imperium, aliud conservi secundum misericordiam charitatis, quæ est illi a Domino inspirata atque donata, fidele consilium. Ibi aliud facere non licet, hic autem licet : ita sane ut ipsum licitum partim quidem expediat, partim vero non expediat. Expedit tunc, quando non solum per justitiam, quæ coram Domino est, permittitur, sed etiam hominibus nullum ex hoc impedimentum salutis infertur : velut cum dat consilium non nubendi Apostolus virgini, unde præceptum Domini se non habere testatur; licet aliud facere, id est, nubere, et minus quam continentiæ, bonum tamen tenere nuptiarum. Ipsumque licitum etiam expedit : quoniam in vetita et illicita ruituram carnis infirmitatem sic excipit honestate nubendi, ut neminem impediat ad salutem; quamvis magis expediret, magisque honestum esset, si virgo consilium, quo præceptum eam non compellit, arriperet. Tunc autem non expedit id quod licitum est, quando permittitur quidem, sed usus ipsius potestatis aliis affert impedimentum salutis. Sicut

[1] I Cor. VII, 23.

est, unde jam diu loquimur, discessio fidelis conjugis ab infideli, quam non prohibet Dominus præcepto legis, quia coram illo injusta non est; sed prohibet Apostolus consilio charitatis, quia infidelibus affert impedimentum salutis : non solum quia perniciosissime scandalizantur offensi, verumetiam quia in alia conjugia cum ceciderint viventibus eis a quibus dimittuntur, adulterinis nexibus colligati difficillime resolvuntur.

XXIII. Ideo hic, ubi id quod licet non expedit, non potest dici : Si dimiserit infidelem, bene facit; si non dimiserit, melius facit : sicut dictum est : « Qui dat nuptum, » bene facit; et qui non dat nuptum, melius facit[1]. » Quoniam illud non solum utrumque pariter licet, unde ad nihil horum præcepto Domini quisque compellitur : sed etiam utrumque expedit, aliud minus, aliud amplius, unde ad id quod amplius expedit, consilio Apostoli, quicumque potest capere, provocatur. Hoc autem ubi de dimittendo vel non dimittendo infideli conjugio quæritur, utrumque quidem pariter licitum est per justitiam quæ coram Domino est, et ideo nihil horum Dominus prohibet : sed non utrumque expedit, propter infirmitates hominum, et ideo id quod non expedit, Apostolus prohibet; dante sibi Domino liberum prohibendi locum, quia neque id quod monet Apostolus, prohibet Dominus, neque id quod prohibet Apostolus, jubet Dominus. Quod nisi ita esset, neque contra prohibitionem Domini Apostolus aliquid moneret, neque contra jussionem ejus aliquid prohiberet. Proinde in his duabus causis, una de nubendo vel non nubendo, altera de infideli conjuge dimittendo vel non dimittendo, aliquid simile est in verbis Apostoli, aliquid dissimile. Simile quidem illud quod et ibi dicit : « Præceptum Domini non habeo, consilium

[1] 1 Cor. VII, 38.

25.

» autem do ; » et hic dicit : « Ego dico, non Dominus. » Quale est enim : « Præceptum Domini non habeo ; » tale est : « Non dicit Dominus. » Et quale est, « Consilium » do[1] ; » tale est. « Ego dico. » Illud autem dissimile est, quia de nubendo et non nubendo potest dici, hoc bene fieri, illud melius; quoniam utrumque expedit, minus aliud, magis aliud ; at vero de conjuge infideli dimittendo vel non dimittendo, quoniam unum horum non expedit, aliud expedit, dici non oportet : Qui dimittit, bene facit ; et qui non dimittit, melius facit ; sed dici oportet : Non dimittat ; quia etsi licet, non expedit. Sic ergo possumus dicere, melius esse infidelem conjugem non dimittere, quamvis liceat et dimittere ; quemadmodum recte dicimus, melius esse quod et licet et expedit, quam id quod licet, nec expedit.

XXIV. His de causis factum est, ut exponens Domini sermonem, quem prolixum in monte habuit, ubi ventum est ad quæstionem de conjugibus dimittendis vel non dimittendis, adhibitis etiam apostolicis testimoniis, dicerem consilium esse Apostoli, non præceptum Domini ubi ait : « Cæteris autem ego dico, non Dominus[2], » monens eos qui haberent conjuges infideles, ut consentientes habitare secum non dimitterent. Quod utique ideo monendum, non jubendum fuit, quia non tanto pondere prohibendi sunt homines facere licita, quamvis non expediant quanto pondere prohibentur illicita. Si autem alicubi Apostolus etiam illa quæ jubenda sunt, monere dignatus est, hoc fecit parcendo infirmitati, non præjudicando jussioni. Unde si dixit : « Non ut confundam vos hæc scribo, sed » ut filios meos charissimos, moneo[3]; » quid habet quæstionis, ubi ait : « Ego dico, non Dominus. » Item ubi ait : « Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini,

[1] I Cor. VII, 12 et 25. — [2] Ibid. 12. — [3] Id. IV, 14.

» Christus vobis nihil proderit[1] ; » numquid etiam hic dixit : « Ego dico , non Dominus? » Non sunt itaque ista similia, quia etiam illa quæ jubet Dominus , non est indignum neque contrarium, si eadem monet Apostolus. Monemus enim quos charos habemus , ut faciant Domini præcepta , vel jussa. Cum vero ait : «Ego dico, non » Dominus , » satis ostendit Dominum non prohibere quod ipse prohibebat. Prohibuisset autem Dominus , si esset illicitum. Ergo secundum ea quæ supra diu diximus , multumque versavimus, licitum erat per justitiam; sed etiam licitum non erat faciendum propter liberam benevolentiam.

XXV. Tu autem cui placet, ita non licere quod non vetat Dominus , sed Apostolus , quemadmodum non licet quod vetat Dominus, cum exponere voluisses quid sibi vellet quod ait : « Ego dico , non Dominus[2], » cum alloqueretur fideles quibus essent conjuges infideles, dixisti: « Quia Dominus jussit ne conjugia sibimet diversæ reli» gionis copularentur. » et ipsum adhibuisti testimonium Domini dicentis : « Non accipies uxorem filio tuo a filia» bus alienigenarum , ne traducat eum post deos suos , et » pereat anima ejus[1]. » Addidisti etiam verba Apostoli, ubi dixit : « Mulier alligata est, quandiu vir ejus vivit. Quod » si mortuus fuerit vir ejus , liberata est : cui vult nubat, » tantum in Domino[2] : » quod ita exposuisti, ut adjungeres : « Id est, Christiano. » Deinde secutus es, et aisti : « Hoc est ergo Domini præceptum tam in Veteri quam in » Novo Testamento, ut nonnisi unius religionis et fidei » conjugia sibi maneant copulata. » Si hoc ergo est Domini præceptum tam in Veteri Testamento quam in Novo , et hoc jubet Dominus, hoc docet Apostolus , ut nonnisi unius religionis et fidei maneant copulata conjugia ; quare

[1] Galat. v, 2. — [2] I Cor. VII, 12. — [3] Deut. VII, 3. — [4] I Cor. VII, 39.

contra hoc Domini jussum, contra doctrinam suam, contra præceptum Testamenti Veteris et Novi, jubet Apostolus ut diversæ fidei conjugia maneant copulata? « Quia » Paulus, inquis, gentium prædicator et apostolus, jam » in conjugio positos, non solum monet; sed etiam jubet, » ut si unus aut una a conjugibus credidisset, alterum vel » alteram non credentem, secum tamen habitare con» sentientem, non dimitteret. » His verbis tuis aliud hoc, aliud esse illud, satis evidenter ostendis. Illud enim de his conjugiis agitur, quæ sibi primitus copulantur, ne nubat fœmina non suæ religionis viro, vel vir talem ducat uxorem. « Id enim, ut dicis, jubet Deus, docet Apos» tolus, utrumque præcipit Testamentum. » Hoc autem diversum esse quis abnuat, ubi agitur non de conjungendis, sed de conjunctis? Ambo quippe unius ejusdemque infidelitatis fuerunt quando conjuncti sunt, sed Evangelium cum venisset, alter sine altera, vel altera sine altero credidit. Si ergo aliud est hoc, quod sine scrupulo ullius dubitationis apparet, cur fidelem cum infideli in conjugio permanere, non et Dominus sicut Apostolus jubet? Nisi forte isto loco vacat, quod tam fidenter ipse ait : « An » vultis experimentum accipere ejus qui in me loquitur » Christus[1]? » Et utique Dominus est Christus. Intelligisne quid dicam? An in hoc explanando aliquanto diligentius immorabor.

XXVI. Attende ut rem ipsam tanquam in conspectu considerandam planiore sermone ponamus. Ecce conjuges duo, unius infidelitatis : ita fuerunt quando conjuncti sunt : nulla de his quæstio est, quæ pertineat ad illam Domini jussionem doctrinamque apostolicam et præceptum Testamenti Veteris et Novi, quo prohibetur fidelis cum infideli copulare conjugium. Jam sunt conjuges, et

[1] 2 Cor. XIII, 3.

adhuc ambo sunt infideles, adhuc tales sunt quales fuerunt antequam jungerentur, qualesque conjuncti sunt. Venit Evangelii Prædicator, credidit eorum aut unus, aut una, sed ita ut infidelis cum fideli habitare consentiat. Jubet fideli Dominus ne infidelem dimittat, an non jubet? Si dixeris, Jubet : reclamat Apostolus : « Ego dico, » non Dominus. » Si dixeris, Non jubet : causam requiro. Neque illam mihi responsurus es, quam tuis litteris indidisti : « Quia Dominus prohibet fideles infidelibus » jungi. » Hic enim nullo modo est ista causa : de jam junctis loquimur, non de jungendis. Si ergo tu causam non invenisti, cur non vetet Dominus, quod vetat Apostolus; cernis enim jam, ut existimo non esse ipsam quam esse putaveras : vide ne forte illa sit quæ mihi visa est, et tunc proferenda, et nunc defendenda; ut scilicet illud intelligamus dicere Dominum, quod habet coram illo nullo modo transgredienda justitia, id est, quod ita jubet aut vetat, ut aliud facere omnino non liceat : quod autem volentis potestati ita permittit, ut nec agatur nec prætermittatur illicite, ibi servorum suorum consilio locum dare, ut id potius suadeant quod viderint expedire.

XXVII. Teneatur hic ergo primitus ac maxime ne committantur illicita. Ubi autem aliquid ita licitum est, ut aliud facere non sit illicitum, fiat quod expedit, vel quod magis expedit. Illa igitur quæ Dominus ita dicit ut Dominus, id est, non monentis consilio, sed dominantis imperio, non facere non licet, et ideo nec expedit. Dominus itaque præcipit : « Mulierem a viro non discedere; » quod si discesserit [1], » ea utique causa qua discedere licitum est : « Manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Mulier enim sub viro vivo marito juncta est legi [2];» et « Vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio

[1] I Cor. VII, 10, 11. — [2] Rom. VII, 2, 3.

» viro [1]; » quoniam « Mulier alligata est, quandiu vir ejus » vivit [2]. » Unde « Si uxor dimiserit virum suum et alii » nupserit, mœchatur [3] : » et, « Qui dimissam a viro » duxerit, mœchatur. » Ideoque ex eodem præcepto Domini, « Et vir uxorem ne dimittat [4] : » quoniam « Qui dimi» serit uxorem suam præter causam fornicationis, facit » eam mœchari [5]. » Sed si propter hanc causam dimiserit, etiam ipse sic maneat : « Omnis enim qui dimittit uxorem » suam, et ducit alteram, mœchatur [6]. » Hæc constituta Domini sine ulla retractatione servanda sunt. Habet enim hæc justitia quæ coram illo est, sive approbent sive improbent homines : et ideo dici non oportet, propter offensiones hominum, aut ne impediantur homines ab ea salute, quæ in Christo est, non esse servanda. Quis enim Christianus audeat dicere : Ne homines offendam, aut ut homines Christo acquiram, faciam mœchari uxorem meam, aut ego ipse mœchus fiam?

XXVIII. Potest enim fieri, ut cum adulteram uxorem quisque dimiserit Christianus, ita tentetur, ut aliqua fœmina quæ nondum credidit, cupiens in ejus nuptias convenire, promittat se futuram esse Christianam, non fallaciter, sed si ei nupserit, hoc omnino factura. Huic itaque hoc connubium recusanti poterit suggerere ille tentator : Dominus dixit : « Quicumque dimiserit uxorem suam » præter causam fornicationis, et aliam duxerit, mœ» chatur [7] : » tu autem qui dimisisti propter causam fornicationis uxorem, si aliam duxeris, non mœchaberis. Huic talia suggerenti, erudito corde respondeat mœchari quidem illum gravius qui præter causam fornicationis uxore dimissa alteram duxerit ; sed etiam illum qui uxore fornicante dimissa sibi aliam copulavit, non ideo non

[1] I Cor. VII, 39. — [2] Marc. X, 12. — [3] Matth. XIX, 9. — [4] I Cor. VI, 11. — [5] Matth. III, 32. — [6] Luc. XVI, 18. — [7] Matth. V, 32.

mœchari, quia fornicantem reliquit : sicut mœchatur qui eam quæ præter causam fornicationis dimittitur, duxerit; nec ideo non mœchatur qui eam ducit, quam dimissam propter causam fornicationis invenerit. Et propterea quod subobscure apud Matthæum positum est, quoniam totum a parte significatum est, expositum esse apud alios, qui totum generaliter expresserunt : sicut legitur apud Marcum : « Quicumque dimiserit uxorem suam, et » aliam duxerit, adulterium committit [1]. » Et apud Lucam : « Omnis qui dimittit uxorem suam, et ducit alte- » ram, mœchatur [2]. » Non enim alios dixerunt mœchari. alios non mœchari, qui dimissis uxoribus suis duxerint alteras; sed quicumque dimiserit, omnem prorsus qui dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, mœchari cum sine ulla exceptione dixerunt.

XXIX. Sed si hæc ille Christianus responderit tentatori, intelligens licuisse quidem sibi dimittere adulteram, sed aliam ducere non licere; quid si dicat ille tentator : Committe hoc peccatum, ut acquiras animam Christo in morte infidelitatis positæ fœminæ, quæ parata est, si tibi nupserit, fieri Christiana : quid aliud Christianus respondere ad ista debet et dicere, nisi se non posse, si hoc fecerit, evadere judicium, quod commemoravit Apostolus ubi ait : « Et sicut dicunt quidam nos dicere : « Fa- » ciamus mala, ut veniant bona, quorum judicium justum » est [3]? » Quomodo autem poterit esse salubriter Christiana quæ cum illo a quo ducitur erit adultera ?

XXX. Non solum autem mœchandum non est, quod facit, non quidam, sed omnis qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, etsi propterea duxerit ut faciat Christianam. Sed etiam quisquis non aligatus uxori continentiam Deo voverit, nullo modo debet ista compensatione

[1] Marc. x, 11. — [2] Luc xvi, 18. — [3] Rom. III, 3.

peccare, ut ideo credat uxorem sibi esse ducendam, quia promisit quæ nuptias ejus appetit, futuram se esse Christianam. Quod enim cuique antequam vovisset licebat, cum id se nunquam facturum voverit, non licebit: si tamen id voverit quod vovendum fuit, sicuti est perpetua virginitas, vel continentia post experta connubia solutis a vinculo conjugali, vel ex consensu voventibus et carnalia debita sibi invicem relaxantibus fidelibus castisque conjugibus; quod alterum sine altera, vel alteram sine altero vovere fas non est. Hæc ergo, et si qua alia sunt quæ rectissime voventur, cum homines voverint, nulla conditione rumpenda sunt, quæ sine ulla conditione voverunt. Quia et hoc Dominum præcepisse intelligendum est, ubi legitur: «Vovete et reddite Domino Deo vestro [1].» Unde Apostolus de quibusdam quæ continentiam vovent, et postea nubere volunt, quod eis antequam vovissent utique licebat: «Habentes, inquit, damnationem, quo» niam primam fidem irritam fecerunt [2]. »

XXX. Nihil ergo expedit quod illicitum est, et nihil quod prohibet Dominus licitum est. Quæ autem nullo Domini constringente præcepto in potestate dimissa sunt, in his audiatur Apostolus in Spiritu sancto monens et consulens, ut vel meliora capiantur, vel ea quæ non expediunt caveantur. Ibi audiatur dicens: «Præceptum Do» mini non habeo, consilium autem do.» Et, «Ego dico, » non Dominus.» Ibi si meliora elegerit, qui audit: «So» lutus est ab uxore, non quærat uxorem, quia et si ac» ceperit uxorem, non peccat:» ibi virgo non nubat. «Qui enim non dat nuptum, melius facit; et qui dat » nuptum, bene facit [3].» Ibi beatior sit mulier sic permanendo, quæ mortuo viro suo in potestate habet, cui

[1] Psal. LXXV, 12. — [2] I Tim. V, 12. — [3] I Cor. VII, 12, 25, 27 et 38.

vult nubere, « Tantum in Domino [1]. » Quod duobus modis accipi potest, aut Christiana permanens, aut Christiano nubens. Non enim tempore revelati Testamenti Novi, in Evangelio vel ullis apostolicis Litteris sine ambiguitate declaratum esse recolo, utrum Dominus prohibuerit fideles infidelibus jungi. Quamvis beatissimus Cyprianus inde non dubitet [2], nec in levibus peccatis constituat, jungere cum infidelibus vinculum matrimonii, atque id esse dicat prostituere gentilibus membra Christi. Sed quia de iis qui jam conjuncti sunt alia quæstio est; audiatur et hic Apostolus dicens : « Si quis frater habet uxorem in- » delem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimit- » tat illam : et si qua mulier habet virum infidelem, et hic » consentit habitare cum illa, non dimittat virum [3]. » Et sic audiatur, ut quamvis fieri licitum sit, quia hoc non dicit Dominus; non tamen fiat, quia non expedit. Non enim omnia expedire quæ licita sunt [4], apertissime docet Apostolus, sicut supra jam ostendimus. Propter quodlibet tamen fornicationis genus, sive carnis, sive spiritus, ubi et infidelitas intelligitur, et dimisso viro non licet alteri nubere, et dimissa uxore non licet alteram ducere : quoniam Dominus nulla exceptione facta dicit : « Si uxor » dimiserit virum suum, et alii nupserit, mœchatur [5]. » Et : « Omnis qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, » mœchatur [6]. »

XXXII. His ita pro meo modulo pertractatis atque discussis, quæstionem tamen de conjugiis obscurissimam et implicatissimam esse non nescio. Nec audeo profiteri omnes sinus ejus, vel in hoc opere, vel in alio me adhuc explicasse, vel jam posse, si urgear, explicare. Illud autem unde me itidem in alia scheda consulendum exis-

[1] I Cor. VII, 39. — [2] Cyprianus lib. de Lapsis. — [3] I Cor. VII, 12, 13. — [4] Id. X, 21. — [5] Marc. X, 12. — [6] Luc. XVI, 18.

timasti, seorsum etiam ego enodare curarem, si mihi aliud quam tibi visum est, videretur : cum vero eadem sit etiam nostra sententia, non hinc opus est diutius disputare.

XXXIII. Catechumenis ergo in hujus vitæ ultimo constitutis, si morbo seu casu aliquo sic oppressi sint, ut quamvis adhuc vivant, petere sibi tamen baptismum vel ad interrogata respondere non possint, prosit eis quod eorum in fide christiana jam nota voluntas est, ut eo modo baptizentur, quo modo baptizantur infantes, quorum voluntas nulla adhuc patuit[1]. Non tamen propterea damnare debemus eos qui timidius agunt, quam nobis videtur agi oportere, ne de pecunia conservo credita improbius quam cautius judicare voluisse judicemur. Satis quippe in talibus respiciendum est illud Apostoli, ubi dicit : « Unusquisque nostrum pro se rationem reddet » Deo[2]. » Non ergo amplius invicem judicemus. Sunt enim qui vel in his, vel etiam in aliis observandum putant, quod dixisse Dominum legimus : « Nolite sanctum » dare canibus, neque projeceritis margaritas vestras ante » porcos[3]. » Et ista Salvatoris verba referentes, baptizare non audent eos qui pro se respondere nequiverint, ne forte contrarium gerant voluntatis arbitrium. Quod de parvulis dici non potest, in quibus adhuc rationis nullus est usus. Sed non solum incredibile est, nec in fine vitæ hujus baptizari catechumenum velle, verumetiam si voluntas ejus incerta est, multo satius est nolenti dare quam volenti negare, ubi velit an nolit sic non apparet, ut tamen credibilius sit eum, si posset velle se potius fuisse dicturum ea sacramenta percipere, sine quibus jam credidit non se oportere de corpore exire.

[1] Vide lib. IV. Confess. cap. 4. n. 8. — [2] Rom. XIV, 12. — [3] Matth. VII, 6.

XXXIV. Si autem Dominus, ubi ait : « Nolite dare » sanctum canibus, » hoc quod isti cavendum putant, vellet intelligi, non ipse suo traditori dedisset, quod in suam ille perniciem, sine culpa dantis, cum dignis indignus accepit. Unde cum hoc diceret Dominus, credendum est significare voluisse, quod lucem intelligentiæ spiritalis immunda corda non portant. Etsi portanda doctor ingesserit, quæ non recte accipiunt, quia non capiunt, vel reprehensionis morsibus lacerant, vel contemnendo conculcant. Si enim beatus Apostolus, quamvis in Christo jam renatis, tamen adhuc parvulis, lac dicit se dedisse, non escam : « Nec dum enim poteratis, » inquit, sed nec adhuc quidem potestis[1]. » Si denique ipse Dominus electis Apostolis dixit : « Adhuc multa ha- » beo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo[2] : » quanto minus possunt ferre, quæcumque de incorporea luce dicuntur, immundæ mentes impiorum?

XXXV. Sed ut sermo noster ad hoc potius claudatur, unde sumpsit exordium, ego non solum alios catechumenos, verumetiam ipsos qui viventium conjugiis copulati retinent adulterina consortia, cum salvos corpore non admittamus ad baptismum, tamen si desperati jacuerint, nec pro se respondere potuerint, baptizandos puto, ut etiam hoc peccatum cum cæteris lavacro regenerationis abluatur. Quis enim novit utrum fortassis adulterinæ carnis illecebra usque ad baptismum statuerant detineri? Si autem ab illa desperatione recreati potuerint vivere, aut facient quod statuerunt, aut edocti obtemperabunt, aut de contemptoribus fiet quod fieri etiam de baptizatis talibus debet. Quæ autem baptismatis, eadem reconciliationis est causa, si forte pœnitentem finiendæ vitæ periculum præoccupaverit. Nec ipsos enim ex hac vita sine arrha suæ pacis exire velle debet mater Ecclesia.

[1] I Cor. III, 2. — [2] Joan. XVI, 12.

LIBER II.

REDARGUITUR POLLENTIUS, ADULTERIO PUTANS PERINDE ATQUE MORTE SOLVI CONJUGIUM, EOQUE TRAHENS ILLUD APOSTOLI I COR. VII. « QUOD SI MORTUUS FUERIT VIR EJUS, LIBERATA » EST, » UT MORTUUM HOC LOCO VELIT ETIAM ADULTERUM INTELLIGI. ARGUMENTA DEINDE EJUS RELIQUA DILUUNTUR, ET VARIA QUÆ SUBORIRI TIMET INCOMMODA, NISI REPUDIATA ADULTERA DUCERE ALTERAM VIRO LICEAT, REFUTANTUR.

I. Ad ea quæ mihi scripseras, frater religiose Pollenti, jam rescripseram non parvum volumen, de iis qui viventibus conjugibus suis aliis copulantur. Quod cum innotuisset Dilectioni Tuæ, addidisti aliqua ad libellum tuum, etiam his me respondere desiderans : sed cum facere disponerem, addendo et ego ad meum, ita ut unus liber esset etiam responsionis meæ, repente illud editum est quod absolveram prius, flagitantibus fratribus, et nescientibus nostris quod adhuc aliquid esset addendum. Hinc factum est, ut altero seorsum Opusculo, ad ea quæ addidisti, respondere compellerer. Non autem quæ addidisti, adjuncta sunt fini Opusculi tui ; sed, ubi visum est, ejus interjecta sunt corpori.

II. Horum primum illud est, cui quidem arbitror me respondere debere, quod in his Apostoli verbis, ubi ait : « Cæteris autem ego dico, non Dominus, mulierem » a viro non discedere, quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari, » non putas ita dictum esse : « Si discesserit[1], » ut a viro fornicante disces-

[1] I Cor. VII, 10, 11.

sisse intelligatur, qua sola causa dicedere licitum est; sed potius existimas a pudico, et ideo jussam manere innuptam ut posset ei reconciliari, si continere ille noluisset, ne virum ad fornicandum, id est, ad aliam se vivente ducendam, ipsa non reconciliata compelleret. Cæterum si a viro fornicante discesserit, putas ei non præcipi ut innupta permaneat; sed hoc eam facere, si continens esse voluerit; non ut præcepti violatrix inveniatur esse, si nupserit. Quæ tibi videtur forma et a viro esse servanda, ut uxorem non dimittat, excepta causa fornicationis; si autem dimiserit, maneat sine conjugio, ut pudicæ reconciliari possit uxori, nisi forte continentiam illa delegerit; ne uxoris castæ reconciliationem refugiens, ipse illam cogat mœchari, si sese non continens vivente illo nupserit alteri : si autem fuerit ab uxore fornicante disjunctus, jam eum nullo præcepto ut se contineat detineri, nec omnino mœchari, si viva illa alteram duxerit : quoniam id quod ait idem Apostolus : « Mulier » alligata est, quandiu vir ejus vivit; quod si mortuus » fuerit vir ejus, liberata est, cui vult nubat[1]; » sic intelligendum existimas, ut si vir fuerit fornicatus, pro mortuo deputetur, et uxor pro mortua; et ideo liceat cuilibet illorum, tanquam post mortem, ita post fornicationem conjugis alteri copulari.

III. Quibus tuis sensibus consideratis, abs te quæro; utrum quicumque duxerit mulierem, quæ viro alligata esse destiterit, adulter habendus sit? Quod tibi existimo non videri. Ideo enim mulier « Vivente viro vocabitur » adultera, si fuerit cum alio viro[2]; » quoniam « Alligata » est, quandiu vir ejus vivit. » Hoc autem vinculum si ei cum viro vivente non esset, sine ullo adulterii crimine alteri nuberet. Proinde si alligata est quandiu vir ejus

[1] I Cor. VII, 39. — [2] Rom. VII, 3.

vivit, nullo modo nisi viro mortuo soluta dicenda est ab hoc vinculo. Porro si morte cujuslibet eorum inter maritum et uxorem hoc vinculum solvitur, et pro morte habenda est, sicut dicis, etiam fornicatio, procul dubio erit ab hoc et mulier soluta, quando fuerit fornicata. Neque enim dici poterit hæc alligata viro, quando ab illa fuerit vir solutus. Ac per hoc posteaquam fornicando alligata viro esse destiterit, quisquis eam duxerit, adulter non erit. Et vide quam sit absurdum, ut ideo non sit adulter, quia duxit adulteram. Imovero, quod est monstruosius, nec ipsa mulier erit adulterá : quoniam non erit posteriori viro uxor aliena, sed sua. Soluto enim per adulterium priore conjugali vinculo, cuicumque jam nupserit conjugem non habenti, non adultera cum adultero, sed uxor erit potius cum marito. Quomodo ergo erit verum : « Mulier alligata est, quandiu » vir ejus vivit[1]? » Ecce vir ejus vivit, quia nec de corpore excessit, nec fornicatus est, quod pro morte vis deputari, et tamen ei mulier alligata jam non est. Nonne attendis quam sit hoc contra Apostolum dicentem : « Mulier alligata est, quandiu vir ejus vivit? » An forte dicturus es : Vivit quidem, sed vir ejus jam non est; quoniam tunc esse destitit, quando illa per adulterium conjugale vinculum solvit? Quomodo igitur « Vivente » viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro[2]; » quandoquidem vir ejus ille jam non est, conjugali vinculo per mulieris adulterium jam soluto? Quo enim vivente viro, nisi suo, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro? At si vir ejus esse ille jam destitit; non utique vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro : sed nullum habens virum nubendo erit cum suo viro. Hoc qui sentit, nonne cernis quam contra Apostolum

[1] I Cor. VII, 39. — [2] Rom. VII, 3.

sentiat? Quod quidem non ipse sentis, sed hoc sequitur illa quæ sentis. Muta ergo antecedentia, si vis cavere sequentia : et noli dicere, mortuum virum vel mortuam uxorem hoc loco debere intelligi etiam fornicantem.

IV. Quamobrem secundum doctrinam sanam : « Mulier alligata est, quandiu vir ejus vivit, » id est, nondum e corpore abscessit. « Mulier enim sub viro vivo » marito juncta est legi, » hoc est, in corpore constituto. « Si autem mortuus fuerit, » hoc est, de corpore exierit : « Evacuata est a lege viri. Igitur vivente viro, vocabitur » adultera, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fue» rit vir ejus, liberata est a lege, ut non sit adultera, si » fuerit cum alio viro[1]. » Hæc verba Apostoli toties repetita, toties inculcata, vera sunt, viva sunt, sana sunt, plana sunt. Nullius viri posterioris mulier uxor esse incipit, nisi prioris esse desiverit. Esse autem desinet uxor prioris, si moriatur vir ejus; non si fornicetur. Licite itaque dimittitur conjux ob causam fornicationis; sed manet vinculum prioris, propter quod fit reus adulterii, qui dimissam duxerit etiam ob causam fornicationis. Sicut enim manente in se sacramento regenerationis, excommunicatur cujusquam reus criminis, nec illo sacramento caret, etiamsi nunquam reconcilietur Deo : ita manente in se vinculo fœderis conjugalis, uxor dimittitur ob causam fornicationis, nec carebit illo vinculo, etiamsi nunquam reconcilietur viro; carebit autem, si mortuus fuerit vir ejus. Reus vero excommunicatus ideo nunquam carebit regenerationis sacramento, etiam non reconciliatus, quoniam nunquam moritur Deus. Remanet itaque ut, si sapere secundum Apostolum volumus, non dicamus virum adulterum pro mortuo deputandum, et ideo licere uxori ejus alteri nubere. Quamvis enim sit mors

[1] Rom. VII, 2, 3.

adulterium, non corporis, sed quod pejus est, animæ: non tamen et de ista morte loquebatur Apostolus, cum dicebat: « Quod si mortuus fuerit vir ejus, cui vult » nubat[1]: » sed de illa sola qua de corpore exitur. Quoniam si per conjugis adulterium conjugale solvitur vinculum, sequitur illa perversitas, quam cavendam esse monstravi, ut et mulier per impudicitiam solvatur hoc vinculo: quæ si solvitur, libera erit a lege viri; et ideo, quod insipientissime dicitur, non erit adultera, si fuerit cum alio viro; quia per adulterium liberata est a priore viro. Quod si ita est a veritate devium, ut nullus id, non dico Christianus, sed humanus sensus admittat; profecto « Mulier alligata est, quandiu vir ejus vivit: » quod ut apertius dicam, quandiu vir ejus in corpore est. Pari ergo forma et vir alligatus est, quandiu mulier ejus in corpore est. Unde si vult dimittere adulteram, non ducat alteram, ne quod in illa culpat, ipse committat. Similiter et mulier si dimittit adulterum, non sibi copulet alterum: alligata est enim, quandiu vir ejus vivit; nec a lege viri nisi mortui liberatur, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.

V. Quod autem tibi durum videtur, ut post adulterium reconcilietur conjugi conjux; si fides adsit, non erit durum. Cur enim adhuc deputamus adulteros, quos vel baptismate ablutos, vel pœnitentia credimus esse sanatos? Hæc crimina in vetere Dei lege nullis sacrificiis mundabantur, quæ Novi Testamenti sanguine sine dubitatione mundantur: et ideo tunc omni modo prohibitum est ab alio contaminatam viro recipere uxorem; quamvis David Saülis filiam[2], quam pater ejusdem mulieris ab eo separatam dederat alteri, tanquam Novi Tes-

[1] Cor. VII, 39. — [2] 2 Reg. III, 14.

tamenti præfigurator sine cunctatione receperit : nunc autem posteaquam Christus ait adulteræ : « Nec ego te » damnabo, vade, deinceps noli peccare[1]; » quis non intelligat debere ignoscere maritum, quod videt ignovisse Dominum amborum, nec jam se debere adulteram dicere, cujus pœnitentis crimen divina credit miseratione deletum?

VI. Sed hoc videlicet infidelium sensus exhorret, ita ut nonnulli modicæ fidei vel potius inimici veræ fidei, credo metuentes peccandi impunitatem dari mulieribus suis, illud quod de adulteræ indulgentia Dominus fecit, auferrent de codicibus suis (12) : quasi permissionem peccandi tribuerit qui dixit : « Jam deinceps noli peccare : » aut ideo non debuerit mulier a medico Deo illius peccati remissione sanari, ne offenderentur insani. Neque enim quibus illud factum Domini displicet, ipsi pudici sunt, et eos severos castitas facit : sed potius ex illo sunt hominum numero, quibus Dominus ait : « Qui sine peccato » est vestrum, prior in eam lapidem jaciat[2]. » Nisi quod illi conscientia territi recesserunt, et tentare Christum atque adulteram persequi destiterunt : isti autem et ægroti medicum reprehendunt, et in adulteras adulteri sæviunt : quibus si diceretur, non quod illi audierunt : « Qui sine » peccato est; » quis enim sine peccato? sed, Qui sine isto peccato est, « Prior in illam lapidem mittat : » tum vero forsitan cogitarent, qui indignabantur quod adulteram non occiderent, quanta illis Dei misericordia parceretur ut adulteri viverent.

VII. Sed cum hæc eis dicimus, non solum nihil volunt detrahere severitati : sed irascuntur insuper veritati, et loquuntur atque respondent : Sed nos viri sumus : an vero sexus nostri dignitas hanc sustinebit injuriam, ut

[1] Joan. VIII, 11. — [2] Ibid. 8.

cum aliis fœminis præter uxores nostras si quid admittimus, in luendis pœnis mulieribus comparemur? Quasi non propterea magis debeant illicitas concupiscentias viriliter frenare, quia viri sunt: quasi non propterea magis debeant mulieribus suis ad virtutis hujus exemplum se præbere, quia viri sunt: quasi non propterea minus debeant a libidine superari, quia viri sunt: quasi non propterea minus debeant lascivienti carni servire, quia viri sunt? Et tamen indignantur, si audiant adulteros viros pendere similes adulteris fœminis pœnas; cum tanto gravius eos puniri oportuerit, quanto magis ad eos pertinet et virtute vincere, et exemplo regere fœminas. Christianis equidem loquor, qui fideliter audiunt: « Caput mulieris » vir[1]: » ubi se agnoscunt duces, illas autem comites esse debere: et ideo cavendum viro illac ire vivendo, qua timet ne uxor sequatur imitando. Sed isti quibus displicet, ut inter virum et uxorem par pudicitiæ forma servetur, et potius eligunt, maximeque in hac causa, mundi legibus subditi esse quam Christi, quoniam jura forensia non eisdem quibus fœminas pudicitiæ nexibus viros videntur obstringere; legant quid imperator Antoninus, non utique Christianus, de hac re constituerit, ubi maritus uxorem de adulterii crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non præbuit castitatis exemplum, ita ut ambo damnentur, si ambos pariter impudicos conflictus ipse convicerit. Nam supra dicti imperatoris hæc verba sunt, quæ apud Gregorianum (13) leguntur. « Sane, inquit, meæ littere nulla parte causæ præjudicabunt. Neque enim si penes te culpa fuit ut matrimonium solveretur, et secundum legem Juliam Eupasia uxor tua nuberet, propter hoc rescriptum meum adulterii damnata erit, nisi constet

[1] Ephes. v, 23.

esse commissum. Habebunt autem ante oculos hoc inquirere, an cum tu pudice viveres, illi quoque bonos mores colendi auctor fuisti. Periniquum enim mihi videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibet : quæ res potest et virum damnare, non ob compensationem mutui criminis rem inter utrumque componere, vel causam facti tollere[1]. » Si hæc observanda sunt propter decus terrenæ civitatis, quanto castiores quærit cœlestis patria et societas Angelorum ? Quæ cum ita sint, numquid ideo minor est, ac non potius major et pejor virorum impudicitia, quia inest illis superba et licentiosa jactantia ? Non igitur exhorreant viri, quod adulteræ Christus ignovit : sed potius cognoscant etiam periculum suum, et simili morbo laborantes ad eumdem Salvatorem supplici pietate confugiant ; et quod in illa factum legunt, etiam sibi necessarium esse fateantur, adulteriorum suorum medicinam suscipiant, adulterare jam desinant, laudent in se Dei patientiam, agant pœnitentiam, sumant indulgentiam, mutent de pœna fœminarum et de sua impunitate sententiam.

VIII. Quibus consideratis atque tractatis, si communis conditio, commune malum, commune periculum, commune vulnus, communis salus, fideliter et humiliter cogitetur, non erit turpis, neque difficilis, etiam post perpetrata atque purgata adulteria reconciliatio conjugum, ubi per claves regni cœlorum non dubitatur fieri remissio peccatorum : non ut post viri divortium adultera revocetur, sed ut post Christi consortium adultera non vocetur. Verum ecce non fiat, nemo compellit, quia forte lex aliqua hujus sæculi vetat secundum terrenæ civitatis modum, ubi cogitata non est abolitio criminum per sanguinem sanctum. Suscipiatur ergo continentia, quam

[1] Lex Antonini viros impudicos æque ac mulieres damnari volentis.

nulla lex prohibet : in alia non eatur adulteria. Et quid ad nos, si nec saltem divina miseratione mundata marito reconcilietur adultera, dum tamen non reconciliatis adulteris, non alia fiant quasi connubia, quæ convincuntur esse adulteria? « Mulier enim alligata est, quandiu vir » ejus vivit[1]. » Ergo consequenter et vir alligatus est, quandiu mulier ejus vivit. Hæc alligatio facit, ut aliis conjungi sine adulterina copulatione non possint. Unde necesse est ex duobus conjugibus quatuor adulteros fieri, si et illa alteri nupserit, et ille alteram duxerit. Quamvis enim sceleratius mœchetur, qui non causa fornicationis uxore dimissa alteram ducit ; quod genus adulterii commemoravit Matthæus : tamen non solum ipse mœchatur, sed sicuti est apud Marcum : « Quicumque dimiserit uxo» rem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super » eam, et si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, » mœchatur[2] : » et sicuti est apud Lucam : « Omnis qui » dimittit uxorem suam, et ducit alteram, mœchatur ; » et qui dimissam a viro duxerit, mœchatur[3]. » De quibus testimoniis jam satis in libro superiore disserui.

IX. Sed respondes mihi : « Continenter vivere pau» corum est : et ideo qui fornicantes conjuges dimiserunt, » quoniam non possunt reconciliari, tantum se vident » periclitari, ut legem Christi non humanam, sed fera» lem pronuntient. » O frater, quantum ad incontinentes pertinet, multas querelas habere possunt, quibus, ut dicis, legem Christi feralem pronuntient, non humanam. Et tamen non propter illos Evangelium Christi pervertere, vel mutare debemus. Te quippe sola eorum querela permovet, qui conjuges causa fornicationis intercedente dimittunt, si alias ducere non sinantur : quoniam continere paucorum est, atque ad id debent laude adhortari,

[1] I Cor. VII, 39. — [2] Marc. X, 11, 12. — [3] Luc. XVI, 18.

non lege compelli. Itaque si dimissa adultera non ducitur altera, justam querelam, sicut putas, habebit hominum incontinentia. Sed attende quam plura sunt, ubi si querelas incontinentium velimus admittere, necesse nobis erit adulteria facienda permittere. Quid si enim aliquo diuturno et insanabili morbo corporis teneatur conjux, quo concubitus impeditur (14)? Quid si captivitas, vel vis aliqua separet, ita ut sciat vivere maritus uxorem, cujus sibi copia denegatur, censes-ne admittenda incontinentium murmura, et permittenda adulteria? Quid in hoc ipso unde interrogatus est Dominus, responditque fieri non debere, sed ad duritiam cordis illorum Moysen permisisse dari libellum repudii, et quacumque causa dimittere conjugem, nonne lex Christi incontinentibus displicet, qui uxores litigiosas, injuriosas, imperiosas, fastidiosas, et ad reddendum debitum conjugale difficillimas, repudio interposito abjicere volunt, et alteras ducere? Jam ergo, quia istorum incontinentia legem Christi horruit, ad eorum lex Christi arbitrium commutanda est?

X. Jam porro si maritum relinquat uxor, vel maritus uxorem, non causa fornicationis, sed potius continentiæ, sitque incontinens cui repudium propter hoc datur, quæro utrum non erit adulter vel adultera, si alteri copuletur? Si non erit dicitur, Domino contradicitur, cujus hæc verba sunt : « Dictum est autem, quicumque dimiserit » uxorem suam, det illi libellum repudii. Ego autem dico » vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta » causa fornicationis, facit eam mœchari; et qui dimissam » duxerit, adulterat[1]. » Ecce dimissa est, non dimisit; et quia continere paucorum est, incontinentiæ cessit et nupsit; et tamen adulter adulteram duxit. Ambo rei, ambo damnandi sunt; et quæ nupsit vivo marito, et qui duxit eam

[1] Matth. v, 31, 32.

cujus vivit maritus. Numquid hic legem Christi dicimus inhumanam, qua constituitur rea tanti criminis atque punitur, quam vir nulla ejus præcedente fornicatione dimisit, et quia paucorum est continere, dimittendo compulit nubere? Cur non hic dicimus habendum esse pro mortuo, qui male dimittendo prior conjugale vinculum rupit? Nam qua ratione dicturus es eum rupisse vinculum conjugale, qui licet sit mœchus, non dimisit uxorem; et eum non rupisse, qui etiam castam dimisit uxorem? Ego autem dico in utroque manere hoc vinculum, quo mulier alligata est, quandiu vir ejus vivit, sive continens, sive mœchus : et ideo mœchari eam quæ dimissa nupserit, et mœchari eum qui dimissam duxerit, sive a mœcho, sive a continente dimissa sit; quoniam « Mulier alligata est, » quandiu vir ejus vivit. » Sed nunc de querelis incontinentium disputamus. Quid enim videtur justius hujus mulieris querela, quæ dicit : Dimissa sum, non dimisi; et quoniam continere paucorum est, non me continui, ne fornicarer nupsi; et dicor mœchata, quia nupsi. Numquid propter hujus quasi justam querelam, legem censebimus mutandam esse divinam, ut istam non judicemus adulteram? Absit. Sed respondebis non eam debuisse dimitti, quia fornicationis nulla causa præcesserat. Verum dicis : nam peccatum mariti ejus Dominus expressit, ubi ait : « Qui dimiserit uxorem suam, excepta causa fornica- » tionis, facit eam mœchari[2]. » Sed numquid ista ideo nubendo postea non peccavit, quia prius dimittendo ille peccavit? Quid ergo ei prodest, quod de lege Christi mulier incontinens queritur, nisi ut murmurans puniatur?

XI. Jam nunc etiam illa videamus, quæ alio loco interponens addidisti, meque ad ea respondere voluisti : ubi te movet, et miseraris hominem, qui cubare cum

[1] Matth. v, 32.

adultera, etiamsi non incontinentia, certe filiorum procreandorum necessitate compellitur, si non ei licet sic eam dimittere, ut ea vivente alteram ducat. Unde recte movereris, si adulterium non esset, quamvis adultera viva uxore, alteram ducere. Si autem adulterium est, ut ea quæ sunt disputata docuerunt, quid obtenditur procreandorum causa filiorum? Non enim propterea flagitiorum est permittenda licentia, aut vero tam cavendum est sine posteris mori, quam eligendum in posterum vivere: quod non sinentur adulteri, quos necesse est post primam mortem secundæ mortis æternitate damnari? Nam procreandorum filiorum ista causatio, etiam non adulteras, sed castissimas fœminas, si forte sint steriles, cogit dimitti, et alteras duci: quod tibi existimo non placere.

XII. Quapropter si causa incontinentiæ non sunt excusanda adulteria, quanto minus excusantur procreandorum causa filiorum? Illi quippe infirmitati, hoc est incontinentiæ, voluit Apostolus subveniri honestate nuptiarum. Non enim ait: Si filios non habet, nubat: sed « Si se non continet, nubat [1].» Filiorum quidem propagine compensatur, quod incontinentiæ nubendo ceditur. Nam utique incontinentia vitium est, conjugium autem non est vitium: et ideo fit per hoc bonum, ut illud veniale sit malum. Cum sint ergo nuptiæ causa generandi institutæ, ea causa fiebant a Patribus, qui tantum officio generandi fœminis, sed non illicite miscebantur. Erat enim tunc quædam propagandi necessitas, quæ nunc non est: quoniam « Tempus amplectendi, » sicut scriptum est, quod utique tunc fuit, « Et tempus continendi ab » amplexu [2], » quod nunc est. De quo tempore Apostolus loquens ait: « De cætero, fratres, tempus breve est, » reliquum est ut et qui habent uxores, tanquam non ha-

[1] I Cor. VII, 9. — [2] Eccli. III, 5.

» bentes sint[1].» Unde nunc rectissime dicitur : «Qui potest » capere, capiat[2] : » qui autem se non continet, nubat. Tunc ergo etiam continentia propter propagationem filiorum in nuptias descendebat officio : nunc autem vinculum nuptiale incontinentiæ subvenit vitio ; ut ab eis qui se non continent, non per turpitudinem stuprorum, sed per honestatem conjugiorum, fiat propagatio filiorum. Cur ergo non dixit Apostolus : Si filios non habet, nubat : Quia scilicet hoc tempore continendi ab amplexu, non est necesse filios propagare. Et quare dixit : « Si se non con- » tinet, nubat[3] ? » Utique propterea, ne per incontinentiam cogatur adulterare. Si ergo se continet, nec nubat, nec generet. Si autem se non continet, licite nubat, ne turpiter generet, aut turpius concumbendo non generet. Quanquam hoc quod ultimum dixi, nonnulli faciant etiam licite conjugati. Illicite namque et turpiter etiam cum legitima uxore concumbitur, ubi prolis conceptio devitatur. Quod faciebat Onan filius Judæ, et occidit illum propter hoc Deus[4]. Propagatio itaque filiorum, ipsa est prima et naturalis et legitima causa nuptiarum : ac per hoc qui propter incontinentiam conjugantur, non sic debent temperare malum suum, ut bonum exterminent nuptiarum, id est, propaginem filiorum. De incontinentibus quippe loquebatur Apostolus, ubi ait : «Volo igitur » juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, » nullam occasionem dare adversario maledicti gratia. » Jam enim conversæ quædam sunt retro post Satanam[5].» Cum itaque dicebat : «Volo juniores nubere, » hoc utique monebat propter ruinam incontinentiæ fulciendam. Sed ne forte ab eis sola carnalis concupiscentiæ cogitaretur infirmitas, cui tantummodo esset opere connubii servien-

[1] I Cor. VII, 29. — [2] Matth. XIX, 12. — [3] I Cor. VII, 9. — [4] Gen. XXXVIII, 9. — [5] I Tim. V, 14. 15.

dum, nuptiarum autem vel contemneretur vel negligeretur bonum; continuo subjunxit: « Filios procreare, matresfamilias esse. » Qui vero eligunt continere, aliquid utique melius eligunt quam est nuptiarum bonum, hoc est generatio filiorum. Unde si eligitur continentia, ut bono nuptiarum melius aliquid capessatur; quanto potius custodienda est, ut adulterium caveatur? Cum enim dixisset Apostolus, « Quod si se non continet, nubat: Melius » est enim, inquit, nubere quam uri [1]. » Non dixit: Melius est mœchari quam uri.

XIII. Non est igitur ad quod exhortemur eos, qui reconciliari timent conjugibus adulteris pœnitendo sanatis, nisi ad custodiendam continentiam. Quoniam mulier alligata quandiu sive mœchus sive castus vir ejus vivit, mœchatur si alteri nupserit; et vir alligatus quandiu sive mœcha sive casta uxor ejus vivit, mœchatur si alteram duxerit. Hæc namque alligatio quandoquidem non solvitur, etiamsi per repudium conjux a casto conjuge separetur; multo minus solvitur, si non separata mœchetur. Ac per hoc non eam solvit, nisi mors conjugis, non in adulterium corruentis, sed de corpore exeuntis. Quapropter si recesserit mulier ab adultero viro, et ei reconciliari non vult, maneat innupta: et si dimiserit vir adulteram mulierem, et eam non vult recipere nec post pœnitentiam, custodiat continentiam: etsi non ex voluntate eligendi potioris boni, certe ex necessitate vitandi perniciosi mali. Ad hoc exhortarer etiamsi uxor esset in languore insanabili atque diuturno, etiamsi alicubi esset corpore separata, quo maritus non posset accedere: postremo ad hoc exhortarer etiamsi mulier volens vivere continenter, quamvis contra disciplinam, quia non ex consensu, tamen pudicum pudica dimitteret. Puto enim

[1] I Cor. VII, 9.

Christianum neminem reluctari, adulterum esse, qui vel diu languente, vel diu absente, vel continenter vivere cupiente sua uxore alteri commixtus est fœminæ. Sic ergo et dimissa adultera, adulter est cum altera : quoniam non ille, aut ille; sed, « Omnis qui dimittit uxorem suam, » et ducit alteram, mœchatur[1]. » Quapropter si a conjugali vinculo immunis minus appetitur vita sanctorum, exhorreatur pœna mœchorum : et timore saltem frenetur concupiscentia, si amore non eligitur continentia. Si enim ubi est timor, operetur labor; ubi erat labor, erit et amor. Non enim confidendum est de nostris viribus : sed oratio adjungenda conatibus, ut impleat bonis, qui deterret a malis.

XIV. Respondeamus etiam ad illud, ubi putas maritos ad puniendas adulteras sine ulla miseratione compelli; cum volunt eas mori, si eis viventibus non licet eis alteras ducere. Quam crudelitatem volens exaggerare dixisti : « Non mihi videtur, amantissime pater, hîc divinus esse » sensus, ubi benignitas et pietas excluditur. » Ita istud dicis, quasi propterea mariti parcere debeant adulteris fœminis, quia licet eis alteras ducere; ut si non licet, non parcant ut liceat. Quinimo propterea debent peccatricibus præbere misericordiam, ut et ipsi pro suis peccatis misericordiam consequantur. Et multo magis hoc eis faciendum est, qui dimissis uxoribus adulteris cupiunt vivere continenter. Tanto quippe debent esse misericordiores, quanto volunt esse sanctiores : ut et ad castitatem in se ipsis servandam divinitus adjuventur, dum castitatem ab uxoribus violatam nec ipsi humanitus ulciscuntur. Et maxime vox illa dominica est eis in memoriam revocanda, « Qui sine peccato est, prior in illam lapidem jaciat[2]. » Non : Qui sine ipso peccato est, quoniam loquimur de

[1] Luc. XVI, 18. — [2] Joan. VIII, 7.

pudicis viris; sed, « Qui sine peccato est : » quod si esse se dixerint, se ipsos seducunt, et veritas in eis non est[1]. Porro si non se seducunt, et est in eis veritas, non erit in eis cruenta severitas. Scientes enim se non esse sine peccato, dimittunt ut dimittatur eis; nec ab eis benignitas et pietas excluditur. Magis enim hæc excluduntur, si peccatis conjugum ab eis impetret veniam licentia libidinis, non cura pietatis, id est, ut propterea parcant quia licet eis alteras ducere, et non potius propterea quia volunt et sibi Dominum parcere.

XV. Quanto itaque melius, et honestius, christiana denique professione dignius, ut parcant adulterarum sanguini uxorum, quod scriptum est, eis dicimus : « Dimitte » injustitiam proximo tuo, et tunc precanti tibi peccata » solventur. Homo homini conservat iram, et a Domino » quærit medelam. Super hominem similem sibi non habet » misericordiam, et de peccatis suis deprecatur. Cum » ipse caro sit, conservat iracundiam, quis propitiabitur » peccatis illius[2]? » Et de Evangelio : « Dimittite, et di» mittetur vobis[3] : » ut possimus dicere : « Dimitte nobis » debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nos» tris[4]. » Et de Apostolo : « Nulli malum pro malo red» dentes[5]. » Et si qua sunt hujusmodi in Scripturis sanctis, quibus, ad ulciscendum quando humanus animus excitatur, quia Christianus est, mitigatur. Quanto, inquam, melius ista dicimus, quam ut dicamus : Tantum adulteras istas dimittite, et earum nolite sanguinem quærere : quidquid doloris ex earum flagitiis habetis, consolabuntur vos aliæ quas duxeritis : merito enim velletis istas de viventium numero auferre, si earum vita impedimento esset, quominus alias duceretis; nunc vero, etiam istis viventibus,

[1] I Joan. I, 2. — [2] Eccli. XXVIII, 2-4. — [3] Luc. VI, 27. — [4] Matth. VI, 12. — [5] Rom. XII, 17.

cum liceat alia vobis matrimonia providere, quid eas tantopere vultis occidere? Hæc si dicimus, nonne attendis quam nostra suasio longe sit a charactere christiano: quia et falsum dicimus, eis licere quod non licet, hoc est, istis viventibus ut aliis copulentur; et si propterea illis pepercerint, non parcent propter pietatem, sed propter aliarum nuptiarum liberam potestatem. Postremo quæro abs te, utrum marito christiano liceat vel secundum veterem Dei legem, vel Romanis legibus adulteram occidere? Si licet, melius est ut ab utroque se temperet, id est, et a licito illa peccante supplicio, et ab illicito illa vivente conjugio. Quod si alterutrum eligere perseverat, satius est ei facere quod licet, ut adultera puniatur, quam id quod non licet, ut ipsa viva ille mœchetur. Si autem, quod verius dicitur, non licet homini christiano adulteram conjugem occidere, sed tantum dimittere; quis est tam demens qui ei dicat: Fac quod non licet, ut tibi liceat quod non licet? Cum enim utrumque secundum legem Christi illicitum sit, sive adulteram occidere, sive illa vivente alteram ducere, ab utroque abstinendum est, non illicitum pro illicito faciendum. Si enim facturus est quod non licet, jam faciat adulterium, et non faciat homicidium, ut vivente uxore alteram ducat, et non humanum sanguinem fundat. Quod si est utrumque nefarium, non debet alterum pro altero perpetrare, sed utrumque vitare.

XVI. Hic video quid dici ab incontinentibus possit: quod videlicet qui dimittit et vivere permittit adulteram, si alteram duxerit, quandiu prior illa vivit, perpetuus adulter est, nec agit pœnitentiam fructuosam a flagitio non recedens; nec si catechumenus est, ad baptismum admittitur, quoniam ab eo quod impedit non mutatur; nec reconciliari pœnitens potest in eadem nequitia perse-

verans : si autem accusando adulteram occiderit, hoc peccatum quoniam transactum est, et in eo non permanet, et si a catechumeno factum est, baptismate abluitur, et si a baptizato, pœnitentia et reconciliatione sanatur. Sed numquid propterea dicturi sumus adulterium non esse adulterium, quod sine dubio committitur, si conjuge adultera vivente altera ducitur? Sed hoc adulterii genere excepto, nempe non dubitas esse adulterium. si quisquam ducat viventis uxorem a viro suo per libellum repudii sine ulla mulieris fornicatione dimissam. Quid ergo, cum viderit se nec ad baptismum admitti, si catechumenus, nec utiliter agere pœnitentiam, si baptizatus hoc fecit, non corrigendo et relinquendo quod fecit, si eum voluerit et potuerit occidere cujus duxit uxorem, ut hoc scelus vel baptismate diluatur, vel pœnitendo solvatur, atque ita etiam illud adulterium non permaneat, evacuata muliere a lege viri post mortem viri, sed de transacto quod factum est. per pœnitentiam satisfiat, vel regeneratione deleatur; numquid propterea est accusanda lex Christi, tanquam compulerit fieri homicidium, cum sine crimine fornicationis repudiatam ducere, dicit esse adulterium?

XVII. Hic enim, si parum quid loquamur attendimus, multo graviora dici possunt quam ipse dixisti. Nam tu dum non vis esse adulteria, si aliæ ducantur dimissis adulteris, hoc invenisti : « Quoniam si hæc adulteria dixerimus, » cogentur mariti occidere adulteras, quarum vita im- » pediuntur alteras ducere. » Atque ut hoc exaggerares, dixisti : « Non mihi videtur, amantissime pater, hic divi- » nus esse sensus, ubi benignitas et pietas excluditur. » Si ergo quispiam nolens credere esse adulterium quando a marito sine fornicationis crimine repudiata ab altero ducitur, et hoc contra te inveniat; quia ista ratione suadetur hominibus homicidia perpetrare, et earum maritos,

quas eo modo repudiatas duxerint, vel insidiis quibus potuerint, vel calumniis appetere, vel aliquibus veris criminibus accusare et occidere, ut eis mortuis esse possint conjugia, quæ vivis fuerant adulteria: nonne id exaggerando tibi dicturus est: Non mihi videtur, amantissime frater, hîc divinus esse sensus, ubi non solum benignitas et pietas excluditur, sed etiam ingens malignitas et impietas excitatur? Quandoquidem multo est levius et tolerabilius, ut adulteras mariti, quam ut maritos adulteri occidant. Placet-ne tibi, ut propter vanissimam invidiam, dominicæ defensionem sententiæ deseramus, vel eam insuper accusemus, dicentes non debere adulterium vindicari, etiamsi præter causam fornicationis repudiata a viro alteri conjugetur, ne maritum ejus a quo dimissa est compellatur occidere, dum adulterium in connubium cupit viri prioris morte convertere? Scio hoc tibi non placere, ut propter hanc vanissimam invidiam, lex Christi, cum vera inveniatur et sana, dura et inhumana dicatur. Sic itaque non tibi debet videri ideo negandum esse adulterium, quando uxore adultera vivente altera ducitur, quia potest maritus per hoc cogi adulteram occidere, dum cupit sibi licere illa extincta alteram ducere, si hoc ea vivente non licet facere. Quid si enim et illud dicant christianæ fidei detractores, cogi homines occidere uxores suas insidiarum sceleribus, quas molestas ferre non possunt, sive diuturno languore laborantes et pati concubitum non valentes, sive pauperes, sive steriles, sive deformes, aliarum spe ducendarum, sanarum, opulentarum, fœcundarum, pulcherrimarum: quia eas quas perpeti nolunt, præter causam fornicationis repudiare non licet, et alteras ducere, ne perpetuo devincti adulterio, nec baptizari possint, nec pœnitendo sanari. Numquid propterea ne ista homicidiorum scelera perpe-

trentur, dicturi sumus, non esse adulteria, repudiatis præter causam fornicationis uxoribus, sibi alteras copulare?

XVIII. Jamvero ex hoc quod sapis non esse adulterium, si vir uxorem causa fornicationis abjecerit, et alteram duxerit, nonne arbitraris cavendum, ne discant viri uxores suas, quas propter alias innumerabiles causas ferre non possunt, mœchari cogere, ut ab eis vinculo conjugali per fornicationem, sicut putas, soluto, liceat eis alteras ducere; et ex eo quod illas mœchari coëgerunt, aut baptismate ablui, aut pœnitendo sanari, quoniam illis et gratia et medicina negabitur quandiu cum adulteris vivent, si prioribus præter causam fornicationis repudiatis alteras duxerint? Nisi forte quis dicat, neminem posse uxorem suam mœchari facere, si pudica est: et tamen Dominus: « Omnis qui dimiserit, inquit, uxorem suam, » præter causam fornicationis, facit eam mœchari. » Utique propterea, quia cum esset pudica cum viro, tamen dimissa cogitur per incontinentiam vivo priore alteri copulari, et hoc est mœchari. Quod si hoc ista non fecerit, tamen ille quantum in ipso est facere compulit, et hoc ei Deus peccatum, etiamsi illa casta permaneat, imputabit. Sed quis nesciat quam sint rarissimæ, quæ ita pudice vivant cum viris ut etiamsi ab eis dimittantur, alios non requirant? Incomparabiliter quippe numerus est amplior fœminarum, quæ cum pudice adhæreant maritis, tamen si dimissæ fuerint a maritis, non differunt nubere. Cum ergo crediderint homines Domino dicenti: « Omnis qui dimiserit uxorem suam, præter causam for» nicationis, facit eam mœchari [1]; » si crediderint et tibi dicenti muliere fornicante licere viro ejus alteram ducere; quisquis voluerit propter alias quaslibet molestias

[1] Matth. v, 33.

carere uxore cui junctus est; prius eam mœchari faciat sine fornicatione dimittendo, ut tunc ducat alteram, cum fuerit illa mœcha nubendo: ac sic a priore peccato quo eam mœchari fecit, sive per baptismum, sive per pœnitentiam liberatus, sine suo adulterio sibi habere videatur, quam post prioris adulterium tanquam hinc soluto matrimonii vinculo, alteram duxerit. Quod quidem si fuerit machinatus, et uxorem suam mœcham faciet, et ipse quamvis post adulterium conjugis aliam ducendo mœchus erit; nihilque illi proderit quod tibi credidit, et non ei potius qui nullo excepto ait: « Omnis qui reliquerit uxorem suam, et aliam duxerit, mœchatur [1]. »

XIX. Quibus omnibus consideratis atque tractatis, restat ut ab eis qui hæc fideliter audiunt, dicatur nobis quod Domino dictum est: « Si talis est causa cum uxore, » non expedit nubere. » Quibus et nos quid respondeamus, nisi quod ipse respondit? « Non omnes capiunt verbum » hoc, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi qui de » matris utero sic nati sunt, et sunt eunuchi qui facti sunt » ab hominibus, et sunt eunuchi qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat [2]. » Ergo qui potest capiat, quod non omnes capiunt. Possunt autem capere hi quibus hoc præstat Dei misericordia occulta, sed justa. Sed in his omnibus qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum, alii sunt qui in utroque sexu concubitum nesciunt, alii qui experti et aversi sunt, partim quidem illicite, partim vero licite experti. Porro in his qui licite experti sunt, quidam sunt qui non nisi licite, quidam et illicite et licite. Sunt quippe in eis qui conjugia sua tantum sciunt; sunt autem qui et alias fœminas ac stupra quælibet. Sed qui post concubitum conjugum seipsos castrant propter regnum cœlorum,

[1] Luc. XVI, 18. — [2] Matth. XIX, 10-12.

aut morte amittunt conjuges, aut ex consensu cum eis continentiam profitentur, aut ex necessitate divortiorum, ne vivis conjugibus se aliis copulando adulteria perpetrent, castrant se ipsos propter regnum cœlorum, non ut clariores ibi esse possint, sed quod aliter ibi esse non possint: nam qui non ista necessitate se continent, sed boni appetitione melioris, possent ibi esse, etiam servata pudicitia conjugali, quamvis in præmiis minoribus, tamen intus. Qui vero propterea se continent, quia prioribus conjugibus vivis timent aliis conjugari, majorem curam debent gerere pro salute, quam gesserunt illi a quibus continentia pro munere delecta est ampliore. Tunc quippe ibi erunt, si adulteri non erunt. Si autem non continent, adulteri erunt; quia viventibus conjugibus pristinis, non conjugibus alteris, sed adulteris adhærebunt. Et si a regno cœlorum aberunt, ubi erunt, nisi ubi salvi non erunt?

XX. Hos igitur alloquor, ut quod facere deberent, si haberent conjuges diuturno languore marcescentes, vel loco sibi inaccessibili absentes, vel animositate illicita continentes; hoc faciant, si habuerint conjuges adulterina inquinatione sordentes, et propter hoc a suo consortio divortiantes: non alia quærant conjugia, quia non erunt conjugia, sed adulteria. Cum enim par forma sit in hoc vinculo viri et uxoris, sicut uxor « Vivente viro » vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro [1], » ita et vir vivente uxore vocabitur adulter, si fuerit cum alia muliere. Etsi enim gravius qui præter causam fornicationis: « Omnis tamen qui dimiserit uxorem suam, et » aliam duxerit, mœchatur [2]. » Non eos terreat sarcina continentiæ: levis erit si Christi erit; Christi erit, si fides aderit, quæ impetrat a jubente quod jusserit. Non eos frangat, quod videtur eorum continentia necessitatis

[1] Rom. VII, 3. — [2] Luc. XVI, 18.

esse, non voluntatis: quia et illi qui eam voluntate delegerunt, fecerunt eam esse necessitatis; quoniam jam sine damnatione ab illa deviare non possunt: et qui in eam necessitate contrusi sunt, faciunt eam esse voluntatis, si non de se ipsis, sed de illo a quo est bonum omne confidunt. Illi ad eam conscenderunt causa majoris gloriæ, ut aliquid amplius invenirent; Isti ad eam confugerunt cura salutis novissimæ, ne perirent: utrique permaneant, utrique in quod pervenerunt ambulent usque in finem, ferveant studiis, supplicent votis: quia et illis salus cogitanda est, ut ab eo quod voluntas arripuit cadere timeant; et istis gloria desperanda non est, si in eo quod necessitas intulit, persistere deligant. Fieri enim potest, ut Deo terrente et hortante, convertente et implente, humanus in melius mutetur affectus: atque ita voveant sine conjugiis et sine ullo concubitu atque immunda libidinis attrectatione perseverantissime vivere, ut etiamsi separata conjugia locum ducendi alias moriendo aperuerint, claudatur ex voto quod patet ex licito, et quod erat necessitate cœptum, fiat charitate perfectum. Talibus profecto id retribuetur, quod illis qui vel pari consensu cum conjugibus hoc voverunt, vel nullis conjugiis alligati propter majus bonum continentiam delegerunt. Si autem ita se continent, ut si moriantur quarum vita conjugari impediuntur, alias ducere cogitent, profecto etiamsi prius ipsi in tali continentia de corpore abscedant, non eis imputatur nisi ad pudicitiam conjugalem, propter quam non faciunt quod facerent si liceret. Hac quippe intentione continenter vivere, parum est ad accipienda illius quæ liberius eligitur continentiæ præmia, sed sufficit ad cavenda adulteria.

XXI. Hæc autem me de utroque sexu memineris dicere; sed maxime propter viros qui propterea se fœminis

superiores esse arbitrantur, ne pudicitia pares esse dignentur : in qua etiam præire debuerunt, ut eos illæ tanquam sua capita sequerentur. Quando autem lex prohibet adulteria, si obtentu incontinentiæ carnalis infirmitatis admittatur excusatio, multis sub nomine falsæ impunitatis pereundi aperitur occasio. Neque enim carnem non habent fœminæ quibus viri aliquid tale nolunt licere, quasi eis quia viri sunt liceat. Sed absit ut melioris sexus tanquam honori debeatur, quod pudori detrahitur; cum honor justus virtuti, non vitio debeatur. Quinimo cum a fœminis utique habentibus carnem, tantam flagitant castitatem, ut quando ab uxoribus diutissime peregrinantur, velint eas ab adulterino concubitu incontaminatas fervorem transigere juventutis; (et plurimæ pudicissime transigunt, et maxime Syræ, quarum mariti negotiandi quæstibus occupati, juvenes adolescentulas deserunt, et vix aliquando senes ad aniculas revertuntur :) eo ipso evidentius convincuntur non esse impossibile, quod se non posse causantur. Si enim hoc non posset infirmitas hominum, multo minus id posset sexus infirmior fœminarum.

XXII. Unde istos, qui virilem excellentiam non putant nisi peccandi licentiam, quando terremus ne adulterinis conjugiis hærendo pereant in æternum, solemus eis proponere etiam continentiam clericorum, qui plerumque eamdem sarcinam subeundam capiuntur inviti, eamque susceptam usque ad debitum finem, Domino adjuvante, perducunt. Dicimus ergo eis : Quid si et vos ad hoc subeundum populorum violentia caperemini, nonne susceptum caste custodiretis officium, repente conversi ad impetrandas vires a Domino, de quibus nunquam antea cogitastis? Sed illos, inquiunt, honor plurimum consolatur. Respondemus: Et vobis timor multo amplius mode-

retur. Si enim hoc multi Dei ministri repente atque inopinate impositum susceperunt, sperantes se illustrius in Christi hæreditate fulgere; quanto magis vos adulteria cavendo vivere continenter debetis, metuentes non in regno Dei minus lucere, sed in gehenna ignis ardere? Hæc atque hujusmodi eis ut possumus dicimus, qui quoquo modo a se discedentibus vel propter adulterium dimissis conjugibus suis, alias volunt ducere, et cum prohibentur, infirmitatem nobis carnis opponunt. Sed jam liber etiam iste claudendus est, et rogandus Deus, ut aut eos tentari non sinat separationibus conjugum; aut ita sinat, ut timor periclitantis salutis fiat illis amplioris sive probationis occasio castitatis.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE MENDACIO

LIBER UNUS[1].

IN QUO QUID SIT MENDACIUM, ET UTRUM ALIQUANDO ADMITTENDUM SIT, EXEMPLIS MOMENTISQUE RATIONUM IN UTRAMQUE PARTEM LIBRATIS DISQUIRITUR. MENDACIORUM AFFERUNTUR OCTO GENERA, IISQUE DISCUSSIS ET OMNINO REJECTIS STATUITUR NUNQUAM ESSE MENTIENDUM.

I. Magna quæstio est de Mendacio[2], quæ nos in ipsis quotidianis actibus nostris sæpe conturbat : ne aut temere accusemus mendacium, quod non est mendacium; aut arbitremur aliquando esse mentiendum, honesto quodam et officioso ac misericordi mendacio. Quam quæstionem tam sollicite pertractabimus, ut quæramus cum quærentibus : utrum autem aliquantum inveniamus, nihil nobis temere affirmantibus, lectori bene attendenti satis indicabit ipsa tractatio : latebrosa est enim nimis et quibusdam quasi cavernosis anfractibus sæpe intentionem quærentis eludit; ut modo velut elabatur e manibus quod inventum erat, modo rursus appareat, et rursus

[1] Scriptus circiter annum Christi 395. — Vide Retract. lib. I, cap. ultim. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXII, p. 340 343.

absorbeatur. Ad extremum tamen sententiam nostram velut certior indago comprehendet. In qua si ullus error est, cum ab omni errore veritas liberet, atque in omni errore falsitas implicet, nunquam errari tutius existimo, quam cum in amore nimio veritatis et rejectione nimia falsitatis erratur. Qui enim severe reprehendunt, hoc nimium dicunt esse : ipsa autem veritas fortasse adhuc dicat : Nondum, est satis. Sane quisquis legis, nihil reprehendas, nisi cum totum legeris; atque ita minus reprehendes. Eloquium noli quærere : multum enim de rebus laboravimus, et de celeritate absolvendi tam necessarii quotidianæ vitæ Operis : unde aut tenuis aut prope nulla fuit nobis cura verborum.

II. Exceptis igitur jocis, quæ nunquam sunt putata mendacia : habent enim evidentissimam ex pronuntiatione atque ipso jocantis affectu significationem animi nequaquam fallentis, etsi non vera enuntiantis : quo genere utrum sit utendum perfectis animis, alia quæstio est, quam modo enodandam non suscepimus : exceptis ergo jocis, prius agendum est, ne mentiri existimetur qui non mentitur.

III. Quapropter videndum est, quid sit mendacium. Non enim omnis qui falsum dicit mentitur, si credit aut opinatur verum esse quod dicit. Inter credere autem atque opinari hoc distat, quod aliquando ille qui credit, sentit se ignorare quod credit, quamvis de re quam se ignorare novit omnino non dubitet, si eam firmissime credit; qui autem opinatur, putat se scire quod nescit. Quisquis autem hoc enuntiat quod vel creditum animo, vel opinatum tenet, etiamsi falsum sit, non mentitur. Hoc enim debet enuntiationis suæ fidei, ut illud per eam proferat, quod animo tenet, et sic habet ut profert. Nec ideo tamen sine vitio est, quamvis non mentiatur, si aut

non credenda credit, aut quod ignorat nosse se putat, etiamsi verum sit: incognitum enim habet pro cognito. Quapropter ille mentitur, qui aliud habet in animo, et aliud verbis vel quibuslibet significationibus enuntiat. Unde etiam duplex cor dicitur esse mentientis, id est, duplex cogitatio: una rei ejus quam veram esse vel scit vel putat, et non profert; altera ejus rei quam pro ista profert sciens falsam esse vel putans. Ex quo fit ut possit falsum dicere non mentiens, si putat ita esse ut dicit, quamvis non ita sit; et ut possit verum dicere mentiens, si putat falsum esse et pro vero enuntiat, quamvis revera ita sit ut enuntiat. Ex animi enim sui sententia, non ex rerum ipsarum veritate vel falsitate mentiens aut non mentiens judicandus est. Potest itaque ille qui falsum pro vero enuntiat, quod tamen verum esse opinatur, errans dici et temerarius: mentiens autem non recte dicitur; quia cor duplex cum enuntiat non habet, nec fallere cupit, sed fallitur. Culpa vero mentientis est, in enuntiando animo suo fallendi cupiditas; sive fallat cum ei creditur falsum enuntianti; sive non fallat, vel cum ei non creditur, vel cum verum enuntiat voluntate fallendi, quod non putat verum. Quod cum ei creditur, non utique fallit, quamvis fallere voluerit: nisi hactenus fallit, quatenus putatur ita etiam nosse vel putare ut enuntiat.

IV. Quanquam subtilissime quæratur, utrum cum abest voluntas fallendi, absit omnino mendacium. Quid enim si quisque falsum loquens, quod falsum esse existimat, ideo tamen facit, quia putat sibi non credi, ut eo modo falsa fide absterreat eum cui loquitur, quem sentit sibi nolle credere? Hic enim studio non fallendi mentitur, si mendacium est enuntiare aliquid aliter quam scis esse vel putas: si autem mendacium non est nisi cum aliquid enuntiatur voluntate fallendi, non mentitur iste,

qui propterea falsum loquitur, quamvis noverit vel putet falsum esse quod loquitur, ut ille cui loquitur non ei credendo non fallatur, quia eum sibi non crediturum vel scit vel putat. Unde si appareat fieri posse, ut aliquis propterea falsum dicat, ne fallatur ille cui dicitur; existit aliud e contrario genus, propterea verum dicentis ut fallat. Qui enim verum ideo loquitur, quia sentit sibi non credi, ideo utique verum dicit ut fallat: scit enim vel existimat propterea falsum putari posse quod dicitur, quoniam ab ipso dicitur. Quamobrem cum ideo verum dicit ut falsum putetur, ideo verum dicit ut fallat. Quærendum ergo est, quis potius mentiatur, utrum ille qui falsum dicit ne fallat, an ille qui verum dicit ut fallat; cum et ille sciat vel putet falsum se dicere, et iste sciat vel putet verum se dicere. Jam enim diximus eum qui nescit falsum esse quod enuntiat, non mentiri, si hoc putat verum; eumque potius mentiri, qui etiam verum enuntiat, cum falsum putat: quia ex animi sui sententia judicandi sunt. De illis itaque non parva quæstio est, quos proposuimus: unum qui scit aut putat se falsum dicere, et ideo dicit ne fallat; velut si aliquam viam noverit obsideri a latronibus, et timens ne per illam pergat homo cujus saluti prospicit, et eum scit sibi non credere, dicat eam viam non habere latrones, ad hoc ut illac non eat, dum ideo credit latrones ibi esse, quia ille dixit non ibi esse, cui non credere statuit, mendacem putans: alterum autem qui sciens aut putans verum esse quod dicit, ad hoc tamen dicit ut fallat; tanquam si homini non sibi credenti dicat latrones in illa via esse, ubi revera eos esse cognovit, ut ille cui dicit per illam viam magis pergat, atque ita in latrones incidat, dum putat falsum esse quod ille dixerit. Quis ergo istorum mentitur, ille qui elegit falsum dicere ne fallat, an ille qui elegit

verum dicere ut fallat? Ille qui falsum dicendo egit ut verum sequeretur cui dixit, an iste qui verum dicendo egit ut falsum sequeretur cui dixit? An forte ambo mentiti sunt, ille quia voluit falsum dicere, iste quia voluit fallere? An potius neuter eorum mentitus est, ille quia voluntatem habuit non fallendi, et ille quia voluntatem habuit verum dicendi? Non enim nunc agitur quis eorum peccaverit, sed quis mentitus sit. Cito enim videtur ille peccasse, qui verum dicendo egit ut homo incideret in latrones : ille autem non peccasse, vel etiam bene fecisse, qui falsum dicendo egit ut homo perniciem devitaret. Sed possunt exempla ista converti, ut et ille aliquid gravius eum pati velit quem falli non vult; multi enim vera quædam cognoscendo sibi intulerunt perniciem, si talia fuerunt ut eos latere debuerint : et iste aliquid commodi velit adipisci eum quem vult falli; nonnulli enim qui sibi mortem intulissent, si aliquid mali quod vere contigerat de charis suis cognovissent, falsum putando sibi pepercerunt; atque ita falli eis profuit, sicut aliis obfuit vera cognoscere. Non ergo id agitur, quo animo consulendi aut nocendi, vel ille falsum dixit ne falleret, vel iste verum dixit ut falleret : sed exceptis commodis aut incommodis eorum quibus locuti sunt, quantum ad ipsam veritatem falsitatemque attinet, quæritur quis eorum, an uterque neuterve mentitus sit. Si enim mendacium est enuntiatio cum voluntate falsum enuntiandi, ille potius mentitus est qui falsum dicere voluit, et dixit quod voluit, quamvis ne falleret dixerit : si autem mendacium est quælibet enuntiatio cum voluntate fallendi, non ille, sed iste mentitus est, qui etiam verum dicendo fallere voluit : quod si mendacium est enuntiatio cum voluntate alicujus falsitatis, ambo mentiti sunt; quia et ille suam enuntiationem falsam esse voluit, et iste de vera sua fal-

sum credi voluit : porro si mendacium est enuntiatio falsum enuntiare volentis ut fallat, neuter mentitus est; quia et ille habuit voluntatem falsum dicendo verum persuadere, et iste ut falsum persuaderet verum dicere. Aberit igitur omnis temeritas atque omne mendacium, si id quod verum credendumve cognovimus, cum opus est enuntiamus, et id volumus persuadere quod enuntiamus. Si autem vel quod falsum est verum putantes, vel quod incognitum est nobis pro cognito habentes, vel quod credendum non est credentes, vel cum id non opus est enuntiantes, tamen non aliud quam id quod enuntiamus persuadere conamur : non abest quidem temeritatis error, sed abest omne mendacium. Nulla enim definitionum illarum timenda est, cum bene sibi conscius est animus, hoc se enuntiare quod verum esse aut novit, aut opinatur, aut credit, neque velle aliquid nisi quod enuntiat persuadere.

V. Sed utrum sit utile aliquando mendacium, multo major magisque necessaria quæstio est. Utrum ergo mentiatur quisquis fallendi non habet voluntatem, vel etiam id agit ne fallatur cui aliquid enuntiat, quamvis enuntiationem ipsam falsam habere voluerit, quia ideo voluit ut verum persuaderet; et utrum mentiatur quisquis etiam verum volens enuntiat causa fallendi, dubitari potest. Nemo autem dubitat mentiri eum, qui volens falsum enuntiat causa fallendi : quapropter enuntiationem falsam cum voluntate ad fallendum prolatam, manifestum est esse mendacium. Sed utrum hoc solum sit mendacium, alia quæstio est. Interim de hoc genere, in quod omnes consentiunt, inquiramus : utrum aliquando sit utile falsum aliquid enuntiare cum voluntate fallendi. Nam qui hoc sentiunt, adhibent testimonia sententiæ suæ, commemorantes Saram cum risisset, Angelis negasse quod ri-

serit[1]; Jacob a patre interrogatum, respondisse quod ipse esset Esaü major filius ejus[2]; Ægyptias quoque obstetrices, ne infantes Hebræi nascentes interficerentur[3], etiam Deo approbante et remunerante mentitas, et multa ejusmodi exempla eligentes, eorum hominum mendacia commemorant, quos culpare non audeas, atque ita fatearis aliquando esse posse non solum reprehensione non dignum, sed etiam dignum laude mendacium. Addunt etiam, quo non solos premant divinis Libris deditos, sed etiam omnes homines sensumque communem, dicentes : Si quis ad te confugiat, qui mendacio tuo possit a morte liberari, non es mentiturus? Si aliquid ægrotus interroget quod ei scire non expedit, qui etiam te non respondente possit gravius affligi, audebis-ne aut verum dicere in perniciem hominis, aut silere potius quam honesto et misericordi mendacio valetudini ejus opitulari? His atque talibus copiosissime se arbitrantur urgere, ut si consulendi causa exigit, aliquando mentiamur.

VI. Contra illi quibus placet nunquam mentiendum, multo fortius agunt, utentes primo auctoritate divina, quoniam in ipso Decalogo scriptum est : « Falsum testi» monium ne dicas[4], » quo genere complectitur omne mendacium : quisquis enim aliquid enuntiat, testimonium perhibet animo suo. Sed ne quis contendat non omne mendacium falsum testimonium esse appellandum; quid dicturus est ad id quod scriptum est : « Os quod mentitur » occidit animam[5] : » quod ne quis arbitretur aliquibus mentientibus posse intelligi, alio loco legat : « Perdes om» nes qui loquuntur mendacium[6]. » Unde ore suo ipse Dominus : « Sit, inquit, in ore vestro : Est, est; Non, » non : quod autem amplius est a malo est[7]. » Hinc et

[1] Gen. XVII, 15. — [2] Id. XXVII, 19. — [3] Exod. I, 19. — [4] Exod. XX, 16. — [5] Sap. I, 11. — [6] Psal. V, 7. — [7] Matth. IV, 37.

Apostolus cum exuendum veterem hominem præciperet, quo nomine omnia peccata intelliguntur, consequenter, ait, imprimis ponens : « Quapropter deponentes menda-» cium, loquimini veritatem [1]. »

VII. Nec illis quæ de veteribus libris mendaciorum exempla prolata sunt, terreri se dicunt, ubi quidquid gestum est, figurate accipi potest, quamvis revera contigerit : quidquid autem figurate fit aut dicitur, non est mendacium. Omnis enim enuntiatio, ad id quod enuntiat, referenda est. Omne autem figurate aut factum aut dictum hoc enuntiat quod significat eis quibus intelligendum prolatum est. Unde credendum est illos homines qui propheticis temporibus digni auctoritate fuisse commemorantur, omnia quæ scripta sunt de illis, prophetice gessisse atque dixisse, nec minus prophetice eis accidisse, quæcumque sic acciderunt, ut eodem prophetico spiritu memoriæ litterisque mandanda judicarentur. De obstetricibus autem, quia non eas possunt dicere prophetico spiritu significandi futuri veri gratia, aliud pro alio renuntiasse Pharaoni, etiamsi aliquid ipsis nescientibus quod per eas actum est significavit, pro gradu suo dicunt approbatas et remuneratas a Deo. Qui enim nocendi causa mentiri solet, si jam consulendi causa mentiatur, multum profecit. Sed aliud est quod per seipsum laudabile proponitur, aliud quod in deterioris comparatione præponitur. Aliter enim gratulamur cum sanus est homo, aliter cum melius habet ægrotus. Nam in Scripturis ipsis justificata etiam Sodoma dicitur in comparatione scelerum populi Israël[2]. Et ad hanc regulam dirigunt omnia mendacia quæ proferuntur de veteribus Libris, nec reprehensa inveniuntur, vel reprehendi non possunt, ut aut indole

[1] Ephes. IV, 25. — [2] Ezech. XVI, 52.

proficientium et spe approbentur, aut significationis alicujus causa non sint omnino mendacia.

VIII. Et ideo de libris Novi Testamenti, exceptis figuratis significationibus Domini, si vitam moresque sanctorum et facta ac dicta consideres, nihil tale proferri potest, quod ad imitationem provocet mentiendi. Simulatio namque Petri et Barnabæ non solum commemorata[1], verumetiam reprehensa atque correcta est[2]. Non enim ut nonnulli putant[3], ex eadem simulatione etiam Paulus apostolus, aut Timotheum circumcidit, aut ipse quædam ritu judaïco sacramenta celebravit; sed ex illa libertate sententiæ suæ, qua prædicavit nec gentibus prodesse circumcisionem, nec Judæis obesse. Unde nec illos astringendos ad consuetudinem Judæorum, nec illos a paterna deterrendos censuit. Unde illa verba ejus sunt: « Circum» cisus quis vocatus est? non adducat præputium. In » præputio quis vocatus est? non circumcidatur. Circum» cisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio » mandatorum Dei. Unusquisque in qua vocatione voca» tus est, in ea permaneat[4]. » Quomodo enim potest adduci præputium quod præcisum est? Sed « Non adducat» dixit, non ita vivat, quasi præputium adduxerit, id est, quasi in eam partem quam nudavit, rursus tegmen carnis attraxerit, et quasi Judæus esse destiterit: sicut alibi dicit: « Circumcisio tua præputium facta est[5]. » Et hoc non tanquam cogens dixit Apostolus, aut illos manere in præputio, aut Judæos in consuetudine patrum suorum: sed ut neutri in alteram cogerentur; potestatem autem haberet quisque manendi in sua consuetudine, non necessitatem. Neque enim si vellet Judæos, ubi nullum perturbaret, recedere a judaïcis observationibus, prohi-

[1] Galat. II, 12. — [2] Act. XVI, 3. — [3] Hieronymus epistola 75 inter Augustinianas. — [4] I Cor. VII, 18 20. — [5] Rom. II, 25.

beretur ab Apostolo : quandoquidem consilium in eis permanendi ad hoc dedit, ne superfluis perturbati Judæi, ad ea quæ saluti essent necessaria non venirent. Neque ab illo prohiberetur si vellet quisquam gentilium ideo circumcidi, ut hoc ipsum ostenderet non se detestari quasi noxium, sed indifferenter habere tanquam signaculum, cujus utilitas jam tempore præterisset : non enim, si salus ex eo jam nulla esset, etiam exitium inde metuendum fuit. Ideoque et Timotheus cum in præputio vocatus esset, tamen quia de Judæa matre ortus erat [1], et ostendere cognatis suis debebat ad eos lucrifaciendos, non hoc se didicisse in disciplina christiana, ut illa sacramenta quæ Legis veteris essent abominaretur, circumcisus est ab Apostolo : ut hoc modo demonstrarent Judæis, non ideo gentes non ea suscipere, quia mala sunt et perniciose a patribus observata, sed quia jam saluti non necessaria post adventum tanti sacramenti, quod per tam longa tempora tota vetus illa Scriptura propheticis figurationibus parturivit. Nam et Titum circumcideret, cum hoc urgerent Judæi [2], nisi subintroducti falsi fratres ideo fieri vellent, ut haberent quod de ipso Paulo disseminarent, tanquam eorum veritati cesserit, qui spem salutis evangelicæ in circumcisione carnis atque ejusmodi observationibus esse prædicarent, et sine his nemini Christum prodesse contenderent : cum contra nihil prodesset Christus eis, qui eo animo circumciderentur, ut ibi esse salutem putarent : unde est illud : « Ecce ego Paulus dico vobis, quia si cir-» cumcidamini, Christus nihil vobis proderit [3].» Ex hac igitur libertate Paulus paternas observationes observavit, hoc unum cavens et prædicans, ne sine his salus christiana nulla putaretur. Petrus autem simulatione sua, tanquam in Judaïsmo salus esset, cogebat gentes judaïzare [4] :

1 Act. xvi, 1-3. — 2 Galat. ii, 31. — 3 Id. v, 2. — 4 Id. ii, 14.

quod verba Pauli ostendunt dicentis : « Quomodo gentes » cogis judaïzare ? » Non enim cogerentur, nisi viderent eum sic eas observare, quasi præter illas salus esse non posset. Petri ergo simulatio libertati Pauli non est comparanda. Et ideo Petrum amare debemus libenter correctum, non autem astruere etiam de Pauli auctoritate mendacium : qui et Petrum coram omnibus in rectam viam revocavit, ne gentes per eum judaïzare cogerentur ; et ipse suæ prædicationi attestatus est, qui cum putaretur hostis paternarum traditionum, eo quod nolebat eas imponere gentibus, non aspernatus eas ipse more patrio celebrare, satis ostendit hoc in eis Christo adveniente remansisse, ut nec Judæis essent perniciosæ, nec gentibus necessariæ, nec jam cuiquam hominum salutares.

IX. Quod si auctoritas mentiendi nec de antiquis libris proferri potest, vel quia non est mendacium quod figurate gestum dictumve recipitur, vel quia bonis ad imitandum non proponitur quod in malis, cum proficere cœperint, in pejoris comparatione laudatur ; nec de Novi Testamenti libris, quia correctio potius quam simulatio, sicut lacrymæ potius quam negatio Petri est imitanda : jam illis exemplis, quæ de communi vita proferuntur, multo confidentius asserunt non esse credendum. Prius enim docent iniquitatem esse mendacium, multis documentis Litterarum sanctarum, et eo maxime quod scriptum est : « Odisti, » Domine, omnes qui operantur iniquitatem, perdes » omnes qui loquuntur mendacium[1]. » Aut enim, ut solet Scriptura, sequenti versu exposuit superiorem ; ut quoniam latius solet patere iniquitas, intelligamus nominato mendacio tanquam speciem iniquitatis significare voluerit : aut si aliquid interesse arbitrantur, tanto pejus est mendacium, quanto gravius positum est « Perdes, » quam

[1] Psal. v, 7.

« Odisti. » Forte enim odit aliquem Deus aliquanto mitius, ut eum non perdat : quem vero perdit, tanto vehementius odit, quanto severius punit. Odit autem omnes qui operantur iniquitatem : at omnes qui loquuntur mendacium etiam perdit. Quo constituto quis eorum qui hæc asserunt commovebitur illis exemplis, cum dicitur : Quid si ad te homo confugiat, qui mendacio tuo possit a morte liberari ? Illa enim mors quam stulte timent homines, qui peccare non timent, non animam, sed corpus occidit[1], sicut Dominus in Evangelio docet ; unde præcipit ne ipsa timeatur : os autem quod mentitur, non corpus, sed animam occidit. His enim verbis apertissime scriptum est : « Os quod mentitur, occidit animam[2]. » Quomodo ergo non perversissime dicitur, ut alter corporaliter vivat, debere alterum spiritaliter mori ? Nam et ipsa dilectio proximi ex sua cujusque terminum accepit. « Diliges, in- » quit, proximum tuum tanquam te ipsum[3]. » Quomodo ergo quisque diligit tanquam se ipsum, cui ut præstet vitam temporalem ipse amittit æternam ? quandoquidem si pro illius temporali vitam suam ipsam temporalem perdat, non est jam diligere sicut se ipsum, sed plus quam se ipsum : quod sanæ doctrinæ regulam excedit. Multo minus igitur æternam suam pro alterius temporali mentiendo amissurus est. Temporalem plane vitam suam pro æterna vita proximi non dubitabit Christianus amittere : hoc enim præcessit exemplum, ut pro nobis Dominus ipse moreretur. Ad hoc enim et ait : « Hoc est mandatum » meum, ut diligatis invicem, sicut et ego dilexi vos. » Majorem dilectionem nemo habet, quam ut animam » suam ponat pro amicis suis[4]. » Non enim quisquam est ita desipiens, ut dicat aliud quam saluti sempiternæ ho-

[1] Matth. x, 28. — [2] Sap. I, 11. — [3] Levit. xix, 18, et Matth. xxII, 39. — [4] Jean. xv, 12.

minum consuluisse Dominum vel faciendo quod præcepit, vel præcipiendo quod fecit. Cum igitur mentiendo vita æterna amittatur, nunquam pro cujusquam temporali vita mentiendum est. Enimvero isti qui stomachantur et indignantur, si nolit aliquis mendacio perimere animam suam, ut alius senescat in carne; quid si etiam furto nostro, quid si adulterio liberari possit aliquis de morte, ideo-ne furandum est, aut mœchandum? Nesciunt enim ad hoc se cogere, ut si laqueum ferat homo et stuprum petat, confirmans quod sibi collum ligabit, nisi ei concedatur quod petit, consentiatur propter animam, sicut ipsi dicunt, liberandam. Quod si absurdum et nefarium est, cur animam suam quisque mendacio corrumpat, ut alter vivat in corpore, cum si suum corpus propterea corrumpendum daret, omnium judicio nefariæ turpitudinis damnaretur? Proinde non est in ista quæstione attendendum, nisi utrum iniquitas sit mendacium. Quod cum supra commemoratis documentis asseratur, videndum est ita quæri utrum pro alterius salute mentiri aliquis debeat, ac si quæreretur utrum pro alterius salute iniquus esse aliquis debeat. Quod si respuit animæ salus, quæ non potest nisi æquitate servari, et se ut præponamus non solum alterius, sed etiam nostræ saluti temporali jubet, quid restat, inquiunt, quo dubitare debeamus nunquam omnino esse mentiendum? Non enim dici potest esse aliquid in temporalibus commodis, salute ac vita corporali majus aut charius. Unde si nec ipsa præponenda est veritati, quid objici potest propter quod mentiendum esse contendant, qui aliquando putant oportere mentiri.

X. Pudicitiæ quippe corporis, quia multum honorabilis persona videtur occurrere, et pro se flagitare mendacium, ut si stuprator irruat qui possit mendacio devitari, sine dubitatione mentiendum sit : facile responderi

potest nullam esse pudicitiam corporis, nisi ab integritate animi pendeat; qua disrupta cadat necesse est, etiamsi intacta videatur; et ideo non in rebus temporalibus esse numerandam, quasi quæ invitis possit auferri. Nullo modo igitur animus se mendacio corrumpit pro corpore suo, quod scit manere incorruptum, si ab ipso animo incorruptio non recedat. Quod enim violenter non præcedente libidine patitur corpus, vexatio potius quam corruptio nominanda est. Aut si omnis vexatio corruptio est, non omnis corruptio turpis est; sed quam libido procuraverit, aut cui libido consenserit. Quanto autem præstantior est animus corpore, tanto sceleratius corrumpitur. Ibi ergo servari potest pudicitia, ubi nulla nisi voluntaria potest esse corruptio. Certe enim si stuprator corpus invaserit, qui nec vi contraria possit, nec ullo consilio vel mendacio devitari, necesse est fateamur, aliena libidine pudicitiam non posse violari. Quapropter quoniam nemo dubitat meliorem esse animum corpore, integritati corporis integritas animi præponenda est, quæ in æternum servari potest. Quis autem dixerit integrum animum esse mentientis? Etenim libido quoque ipsa recte definitur, Appetitus animi quo æternis bonis quælibet temporalia præponuntur. Nemo itaque potest convincere aliquando esse mentiendum, nisi qui potuerit ostendere æternum aliquod bonum obtineri posse mendacio. Sed cum tanto quisque ab æternitate discedat, quanto a veritate discedit; absurdissimum est dicere, discedendo inde posse ad boni aliquid aliquem pervenire. Aut si est aliquod bonum æternum quod non complectatur veritas, non erit verum: et ideo nec bonum erit, quia falsum erit. Ut autem animus corpori, ita etiam veritas ipsi animo præponenda est; ut eam non solum magis quam corpus, sed etiam magis quam se ipsum appetat animus. Ita quippe erit in-

tegrior et castior, cum ejus potius immutabilitate quam sua mutabilitate perfruetur. Si autem Loth cum ita justus esset, ut Angelos etiam hospites suscipere mereretur, stuprandas filias Sodomitis obtulit[1], ut fœminarum potius ab eis corpora quam virorum corrumperentur : quanto diligentius atque constantius animi castitas in veritate servanda est, cum verius ipse corpori suo, quam corpus virile fœmineo corpori præferatur.

XI. Quod si quisquam putat, ideo cuiquam pro alio esse mentiendum, ut interim vivat, aut in his rebus quas multum diligit non offendatur, quo possit ad æternam veritatem pervenire discendo : non intelligit primo nullum esse flagitium, quod non eadem conditione suscipere cogatur, sicut jam superius demonstratum est : deinde ipsius doctrinæ auctoritatem intercipi et penitus interire, si eis quos ad illam perducere conamur, mendacio nostro persuademus aliquando esse mentiendum. Cum enim doctrina salutaris, partim credendis, partim intelligendis rebus constet ; nec ad ea quæ intelligenda sunt perveniri possit, nisi prius credenda credantur : quomodo credendum est ei qui putat aliquando esse mentiendum, ne forte et tunc mentiatur cum præcipit ut credamus ? Unde enim sciri potest, utrum et tunc habeat aliquam causam, sicut ipse putat, officiosi mendacii, existimans falsa narratione hominem territum posse a libidine cohiberi, atque hoc modo etiam ad spiritualia se consulere mentiendo arbitretur ? Quo genere admisso atque approbato, omnis omnino fidei disciplina subvertitur : qua subversa, nec ad intelligentiam pervenitur, cui capiendæ ista parvulos nutrit : atque ita omnis doctrina veritatis aufertur, cedens licentiosissimæ falsitati, si mendacio vel officioso alicunde penetrandi aperitur locus. Aut enim temporalia commoda,

[1] Gen. XIX, 8.

vel propria vel aliena, veritati præponit, quicumque mentitur; quo quid fieri potest perversius? aut cum veritati adipiscendæ opitulante mendacio vult facere idoneum, intercludit aditum veritati; volens enim cum mentitur esse aptus, fit cum verum dicit incertus. Quamobrem aut non est credendum bonis, aut credendum est eis quos credimus debere aliquando mentiri, aut non est credendum bónos aliquando mentiri : horum trium primum perniciosum est, secundum stultum : restat ergo ut nunquam mentiantur boni.

XII. Sic ista quæstione ex utraque parte considerata atque tractata, non tamen facile ferenda sententia est : sed adhuc diligenter audiendi qui dicunt nullum esse tam malum factum, quod non in pejoris devitatione faciendum sit; pertinere autem ad facta hominum, non solum quidquid faciunt, sed quidquid etiam cum consensione patiuntur. Unde si extitit causa ut eligeret Christianus thurificare idolis, ne consentiret stupro quod persecutor ei nisi faceret minabatur; recte videntur quærere cur non etiam mentiretur, ut tantam illam turpitudinem devitaret. Ipsam enim consensionem, qua se stuprum pati mallet, quam thurificare idolis, non passionem dicunt esse, sed factum : quod ne faceret, elegit thurificare. Quanto igitur mendacium proclivius elegisset, si mendacio posset a sancto corpore tam immane flagitium removere?

XIII. In qua propositione ista sunt quæ merito quæri possunt : utrum talis consensio pro facto habenda sit; aut utrum consensio dicenda sit quæ non habet approbationem; aut utrum approbatio sit cum dicitur : Expedit hoc pati potius quam illud facere; et utrum recte ille fecerit thurificare quam stuprum pati; et utrum mentiendum esset potius, si ea conditio daretur, quam thurifi-

candum. Sed si talis consensio pro facto habenda est, homicidæ sunt etiam qui occidi maluerunt quam falsum testimonium dicere; et quod est homicidium gravius, in se ipsos. Cur enim hoc pacto non dicatur, quod ipsi se occiderint; quia elegerunt hoc in se fieri, ne facerent quod cogebantur? Aut si gravius putatur alium occidere quam se ipsum, quid si hæc conditio Martyri proponeretur, ut si nollet de Christo falsum testimonium dicere atque immolare dæmonibus, ante oculos ipsius alius non quilibet homo, sed pater ejus occideretur, rogans etiam filium ne id perseverantia sua fieri permitteret? Nonne manifestum est, illo in testimonii fidelissimi sententia permanente, solos homicidas futuros fuisse, qui patrem ejus occiderent, non illum etiam parricidam? Sicut ergo hujus tanti sceleris particeps iste non esset, cum elegisset patrem suum potius ab aliis interfici, etiam sacrilegum, cujus anima raperetur ad pœnas, quam fidem suam falso testimonio violare: sic talis ille consensus non eum faceret tanti flagitii participem, si male facere ipse nollet, quidquid alii propterea fecissent, quia ipse non faceret. Quid enim tales persecutores dicunt, nisi: Fac male, ne nos faciamus? Qui si vere, nobis facientibus, non fecissent, nec sic eis nostro scelere suffragari deberemus. Nunc vero quando jam faciunt, cum ista non dicunt; cur nobiscum potius, quam soli turpes atque nocentes sint? Non enim consensus ille dicendus est; quia non approbamus quod faciunt, semper optantes, et quantum in nobis est prohibentes ne faciant, factumque ipsorum non solum non committentes cum eis, sed etiam quanta possumus detestatione damnantes.

XIV. Quomodo, inquis, non cum eis facit, quando illi hoc non facerent, si ipse illud faceret? Hoc modo frangimus januam cum effractoribus, quia si non eam

clauderemus, illi non frangerent : et occidimus homines cum latronibus, si scire contingat hoc eos esse facturos; quia si nos prævenientes eos occideremus, illi non occiderent alios. Aut si fateatur nobis aliquis parricidium se facturum, nos cum eo facimus, si cum possumus eum prius quam faciat, non interficimus, quando aliter eum vel cohibere vel impedire non possumus. Totidem enim verbis dici potest : Fecisti cum eo, quia hoc ille non fecisset, si tu illud fecisses. Ego utrumque malum fieri nollem : sed id tantum cavere potui ne fieret, quod erat in mea potestate : alterum autem alienum, quod meo præcepto extinguere non potui, meo malefacto impedire non debui. Non ergo peccantem approbat, qui pro alio non peccat; et neutrum placet ei qui utrumque nollet admitti : sed illud quod ad se pertinet, etiam potestate non perpetrat; quod autem ad alterum, sola voluntate condemnat. Et ideo proponentibus illam conditionem atque dicentibus : Si non thurificaveris, hoc patieris; si respondisset : Ego neutrum eligo, utrumque detestor, ad nihil horum vobis consentio, inter hæc verba atque talia, quæ certe quoniam vera essent, nulla ejus consensio, nulla approbatio teneretur; quæcumque ab eis passus esset, illi deputaretur injuriarum acceptio, illis commissio peccatorum. Debuit-ne igitur, ait quispiam, stuprum perpeti potius quam thurificare? Si quæris quod debuerit, neutrum debuit. Si enim dixero aliquid horum debuisse; aliquid horum approbabo, cum improbem utrumque. Sed si quæritur quod horum potius debuit evitare, qui utrumque non potuit, sed alterutrum potuit; respondebo, suum peccatum potius quam alienum; et levius potius quod suum, quam gravius quod alienum. Ut enim salva diligentiore inquisitione interim concedam, gravius esse stuprum quam thurificationem : illa tamen

ipsius erat, illud alienum factum, quamvis id ipse perpetretur: cujus autem factum, ejus et peccatum. Quamvis enim gravius sit homicidium quam furtum: pejus est tamen facere furtum, quam pati homicidium. Itaque si cuiquam proponeretur, ut si furtum facere nollet, interficeretur, hoc est, committeretur in eum homicidium; quia utrumque evitare non posset, id evitaret potius quod suum peccatum esset, quam quod alienum. Nec ideo et illud ejus fieret, quia in eum committeretur, et quia id posset evitare, si suum vellet admittere.

XV. Totus itaque hujus quæstionis nodus ad hoc adducit, ut quæratur, utrum alienum nullum peccatum, quamvis in te commissum, tibi imputetur, si leviore tuo peccato id possis evitare, nec facis: an excepta est omnis immunditia corporalis. Nemo enim aliquem immundum fieri dicit, si occidatur, aut mittatur in carcerem, aut in vinculis habeatur, aut flagelletur, cæterisque tormentis et cruciatibus affligatur, aut proscribatur damnisque afficiatur gravissimis usque ad ultimam nuditatem, aut expolietur honoribus atque ingentes accipiat contumelias per quæcumque convicia: quidquid horum quisque injuste passus fuerit, nemo est tam demens qui eum immundum fieri dicat. At si fimo perfundatur, aut si tale aliquid ei per os infundatur vel inculcetur, patiaturve muliebria, omnium fere sensus abhorret, et conspurcatum atque immundum vocant. Ita igitur concludendum est, ut quæcumque aliena peccata, exceptis iis quæ immundum faciunt in quem committuntur, non evitet quisque peccatis suis, neque pro se, neque pro quoquam, sed ea sufferat potius fortiterque patiatur; et si nullis peccatis suis ea debet evitare, neque mendacio: illa vero quæ ita committuntur in hominem, ut eum faciant immundum, etiam peccatis nostris evitare debeamus; ac per hoc nec peccata

dicenda sint, quæ propterea fiunt ut illa immunditia devitetur. Quidquid enim ita fit, ut nisi fieret, juste reprehenderetur, non est peccatum. Ex quo conficitur, ut nec illa immunditia vocanda sit, quando evitandi eam nulla facultas est : habet enim etiam tunc quod recte agat qui ea patitur, ut patienter ferat quidquid non potest evitare. Nullus autem recte agens immundus fieri potest quolibet contagio corporali. Immundus est enim ante Deum omnis iniquus. Mundus ergo est omnis justus; etsi non ante homines tamen ante Deum, qui sine errore judicat. Proinde nec cum ea patitur, data evitandi potestate, contactu ipso immundus fit; sed peccato, quo ea cum posset noluit evitare. Nullum enim peccatum esset, quidquid propter illa evitanda factum esset. Propter hæc igitur evitanda quisquis mentitus fuerit, non peccat.

XVI. An aliqua etiam mendacia excipienda sunt, ut satius sit hanc pati, quam illa committere? Quod si ita est, non quidquid factum fuerit ut illa immunditia evitetur, non est peccatum : quandoquidem sunt quædam mendacia quæ gravius sit admittere, quam illa pati. Nam si aliquis ad stuprum quæratur, qui possit occultari mendacio, quis audet dicere, nec tunc esse mentiendum? At si tali mendacio possit latere, quod alterius famam lædat, ejus immunditiæ falso crimine ad quam patiendam ille quæritur : tanquam si dicatur quærenti nominato aliquo casto viro atque ab hujusmodi flagitiis alieno : Vade ad illum, et ipse tibi procurabit quo libentius utaris, novit enim tales et diligit; atque ita iste ab eo quem quærebat, posset averti : nescio utrum alterius fama mendacio violanda sit, ne alterius corpus aliena libidine violetur. Et omnino nunquam pro aliquo mentiendum est, eo mendacio quod alterum lædat : etsi levius læditur, quam ille nisi ita mentireris læderetur. Quia nec

panis alienus invito, quamvis valentiori, auferendus est, ut alatur infirmior; nec innocens invitus virgis cædendus est, ne alius occidatur. Plane si velint fiat; quia nec læduntur, cum ita volunt : sed utrum etiam volentis fama falso stupri crimine lædenda sit, ut ab alterius corpore stuprum avertatur, magna quæstio est. Et nescio utrum facile reperiatur, quomodo justum sit volentis famam falso stupri crimine maculari, quam ipso stupro corpus inviti.

XVII. Sed tamen si talis optio proponeretur ei qui thurificare idolis, quam muliebria perpeti maluit, ut si illud vellet evitare, famam Christi aliquo mendacio violaret, insanissimus esset, si faceret. Plus etiam dico, quia insanus esset, si alienæ libidinis evitandæ causa, ne id in eo fieret quod nulla sua libidine pateretur, Christi Evangelium falsis Christi laudibus infalsaret; magis evitans alienam corruptionem in corpore suo, quam in doctrina sanctificationis animarum atque corporum corruptionem suam. Quamobrem a doctrina religionis, atque ab eis omnino enuntiationibus, quæ propter doctrinam religionis enuntiantur, cum illa docetur et discitur, omnia penitus mendacia removenda sunt. Nec ulla omnino causa inveniri posse credatur, cur in rebus talibus mentiendum sit : quando nec ideo in ea doctrina mentiendum est, ut ad eam ipsam quisque facilius perducatur. Fracta enim vel leviter diminuta auctoritate veritatis omnia dubia remanebunt : quæ nisi vera credantur, teneri certa non possunt. Licet igitur vel dissertori ac disputatori atque prædicatori rerum æternarum, vel narratori vel pronuntiatori rerum temporalium ad ædificandam religionem atque pietatem pertinentium, occultare in tempore quidquid occultandum videtur : mentiri autem nunquam licet; ergo nec occultare mentiendo.

XVIII. Hoc primitus et firmissime constituto, de cæteris mendaciis securius quæritur. Sed consequenter etiam videndum est removenda esse etiam omnia mendacia quæ aliquem lædunt injuste: quia nulli est injuria vel levior inferenda, ut ab alio gravior repellatur. Nec illa sunt admittenda mendacia quæ quamvis non obsint alteri, nulli tamen prosunt et obsunt eis ipsis qui gratis mentiuntur. Ipsi enim proprie mendaces dicendi sunt. Interest enim inter mentientem atque mendacem. Nam mentiens est etiam qui mentitur invitus: mendax vero amat mentiri, atque habitat animo in delectatione mentiendi. Juxta ponendi sunt et qui de mendacio volunt placere hominibus, non ut alicui faciant injuriam vel inferant contumeliam. jam enim supra hoc genus removimus; sed ut suaves sint in sermonibus suis. Isti ab illo genere in quo mendaces posuimus, hoc differunt, quod illos mentiri delectat, gaudentes de ipsa fallacia; istis autem placere libet de suaviloquio, qui tamen veris malent placere; sed quando non facile inveniunt vera quæ grata sint audientibus, mentiri eligunt potius, quam tacere. Difficile est tamen ut isti totam narrationem falsam aliquando suscipiant; sed plerumque veris falsa contexunt, ubi suavitas eos deserit. Hæc autem duo genera mendaciorum non obsunt credentibus, quia nihil de doctrina religionis veritatisque falluntur, aut de ullo commodo vel utilitate sua. Sufficit enim eis ut judicent fieri potuisse quod dicitur, et fidem habeant homini quem non debent temere existimare mentientem. Quid enim obest, si credat patrem aut avum alicujus virum bonum fuisse, etiamsi non fuit; aut usque ad Persas militando pervenisse, etiamsi a Roma nunquam recessit? Ipsis autem mentientibus valde obsunt: illis quidem, quia sic deserunt veritatem, ut fallacia lætentur; istis, quia se malunt placere, quam verum.

XIX. Istis generibus sine ulla dubitatione damnatis, sequitur genus mendacii tanquam gradatim ad meliora surgentibus, quod benevolis et bonis vulgo tribui solet, cum ille qui mentitur, non solum alteri non obest, sed etiam prodest alicui. De isto genere est tota contentio, utrum-ne sibi obsit, qui sic prodest alteri, ut faciat contra veritatem. Aut si veritas illa sola dicenda est, quæ ipsas mentes intimo atque incommutabili lumine illustrat; facit certe contra aliquod verum, quia etsi falluntur corporis sensus, contra verumtamen facit, qui dicit aliquid ita esse, vel non ita, quod ei nec mens, nec sensus, nec opiniatio sua, fidesve renuntiat. Utrum ergo non sibi obsit, qui hoc modo alteri prodest; an illa compensatione non obsit sibi, qua prodest alteri, magna quæstio est. Si ita est, consequenter etiam sibi prodesse debet per mendacium quod nulli obest. Sed ea connexa sunt, et istis concessis necessario trahuntur quæ multum conturbant. Si enim quæratur, quid obsit homini copiis superfluis redundanti, si de innumeris millibus frumentorum amittat unum modium, qui tamen modius possit ad necessarium victum prodesse furanti, consequens erit ut et furtum sine reprehensione fieri possit, et falsum testimonium sine peccato dici. Quo quid dici potest perversius? An vero si alius furatus esset illum modium, et tu videres, interrogatusque esses, mentireris honeste pro paupere, et si id pro tua paupertate facias, culpaberis? quasi amplius alium quam te diligere debeas. Utrumque ergo turpe atque vitandum est.

XX. Sed fortassis exceptionem addendam quis putet, ut sint quædam honesta mendacia, quæ non solum nulli obsunt, sed etiam nonnulli prosunt, exceptis his quibus crimina occultantur et defenduntur: ut ideo sit illud turpe mendacium, quod quamvis nulli obsit, et prosit

pauperi, furtum tamen occultat; si autem ita nulli obesset et prodesset alicui, ut etiam nullum peccatum occultaret atque defenderet, turpe non esset. Velut si quispiam pecuniam suam te vidente absconderet, ne per furtum aut vim amitteret, atque inde interrogatus mentireris; neque obesses cuiquam, et ei prodesses cui opus erat illud occultum, et nullum peccatum mentiendo texisses. Non enim quisquam peccat abscondendo rem suam, quam timet amittere. Sed si propterea non peccamus mentiendo, quia nullius peccatum tegentes, et nulli obsumus, et alicui prosumus, quid agimus de ipso peccato mendacii? Ubi enim positum est: « Ne furtum » feceris: » ibi positum est, « Ne falsum testimonium » dixeris [1]. » Cum ergo singula prohibeantur, cur falsum testimonium tunc est culpabile, si furtum tegat, vel aliquod aliud peccatum; si autem nulla defensione peccati per se ipsum fiat, non est culpabile, cum ipsum furtum per se culpabile sit, et cætera peccata? An occultare peccatum non licet, facere licet?

XXI. Quod si absurdum est, quid dicemus? An falsum testimonium non est, nisi cum quisque ita mentitur, ut aut crimen confingat in aliquem, aut alicujus crimen occultet, aut quoquo modo quemquam in judicio premat? Videtur enim testis judici necessarius ad causæ cognitionem. Sed si hactenus testem Scriptura nominaret, non diceret Apostolus: « Invenimur et falsi testes Dei, si » testimonium diximus adversus Deum, quia excitaverit » Christum, quem non excitavit [2]. » Ita enim ostendit falsum testimonium esse mendacium, etiamsi in cujusquam falsa laude dicatur. An forte tunc dicit falsum testimonium qui mentitur, cum aut peccatum alicujus vel fingit vel tegit, aut alicui obest quoquo modo? Si enim

[1] Exod. xx, 16. — [2] I Cor. xv, 15.

mendacium quod adversus vitam cujusquam temporalem dicitur, detestabile est; quanto magis quod adversus vitam æternam? Sicuti est omne mendacium, si in doctrina religionis fiat. Et ideo falsum testimonium vocat Apostolus, si quis de Christo, etiam quod ad ejus laudem videtur pertinere, mentiatur. Si autem mendacium sit, quod neque cujusquam peccatum aut confingat aut tegat, nec a judice quæratur, et nulli obsit et prosit alicui; nec falsum testimonium esse, nec reprehensibile mendacium?

XXII. Quid ergo, si ad Christianum homicida confugiat, aut videat quo confugit; et de hac re interrogetur ab eo, qui ad supplicium quærit hominem hominis interfectorem, mentiendum est? Quomodo enim non tegit peccatum mentiendo, cum ille pro quo mentitur, peccatum sceleratum admiserit? An quia non de peccato ejus interrogatur, sed de loco ubi lateat? Ergo mentiri ad tegendum cujusquam peccatum, malum est; mentiri autem ad tegendum peccatorem, non est malum? Ita sane, ait quispiam. Non enim tunc peccat quisquam, cum evitat supplicium; sed cum facit aliquid dignum supplicio. Pertinet autem ad disciplinam christianam, ut neque de cujusquam correctione desperetur, neque cuiquam pœnitendi aditus intercludatur: Quid si ad judicem ductus de ipso loco ubi se ille occultet interrogeris, Dicturus es, aut non ibi est, ubi eum scis esse; aut non novi et non vidi, quod nosti et vidisti? Dicturus ergo es falsum testimonium, et occisurus animam tuam, ne occidatur homicida? An usque ad conspectum judicis mentieris, judice autem quærente jam verum dices, ne sis falsus testis? Ipse igitur hominem proditione occisurus es. Etiam proditorem quippe divina Scriptura detestatur. An forte proditor non est, qui judici interroganti verum indicat; esset autem proditor, si quemquam ad exitium ultro deferret?

Quid si de justo atque innocente ubi lateat sciens a judice interrogeris, qui tamen ad mortem a majore potestate jussus est rapi, ut ille qui interrogat executor sit legis, non conditor; an ideo non erit falsum testimonium quod pro innocente mentieris, quia nec ille judex, sed executor interrogat? Quid si ipse conditor legis interroget, aut quilibet judex iniquus ad supplicium quærens innocentem, quid facies, falsus testis, an proditor eris? An ille erit proditor, qui justo judici latentem homicidam ultro detulerit; et ille non erit, qui judici injusto ubi lateat innocens quem quærit occidere, interroganti indicaverit eum qui se fidei ejus commiserat? An inter crimen falsi testimonii et proditionis dubius incertusque remanebis? An tacendo, vel profitendo te non esse dicturum, certus utrumque vitabis? Cur ergo non hoc facias, prius quam ad judicem venias, ut caveas etiam mendacium? Evitato enim mendacio, omne testimonium falsum effugies; sive omne mendacium sit falsum testimonium, sive non omne: evitato autem falso testimonio quod tu esse intelligis, non effugies omne mendacium. Quanto ergo fortius, quanto excellentius dices: Nec prodam, nec mentiar?

XXIII. Fecit hoc episcopus quondam Thagastensis Ecclesiæ, Firmus nomine, firmior voluntate. Nam cum ab eo quæreretur homo jussu Imperatoris per apparitores ab eo missos, quem ad se confugientem diligentia quanta poterat occultabat; respondit quærentibus nec mentiri se posse, nec hominem prodere, passusque tam multa tormenta corporis (nondum enim erant Imperatores Christiani) permansit in sententia. Deinde ad Imperatorem ductus, usque adeo mirabilis apparuit, ut ipsi homini quem servabat, indulgentiam sine ulla difficultate impetraret. Quid hoc fieri potest fortius atque constantius? Sed ait quisquam timidior: Paratus esse possum ad

quælibet ferenda tormenta, vel etiam mortem obeundam, ne peccem: cum autem peccatum non sit, ita mentiri, ut neque cuiquam obsis, neque falsum testimonium dicas et prosis alicui: stultum est et grave peccatum, voluntaria frustra sustinere tormenta, et fortassis utilem salutem ac vitam incassum sævientibus projicere. A quo quæro, cur timeat quod scriptum est: « Falsum testimonium non dices [1]; » et non timeat quod Deo dictum est: « Perdes omnes qui loquuntur mendacium [2]? » Non, inquit, scriptum est: « Omne mendacium: » sed ita intelligo, ac si sit scriptum: « Perdes omnes qui loquuntur falsum testimonium. » At nec ibi dictum est: « Omne falsum testimonium. » Sed ibi positum est, inquit, ubi cætera quæ omni modo mala sunt. Numquid et illud quod ibi est: « Non occides [3]? » Quod si omni modo malum est, quomodo ab hoc crimine excusabuntur justi, qui post legem datam multos occiderunt? Sed respondetur, quod non ipse occidat, qui justi alicujus præcepti minister est. Horum ergo timorem sic accipio, ut tamen illum laudabilem virum, qui nec mentiri voluit, nec hominem prodere, et melius arbitrer intellexisse quod scriptum est, et intellectum fortiter implevisse.

XXIV. Sed venitur aliquando ad hujusmodi articulum, ut non interrogemur ubi sit ille qui quæritur, neque cogamur ut eum prodamus, si sic occultatus est, ut inveniri facile nisi proditus nequeat: sed quæritur a nobis utrum illo loco sit, annon sit. Ubi si eum esse scimus, tacendo eum prodimus; vel etiam dicendo nequaquam nos esse dicturos, utrum ibi sit, annon sit: ex hoc enim colligit ille qui quærit, ibi eum esse, ubi si non esset, nihil aliud ab eo qui mentiri nollet, nec hominem prodere, nisi eum non ibi esse responderetur. Ita per

[1] Exod. xx, 16. — [2] Psal. v, 7. — [3] Exod. xx, 13.

nostram vel taciturnitatem vel talia verba homo proditur, ut intret qui quærit, si potestatem habet, et inveniat eum : qui tamen ab ejus inventione mendacio nostro posset averti. Quapropter si nescis ubi sit, nulla est causa occultandæ veritatis, sed te nescire fatendum est. Si autem scis ubi sit, sive ibi sit ubi quæritur, sive alibi ; non est dicendum, cum quæsitum fuerit, utrum ibi sit, annon sit, Non dico quod quæris : sed dicendum, Scio ubi sit, sed nunquam monstrabo. nam si de uno loco non respondeas, et te non esse proditurum fatearis, tale est ac si eumdem locum digito ostendas : movetur enim certa suspicio. Si autem primo fatearis te scire ubi sit, sed non dicere, potest fortasse ab illo loco inquisitor averti, et tibi jam incumbere, ut ubi est a te prodatur. Pro qua fide atque humanitate quidquid fortiter tuleris, non solum non culpabile, sed etiam laudabile judicatur : exceptis duntaxat his, quæ si passus fuerit homo, non fortiter, sed impudice ac turpiter pati dicitur. Hoc est enim ultimum mendacium, de quo diligentius tractandum est.

XXV. Nam primum est ad evitandum capitale mendacium longeque fugiendum, quod fit in doctrina religionis : ad quod mendacium nulla conditione quisquam debet adduci. Secundum autem, ut aliquem lædat injuste : quod tale est, ut et nulli prosit, et obsit alicui. Tertium, quod ita prodest alteri, ut obsit alteri, quamvis non ad immunditiam obsit corporalem. Quartum, quod fit sola mentiendi fallendique libidine, quod merum mendacium est. Quintum, quod fit placendi cupiditate de suaviloquio. His omnibus penitus evitatis atque rejectis, sequitur sextum genus, quod et nulli obest, et prodest alicui : velut si quispiam pecuniam alicujus injuste tollendam, sciens ubi sit, nescire se mentiatur quocumque

interrogante. Septimum, quod et nulli obest, et prodest alicui: excepto si judex interrogat: velut si nolens hominem ad mortem quæsitum prodere, mentiatur; non solum justum atque innocentem, sed et reum; quia christianæ disciplinæ sit, ut neque de cujusquam correctione desperetur, neque cuiquam pœnitendi aditus intercludatur. De quibus duobus generibus, quæ solent habere magnam controversiam, satis tractavimus, et quid nobis placeret ostendimus: ut suscipiendis incommoditatibus, quæ honeste ac fortiter tolerantur, hæc quoque genera devitentur a fortibus et fidelibus et veracibus viris ac fœminis. Octavum est genus mendacii, quod et nulli obest, et ad hoc prodest, ut ab immunditia corporali aliquem tueatur, duntaxat ea quam superius commemoravimus. Nam etiam non lotis manibus manducare, immunditiam putabant Judæi[1]. Aut si et hanc quisquam immunditiam vocat, non tamen talem, pro qua evitanda mentiendum sit. Si autem mendacium tale est, quod alicui faciat injuriam, etiamsi ab hac immunditia, quam omnes homines abhorrent ac detestantur, muniat hominem; utrum et hoc genere mentiendum sit, si talis fiat injuria per mendacium, quæ non sit in eo genere immunditiæ, de quo nunc agimus, alia quæstio est: non enim jam de mendacio quæritur, sed quæritur utrum alicui facienda sit injuria etiam non per mendacium, ut illa ab altero immunditia depellatur. Quod nullo modo putaverim: quanquam proponantur levissimæ injuriæ, veluti est illa quam de uno modio amisso supra commemoravi: et multum perturbent, utrum non debeamus facere cuiquam vel talem injuriam, si ea potest alius, ne stuprum patiatur, defendi aut muniri. Sed, ut dixi, alia quæstio est: nunc illud quod instituimus, peragamus:

[1] Matth. XV, 20.

utrum mentiendum sit, si etiam inevitabilis conditio proponatur, ut aut hoc faciamus, aut stuprum patiamur, vel aliquam execrabilem inquinationem; etiamsi mentiendo nulli faciamus injuriam.

XXVI. De qua re patebit aliquis considerationi locus, si prius divinas auctoritates, quæ mendacium prohibent, diligenter discutiamus: si enim ipsæ nullum dant locum, frustra quærimus qua exeamus; tenendum est enim omni modo præceptum Dei, et voluntas Dei in iis quæ tenendo præceptum ejus passi fuerimus, æquo animo sequenda: si autem relaxatur aliquis exitus, non est in tali causa recusandum mendacium. Propterea divinæ Scripturæ non solum præcepta Dei continent, sed etiam vitam moresque justorum; ut si forte occultum est, quemadmodum accipiendum sit quod præcipitur, in factis justorum intelligatur. Exceptis itaque his factis, quæ potest quisque ad allegoricam significationem referre, quamvis gesta esse nemo ambigat, sicuti sunt fere omnia in libris Veteris Testamenti: Quis enim ibi aliquid audeat affirmare non pertinere ad figuratam prænuntiationem? Quippe cum Apostolus etiam filios Abrahæ[1], quos utique naturali ordine propagandi populi editos esse atque vixisse facillime dicitur (non enim monstra et prodigia nata sunt, ut ad significationem aliquam ducant animum), duo tamen Testamenta significare asserat, et beneficium illud mirabile, quod Deus populo Israël præstitit ad eruendos eos de servitute, qua in Ægypto premebantur, pœnamque vindictæ, cum in itinere peccassent, in figura contigisse dicat: quæ facta invenies, quibus istam regulam deroges, et affirmare præsumas ad figuram aliquam non esse redigenda? His ergo exceptis, ea quæ in Novo Testamento a sanctis facta sunt, ubi mo-

[1] Galat IV, 21.

rum imitandorum evidentissima commendatio est, valeant ad exempla intelligendarum Scripturarum, quæ in præceptis digesta sunt.

XXVII. Velut cum legimus in Evangelio : « Accepisti » alapam, para alteram maxillam[1]. » Exemplum autem patientiæ nullum quam ipsius Domini potentius et excellentius invenimus : at ipse cum alapa percussus esset, non ait : Ecce altera maxilla : sed ait : « Si male dixi, » exprobra de malo : si autem bene, quid me cædis[2]? » Ubi ostendit illam præparationem alterius maxillæ in corde faciendam. Quod etiam apostolus Paulus utique noverat : nam et ipse cum esset alapa percussus ante Pontificem, non ait : Percute maxillam alteram ; sed, « Percutiet te Dominus, inquit, paries dealbate : et tu » sedes judicare me secundum legem, et contra legem » jubes me percuti[3]? » altissime intuens sacerdotium Judæorum jam tale factum fuisse, ut nomine forinsecus niteret, intrinsecus autem luteis concupiscentiis sorderet : quod transiturum esse vindicta Domini videbat in spiritu, cum illud diceret : sed tamen cor paratum habebat, non solum ad alias alapas accipiendas, sed etiam quælibet tormenta pro veritate patienda, cum eorum dilectione a quibus illa pateretur.

XXVIII. Scriptum est etiam : « Ego autem dico vobis, non jurare omnino[4]. » Juravit autem ipse Apostolus in Epistolis suis[5]. Et sic ostendit quomodo accipiendum esset quod dictum est : « Dico vobis, non jurare » omnino : » ne scilicet jurando ad facilitatem jurandi veniatur, ex facilitate ad consuetudinem, atque ita ex consuetudine in perjurium decidatur. Et ideo non invenitur jurasse, nisi scribens, ubi consideratio cautior non

[1] Matth. v, 39. — [2] Joan. xviii, 23. — [3] Act. xxiii, 3. — [4] Matth. v, 34. — [5] Rom. ix, 1. Philip. i, 8. Galat. i, 20.

habet linguam præcipitem. Et hoc utique a malo, sicut dictum est : « Quod autem amplius est, a malo est[1] : » non tamen suo, sed eorum infirmitatis, quibus etiam sic fidem facere conabatur. Nam quod loquens jurasset, dum non scriberet, nescio utrum aliqua de illo Scriptura narraverit. Et tamen Dominus ait : « Omnino non » jurare : » non enim concessit ut id liceret scribentibus. Sed quia præcepti violati reum Paulum, præsertim in Epistolis conscriptis atque editis ad spiritalem vitam salutemque populorum nefas est dicere, intelligendum est illud quod positum est, « Omnino, » ad hoc positum, ut quantum in te est, non affectes, non ames, non quasi pro bono cum aliqua delectatione appetas jusjurandum.

XXIX. Sicut illud, « Nolite cogitare de crastino[2]. » Et, « Nolite itaque cogitare quid manducetis, et quid » bibatis, et quid induamini[3]. » Cum autem videmus et ipsum Dominum habuisse loculos, quo ea quæ dabantur, mittebantur, ut servari possent ad usus pro tempore necessarios; et ipsos Apostolos procurasse multa fratrum indigentiæ, non solum in crastinum, sed etiam in prolixius tempus impendentis famis, sicut in Actibus Apostolorum legimus[4] : satis elucet illa præcepta sic intelligenda, ut nihil operis nostri temporalium adipiscendorum amore vel timore egestatis tanquam ex necessitate faciamus.

XXX. Item dictum est Apostolis, ut nihil secum portantes in via, ex Evangelio viverent[5]. Et quodam loco etiam ipse Dominus significavit cur hoc dixerit, cum addidit : « Dignus est enim operarius mercede sua[6] : » ubi satis ostendit permissum hoc esse, non jussum ; ne forte qui hoc faceret ; ut in opere prædicationis verbi aliquid ab eis, quibus prædicaret, in usus vitæ hujus sumeret,

[1] Matth. v, 37. — [2] Id. vi, 25. — [3] Joan. xii, 6. — [4] Act. xi, 28. — [5] Luc. x, 4. — [6] Matth. x, 10.

illicitum aliquid se facere arbitraretur. Posse tamen laudabilius non fieri, in apostolo Paulo satis demonstratum est, qui cum diceret : « Communicet autem is, qui catechi» zatur verbo, ei, qui se catechizat, in omnibus bonis[1] ; » et multis locis id salubriter fieri ab eis quibus verbum prædicaret, ostenderet : « Sed tamen ego, inquit, non » sum usus hac potestate[2]. » Potestatem ergo dedit Dominus, cum ista diceret, non imperio constrinxit. Ita pleraque in verbis intelligere non valentes, in factis sanctorum colligimus quemadmodum oporteat accipi, quod facile in aliam partem duceretur, nisi exemplo revocaretur.

XXXI. Sic ergo quod scriptum est : « Os autem quod » mentitur, occidit animam[3] : » de quo ore dixerit, quæritur. Plerumque enim Scriptura cum os dicit, conceptaculum ipsum cordis significat, ubi placet et decernitur quidquid etiam per vocem, cum verum loquimur, enuntiatur : ut corde mentiatur, cui placet mendacium; possit autem non corde mentiri, qui per vocem aliud quam est in animo ita profert, ut majoris mali evitandi causa malum se admittere noverit, cui tamen utrumque displicet. Et qui hoc asserunt, ita dicunt etiam illud intelligendum quod scriptum est : « Qui loquitur veritatem » in corde suo[4] : » quia semper in corde veritas loquenda est; non autem semper in ore corporis, si aliqua causa cavendi majoris mali aliud quam in animo est voce proferri exigat. Et esse quidem os cordis, ex hoc jam intelligi potest, quod ubi locutio est, ibi os non absurde intelligitur : nec recte diceretur : « Qui loquitur in corde » suo; » nisi et os in corde recte intelligeretur. Quanquam et eo ipso loco, ubi scriptum est : « Os autem quod » mentitur, occidit animam : » si circumstantia lectionis

[1] Galat. vi, 6. — [2] I Cor. ix, 12. — [3] Sap. i, 11. — [4] Psal. xiv, 3.

consideretur, non accipiatur fortasse aliud quam os cordis. Obscurum enim responsum ibi est, ubi homines latet, qui os cordis, nisi os corporis consonet, audire non possunt. Illud autem os dicit in eo loco Scriptura pervenire ad auditum Spiritus Domini, qui replevit orbem terrarum : ita ut etiam labia et vocem et linguam commemoret in eo loco; nec tamen omnia sinat intellectus nisi de corde accipi, quia Dominum dicit non latere quod dicitur : quod autem sono isto ad aures nostras pertinente dicitur, nec homines latet. Ita quippe scriptum est : « Humanus est enim Spiritus sapientiæ, et non » liberabit maledicum a labiis ejus : quoniam renum il- » lius testis est Deus, et cordis illius scrutator est verus, » et linguæ illius auditor. Quoniam Spiritus Domini re- » plevit orbem terrarum, et hoc quod continet omnia, » scientiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur ini- » qua, non potest latere, sed nec præteriet illum corri- » piens judicium. In cogitationibus enim impii interro- » gatio erit; sermonum autem illius auditio a Domino » veniet, ad correptionem iniquitatum illius. Quoniam » auris zeli audit omnia, et tumultus murmurationum » non abscondetur. Custodite ergo vos a murmuratione, » quæ nihil prodest, et a detractione linguæ parcite : » quoniam responsum obscurum in vacuum non ibit. Os » autem quod mentitur occidit animam[1]. » Videtur ergo his minari, qui obscurum putant et secretum esse quod corde agitant atque versant. Tam vero clarum ostendere voluit hoc esse auribus Dei, ut etiam tumultum eum appellaverit.

XXXII. Manifeste etiam in Evangelio invenimus os cordis; ut uno loco et corporis et cordis os Dominus commemorasse inveniatur, ubi ait : « Adhuc et vos sine

[1] Sap. 1, 6-12.

» intellectu estis? Non intelligitis, quia omne quod in os » intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur; quæ » autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coin- » quinant hominem? De corde enim exeunt cogitationes » malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa » testimonia, blasphemiæ : hæc sunt quæ coinquinant » hominem[1]. » Hic si unum os, quod est corporis, intellexeris, quomodo intellecturus es : « Quæ autem proce- » dunt de ore, de corde exeunt : » cum et sputus et vomitus de ore procedant? Nisi forte tunc quisque non coinquinatur, cum edit aliquid immundum : coinquinatur autem, cum id evomit. Quod si absurdissimum est, restat ut os cordis intelligamus a Domino expositum, cum ait : « Quæ procedunt de ore, de corde exeunt. » Nam et furtum cum possit, et sæpe ita fiat, in silentio corporalis vocis atque oris perpetrari, dementissimum est sic intelligere, ut tunc putemus quemquam peccato furti contaminari, cum id fatetur aut indicat; cum autem id tacite committit, incoinquinatum arbitrari. At vero si ad os cordis quod dictum est referamus, nihil omnino peccati tacite committi potest : non enim committitur, nisi ex ore illo interiore procedat.

XXXIII. Sicut autem quæritur de quo ore dixerit : « Os autem quod mentitur, occidit animam : » ita quæri potest, de quo mendacio. Videtur enim de illo proprie dicere, quo cuiquam detrahitur. Ait enim : « Abstinete » ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodest, et a de- » tractione linguæ parcite. » Fit autem ista detractio per malevolentiam, cum quisquam non solum ore ac voce corporis profert quod confingit in aliquem, sed etiam tacitus talem vult credi; quod est utique ore cordis de-

[1] Matth. xv, 16-18.

trahere : quod dicit obscurum et occultum Deo esse non posse.

XXXIV. Nam quod alio loco scriptum est : Noli velle » mentiri omne mendacium[1] : » non ad hoc volunt valere, ut nullo mendacio quisquam mentiatur. Itaque cum alius dixerit, ex isto Scripturæ testimonio usque adeo generaliter omne mendacium esse detestandum, ut etiamsi quis mentiri velit, etiamsi non mentiatur, jam voluntas ipsa damnanda sit; atque ad hoc interpretetur, quod non dictum est : Noli mentiri omne mendacium ; sed, » Noli velle mentiri omne mendacium ; » ut non solum mentiri, sed nec velle mentiri quisque audeat ullo mendacio. Dicit alius : Imo quod ait : « Noli velle mentiri » omne mendacium, » de ore cordis exterminandum atque alienandum esse mendacium voluit ; ut a quibusdam mendaciis ore corporis abstinendum sit, sicut illa sunt maxime, quæ pertinent ad doctrinam religionis ; a quibusdam vero non sit ore corporis abstinendum, si majoris mali evitandi causa exigit ; ore autem cordis ab omni mendacio penitus abstinere debeamus. Ubi oportet intelligi quod dictum est : « Noli velle : » voluntas quippe ipsa quasi os cordis accipitur, ut non pertineat ad os cordis, cum majus malum caventes mentimur inviti. Est et tertius intellectus, quo sic accipias : « Noli omne, » ut exceptis aliquibus mendaciis mentiri te sinat. Tanquam si diceret : Noli velle credere omni homini : non utique ut nulli crederetur moneret ; sed ut non omnibus, aliquibus autem crederetur. Et id quod sequitur : « Assiduitas enim ejus non proficiet ad » bonum, » ita sonat, quasi non a mendacio, sed ab assiduo mendacio, id est, a consuetudine atque amore mentiendi prohibere videatur. Quo profecto delabetur, quisquis vel omni mendacio putaverit abutendum : (ita enim

[1] Eccli. VII, 14. — [2] Ibid.

nec illud cavebit, quod fit in doctrina pietatis et religionis; quo sceleratius quid facile invenias, non inter omnia mendacia, sed inter omnia peccata?) vel alicui mendacio, quamvis facili, quamvis innoxio, nutum voluntatis accommodaverit; ut non invitus evadendi majoris mali causa, sed volens libensque mentiatur. Ita cum tria sint, quæ in hac sententia intelligi possint; aut omne mendacium non solum mentiri noli, sed nec velle mentiri; aut noli velle, sed vel invitus mentire, cum fugiendum est aliquid gravius; aut noli omne, ut exceptis aliquibus mendaciis cætera permittantur: unum hîc pro his quibus mentiri nunquam placet, duo pro illis qui aliquando putant esse mentiendum, inveniuntur. Sed tamen quod sequitur: « Assiduitas enim ejus non proficiet ad bonum, » nescio utrum possit primæ harum trium sententiæ suffragari: nisi forte ita ut perfectorum præceptum sit, omnino nunquam non solum mentiri, sed vel velle mentiri; assiduitas vero mentiendi nec proficientibus permittatur. Tanquam si cum præciperetur, nunquam prorsus non solum mentiendum, sed nec voluntatem habendam esse mentiendi, contradiceretur exemplis, quod aliqua sunt etiam magna auctoritate approbata mendacia: responderetur autem, illa quidem esse proficientium, quæ habent secundum hanc vitam qualecumque officium misericordiæ; sed usque adeo esse omne mendacium malum, et perfectis atque spiritalibus animis omni modo fugiendum, ut nec ipsis proficientibus assiduitas ejus permittenda sit. Dictum est enim[1], jam de obstetricibus Ægyptiis, quod de indole ad melius proficiendi mentientes approbatæ sunt: quia nonnullus gradus est ad diligendam veram ac sempiternam salutem, cum quisque miseri-

[1] Vide supra n. 7.

corditer etiam pro alicujus quamvis mortali salute mentitur.

XXXV. Item quod scriptum est : « Perdes omnes qui » loquuntur mendacium [2] : » alius dicit, nullum hîc exceptum esse mendacium, sed omne damnatum. Alius dicit : Ita vero, sed qui loquuntur ex corde mendacium, secundum superiorem disputationem ; nam veritatem loquitur in corde, qui odit mentiendi necessitatem, quam pœnam hujus vitæ mortalis intelligit. Alius dicit : Omnes quidem perdet Deus qui loquuntur mendacium, sed non omne mendacium : est enim aliquod mendacium quod tunc insinuabat Propheta, in quo nulli parcatur ; id est, si peccata sua quisque confiteri detrectans, defendat ea potius, et nolit agere pœnitentiam ; ut parum sit quia operatur iniquitatem, nisi etiam justus videri volens medicinæ confessionis non succumbat : ut et ipsa verborum distinctio non aliud intimare videatur : « Odisti omnes » qui operantur iniquitatem [2] ; » sed non perdes, si pœnitendo in confessione veritatem loquantur, ut faciendo istam veritatem veniant ad lucem ; sicut in Evangelio secundum Joannem dicitur : « Qui autem facit veritatem, » venit ad lucem [3]. Perdes autem omnes qui, non solum » operantur quod odisti, sed etiam loquuntur menda- » cium ; » falsam justitiam prætendendo, nec in pœnitentia confitendo peccata.

XXXVI. Nam de falso testimonio, quod in decem præceptis Legis positum est [4], nullo modo quidem contendi potest, dilectionem veritatis in corde servandam, et proferendum falsum ad eum apud quem dicitur testimonium. Cum enim Deo tantum dicitur, tunc tantum in corde veritas amplectenda est : cum autem homini dicitur, etiam ore corporis verum proferendum est ; quia homo non est

[1] Psal. v, 7. — [2] Ibid. — [3] Joan. III, 21. — [4] Exod. XX, 16.

cordis inspector. Sed plane de ipso testimonio non absurde quæritur, apud quem quisque testis sit. Non enim apud quoscumque loquimur, testes sumus; sed apud eos quibus expedit et debetur per nos cognoscere aut credere veritatem : sicuti est judex, ne in judicando erret; aut qui docetur doctrina religionis, ne erret in fide, aut ipsa doctoris auctoritate dubius fluctuet. Cum autem ille te interrogat; aut vult ex te aliquid nosse, qui eam rem quærit quæ non ad eum pertineat, aut quam ei nosse non expedit, non testem, sed proditorem requirit. Itaque si ei mentiaris, a falso fortasse testimonio alienus eris, sed a mendacio alienus profecto non eris. Salvo igitur eo, quod falsum testimonium dicere nunquam licet, quæritur utrum liceat aliquando mentiri. Aut si falsum testimonium est omne mendacium, videndum est utrum admittat compensationem, ut dicatur vitandi majoris peccati gratia: sicut illud quod scriptum est : « Honora patrem et matrem [1], » rapiente officio potiore contemnitur; unde ultimum sepulturæ honorem patri prohibetur exolvere, qui ab ipso Domino ad regnum Dei annuntiandum vocatur [2].

XXXVII. Item quod scriptum est : « Verbum excipiens » filius a perditione longe aberit : excipiens autem excipit » illud sibi, et nihil falsi de ore ipsius procedit [3], » dicit aliquis, non aliud hic accipiendum esse quod positum est : « Excipiens verbum filius, » nisi verbum Dei, quod est veritas. Ergo, « Excipiens veritatem filius a perditione » longe aberit, » refertur ad illud quod dictum est : « Perdes omnes qui loquuntur mendacium [4]. » Quod vero sequitur : « Excipiens autem excipit illud sibi, » quid aliud insinuat nisi quod Apostolus dicit : « Opus autem » suum probet unusquisque, et tunc in semetipso habebit

[1] Exod. xx, 12.— [2] Matth. viii, 22.— [3] Prov. xxix, 27. — [4] Psal. v, 7.

» gloriam, et non in altero[1]? » Qui enim excipit verbum, id est, veritatem, non sibi, sed ut hominibus placeat, non eam custodit, cum eis videt placeri posse mendacio. Qui autem excipit sibi, nihil falsum de ore ipsius procedit; quia etiam cum placet hominibus mendacium, non mentitur ille qui veritatem, non de qua illis, sed de qua Deo placeret, excepit sibi. Itaque non est cur hîc dicatur : Omnes quidem perdet qui loquuntur mendacium, sed non omne mendacium : quando universaliter omnia mendacia circumcisa sunt in eo quod dictum est : « Et » nihil falsi de ore ipsius procedit. » Sed dicit alius ita esse accipiendum, sicut accepit apostolus Paulus quod ait Dominus : « Ego autem dico vobis, non jurare om- » nino[2]. » Nam et hîc omnis juratio circumcisa est, sed ab ore cordis, ut nunquam voluntatis approbatione fieret, sed necessitate infirmitatis alterius, id est, a malo alterius, cui non aliter videtur persuaderi posse quod dicitur, nisi jurando fides fiat; aut ab illo malo nostro, quod hujus mortalitatis adhuc pellibus involuti, cor nostrum non valemus ostendere : quod utique si valeremus, juratione opus non esset. Quanquam etiam in hac tota sententia, si quod dictum est : « Excipiens verbum filius a per- » ditione longe aberit, » de ipsa dictum est Veritate per quam facta sunt omnia, quæ incommutabilis semper manet; quoniam doctrina religionis ad eam contemplandam perducere nititur, potest videri ad hoc esse dictum : « Et » nihil falsi de ore ipsius procedit, « ut nihil falsi quod ad doctrinam pertinet dicat. Quod mendacii genus nulla omnino compensatione subeundum, penitusque ac præcipue devitandum est. Aut si quod dictum est : « Nihil » falsi, » absurde accipitur, si non ad omne mendacium referatur : quod dictum est : « De ore ipsius, » secundum

[1] Galat. vi, 4. — [2] Matth. v, 34.

superiorem disputationem os cordis accipiendum esse contendit, qui aliquando putat esse mentiendum.

XXXVIII. Hæc certe omnis disputatio quamvis alternet, aliis asserentibus nunquam esse mentiendum, et ad hoc divina testimonia recitantibus, aliis contradicentibus, et inter ipsa verba divinorum testimoniorum mendacio locum quærentibus : nemo tamen potest dicere, hoc se aut in exemplo aut in verbo Scripturarum invenire, ut diligendum vel non odio habendum ullum mendacium videatur; sed interdum mentiendo faciendum esse quod oderis, ut quod amplius detestandum est devitetur. Sed in hoc errant homines, quod subdunt pretiosa vilioribus. Cum enim concesseris admittendum esse aliquod malum, ne aliud gravius admittatur; non ex regula veritatis, sed ex sua quisque cupiditate atque consuetudine metitur malum ; et id putat gravius, quod ipse amplius exhorrescit, non quod amplius revera fugiendum est. Hoc totum ab amoris perversitate gignitur vitium. Cum enim duæ sint vitæ nostræ; una sempiterna, quæ divinitus promittitur; altera temporalis, in qua nunc sumus : cum quisque istam temporalem amplius diligere cœperit, quam illam sempiternam, propter hanc quam diligit, putat esse omnia facienda; nec ulla æstimat graviora peccata, quam quæ huic vitæ faciunt injuriam, et vel ei commoditatis aliquid inique et illicite auferunt, aut eam penitus illata morte adimunt. Itaque fures et raptores et contumeliosos et tortores atque interfectores magis oderunt, quam lascivos, ebriosos, luxuriosos, si nulli molesti sint. Non enim intelligunt, aut omnino curant, quod isti Deo faciant injuriam; non quidem in illius aliquod incommodum, sed in suam magnam perniciem : cum dona ejus in se corrumpunt, etiam temporalia, atque ipsis corruptionibus aversantur æterna; maxime si jam templum Dei esse cœ-

perunt : quod Christianis omnibus Apostolus ita dicit : « Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat » in vobis? Quisquis templum Dei corruperit, corrum- » pet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod » estis vos[1]. »

XXXIX. Et omnia quidem ista peccata, sive quibus injuria fit hominibus in ipsis vitæ hujus commodis, sive quibus se ipsi homines corrumpunt, et nulli invito nocent; omnia ergo ista peccata, etiamsi huic temporali vitæ ad aliquam delectationem vel utilitatem videntur consulere : (nam nullus aliquid horum alio proposito ac fine committit) : tamen ad illam vitam, quæ sempiterna est, implicatos omnibus modis impediunt. Horum autem alia sunt quæ solos facientes impediunt, alia quæ eos etiam in quibus fiunt. Nam illa quæ utilitatis ad hanc vitam pertinentis gratia servantur, cum auferuntur ab injuriosis; illi soli peccant, et a vita æterna impediuntur, qui eam faciunt, non ii quibus faciunt. Itaque etiamsi ea sibi auferri quisque consentiat, vel ne faciat aliquid mali, vel ne in his ipsis majus aliquid incommodi patiatur, non solum non peccat, sed illud fortiter et laudabiliter, hoc utiliter et inculpabiliter facit. Quæ autem sanctitatis religionisque causa servantur, cum hæc violare injuriosi voluerint; etiam peccatis minoribus, non tamen injuriis aliorum, si conditio proponitur et facultas datur, redimenda sunt. Et tunc jam illa desinunt esse peccata, quæ propter graviora vitanda suscipiuntur. Sicut enim in rebus utilibus, velut in pecuniario aliove commodo corporali, non vocatur damnum, quod propter majus lucrum amittitur : sic et in rebus sanctis non vocatur peccatum, quod ne gravius admittatur, admittitur. Aut si et illud damnum dicitur, quod aliquis perdit ne amplius

[1] I Cor. III, 16, 17.

perdat : vocetur et hoc peccatum, dum tamen suscipiendum esse, ut amplius evitetur, ita nemo dubitet, sicut nemo dubitat cavendi majoris damni causa patiendum esse quod minus est.

XL. Ista sunt autem quæ sanctitatis causa servanda sunt, pudicitia corporis, et castitas animæ, et veritas doctrinæ. Pudicitiam corporis, non consentiente ac permittente anima, nemo violat. Quidquid enim nobis invitis nullamque tribuentibus potestatem majore vi contingit in nostro corpore, nulla impudicitia est. Sed permittendi potest esse aliqua ratio, consentiendi autem nulla. Tunc enim consentimus, cum approbamus et volumus : permittimus autem etiam non volentes, evitandæ alicujus majoris turpitudinis gratia. Consensio sane ad impudicitiam corporalem, etiam castitatem animi violat. Animi quippe castitas est in bona voluntate et sincera dilectione, quæ non corrumpitur, nisi cum amamus atque appetimus quod amandum atque appetendum non esse Veritas docet. Custodienda est ergo sinceritas dilectionis Dei et proximi ; in hac enim castitas animi sanctificatur : et agendum quibus possumus viribus, et pia supplicatione, ut cum violanda appetitur pudicitia corporis nostri, nec ipse animæ sensus extremus, qui carni implicatus est, aliqua delectatione tangatur : si autem hoc non potest, vel mentis in non consentiendo castitas conservetur. Custodienda est autem in animi castitate, quod ad dilectionem proximi pertinet, innocentia et benevolentia : quod autem ad Dei, pietas. Innocentia est, qua nulli nocemus : benevolentia, qua etiam prosumus cui possumus : pietas, qua colimus Deum. Veritas autem doctrinæ, religionis, atque pietatis nonnisi mendacio violatur ; cum ipsa summa atque intima veritas, cujus est ista doctrina, nullo modo possit violari, ad quam pervenire, atque in illa omni modo manere,

eique penitus inhærere non licebit, nisi cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem[1]. Sed quia omnis in hac vita pietas, exercitatio est, qua in illam tenditur, cui exercitationi ducatum præbet ista doctrina, quæ humanis verbis et corporeorum sacramentorum signaculis ipsam insinuat atque intimat veritatem : propterea et hæc quæ per mendacium corrumpi potest, maxime incorrupta servanda est; ut si quid in illa castitate animi fuerit violatum, habeat unde reparetur. Corrupta enim auctoritate doctrinæ nullus aut cursus aut recursus esse ad castitatem animi potest.

XLI. Conficitur ergo ex his omnibus hæc sententia, ut mendacium quod non violat doctrinam pietatis, neque ipsam pietatem, neque innocentiam, neque benevolentiam, pro pudicitia corporis admittendum sit. Et tamen si quisquam proponeret sibi sic amandam veritatem, non tantum quæ in contemplando est, sed etiam in vero enuntiando quod in suo quoque rerum genere verum est; et non aliter proferendam ore corporis sententiam, quam in animo concepta atque conspecta est; ut fidei veridicam pulchritudinem non solum auro et argento et gemmis et amœnis prædiis, sed et ipsi universæ temporali vitæ omnique corporis bono præponeret, nescio utrum sapienter a quoquam errare diceretur. Et si hoc suis omnibus talibus rebus recte anteferret, plurisque penderet; recte etiam temporalibus rebus aliorum hominum, quos innocentia benevolentiaque sua servare atque adjuvare deberet. Amaret enim perfectam fidem, non solum bene credendi ea quæ sibi excellenti et fide digna auctoritate dicerentur, sed etiam fideliter enuntiandi quæ ipse dicenda judicaret, ac diceret. Fides enim appellata est in

[1] I Cor, xv, 53.

latina lingua ex eo quia fit quod dicitur : quam manifestum est non exhibere mentientem. Quæ etsi minus violatur, cum ita quisque mentitur, ut ei nullo incommodo nullaque pernicie credatur, addita etiam intentione vel salutis tuendæ, vel pudicitiæ corporalis : violatur tamen, et res violatur in animi castitate atque sanctitate servanda. Unde cogimur, non opinione hominum quæ plerumque in errore est, sed ipsa quæ omnibus supereminet atque una invictissima est veritate, etiam pudicitiæ corporis perfectam fidem anteponere. Est enim animi castitas, amor ordinatus non subdens majora minoribus. Minus est autem quidquid in corpore, quam quidquid in animo violari potest, Certe enim cum pro pudicitia corporali quisque mentitur, videt quidem corrumpendo corpori suo, non suam, sed alienam imminere libidinem ; cavet tamen ne saltem permittendo sit particeps. Permissio vero illa ubi nisi in animo est? Etiam corporalis ergo pudicitia corrumpi nisi in animo non potest : quo non consentiente, neque permittente, nullo modo recte dicitur violari pudicitia corporalis, quidquid in corpore fuerit aliena libidine perpetratum. Unde colligitur, multo magis animi castitatem servandam esse in animo, in quo tutela est pudicitiæ corporalis. Quamobrem quod in nobis est, utrumque sanctis moribus et conversatione muniendum est atque sepiendum, ne aliunde violetur. Cum autem utrumque non potest, quid pro quo sit contemnendum quis non videat? cum videat quid cui sit præponendum, animus corpori, an corpus animo; animi castitas pudicitiæ corporis, an pudicitia corporis castitati animi ; et quid magis in peccatis cavendum, permissio facti alieni, an commissio facti tui.

XLII. Elucet itaque discussis omnibus, nihil aliud illa testimonia Scripturarum monere, nisi nunquam esse

omnino mentiendum : quandoquidem nec ulla exempla mendaciorum imitatione digna in moribus factisque sanctorum inveniantur; quod ad eas attinet Scripturas, quæ ad nullam figuratam significationem referuntur, sicuti sunt res gestæ in Actibus Apostolorum. Nam Domini omnia in Evangelio, quæ imperitioribus mendacia videntur, figuratæ significationes sunt. Et quod ait Apostolus : « Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifa- » cerem[1] : » non eum mentiendo, sed compatiendo fecisse recte intelligitur, ut tanta charitate cum eis liberandis ageret, ac si ipse in eo malo esset, a quo illos sanare cupiebat. Non est igitur mentiendum in doctrina pietatis : magnum enim scelus est, et primum genus detestabilis mendacii. Non est mentiendum secundo genere; quia nulli facienda est injuria. Non est mentiendum tertio genere, quia nulli cum alterius injuria consulendum est. Non est mentiendum quarto genere, propter mendacii libidinem, quæ per se ipsam vitiosa est. Non est mentiendum quinto genere; quia nec ipsa veritas fine placendi hominibus enuntianda est : quanto minus mendacium, quod per se ipsum, quia mendacium est, utique turpe est. Non est mentiendum sexto genere : neque enim recte etiam testimonii veritas pro cujusquam temporali commodo ac salute corrumpitur. Ad sempiternam vero salutem nullus ducendus est opitulante mendacio. Non enim malis convertentium moribus ad bonos mores convertendus est : quia si erga illum faciendum est, debet etiam ipse conversus facere erga alios : atque ita non ad bonos, sed ad malos mores convertitur, cum hoc ei præbetur imitandum converso, quod ei præstitum est convertendo. Neque septimo genere mentiendum est : non enim cujusquam commoditas aut salus temporalis perficiendæ fidei præ-

[1] I Cor. IX, 22.

ferenda est. Nec si quisquam in recte factis nostris tam male movetur, ut fiat etiam animo deterior longeque a pietate remotior, propterea recte facta deserenda sunt : cum id nobis præcipue tenendum sit, quo vocare atque invitare debemus, quos sicut nosmetipsos diligimus : fortissimoque animo bibenda est apostolica illa sententia : « Aliis quidem sumus odor vitæ in vitam, aliis odor » mortis in mortem ; et ad hæc quis idoneus[1] ? » Nec octavo genere mentiendum est ; quia et in bonis castitas animi, pudicitia corporis ; et in malis id quod ipsi facimus, eo quod fieri sinimus majus est. In his autem octo generibus tanto quisque minus peccat cum mentitur, quanto emergit ad octavum ; tanto amplius, quanto devergit ad primum. Quisquis autem esse aliquod genus mendacii quod peccatum non sit putaverit, decipiet se ipsum turpiter, cum honestum se deceptorem arbitratur aliorum.

XLIII. Tanta porro cæcitas hominum animos occupavit, ut eis parum sit, si dicamus quædam mendacia non esse peccata, nisi etiam in quibusdam peccatum dicant esse, si mendacium recusemus : eoque perducti sunt defendendo mendacium, ut etiam primo illo genere, quod est omnium sceleratissimum, dicant usum fuisse apostolum Paulum. Nam in Epistola ad Galatas, quæ utique sicut cæteræ ad doctrinam religionis pietatisque conscripta est, illo loco dicunt eum esse mentitum, ubi ait de Petro et Barnaba : « Cum vidissem quia non recte » ingrediuntur ad veritatem Evangelii[2]. » Cum enim volunt Petrum ab errore, atque ab illa in quam inciderat, viæ pravitate defendere ; ipsam religionis viam, in qua salus est omnibus, confracta et comminuta Scripturarum auctoritate conantur evertere. In quo non vident, non solum mendacii crimen, sed etiam perjurii se objicere

[1] 2 Cor. II. 16. — [2] Galat. II. 14.

Apostolo in ipsa doctrina pietatis, hoc est, in Epistola in qua prædicat Evangelium : ibi quippe ait prius quam ista narraret : « Quæ autem scribo vobis, ecce coram » Deo, quia non mentior[1]. » Sed jam sit hujus disputationis modus, in cujus totius consideratione et pertractatione nihil præ cæteris cogitandum atque orandum est, quam illud quod idem Apostolus dicit : « Fidelis Deus, » qui non vos sinet tentari supra quam potestis ferre, sed » faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere[2]. »

[1] Galat. I, 20. — [2] I Cor. X, 13.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA MENDACIUM AD CONSENTIUM,

LIBER UNUS[1].

RESPONDET AUGUSTINUS AD SCRIPTA, QUÆ IPSI CONSIDERANDA MISIT CONSENTIUS, DE ADHIBENDO USU MENDACII AD DETEGENDOS LATENTES PRISCILLIANISTAS, QUI SE CATHOLICOS MENTIUNTUR: DOCETQUE NEC MENDACES PER MENDACIA, NEC BLASPHEMOS PER BLASPHEMIAS QUÆRENDOS ESSE. REFELLIT PRISCILLIANISTARUM ERROREM ILLUM, IN DICTINII PRÆSERTIM LIBRO, CUI TITULUS « LIBRA, » REPERTUM, QUO IPSI DOGMATIZANT « AD OCCULTANDAM RELIGIONEM RELIGIOSOS DEBERE MENTIRI. » QUÆ EX DIVINIS LIBRIS IN HUJUS ERRORIS SUI PATROCINIUM TESTIMONIA PROFERUNT ET EXEMPLA, CONTENDIT PARTIM NON ESSE MENDACIA, PARTIM ETIAM QUÆ SUNT, NON ESSE IMITANDA. SOLVIT DIFFICULTATEM DE COMPENSATIVIS PECCATIS, IPSUM QUOQUE IMPROBANS MENDACIUM, QUOD AD TUENDAM SALUTEM CUJUSQUAM SEU TEMPORALEM SEU ÆTERNAM UTILE AC NECESSARIUM VIDEATUR. DENIQUE NUNQUAM OMNINO MENTIENDUM, IN IIS MAXIME REBUS QUÆ AD DOCTRINAM RELIGIONIS PERTINENT, INCONCUSSE TENERE CONSENTIUM JUBET ET ADVERSUS HÆRETICOS DEFENDERE.

I. Multa mihi legenda misisti, Consenti frater charissime, multa mihi legenda misisti: quibus rescripta

[1] Scriptus circiter annum 420. — Vide Retract. lib. II. cap. 60.

dum præparo, et aliis atque aliis magis urgentibus occupationibus distrahor, emensus est annus, atque in eas me detrusit angustias, ut quomodocumque rescriberem ne arridente jam tempore navigandi, perlatorem remeare cupientem diutius detinerem. Itaque omnibus quæ mihi Leonas Dei famulus abs te attulit, et mox ut ea sumpsi, et postea cum hæc dictare jam vellem, evolutis atque perlectis, et quanta potui consideratione perpensis, valde sum tuo delectatus eloquio, et sanctarum memoria Scripturarum, ingeniique solertia, et dolore quo negligentes Catholicos mordes, et zelo quo adversus etiam latentes hæreticos frendes. Sed non mihi persuadetur, eos de latebris suis nostris esse mendaciis eruendos. Ut quid enim eos tanta cura vestigare atque indagare conamur, nisi ut captos in apertumque productos aut etiam ipsos veritatem doceamus, aut certe veritate convictos nocere aliis non sinamus? ad hoc ergo, ut eorum mendacium deleatur, sive caveatur, Dei autem veritas augeatur. Quomodo igitur mendacio mendacia recte potero persequi? An et latrocinio latrocinia, et sacrilegio sacrilegia, et adulterio sunt adulteria persequenda? « Si autem veritas Dei in » meo mendacio abundabit, » numquidnam et nos dicturi sumus : « Faciamus mala, ut veniant bona[1]. » Quod vides quemadmodum detestetur Apostolus. Quid est enim aliud, Mentiamur, ut hæreticos mendaces ad veritatem adducamus, nisi, « Faciamus mala, ut veniant bona? » An aliquando bonum est mendacium, vel aliquando mendacium non est malum? Cur ergo scriptum est : « Odisti, » Domine, omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes » qui loquuntur mendacium[2]? » Non enim aliquos excepit, aut indefinite dixit : « Perdes loquentes mendacium ; » ut quosdam, non omnes intelligi sineret : sed universalem

[1] Rom. III, 7, 8. — [2] Psal. v, 7.

sententiam protulit dicens : « Perdes omnes qui loquun- » tur mendacium. » An quia non dictum est, Perdes omnes qui loquuntur omne mendacium, vel qui loquuntur quodcumque mendacium; ideo putandum est locum alicui relaxatum esse mendacio, ut scilicet sit aliquod mendacium, quod qui loquuntur, non eos Deus perdat; sed eos omnes perdat qui loquuntur injustum mendacium, non quodcumque mendacium, quia invenitur et justum, quod utique laudis debet esse, non criminis?

II. Nonne cernis quantum adjuvet hæc disputatio eos ipsos, quos pro magna venatione mendaciis nostris capere molimur? Priscillianistarum est enim, sicut ipse monstrasti, ista sententia : cui comprobandæ adhibent testimonia de Scripturis, exhortantes suos ad mentiendum tanquam exemplis Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Angelorum : non dubitantes addere etiam ipsum Dominum Christum, nec se aliter arbitrantes veracem suam ostendere falsitatem, nisi Veritatem dicant esse mendacem. Redarguenda sunt ista, non imitanda : nec in eo malo debemus Priscillianistarum esse participes, in quo cæteris hæreticis convincuntur esse pejores. Ipsi enim soli, vel certe maxime ipsi reperiuntur, ad occultandam suam quam putant veritatem, dogmatizare mendacium : atque hoc tam magnum malum ideo justum existimare, quia dicunt in corde retinendum esse quod verum est; ore autem ad alienos proferre falsum, nullum esse peccatum; et hoc esse scriptum : « Qui loquitur veritatem in » corde suo[1] : » tanquam hoc satis sit ad justitiam, etiamsi loquatur quisque in ore mendacium, quando non proximus, sed alienus hoc audit. Propterea putant etiam apostolum Paulum, cum dixisset : « Deponentes menda- » cium, loquimini veritatem, » statim addidisse, « Unus-

[1] Psal. XIV, 3.

» quisque cum proximo suo, quia sumus invicem mem» bra[1]. » Ut videlicet cum eis qui nobis in societate veritatis proximi non sunt, neque, ut ita dicam, commembres nostri sunt, loqui liceat oporteatque mendacium.

III. Quæ sententia sanctos Martyres exhonorat, imo vero aufert sancta omnino martyria. Justius enim sapientiusque facerent, secundum istos, si persecutoribus suis non se confiterentur esse Christianos, nec eos sua confessione facerent homicidas : sed potius mentiendo et negando quod erant, et ipsi salvum haberent carnis commodum cordisque propositum, et illos conceptum animo scelus implere non sinerent. Non enim proximi eorum erant in fide christiana, ut cum eis deberent loqui veritatem in ore suo, quam loquebantur in corde suo; sed ipsius veritatis insuper inimici. Si enim Jehu [2], quem sibi inter cæteros ad exemplum mentiendi prudenter videntur intueri, servum Baalis se esse mentitus est, ut servos ejus occideret : quanto justius secundum istorum perversitatem, tempore persecutionis servos dæmonum se mentirentur servi Christi, ne servi dæmonum servos occiderent Christi; et sacrificarent idolis ne interficerentur homines, si sacrificavit ille Baali ut interficeret homines? Quid enim eis obesset, secundum egregiam doctrinam mendaciloquorum, si diaboli cultum mentirentur in corpore, quando Dei cultus servabatur in corde? Sed non sic intellexerunt Apostolum Martyres veri, Martyres sancti. Viderunt quippe tenueruntque quod scriptum est : « Corde » creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem[3] : et » In ore eorum non est inventum mendacium[4] : » ac sic irreprehensibiles abierunt, ubi tentari a mendacibus ulterius non cavebunt; quia mendaces amplius in suis cœlestibus cœtibus vel alienos vel proximos non habe-

[1] Ephes. IV, 25. — [2] 4 Reg. X. — [3] Rom. X, 10. — [4] Apoc. XIV, 5.

bunt. Illum vero Jehu mendacio impio et sacrificio sacrilego occidendos impios et sacrilegos inquirentem non imitarentur, nec si de illo qualis fuisset eadem Scriptura tacuisset. Cum vero scriptum sit, eum rectum cor non habuisse cum Deo[1] : quid ei profuit : quod pro nonnulla obedientia, quam de domo Achab omnino delenda, pro cupiditate suæ dominationis exhibuit, aliquantam mercedem transitoriam regni temporalis accepit? Ad sententiam potius veridicam Martyrum defendendam te, frater, exhortor, ut sis adversus mendaces, non mendacii doctor, sed veritatis assertor. Nam diligentius, obsecro, attende quod dico, ut invenias quam sit cavendum, quod zelo quidem laudabili adversus impios, ut possint comprehendi et corrigi vel vitari, sed tamen incautius docendum putatur.

IV. Mendaciorum genera multa sunt, quæ quidem omnia universaliter odisse debemus. Nullum est enim mendacium, quod non sit contrarium veritati. Nam sicut lux et tenebræ, pietas et impietas, justitia et iniquitas, peccatum et recte factum, sanitas et imbecillitas, vita et mors, ita inter se sunt veritas mendaciumque contraria. Unde quanto amamus istam, tanto illud odisse debemus. Verumtamen sunt quædam mendacia, quæ credere nihil obsit : quamvis etiam tali mentiendi genere fallere voluisse, mentienti sit noxium, non credenti. Tanquam si frater ille servus Dei Fronto in iis quæ tibi indicavit, quod absit, aliqua mentiretur; sibi nocuisset profecto, non tibi, quamvis tu omnia credidisses sine tua iniquitate narranti. Quoniam sive illa ita gesta sint, sive non ita; non habent tamen aliquid, quod si quis crediderit ita esse gestum, etiam si non ita sit gestum, regula veritatis et doctrina salutis æternæ judicetur esse culpandus. Si autem hoc

[1] 4 Reg. x, 29.

quisque mentiatur, quod si quis crediderit, adversus doctrinam Christi hæreticus erit : tanto est nocentior mentiens, quanto miserior credens. Vide ergo quale sit, si adversus doctrinam Christi mentiti fuerimus, quod quisquis crediderit interibit, ut inimicos ejusdem doctrinæ capiamus, quos ad veritatem, dum nos ab ea recedimus, adducamus, imovero cum mendaces mentiendo capimus, mendacia pejora doceamus. Aliud est enim quod dicunt quando mentiuntur, aliud quando falluntur. Nam cum hæresim suam docent, ea dicunt in quibus falluntur : quando autem se dicunt sentire quod non sentiunt, vel non sentire quod sentiunt, ea dicunt in quibus mentiuntur. Quod eis quisquis credit, etsi eos non invenit, ipse non perit. A regula quippe catholica non recedit, qui hæreticum catholica dogmata mendaciter profitentem, catholicum credit : ac per hoc non est ei perniciosum ; quia in hominis mente de qua latente non potest judicare, non in Dei fallitur fide quam debet insitam custodire. Porro autem quando hæresim suam docent, quisquis eis crediderit putando veritatem, erit particeps, ut erroris, ita et damnationis illorum. Sic fit ut cum illi sua nefaria dogmata fabulantur, in quibus mortifero errore falluntur, tunc quisquis crediderit, pereat : nos autem quando catholica dogmata prædicamus, in quibus rectam fidem tenemus, tunc si crediderit, inveniatur quicumque perierat. Quando vero, cum sint Priscillianistæ, ut sua venena non prodant, nostros se esse mentiuntur ; quisquis nostrum eis credit, etiam illis latentibus, ipse catholicus perseverat : nos contra, ut ad eorum perveniamus indaginem, si Priscillianistas nos esse mentimur ; quia eorum tanquam nostra sumus dogmata laudaturi, quisquis ea crediderit, aut confirmabitur apud eos ; aut transferetur ad eos interim statim : quid autem hora superventura

pariat, utrum inde postea liberentur vera dicentibus nobis, qui decepti sunt fallentibus nobis; et utrum audire velint docentem, quem sic experti sunt mentientem, quis noverit certum? quis hoc esse ignoret incertum? Ex quo colligitur, perniciosius, aut ut mitius loquar, periculosius mentiri catholicos ut hæreticos capiant, quam mentiuntur hæretici ut catholicos lateant. Quoniam quisquis credit catholicis mentiendo tentantibus, aut efficitur, aut confirmatur hæreticus: quisquis autem credit hæreticis mentiendo sese occultantibus, non desinit esse catholicus. Quod ut fiat planius, aliqua exempli gratia proponamus, et ex eis potissimum scriptis, quæ mihi legenda misisti.

V. Ecce constituamus ante oculos callidum exploratorem accedere ad eum quem Priscillianistam esse præsenserit; et Dictinii episcopi (15), vel cogniti vitam, vel incogniti famam laudare mendaciter: est hoc tolerabilius adhuc, quia ille putatur fuisse catholicus, atque ex illo errore correctus. Deinde Priscillianum (hoc enim sequitur in arte mentiendi) venerabiliter commemoraturus est, hominem impium et detestabilem, et pro suis nefariis sceleribus criminibusque damnatum. In qua ejus venerabili commemoratione, si forte ille, cui retia tenduntur hujusmodi, firmus Priscillianista non fuerat, hac ejus prædicatione firmabitur. Cum autem ad cætera explorantis sermo processerit, et dicentis misereri se eorum, quos tantis errorum tenebris tenebrarum auctor involverit, ut honorem animæ suæ et claritatem divinæ prosapiæ non agnoscant. Tum deinde Dictinii librum, cujus nomen est Libra, eo quod pertractatis duodecim quæstionibus velut unciis explicatur tantis extulerit laudibus, ut talem Libram, qua horrendæ blasphemiæ continentur, multis librarum auri millibus pretiosiorem esse tes-

tetur. Nempe hæc astutia mentientis, animam credentis interficit, aut jam interfectam in eadem morte demergit, ac deprimit. Sed, inquies, postea liberabitur. Quid si non fiat, sive aliquo interveniente impedimento ne cœpta compleantur, sive obstinatione mentis hæreticæ rursus eadem negantis, etiamsi aliqua jam cœperat confiteri? præsertim quia si cognoverit se ab alieno fuisse tentatum, eo ipso audacius illa quæ sentit, studebit occultare mendacio; quando id inculpate fieri multo certius didicerit, etiam exemplo ipsius sui tentatoris. Hoc quippe in homine, qui veritatem tegendam putat esse mentiendo, qua tandem fronte culpabimus, et damnare audebimus quod docemus?

VI. Remanet igitur, ut quod sentiunt Priscillianistæ secundum hæresis suæ nefariam falsitatem, de Deo, de anima, de corpore, et de cæteris rebus, non dubitemus veraci pietate damnare; quod autem sentiunt, ut veritas occultetur esse mentiendum, sit nobis et illis, quod absit, dogma commune. Hoc tam magnum malum est, ut etiamsi conatus hic noster, quo eos per mendacium capere cupimus et mutare, ita prosperetur, ut eos capiamus atque mutemus, nullis lucris compensentur hæc damna, quibus et nos cum ipsis pro illorum correctione depravamur. Per hoc namque mendacium et nos erimus ex ea parte perversi, et illi semi-correcti: quandoquidem istud, quod putant esse pro veritate mentiendum, non in eis corrigimus; quia idem nos didicimus et docemus, et fieri oportere præcipimus, ut ad eos emendandos pervenire possimus. Quos tamen non emendamus, quibus mendum, quo verum tegendum existimant, non auferimus; sed nos potius immendamur, cum per tale mendum eos quærimus: nec invenimus quemadmodum eis conversis credere valeamus, quibus perversis mentiti

sumus; ne forte quod ut caperentur sunt passi, faciant capti; non solum quia facere consueverunt, sed quia et in nobis, ad quos veniunt, hoc inveniunt.

VII. Et quod est miserabilius. etiam ipsi jam quasi nostri effecti, quemadmodum nobis credant, reperire non possunt. Si enim suspicentur, etiam ipsa catholica dogmata nos mendaciter loqui, ut nescio quid aliud occultemus quod verum putamus; certe talia suspicanti dicturus es : Hoc tunc ideo feci, ut caperem te : sed quid respondebis dicenti : Unde igitur scio, utrum etiam nunc id facias, ne capiaris a me? An vero cuiquam persuaderi potest, hominem non mentiri ne capiatur, qui mentitur ut capiat? vides-ne quo tendat hoc malum? ut scilicet non solum nos illis, ipsique nobis, sed omnis frater omni fratri non immerito videatur esse suspectus. Atque ita dum per mendacium tenditur ut doceatur fides, id agitur potius ut nulli habenda sit fides. Si enim et contra Deum loquimur, cum mentimur, quid tantum mali poterit in ullo mendacio reperiri, quod tanquam scelestissimum omni modo devitare debeamus?

VIII. Sed nunc adverte quam tolerabilius Priscillianistæ in nostra comparatione mentiantur, quando se fallaciter loqui sciunt, quos nostro mendacio liberandos putamus ab eis falsis, in quibus errando falluntur. Priscillianista dicit, quod anima sit pars Dei, et ejusdem cujus est ille naturæ atque substantiæ. Magna hæc est et detestanda blasphemia. Sequitur enim, ut Dei natura captivetur, decipiatur, fallatur, conturbetur atque turpetur, damnetur atque crucietur. At si hoc et ille dicit, qui de tanto malo liberare cupit hominem per mendacium, videamus quid intersit inter utrumque blasphemum. Plurimum, inquis : nam hoc Priscillianista dicit ita etiam credens; catholicus autem non ita credens,

quamvis ita loquens. Ille ergo blasphemat nesciens, iste autem sciens : ille contra scientiam, iste contra conscientiam : ille habet cæcitatem falsa sentiendi, sed in eis habet saltem voluntatem vera dicendi; iste latens videt vera, et volens loquitur falsa Sed ille, inquies, hoc docet, ut erroris sui faciat furorisque participes : iste autem hoc dicit, ut ab illo errore ac furore liberet homines. Jam quidem supra ostendi quantum et hoc noceat, quod creditur profuturum : verum interim si appendamus in his duobus mala præsentia (quoniam bona futura quæ catholicus de corrigendo hæretico inquirit incerta sunt), quis peccat gravius, utrum qui hominem decipit nesciens, an qui Deum blasphemat sciens? Profecto quid sit pejus intelligit, qui homini Deum sollicita pietate præponit. Huc accedit, quia si blasphemandus est Deus, ut ad eum laudandum homines adducamus; procul dubio non solum ad laudandum, verumetiam ad blasphemandum Deum, exemplo et doctrina nostra homines invitamus : quoniam quos ad Dei laudes per Dei blasphemias molimur adducere, utique si adduxerimus, non solum laudare discent, verumetiam blasphemare. Hæc illis beneficia conferimus, quos non ignorantes, sed scienter blasphemando ab hæreticis liberamus. Et cum Apostolus homines tradiderit etiam ipsi Satanæ, ut discerent non blasphemare[1] : nos conamur homines eruere Satanæ, ut discant non per ignorantiam, sed per scientiam blasphemare; nobisque ipsis magistris eorum hoc tam magnum importamus exitium, ut propter hæreticos capiendos prius efficiamur, quod certum est, Dei blasphematores, quo possimus propter eos, quod incertum est, liberandos, veritatis ejus esse doctores.

IX. Cum igitur blasphemare Deum doceamus nos-

[1] I Tim. I, 20.

tros, ut eos Priscillianistæ credant suos; videamus quid mali dicant ipsi, quando propterea mentiuntur, ut eos nostros esse credamus. Anathematizant Priscillianum, et ad nostrum arbitrium detestantur : dicunt animam creaturam Dei esse, non partem : execrantur Priscillianistarum falsa martyria : catholicos episcopos, a quibus illa hæresis nudata, oppugnata, prostrata est, magnis efferunt laudibus, et cætera hujusmodi. Ecce ipsi vera dicunt quando mentiuntur, non quo simul possit hoc ipsum verum esse quod mendacium est; sed in alio quando mentiuntur, in alio vera dicunt : quando enim nostros se esse mentiuntur, de fide catholica vera dicunt. Ac per hoc ipsi, ne Priscillianistæ inveniantur, loquuntur mendaciter vera : nos autem, ut eos inveniamus, non solum mendaciter loquimur, ut ad illos pertinere credamur; sed etiam falsa loquimur, quæ ad illorum errorem pertinere cognovimus. Itaque illi quando nostri putari volunt, et falsum est ex parte, et verum est ex parte quod dicunt; falsum est enim eos nostros esse, verum est autem animam partem Dei non esse : nos vero quando ad eos pertinere putari volumus, falsum est utrumque quod dicimus, et Priscillianistas nos esse, et animam partem Dei esse. Illi itaque Deum laudant, non blasphemant, quando se occultant; et quando se non occultant, sed sua proferunt, blasphemare se nesciunt. Ideo si ad fidem catholicam convertantur, consolantur semetipsos, quia possunt dicere quod Apostolus, qui cum inter cætera dixisset : « Prius fui blasphemus; misericordiam, inquit, » consecutus sum, quia ignorans feci[1]. » Nos contra, ut se nobis aperiant, si hoc quasi justum mendacium fallendis eis capiendisque proferimus, profecto et ad blasphematores Priscillianistas pertinere nos dicimus, et ut

[1] I Tim. I, 13.

nobis credant, sine excusatione ignorantiæ blasphemamus. Neque enim catholicus, qui blasphemando vult hæreticus credi, potest dicere : « Ignorans feci. »

X. Semper, frater, in talibus causis cum timore recolendum est : « Quicumque me negaverit coram hominibus, negabo eum coram Patre meo qui in cœlis est[1]. » An vero Christum coram hominibus non negat, qui eum coram Priscillianistis negat, ut eos latentes blasphemo mendacio nudet et capiat? Quis autem dubitat, obsecro te, negari Christum, cum sicuti est verus ita non esse dicitur; et sicut eum Priscillianista credit ita esse dicitur.

XI. Sed occultos lupos, inquies, indutos pellibus ovium et dominicum gregem latenter graviterque vastantes, aliter invenire non possumus : Unde ergo innotuerunt Priscillianistæ, prius quam hujus mendacii fuisset excogitata venatio? unde ad ipsius auctoris illorum, profecto astutioris, et ideo tectioris, cubile perventum est? unde tot tantique manifestati atque damnati, et cæteri innumerabiles partim correcti, partim velut correcti, et in Ecclesiam miserantem collecti sunt? Multas enim vias dat Dominus, quando miseretur, quibus ad eorum perveniatur indaginem : quarum duæ sunt aliis feliciores, ut vel ab eis quos seducere voluerunt : aut ab eis quos jam seduxerant, resipiscentibus conversisque monstrentur. Quod facilius fit, si nefarius eorum error, non mendacibus captationibus, sed veracibus disputationibus evertatur. Quibus conscribendis operam te oportet impendere, quoniam Dominus donavit ut possis : quæ scripta salubria quibus eorum perversitas insana destruitur, cum magis magisque innotuerint, et a catholicis vel antistitibus qui loquuntur in populis, vel a quibusque studiosis zelo Dei plenis, fuerint usquequaque diffusa;

[1] Matth. x, 33.

hæc erunt sancta retia, quibus capiantur veraciter, non mendaciter inquirantur. Sic enim capti, aut ultro quid fuerint fatebuntur, et alios quos in sua mala societate noverunt, vel concorditer corrigent, vel misericorditer prodent : aut si eos pudebit fateri quod diuturna simulatione texerunt, occulta manu Dei medicante sanabuntur.

XII. Sed multo facilius, inquies, eorum latibula penetramus, si quod sunt nos esse mentiamur. Hoc si liceret aut expediret, potuit Christus præcipere ovibus suis, ut lupinis amictæ pellibus ad lupos venirent, et eos hujus artis fallaciis invenirent[1] : quod eis non dixit, nec quando eas in medium luporum se missurum esse prædixit. Sed dices : Non erant tunc inquirendi, cum essent apertissimi lupi, sed eorum morsus et sævitia perferenda. Quid cum tempora posteriora prænuntians, in vestitu ovium dixit rapaces lupos esse venturos? nonne ibi erat locus ut hæc moneret et diceret : Et vos ut eos inveniatis, assumite vestitum luporum, intrinsecus autem oves manete? Non hoc ait; sed cum dixisset : « Multi ad vos » venient in vestitu ovium, intrinsecus autem sunt lupi » rapaces : » non addidit : Ex mendaciis vestris, sed : « Ex fructibus eorum cognoscetis eos[2]. » Veritate sunt cavenda, veritate capienda, veritate occidenda mendacia. Absit ut blasphemias ignorantium, scienter blasphemando vincamus : absit ut mala fallacium imitando caveamus. Quomodo enim cavebimus, si ut caveamus, habebimus? Si enim ut capiatur qui blasphemat nesciens, blasphemabo sciens; pejus est quod ago, quam quod capio. Si ut inveniatur qui Christum negat nesciens, ego Christum negabo sciens; ad perditionem me secuturus est quem sic invenero : siquidem ut illum inveniam, prior pereo.

[1] Matth. x, 16. — [2] Id. vii, 15, 16.

XIII. An forte qui eo modo Priscillianistas invenire molitur, ideo non negat Christum, quia ore depromit quod corde non credit? Quasi vero, (quod et paulo ante jam dixi), cum dictum esset: « Corde creditur ad justi- » tiam; » incassum est additum, « ore confessio fit ad salu- » tem[1]? » Nonne pene omnes qui Christum coram persecutoribus negaverunt, quod de illo credebant, corde tenuerunt; et tamen ore ad salutem non confitendo perierunt, nisi qui per pœnitentiam revixerunt? Quis ita evanescat ut existimet apostolum Petrum hoc habuisse in corde quod in ore, quando Christum negavit[2]? Nempe in illa negatione intus veritatem tenebat, et foris mendacium proferebat. Cur ergo lacrymis diluit quod ore negaverat, si saluti sufficiebat quod corde credebat? Cur loquens in corde suo veritatem, tam amaro fletu punivit mendacium quod ore deprompsit, nisi quia magnam vidit esse perniciem, quod corde quidem credidit ad justitiam, sed ore non confessus est ad salutem?

XIV. Quapropter illud quod scriptum est: « Qui lo- » quitur veritatem in corde suo, » non sic accipiendum est, quasi retenta in corde veritate, loquendum sit in ore mendacium. Sed ideo dictum est quia fieri potest ut loquatur quisque ore veritatem, quæ nihil ei prosit, si eam in corde non teneat, id est, si quod loquitur ipse non credat: sicut hæretici, maximeque iidem Priscillianistæ faciunt, cum catholicam veritatem non quidem credunt, sed tamen loquuntur ut nostri esse credantur. Loquuntur ergo veritatem in ore suo, non in corde suo. Propterea distinguendi erant ab illo de quo dictum est: « Qui lo- » quitur veritatem in corde suo. » Hanc autem veritatem catholicus sicut in corde loquitur, quia ita credit; ita et in ore debet, ut ita prædicet: contra istam vero nec in corde nec in ore habeat falsitatem, ut et corde credat ad

[1] Rom. x, 10. — [2] Matth. xxvi, 69

justitiam, et ore confessionem faciat ad salutem. Nam et in illo Psalmo cum dictum esset: « Qui loquitur veritatem in corde suo, » mox etiam hoc additum est: « Qui non egit dolum in lingua sua [1]. »

XV. Et illud quod Apostolus ait: « Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quia sumus invicem membra [2]: » absit ut sic intelligamus, tanquam loqui mendacium permiserit cum eis qui nondum sunt nobiscum membra corporis Christi. Sed ideo dictum est, quia unusquisque nostrum hoc debet quemque deputare, quod eum vult fieri; etiamsi nondum factus est: sicut Dominus alienigenam Samaritanum proximum ejus ostendit, cum quo misericordiam fecit [3]. Proximus ergo habendus est, non alienus, cum quo id agendum est, ne remaneat alienus: et si propter id quod nondum est fidei nostræ sacramentique particeps factus, aliqua illi occultanda sunt vera, non tamen ideo dicenda sunt falsa.

XVI. Fuerunt enim etiam temporibus Apostolorum [4], qui veritatem non veritate, id est, non veraci animo prædicarent: quos dicit Apostolus Christum annuntiasse non caste, sed per invidiam et contentionem. Ac per hoc etiam tunc nonnulli tolerati sunt annuntiantes non casto animo veritatem; non tamen ulli laudati sunt tanquam annuntiantes casto animo falsitatem. Denique de illis dicit: « Sive occasione, sive veritate Christus annuntietur; » nullo modo autem diceret ut postea Christus annuntietur, prius negetur.

XVII. Quocirca multis quidem modis possunt latentes hæretici vestigari, nec catholica fide vituperata, nec hæretice mpietate laudata: sed si aliter omnino non posset

[1] Psal. XIV, 3. — [2] Ephes. IV, 25. — [3] Luc. X, 30. — [4] Philip. I, 15-17. — [5] Ibid. 18.

educi de cavernis suis hæretica impietas; nisi a tramite veritatis lingua catholica deviaret, tolerabilius illa occultaretur, quam ista præcipitaretur; tolerabilius in suis foveis delitescerent vulpes, quam propter illas capiendas in blasphemiæ foveam caderent venatores; tolerabilius perfidia Priscillianistarum veritatis velamine tegeretur, quam fides catholicorum ne a Priscillianistis mentientibus laudaretur, a catholicis credentibus negaretur. Nam si propterea justa sunt, non qualiacumque, sed blasphema mendacia, quia hoc animo fiunt ut occulti hæretici detegantur, poterunt isto modo, si eodem animo fiant, casta esse adulteria. Quid si enim ex numero Priscillianistarum impudicarum aliqua fœmina injiciat oculum in catholicum Joseph, eique promittat prodituram se latebras eorum, si ab illo impetraverit stuprum, certumque sit eam, si ei consensum fuerit, quod pollicita est impleturam; faciendum-ne censebimus, an intelligemus nequaquam tali pretio merces ejusmodi comparandas? Cur ergo non eruimus capiendos hæreticos carne in adulterium defluente, et eruendos putamus ore in blasphemia fornicante? Aut enim licebit utrumque pari ratione defendere, ut ideo hæc non esse dicantur injusta, quia ea facta sunt intentione qua deprehenderentur injusti: aut si sana doctrina nec propter inveniendos hæreticos vult nos cum fœminis impudicis saltem corpore non mente misceri, profecto nec propter inveniendos hæreticos vult a nobis saltem voce non mente, aut immundam hæresim prædicari, aut castam catholicam blasphemari. Quia et ipsum mentis imperium, cui debet omnis inferior motus hominis obedire, digno non carebit opprobrio, quando fit, quod fieri non oportet, seu membro, seu verbo. Quanquam etiam cum verbo fit, membro fit: quoniam lingua membrum est qua fit verbum: nec ullum factum

nostrum membro ullo paritur, nisi quod prius corde concipitur; vel potius intus cogitando et consentiendo jam partum, foras editur faciendo per membrum. Non itaque animus a facto excusatur, quando dicitur aliquid non ex animo fieri, quod tamen non fieret, nisi animus faciendum esse decerneret.

XVIII. Interest quidem plurimum, qua causa, quo fine, qua intentione quid fiat: sed ea quæ constat esse peccata, nullo bonæ causæ obtentu, nullo quasi bono fine, nulla velut bona intentione facienda sunt. Ea quippe opera hominum sicut causas habuerint bonas, seu malas nunc sunt bona, nunc mala, quæ non sunt per se ipsa peccata: sicut victum præbere pauperibus, bonum opus est, si fit causa misericordiæ cum recta fide; sicut concubitus conjugalis, quando fit causa generandi, si ea fide fiat ut signantur regenerandi. Hæc atque hujusmodi secundum suas causas opera sunt bona vel mala; quia eadem ipsa si habeant malas causas, in peccata vertuntur: velut si jactantiæ causa pauper pascitur; aut lasciviæ causa cum uxore concumbitur; aut filii generantur, non ut Deo, sed ut diabolo nutriantur. Cum vero jam opera ipsa peccata sunt, sicut furta, stupra, blasphemiæ, vel cætera talia; quis est qui dicat causis bonis esse facienda, ut vel peccata non sint, vel quod est absurdius, justa peccata sint? Quis est qui dicat, ut habeamus quod demus pauperibus, faciamus furta divitibus: aut testimonia falsa vendamus, maxime si non inde innocentes læduntur, sed nocentes potius damnaturis judicibus eruuntur? Duo enim bona fiunt hujus venditione mendacii, ut et pecunia sumatur unde inops alatur, et judex fallatur ne homo puniatur. Testamenta etiam si possumus, cur non vera supprimimus, et falsa supponimus ut hæreditates vel legata non habeant indigni, qui nihil

ex eis operantur boni; sed hi potius a quibus esurientes pascuntur, nudi vestiuntur, peregrini suscipiuntur, captivi redimuntur, ecclesiæ construuntur? Cur enim non fiant illa mala propter hæc bona, si propter hæc bona nec illa sunt mala. Jamvero si aliquæ immundæ et divites fœminæ videantur amatores et stupratores suos insuper ditaturæ; cur non et has partes atque artes suscipiat vir misericors, quibus pro tam bona causa utatur, ut habeat unde indigentibus largiatur; nec audiat Apostolum dicentem; « Qui furabatur jam non furetur, magis autem laboret operans manibus suis bonum ut habeat unde tribuere » cui opus est[1]? » Siquidem non solum ipsum furtum, verumetiam falsum testimonium, et adulterium, et omne opus malum non erit malum, sed bonum si ea causa perpetretur, ut sit unde fiat bonum. Quis ista dicat, nisi qui res humanas omnesque conatur mores legesque subvertere. Quod enim sceleratissimum facinus, quod turpissimum flagitium, quod impiissimum sacrilegium non dicatur posse fieri recte atque juste, nec impune tantum, verumetiam gloriose, ut in eo perpetrando, non solum supplicia nulla timeantur, sed sperentur et præmia; si semel concesserimus in omnibus malis operibus hominum ideo non quid fiat, sed quare fiat esse quærendum, ut quæcumque propter bonas causas facta inveniuntur, nec ipsa mala esse judicentur? At si justitia merito punit furem, etiam qui dixerit et ostenderit ideo se subtraxisse superflua diviti, ut præberet necessaria pauperi; si merito punit falsarium, etiam qui se ideo testamentum alienum corrupisse docuerit, ut ille hæres esset qui facturus inde fuerat eleemosynas largas, non ille qui nullas; si merito punit adulterum, etiam qui demonstraverit misericordia se fecisse adulterium, ut per illam cum qua fecit, de

[1] Ephes. IV, 28.

morte hominem liberaret; postremo, ut ad rem de qua quæstio est propius accedamus, si merito punit eum qui fœminæ alicui Priscillianistarum turpitudinis consciæ, propterea se adulterino concubitu miscuit, ut ad eorum latebras perveniret: obsecro te cum dicat Apostolus: « Nec » exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato [1]; » et ideo nec manus, nec corporis genitalia, nec alia membra flagitiis exhibere debeamus, ut Priscillianistas invenire possimus, quid nos lingua, quid totum os nostrum, quid organum vocis offendit, ut hæc exhibeamus arma peccato, tantoque peccato, ubi Deum nostrum, ut Priscillianistas apprehensos ab ignorantiæ blasphemiis eruamus, sine excusatione ignorantiæ blasphememus?

XIX. Dicet aliquis: Ergo æquandus est fur quilibet ei furi qui misericordiæ voluntate furatur? Quis hoc dixerit? Sed horum duorum non ideo est quisquam bonus, quia pejor est unus. Pejor est enim qui concupiscendo, quam qui miserando furatur: sed si furtum omne peccatum est, ab omni furto est abstinendum. Quis enim dicat esse peccandum, etiamsi aliud sit damnabile, aliud veniale peccatum? Nunc autem quærimus, si hoc aut illud quisque fecerit, quis non peccabit, sive peccabit: non quis gravius leviusve peccabit, nam et ipsa furta levius utique puniuntur lege, quam stupra: sunt autem utraque peccata, quamvis alia leviora, alia graviora; ita ut levius habeatur furtum quod concupiscendo, quam stuprum quod subveniendo committitur. In suo quippe genere aliis ejusdem generis peccatis leviora fiunt, quæ bono animo videntur admitti: cum tamen et ipsa alterius generis peccatis ipso suo genere levioribus inveniantur esse graviora. Gravius est enim avaritia, quam misericordia furtum facere; itemque stuprum gravius est luxuria, quam misericor-

[1] Rom. VI, 13.

dia perpetrare : et tamen gravius est adulterare misericordia, quam furari avaritia. Neque nunc agitur quid sit levius sive gravius, sed quæ sint peccata vel non sint. Nemo enim dixerit debuisse peccari, ubi constat esse peccatum : sed debere dicimus, si ita vel ita peccatum est, ignosci vel non ignosci.

XX. Verum, quod fatendum est ita humanos animos quædam compensativa peccata perturbant, ut etiam putentur debere laudari, ac potius recte facta dicantur. Quis enim dubitet esse grande peccatum, si pater filias suas prostituat fornicationibus impiorum? Et tamen extitit causa qua hoc vir justus debere se facere existimaret, quando Sodomitæ nefario libidinis impetu hospitibus ejus irruebant. Ait enim : « Sunt mihi duæ filiæ » quæ non cognoverunt virum, producam illas ad vos, » et utimini eis quomodo placuerit vobis; tantum in viros » istos ne faciatis iniquum, propterea quia intraverunt » sub tectum tignorum meorum[1]. » Quid hic dicemus? Nonne ita illud scelus quod Sodomitæ hospitibus illius viri justi facere conabantur horremus, ut quidquid fieret ne hoc fieret, arbitremur fuisse faciendum ? Movet etiam maxime persona facientis, quæ merito justitiæ liberabatur a Sodomis : ut quoniam minus malum est fœminas quam viros perpeti stuprum, etiam hoc ad justitiam Justi illius pertinuisse dicatur : quod in filiabus hoc maluit fieri quam in hospitibus suis ; non tantum id volens animo, verum et offerens verbo, et si illi assensi fuissent impleturus et facto. Sed si hanc peccatis aperuerimus viam ; ut committamus minora ne alii majora committant ; lato limite, imo nullo limite, sed convulsis et remotis omnibus terminis infinito spatio cuncta intrabunt atque regnabunt. Quando enim fuerit definitum peccandum esse

[1] Gen. XIX, 8, 9.

homini minus, ne alius peccet amplius, profecto et furtis nostris stupra cavebuntur aliena, et incesta stupris; et si qua impietas visa fuerit etiam pejor incestis, incesta quoque facienda dicentur a nobis, si eo modo agi potuerint, ut illa impietas non committatur ab aliis: et in singulis quibusque generibus peccatorum, et furta pro furtis, et stupra pro stupris, et incesta pro incestis, et sacrilegia pro sacrilegiis facienda putabuntur: nostra pro alienis, non solum minora pro majoribus, verumetiam si ad ipsa summa et pesssima veniatur, pauciora pro pluribus; si se ita rerum verset incursus, ut aliter alii non se abstineant a peccatis, nisi minus aliquanto, sed tamen peccantibus nobis; ita ut omnino ubi dixerit inimicus qui habuerit hujusmodi potestatem: Nisi tu sceleratus fueris, ego sceleratior ero, aut nisi tu hoc scelus feceris, ego talia plura faciam; scelus nobis videamur admittere, si velimus ab scelere temperare. Hoc sapere quid est, nisi desipere, vel potius insanire? A mea quippe iniquitate, non ab aliena, sive in me, sive in alios perpetrata, mihi est cavenda damnatio. « Anima enim quæ » peccaverit, ipsa morietur [2]. »

XXI. Si ergo peccare, ne gravius vel in nos vel in quoslibet alii peccent, procul dubio non debemus; considerandum est in eo quod fecit Loth, utrum exemplum sit quod imitari, an potius quod vitare debeamus. Magis enim videtur intuendum et notandum, cum tam horrendum malum ex impietate flagitiosissima Sodomitarum suis impenderet hospitibus, quod cuperet depellere, nec valeret, sic etiam Justi animum potuisse turbari, ut vellet facere quod non humani timoris nebulosa tempestas, sed divini juris tranquilla serenitas, si consulatur a nobis, faciendum non esse clamabit; et jubebit potius ut sic

[1] *Forte* iniquus. — [2] Ezech. XVIII, 4.

nostra peccata caveamus, ne ullorum prorsus alienorum peccatorum timore peccemus. Aliena quippe ille vir justus timendo peccata, quæ nisi consentientes inquinare non possunt, perturbatus non attendit suum, quo voluit subdere filias libidinibus impiorum. Hæc quando in Scripturis sanctis legimus, non ideo quia facta credimus etiam facienda credamus; ne violemus præcepta, dum passim sectamur exempla. An vero quia juravit David se occisurum esse Nabal [1], et clementia consideratiore non fecit, propterea illum imitandum esse dicemus, ut temere juremus nos esse facturos, quod non esse faciendum postea videamus? Sed sicut illum timor ut prostituere filias vellet, sic istum ut temere juraret ira turbavit. Denique si de ambobus interrogando ut dicerent cur hæc fecerint, fas nobis esset inquirere, posset ille respondere : «Timor » et tremor venerunt super me, et contexerunt me tene» bræ [2]; » posset etiam dicere iste : « Turbatus est præ ira » oculus meus [3] : » ut non miraremur vel illum in timoris tenebris, vel istum oculo turbato non vidisse quod videndum fuit, ne facerent quod faciendum non fuit.

XXII. Et sancto quidem David justius dici potuit, quod nec irasci debuit, quamvis ingrato et reddenti mala pro bonis; sed etsi ut homini ira subrepsit, non utique tantum debuit prævalere, ut se facturum juraret, quod aut sæviendo faceret, aut pejerando non faceret : illi autem inter libidinosas insanias Sodomitarum constituto quis auderet dicere, etiamsi tui hospites in tua domo, quo eos intrare humanitate violentissima compulisti, ab impudicis apprehensi et oppressi muliebria patiantur, nihil timeas, nihil cures, non expavescas, non horrescas, non contremiscas? quis hæc vel illorum sceleratorum socius hospiti pio dicere auderet? Sed plane rectis-

[1] I Reg. xxv, 22. — [2] Psal. liv, 6. — [3] Id. vi, 8.

sime diceretur : Age quidquid potes, ne fiat quod merito times : sed non te timor iste compellat, ut facias quod in se filiæ tuæ fieri si voluerint, facient cum Sodomitis te auctore nequitiam : si autem noluerint, patientur a Sodomitis te auctore violentiam. Noli facere magnum scelus tuum, dum majus horrescis alienum : quantumlibet enim distet inter tuum et alienum, hoc erit tuum, illud alienum. Nisi forte pro defensione hujus viri in eas se quispiam coarctet angustias, ut dicat : Quoniam accipere quam facere præstat injuriam, hospites autem illi non erant utique facturi injuriam, sed passuri ; maluit vir justus filias suas injuriam pati, quam hospites suos, eo jure quo filiarum dominus erat; et noverat non eas peccare, si id fieret, quia peccantes potius, quibus non consentirent, sine peccato proprio sustinerent. Denique non se ipsæ stuprandas, quamvis pro masculis fœminas, pro illis hospitibus obtulerunt, ne reas eas faceret non perpessio libidinis alienæ, sed suæ consensio voluntatis. Nec pater earum hoc in se fieri permittebat, cum hoc facere conarentur quibus hospites non prodebat; quamvis minus mali esset quod in uno, quam si fieret in duobus : sed quantum poterat resistebat, ne ipsum quoque ullus proprius macularet assensus, quem libidinosus furor etiamsi prævaluisset corporis viribus, tamen non consentientem non maculasset alienus. In filiabus autem non peccantibus nec ipse peccabat, quia non eas peccare si opprimerentur invitæ, sed peccantes ferre faciebat : tanquam si ab improbis ut sui servi cæderentur, offerret, ne hospites ejus paterentur cædis injuriam. De qua re non disputabo, quia longum est, utrum vel dominus jure suæ potestatis recte sic utatur servo, ut servum suum cædi faciat innocentem, ne amicus ejus etiam ipse innocens in domo ejus a violentis improbis vapulet. Sed certe David nullo modo

recte dicitur jurare debuisse se esse facturum, quod postea cerneret se facere non debere. Unde constat, quod non omnia quæ a sanctis vel justis viris legimus facta, transferre debemus in mores; sed etiam hinc discere quam late pateat, et ad quos usque perveniat quod Apostolus ait : « Fratres, etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo » delicto, vos qui spiritales estis, instruite hujusmodi in » spiritu lenitatis, intendens te ipsum ne et tu tenteris[1]. » Præoccupationes enim sunt istæ in quibus delinquitur, dum quid faciendum sit aut ad horam non videtur, aut et qui viderit vincitur; ut scilicet fiat peccatum, cum vel latet veritas, vel compellit infirmitas.

XXIII. In omnibus autem actibus nostris maxime etiam bonos turbant compensativa peccata; ita ut nec peccata existimentur, si habeant tales causas propter quas fiant, et in quibus videatur peccari potius si non fiant. Et præcipue de mendaciis hoc in hominum opinione prævaluit, ut peccata non putentur illa mendacia, quinimo et recte facta esse credantur, quando quisque pro ejus cui falli expedit utilitate mentitur, aut ne aliis noceat qui nociturus videtur, nisi mendaciis evitetur. Ad hæc mendaciorum genera defendenda, plurima de Scripturis sanctis suffragari putantur exempla. Non autem hoc est occultare veritatem, quod est proferre mendacium. Quamvis enim omnis qui mentitur velit celare quod verum est, non tamen omnis qui vult quod verum est celare mentitur. Plerumque enim vera non mentiendo occulimus, sed tacendo. Neque enim mentitus est Dominus, ubi ait : « Multa ha» beo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo[2]. » Vera tacuit, non falsa locutus est, quibus veris audiendis eos minus idoneos judicavit. Quod si eis hoc ipsum non indicasset, id est, non eos posse portare quæ dicere

[1] Galat. VI, 1. — [2] Joan. XVI, 12.

noluit, occultaret quidem nihilominus aliquid veritatis, sed posse hoc recte fieri forsitan nesciremus, aut non tanto firmaremur exemplo. Unde qui asserunt aliquando esse mentiendum, non convenienter commemorant Abraham hoc fecisse de Sara, quam sororem suam dixit. Non enim dixit : Non est uxor mea ; sed dixit : « Soror mea » est[1] : » quod erat revera tam propinqua genere, ut soror non mendaciter diceretur. Quod et postea jam sibi ab illo qui abduxerat ea reddita confirmavit, respondens illi et dicens : « Et vere soror mea est de patre, non de ma» tre[2] : » hoc est, de paterno genere, non de materno. Aliquid ergo veri tacuit, non falsi aliquid dixit, quando tacuit uxorem, dixit sororem. Hoc et filius ejus fecit Isaac : nam et ipsum novimus propinquam suam conjugem fuisse sortitum[3]. Non est ergo mendacium cum silendo absconditur verum, sed cum loquendo promitur falsum.

XXIV. Jacob autem quod matre fecit auctore[4], ut patrem fallere videretur, si diligenter et fideliter attendatur, non est mendacium, sed mysterium. Quæ si mendacia dixerimus, omnes etiam parabolæ ac figuræ significandarum quarumcumque rerum, quæ non ad proprietatem accipiendæ sunt, sed in eis aliud ex alio est intelligendum, dicentur esse mendacia, quod absit omnino. Nam qui hoc putat, tropicis etiam tam multis locutionibus omnibus potest hanc importare calumniam; ita ut et ipsa quæ appellatur metaphora, hoc est de re propria ad rem non propriam verbi alicujus usurpata translatio, possit ista ratione mendacium nuncupari. Cum enim dicimus fluctuare segetes, gemmare vites, floridam juventutem, niveam canitiem, procul dubio fluctus, gemmas, florem, nivem, quia in his rebus non invenimus, in quas hæc

[1] Gen. xx, 2. — [2] Ibid. 12. — [3] Id. xxvi, 7. — [4] Id. xxvii, 19.

verba aliunde transtulimus, ab istis mendacia putabuntur. Et petra Christus [1], et cor lapideum Judæorum [2]: item leo Christus, et leo diabolus [3], et innumerabilia talia dicentur esse mendacia. Quid quod hæc tropica locutio usque ad eam pervenit, quæ appellatur antiphrasis, ut dicatur abundare quod non est, dicatur dulce quod acidum est; lucus quod non luceat, Parcæ quod non parcant. Unde illud est in Scripturis sanctis: « Si non in » faciem benedixerit tibi [4]: » quod diabolus ait Domino de sancto Job, et intelligitur: « Maledixerit. » Quo verbo et Nabuthei fictum crimen a calumniantibus nominatum est. Dictum est enim quod « Benedixerit regi, » hoc est, « Maledixerit. » Hi omnes modi locutionum mendacia putabuntur, si locutio vel actio figurata in mendacio deputabitur. Si autem non est mendacium, quando ad intelligentiam veritatis aliud ex alio significantia referuntur, profecto non solum id quod fecit aut dixit Jacob patri ut benediceretur [5], sed neque illud quod Joseph velut illudendis locutus est fratribus [6], neque quod David simulavit insaniam [7], nec cætera hujusmodi, mendacia judicanda sunt, sed locutiones actionesque propheticæ ad ea quæ vera sunt intelligenda referendæ. Quæ propterea figuratis velut amictibus obteguntur, ut sensum pie quærentis exerceant, et ne nuda ac prompta vilescant. Quamvis quæ aliis locis aperte ac manifeste dicta didicimus, cum ea ipsa de abditis eruuntur, in nostra quodam modo cognitione renovantur, et renovata dulcescunt. Nec invidentur discentibus, quod his modis obscurantur: sed commendantur magis, ut quasi subtracta desiderentur ardentius, et inveniantur desiderata jucundius. Tamen vera, non falsa dicuntur; quoniam vera, non falsa significantur,

[1] I Cor. x, 4. — [2] Ezech. xxxvi, 26. — [3] I Petr. v, 8. — [4] Job. II, 5. — [5] 3 Reg. xxi, 13. — [6] Gen. xxvii, 19. — [7] Id. xlii, 9. — [8] I Reg. xxi, 13.

seu verbo seu facto : quæ significantur enim, utique ipsa dicuntur. Putantur autem mendacia, quoniam non ea quæ vera significantur, dicta intelliguntur, sed ea quæ falsa sunt, dicta esse creduntur. Hoc ut exemplis fiat planius, idipsum quod Jacob fecit, attende. Hœdinis certe pellibus membra contexit [1] : si causam proximam requiramus, mentitum putabimus; hoc enim fecit ut putaretur esse qui non erat : si autem hoc factum ad illud propter quod significandum revera factum est referatur; per hœdinas pelles peccata, per eum vero qui eis se operuit, ille significatus est qui non sua, sed aliena peccata portavit. Verax ergo significatio nullo modo mendacium recte dici potest. Ut autem in facto, ita et in verbo. Nam cum ei pater dixisset : « Quis es tu, fili ? » ille respondit : « Ego » sum Esaü primogenitus tuus [2]. » Hoc si referatur ad duos illos geminos, mendacium videbitur : si autem ad illud propter quod significandum ista gesta dictaque conscripta sunt, ille est hìc intelligendus in corpore suo, quod est ejus Ecclesia, qui de hac re loquens ait : « Cum vi- » deretis Abraham et Isaac et Jacob et omnes Prophetas » in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab » Oriente et Occidente et Aquilone et Austro, et accum- » bent in regno Dei : et ecce sunt novissimi qui erant » primi, et sunt primi qui erant novissimi [3]. » Sic enim quodam modo minor majoris primatum frater abstulit atque in se transtulit fratris. Cum igitur tam vera tamque significentur veraciter, quid hìc debet putari factum dictumve mendaciter? cum enim quæ significantur, non utique non sunt in veritate, sed sunt seu præterita, seu præsentia, seu futura; procul dubio vera significatio est nullumque mendacium. Sed nimis longum est, in hac significatione prophetica enucleate cuncta rimari, in quibus

[1] Gen. XXVII, 16. — [2] Ibid. 18, 19. — [3] Luc. XIII, 28-30.

palmam veritas habet, quia ut significando prænuntiata sunt, ita consequendo claruerunt.

XXV. Neque id isto sermone suscepi, quod ad te magis pertinet, qui Priscillianistarum latebras aperuisti, quantum ad eorum attinet dogmata falsa atque perversa; ne ita investigata videantur quasi docenda fuerint, et non redarguenda. Magis ergo fac ut expugnata jaceant, quæ fecisti ut prodita pateant: ne dum volumus ad indaginem hominum fallacium pervenire, ipsas falsitates sinamus tanquam insuperabiles permanere; cum potius debeamus et in latentium cordibus destruere falsitates, quam parcendo falsitatibus invenire fallaces. Porro inter illa dogmata eorum, quæ subvertenda sunt, etiam hoc est utique quod dogmatizant, ad occultandam religionem religiosos debere mentiri, in tantum ut non solum de aliis rebus ad doctrinam religionis non pertinentibus, sed de ipsa quoque religione mentiendum sit, ne patescat alienis; ut videlicet negandus sit Christus, quo possit inter inimicos suos latere Christianus. Etiam hoc, obsecro te, dogma impium nefariumque subverte, propter quod astruendum argumentantes de Scripturis colligunt testimonia, quibus videantur non solum ignoscenda vel toleranda, verum et honoranda mendacia. Ad te igitur pertinet, sectam detestabilem cum refellis, sic accipienda monstrare ista testimonia Scripturarum, ut vel doceas non esse quæ putantur esse mendacia, si eo modo intelligantur, quo intelligenda sunt; vel imitanda non esse etiam quæ manifestum est esse mendacia; vel certe ad extremum de his saltem rebus quæ ad doctrinam religionis pertinent, nullo modo esse mentiendum. Sic enim vere funditus evertuntur, dum evertitur ubi delitescunt: ut eo ipso minime sectandi et maxime cavendi judicentur, quo se ad occultandam hæresim suam profitentur esse mendaces. Hoc in

eis est primitus expugnandum, hoc eorum velut idoneum munimentum veritatis ictibus feriendum atque dejiciendum. Nec eis quam non habebant, alia latebra quo confugiant est præbenda : ut si forte ab his produntur, quos conati fuerint seducere, nec potuerint, dicant : Tentare illos voluimus, quoniam prudentes catholici docuerunt ad inveniendos hæreticos id esse faciendum. Sed aliquanto commendatius oportet ut dicam, cur ista mihi videatur tripartita ratio disputandi adversus eos qui patronas mendaciis suis volunt adhibere divinas Scripturas ; ut prius ostendamus nonnulla quæ ibi putantur esse mendacia, non esse quod putantur, si recte intelligantur ; deinde si qua ibi mendacia manifesta sunt, imitanda non esse ; tertio, contra omnes omnium opiniones, quibus videtur ad viri boni officium pertinere aliquando mentiri, omni modo tenendum, in doctrina religionis nullo modo esse mentiendum. Hæc enim tria tibi exequenda paulo ante commendavi, et quodam modo injunxi.

XXVI. Ad ostendenda ergo quædam quæ putantur in Scripturis esse mendacia, non ea esse quod putantur, si recte intelligantur ; non tibi parum adversus istos valere videatur, quod non de apostolicis, sed de propheticis Litteris inveniunt velut exempla mentiendi. Illa quippe omnia quæ nominatim commemorant ubi sit quisque mentitus, in eis Libris leguntur, in quibus non solum dicta, verumetiam facta multa figurata conscripta sunt, quia et figurate gesta sunt. In figuris autem quod velut mendacium dicitur, bene intellectum verum invenitur. Apostoli vero in Epistolis suis aliter locuti sunt, aliterque conscripti Actus Apostolorum, jam videlicet revelato Testamento Novo, quod illis figuris propheticis velabatur. Denique in tot Epistolis apostolicis atque in ipso tam grandi libro in quo actus eorum canonica veritate nar-

rantur, non invenitur talis aliquis mentiens, ut de illo ab istis ad mentiendi licentiam proponatur exemplum. Quandoquidem illa Petri et Barnabæ simulatio qua gentes judaïzare cogebant, merito reprehensa atque correcta est, et ne tunc noceret, et ne posteris ad imitandum valeret. Cum enim vidisset apostolus Paulus quia non recte ingrediuntur ad veritatem Evangelii, dixit Petro coram omnibus : « Si tu, cum sis Judæus, gentiliter et non judaïce » vivis, quomodo gentes cogis judaïzare[1] ? » Id autem quod ipse fecit, ut quasdam observationes legitimas judaïca consuetudine retinendo et agendo non se inimicum Legi Prophetisque monstraret, absit ut mendaciter eum fecisse credamus. De hac quippe re satis est ejus nota sententia, qua fuerat constitutum, nec Judæos qui tunc in Christum credebant prohibendos esse a paternis traditionibus, nec ad eas gentiles cum Christiani fierent esse cogendos : ut illa sacramenta quæ divinitus præcepta esse constaret, non tanquam sacrilegia fugerentur; nec tamen putarentur sic necessaria jam Novo Testamento revelato, tanquam sine iis quicumque converterentur ad Deum salvi esse non possent. Erant enim qui hoc putabant atque prædicabant, quamvis jam recepto Christi Evangelio; et eis simulate consenserant Petrus et Barnabas, ideoque cogebant gentes judaïzare. Id erat enim cogere, sic ea necessaria prædicare tanquam et recepto Evangelio nulla sine illis salus esset in Christo. Hoc error quorumdam putabat, hoc timor Petri simulabat, hoc libertas Pauli redarguebat. Quod ergo ait : « Omnibus omnia factus » sum, ut omnes lucrifacerem[2] : » compatiendo id fecit, non mentiendo. Fit enim quisque tanquam ille cui vult subvenire, quando tanta misericordia subvenit, quanta sibi subveniri vellet, si esset ipse in eadem miseria consti-

[1] Galat. II, 14. — [2] I Cor. IX, 22.

tutus. Itaque fit tanquam ille, non quia fallit illum, sed quia se cogitat sicut illum. Unde illud est ejus Apostoli, quod jam supra commemoravi : « Fratres, et si præoccu- » patus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritales » estis, instruite hujusmodi in spiritu mansuetudinis, in- » tendens te ipsum ne et tu tenteris[1]. » Nam si propterea quia dixit : « Factus sum Judæis tanquam Judæus, et iis » qui sub Lege erant tanquam sub Lege[2] ; » ideo putandus est mendaciter suscepisse Legis veteris sacramenta : debuit et gentium idololatriam eodem modo mentiendo suscipere, quia dixit etiam iis qui sine Lege erant tanquam sine Lege se factum, ut eos lucrifaceret : quod utique non fecit. Non enim alicubi sacrificavit idolis, aut adoravit illa figmenta ; ac non potius libere tanquam martyr Christi detestanda et vitanda monstravit. De nullis igitur apostolicis actibus sive sermonibus isti proferunt imitanda exempla mentiendi. De propheticis ergo factis seu dictis ideo sibi videntur habere quod proferant, quia figuras prænuntiativas putant esse mendacio, eo quod mendaciis sint aliquando similia. Sed cum referuntur ad eas res propter quas significandas ita facta vel dicta sunt, reperiuntur significationes esse veraces, ac per hoc nullo modo esse mendacia. Mendacium est quippe falsa significatio cum voluntate fallendi. Non est autem falsa significatio, ubi etsi aliud ex alio significatur, verum est tamen quod significatur, si recte intelligatur.

XXVII. Sunt quædam ejusmodi etiam Salvatoris in Evangelio, quia et ipse Dominus Prophetarum Propheta esse dignatus est. Talia sunt illa, ubi de muliere quæ fluxum sanguinis patiebatur, ait : « Quis me tetigit[3] ? » Et de Lazaro : « Ubi posuistis eum[4] ? » Sic quippe in-

[1] Galat. vi, 1. — [2] 1 Cor. ix, 20, 21. — [3] Luc. viii, 45. — [4] Joan. xi, 34.

terrogavit, quasi nesciens quod utique sciebat. Ac per hoc nescire se finxit, ut aliquid aliud illa velut ignorantia sua significaret : quæ significatio quoniam verax erat, mendacium profecto non erat. Eos namque significabant, sive illa fluxum sanguinis patiens, sive ille mortuus quatriduanus, quos etiam qui cuncta sciebat quodam modo nesciebat. Nam et illa typum gerebat plebis gentium, unde præmissa fuerat prophetia : « Populus quem non » cognovi, servivit mihi[1] : » et Lazarus remotus a viventibus tanquam ibi jacebat per significativam similitudinem, ubi ille cujus vox est : « Projectus sum a facie oculorum tuorum[2]. » Et ideo tanquam nesciretur a Christo, et illa quæ fuerit, et iste ubi positus fuerit, verbis interrogantis est figuratum, et omne vitatum veraci significatione mendacium.

XXVIII. Hinc est etiam illud quod commemorasti eos dicere, Dominum Jesum, posteaquam resurrexit, ambulasse in itinere cum duobus Discipulis, et propinquantibus eis castello quo ibant, illum longius se ire finxisse : ubi Evangelista dicens : « Ipse autem se finxit » longius ire[3] ; » etiam ipsum verbum posuit, quo mendaces nimium delectantur, ut impune mentiantur : quasi mendacium sit omne quod fingitur, cum veraciter aliud ex alio significandi causa tam multa fingantur. Si ergo nihil aliud significasset Jesus in eo quod longius ire se finxit, merito judicaretur esse mendacium : porro autem si bene intelligatur, et ad id quod voluit significare referatur, invenitur esse mysterium. Alioquin erunt cuncta mendacia, quæ propter quamdam rerum significandarum similitudinem, cum gesta non sint, tanquam gesta narrantur. Unde est illa de duobus unius hominis filiis majore qui mansit apud patrem suum, et minore qui longe

[1] Psal. XVII, 45. — [2] Id. XXX, 23. — [3] Luc. XXIV, 28.

peregrinatus est[1], tam prolixa narratio. In quo genere fingendi humana etiam facta vel dicta irrationalibus animantibus et rebus sensu carentibus homines addiderunt, ut ejusmodi fictis narrationibus, sed veracibus significationibus, quod vellent commendatius intimarent. Nec apud auctores tantum sæcularium litterarum, ut apud Horatium[2], mus loquitur muri, et mustella vulpeculæ, ut per narrationem fictam ad id quod agitur, vera significatio referatur; unde et Æsopi tales fabulas ad eum finem relatas, nullus tam ineruditus fuit, qui putaret appellanda mendacia : sed in Litteris quoque sacris, sicut in libro Judicum ligna sibi regem requirunt[3], et loquuntur ad oleam et ad ficum et ad vitem et ad rubum. Quod utique totum fingitur, ut ad rem quæ intenditur, ficta quidem narratione, non mendaci tamen, sed veraci significatione veniatur. Hæc dixi propter id quod scriptum est de Jesu : « Et ipse se finxit longius ire[4] : » ne quisquam ex hoc verbo, sicut Priscillianistæ, licitum volens habere mendacium, insuper etiam Christum contendat fuisse mentitum. Quisquis autem vult intelligere illud fingendo quid præfigurarit, attendat quid agendo perfecerit. Longius namque postea profectus super omnes cœlos, non tamen deseruit Discipulos suos. Propter hoc significandum futurum divinitus factum, ad præsens illud est humanitus fictum. Et ideo significatio verax in illa est fictione præmissa, quia in hac profectione illius est significationis veritas subsecuta. Ille igitur contendat Christum mentitum esse fingendo, qui negat eum quod significavit implevisse faciendo.

XXIX. Quia ergo non inveniunt mendaces hæretici in Testamenti Novi litteris imitanda exempla mendacii,

[1] Luc. XV, 11, et seqq. — [2] Vide Horat. lib. Serm. II. Sat. 6. et Epist. lib. Epist. 7. — [3] Judic. IX, 8. — [4] Luc. XXIV, 18.

copiosissimos se esse existimant in hac disputatione, qua opinantur esse mentiendum, cum de veteribus propheticis libris, quia non ibi apparet nisi intelligentibus paucis quo referantur significativa dicta vel facta veracia, multa sibi videntur invenire ac proferre mendacia. Sed habere cupientes quibus se tueantur velut imitanda exempla fallendi, se ipsos fallunt, et mentitur eorum iniquitas sibi[1]. Illæ autem personæ, quas credendum ibi non est prophetare voluisse, si quid faciendo vel dicendo finxerunt voluntate fallendi; quamvis ex ipsis quoque factis earum sive dictis aliquid propheticum possit exculpi, per illius omni potentiam præseminatum atque dispositum, qui bene uti novit etiam malis hominum; tamen quantum ad ipsas attinet, sine dubitatione mentitæ sunt. Sed non ideo debent imitanda existimari, quia in eis reperiuntur libris, qui sancti et divini merito nominantur. Habent enim conscripta et mala hominum et bona; illa vitanda, ista sectanda: et quædam ita posita ut de illis etiam prolata sit sententia, quædam vero tacito ibi judicio nobis judicanda permissa; quoniam non solum nos nutriri manifestis, verum et exerceri oportebat obscuris.

XXX. Cur autem isti imitandam sibi Thamar existimant mentientem, et imitandum Judam non existimant fornicantem? Ibi enim utrumque legerunt: et nihil horum Scriptura illa sive culpavit, sive laudavit; sed tantummodo utrumque narravit, et judicandum nobis utrumque dimisit: sed mirum si aliquid horum imitandum impune permisit. Quod enim Thamar non meretricandi libidine[2], sed concipiendi voluntate mentita sit, novimus. Verum et fornicatio, etiamsi Judæ talis non fuit, potest esse cujuspiam qua faciat ut homo liberetur, sicut illius mendacium fuit ut homo conciperetur: numquid propterea etiam

[1] Psal. XXVI, 12. — [2] Gen. XXXVIII, 14.

fornicandum est, si propter illud putatur fuisse mentiendum? Non de solo itaque mendacio, sed de omnibus operibus hominum in quibus existunt velut compensativa peccata, considerandum est quam sententiam proferre debeamus, ne aperiamus aditum non tantum parvis quibusque peccatis, verumetiam sceleribus cunctis, nullumque remaneat facinus, flagitium, sacrilegium, in quo causa non possit existere qua recte videatur esse faciendum, universamque vitæ probitatem opinio ista subvertat.

XXXI. Nihil autem judicandus est dicere, qui dicit aliqua justa esse mendacia, nisi aliqua justa esse peccata, ac per hoc aliqua justa esse quæ injusta sunt : quo quid absurdius dici potest? Unde enim est peccatum, nisi quia justitiæ contrarium est? Dicantur ergo alia magna, alia parva esse peccata; quia verum est, nec auscultandum Stoïcis qui omnia paria esse contendunt : dicere autem quædam injusta, quædam justa esse peccata, quid est aliud quam dicere quasdam esse injustas, quasdam justas iniquitates? cum dicat apostolus Joannes : « Omnis » qui facit peccatum, facit et iniquitatem, et peccatum » iniquitas est[1]? » Non ergo potest justum esse peccatum, nisi cum peccati nomen in alia reponimus, in qua quisque non peccat, sed aut facit aliquid aut patitur pro peccato. Nam et sacrificia pro peccatis peccata appellata sunt, et pœnæ peccatorum dicuntur aliquando peccata. Hæc plane possunt intelligi justa peccata, cum justa dicuntur sacrificia, vel justa supplicia. Ea vero quæ contra legem Dei fiunt, justa esse non possunt. Dictum est autem Deo : « Lex tua veritas[2]. » Ac per hoc quod est contra veritatem, justum esse non potest. Quis autem dubitet contra veritatem esse mendacium omne? Nullum

[1] I Joan. III, 4. — [2] Psal. CXVIII, 142.

ergo justum esse potest mendacium. Item cui non clareat ex veritate esse omne quod justum est? Clamat autem Joannes : « Omne mendacium non est ex veritate[1]. » Omne ergo mendacium non est justum. Quapropter quando nobis de Scripturis sanctis mentiendi proponuntur exempla, aut mendacia non sunt, sed putantur esse dum non intelliguntur; aut si mendacia sunt, imitanda non sunt, quia justa esse non possunt.

XXXII. Sed quod scriptum est bene Deum fecisse cum Hebræis obstetricibus[2], et cum Raab Jerichuntina meretrice[3], non ideo factum est quia mentitæ sunt, sed quia in homines Dei misericordes fuerunt. Non est itaque in eis remunerata fallacia, sed benevolentia; benignitas mentis, non iniquitas mentientis. Sicut enim mirum absurdumque non esset, si alio prius tempore commissa ab eis aliqua opera mala Deus propter posteriora opera bona vellet ignoscere : ita mirandum non est, quod uno tempore in una causa Deus utrumque conspiciens, id est, factum misericorditer, factumque fallaciter, et bonum remuneravit, et propter hoc bonum malum illud ignovit. Si enim peccata quæ propter carnis concupiscentiam, non propter misericordiam fiunt, propter posteriora opera misericordiæ dimittuntur; cur non merito misericordiæ dimittuntur, quæ propter ipsam misericordiam committuntur? Gravius est enim peccatum quod animo nocentis, quam quod animo subvenientis efficitur. Ac per hoc si illud deletur opere misericordiæ postea subsequente, cur hoc quod est levius, non deletur ipsa hominis misericordia, et præcedente ut peccet, et comitante cum peccat? Ita quidem videri potest : verumtamen aliud est dicere : Peccare quidem non debui, sed opera misericordiæ faciam, quibus deleam quod ante peccavi;

[1] I Joan. II, 21. — [2] Exod. I, 20. — [3] Josué. VI, 25.

et aliud est dicere : Peccare debeo, quia non possum aliter misereri. Aliud est, inquam, dicere : Quia jam peccavimus, benefaciamus; et aliud est dicere : Peccemus, ut benefaciamus. Ibi dicitur : Faciamus bona, quia fecimus mala : hic autem : Faciamus mala, ut veniant bona. Ac per hoc ibi exhaurienda est sentina peccati, hic cavenda est doctrina peccandi.

XXXIII. Restat itaque ut intelligamus illis mulieribus, vel in Ægypto, vel in Jericho, pro humanitate et misericordia redditam fuisse mercedem utique temporalem, quæ quidem et ipsa æternum aliquid etiam illis nescientibus prophetica significatione figuraret. Utrum autem sit aliquando vel pro cujusquam salute mentiendum, cum quæstio sit in qua dissolvenda etiam doctissimi fatigantur, valde illarum muliercularum in illis populis constitutarum et illis moribus assuetarum excedebat modum. Itaque hanc earum ignorantiam, sicut aliarum rerum quas pariter nesciebant, sed sciendæ sunt a filiis non hujus sæculi, sed futuri, Dei patientia sustinebat : qui tamen eis pro benignitate humana, quam famulis ejus impenderant, quamvis cœleste aliquid significantia, præmia terrena reddebat. Et Raab quidem ex Jericho liberata, in Dei populum transitum fecit, ubi proficiens posset ad æterna et immortalia munera pervenire, quæ nullo sunt quærenda mendacio. Tunc tamen quando illud opus bonum et pro suæ vitæ conditione laudabile Israëlitis exploratoribus præstitit, nondum erat talis ut ab ea exigeretur : « Sit in ore vestro : Est, est : Non, » non[1]. » Obstetrices autem illæ quamvis Hebrææ[2], si secundum carnem tantummodo sapuerunt, quid aut quantum est quod eis profuit remuneratio temporalis, quia fecerunt sibi domos, nisi proficiendo pertinuerint

[1] Matth. v, 37. — [2] Exod. I, 17.

ad eam domum de qua Deo cantatur : « Beati qui habi» tant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te[1]? » Multum autem fatendum est propinquare justitiæ, et quamvis re ipsa nondum, jam tamen spe atque indole animum esse laudandum, qui nunquam nisi hac intentione mentitur, qua vult prodesse alicui, nocere autem nemini. Sed nos cum quærimus, sit-ne boni hominis aliquando mentiri, non de homine quærimus adhuc ad Ægyptum, vel ad Jerichum, vel ad Babyloniam pertinente, vel adhuc ad ipsam Jerusalem terrenam, quæ servit cum filiis suis[2]; sed de cive illius civitatis quæ sursum est libera mater nostra æterna in cœlis. Et respondetur quærentibus nobis : « Omne mendacium non » est ex veritate[3]. » Filii autem illius civitatis, filii sunt utique veritatis. Ejus civitatis filii sunt de quibus scriptum est : « In ore eorum non est inventum mendacium[4]. » Ejus civitatis filius est de quo item scriptum est : « Ver» bum suscipiens filius a perditione longe aberit : exci» piens autem excepit illud sibi, et nihil falsi ex ejus ore » procedit[5]. » His filiis supernæ Jerusalem et sanctæ civitatis æternæ si quando ut hominibus obrepit qualecumque mendacium, poscunt humiliter veniam, non inde quærunt insuper gloriam.

XXXIV. Sed dicet aliquis : Ergo-ne obstetrices illæ atque Raab melius fecissent[6], si nullam misericordiam præstitissent, nolendo mentiri? Imovero illæ mulieres Hebrææ, si essent tales de qualibus quærimus utrum sit eis aliquando mentiendum, nec aliquid falsi dicerent, et fœda ministeria de parvulis occidendis liberrime recusarent. Sed, inquies, ipsæ morerentur. At vide quid sequatur : Morerentur enim cœlestis habitationis incom-

[1] Psal. LXXXIII, 5.— [2] Galat. IV, 25.— [3] I Joan. II, 21.— [4] Apoc. XIV, 5. — [5] Prov. XXIX, 27. — [6] Exod. I, 17, et Josuë. II, 4.

parabiliter ampliore mercede, quam domus illæ quas sibi fecerunt in terra esse potuerunt : morerentur futuræ in æterna felicitate, mortem perpessæ pro innocentissima veritate. Quid illa in Jericho, numquid hoc posset? Nonne si quærentes cives mentiendo non falleret, verum dicendo latentes hospites proderet? An posset interrogantibus dicere : Scio ubi sunt, sed Deum timeo, non eos prodo? Posset hoc quidem dicere, si jam esset vera Israëlitis in qua dolus non esset[1] : quod futura erat per misericordiam Dei transiens ad civitatem Dei. Verum illi hoc audito, inquies, illam perimerent, domum scrutarentur. Sed numquid consequens erat, ut illos etiam quos diligenter occultaverat invenirent? Prospexerat enim cautissima mulier, et ibi eos posuerat ubi latere potuissent, etiamsi ei mentienti creditum non fuisset. Ita et illa, si tamen a suis civibus esset occisa pro misericordiæ opere, vitam istam finiendam pretiosa in conspectu Domini morte finisset[2], et erga illos ejus beneficium inane non fuisset. Sed, inquies, quid si et ad illum locum ubi eos occultaverat, ii, a quibus quærebantur, perscrutando omnia pervenissent? Isto modo dici potest : Quid si mulieri vilissimæ atque turpissimæ, non solum mentienti, verumetiam pejeranti credere noluissent? Nempe etiam sic consecutura fuerant, quæ timendo mentita est. Et ubi ponimus voluntatem ac potestatem Dei? An forte non poterat, et illam nec civibus suis mentientem nec homines Dei prodentem, et illos suos ab omni pernicie custodire? A quo enim et post mulieris mendacium custoditi sunt, ab eo potuerunt, etsi illa mentita non esset, utique custodiri. Nisi forte obliti sumus hoc fuisse in Sodomis factum, ubi masculi in masculos nefanda libidine accensi[3], nec ostium domus in qua erant quos quærebant,

[1] Joan. I, 47. — [2] Psal. CXV, 15. — [3] Gen. XIX, 11.

invenire potuerunt; quando vir justus in causa omnino simillima pro suis hospitibus mentiri noluit, quos esse Angelos nesciebat, et vim morte pejorem ne paterentur timebat. Et certe poterat talia respondere quærentibus, qualia in Jericho mulier illa respondit. Nam prorsus similiter et illi interrogando quæsierunt. Sed homo justus noluit pro corporibus hospitum animam suam suo mendacio maculari, pro quibus voluit corpora filiarum alienæ libidini iniquitate vim perpeti. Faciat ergo homo etiam pro temporali hominum salute quod potest : cum autem ad hunc articulum ventum fuerit, ut tali saluti consulere nisi peccando non possit : Jam se existimet non habere quid faciat, quando id reliquum esse perspexerit quod non recte faciat. Proinde Raab in Jericho, quia peregrinos homines Dei suscepit hospitio, quia in eorum susceptione periclitata est, quia in eorum Deum credidit, quia diligenter eos ubi potuit occultavit, quia per aliam viam remeandi consilium fidelissimum dedit, etiam supernæ Jerusalem civibus imitanda laudetur. Quod autem mentita est, etiamsi aliquid ibi propheticum intelligenter exponitur, non tamen imitandum sapienter proponitur : quamvis Deus illa bona memorabiliter honoraverit, hoc malum clementer ignoverit.

XXXV. Quæ cum ita sint, quoniam nimis longum est omnia pertractare, quæ in illa Libra Dictinii sunt posita velut imitanda exempla mentiendi : ad hanc regulam mihi videntur non solum ista, verumetiam si qua sunt talia redigenda, ut aut quod esse creditur, ostendatur non esse mendacium; sive ubi tacetur verum, nec dicitur falsum; sive ubi significatio verax aliud ex alio vult intelligi, quod genus figuratorum vel dictorum vel factorum abundat in propheticis Litteris : aut quæ convincuntur esse mendacia, non esse imitanda monstrentur, et si qua no-

bis ut alia peccata subrepserint, non eis tribuendam justitiam, sed veniam postulandam. Hoc quidem mihi videtur; et ad istam sententiam me superius disputata compellunt.

XXXVI. Verum quia homines sumus, et inter homines vivimus, fateorque me nondum esse in eorum numero quos compensativa peccata non turbant; sæpe me in rebus humanis vincit sensus humanus, nec resistere valeo cum mihi dicitur : Ecce gravi morbo periclitatur ægrotus, cujus jam vires ferre non possint, si ei mortuus unicus et charissimus filius nuntietur; a te quærit an vivat, quem vitam finisse tu nosti; quid respondebis, quando quidquid aliud dixeris præter unum de tribus, aut mortuus est, aut vivit, aut nescio, nihil aliud credit ille quam mortuum; quod te intelligit timere dicere, et nolle mentiri? Tantumdem valet, etiamsi omni modo tacueris. Ex illis autem tribus duo falsa sunt, vivit, et nescio; nec abs te dici possunt nisi mentiendo. Illud autem unum verum, id est, mortuum esse, si dixeris et perturbati hominis mors fuerit subsecuta, abs te occisus esse clamabitur. Et quis ferat homines exaggerantes, quantum sit mali salubre mendacium devitari, et homicidam diligi veritatem? Moveor his oppositis vehementer, sed mirum si etiam sapienter. Cum enim proposuero ante qualescumque oculos cordis mei intelligibilem illius pulchritudinem, de cujus ore falsi nihil procedit; quamvis ubi radians magis magisque clarescit veritas, ibi palpitans mea reverberatur infirmitas : tamen sic amore tanti decoris accendor, ut cuncta quæ inde me revocant humana contemnam. Sed multum est ut iste in tantum perseveret affectus, ne in tentatione desit effectus. Nec me movet contemplantem luminosum bonum, in quo mendacii tenebræ nullæ sunt, quod nobis mentiri nolentibus et ho-

minibus vero audito morientibus homicida dicitur veritas. Numquid enim si stuprum expetat impudica, et te non consentiente, sævo amore perturbata moriatur, homicida erit et castitas? An vero quia legimus : « Christi » bonus odor sumus in omni loco, et in iis qui salvi fiunt, » et in iis qui pereunt; aliis quidem odor vitæ in vitam, » aliis autem odor mortis in mortem[1] : » etiam odorem Christi pronuntiabimus homicidam? Sed quia homines sumus, et nos in hujusmodi quæstionibus et contradictionibus plerumque superat aut fatigat sensus humanus, ideo mox et ille subjecit : « Et ad hæc quis idoneus? »

XXXVII. Huc accedit, ubi miserabilius ejulandum est, quod si concesserimus pro salute illius ægri de vita filii ejus fuisse mentiendum, ita paulatim minutatimque succressit hoc malum, et brevibus accessibus ad tantum acervum mendaciorum sceleratorum sensim subintrando perducitur, ut nunquam possit penitus inveniri, ubi tantæ pesti per minima additamenta in immensum convalescenti possit obsisti. Unde providentissime scriptum est : « Qui modica spernit, paulatim decidit[2]. » Quid, quod vitæ hujus tales amatores, ut eam non dubitent præponere veritati, ne homo moriatur, imo ut homo quandoque moriturus aliquanto serius moriatur, non tantum mentiri, sed etiam pejerare nos volunt, ut videlicet ne aliquanto citius transeat vana salus hominis, nomen Domini Dei nostri accipiamus in vanum? Et sunt in eis docti, qui etiam regulas figant, finesque constituant, quando debeat, quando non debeat pejerari. O ubi estis fontes lacrymarum? Et quid faciemus? quo ibimus? ubi nos occultabimus ab ira veritatis, si non solum negligimus cavere mendacia, sed audemus insuper docere perjuria? Viderint enim assertores defensoresque

[1] 2 Cor. II, 15, 16. — [2] Eccli. XIX, 1.

mendacii quale genus vel qualia genera mentiendi eos justificare delectet : saltem in Dei cultu concedant non esse mentiendum; saltem sese a perjuriis blasphemiisque contineant; saltem ubi Dei nomen, ubi Deus testis, ubi Dei sacramentum interponitur, ubi de divina religione sermo promitur sive conseritur, nemo mentiatur, nemo laudet, nemo doceat et præcipiat, nemo justum dicat esse mendacium : de cæteris mendaciorum generibus eligat sibi quod putat esse mitissimum atque innocentissimum mentiendi genus, cui placet esse mentiendum. Hoc scio, quod etiam qui docet oportere mentiri, verum docere se vult videri. Nam si falsum est quod docet, quis falsæ velit studere doctrinæ, ubi et fallit docens, et fallitur discens? Si autem ut aliquem possit invenire discipulum; docere se asserit verum, cum doceat esse mentiendum : quomodo erit illud ex veritate mendacium, Joanne apostolo reclamante : « Omne mendacium non est ex veritate[1]? » Non est ergo verum, aliquando esse mentiendum : et quod non est verum, nemini est omnino suadendum.

XXXVIII. Sed agit partes suas infirmitas, et causam invincibilem faventibus turbis se habere proclamat. Ubi contradicit, et dicit : Quomodo apud homines, qui procul dubio, si falluntur, avertuntur a pernicie vel aliena vel sua, periclitantibus subvenitur hominibus, si nos humanus ad mentiendum non inclinet affectus? Si patienter me audiat turba mortalitatis, turba infirmitatis, respondebo aliquid pro negotio veritatis. Certe pia, vera, sancta castitas non nisi ex veritate est : et quisquis adversus eam facit, profecto adversus veritatem facit. Cur ergo etsi non possit aliter periclitantibus subveniri, non committo stuprum, quod ideo est contrarium veritati, quia contrarium est castitati; et ut periclitantibus subveniatur, loquor

[1] I Joan. II, 21.

mendacium, quod ipsi apertissime est contrarium veritati? Quid nos tantum promeruit castitas, et offendit veritas? cum omnis ex veritate sit castitas, et sit non corporis, sed mentis castitas veritas, atque in mente habitet etiam corporis castitas. Postremo, quod et paulo ante dixi et iterum dico, quisquis mihi pro persuadendo et defendendo ullo mendacio contradicit, quid dicit, si verum non dicit? Si autem propterea est audiendus quoniam verum dicit, quomodo me vult facere verum dicendo mendacem? Quomodo mendacium patronam sibi adhibet veritatem? An adversario suo vincit, ut a se ipsa vincatur? Quis hanc absurditatem ferat? Nullo ergo modo dixerimus eos qui asserunt aliquando esse mentiendum, id asserendo esse veraces, ne, quod est absurdissimum et stultissimum credere, veritas nos doceat esse mendaces. Quale est enim, ut esse adulterandum nemo discat a castitate, Deum offendendum nemo discat a pietate, cuiquam nocendum nemo discat a benignitate, et esse mentiendum discamus a veritate? Porro si hoc non docet veritas, non est verum : si non est verum, non est discendum : si non est discendum, nunquam est igitur mentiendum.

XXXIX. « Sed perfectorum est, ait aliquis, solidus » cibus[1]. » Multa enim secundum veniam relaxantur infirmitati, quamvis sincerissimæ nequaquam placeant veritati. Dicat hoc quisquis non metuit quæ consequentia metuenda sunt, si fuerint aliquo modo aliqua permissa mendacia. Nullo modo tamen in tantum sunt permittenda conscendere, ut ad perjuria blasphemiasque perveniant: nec aliquam causam prorsus oportet obtendi, cur debeat pejerari, vel quod est execrabilius, cur Deus debeat blasphemari. Non enim quia per mendacium blasphematur, ideo non blasphematur. Potest quippe hoc modo

[1] Hebr. v, 14.

dici, non pejerari, quia per mendacium pejeratur. Quis enim per veritatem possit esse perjurus? Sic etiam per veritatem nullus potest esse blasphemus. Sane mitius falsum jurat, qui falsum nescit esse, et verum putat esse quod jurat : sicut et Saulus excusabilius blasphemavit, quia ignorans fecit [1]. Ideo autem pejus est blasphemare quam pejerare, quoniam pejerando falsæ rei adhibetur testis Deus, blasphemando autem de ipso falsa dicuntur Deo. Tanto est autem quisque inexcusabilior sive perjurus sive blasphemus, quanto magis ea quæ pejerando vel blasphemando asserunt, falsa noverunt esse vel credunt. Quisquis itaque dicit pro periclitantis hominis salute temporali vel vita esse mentiendum, nimis ipse ab itinere exorbitat æternæ salutis et vitæ, si dicit in ea causa etiam jurandum per Deum, vel etiam blasphemandum Deum.

XL. Sed aliquando nobis ipsius quoque salutis æternæ periculum opponitur, quod nostro mendacio, si aliter non potest, depellendum esse clamatur : velut si quisquam baptizandus in potestate sit impiorum atque infidelium constitutus, ad quem perveniri non possit ut lavacro regenerationis abluatur, nisi deceptis mentiendo custodibus. Ab hoc invidiosissimo clamore, quo cogimur non pro cujusquam opibus vel honoribus in hoc sæculo transcurrentibus, non pro ipsa hujus temporis vita, sed pro æterna hominis salute mentiri, quo confugiam, nisi ad te, Veritas? Et mihi abs te proponitur castitas. Cur enim si custodes isti, ut nos ad baptizandum hominem admittant, stupro illici possunt, non facimus contraria castitati, et si mendacio decipi possunt, facimus contraria veritati? cum procul dubio nulli esset fideliter amabilis castitas, si non eam præciperet veritas. Proinde ut perveniatur ad hominem baptizandum, fal-

[1] I Tim. I, 15.

lantur mentiendo custodes, si hoc jubet veritas. Sed quomodo jubeat veritas, ut homo baptizetur esse mentiendum, si non jubet castitas, ut homo baptizetur esse mœchandum? Cur autem hoc non jubet castitas, nisi quia hoc non docet veritas? Si ergo, nisi quod veritas docet, facere non debemus; cum veritas doceat nec propter hominem baptizandum facere quod contrarium est castitati, quomodo nos docebit facere propter baptizandum hominem quod ipsi est contrarium veritati? Sed sicut oculi ad intuendum solem parum firmi, ea tamen quæ a sole illustrantur, libenter intuentur : sic animæ jam valentes delectari pulchritudine castitatis, non tamen continuo per se ipsam considerare veritatem unde lucet castitas possunt, ut cum ventum fuerit ad aliquid faciendum quod adversum est veritati, ita refugiant et exhorreant, quemadmodum refugiunt et exhorrent, si faciendum aliquid proponatur quod adversum est castitati. Ille autem filius qui verbum suscipiens a perditione longe aberit[1], et nihil falsi ex ejus ore procedit, tam sibi clausum deputat, si ad subveniendum homini per mendacium, quam si per stuprum transire cogatur. Et Pater exaudit orantem, ut valeat sine mendacio subvenire, cui vult Pater ipse, cujus inscrutabilia sunt judicia, subveniri. Talis ergo filius ita observat a mendacio, sicut a peccato. Nam et aliquando mendacii nomen pro peccati nomine ponitur : unde illud est : « Omnis homo mendax[2]. » Sic enim dictum est, tanquam diceretur : Omnis homo peccans. Et illud : « Si autem veritas Dei in meo mendacio » abundavit[3]. » Ac per hoc cum mentitur ut homo, peccat ut homo, et ea sententia tenebitur qua dictum est : » Omnis homo mendax, » et « Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas

[1] Prov. XXIX, 27. — [2] Psal. CXV, 11. — [3] Rom. III, 7.

» in nobis non est[1]. » Cum vero nihil falsi ex ejus ore procedit, secundum eam gratiam sic erit de qua dictum est : « Qui natus est ex Deo, non peccat[2]. » Hæc enim nativitas si sola esset in nobis, nemo peccaret : et quando sola erit, nemo peccabit. Nunc autem adhuc trahimus, quod corruptibiles nati sumus : quamvis secundum id quod renati sumus, si bene ambulamus, de die in diem renovamur interius. Cum vero et corruptibile hoc induerit incorruptionem, vita totum absorbebit, et nullus mortis aculeus remanebit. Aculeus autem mortis est peccatum[3].

XLI. Aut ergo cavenda mendacia recte agendo, aut confitenda sunt pœnitendo : non autem cum abundent infeliciter vivendo, augenda sunt et docendo. Sed eligat, qui hoc putat, unde subveniat periclitanti homini ad quamlibet salutem qualiacumque mendacia ; dum tamen et apud tales obtineamus, nulla causa nos ad pejerandum et blasphemandum oportere perduci. Ista saltem scelera vel ampliora stupris vel certe non minora judicemus. Namque cogitandum est, sæpissime homines, de quarum adulterio suspicantur, ad jusjurandum provocare conjuges suas : quod utique non facerent, nisi crederent etiam illas quæ non timuerunt perpetrare adulterium, timere posse perjurium. Quia et revera nonnullæ impudicæ quæ non timuerunt illicito concubitu viros fallere, eisdem viris quos fefellerant timuerunt Deum testem fallaciter adhibere. Quid igitur causæ est, ut homo castus et religiosus homini baptizando nolit adulterio subvenire, et perjurio velit, quod solent et adulteri formidare? Porro si nefas est hoc agere pejerando, quanto potius blasphemando? Absit ergo ut Christianus neget atque blasphemet Christum, quo possit alium facere Christianum ; et pereundo quærat inveniendum, quem si talia doceat,

[1] I Joan. I, 8. — [2] Id. III, 9. — [3] I Cor. XV, 53-55.

perdat inventum. Sic ergo librum, cui nomen est Libra, te oportet refellere atque destruere, ut caput illud quo dogmatizant occultandæ religionis causa esse mentiendum, prius esse noveris amputandum, ita ut illa testimonia quibus sanctos libros mendaciis suis patronos adhibere moliuntur, partim non esse mendacia, partim etiam quæ sunt, non esse imitanda demonstres : et si tantum sibi usurpat infirmitas, ut ei aliquid venialiter permittatur quod improbat veritas ; tamen ut inconcusse teneas et defendas in divina religione nunquam omnino esse mentiendum : latentes vero sicut nec adulteros per adulteria, nec homicidas per homicidia, nec maleficos per maleficia ; ita nec mendaces per mendacia, nec blasphemos per blasphemias esse quærendos ; secundum ea quæ tam multa in hoc volumine disputavimus, ut vix ad ejus terminum, quem loco isto fiximus, veniremus.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE OPERE MONACHORUM

LIBER UNUS [1].

AURELII EPISCOPI CARTHAGINENSIS IMPULSU AUGUSTINUS MONACHORUM CAUSAM QUI SE SUIS MANIBUS TRANSIGEBANT, DEFENDIT ADVERSUS ALIOS EJUSDEM PROFESSIONIS NONNULLOS, QUI EX OBLATIONIBUS RELIGIOSORUM SIC VOLEBANT VIVERE, UT NIHIL OPERANTES, SE POTIUS EVANGELICA PRÆCEPTA DE VICTU ET VESTITU NON CURANDO IMPLERE JACTARENT. AC PRIMUM DEMONSTRAT APOSTOLUM PAULUM DEDISSE SERVIS DEI PRÆCEPTUM ET EXEMPLUM FACIENDI OPERIS CORPORALIS, QUO VICTUM ET VESTITUM SIBI PROCURARENT. DEINDE OSTENDIT EVANGELICA ILLA PRÆCEPTA, UNDE SUAM MONACHI ILLI, NON SOLUM DESIDIAM, SED ETIAM ARROGANTIAM FOVEBANT, APOSTOLICO PRÆCEPTO ET EXEMPLO NON ESSE CONTRARIA. AD EXTREMUM CRINITOS MONACHOS REPREHENDIT, ATQUE UT NE COMAM CONTRA PRÆCEPTUM APOSTOLICUM NUTRIRE PERGANT, OBSECRAT ET EXHORTATUR.

I. JUSSIONI tuæ [2], sanctæ frater Aureli, tanto devotius obtemperare me oportuit, quanto magis mihi quis

[1] Vide Retract. lib. II, cap. XXI. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXII p. 349-352.

ex te jusserit, claruit. Dominus enim noster Jesus Christus habitans in interiori tuo, tibique sollicitudinem paternæ et fraternæ charitatis inspirans, utrum filiis et fratribus nostris monachis, qui beato Paulo apostolo obedire negligunt dicenti : « Qui non vult operari, non » manducet[1], » permittenda sit ista licentia, voluntatem ac linguam tuam assumens in opus suum, imperavit mihi ex te, ut hinc ad te aliquid scriberem. Adsit itaque ipse etiam mihi, quo ita paream, ut ei me parere ex ejus munere ipsa utilitate fructuosi laboris intelligam.

II. Primum ergo videndum quid dicant illius professionis homines, qui operari nolunt. Deinde si eos non recte sentire invenerimus, ad eorum correctionem quid dicendum. Non, inquiunt, de hoc opere corporali, in quo vel agricolæ vel opifices laborant, præcepit Apostolus, cum diceret : « Qui non vult operari, non manducet. » Neque enim Evangelio posset esse contrarius, ubi ait ipse Dominus : « Ideo dico vobis, ne solliciti sitis » animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro » quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et » corpus quam vestimentum? Conspicite volatilia cœli, » quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant » in horrea, et Pater vester cœlestis pascit illa : nonne vos » magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans » potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Et de » vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri, » quomodo crescunt, non laborant, neque nent : dico » autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua » coopertus est sicut unum ex istis. Si autem fœnum agri, » quod hodie est et cras in clibanum mittitur, Deus sic » vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Nolite ergo » solliciti esse, dicentes : Quid manducabimus, aut quid

[1] 2 Thess, III, 10.

» bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia gentes » inquirunt. Scit autem Pater vester quia his omnibus » indigetis. Quærite autem primum regnum Dei et justi» tiam ejus, et omnia hæc apponentur vobis. Nolite ergo » solliciti esse in crastinum : crastinus enim dies sollicitus » erit sibi ipsi. Sufficit diei malitia sua[1]. » Ecce, inquiunt, ubi nos Dominus jubet de victu et tegumento nostro esse securos : quomodo ergo Apostolus sentire adversus Dominum posset, ut nos præciperet ita esse debere sollicitos quid manducemus et quid bibamus et quo operiamur, ut nos etiam opificum artibus, curis, laboribus oneraret? Quapropter in eo quod ait : « Qui non » vult operari, non manducet; » opera spiritalia, inquiunt, debemus accipere : de quibus alio loco dicit : « Unicuique sicut Dominus dedit : ego plantavi, Apollo » rigavit, sed Deus incrementum dedit. » Et paulo post : « Unusquisque suam mercedem accipiet secundum suum » laborem. Dei enim sumus cooperarii : Dei agricultura, » Dei ædificatio estis : secundum gratiam quæ data est » mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui[2]. » Sicut ergo Apostolus operatur plantando, rigando, ædificando, et fundamentum ponendo; ita qui non vult operari, non manducet. Quid enim prodest manducando spiritaliter pasci verbo Dei, si non inde operatur aliorum ædificationem? Sicut illi pigro servo quid profuit accipere talentum[3], et abscondere, nec operari lucra dominica? An ut ei auferretur in fine, et ipse in exteriores tenebras mitteretur? Sic, inquiunt, et nos facimus : legimus cum fratribus, qui ad nos ab æstu sæculi veniunt fatigati, ut apud nos in verbo Dei, et in orationibus, psalmis, hymnis, et canticis spiritalibus requiescant. Alloquimur eos, consolamur, exhortamur, ædificantes in

[1] Matth. vi, 25-34. — [2] I Cor. iii, 5-10. — [3] Matth. xxv, 25.

eis, si quid eorum vitæ pro suo gradu deesse perspicimus. Talia opera si non faceremus, periculose a Domino alimenta ipsa spiritalia sumeremus. Hoc enim dixit Apostolus : « Qui non vult operari, non manducet. » Ita se isti arbitrantur apostolice et evangelice obtemperare sententiæ, cum et Evangelium credunt de non curanda corporali et temporali vitæ hujus indigentia præcepisse, et Apostolum de cibo et opere spiritali dixisse : « Qui non » vult operari, non manducet. »

III. Nec attendunt, quia si alius diceret, Dominum quidem in parabolis et in similitudinibus loquentem de victu et tegumento spiritali monuisse, ut non inde sint solliciti servi ejus (sicut dicit : « Cum vos attraxerint ad » judicia, nolite cogitare quid loquamini. Dabitur enim » vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis » qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur » in vobis[1]. » Sermo quippe sapientiæ spiritalis est, de quo illos noluit cogitare, promittens quod eis nihil inde sollicitis præstaretur). Apostolum autem jam more apostolico apertius disserentem, et magis proprie quam figurate loquentem, sicut multa ac pene omnia sese habent in Epistolis apostolicis, proprie de opere corporali ciboque dixisse : « Qui non vult operari, non manducet : » redderetur illis dubia sententia eorum, nisi cætera dominica verba considerantes, invenirent aliquid, unde probarent eum de victu et vestitu corporali non curando locutum fuisse, cum diceret : « Nolite solliciti esse quid » manducetis, et quid bibatis, et quo vestiamini : » velut si animo adverterent quod ait : « Hæc enim omnia gentes » inquirunt : » ibi enim ostendit de ipsis corporalibus et temporalibus se dixisse. Ita ergo, si hoc solum de hac re dixisset Apostolus : « Qui non vult operari, non mandu-

[1] Matth. x, 19, 20.

» cet, » possent hæc verba in aliam traduci sententiam. Cum vero multis aliis locis Epistolarum suarum, quid hinc sentiat, apertissime doceat, superfluo conantur, et sibi et cæteris caliginem obducere, ut quod utiliter illa charitas monet non solum facere nolint, sed nec intelligere ipsi, aut ab aliis intelligi velint, non timentes quod scriptum est : « Noluit intelligere ut bene ageret[1]. »

IV. Prius ergo demonstrare debemus beatum apostolum Paulum opera corporalia servos Dei operari voluisse, quæ finem haberent magnam spiritalem mercedem, ad hoc ut ipso victu et tegumento a nullo indigerent, sed manibus suis hæc sibi procurarent : deinde ostendere evangelica illa præcepta, de quibus nonnulli non solum pigritiam, sed etiam arrogantiam suam fovent, apostolico præcepto et exemplo non esse contraria. Videamus itaque unde ad hoc venerit Apostolus, ut diceret : « Si » quis non vult operari, non manducet : » et quid deinde contexat, ut ex ipsa circumstantia lectionis appareat declarata sententia. « Denuntiamus, inquit, vobis, fratres, » in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis » vos ab omni fratre inquiete ambulante, et non secun» dum traditionem quam acceperunt a nobis. Ipsi enim » scitis quomodo oporteat imitari nos ; quia non fuimus » inquieti inter vos, neque panem ab aliquo gratis man» ducavimus, sed in labore et fatigatione die ac nocte » operantes, ne quem vestrum gravaremus : non quia » non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos for» mam daremus vobis, qua nos imitaremini. Nam et cum » apud vos essemus, hoc vobis præcipiebamus, quoniam » si quis non vult operari, non manducet. Audivimus » enim quosdam inter vos ambulare inquiete, nihil ope» rantes ; sed curiose agentes. His autem qui ejusmodi

[1] Psal. xxxv, 4.

» sunt, præcipimus et obsecramus in Domino Jesu » Christo, ut cum silentio operantes panem suum man- » ducent[1]. » Quid ad hæc dici potest, quandoquidem ne cuiquam postea liceret hoc pro voluntate, non pro charitate interpretari, exemplo suo docuit quid præceperit? Illi enim tanquam Apostolo prædicatori Evangelii, militi Christi, plantatori vineæ, pastori gregis constituerat Dominus ut de Evangelio viveret; et tamen ipse stipendium sibi debitum non exegit, ut se formam daret eis qui exigere indebita cupiebant : sicut ad Corinthios dicit : « Quis militat suis stipendiis unquam? Quis plantat vi- » neam, et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, » et de lacte gregis non percipit[2]? » Ergo quod sibi debebatur, noluit accipere, ut exemplo ejus coërcerentur, qui sibi non ita ordinatis in Ecclesia talia deberi arbitrabantur. Quid est enim quod ait : « Neque panem gra- » tis ab aliquo manducavimus, sed in labore et fatigatione » die ac nocte operantes, ne quem vestrum gravaremus; » non quia non habuerimus potestatem, sed ut nos for- » mam daremus vobis, qua nos imitaremini? » Audiant ergo quibus hoc præcepit, id est, qui non habent hanc potestatem quam ille habebat, ut tantummodo spiritaliter operantes manducent panem a corporali labore gratuitum : et quemadmodum dicit : « Præcipimus et obse- » cramus in Christo, ut cum silentio operantes panem » suum manducent, » non disputent contra manifestissima verba Apostoli; quia et hoc pertinet ad silentium, cum quo debent operantes manducare panem suum.

V. Enucleatius autem et diligentius adhuc ista verba considerarem atque tractarem, nisi haberem alia loca Epistolarum ejus multo manifestiora, quibus collatis et ista liquidius manifestantur, et si ista non essent, illa

[1] 2 Thess. III, 6-12. — [2] 1 Cor. IX, 7.

sufficerent. Ad Corinthios enim scribens de hac eadem re, ita dicit : « Non sum liber? non sum Apostolus? » Nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? Nonne » opus meum vos estis in Domino? Si aliis non sum apos- » tolus, vobis verumtamen sum. Signaculum enim apos- » tolatus mei vos estis in Domino. Mea defensio ad eos » qui me interrogant hæc est. Numquid non habemus » potestatem manducandi et bibendi? Numquid non ha- » bemus potestatem sororem mulierem circumducendi, » sicut et cæteri Apostoli, et fratres Domini, et Cephas[1]? » Vide quemadmodum primum ostendat quid sibi liceat, et ideo liceat quia Apostolus est. Inde enim cœpit : « Non » sum liber? non sum Apostolus? » Et probat se Apostolum esse, dicens : « Nonne Christum Jesum Dominum » nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? » Quo probato ostendit sibi licere quod cæteris Apostolis, id est, ut non operetur manibus suis, sed ex Evangelio vivat, sicut Dominus constituit, quod in consequentibus apertissime demonstravit : ad hoc enim et fideles mulieres habentes terrenam substantiam ibant cum eis, et ministrabant eis de substantia sua, ut nullius indigerent horum quæ ad necessaria vitæ hujus pertinent. Quod beatus Paulus licere quidem sibi demonstrat, sicut et cæteri Apostoli faciebant, sed ea potestate se uti noluisse postea commemorat. Hoc quidam non intelligentes, non « Sororem mulierem, » cum ille diceret : « Numquid » non habemus potestatem sororem mulierem circumdu- » cendi, » sed « Uxorem » interpretati sunt. Fefellit eos verbi græci ambiguitas, quod et uxor et mulier eodem verbo græce dicitur. Quanquam hoc ita posuerit Apostolus, ut falli non debuerint : quia neque « Mulierem » tantummodo ait, sed « Sororem mulierem[2]; » neque

[1] 1 Cor. IX, 1-5. — [2] Ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν.

« Ducendi, » sed « Circumducendi. » Verumtamen alios interpretes non fefellit hæc ambiguitas, et « Mulierem, » non « Uxorem, » interpretati sunt.

VI. Quod quisquis putat non potuisse ab Apostolis fieri, ut cum eis sanctæ conversationis mulieres circuirent, quacumque Evangelium prædicabant, ut eis de sua substantia ministrarent necessaria, Evangelium audiat, et cognoscat quemadmodum hoc ipsius Domini exemplo faciebant. Dominus enim noster more misericordiæ suæ infirmioribus compatiens, cum ei possent Angeli ministrare, et loculos habebat, quo mitteretur pecunia, quæ conferebatur utique a bonis fidelibus eorum victui necessaria : quos loculos Judæ commendavit, ut etiam fures si evitare non possemus, tolerare in Ecclesia disceremus. » Ille enim ea quæ mittebantur, sicut de illo scriptum » est, auferebat[1]. » Et mulieres voluit ut se ad præparanda et ministranda necessaria sequerentur, ostendens quid Evangelistis et ministris Dei tanquam militibus, a plebibus Dei tanquam provincialibus deberetur; ut si quis eo quod sibi deberetur, uti nollet, sicut Paulus apostolus noluit, amplius impenderet Ecclesiæ, non exigendo stipendium debitum, sed quotidianum victum de suis laboribus transigendo. Audierat enim stabularius, ad quem vulneratus ille perductus est : « Si quid amplius » erogaveris, in redeundo reddam tibi[2]. » Amplius ergo erogabat apostolus Paulus, qui suis, ut ipse testatur, stipendiis militabat[3]. In Evangelio enim scriptum est : « Deinceps et ipse iter faciebat per civitates et castella » prædicans et evangelizans regnum Dei, et duodecim cum » illo, et mulieres aliquæ quæ erant curatæ a spiritibus » malignis et infirmitatibus, Maria quæ vocatur Magdalene, de qua dæmonia septem exierant, et Joanna uxor

1 Joan. XII, 6. — 2 Luc. X, 35. — 3 I Cor. IX, 12, et XI, 7.

» Chuzæ procuratoris Herodis, et Susanna, et aliæ multæ » quæ ministrabant eis de facultatibus suis[1]. » Hoc exemplum Domini imitabantur Apostoli, ad accipiendum sibi debitum cibum : de quo idem Dominus apertissime loquitur : « Euntes, inquit, prædicate dicentes, quia appropinquavit regnum cœlorum. Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmonia ejicite. » Gratis accepistis, gratis date. Nolite possidere aurum, » neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris, neque » peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, » neque virgam. Dignus est enim operarius cibo suo[2]. » Ecce ubi constituit Dominus quod idem Apostolus commemorat. Ad hoc enim dixit illa omnia ne portarent, ut ubi opus esset, ab eis acciperent quibus annuntiabant regnum Dei[3].

VII. Ne quis autem arbitretur solis duodecim hoc fuisse concessum ; vide etiam quid Lucas narret : « Post » hæc, inquit, designavit Dominus et alios septuaginta » duos, et misit illos binos ante faciem suam in omnem » civitatem et locum quo erat ipse venturus. Et dicebat » illis : Messis quidem multa, operarii autem pauci ; ro» gate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in mes» sem suam. Ite, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lu» pos. Nolite portare sacculum, neque peram, neque » calceamenta, et neminem per viam salutaveritis. In » quamcumque domum intraveritis, primum dicite : Pax » huic domui. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super » illum pax vestra : sin autem, ad vos revertetur. In » eadem autem domo manete, edentes et bibentes quæ » apud illos sunt. Dignus est enim operarius mercede » sua[4]. » Hic apparet non esse illa jussa, sed permissa ;

[1] Luc. VIII, 1-3. — [2] Matth. X, 7-10. — [3] I Cor. IX, 14. — [4] Luc. X, 1-7.

ut quisquis uti vellet, eo uteretur quod sibi liceret ex Domini constitutione; si quis autem uti nollet, non contra jussum faceret, sed de suo jure cederet misericordius et laboriosius conversatus in Evangelio, in quo et debitam mercedem nollet accipere. Alioquin contra jussum Domini fecit Apostolus, qui posteaquam ostendit sibi licere, statim subjecit : « Sed tamen ego non sum usus hac » potestate[1]. »

VIII. Sed ad ordinem redeamus, ac totum ipsum Epistolæ locum diligenter consideremus. « Numquid, inquit, » non habemus licentiam manducandi et bibendi? Numquid non habemus licentiam sororem mulierem circumducendi[2] ? » Quam licentiam dixit, nisi quam Dominus dedit eis quos ad prædicandum regnum cœlorum misit, dicens : « Ea quæ ab ipsis sunt manducate, dignus est » enim operarius mercede sua, » et se ipsum proponens ad ejusdem potestatis exemplum, cui fidelissimæ mulieres talia necessaria de suis facultatibus ministrabant[3]? Amplius autem fecit apostolus Paulus, ut de coapostolis suis documentum adhiberet hujus licentiæ a Domino permissæ. Neque enim reprehendens subjecit : « Sicut et cæteri » Apostoli, et fratres Domini, et Cephas[4] : » sed ut hinc ostenderet hoc se accipere noluisse, quod ei licere accipere, cæterorum etiam commilitonum ejus more probaretur. « An ego solus et Barnabas non habemus potestatem non operandi? » Ecce abstulit omnem[5] dubitationem etiam tardissimis cordibus, ut intelligant de qua operatione dicat. Ut quid enim ait : « An ego solus et Barnabas » non habemus potestatem non operandi, » nisi quia omnes Evangelistæ et ministri verbi Dei habebant potestatem a Domino acceptam, ut non operarentur manibus

[1] I Cor. IX, 12. — [2] Ibid. 5. — [3] Luc. VIII, 3. — [4] I Cor. IX, 5. — [5] Ibid. 6.

suis, sed ex Evangelio viverent, operantes tantummodo spiritalia in prædicatione regni cœlorum, et ædificatione pacis Ecclesiæ? Neque enim quisquam potest dicere de ipsa spiritali operatione dixisse Apostolum : « An ego » solus et Barnabas non habemus potestatem non ope- » randi. » Hanc enim potestatem non operandi omnes illi habebant : dicat ergo qui conatur præcepta apostolica in sententiam suam depravare atque pervertere, dicat, si audet, omnes Evangelistas a Domino accepisse potestatem non evangelizandi. At si hoc absurdissimum et insanissimum est dicere, cur nolunt intelligere quod omnibus pateat, accepisse quidem illos potestatem non operandi, sed opera corporalia quibus victum quærerent, quia « Dignus » est operarius cibo suo et mercede sua[1], » sicut Evangelium loquitur? Non ergo soli Paulus et Barnabas non habebant potestatem non operandi, sed omnes pariter habebant hanc potestatem, qua isti non utebantur, amplius impendendo Ecclesiæ, sicut in illis locis ubi evangelizabant, infirmis congruere judicabant. Et ideo, ne co-apostolos suos reprehendisse videretur, subjungit et dicit : « Quis militat suis stipendiis unquam? Quis pascit » gregem, et de lacte gregis non percipit? Numquid se- » cundum hominem hæc loquor? An Lex non hæc dicit? » In Lege enim Moysi scriptum est : Bovi trituranti os » non infrenabis[2]. Numquid de bobus pertinet ad Deum? » An propter nos omnino dicit? Propter nos enim scrip- » tum est, quia debet in spe qui arat arare, et triturans » in spe fructus participandi[3]. » His verbis satis indicat apostolus Paulus, non sibi aliquid usurpasse ultra debitum co-apostolos suos, quia non operabantur corporaliter, unde haberent huic vitæ necessaria, sed sicut Dominus constituit, ex Evangelio viventes panem gratuitum man-

[1] Matth. x, 10, et Luc. x, 7. — [2] Deut. xxv, 4. — [3] I Cor. ix, 7-10.

ducarent ab eis quibus gratuitam gratiam prædicabant. Stipendium enim suum tanquam milites accipiebant, et de vineæ per eos plantatæ fructu, quod opus erat, libere decerpebant, et de gregis quem pascebant lacte potabant, et ex area quam triturabant cibum sumebant.

IX. Apertius autem cætera connectit, et omnino aufert omnes dubitationis ambages. « Si nos vobis, inquit, » spiritalia seminavimus, magnum est si vestra carnalia » metamus[1]? » Quæ sunt spiritalia, quæ seminavit, nisi verbum et mysterium sacramenti regni cœlorum? Quæ autem carnalia, quæ sibi licere metere dicit, nisi hæc temporalia, quæ vitæ atque indigentiæ carnis indulta sunt? Hæc autem sibi debita se ab eis non quæsisse nec accepisse manifestat, ne quod impedimentum daret Evangelio Christi. Quid restat, ut intelligamus eum operatum esse unde victum haberet, nisi corporale opus corporalibus et visibilibus manibus suis? Nam si de spiritali opere victum et tegumentum quæreret, id est, ut ab eis hæc acciperet, quos in Evangelio ædificabat, non consequenter diceret : « Si alii potestatis vestræ participant, non » magis nos? Sed non sumus usi hac potestate; sed omnia » toleramus, ne quod impedimentum demus Evangelio » Christi[2]. » Qua potestate se dicit non usum, nisi quam habebat in eos a Domino acceptam, ut eorum carnalia meteret, ad victum vitæ hujus, quæ in carne agitur? cujus potestatis participes erant etiam alii, qui non eis primo Evangelium annuntiaverunt, sed ad eorum Ecclesiam idipsum prædicantes postea venerunt. Ideo cum dixisset : « Si nos vobis spiritalia seminavimus, magnum est si car- » nalia vestra metamus? » subjecit : « Si alii potestatis ves- » træ participant, non magis nos? » Et cum demonstrasset quid eis potestatis esset : « Sed non sumus usi, inquit,

[1] I Cor. IX, 11. — [2] Ibid. 12.

» hac potestate; sed omnia toleramus, ne quod impedi-
» mentum demus Evangelio Christi. » Dicant ergo isti, quomodo de opere spiritali carnalem victum habebat Apostolus, cum aperte ipse dicat, non se usum esse hac potestate. At si de opere spiritali carnalem victum non habebat, restat ut de opere corporali habuerit, et inde dicat : « Neque panem gratis ab aliquo manducavimus,
» sed in labore et fatigatione nocte et die operantes, ne
» quem vestrum gravaremus : non quia non habuerimus
» potestatem, sed ut nos formam daremus vobis, qua nos
» imitaremini. Omnia, inquit, toleramus, ne quod impe-
» dimentum demus Evangelio Christi[1]. »

X. Et redit rursus, modisque omnibus etiam atque etiam commendat quid sibi liceat, et tamen non faciat. « Nescitis, inquit, quoniam qui in templo operantur, quæ
» de templo sunt edunt? qui altario deserviunt, altario
» compartiuntur? Sic et Dominus ordinavit iis qui Evan-
» gelium annuntiant, de Evangelio vivere : ego autem
» nullius horum usus sum[2]. » Quid hoc apertius? quid clarius? Vereor ne forte cum dissero volens id exponere obscurum fiat quod per se lucet et claret. Qui enim hæc verba non intelligunt, aut se non intelligere fingunt, mea multo minus intelligunt vel se intelligere profitentur : nisi forte propterea cito intelligant nostra, quia conceditur eis intellecta deridere, de Apostoli autem verbis non idem conceditur. Propterea ubi aliter ea secundum suam sententiam interpretari non possunt, etiam clara et manifesta, obscura et incerta esse respondent, quia prava et perversa non audent. Clamat homo Dei : « Dominus or-
» dinavit iis qui Evangelium annuntiant, de Evangelio
» vivere, ego autem nullius horum usus sum : » et conatur caro et sanguis recta depravare, aperta claudere, se-

[1] I Thess. III, 8, 9. — [2] I Cor. IX, 13-15.

rena obnubilare. Spiritale, inquit, opus faciebat, et inde vivebat. Si ita est, de Evangelio vivebat : cur ergo dicit, « Dominus ordinavit iis qui Evangelium annuntiant, de » Evangelio vivere, ego autem nullius horum usus sum ? » Aut si et hoc ipsum quod hic dictum est « Vivere, » secundum spiritalem vitam volunt interpretari, nullam spem habebat Apostolus ad Deum qui de Evangelio non vivebat, quia dixit : « Nullius horum usus sum. » Quapropter ut spes illi certa esset vitæ æternæ, de Evangelio utique spiritaliter vivebat Apostolus. Quod ergo ait : « Ego autem nullius horum usus sum, » de vita ista quæ in carne agitur sine dubitatione facit intelligi, quod dixit Dominum ordinasse iis qui Evangelium annuntiant de Evangelio vivere, id est, vitam istam cui opus est victu et tegumento de Evangelio transigere : sicut superius de suis co-apostolis dixit : unde ipse Dominus ait : « Dignus » est operarius cibo suo, et dignus est operarius mercede » sua[1]. » Hunc itaque cibum et hanc mercedem sustentandæ hujus vitæ debitam Evangelistis, ab eis quibus evangelizabat non accepit Apostolus, verum dicens : « Ego » autem nullius horum usus sum. »

XI. Et sequitur, et adjungit, ne forte quisquam arbitretur ideo eum non accepisse, quia illi non dederant : « Non autem scripsi hæc ut ita fiant in me ; bonum est » mihi magis mori, quam gloriam meam quisquam ina- » nem faciat. » Quam gloriam, nisi quam habere voluit apud Deum, in Christo compatiens infirmis? sicut mox apertissime dicturus est. « Si enim evangelizavero, inquit, » non est mihi gloria : necessitas enim mihi incumbit, » id est, sustentandæ vitæ hujus. « Væ enim erit mihi, in- » quit, si non evangelizavero : id est, malo meo non evangelizabo, quia fame cruciabor, et unde vivam non habebo.

[1] Matth. x, 10, et Luc. x, 7.

Nam sequitur, et dicit : « Si enim volens hoc facio, mer- » cedem habeo[1]. » Volentem se dicit facere, si nulla vitæ hujus fulciendæ necessitate compulsus facit; et ob hoc habere mercedem, utique apud Deum gloriæ sempiternæ. « Si autem invitus, inquit, dispensatio mihi credita est : » id est, si necessitate transigendæ hujus vitæ invitus cogor evangelizare, « Dispensatio mihi credita est, » ut scilicet ex dispensatione mea, quia Christum, quia veritatem prædico, quamvis ex occasione, quamvis mea quærens, quamvis terreni emolumenti necessitate compulsus, alii proficiant, ego autem apud Deum mercedem gloriosam illam sempiternamque non habeam. « Quæ ergo, inquit, » merces mihi erit[1]? » Interrogans dixit : propterea suspendenda est pronuntiatio, donec respondeat. Quod ut facilius intelligatur, tanquam nos eum interrogemus : Quæ ergo tibi merces erit, Apostole, quando mercedem istam terrenam etiam Evangelistis bonis debitam, non propter hoc evangelizantibus, sed tamen consequentem et oblatam ex Domini ordinatione sumentibus, tu non accipis? quæ ergo tibi merces erit? Vide quid respondeat : « Ut evangelizans, inquit, sine sumptu ponam Evange- » lium, » id est, ut non sit credentibus sumptuosum Evangelium, ne putent ad hoc sibi evangelizari, ut id Evangelistæ quasi vendere videantur. Et tamen redit etiam atque etiam, ut ostendat quid sibi jure dominico liceat, et ipse non faciat : « Ut non abutar, inquit, po- » testate mea in Evangelio. »

XII. Jamvero quia infirmitati hominum compatiens id faciebat, audiamus sequentia : « Cum enim liber sim, » inquit, ex omnibus, omnium me servum feci, ut plu- » res lucrifacerem : iis qui sub lege sunt quasi sub lege, » cum non sim ipse sub lege, ut eos qui sub lege erant

[1] I Cor. IX, 15-17. — [2] Ibid. 18.

» lucrifacerem ; iis qui sine lege sunt quasi sine lege, cum » sine lege Dei non sim, sed sim in lege Christi, ut lucri» facerem eos qui sine lege sunt [1]. » Quod non simulandi versutia faciebat, sed compatiendi misericordia ; id est, non quasi ut se fingeret Judæum, sicut nonnulli putaverunt [2] quia legitima vetera Jerosolymis observavit. Fecit enim hoc secundum liberam et manifestam sententiam suam, in qua dicit : « Circumcisus quis vocatus est? » non adducat præputium [3] : » id est, non sic vivat, quasi præputium adduxerit, et id quod nudaverat texerit : sicut alio loco dicit : Circumcisio tua præputium facta » est [4] : » Secundum hanc ergo sententiam suam, qua dicit : « Circumcisus quis vocatus est? non adducat » præputium. In præputio quis vocatus est? non circum» cidatur : » fecit illa quæ non intelligentibus et parum attendentibus finxisse putatus est. Judæus enim erat et circumcisus vocatus : noluit adducere præputium, id est, noluit ita vivere ac si circumcisus non esset. Hoc enim jam in potestate habebat. Et sub lege quidem non erat sicut illi qui eam serviliter operabantur ; sed tamen in lege Dei et Christi. Non enim alia lex erat illa et alia lex Dei, sicut perditi Manichæi solent dicere. Alioquin si cum illa fecit, finxisse putandus est ; finxit et paganum et sacrificavit idolis, quia dicit factum se fuisse iis qui sine lege sunt quasi sine lege. Quos utique nonnisi gentiles, quos paganos dicimus, vult intelligi. Aliud est ergo esse sub lege, aliud in lege, aliud sine lege. Sub lege carnales Judæi : in lege spiritales et Judæi et Christiani ; unde illi servaverunt morem illum patrium, sed onera insolita credentibus gentibus non imposuerunt ; et ideo et illi circumcisi sunt : sine lege autem gentes quæ non-

[1] I Cor. IX, 19, et seqq. — [2] Vide Hieron. in epist. LXXV, inter Augustinianas. — [3] I Cor. VII, 18. — [4] Rom. II, 25.

dum crediderunt, quibus tamen se Apostolus congruisse testatur per misericordem compassionem, non per versipellem simulationem, id est, ut eo modo subveniret carnali Judæo vel Pagano, quo modo sibi ipse, si hoc esset, subveniri voluisset : portans utique eorum infirmitatem in compassionis similitudine, non fallens in mendacii fictione; sicut continuo sequitur, et dicit : « Factus sum infir- » mis infirmus, ut infirmos lucrifacerem [1]. » Hinc enim loquebatur, ut etiam omnia illa diceret. Sicut ergo quod factus est infirmis infirmus, non erat mendacium ; sic et cætera illa superius. Quam enim dicit infirmitatem suam erga infirmos fuisse, nisi compatiendi eis, in tantum ut, ne videretur venditor Evangelii, et verbi Dei cursum apud imperitos in malam suspicionem decidens impediret, nollet accipere quod jure dominico debebatur? Quod si vellet, non utique mentiretur, quia vere debebatur : et quia noluit, non utique mentitus est. Neque enim dixit, non sibi deberi : sed deberi ostendit, et debito se usum non esse, nec omnino uti velle professus est, eo ipso factus infirmus, quo potestate sua uti noluit ; tam misericordi scilicet indutus affectu, ut cogitaret quemadmodum secum agi vellet, si et ipse ita infirmaretur, ut posset de illis per quos sibi Evangelium prædicaretur, si eos videret sumptus accipere, quasi mercimoniorum nundinas suspicari.

XIII. De hac infirmitate sua dicit alio loco. « Facti su- » mus parvuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foveat » filios suos. » Nam ejus circumstantia lectionis hoc indicat : « Neque enim, inquit, aliquando in sermone adulatio- » nis fuimus, sicut scitis ; neque in occasione cupiditatis, » Deus testis est ; neque quærentes ab hominibus gloriam, » neque a vobis, neque ab aliis ; cum possemus oneri vo-

[1] 1 Cor. IX, 22.

» bis esse, ut Christi Apostoli : sed facti sumus parvuli » in medio vestrum, tanquam si nutrix foveat filios » suos [1]. » Quod ergo ad Corinthios dicit, habere se potestatem apostolatus sui, sicut et cæteri Apostoli [2], qua potestate usum se non esse testatur; hoc etiam in isto loco ad Thessalonicenses ait : « Cum possemus oneri vobis » esse, ut Christi Apostoli : » secundum quod Dominus dicit : « Dignus est operarius mercede sua [3]. » Nam hinc eum dicere, illud indicat quod supra posuit : « Neque » in occasione cupiditatis, Deus testis est [4]. » Per hoc enim quod jure dominico debebatur bonis Evangelistis, non propter hoc evangelizantibus, sed quærentibus regnum Dei, ut hæc omnia apponerentur eis, inveniebant alii occasionem, de quibus idem dicit : « Neque enim » isti Deo serviunt, sed suo ventri [5]. » Quibus hanc occasionem amputare volebat Apostolus, ut etiam quod sibi juste debebatur, omitteret. Aperte quippe hoc ipse ostendit in secunda ad Corinthios, ab aliis Ecclesiis suppletas dicens necessitates suas. Venerat enim, sicut apparet, ad tantam indigentiam, ut de longinquis Ecclesiis ei necessaria mitterentur, dum tamen ab eis apud quos erat nihil tale acciperet. « Numquid peccatum, inquit, feci » me ipsum humiliando ut vos exaltaremini, quoniam » gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis? Alias Eccle- » sias expoliavi accipiens stipendium ad vestram ministra- » tionem; et cum apud vos fuissem et egerem, nemini » gravis fui. Nam id quod deerat mihi adimpleverunt fra- » tres qui venerunt a Macedonia, et in omnibus ingra- » vate me in vobis custodivi, et custodiam. Est veritas » Christi in me quia gloria hæc non infringetur in me in » regionibus Achaïæ. Quare? quia non vos diligo? Deus

[1] I Thess II, 5-7. — [2] I Cor. IX, 5. — [3] Luc. X, 7. — [4] I Thess. II, 5. — [5] Rom. XVI, 18.

» scit. Quod autem facio et facturus sum, ut amputem » occasionem eorum qui volunt occasionem, ut in quo » gloriantur, inveniantur sicut et nos [1]. » De hac igitur occasione, quam hic se dicit amputare, voluit intelligi quod ibi ait: « Neque in occasione cupiditatis, Deus testis » est [2]. » Et quod hic dicit: « Me ipsum humiliando, ut » vos exaltaremini [3]: » hoc in prima ad eosdem Corinthios: « Factus sum infirmis infirmus [4]: » hoc ad Thessalonicenses: « Factus sum parvulus in medio vestrum, » tanquam si nutrix foveat filios suos. Proinde attende sequentia: « Ita, inquit, desiderantes vos, placet imper- » tire vobis, non solum Evangelium Dei, verumetiam » animas nostras; quoniam charissimi nobis facti estis. » Recordamini enim, fratres, laborem nostrum et ærum- » nam, nocte et die operantes, ne quem vestrum grava- » remus [5]. » Hoc enim superius ait: « Cum possemus oneri » vobis esse, ut Christi Apostoli ». Infirmorum igitur periculis, ne falsis suspicionibus agitati odissent quasi venale Evangelium, tanquam paternis maternisque visceribus tremefactus hoc fecit. Sic etiam in Actibus Apostolorum idem loquitur, cum a Mileto mittens Ephesum vocasset inde presbyteros Ecclesiæ quibus inter multa: « Argentum, inquit, et aurum vel vestem nullius concu- » pivi, ipsi scitis; quoniam necessitatibus meis et eorum » qui mecum fuerunt, hæ manus servierint. Omnia » ostendi vobis, quoniam sic laborantes oportet juvare » infirmos, memores etiam verborum Domini Jesu, quia » ipse dixit: Beatius est magis dare quam accipere [6]. »

XIV. Hic fortasse aliquis dicat: Si corporale opus operabatur Apostolus, unde vitam istam sustentaret; quod erat ipsum opus, et quando ei vacabat et operari et Evan-

[1] 2 Cor. XI, 7-12. — [2] 1 Thess. II, 5. — [3] 2 Cor. XI, 7. — [4] 1 Cor. IX, 22. — [5] 1 Thess. II, 7, et seqq. — [6] Act. XX, 33-35.

gelium prædicare? Cui respondeo : Puta me nescire; corporaliter tamen operatum esse, et inde in carne vixisse, non autem usum potestate quam Dominus Apostolis dederat, ut Evangelium annuntians de Evangelio viveret, ea quæ supra dicta sunt sine ulla dubitatione testantur. Neque enim aut uno loco aut breviter dictum est, ut possit cujusvis astutissimi tergiversatione in aliam traduci pervertique sententiam. Cum igitur tantæ auctoritatis tam magnis et crebris molibus contradicentium conteratur adversitas, quid a me quærunt, vel quale opus faciebat vel quando faciebat? Unum scio, quia nec furta faciebat, nec effractor aut latro erat, nec auriga aut venator aut histrio, nec turpilucrus; sed innocenter et honeste quæ apta sunt humanis usibus operabatur; sicut sese habent opera fabrorum, structorum, sutorum, rusticorum, et his similia. Neque enim honestas ipsa reprehendit, quod reprehendit superbia eorum qui honesti vocari amant, sed esse non amant. Non igitur dedignaretur Apostolus sive rusticanum opus aliquod aggredi, sive in opificum labore versari. Qui enim ait : « Sine » offensione estote Judæis et Græcis et Ecclesiæ Dei [1], » quos in hac causa revereri posset ignoro. Si Judæos dixerint; Patriarchæ pecora paverunt : si Græcos, quos etiam Paganos dicimus; etiam philosophos multum sibi honorabiles sutores habuerunt : si Ecclesiam Dei; homo ille justus et ad testimonium conjugalis semper mansuræ virginitatis electus, cui desponsata erat virgo Maria, quæ peperit Christum, faber fuit [2]. Quidquid ergo horum cum innocentia et sine fraude homines operantur, bonum est. Nam præcavet hoc et ipse Apostolus, ne quisquam ex necessitate sustentandæ vitæ in mala opera dilabatur. « Qui furabatur, inquit, jam non furetur : magis

[1] I Cor. x, 32. — [2] Matth. xiii, 55.

» autem laboret manibus suis bonum; ut habeat unde » tribuere cui opus est[1]. » Hoc ergo scire sufficit, quia et in ipso opere corporali id quod bonum est operabatur Apostolus.

XV. Quando autem soleret operari, id est, quibus temporum spatiis, ne ab evangelizando impediretur, quis possit comprehendere? Sane quia et diurnis et nocturnis horis operabatur, ipse non tacuit. Verumtamen isti, qui tanquam multum negotiosi et occupati de tempore operationis inquirunt [2], quid agunt? Numquid ipsi ab Jerusalem per circuitum usque ad Illyricum terras Evangelio repleverunt? aut quidquid gentium barbararum remansit adhuc obeundum et implendum de pace Ecclesiæ susceperunt? Novimus eos in quamdam sanctam societatem otiosissime congregatos. Mirandam rem fecit Apostolus, qui revera in tanta sollicitudine omnium Ecclesiarum [3], et propagatarum et propagandarum, ad ejus curam laboremque pertinentium, etiam manibus operabatur: propterea tamen, cum apud Corinthios esset et egeret [4], nemini quidem eorum apud quos erat, gravis fuit; sed plane quod illi deerat, suppleverunt fratres qui venerunt ex Macedonia.

XVI. Nam et ipse propter ejusmodi necessitates sanctorum, qui quamvis præceptis ejus obtemperent, ut cum silentio operantes suum panem manducent, possunt tamen multis ex causis indigere supplemento aliquo talium sustentationum, cum dixisset talia docens et præmonens: » His autem qui ejusmodi sunt, præcipimus et obsecra- » mus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operan- » tes suum panem manducent; » ne illi qui habebant unde necessaria servis Dei præberent, hac occasione pigrescerent, providens continuo subjecit: « Vos autem,

[1] Ephes. IV, 28.— [2] 1 Thess. II, 9, et 2 Thess. III, 8. — [3] Rom. XV, 19. — [4] 2 Cor. XI, 9.

» fratres, nolite infirmari benefacientes[1]. » Et ad Titum cum scriberet, dicens : « Zenam legisperitum et Apollo » sollicite præmitte, ut nihil illis desit : » ut ostenderet unde illis nihil deesse deberet, continuo subjunxit : Dis» cant autem et nostri bonis operibus præesse ad necessa» rios usus, ne sint infructuosi[2]. » Timotheum etiam, quem dicit germanissimum filium, quoniam sciebat corpore infirmum, sicut ostendit, monens eum ne aquam biberet, sed modico vino uteretur, propter stomachum, et frequentes suas infirmitates[3]; quia in opere corporali laborare non poterat, ne forte cum indigere nollet victu quotidiano ab eis quibus Evangelium ministrabat, aliqua sibi negotia quæreret quibus animi ejus implicaretur intentio : (Aliud est enim corpore laborare animo libero, sicut opifex, si non sit fraudulentus et avarus, et privatæ rei avidus : aliud autem ipsum animum occupare curis colligendæ sine corporis labore pecuniæ, sicut sunt vel negotiatores, vel procuratores, vel conductores. Cura enim præsunt, non manibus operantur, ideoque ipsum animum suum occupant habendi sollicitudine). Timotheum ergo, ne in talia incideret, quia per infirmitatem corporis manibus operari non poterat, sic exhortatur, monet et consolatur : « Labora, inquit, sicut bonus mi» les Christi Jesu. Nemo militans Deo implicat se negotiis » sæcularibus, ut placeat cui se probavit. Nam qui in » agone contendit, non coronatur nisi legitime certave» rit[4]. » Hic ne ille pateretur, angustias dicens : « Fodere » non possum, mendicare confundor[5] : adjunxit : Labo» rantem agricolam primum oportet de fructibus perci» pere[6], » secundum illud quod ad Corinthios dixerat : « Quis militat suis stipendiis unquam ? Quis plantat vi-

[1] 2 Thess. III, 12, 13. — [2] Tit. III, 13. — [3] 1 Tim. V, 23. — [4] 2 Tim. II, 3. — [5] Luc. XVI, 3. — [6] 1 Tim. II, 6.

» neam, et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, » et de lacte gregis non percipit [1]? » Fecit ita securum castum Evangelistam, non ad hoc evangelizantem ut venderet Evangelium, sed tamen huic vitæ necessaria suis sibi exhibere manibus non valentem; ut intelligeret, quod necessarium sibi sumebat ab eis quibus tanquam provincialibus militabat, et quos tanquam vineam cultura exercebat vel tanquam gregem pascebat, non esse mendicitatem, sed potestatem.

XVII. Propter has igitur vel occupationes servorum Dei, vel infirmitates corporales quæ omnino deesse non possunt, non solum permittit Apostolus sanctorum indigentias suppleri a bonis fidelibus, sed etiam saluberrime hortatur. Excepta enim illa potestate, qua se dicit ipse non usum, cui tamen serviendum esse a fidelibus præcipit, dicens: « Communicet qui catechizatur verbum, ei » qui se catechizat in omnibus bonis [2]: » excepta ergo hac potestate, quam verbi prædicatores habere in eos quibus prædicant, sæpe testatur, etiam sanctis qui omnia sua vendita distribuerant, et Jerosolymis habitabant in sancta communione vitæ, non dicentes aliquid proprium, quibus erant omnia communia, et anima et cor unum in Deum [3], ab Ecclesiis gentium necessaria conferri præcipit et hortatur. Inde est et illud ad Romanos: « Nunc » igitur pergam Jerusalem ministrare sanctis. Placuit enim » Macedoniæ et Achaïæ communionem aliquam facere in » pauperes sanctorum, qui sunt Jerusalem. Placuit enim » illis, et debitores eorum sunt. Si enim spiritalibus eorum communicaverunt gentes, debent et in carnalibus » ministrare eis [4]. » Hoc simile est illi, quod ait ad Corinthios: « Si nos vobis spiritalia seminavimus, magnum est

[1] I Cor. IX, 7. — [2] Galat. VI, 6. — [3] Act. II, 44, et IV, 32. — [4] Rom. XV, 25.

» si carnalia vestra metamus[1] ? » Item ad Corinthios in secunda : « Notam autem, inquit, vobis facimus, fratres, » gratiam Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ, quia » in multa probatione tribulationis, abundantia gaudii » eorum et profunda paupertas eorum abundavit in divi- » tiis simplicitatis eorum : quia secundum vires, testi- » monium perhibeo, et supra vires voluntarii fuerunt, » cum multis precibus obsecrantes nos gratiam et com- » munionem ministrationis quæ fit in sanctos : et non quo- » modo speravimus, sed se ipsos tradiderunt primum » Domino, et nobis per voluntatem Dei, ad deprecan- » dum Titum, ut quomodo cœpit, sic et consummet in » vos etiam gratiam istam. Sed quomodo semper abun- » datis in omnibus fide et verbo et scientia et omni stu- » dio, et ea quæ ex vobis est in nos charitate, ut et in » hac gratia abundetis. Non secundum imperium dico, » sed propter aliorum studium et vestræ charitatis charis- » simum probans. Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu » Christi, quoniam propter vos pauper factus est, cum » dives esset, ut illius paupertate vos ditaremini. Et con- » silium in hoc do : hoc enim vobis prodest, qui non so- » lum facere, sed etiam velle cœpistis ab anno priore, » nunc autem et facto perficite, ut quemadmodum promp- » tus est animus voluntatis, ita sit et perficiendi ex eo » quod quisque habet. Si enim promptus est animus, » secundum in quod habet acceptabilis est, non secun- » dum id quod non habet. Non enim ut aliis sit refectio, » vobis autem angustia, sed pro æqualitate in hoc tem- » pore, ut vestra abundantia sit ad illorum inopiam, ut » et illorum abundantia fiat in vestram inopiam, ut fiat » æqualitas, sicut scriptum est : Qui multum, non abun- » davit; et qui modicum, non defuit illi[2]. Gratias autem

[1] I Cor. IX, 11. — [2] Exod. XVI, 18.

» Deo, qui dedit idem studium pro vobis in corde Titi : » quia consolationem quidem suscepit; studiosior autem » cum esset, sponte exiit ad vos. Misimus autem cum eo » fratrem, cujus laus in Evangelio est per omnes Eccle- » sias. Non solum autem, sed et ordinatus est ab Ecclesiis » comes peregrinationis nostræ, cum hac gratia quæ mi- » nistratur a nobis ad Domini gloriam et promptum ani- » mum nostrum[1] : devitantes hoc, ne quis nos reprehen- » dat in hac plenitudine, quæ ministratur a nobis. » Providemus enim bona, non solum coram Deo, sed » etiam coram hominibus[2]. » In his verbis apparet, quantum non solum curam sanctarum plebium esse vo- luerit, ministrare necessaria sanctis Dei servis, consilium in hoc dans, quia hoc magis ipsis qui hoc faciebant pro- derat, quam illis erga quos faciebant : (illis enim aliud proderat, id est, hoc erga se obsequio fratrum suorum sancte uti, nec propter hoc Deo servire, nec ista sumere nisi ad supplendam necessitatem, non ad pascendam pi- gritiam) : sed etiam suam curam beatus Apostolus tantam dicit in hac ministratione, quæ nunc per Titum transmit- tebatur, ut comitem peregrinationis suæ propter hoc com- memoret ordinatum ab Ecclesiis, boni testimonii homi- nem Dei, « Cujus laus, inquit, in Evangelio est per omnes » Ecclesias. » Et ad hoc dicit illum ordinatum comitem sibi, ut devitaret hominum reprehensiones, ne sine testi- monio sanctorum in hoc ministerio sociorum, tanquam sibi accipere, et in sinus suos convertere ab infirmis et impiis putaretur, quæ accipiebat ad supplendas necessi- tates sanctorum per se afferenda vel distribuenda indi- gentibus.

XVIII. Et paulo post dicit : « Nam de ministerio quod » fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis.

[1] *Forte* vestrum. — [2] 2 Cor. VIII, 1-21.

» Scio enim promptum esse animum vestrum, de quo » glorior pro vobis apud Macedonas; quoniam Achaïa » parata est ab anno priore, et quæ ex vobis est æmu- » latio irritavit plures. Misimus autem fratres, ne gloria » nostra quam habemus in vobis, evacuetur in hac parte, » ut, sicut dixi, parati sitis : ne cum venerint mecum Ma- » cedones, et invenerint vos imperatos, confundamur » nos, ut non dicam vos, in hac substantia. Necessarium » ergo existimavi rogare fratres, ut præcedant ad vos, et » præparent jampridem repromissam hanc benedictionem » vestram, ut sit parata, sic quasi benedictionem, non » quasi avaritiam. Hoc autem : Qui parce seminat, parce et » metet; et qui seminat in benedictione, in benedictione » et metet. Unusquisque secundum quod proposuit corde, » non ex tristitia aut ex necessitate : hilarem enim dato- » rem diligit Deus[1]. Potens est autem Deus omnem gra- » tiam abundantem facere in vobis, ut in omnibus semper » omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus » bonum; sicut scriptum est : Dispersit, dedit pauperi- » bus, justitia ejus manet in æternum[2]. Qui autem submi- » nistrat semen seminanti, et panem in escam subminis- » trabit, et multiplicabit seminationem vestram, et augebit » crescentes fruges justitiæ vestræ, ut in omnibus ditati » in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratia- » rum actionem Deo : quoniam ministerium functionis » hujus non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed et » abundare facit per multorum gratiarum actionem Deo, » per probationem ministrationis hujus glorificantes Deum » in obsequio confessionis vestræ in Evangelium Christi, » et simplicitate communicationis in illos et in omnes, et » in ipsorum precatione pro vobis, desiderantium vos » propter excellentem gratiam Dei in vobis. Gratias Deo

[1] Eccli. xxxv, 11. — [2] Psal. cxi, 9.

» super inenarrabili dono ejus[1]. » Quanta pinguedine sanctæ lætitiæ sit perfusus Apostolus, dum loquitur de alterno supplemento indigentiæ militum et provincialium Christi, hinc de rebus carnalibus in illos, inde autem de spiritalibus in istos? ut exclamaret, et tanquam sanctorum gaudiorum sagina eructaret, dicens : « Gratias Deo » super inenarrabili dono ejus. »

XIX. Sicut ergo non cessavit Apostolus, imo Spiritus Dei possidens et implens et agens cor ejus, exhortari fideles qui haberent hujusmodi substantiam, ut nihil deesset necessitatibus servorum Dei, qui celsiorem sanctitatis gradum in Ecclesia tenere voluerunt, ut spei sæcularis vincula cuncta præciderent, et animum liberum divinæ militiæ dedicarent : sic debent et ipsi præceptis ejus obedire, ut compatiantur infirmis, et amore privatæ rei non illigati manibus suis in commune laborare, præpositis suis sine murmure obtemperare; ut hoc suppleatur ex oblationibus bonorum fidelium, quod laborantibus et aliquid unde victum transigant operantibus, propter infirmitates tamen corporales aliquorum, et propter ecclesiasticas occupationes vel eruditionem doctrinæ salutaris, deesse putaverint.

XX. Quid enim agant qui operari corporaliter nolunt, cui rei vacent scire desidero. Orationibus, inquiunt, et psalmis, et lectioni, et verbo Dei. Sancta plane vita et Christi suavitate laudabilis : sed si ab his avocandi non sumus, nec manducandum est, nec ipsæ escæ quotidie præparandæ, ut possint apponi et assumi. Si autem ad ista vacare servos Dei certis intervallis temporum ipsius infirmitatis necessitas cogit, cur non et apostolicis præceptis observandis aliquas partes temporum deputamus? Citius enim exauditur una obedientis oratio, quam decem

[1] 2 Cor. IX, 1-15.

millia contemptoris. Cantica vero divina cantare, etiam manibus operantes facile possunt, et ipsum laborem tanquam divino celeumate consolari. An ignoramus omnes opifices quibus vanitatibus et plerumque etiam turpitudinibus theatricarum fabularum donent corda et linguas suas, cum manus ab opere non recedant? Quid ergo impedit servum Dei manibus operantem in lege Domini meditari et psallere nomini Domini Altissimi[1]: ita sane ut ad ea discenda, quæ memoriter recolat, habeat seposita tempora. Ad hoc enim et illa bona opera fidelium, subsidio supplendorum necessariorum deesse non debent, ut horæ quibus ad erudiendum animum ita vacatur, ut illa opera corporalia geri non possint, non opprimant egestate. Qui autem se dicunt vacare lectioni, nonne illic inveniunt quod præcipit Apostolus? Quæ est ista ergo perversitas, lectioni nolle obtemperare, dum vult ei vacare, et ut quod bonum est diutius legatur, ideo facere nolle quod legitur? Quis enim nesciat tanto citius quemque proficere cum bona legit, quanto citius facit quod legit?

XXI. Si autem alicui sermo erogandus est, et ita occupat ut manibus operari non vacet; numquid hoc omnes in monasterio possunt, venientibus ad se ex alio genere vitæ fratribus, vel divinas lectiones exponere, vel de aliquibus quæstionibus salubriter disputare? Quando ergo non omnes possunt, cur sub hoc obtentu omnes vacare volunt? Quanquam etsi omnes possent, vicissitudine facere deberent, non solum ne cæteri a necessariis operibus occuparentur, sed etiam quia sufficit ut audientibus pluribus unus loquatur? Deinde ipsi Apostolo quomodo vacaret operari manibus suis, nisi ad erogandum verbum Dei certa tempora constitueret? Neque enim et hoc Deus

[1] Psal. I, 2, et XII, 6.

latere nos voluit. Nam et cujus artis opifex fuerit, et quibus temporibus vacaret dispensando Evangelio, sancta Scriptura non tacuit. Nam cum eum dies profectionis urgeret in Troade constitutum[1], etiam in una sabbati congregatis fratribus ad frangendum panem, tanta fuit intentio et tam necessaria disputatio, ut sermo produceretur usque ad medium noctis, tanquam excidisset eis quod eo die non esset jejunium : quando autem in aliquo loco immoratus quotidie disputabat, quis dubitaverit horas eum habuisse ad hoc officium deputatas? Namque apud Athenas cum esset, quia studiosissimos rerum inquisitores invenerat, ita de illo scriptum est : « Disputa- » bat igitur cum Judæis in synagoga, et gentibus incolis » in foro per omnem diem ad eos qui aderant[2]. » Non enim in synagoga per omnem diem, ubi mos erat sabbato sermocinari : sed « In foro, inquit, per omnem diem; » propter studia utique Atheniensium. Sic enim sequitur : « Quidam vero Epicureorum et Stoïcorum philosopho- » rum conferebant cum illo. » Et paulo post dicit : « Athe- » nienses autem et advenæ hospites ad nihil aliud vaca- » bant, quam dicere aliquid novi, aut audire[3]. » Putemus Apostolum illis omnibus diebus quibus fuit Athenis, non fuisse operatum : propter hoc enim et ex Macedonia supplebatur ejus indigentia, sicut dicit in secunda ad Corinthios[4] : quanquam et aliis horis et noctibus poterat, quia ita valebat et animo et corpore. Sed cum Athenis exisset, videamus quid dicit Scriptura : « Disputabat, » inquit, in synagoga per omne sabbatum[5] : » hoc apud Corinthum. In Troade vero, ubi necessitate imminentis profectionis usque ad medium noctis sermo protractus est, una sabbati erat, qui dies Dominicus dicitur[6] : unde

[1] Act. XX, 7. — [2] Id. XVII, 17. — [3] Ibid. 18 et 21. — [4] 2 Cor. XI, 9. — [5] Act. XVIII, 4. — [6] Id. XX, 7.

intelligimus eum non fuisse cum Judæis, sed cum Christianis, quando etiam dicit ipse narrator ad frangendum panem fuisse collectos. Et ipsa est optima gubernatio, ut omnia suis temporibus distributa ex ordine gerantur, ne animum humanum turbulentis implicationibus involuta perturbent.

XXII. Ibi etiam dicitur quid operabatur Apostolus. « Post hæc, inquit, egressus ab Athenis venit Corinthum, » et cum invenisset quemdam Judæum nomine Aquilam, » Ponticum genere, recens advenientem ab Italia, et » Priscillam uxorem ipsius, propterea quod jussisset Cla- » dius discedere omnes Judæos Roma, accessit ad illos, et » propter artis similitudinem mansit apud illos opus fa- » ciens. Erant enim tabernaculorum artifices[1]. » Hoc si conati fuerint allegorice interpretari, ostendunt quomodo proficiant in ecclesiasticis litteris, quibus se vacare gloriantur. Et certe illa quæ supra dicta sunt : « Numquid » ego solus et Barnabas non habemus potestatem non » operandi[2]? et; Non sumus usi hac potestate[3]; et, Cum » possemus vobis oneri esse ut Christi Apostoli[4]; et, » Nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus[5]; » et, Dominus ordinavit eis qui Evangelium annuntiant, » de Evangelio vivere, ego autem nullius horum usus » sum[6] : » et cætera hujusmodi, aut exponant aliter, aut si præclarissima luce veritatis urgentur, intelligant et obediant : aut si obedire vel nolunt vel non possunt, saltem illos qui volunt meliores, qui autem et possunt feliciores esse fateantur. Aliud est enim corporis infirmitatem, vel veram allegare, vel falsam prætendere : aliud autem sic decipi, et sic decipere, ut insuper ideo videatur in servis Dei major esse justitia, quia potuit inter im-

[1] Act. XVIII, 1-3. — [2] I Cor. IX, 6. — [3] Ibid. 12. — [4] I Thess. II, 7. [5] 2 Thess. III, 8. — [6] I Cor. IX, 14, 15.

peritos regnare pigritia. Qui enim veram corporis ostendit infirmitatem, humane tractandus est : qui autem falsam prætendit et convinci non potest, Deo dimittendus est : neuter tamen eorum perniciosam regulam figit : quia bonus servus Dei et manifeste infirmo fratri suo servit, et fallenti cum credit, quia malum eum non putat, non imitatur ut malus sit; et si non ei credit, fallacem putat, ac nihilominus non imitatur. Ab illo vero qui dicit : Hæc est vera justitia, ut nihil corporaliter operando imitemur volatilia cœli, quoniam qui tale aliquid fuerit operatus contra Evangelium facit : quisquis animo infirmus hoc audit et credit, non quia sic vacat, sed quia sic errat, lugendus est.

XXIII. Hinc exoritur altera quæstio : fortasse enim dicat : Quid ergo, cæteri Apostoli et fratres Domini et Cephas, quia non operabantur, peccabant? aut afferebant impedimentum Evangelio quia dicit beatus Paulus, ideo se non usum hac potestate[1], ne quod impedimentum daret Evangelio Christi? Si enim peccaverunt, quia non operati sunt, non ergo acceperant potestatem non operandi, sed de Evangelio vivendi. Si autem acceperant hanc potestatem, ordinante Domino ut qui Evangelium annuntiarent, ex Evangelio viverent, et dicente : « Dignus est operarius cibo suo[2]; » qua potestate Paulus amplius aliquid erogans uti noluit : non utique peccaverunt. Si non peccaverunt, nullum impedimentum dederunt. Neque enim nullum peccatum est, impedire Evangelium. Quod si ita est, et nobis, inquiunt, liberum est, et uti et non uti hac potestate.

XXIV. Hanc quæstionem breviter solverem, si dicerem, quia et juste dicerem, credendum esse Apostolo. Ipse enim sciebat cur in Ecclesiis gentium non oporteret

[1] 1 Cor. IX, 15. — [2] Matth. X, 10.

portari venale Evangelium, non culpans co-apostolos suos, sed distinguens ministerium suum : quia ita inter se distribuerant, procul dubio admonente Spiritu sancto, evangelizandi provincias, ut Paulus et Barnabas ad gentes irent[1], illi autem in circumcisionem[2]. Hoc tamen eum præcepisse iis qui non habebant ejusmodi potestatem, ea quæ jam multa dicta sunt manifestant. Isti autem fratres nostri temere sibi arrogant, quantum existimo, quod ejusmodi habeant potestatem. Si enim evangelistæ sunt, fateor, habent : si ministri altaris, dispensatores sacramentorum, bene sibi istam non arrogant, sed plane vindicant potestatem.

XXV. Si saltem habebant aliquid in hoc sæculo, quo facile sine opificio sustentarent istam vitam, quod conversi ad Deum indigentibus dispertiti sunt, et credenda est eorum infirmitas et ferenda. Solent enim tales, non melius, sicut multi putant, sed quod est verum, languidius educati, laborem operum corporalium sustinere non posse. Tales fortasse multi erant in Jerosolyma. Nam et scriptum est, quod prædia sua vendiderint, et pretia eorum ante pedes Apostolorum posuerint, ut distribueretur unicuique sicut opus erat[3]. Quia prope inventi sunt, et utiles fuerunt gentibus, quæ ab idolorum cultu ex longinquo vocabantur, secundum illud quod dictum est : « Ex Sion prodiet lex, et verbum Domini ex » Jerusalem[4] : » debitores eorum dixit Apostolus ex gentibus Christianos : « Debitores eorum, inquit, » sunt : » et addidit quare : « Si enim spiritalibus eorum, » inquit, communicaverunt gentes, debent et in carna- » libus ministrare eis[5]. » Nunc autem veniunt plerumque ad hanc professionem servirtutis Dei et ex conditione

[1] Act. XIII, 2. — [2] Galat. II, 9. — [3] Act. II, 45, et IV, 34. — [4] Isaï. II, 3. — [5] Rom. XV, 27.

servili, vel etiam liberti, vel propter hoc a dominis liberati sive liberandi, et ex vita rusticana, et ex opificum exercitatione et plebeio labore, tanto utique felicius quanto fortius educati : qui si non admittantur, grave delictum est. Multi enim ex eo numero vere magni et imitandi extiterunt. Nam propterea « Et infirma mundi elegit Deus, ut confunderet fortia; et stulta mundi elegit, » ut confunderet sapientes; et ignobilia mundi, et ea quæ » non sunt tanquam sint, ut ea quæ sunt evacuentur : » ut non glorietur omnis caro coram Deo[1]. » Hæc itaque pia et sancta cogitatio facit, ut etiam tales admittantur, qui nullum afferant mutatæ in melius vitæ documentum. Neque enim apparet, utrum ex proposito servitutis Dei venerint, an vitam inopem et laboriosam fugientes vacui, pasci atque vestiri voluerint, et insuper honorari ab eis a quibus contemni conterique consueverant. Tales ergo quoniam se quominus operentur, de infirmitate corporis excusare non possunt, præteritæ quippe vitæ consuetudine convincuntur, umbraculo malæ disciplinæ se contegunt, ut ex male intellecto Evangelio præcepta apostolica pervertere meditentur; vere volatilia cœli, sed per superbiam in altum se extollendo; et fœnum agri, sed carnaliter sentiendo.

XXVI. Contingit enim eis quod in viduis junioribus indisciplinatis cavendum idem Apostolus dicit : « Simul » autem et otiosæ esse discunt, non solum autem otiosæ, » sed etiam curiosæ et verbosæ, loquentes quæ non oportet[2]. » Hoc ille de malis fœminis dicebat, quod nos etiam in malis viris dolemus et plangimus, qui adversus eum ipsum, in cujus Epistolis ista legimus, otiosi et verbosi, quæ non oportet loquuntur. Etsi qui sunt inter eos, qui eo proposito ad sanctam militiam venerint, ut

[1] 1 Cor. I, 27-29. — [2] 1 Tim. V, 13.

placeant cui se probaverunt, cum ita vigeant viribus corporis et integritate valetudinis, ut non solum erudiri, sed etiam secundum Apostolum operari possint, exceptis istorum otiosis corruptisque sermonibus, quos judicare per imperitum tyrocinium non valeant, in eamdem labem pestifera contagione mutantur : non solum non imitantes obedientiam sanctorum quiete operantium, et aliorum monasteriorum in saluberrima disciplina secundum apostolicam normam viventium, sed etiam insultantes melioribus, tanquam conservatricem Evangelii prædicantes pigritiam, tanquam prævaricatricem accusantes misericordiam. Multo enim misericordius operatur erga animas infirmorum qui bonæ famæ servorum Dei consulit, quam erga corpora egentium qui panem esurientibus frangit. Quapropter utinam isti qui vacare volunt manibus, omnino vacarent et linguis. Neque enim tam multos ad imitationem invitarent, si eis non tantum exempla pigra, sed etiam muta proponerent.

XXVII. Nunc vero contra Apostolum Christi recitant Evangelium Christi. Ita enim mirabilia sunt opera pigrorum, ut impediri velint Evangelio, quod Apostolus ideo præcepit et fecit, ne impediretur ipsum Evangelium. Et tamen si eos ex ipsis Evangelii verbis secundum eorum intellectum vivere cogamus, priores nobis suadere conabuntur, quam non ita sint intelligenda ut intelligunt. Certe enim propterea se dicunt operari non debere, quia nec volucres cœli seminant, neque metunt, de quibus nobis Dominus similitudinem dedit, ne de talibus necessariis cogitemus. Cur ergo non attendunt quod sequitur? Neque enim tantummodo hoc dictum est, quia « Non se» minant, neque metunt : » sed adjectum est : « Neque » congregant in apothecas[1]. » Apothecæ autem, vel hor-

[1] Matth. vi, 26.

rea, vel verbum ex verbo, repositoria dici possunt. Cur ergo isti manus otiosas et plena repositoria volunt habere? Cur ea quæ sumunt, ex laboribus aliorum, recondunt et servant unde quotidie proferatur? Cur denique molunt et coquunt? Hoc enim aves non faciunt. Aut si reperiunt quibus hoc opus quoque persuadeant, ut eis per singulos dies escas afferant præparatas; saltem sibi aquam vel de fontibus afferunt, vel de cisternis aut puteis hauriunt et reponunt : hoc volatilia non faciunt. Sed si hoc placet, studeant etiam boni fideles et Regis æterni devotissimi provinciales, fortissimis ejus militibus usque ad ista servire, ut sibi nec aquam implere cogantur, si jam etiam illos qui tunc erant Jerosolymæ novo gradu justitiæ supergressi sunt[1]. Nam illis fame imminente, et per Prophetas qui tunc erant ante prædicta, boni fideles ex Græcia frumenta miserunt; ex quibus credo quod illi panem sibi fecerunt, aut certe faciendum curaverunt; quod aves non faciunt. Sed si jam isti, ut dicere cœperam, etiam illos aliquo gradu justitiæ transierunt, et omnino in iis quæ ad transigendam vitam istam pertinent, sicut volucres agunt, ostendant nobis homines servire volucribus, sicut sibi serviri volunt, nisi captis et inclusis, quibus fides non habetur, ne volantes non redeant : et tamen illæ malunt frui libertate, et ex agris quantum satis est capere, quam ab hominibus apposita et apparata sumere.

XXVIII. Proinde rursus istos alio sublimiore gradu justitiæ superabunt, qui se ita instituerint, ut quotidie in agros tanquam in pastum pergant, et quo tempore invenerint carpant, ac sopita fame revertantur. Sed plane propter agrorum custodes quam bonum esset, si etiam pennas largiri Dominus dignaretur, ut servi Dei in agris

[1] Act. XI, 28.

alienis inventi non tanquam fures comprehenderentur, sed tanquam sturni fugarentur. Nunc vero ille quantum poterit, imitabitur avem, quem capere venator non poterit. Sed ecce concedant omnes servis Dei, ut cum volunt in eorum agros exeant, atque inde securi refectique discedant : sicut populo Israël per legem præceptum est, ut in agris suis furem nullus teneret, nisi qui secum aliquid vellet auferre[1]; nam qui nihil aliud attigisset quam id quod comedisset, liberum impunitumque abire sinerent. Unde etiam spicas vellentibus Discipulis Domini, de sabbato potius quam de furto Judæi calumniati sunt[2]. Sed quid erit agendum de his temporibus anni, quibus esca quæ statim sumi possit, in agris non invenitur? Quisquis aliquid domum quod sibi coquendo præparet auferre tentaverit, secundum istorum intellectum audiet ex Evangelio : Pone; hoc enim aves non faciunt.

XXIX. Verum et hoc concedamus, toto vertente anno posse in agris reperiri vel ex arbore vel ex herbis, vel ex quibusque radicibus quod in escam sumi possit incoctum, aut certe tanta exercitatio corporis adhibeatur, ut ea quæ coquenda sunt, etiam cruda assumpta non noceant, possitque etiam hyemalibus quibuslibet asperitatibus ad pabula procedi; atque ita fiat ut nihil præparandum auferatur, nihil in crastinum reponatur : non poterunt ista servare qui se per multos dies a conspectu hominum separatos, et nulli ad se præbentes accessum, includunt se ipsos viventes in magna intentione orationum. Hi enim facillima quidem atque vilissima, secum tamen alimenta includere consuerunt, quæ in illos dies quibus a nullo videri statuerunt, sufficiant : quod aves non faciunt. Et horum quidem exercitationem in tam mirabili continentia, quandoquidem habent otium quo hæc agant, seque

[1] Deut. XXIII, 24. — [2] Matth. XII, 2.

imitandos non superba elatione, sed misericordi sanctitate proponant, non solum non reprehendo, sed quantum dignum est laudare non possum. Quid tamen de his dicimus, secundum istorum intellectum ex evangelicis verbis? An forte quo sunt sanctiores, eo sunt volucribus dissimiliores? quia nisi reponant sibi escas in plurimos dies, includere se ita, ut faciunt, non valebunt. Et utique nobiscum audiunt : « Nolite ergo cogitare in crasti- » num[1]. »

XXX. Quapropter ut breviter complectar, isti qui ex Evangelii perverso intellectu tam manifesta apostolica præcepta pervertere moliuntur, aut non cogitent in crastinum, sicut volatilia cœli, aut obtemperent Apostolo sicut filii dilecti : imo utrumque faciant, quia utrumque concordat. Neque enim contraria Domino suo moneret Paulus servus Christi Jesu[2]. Hoc enim istis aperte dicimus : Si volatilia cœli sic intelligitis in Evangelio, ut nolitis operando manibus vestris victum tegumentumque procurare; nihil etiam reponatis in crastinum, sicut nihil reponunt volatilia cœli. Si autem aliquid reponere in crastinum, potest non esse contra Evangelium ubi dictum est : « Respicite volatilia cœli, quia neque seminant, » neque metunt, neque congregant in apothecas[3] : potest etiam non esse contra Evangelium nec contra similitudinem volatilium cœli, vitam istam carnis corporalis operationis labore transigere.

XXXI. Si enim urgeantur ex Evangelio, ut nihil reponant in crastinum[4]; rectissime respondent : Cur ergo ipse Dominus loculos habuit, ubi pecuniam collectam reponeret? Cur tanto ante fame imminente frumenta sanctis patribus missa sunt[5]? Cur Apostoli sic indigentiæ sanc-

[1] Matth. VI, 34. — [2] Rom. I, 1. — [3] Matth. VI, 26. — [4] Matth. VI, 34, et Joan. XII, 6. — [5] Act. XI, 29.

torum necessaria procurarunt, ne deesset in posterum, ut beatissimus Paulus ad Corinthios in Epistola scriberet : « De collectis autem in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis » Galatiæ, ita et vos facite : secundum unam sabbati unus- » quisque vestrum apud se ponat, thesaurizans quod ei » placuerit ; ut non cum venero, tunc collectæ fiant. » Cum autem advenero, quoscumque probaveritis per » Epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Je- » rusalem. Quod si dignum fuerit ut et ego eam, mecum » ibunt[1]. » Hæc et alia multa copiosissime et verissime proferunt. Quibus repondemus : Videtis ergo, quamvis Dominus dixerit : « Nolite cogitare in crastinum[2]; » non vos tamen istis verbis cogi, ut nihil in crastinum reservetis : cur ergo iisdem verbis vos cogi dicitis, ut vacetis? Cur volatilia cœli non vobis sunt exemplo ad nihil reservandum, et vultis ut sint exemplo ad nihil operandum?

XXXII. Dicet aliquis : Quid ergo prodest servo Dei, quod prioribus actibus quos in sæculo habebat relictis, ad hanc spiritalem vitam militiamque convertitur, si eum adhuc oportet, tanquam opificis, exercere negotia? Quasi vero facile possit verbis explicari, quantum prosit quod Dominus diviti consilium capiendæ vitæ æternæ requirenti ait ut faceret, si vellet esse perfectus; ut venditis quæ habebat, et indigentiæ pauperum distributis, eum sequeretur[3]. Aut quis tam expedito cursu secutus est Dominum, quam ille qui ait : « Non in vacuum cucurri, nec » in vacuum laboravi[4] : » qui tamen opera ista et præcepit, et fecit. Hoc nobis tanta auctoritate doctis et informatis sufficere debuit ad exemplum derelinquendi pristinas facultates, et manibus operandi. Sed et nos ab ipso Domino adjuti, possumus fortasse utcumque cognoscere,

[1] I Cor. XVI, 1-4. — [2] Matth. VI, 34. — [3] Id. XIX, 21. — [4] Philip. I, 16.

etiam sic operantibus servis Dei, priora tamen negotia reliquisse quid prosit. Si enim ad hanc vitam ex divite quisquam convertitur, et nulla infirmitate corporis impeditur, ita-ne desipimus a sapore Christi, ut non intelligamus quantus superbiæ prioris tumor sanetur, cum circumcisis superfluis, quibus ante animus exitiabiliter inflammabatur, ad modica quæ restant huic vitæ naturaliter necessaria etiam opificis humilitas minime recusetur? Si autem ad hanc vitam ex paupertate convertitur, non putet se id agere quod agebat, si ab amore vel augendæ quantulæcumque rei privatæ, jam non quærens quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi[1], ad communis vitæ se transtulit charitatem, in eorum societate victurus, quibus est anima una et cor unum in Deum, ita ut nemo dicat aliquid proprium, sed sint illis omnia communia[2]. Si enim hujus terrenæ reipublicæ antiqui principes præclarissimo litteratorum suorum eloquio prædicari solent, quod rem communem universi populi suæ civitatis privatis suis rebus sic antoponebant, ut quidam eorum Africa edomita triumphator[3], quid nubenti filiæ daret non habuerit, nisi ex senatus-consulto de publico dotaretur : quo animo debet esse in rempublicam suam civis æternæ illius civitatis Jerusalem cœlestis, nisi ut illud ipsum quod propriis manibus elaborat, in commune habeat cum fratre, et si quid ei defuerit, de communi suppleat; dicens cum illo cujus præceptum exemplumque secutus est : « Quasi nihil » habentes, et omnia possidentes[4]. »

XXXIII. Quamobrem etiam illi qui relicta vel distributa, sive ampla, sive qualicumque opulenta facultate, inter pauperes Christi pia et salubri humilitate numerari voluerunt; si corpore ita valent, et ab ecclesiasticis oc-

[1] Philip. II, 21. — [2] Act. IV, 32. — [3] Scipio, apud Valer. lib. IV, c. 4, et Zon, 2. et Senec. ad Albinam c. 11. — [4] 2 Cor. VI, 10.

cupationibus vacant, (quanquam eis tam magnum animi sui documentum afferentibus, et ejusdem societatis indigentiæ de his rebus quas habebant, vel plurimum vel non parum conferentibus, vicem sustentandæ vitæ eorum res ipsa communis et fraterna charitas debeat;) tamen si et ipsi manibus operentur, ut pigris ex vita humiliore et ob hoc exercitatiore venientibus auferant excusationem, multo misericordius agunt, quam cum omnia sua indigentibus diviserunt. Quod quidem si nolint, quis audeat cogere? Quibus tamen invenienda sunt opera in monasterio, etiamsi a corporali functione liberiora, sed vigilanti administratione curanda, ut nec ipsi panem suum, quoniam communis jam factus est, gratis manducent. Nec attendendum est in quibus monasteriis, vel in quo loco, indigentibus fratribus quisque id quod habebat impenderit. Omnium enim Christianorum una respublica est. Et ideo quisquis Christianis necessaria ubilibet erogaverit, ubicumque etiam ipse quod sibi necessarium est accipit, de Christi[1] accipit. Quia ubicumque et ipse talibus dedit, quis nisi Christus accepit? Illi autem qui etiam præter istam sanctam societatem vitam labore corporis transigebant, ex quorum numero plures ad monasteria veniunt, quia et in ipso humano genere plures sunt; si nolunt operari, nec manducent. Neque enim propterea in militia christiana ad pietatem divites humiliantur, ut pauperes ad superbiam extollantur. Nullo modo enim decet, ut in ea vita ubi fiunt senatores laboriosi, ibi fiant opifices otiosi; et quo veniunt relictis deliciis suis qui fuerant prædiorum domini, ibi sint rustici delicati.

XXXIV. At enim Dominus ait: « Nolite solliciti esse » animæ quid manducetis, neque corpori quid vestia» mini. » Recte, quoniam supra dixerat: « Non potestis

1 *Supple*, rebus.

» Deo servire et mammonæ. » Qui enim propter hoc Evangelium prædicat, ut habeat unde manducet, et unde vestiatur, simul se putat et Deo servire, quia Evangelium prædicat; et mammonæ, quia propter ista necessaria prædicat: quod Dominus dicit fieri non posse. Ac per hoc ille qui propter ista Evangelium prædicat, non Deo, sed mammonæ servire convincitur; etsi Deus illo ad aliorum provectum, quomodo ipse nescit, utatur. Nam huic sententiæ subjungit, dicens : « Ideo dico vobis, nolite solliciti esse animæ quid manducetis, neque corpori » quid vestiamini[1] : » non ut ista non procurent, quantum necessitati satis est, unde honeste potuerint; sed ut non ista intueantur, et propter ista faciant quidquid in Evangelii prædicatione facere jubentur. Eam quippe intentionem quare quid fiat, oculum vocat: unde paulo superius loquebatur, ut ad hoc descenderet, et dicebat : « Lucerna corporis tui est oculus tuus: si oculus tuus » simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit: si » vere oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum » tenebrosum erit[2] : » id est, talia erunt facta tua, qualis fuerit intentio tua cur ea facias. Et ad hoc enim ut veniret, supra de eleemosynis præceperat, dicens : « Nolite » condere vobis thesauros in terris, ubi ærugo et tinea » exterminat, et ubi fures effodiunt et furantur. Recondite » vero vobis thesauros in cœlo, ubi neque tinea neque » rubigo exterminat, et ubi fures non perfodiunt et furantur. Ubi enim erit thesaurus tuus, ibi erit et cor » tuum. » Deinde subjunxit : « Lucerna corporis tui est » oculus tuus[3] : » ut illi scilicet qui eleemosynas faciunt, non ea faciant intentione, ut vel hominibus velint placere, vel in terra sibi quærant rependi quod faciunt. Unde et Apostolus cum Timotheo divites monendos præciperet :

[1] Matth. VI, 25. — [2] Ibid. 22. — [3] Ibid. 19-21.

« Facile, inquit, tribuant, communicent, thesaurizent » sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant » veram vitam[1]. » Cum ergo in futuram vitam direxerit oculum Dominus eleemosynas facientium, et in cœlestem mercedem, ut possint et ipsa facta esse lucida, cum simplex oculus fuerit : (in illam quippe novissimam retributionem valet quod alibi ait : « Qui vos excipit, me excipit ; » et qui me excipit, excipit eum qui me misit. Qui excipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem pro» phetæ accipiet; et qui excipit justum in nomine justi, » mercedem justi accipiet : et qui potum dederit uni ex » istis minimis calicem aquæ frigidæ tantum in nomine » discipuli, amen dico vobis, non peribit merces ejus[2],) » ne forte correpto oculo eorum qui necessaria impendunt indigentibus et prophetis et justis et discipulis Domini, ipsorum oculus depravaretur in quos ista fierent, ut propter ista accipienda vellent Christo militare : « Nemo, » inquit, potest duobus dominis servire. » Et paulo post : « Non potestis, inquit. Deo servire et mammonæ. » Statimque contexuit : « Ideo dico vobis, Nolite solliciti esse » animæ quid manducetis, neque corpori quid vestia» mini.[3] »

XXXV. Et quod sequitur de volatilibus et de liliis agri, ad hoc dicit, ne quisquam Deum putet servorum suorum necessaria non curare ; cum ejus sapientissima providentia usque ad ista creanda et gubernanda perveniat. Neque enim non ipse pascit et vestit etiam eos qui manibus operantur. Sed ne christianam militiam ad hoc detorqueant ut ista conquirant, hoc servos suos Dominus præmonet, ut in eo ministerio quod Sacramento ejus debetur, non ista, sed regnum ejus et justitiam cogitemus : et hæc omnia apponentur nobis sive per manus operan-

[1] 1 Tim. VI, 18, 19. — [2] Matth. X, 40. — [3] Id. VI, 24.

tibus, sive infirmitate corporis impeditis, sive ipsius militiæ tali occupatione districtis ut nihil aliud agere valeamus : Neque enim quia dixit Deus : « Invoca me in die » tribulationis, et eximam te, et glorificabis me[1], » propterea non debuit fugere Apostolus, et per murum in sporta submitti, ut manus persequentis evaderet, sed expectaret potius ut comprehenderetur[2], et eum sicut tres pueros de mediis ignibus liberaret[3]. Aut propter hoc nec Dominus dicere debuit : « Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in alium[4] : » quia ipse dixit : « Si quid » petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis[5]. » Sicut ergo quisquis persecutionem fugientibus discipulis Christi objiceret hujusmodi quæstionem, cur non stetissent potius, et invocato Deo per ejus mirabilia sic eruerentur, ut Daniel a leonibus[6], ut Petrus ex vinculis[7] : responderent non se oportuisse tentare Deum, sed tunc eum talia si vellet esse facturum, cum ipsi quid facerent non haberent ; cum vero eis fugam in potestatem dedisset, etiamsi per illam liberarentur, nonnisi ab ipso liberari. Sic etiam Dei servis vacantibus et valentibus exemplo et præcepto apostolico manibus suis victum transigere, si quis ex Evangelio moverit quæstionem de volatilibus cœli[8], quæ non seminant, neque metunt, neque congregant in apothecas, et de liliis agri, quia non laborant, neque nent : facile respondebunt, Si et nos per aliquam vel infirmitatem vel occupationem non possimus operari, sic ille nos pascet et vestiet, quemadmodum aves et lilia, quæ nihil operantur hujuscemodi : cum autem possumus, non debemus tentare Deum nostrum ; quia et hoc quod possumus, ejus munere possumus, et cum hinc vivimus, illo largiente

[1] Psal. XLIX, 15. — [2] Act. IX, 25. — [3] Dan. III, 50. — [4] Matth. X, 23. — [5] Joan. XVI, 23. — [6] Dan. VI, 23, et XIV, 40. — [7] Act. XII, 7. — [8] Matth. VI, 26.

vivimus, qui largitus est ut possimus. Et ideo de istis necessariis solliciti non sumus; quia cum hæc possumus agere, ille nos pascit et vestit, a quo pascuntur homines et vestiuntur: cum vero hæc non possumus agere, idem ipse nos pascit et vestit, a quo aves pascuntur et lilia vestiuntur; quoniam nos pluris sumus illis. Quapropter in ista militia nostra, nec in crastinum cogitamus; quia non propter ista temporalia, quo pertinet crastinus, sed propter illa sempiterna, ubi semper hodiernus est, nos illi probavimus, ut ei nullis negotiis sæcularibus implicati placeamus.

XXXVI. Quæ cum ita sint; sine me paululum, sancte frater, (dat enim mihi Dominus per te magnam fiduciam,) eos ipsos alloqui filios et fratres nostros, quos novi quanta nobiscum dilectione parturias, donec in eis apostolica disciplina formetur. O servi Dei, milites Christi, ita-ne dissimulatis callidissimi hostis insidias, qui bonam famam vestram, tam bonum Christi odorem, ne dicant animæ bonæ: « Post odorem unguentorum tuorum curremus[1], » et sic laqueos ejus evadant, omni modo cupiens obscurare putoribus suis, tam multos hypocritas sub habitu monachorum usquequaque dispersit, circumeuntes provincias, nusquam missos, nusquam fixos, nusquam stantes, nusquam sedentes. Alii membra Martyrum, si tamen Martyrum, venditant: alii fimbrias et phylacteria sua magnificant: alii parentes vel consanguineos suos in illa vel in illa regione se audisse vivere, et ad eos pergere mentiuntur: et omnes petunt, omnes exigunt, aut sumptus lucrosæ egestatis, aut simulatæ pretium sanctitatis: cum interea ubicumque in factis suis malis deprehensi fuerint, vel quoquo modo innotuerint, sub generali nomine monachorum vestrum propositum blasphematur, tam

[1] Cant. I, 4.

bonum, tam sanctum, quod in Christi nomine cupimus, sicut per alias terras, sic per totam Africam pullulare. Nonne ergo inflammamini zelo Dei? Nonne concalescit cor vestrum intra vos, et in meditatione vestra exardescit ignis[1], ut istorum mala opera bonis operibus persequamini, ut eis amputetis occasionem turpium nundinarum, quibus existimatio vestra læditur, et infirmis offendiculum ponitur? Miseremini ergo et compatimini, et ostendite hominibus, non vos in otio facilem victum, sed per angustam et arctam viam hujus propositi, regnum Dei quærere. Eadem vobis causa est quæ Apostolo fuit, ut amputetis occasionem iis qui quærunt occasionem, ut qui illorum putoribus præfocantur, in odore vestro bono reficiantur[2].

XXXVII. Non alligamus onera gravia, et vestris humeris imponimus quæ nos digito attingere nolumus[3]. Quærite, et agnoscite labores occupationum nostrarum, et in aliquibus nostorum etiam corporum infirmitates, et Ecclesiarum quibus servimus talem jam consuetudinem, ut nos ad illa opera ad quæ vos hortamur vacare non sinant. Quanquam enim dicere possimus : « Quis » militat suis stipendiis unquam? Quis plantat vineam, » et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, et de » lacte gregis non percipit[4]? » Tamen Dominum Jesum, in cujus nomine securus hæc dico, testem invoco super animam meam, quoniam quantum attinet ad meum commodum, multo mallem per singulos dies certis horis, quantum in bene moderatis monasteriis constitutum est, aliquid manibus operari, et cæteras horas habere ad legendum et orandum, aut aliquid de divinis Litteris agendum liberas, quam tumultuosissimas perplexitates

[1] Psal. XXXVIII, 4. — [2] 2 Cor. XI, 12. — [3] Matth. XXIII, 4. — [4] 1 Cor. V, 7.

causarum alienarum pati de negotiis sæcularibus vel judicando dirimendis vel interveniendo præcidendis : quibus nos molestiis idem afflixit Apostolus, non utique suo, sed ejus qui per eum loquebatur arbitrio [1], quas tamen ipsum perpessum fuisse non legimus. Aliter enim se habebat apostolatus ejus discursus. Nec dixit : « Sæcularia » igitur judicia si habueritis, » ad nos deferte, aut nos constituite ad judicandum : sed, « Eos qui contemptibiles » sunt in Ecclesia, hos, inquit, collocate. Ad reveren» tiam vobis dico : sic non est inter vos quisquam sapiens, » qui possit inter fratrem suum judicare ; sed frater cum » fratre judicatur, et hoc apud infideles [2]? » Sapientes ergo qui in locis consistebant fideles et sanctos, non qui hac atque hac propter Evangelium discurrebant, talium negotiorum examinatores esse voluit. Unde nunquam de illo scriptum est, quod aliquando talibus vacaverit a quibus nos excusare non possumus, etiamsi contemptibiles simus ; quia et hos collocari voluit, si sapientes defuissent, potius quam ut negotia Christianorum deferrentur in forum. Quem tamen laborem non sine consolatione Domini suscipimus pro spe vitæ æternæ, ut fructum feramus cum tolerantia. Servi enim sumus ejus Ecclesiæ, et maxime infirmioribus membris, qualialibet in eodem corpore membra simus. Omitto alias innumerabiles ecclesiasticas curas, quas fortasse nemo credit nisi qui expertus est. Non ergo alligamus onera gravia et humeris vestris imponimus quæ nos digito non tangimus : quandoquidem si officii nostri salva ratione possemus, (videt ille qui probat corda nostra), mallemus hæc agere, quæ ut agatis hortamur, quam ea quæ nos agere cogimur. Sane omnibus et nobis et vobis pro nostro gradu et officio laborantibus et arcta via est in labore et ærumna ; et tamen

[1] I Cor. XIII, I. — [2] Id. VI, 4-6.

in spe gaudentibus jugum ejus lene est et sarcina levis, qui nos vocavit ad requiem, qui prior transitum fecit a convalle plorationis, ubi nec ipse sine pressuris fuit. Si fratres, si filii nostri estis, si conservi, vel potius in Christo servi vestri sumus; audite quæ monemus, agnoscite quæ præcipimus, sumite quæ dispensamus. Si autem Pharisæi sumus alligantes onera gravia et imponentes humeris vestris[1]; quæ dicimus facite, etiamsi quæ facimus improbatis. Nobis autem minimum est ut a vobis dijudicemur, aut ab humano die[2]. Quam germana charitate sit nobis cura de vobis, ille inspiciat qui dedit quod inspiciendum ejus oculis offeramus. Postemo quod vultis sentite de nobis[3]: Paulus apostolus vobis præcipit et obsecrat in Domino, ut cum silentio, id est, quieti et obedienter ordinati operantes vestrum panem manducetis. Nec de illo, ut arbitror, aliquid mali creditis et in illum qui per eum loquitur credidistis.

XXXVIII. Hæc, mi charissime et in Christi visceribus venerande frater Aureli, quantum donavit ut possem, qui per te mihi jussit ut facerem, de opere monachorum non distuli scribere, id maxime curans, ne boni fratres apostolicis præceptis obedientes a pigris et inobedientibus etiam prævaricatores Evangelii dicerentur: ut qui non operantur, saltem illos qui oporantur sibi anteponendos esse non dubitent. Cæterum quis ferat homines contumaces saluberrimis Apostoli monitis resistentes, non sicut infirmiores tolerari, sed sicut etiam sanctiores prædicari, ut monasteria doctrina saniore fundata, gemina illecebra corrumpantur et dissoluta licentia vacationis, et falso nomine sanctitatis? Sciant ergo etiam cæteri fratres et filii nostri, qui favere talibus et hujusmodi præsumptionem per ignorantiam defendere consuerunt, se

[1] Matth. XXIII, 3. — [2] I Cor. IV, 3. — [3] 2 Thess. III, 12.

potissimum corrigendos, ut illi corrigi possint, non ut infirmentur benefacere. Sane in eo quod servis Dei prompte atque alacriter necessaria subministrant, non solum non reprehendimus, sed etiam suavissime amplectimur : sed ne perversa misericordia magis eorum futuræ vitæ noceant, quam præsenti subveniant.

XXXIX. Minus enim peccatur, si non laudetur peccator in desideriis animæ suæ [1], et qui iniqua gerit benedicatur. Quid autem iniquius, quam velle sibi obtemperari a minoribus, et nolle obtemperare majoribus? Apostolo dico, non nobis, in tantum ut etiam comam nutriant : unde ille nec disputari omnino voluit, dicens : « Si quis vult contentiosus esse, nos talem consuetudi- » nem non habemus, neque Ecclesia Dei. Hoc autem » præcipio [2] : » ut scilicet non disserentis solertia requiratur, sed præcipientis auctoritas attendatur. Nam et hoc quo pertinet quæso, tam aperte contra Apostoli præcepta comari? An ita vacandum est ut nec tonsores operentur? An quia evangelicas volucres imitari se dicunt, quasi de pilari timent, ne volare non possint? Vereor in hoc vitium plura dicere, propter quosdam crinitos fratres, quorum præter hoc multa et pene omnia veneramur. Sed quo magis eos in Christo diligimus, eo sollicitius admonemus. Neque enim metuimus ne humilitas eorum respuat admonitionem nostram : quandoquidem et nos a talibus, ubi forte titubamus aut aberramus, cupimus admoneri. Hoc ergo admonemus tam sanctos viros, ne stultis vanorum argumentationibus moveantur, et eos in hac perversitate imitentur, quibus sunt in cæteris longe dissimiles. Illi enim venalem circumferentes hypocrisim, timent ne vilior habeatur tonsa sanctitas quam comata, ut videlicet qui eos videt, antiquos illos quos legimus co-

[1] Psal. X, H. 3. — [2] I Cor. XI, 14-16.

gitet, Samuëlem et cæteros qui non tondebantur. Nec cogitant quid intersit inter illud propheticum velamentum, et hanc Evangelii revelationem, de qua dicit Apostolus : « Cum transieris ad Christum, auferetur velamen[1]. » Quod enim significabat velamen interpositum inter faciem Moysi et aspectum populi Israël[2], hoc significabat illis temporibus etiam coma sanctorum. Nam idem Apostolus etiam comam pro velamento esse dicit, cujus auctoritate isti urgentur. Aperte quippe ait : « Vir » quidem si comatus sit, ignominia est illi[3]. » Ipsam ignominiam, inquiunt, suspicimus merito peccatorum nostrorum : ad hoc obtendentes simulatæ humilitatis umbraculum, ut sub eo proponant venalem typhum : quasi Apostolus superbiam doceat cum dicit : « Omnis » vir orans aut prophetans velato capite confundit caput » suum. Et, Vir quidem non debet velare caput, cum » sit imago et gloria Dei[4]. » Qui ergo dicit : « Non de- » bet, » nescit forte docere humilitatem. Sed si hanc ignominiam tempore Evangelii, quod erat sacramentum tempore prophetiæ, pro humilitate isti appetunt ; tondeant et cilicio caput velent. Sed non erit tunc species illa venalis, quia Samson non cilicio, sed coma velabatur[5].

XL. Jam illud, si dici potest, quam luctuose ridiculum est, quod rursus invenerunt ad defensionem crinium suorum. Virum, inquiunt, prohibuit Apostolus habere comam : qui autem se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum, jam non sunt viri[6]. O dementiam singularem ! Merito qui hoc dicit, adversus sanctæ Scripturæ manifesta præconia consilio nefandæ impietatis armatur, et perseverat in itinere tortuoso, et pestiferam doctrinam

[1] 2 Cor. III, 16. — [2] Exod. XXXIV, 33. — [3] I Cor. XI, 14. — [4] Ibid. 4 et 7. — [5] Judic. XVI, 17. — [6] Matth. XIX, 12.

conatur inducere; quia non est « Beatus vir qui non abiit » in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, » et in cathedra pestilentiæ non sedit [1]. » Nam si in lege Dei meditaretur die ac nocte, illic inveniret ipsum apostolum Paulum, qui certe summam castitatem professus dicit: « Vellem autem omnes homines esse sicut me ipsum[2] : » et tamen se virum ostendit non solum ita vivendo, sed etiam ita loquendo. Ait enim : « Cum essem parvulus, » quasi parvulus loquebar, quasi parvulus sapiebam, » quasi parvulus cogitabam; cum autem vir effectus sum, » evacuavi ea quæ parvuli erant [3]. » Sed quid Apostolum commemorem, cum de ipso Domino et Salvatore nostro nesciant quid sentiant, qui hæc dicunt. Nam de quo alio dicitur : « Donec occurramus omnes in unitatem fidei » et agnitionem Filii Dei, in virum perfectum, in mensu- » ram ætatis plenitudinis Christi, ut ultra non simus » parvuli jactati et circumlati omni vento doctrinæ, in » illusione hominum, in astutia ad machinationem er- » roris [4]? » Qua illusione isti decipiunt imperitos, qua astutia et machinamentis inimici et ipsi circumferuntur, et in sua circumlatione cohærentes sibi animos infirmorum quodam modo rotare conantur, ut pariter nesciant ubi sint. Audierunt enim vel legerunt quod scriptum est: « Quicumque enim baptizati estis in Christo, Christum » induistis, ubi non est Judæus, neque Græcus; non ser- » vus, neque liber; non masculus, neque fœmina [5] : » et non intelligunt secundum carnalis sexus concupiscentiam hoc esse dictum, quia in interiore homine ubi renovamur in novitate mentis nostræ [6] nullus sexus hujusmodi est. Non ergo propterea se negent viros, quia masculino sexu nihil operantur. Nam et conjugati Christiani qui

[1] Psal. I, 1. — [2] I Cor. VII, 7. — [3] Id. XIII, 11. — [4] Ephes. IV, 13, 14. — [5] Galat. III, 27, 28. — [6] 2 Cor. IV, 16.

hoc operantur. non secundum hoc utique Christiani sunt, quod habent commune cum cæteris non Christianis, et cum ipsis pecoribus. Aliud est enim quod vel infirmitati conceditur, vel mortali propagationi persolvitur; aliud autem quod ad capessendam incorruptam et æternam vitam fideli professione significatur. Illud ergo quod de non velando capite viris præcipitur, in corpore quidem figuratur, sed in mente agi, ubi est imago et gloria Dei, verba ipsa indicant : « Vir quidem, inquit, non debet » velare caput, cum sit imago et gloria Dei[1]. » Ubi autem sit hæc imago, ipse declarat, cum dicit : « Nolite » mentiri invicem, expoliantes autem vos veterem homi- » nem cum actibus ejus, induite novum qui renovatur » in agnitionem Dei secundum imaginem ejus qui creavit » eum[2]. » Quis dubitet hanc renovationem in mente fieri? Sed et qui dubitat, audiat apertiorem sententiam. Eadem quippe admonens ita dicit alio loco : « Sicut est » veritas in Jesu, deponere vos secundum priorem con- » versationem veterem hominem, eum qui corrumpitur » secundum concupiscentias deceptionis; renovamini au- » tem spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem » eum qui secundum Deum creatus est[3]. » Quid ergo, mulieres non habent hanc innovationem mentis, ubi est imago Dei? Quis hoc dixerit? Sed corporis sui sexu non eam significant : propterea velati jubentur. Illam quippe significant partem, eo ipso quo mulieres sunt, quæ concupiscentialis dici potest, cui mens dominatur, etiam ipsa subdita Deo suo, quando rectissime et ordinatissime vivitur. Quod ergo est in uno homine mens et concupiscentia, (illa enim regit, hæc regitur; illa dominatur, hæc subditur) : hoc in duobus hominibus viro et muliere

[1] 1 Cor. XI, 7. — [2] Coloss. III, 9, 10. — [3] Ephes. IV, 21.

secundum sexum corporis figuratur. De quo sacramento loquens Apostolus dicit virum non debere velari, sed debere mulierem. Tanto enim gloriosius mens ad superiora promovetur, quanto diligentius ab inferioribus concupiscentia cohibetur; donec totus homo cum ipso etiam mortali nunc et fragili corpore in resurrectione novissima incorruptione atque immortalitate induatur, et absorbeatur mors in victoriam [1].

XLI. Quapropter qui recta facere nolunt, desinant saltem docere perversa. Sed alii sunt, quos isto sermone corripimus: illos autem qui hoc uno vitio capillorum contra præceptum apostolicum demissorum offendunt et perturbant Ecclesiam: quia cum alii nolentes de illis mali aliquid sentire, coguntur manifesta verba Apostoli in perversam detorquere sententiam, alii sanum intellectum Scripturarum defendere malunt, quam quoslibet homines adulare; existunt inter fratres infirmiores et firmiores amarissimæ et periculosissimæ contentiones: quod illi forte si scirent, hoc quoque sine dubitatione corrigerent, quorum cætera miramur et amamus. Illos ergo non corripimus, sed rogamus et obsecramus per divinitatem et humanitatem Christi, et per charitatem Spiritus sancti, ne ultra jam ponant hoc offendiculum infirmis, pro quibus Christus mortuus est, et dolorem cruciatumque nostri cordis exaggerent, cum cogitamus quanto proclivius hoc malum ad decipiendos homines imitari possint mali, cum in eis hoc vident quos propter alia tanta bona debitis officiis christianæ dilectionis honoramus. Quod si post hanc admonitionem vel potius obsecrationem nostram in eo sibi perseverandum esse putaverint, nihil aliud faciemus quam dolebimus et gememus. Hoc noverint,

[1] I Cor. XV, 54.

sufficit : si servi Dei sunt, miserentur ; si non miserentur, nolo quidquam gravius dicere. Hæc itaque omnia in quibus fortasse loquacior fui, quam vellent occupationes et tuæ et meæ, si approbas fac innotescere fratribus et filiis nostris, propter quos mihi es hoc onus dignatus imponere : si autem aliquid retrahendum vel emendandum videtur, rescriptis Tuæ Beatitudinis noverim.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

REGULA AD SERVOS DEI.[1]

I. Ante omnia, fratres charissimi, diligatur Deus, deinde proximus, quia ista præcepta sunt principaliter nobis data. Hæc igitur sunt, quæ ut observetis præcipimus in monasterio constituti. Primum, propter quod in unum estis congregati, ut unanimes habitetis in domo, et sit vobis anima una et cor unum in Deo : et non dicatis aliquid proprium, sed sint vobis omnia communia. Et distribuatur unicuique vestrum a præposito vestro victus et tegumentum, non æqualiter omnibus, quia non æqualiter valetis omnes, sed potius unicuique sicut opus fuerit. Sic enim legitis in Actibus Apostolorum : « Quia erant » illis omnia communia, et distribuebatur unicuique si- » cut cuique opus erat[2]. » Qui aliquid habebant in sæculo quando ingressi sunt monasterium, libenter illud velint inter se esse commune. Qui autem non habebant, non ea quærant in monasterio, quæ nec foris habere potuerunt. Sed tamen eorum infirmitati, quod opus est, tribuatur, etiamsi paupertas illorum quando foris erant, nec ipsa necessaria poterat invenire. Tantum non ideo se putent esse felices, quia invenerunt victum et tegumentum, quale foris invenire non poterant.

II. Nec erigant cervicem, quia sociantur eis, ad quos

[1] Vide D. Guillon, tom. xxii, p. 353-355. — [2] Act. ii, 44.

foris accedere non audebant : sed sursum cor habeant, et terrena ac vana non quærant, ne incipiant esse monasteria divitibus utilia, non pauperibus, si divites illic humiliantur, et pauperes illic inflantur. Rursus etiam illi, qui aliquid esse videbantur in sæculo, non habeant fastidio fratres suos, qui ad illam sanctam societatem ex paupertate venerunt. Magis autem studeant, non de parentum divitum dignitate, sed de pauperum fratrum societate gloriari. Nec extollantur, si communi vitæ aliquid de suis facultatibus contulerunt; ne de suis divitiis magis superbiant, quia eas in monasterio partiuntur, quam si eis in sæculo fruerentur. Alia quippe quæcumque iniquitas in malis operibus exercetur, ut fiant : superbia vero etiam bonis operibus insidiatur, ut pereant. Et quid prodest dispergere dando pauperibus et pauperem fieri, cum anima misera superbior efficitur divitias contemnendo, quam fuerat possidendo? Omnes ergo unanimiter et concorditer vivite, et honorate in vobis invicem Deum, cujus templa facti estis.

III. Orationibus instate, horis et temporibus constitutis. In oratorio nemo aliquid agat, nisi ad quod est factum, unde et nomen accepit : ut si forte aliqui etiam præter horas constitutas, si eis vacat, orare voluerint, non eis sint impedimento, qui ibi aliquid agendum putaverint. Psalmis et hymnis cum oratis Deum, hoc versetur in corde, quod profertur in voce. Et nolite cantare, nisi quod legitis esse cantandum : quod autem non ita scriptum est ut cantetur non cantetur.

IV. Carnem vestram domate jejuniis, et abstinentia escæ et potus, quantum valetudo permittit. Quando autem aliquis non potest jejunare, non tamen extra horam prandii aliquid alimentorum sumat, nisi cum ægrotat. Cum acceditis ad mensam, donec inde surgatis,

quod vobis secundum consuetudinem legitur, sine tumultu et contentionibus audite, nec solæ vobis fauces sumant cibum, sed et aures esuriant Dei verbum.

V. Qui infirmi sunt ex pristina consuetudine, si aliter tractantur in victu, non debet aliis molestum esse, nec injustum videri eis, quos fecit alia consuetudo fortiores. Nec illos feliciores putent, quia sumunt quod non sumunt ipsi : sed sibi potius gratulentur, quia valent quod non valent illi. Et si eis, qui venerunt ex moribus delicatioribus ad monasterium, aliquid alimentorum, vestimentorum, stramentorum, operimentorum datur, quod aliis fortioribus, et ideo felicioribus non datur, cogitare debent quibus non datur, quantum de sua sæculari vita illi ad istam descenderint, quamvis usque ad aliorum, qui sunt corpore firmiores, frugalitatem pervenire nequiverint. Nec debent velle omnes, quod paucos vident amplius, non qui honorantur, sed quia tolerantur, accipere : ne contingat detestanda perversitas, ut in monasterio, ubi quantum possunt, fiunt divites laboriosi, fiant pauperes delicati. Sane quemadmodum ægrotantes necesse habent minus accipere, ne graventur : ita et post ægritudinem sic tractandi sunt, ut citius recreentur, etiamsi de humillima sæculi paupertate venerunt; tanquam hoc illis contulerit recentior ægritudo, quod divitibus anterior consuetudo. Sed cum vires pristinas reparaverint, redeant ad feliciorem consuetudinem suam : quæ famulos Dei tanto amplius decet, quanto minus indigent : nec ibi eos teneat voluptas jam vegetos, quo necessitas levarat infirmos. Illos æstiment ditiores, qui in sustinenda parcitate fuerint fortiores. Melius est enim minus egere, quam plus habere.

VI. Non sit notabilis habitus vester, nec affectetis vestibus placere, sed moribus. Quando proceditis, si-

mul ambulate, cum veneritis quo itis, simul state. In incessu, statu, habitu, in omnibus motibus vestris, nihil fiat, quod cujusquam offendat aspectum, sed quod vestram deceat sanctitatem. Oculi vestri etsi jaciuntur in aliquam fœminarum, figantur in nulla. Neque enim quando proceditis, fœminas videre prohibemini: sed appetere, aut ab ipsis appeti velle criminosum est. Nec solo tactu et affectu, sed aspectu quoque appetitur et appetit concupiscentia fœminarum. Nec dicatis vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos: quia impudicus oculus, impudici cordis est nuntius. Et cum se invicem sibimet, etiam tacente lingua, conspectu mutuo corda nuntiant impudica, et secundum concupiscentiam carnis alterutro delectantur ardore, etiam intactis ab immunda violatione corporibus, fugit castitas ipsa de moribus. Nec putare debet, qui in fœminam figit oculum, et illius in se ipse diligit fixum, ab aliis se non videri, cum hoc fecerit: videtur omnino, et a quibus se videri non arbitratur. Sed ecce lateat, et a nemine hominum videatur; quid faciet de illo super inspectore, quem latere nihil potest? An ideo putandus est non videre, quia tanto videt patientius, quanto sapientius? Illi ergo vir sanctus timeat displicere, ne velit fœminæ male placere. Illum cogitet omnia videre, ne velit fœminam male videre. Illius namque et in hac causa commendatus est timor, ubi scriptum est: « Abominatio est » Domino defigens oculum[1]. » Quando ergo simul estis in Ecclesia, et ubicumque ubi et fœminæ sunt, invicem vestram pudicitiam custodite. Deus enim qui habitat in vobis, etiam isto modo custodiet vos ex vobis.

VII. Etsi hanc, de qua loquor, oculi petulantiam, in aliquo vestrum adverteritis, statim admonete, ne cœpta

[1] Prov. XXVII, 20, juxta LXX. Βδέλυγμα κυρίω ϛηρίζων ὀφθαλμὸν.

progrediantur, sed de proximo corrigantur. Si autem et post admonitionem iterum vel alio quocumque die, idipsum eum facere videritis, jam velut vulneratum sanandum prodat, quicumque hoc potuerit invenire; prius tamen et alteri, vel tertio demonstratum ut duorum vel trium possit ore convinci et competenti severitate coërceri. Nec vos judicetis esse malivolos, quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non estis, si fratres vestros, quos indicando corrigere potestis, tacendo perire permittitis. Si enim frater tuus vulnus haberet in corpore, quod vellet occultari, dum timeret secari, nonne crudeliter abs te sileretur, et misericorditer indicaretur? Quanto ergo potius eum debes manifestare, ne deterius putrescat in corde? Sed antequam aliis demonstretur, per quos convincendus est, si negaverit, prius præposito debet ostendi, si admonitus neglexerit corrigi, ne forte possit secretius correptus non innotescere cæteris. Si autem negaverit, tunc neganti adhibendi sunt alii, ut jam coram omnibus possit non ab uno teste argui, sed a duobus tribusve convinci. Convictus vero, secundum præpositi vel etiam presbyteri, ad cujus dispensationem pertinet, arbitrium, debet emendatoriam subire vindictam: quam si ferre recusaverit, etiamsi ipse non abscesserit, de vestra societate projiciatur. Non enim et hoc fit crudeliter, sed misericorditer, ne contagione pestifera plurimos perdat. Et hoc quod dixi de oculo non figendo, etiam in cæteris inveniendis, prohibendis, indicandis, convincendis, vindicandisque peccatis, diligenter et fideliter observetur, cum dilectione hominum, et odio vitiorum. Quicumque autem in tantum progressus fuerit malum, ut occulte ab aliqua litteras vel quælibet munuscula accipiat, si hoc ultro confitetur, parcatur illi, et oretur pro illo. Si autem deprehenditur atque convinci-

tur, secundum arbitrium presbyteri vel præpositi gravius emendetur.

VIII. Vestes vestras in unum habeatis, sub uno custode vel duobus, vel quot sufficere potuerint ad eas excutiendas, ne a tinea lædantur. Et sicut pascimini ex uno cellario, sic induamini ex uno vestiario. Et si fieri potest, non ad vos pertineat, quod vobis indumentum pro temporum congruentia proferatur, utrum hoc recipiat unusquisque, quod deposuerat, an aliud quod alter habuerat; dum tamen unicuique, prout cuique opus est, non negetur. Si autem hinc inter vos contentiones et murmura oriuntur, cum quæritur aliquis deterius se accepisse quam prius habuerat, et indignum se esse, qui non ita vestiatur, sicut alius frater ejus vestiebatur; hinc vos probate, quantum vobis desit in illo interiore sancto habitu cordis, qui pro habitu corporis litigatis. Tamen si sic vestra toleratur infirmitas, ut hoc recipiatis, quod deposueratis, in uno tamen loco, sub communibus custodibus habete quod ponitis. Ita sane, ut nullus sibi aliquid operetur, sed omnia opera vestra in commune fiant, majori studio et frequentiori alacritate, quam si vobis singulis faceretis propria. Charitas enim, de qua scriptum est, quod non quærat quæ sua sunt[1], sic intelligitur, quia communia propriis, non propria communibus anteponit. Et ideo quanto plus rem communem quam propriam vestram curaveritis, tanto vos amplius profecisse noveritis: ut in omnibus, quibus utitur transitura necessitas, supereminceat quæ permanet charitas. Consequens ergo est, ut etiam qui suis filiis, aut aliqua necessitudine ad se pertinentibus in monasterio constitutis, aliquam contulerit vestem, sive quodlibet aliud inter necessaria deputandum, non occulte accipiatur, sed sit in

[1] I Cor. XIII, 5.

potestate præpositi, ut in rem communem redactum, cui necessarium fuerit præbeatur. Quod si aliquis rem sibi collatam celaverit, furti judicio condemnetur.

IX. Indumenta vestra secundum arbitrium præpositi laventur, sive a vobis, sive a fullonibus, ne interiores animæ sordes contrahat mundæ vestis nimius appetitus. Lavacrum etiam corpori, cum infirmitatis necessitas cogit, minime denegetur. Fiat sine murmure de consilio medici, ita ut etiam si nolit, jubente præposito faciat quod faciendum est pro salute. Si autem velit, et forte non expedit, suæ cupiditati non obediatur. Aliquando enim etiamsi noceat, prodesse tamen creditur quod delectat. Denique si latens est dolor in corpore, famulo Dei dicenti quid sibi doleat, sine dubitatione credatur. Sed tamen utrum sanando illi dolori quod delectat expediat, si non est certum, medicus consulatur. Nec eant ad balnea, sive quocumque ire necesse fuerit, minus quam duo vel tres. Et ille qui habet aliquo eundi necessitatem, cum quibus præpositus jusserit ire debebit. Ægrotantium cura, sive post ægritudinem reficiendorum, sive aliqua imbecillitate etiam sine febribus laborantium, uni aliqui debet injungi, ut ipse de cellario petat, quod cuique opus esse perspexerit. Sive autem qui cellario, sive qui vestibus, sive qui codicibus præponuntur, sine murmure serviant fratribus suis. Codices certa hora singulis diebus petantur, extra horam qui petierit, non accipiat. Vestimenta vero et calceamenta quando indigentibus fuerint necessaria, dare non differant sub quorum custodia sunt quæ poscuntur.

X. Lites aut nullas habeatis, aut quam celerrime finiatis; ne ira crescat in odium, et trabem faciat de festuca, et animam faciat homicidam. Sic enim legitis:

« Quid odit fratrem suum, homicida est[1]. » Quicumque convicio vel maledicto, vel etiam criminis objectu aliquem læsit, meminerit satisfactione quantocius curare quod fecit, et ille qui læsus est, sine disceptatione dimittere. Si autem invicem se læserint, invicem sibi debita relaxare debebunt, propter orationes vestras : quas utique quanto crebriores habetis, tanto saniores habere debetis. Melior est enim qui quamvis ira sæpe tentatur, tamen impetrare festinat ut sibi dimittat, cui se fecisse agnoscit injuriam : quam qui tardius irascitur, et ad veniam petendam difficilius inclinatur. Qui non vult dimittere fratri, non speret accipere orationis effectum. Qui autem nunquam vult petere veniam, aut non ex animo petit, sine causa est in monasterio; etiamsi inde non projiciatur. Proinde vobis a verbis durioribus parcite, quæ si emissa fuerint ex ore vestro, non pigeat ex ipso ore proferre medicamenta, unde facta sunt vulnera. Quando autem necessitas disciplinæ in moribus coërcendis, dicere vos verba dura compellit, si etiam ipsi modum vos excessisse sentitis, non a vobis exigitur, ut a vobis subditis veniam postuletis, ne apud eos quos oportet esse subjectos, dum nimium servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas. Sed tamen petenda est venia ab omnium Domino, qui novit etiam eos, quos plus justo forte corripitis, quanta benevolentia diligatis. Non autem carnalis, sed spiritalis inter vos debet esse dilectio.

XI. Præposito tanquam patri obediatur, multo magis presbytero qui omnium vestrum curam gerit. Ut ergo cuncta ista serventur, et si quid servatum minus fuerit, non negligenter prætereatur, sed ut emendandum corrigendumque curetur, ad præpositum præcipue pertinebit, ut ad presbyterum, cujus est apud vos major aucto-

[1] I Joan. III, 15.

ritas, referat quod modum vel vires ejus excedit. Ipse vero qui vobis præest non se existimet potestate dominante, sed charitate serviente felicem. Honore coram vobis prælatus sit vobis, timore coram Deo substratus sit pedibus vestris. Circa omnes se ipsum bonorum operum præbeat exemplum. Corripiat inquietos, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmos[1]. Patiens sit ad omnes. Disciplinam libens habeat, metuens imponat. Et quamvis utrumque sit necessarium, tamen plus a vobis amari appetat, quam timeri : semper cogitans Deo se pro vobis redditurum esse rationem. Unde vos magis obediendo, non solum vestri, sed etiam ipsius misereminі : quia inter vos, quanto loco superiore, tanto in periculo majore versatur.

XII. Donet Dominus ut observetis hæc omnia cum dilectione, tanquam spiritalis pulchritudinis amatores, et bono Christi odore de bona conversatione fragrantes, non sicut servi sub lege, sed sicut liberi sub gratia constituti. Ut autem vos in hoc libello, tanquam in speculo possitis inspicere, ne per oblivionem aliquid negligatis, semel in septimana vobis legatur. Et ubi vos inveneritis ea quæ scripta sunt facientes, agite gratias Domino bonorum omnium largitori. Ubi autem sibi quicumque vestrum videt aliquid deesse doleat de præterito, caveat de futuro, orans ut et debitum dimittatur, et in tentationem non inducatur. Amen.

[1] 1 Thess. v, 14.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE DIVINATIONE DÆMONUM,

LIBER UNUS [1].

DIVINATIONES DÆMONUM ET QUÆ AD EORUM CULTUM PERTINENT, NON IDEO RECTE FIERI, QUIA NISI DEO SINENTE NON FIUNT. UNDE SINT ILLÆ DÆMONUM DIVINATIONES, CURVE INTERDUM VERÆ, LICET PLERUMQUE FALSÆ.

I. Quodam die[1] in diebus sanctis Octavarum, cum mane apud me adessent multi fratres laïci Christiani, et in loco solito consedissemus, ortus est sermo de religione christiana adversus præsumptionem et tanquam miram et magnam scientiam paganorum, quem recordatum atque completum litteris mandandum putavi, non expressis contradicentium personis, quamvis Christiani essent, et magis contradicendo quærere viderentur quid paganis responderi oporteret. Cum ergo de divinatione dæmonum quæreretur, et affirmaretur prædixisse nescio quem, eversionem templi Serapis, quæ in Alexandria facta est: Respondi non esse mirandum, si istam eversionem templi et simulacri sui imminere dæmones, et scire et præ-

[1] Scriptus inter annum 405 et 411. — Vide Retract. lib. II, cap. 30. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXI, p. 154-159.

dicere potuerunt, sicut alia multa, quantum eis nosse et prænuntiare permittitur.

II. Et cum mihi referretur: Non ergo sunt malæ divinationes hujusmodi, nec Deo displicent; alioquin omnipotens et justus ista fieri non permitteret, si mala et injusta essent. Respondi non ideo hæc videri justa debere, quod ea fieri permittit omnipotentissimus et justissimus Deus: nam et alia multa manifestissime injusta fieri, sicut homicidia, adulteria, furta, rapinas, et cætera hujusmodi, quæ quamvis justo Deo, eo quod injusta sunt, sine dubitatione displiceant; idem tamen omnipotens ea fieri certa judicii sui ratione permittit; non utique impune, sed ad eorum damnationem, a quibus fiunt quæ displicent justo.

III. Et cum e contrario diceretur non quidem esse dubitandum quod omnipotens et justus sit Deus: sed hæc humana peccata, quæ contra societatem hominum fierent, non eum curare dum fierent, propterea ea posse fieri, quæ utique fieri non possent, si omnipotens non sivisset: illa vero quæ ad ipsum religionis cultum pertinent, nullo modo ab eo credendum esse contemni; ac per hoc fieri non potuisse, nisi ei placuissent, et ideo ea mala putari non oportere. Ad hoc quoque respondi: Nunc ergo ei displicent, cum templa et simulacra evertuntur, et illa gentium sacrificia si facta fuerint puniuntur. Sicut enim dicitur non ea fieri potuisse, nisi Deo placuissent, et ideo bona putanda, quoniam justo placent; ita dici potest non ea prohiberi, everti, puniri potuisse, nisi Deo displicerent: ac per hoc si tunc ideo recte fiebant, quia justo Deo placere hinc ostendebantur, quod ab illo fieri sinebantur; ideo nunc inique fiunt, quia Deo displicere hinc ostenduntur, quod ea vel jubet vel permittit everti.

IV. Contra hoc dictum est injusta quidem esse nunc

ista, non tamen mala; et ideo injusta, quia contra leges quibus prohibentur fiunt; ideo autem non mala quia si mala essent, nunquam Deo utique placuissent : porro si nunquam placuissent, nunquam et facta essent, illo non sinente qui omnia potest, et qui talia non contemneret; quando tam magna sunt, ut contra ipsam religionem qua Deus colitur fierent, si male fierent. Hic ego, si propterea, inquam, mala non sunt, quia Deo placere hinc probantur, quod ea fieri sinit omnipotens; quomodo erit bonum quod fieri prohibentur et evertuntur? Si autem bonum non est quod evertuntur quæ Deo placent, hoc fieri non sineret omnipotens, quia et hoc contra religionem fit qua colitur Deus, si ea quæ Deo placent ab hominibus evertuntur. Si autem hoc ut male fiat permittit omnipotens, non ideo putanda sunt illa bona, quod ea fieri permisit omnipotens.

V. Dictum contra est concedendum esse nunc ista recte non fieri, imo ideo prorsus jam non fieri, quod omnipotenti nunc displicent; verumtamen placuisse cum fierent : nos enim nescire unde tunc placuerint, nunc autem unde displiceant; dum tamen certum sit, nec tunc fieri potuisse nisi placuissent omnipotenti, nec nunc cessasse nisi displicuissent omnipotenti. Ad hoc ego : Cur ergo, inquam, et nunc talia clanculo fiunt, quæ vel perpetuo delitescunt, vel deprehensa puniuntur, si nihil horum fieri sinit omnipotens, nisi quod ei justo placet, cum justo quod injustum est placere non possit? Contra hoc dictum est nunc omnino talia non fieri : Sacra enim illa, inquit, non fiunt, quæ pontificalibus conscripta sunt libris : ea quippe tunc recte fiebant, ea tunc Deo placere demonstrabantur, eo ipso quod ab omnipotente ac justo fieri sinebantur : si quid autem nunc prohibitorum sacrificiorum fit occulte atque illicite : non est illi

pontificali sacrificiorum generi comparandum, sed in eo deputandum, quod etiam nocturno fit tempore; cum hæc omnia illicita ipsis pontificalibus libris certum sit prohiberi atque damnari, Hic respondi: Cur ergo vel talia permittit Deus fieri, si nihil horum malefactorum contemnit quæ contra religionem fiunt; cum præsertim hæc eum curare hinc etiam cogantur concedere qui pontificales libros magni æstimant, quod ea quæ his libris prohibentur, utique prohiberi divinitus asserunt? Quomodo ergo divinitus prohibentur, nisi quia displicent Deo, quæ utique prohibendo non solum sibi displicere, verumetiam curare se ostendit, neque omnino contemnere? Unde colligitur quod Deus aliquid et improbet justus, et tamen permittat omnipotens.

VI. Hæc cum dicta essent, concessum est non ideo putandum aliquid juste ac bene fieri, quia hoc omnipotens, quamvis ei displiceat, fieri tamen sinit; fatendumque esse etiam illa mala quæ contra religionem qua colitur Deus fiunt, et displicere Deo justo, et ratione judicii ejus ab omnipotente permitti: sed aliud jam esse tractandum, unde sint divinationes vel dæmonum, vel quilibet illi sint quos deos pagani vocant: videndum enim esse ne forte, non quidem propterea hæc bona putanda sint, quia ea fieri permittit omnipotens; sed ideo quia tam magna sunt, ut nonnisi Dei potentiæ tribuenda esse videantur. Ad hoc me postea responsurum esse promisi, quoniam tunc hora prodeundi ad populum jam nos urgebat: nec distuli, cum spatium datum est scribendi, et illa retexere, et ista subtexere.

VII. Dæmonum ea est natura ut aërii corporis sensu terrenorum corporum sensum facile præcedant; celeritate etiam propter ejusdem aërii corporis superiorem mobilitatem non solum cursus quorumlibet hominum vel fera-

rum, verumetiam volatus avium incomparabiliter vincant. Quibus duabus rebus quantum ad aërium corpus attinet præditi, hoc est, acrimonia sensus et celeritate motus, multa ante cognita prænuntiant vel nuntiant, quæ homines pro sensus terreni tarditate mirentur. Accessit etiam dæmonibus per tam longum tempus quo eorum vita protenditur, rerum longe major experientia, quam potest hominibus propter brevitatem vitæ provenire. Per has efficacias quas aërii corporis natura sortita est, non solum multa futura prædicunt dæmones, verumetiam multa mira faciunt. Quæ quoniam homines dicere ac facere non possunt, eos dignos quidam quibus serviant et quibus divinos honores deferant, arbitrantur, instigante maxime vitio curiositatis, propter amorem felicitatis falsæ atque terrenæ et excellentiæ temporalis. Qui autem se ab his cupiditatibus mundant; nec eis se fallendos capiendosque permittunt, sed inquirunt et amant aliquid quod eodem modo semper est, cujus participatione beati sint; primum considerant non ideo sibi præponendos esse dæmones, quod acriore sensu corporis prævalent, aërii scilicet, hoc est subtilioris elementi : quia nec in ipsis terrenis corporibus bestias sibi præponendas putant, quæ acrius multa præsentiunt : velut sagacem canem, quia latentem feram olfactu acerrimo sic invenit, ut ad eam capiendam ducatum quemdam homini præbeat, non utique prudentiore intellectu animi, sed acutiore corporis sensu; vel vulturem, quia projecto cadavere ex improvisa longinquitate advolvat; nec aquilam, quia sublimiter volans de tanto intervallo sub fluctibus natantem piscem dicitur pervidere, et graviter aquis illisa exertis pedibus atque unguibus rapere : nec alia multa animantium genera, quæ inter herbas saluti suæ noxias pascendo circumerrant, nec aliquid eorum quo lædantur

attingunt; cum eas homo vix experiendo cavere didicerit, et multa innoxia quod sint inexperta formidet. Unde conjicere facile est quanto possit in aëriis corporibus sensus acrior esse : nec ideo tamen dæmones, qui eo præditi sunt, bonis hominibus præponendos prudens quisque censuerit. Hoc et de corporum celeritate dixerim : et hac enim præstantia, non solum a volucribus homines, verumetiam a multis quadrupedibus ita superantur, ut in eorum comparatione plumbei deputandi sint; nec tamen ideo sibi hæc animantium genera existimant præponenda, quibus capiendis, mansuefaciendis, atque in suæ voluntatis usum commodumque redigendis, non vi corporis, sed rationis imperitant. Illam vero tertiam dæmonum potentiam, quod diuturna rerum experientia quemadmodum prænoscant atque prænuntient multa didicerunt, ita contemnunt qui hæc vigilanter curant a verissimæ lucis veritate discernere, ut nec malos senes plura expertos, et ob hoc quasi doctiores, ideo probi adolescentes sibi antecellere existiment; nec medicos, nec nautas, nec agricolas, quos pravæ voluntatis et iniquis moribus viderint, ideo sibi putent esse præferendos, quod illi de valetudinibus, illi de tempestatibus, illi de arbustorum frugumque generibus multa ita prænuntiant, ut harum rerum inexperto divinare videantur.

VIII. Quod vero non solum dæmones quædam futura prædicunt, verumetiam quædam mira faciunt, pro ipsa utique sui corporis excellentia, cur non contemnatur a prudentibus, cum plerumque iniqui ac perditi homines ita exerceant corpora sua, tantaque diversis artibus possint, ut ea qui hæc nesciunt nec aliquando viderunt, etiam narrata vix credant? Quam multa funambuli cæterique theatrici artifices, quam multa opifices maximeque mechanici miranda fecerunt : num ideo meliores sunt

bonis et sancta pietate præditis hominibus? Quæ ideo commemoravi, ut qui hæc sine pervicacia et sine vana resistendi animositate considerat, simul cogitet, si de subjacente crassiore materia vel sui quisque corporis, vel terræ et aquæ, lapidum atque lignorum metallorumque variorum, tanta quidam homines possunt, ut eos illi qui hæc non possunt, plerumque stupendo, in sui comparatione divinos vocent, cum quidam illorum sint artibus potentiores, quidam istorum moribus meliores; quanto majora et mirabiliora pro subtilissimi corporis, id est, aërii facultate ac facilitate dæmones possint, cum tamen sint voluntatis pravitate, maximeque superbiæ fastu et invidentiæ malitia spiritus immundi atque perversi. Quantum autem valeat aëris elementum, quo eorum corpora prævalent, ad multa visibilia invisibiliter molienda, movenda, mutanda atque versanda, longum est nunc demonstrare; et puto quod vel mediocriter consideranti facile occurrat.

IX. Quæ cum ita sint, primum sciendum est, quoniam de divinatione dæmonum quæstio est, illos ea plerumque prænuntiare quæ ipsi facturi sunt. Accipiunt enim sæpe potestatem et morbos immittere, et ipsum aërem vitiando morbidum reddere, et perversis atque amatoribus terrenorum commodorum malefacta suadere; de quorum moribus certi sunt, quod sint eis talia suadentibus consensuri. Suadent autem miris et invisibilibus modis per illam subtilitatem suorum corporum corpora hominum non sentientium penetrando, seseque cogitationibus eorum per quædam imaginaria visa miscendo, sive vigilantium sive dormientium. Aliquando autem non quæ ipsi faciunt, sed quæ naturalibus signis futura prænoscunt, quæ signa in hominum sensus venire non possunt, ante prædicunt. Neque enim quia prævidet medicus, quod

non prævidet ejus artis ignarus, ideo jam divinus habendus est. Quid autem mirum, si quemadmodum ille in corporis humani vel perturbata vel modificata temperie seu bonas seu malas futuras prævidet valetudines; sic dæmon in aëris affectione atque ordinatione sibi nota, nobis ignota, futuras prævidet tempestates? Aliquando et hominum dispositiones [1], non solum voce prolatas, verumetiam cogitatione conceptas, cum signa quædam ex animo exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscunt: atque hinc etiam multa futura prænuntiant, aliis videlicet mira, qui ista disposita non noverunt. Sicut enim apparet concitatior animi motus in vultu, ut ab hominibus quoque aliquid forinsecus agnoscatur, quod intrinsecus agitur: ita non debet esse incredibile, si etiam leniores cogitationes dant aliqua signa per corpus, quæ obtuso sensu hominum cognosci non possunt, acuto autem dæmonum possunt.

X. Hac atque hujusmodi facultate multa dæmones prænuntiant; cum tamen ab eis longe sit altitudo illius prophetiæ, quam Deus per sanctos Angelos suos et Prophetas operatur. Nam si quid de illa Dei dispositione prænuntiant, audiunt ut prænuntient; et cum ea prædicunt quæ inde audiunt, non fallunt neque falluntur: veracissima enim sunt angelica et prophetica oracula. Sic autem indignanter accipitur, quod aliqua etiam talia dæmones audiant et prædicant, quasi aliquid indignum sit, ut quod ideo dicitur ut hominibus innotescat, hoc non solum boni, verumetiam mali non taceant: cum in ipsis hominibus etiam vitæ bonæ præcepta videamus pariter a justis perversisque cantari; nec obesse aliquid, imo etiam prodesse ad majorem notitiam famamque veritatis, cum de illa etiam hi quidquid noverunt dicunt, qui ei per-

[1] 2 Retr. c. 30. Confer. l. 1. contra Academicos c. 6 et 7.

versis moribus contradicunt. In cæteris autem prædictionibus suis dæmones plerumque et falluntur et fallunt. Falluntur quidem, quia cum suas dispositiones prænuntiant, ex improviso desuper aliquid jubetur, quod eorum consilia cuncta perturbet. Velut si aliquid disponant quilibet homines quibuslibet potestatibus subditi, quod non prohibituros suos præpositos arbitrentur, idque facturos se esse promittant; at illi, penes quos major potestas est, ex alio superiore consilio hoc totum dispositum atque præparatum repente prohibeant. Falluntur etiam cum causis naturalibus aliqua, sicut medici, aut nautæ, aut agricolæ, sed longe acutius longeque præstantius pro aërii corporis sensu solertiore et exercitatiore prænoscunt: quia et hæc ab Angelis Deo summo pie servientibus alia dispositione ignota dæmonibus ex improviso ac repente mutantur. Tanquam si ægro aliquid extrinsecus accidat quo moriatur, quem medicus veris salutis præcedentibus signis victurum esse promiserat: aut si aëris qualitate prævisa, diu flaturum illum ventum nautarum aliquis prædixisset, cui Dominus Christus cum Discipulis navigans ut quiesceret imperavit[1], et facta est tranquillitas magna: vel si agricola illo anno fructificaturam vitem aliquam polliceatur, naturam utique terræ et numeros seminum callens, quo tamen anno eam vel improvisa cœli intemperies arefaciat, vel aliqua jussio potentioris eradicet: ita multa etiam ad præscientiam prædictionemque dæmonum pertinentia, quæ minoribus et usitatioribus causis futura prævidentur, eadem majoribus et occultioribus causis impedita mutantur. Fallunt autem etiam studio fallendi et invida voluntate, qua hominum errore lætantur. Sed ne apud cultores suos pondus auctoritatis amit-

[1] Matth. VIII, 26.

tant, id agunt, ut interpretibus suis signorumque suorum conjectoribus culpa tribuatur, quando vel decepti fuerint vel mentiti.

XI. Quid ergo mirum, si jam imminente templorum aut simulacrorum eversione, quam Prophetæ Dei summi tanto ante prædixerant, Serapis dæmon alicui cultorum suorum hoc de proximo prodidit, ut suam quasi divinitatem recedens vel fugiens commendaret? Fugantur enim isti, vel etiam jussis superioribus colligati abstrahuntur et alienantur a locis suis, ut de rebus quibus dominabantur quibusque colebantur, fiat voluntas Dei, qui hoc tanto ante per omnes gentes futurum esse prædixit, et ut per suos fideles fieret imperavit. Cur autem hoc non sineretur dæmon prædicere, cum sibi jam prænosceret imminere? cum hæc prædictio et Prophetis attestaretur, a quibus sunt ista conscripta, et prudentibus daretur intelligi quam vigilanter esset dæmonum cavenda fallacia cultusque fugiendus; qui cum ante per tam longum tempus in templis suis hæc futura tacuissent, quæ per Prophetas prædicta ignorare non possent, posteaquam appropinquare cœperunt, voluerunt ea quasi prædicere, ne ignari victique putarentur. Cum igitur tam longe ante prædictum esset atque conscriptum, ut alia interim taceam, illud quod Sophonias propheta dicit : « Prævalebit » Dominus adversus eos, et exterminabit omnes deos » gentium terræ, et adorabunt eum unusquisque de loco » suo, omnes insulæ gentium [1] : » aut non credebant ista sibi eventura, qui in templis gentium colebantur, et ideo hæc per suos vates ac fanaticos frequentare noluerunt : sicut eorum Poëta Junonem inducit non omni modo credentem quæ de Turni morte Jupiter dixerat. Juno autem

[1] Sophon. II, 1.

ab istis potestas aëria prædicatur, quæ apud Virgilium sic loquitur :

> Nunc manet insontem gravis exitus; aut ego veri
> Vana feror : quod ut o potius formidine falsa
> Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas [1].

Aut ergo ista sibi, quæ per Prophetas prædicta noverant, posse accidere dæmones, hoc est, potestates aëriæ dubitabant, et propterea prædictionem eorum celebrare noluerunt, et hinc intelligendum est quales sint : aut cum ea ventura certissime scirent, ideo per sua templa tacuerunt, ne jam tunc inciperent ab hominibus intelligentibus deseri atque contemni, quod de templorum atque simulacrorum suorum futura eversione eis Prophetis attestarentur qui eos coli prohibebant. Nunc vero posteaquam tempus advenit quo complerentur vaticinia Prophetarum Dei unius, qui istos deos falsos dicit, et ne colantur vehementissime præcipit, cur non hoc etiam ipsi compertum prædicere sinerentur, ut inde clarius appareret eos hæc antea vel minime credidisse, vel suis cultoribus enuntiare timuisse; in fine autem, tanquam nihil habentes amplius quod agerent, etiam ibi voluisse suam ostentare divinationem, ubi jam produntur diu simulasse divinitatem ?

XII. Quod autem dicunt reliqui eorum cultores, etiam suorum quibusdam libris hæc præcognita contineri, quanquam ex rebus impletis conficta putanda sint quæ in eorum templis tam longo antea tempore populis eorum si vera essent innotescere debuerunt, sicut nostra non solum in Ecclesiis nostris, verumetiam, quod ad gravius testimonium contra omnes inimicos valet, in Judæorum synagogis antiquissima et notissima recitantur : tamen nec ista ipsa quæ ab eis vix raro et clanculo proferuntur,

[1] Virgil. Æneid. lib. x. vers. 630, 631 et 632.

movere nos debent, si cuiquam dæmonum extortum est id prodere cultoribus suis, quod didicerat ex eloquiis Prophetarum vel ex oraculis Angelorum. Quod cur non fieret, cum et ista non sit oppugnatio, sed attestatio veritatis? Illud enim quod solum ab eis flagitandum est, nec unquam antea protulerunt, nec unquam postea, nisi forte confictum, proferre conabuntur, aliquid deos suos per vates suos contra Deum Israël ausos prædicere fuisse aut dicere. De quo Deo doctissimi eorum auctores, qui omnia illa legere ac nosse potuerunt, magis quæsierunt quis Deus esset, quam Deum negare potuerunt. Porro autem Deus iste, quem nullus eorum negare ausus est verum Deum, qui et si negaret, non solum subjaceret debitis pœnis, verumetiam certis convinceretur effectibus; iste ergo Deus, quem nemo, ut dixi, illorum ausus est negare verum Deum, illos falsos esse deos et omnino deserendos, eorumque templa et simulacra et sacra evertenda per suos vates, hoc est, Prophetas, aperta denuntiatione prædixit, aperta potestate præcepit, aperta veritate complevit. Unde quis usque adeo desipiat, qui non potius eum colendum eligat, quem coli non prohibent quos et colebat? Quem procul dubio cum colere cœperit, illos utique non est culturus, quos prohibet coli quem colit.

XIII. Quod autem ipsum essent culturæ gentes exterminatis diis falsis quos antea colebant, a Prophetis ejus esse prædictum paulo ante commemoravi, et nunc repeto. « Prævalebit, inquit, Dominus adversus eos, et » exterminabit omnes deos gentium terræ, et adorabunt » eum unusquisque de loco suo, omnes insulæ gentium[1]. » Neque solæ insulæ, sed ita omnes gentes, ut etiam omnes insulæ gentium : quandoquidem alibi non insulas nominat, sed universum orbem terrarum, dicens : « Comme-

[1] Sophon. II, 11.

» morabuntur et convertentur ad Dominum universi fines » terræ; et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ » gentium. Quoniam Domini est regnum, et ipse domi- » nabitur gentium[1]. » Hæc autem per Christum fuisse complenda, et aliis pluribus testimoniis, et in eodem ipso Psalmo unde hoc commemoravi, satis apparet. Cum enim paulo superius futuram passionem suam per Prophetam ipse loqueretur, dicens : « Foderunt manus meas » et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi » vero consideraverunt et conspexerunt me, diviserunt » sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt » sortem[2] : » paulo post infert illud quod posui : « Com- » memorabuntur et convertentur ad Dominum universi » fines terræ, etc. » Quanquam et per illud testimonium quod prius adhibui, ubi dictum est : « Prævalebit Do- » minus adversus eos, et exterminabit omnes deos gen- » tium terræ : » in eo quod positum est : « Prævalebit; » satis ostenditur hoc etiam prænuntiatum, quod pagani prius oppugnaturi essent Ecclesiam, nomenque christianum quantum valerent persecuturi, ut si fieri posset omnino de terra deleretur : et quia eos patientia Martyrum et magnitudine miraculorum erat superaturus, et consequente fide populorum, ideo sic dictum est : « Præ- » valebit Dominus adversus eos. » Non enim diceretur : « Prævalebit adversus eos, » nisi oppugnando illi resisterent. Unde et in Psalmo ita prophetatum est : « Ut » quid fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? » Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in » unum adversus Dominum et adversus Christum ejus. » Et paulo post dicit : « Dominus dixit ad me : Filius meus » es tu, ego hodie genui te : postula a me; et dabo tibi » gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam termi-

[1] Psal. XXI, 28-30. — [2] Ibid. 17.

» nos terræ[2]. » Ecce unde dictum est et in alio Psalmo quod superius interposui : « Commemorabuntur et con» vertentur ad Dominum universi fines terræ[3]. » His atque hujusmodi propheticis documentis prædictum ostenditur, quod videmus impleri per Christum, futurum fuisse ut Deus Israël, quem unum verum Deum intelligimus, non in una ipsa gente quæ appellata est Israël, sed in omnibus gentibus coleretur, et omnes falsos deos gentium et a templis eorum et a cordibus cultorum suorum demoliretur.

XIV. Eant nunc isti, et adhuc contra christianam religionem et contra verum Dei cultum vanitates pristinas defensitare audeant, ut cum strepitu pereant. Nam et hoc de illis prædictum est in Psalmo, dicente Propheta : « Sedisti super thronum qui judicas æquitatem. Incre» pasti gentes, et periit impius, nomen eorum delesti in » æternum et in sæculum sæculi. Inimici defecerunt fra» meæ in finem, et civitates eorum destruxisti. Periit » memoria eorum cum strepitu, et Dominus in æternum » permanet[1]. » Necesse est ergo ut impleantur omnia hæc : nec quod adhuc audent ipsi pauci qui remanserunt, vaniloquas suas ostentare doctrinas, et Christianos tanquam imperitissimos irridere, moveri debemus, dum in eis impleri ea quæ prædicta sunt videamus. Ipsa quippe velut imperitia et stultitia Christianorum, quæ humilibus et sanctis ejusque diligenter studiosis apparet excelsa et sola vera sapientia ; ipsa, inquam, velut stultitia Christianorum eos ad istam paucitatem redegit, quoniam, sicut dicit Apostolus : « Stultam fecit Deus sapien» tiam hujus mundi[2]. » Deinde subjungit rem mirabilem, si quis intelligat, et ita sequitur : « Nam quoniam in Dei » sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum,

[1] Psal. II, 1-7. — [2] Id. XXI, 28. — [3] Id. IX, 5. — [4] I Cor. I, 20.

» placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere » credentes. Quoniam quidem Judæi signa petunt, et » Græci sapientiam quærunt : nos autem prædicamus » Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gen- » tibus autem stultitiam, ipsis vero vocatis Judæis et » Græcis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam. » Quoniam quod stultum est Dei, sapientius est homini- » bus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus[1]. » Irrideant ergo, quantum possunt, tanquam imperitiam et stultitiam nostram, et jactent doctrinam et sapientiam suam. Illud scio, quod isti irrisores nostri pauciores sunt hoc anno, quam fuerunt priore anno. Ex quo enim fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania adversus Dominum et adversus Christum ejus, quando ab eis fundebatur sanguis sanctorum et vastabatur Ecclesia, usque ad hoc tempus et deinceps quotidie minuuntur. Nos autem adversus eorum opprobria et superbas irrisiones fortissimos reddunt oracula Dei nostri, quæ de hac quoque re videmus et gaudemus impleri. Sic enim nos alloquitur per Prophetam : « Audite me qui scitis judicium, » populus meus, in quorum corde lex mea est : oppro- » brium hominum nolite metuere, et detractione eorum » ne superemini; nec quod nunc vos spernunt, magni » duxeritis. Sicut enim vestimentum, ita per tempus ab- » sumentur, et sicut lana a tinea comedentur : justitia » autem mea in æternum manet[2]. » Legant tamen hæc nostra, si dignentur, et cum ad nos contradictiones eorum pervenerint, quantum Dominus adjuvat, respondebimus.

[1] 1 Cor. I, 20, 21. — [2] Isaï. LI, 7, 8.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE CURA GERENDA

PRO MORTUIS AD PAULINUM,

LIBER UNUS[1].

INTERROGATUS A PAULINO EPISCOPO NOLANO, UTRUM SEPULTURA QUÆ FIT IN MEMORIIS MARTYRUM, SPIRITIBUS MORTUORUM ALIQUID PROSIT, OSTENDIT IN PRIMIS NIHIL MORTUIS IPSIS OBESSE, ETIAM SI EORUM CORPORIBUS OMNINO NEGETUR SEPULTURA. LOCUM AUTEM SEPULTURÆ NON PER SE PRODESSE QUIDQUAM, SED PER OCCASIONEM DUNTAXAT DUM EX ILLIUS RECORDATIONE MOVETUR ET CRESCIT AFFECTUS PRECANTIUM PRO DEFUNCTIS. CURAM SEPULTURÆ EX HUMANI CORDIS AD CARNEM SUAM AFFECTU VENIRE, EAMQUE MERITO A SANCTIS MARTYRIBUS, CUM AD FELICITATEM AUT MISERIAM NIHIL INTERSIT, CONTEMPTAM FUISSE. HINC DE MORTUIS DICIT, QUI NARRANTUR VIVENTIBUS APPARUISSE, UT SUIS CORPORIBUS SEPULTURA PRÆBERETUR. QUOMODO VISA ILLA FIANT, DOCET VARIIS EXEMPLIS. AD EXTREMUM INQUIRIT AN MORTUI CURIS INTERSINT AC REBUS HUMANIS.

I. Diu Sanctitati Tuæ [2], co-ëpiscope venerande Pauline, rescriptorum debitor fui, ex quo mihi scripsisti per

[1] Scriptus circiter annum Christi 421. — Vide Retract. lib. II, cap. 64. —
[2] Vide D. Guillon, tom. XXII, pag. 313-318.

homines filiæ nostræ religiosissimæ Floræ, quærens a me utrum prosit cuique post mortem quod corpus ejus apud Sancti alicujus Memoriam sepelitur. Hoc enim abs te vidua memorata petiverat pro defuncto in eis partibus filio suo, et rescripseras consolans eam : idque etiam nuntians de cadavere fidelis juvenis Cynegii, quod materno et pio affectu desideravit, esse completum, ut scilicet in beatissimi Felicis confessoris basilica poneretur. Qua occasione factum est, ut per eosdem perlatores litterarum tuarum etiam mihi scriberes, ingerens hujuscemodi quæstionem, atque ut responderem quid inde mihi videretur, exposcens, nec tacens ipse quid sentias. Nam dicis videri tibi non esse inanes motus animorum religiosorum atque fidelium pro suis ista curantium. Adjungis etiam vacare non posse, quod universa pro defunctis Ecclesia supplicare consuevit : ut hinc et illud conjici possit, homini prodesse post mortem, si fide suorum humando ejus corpori talis provideatur locus, in quo appareat opitulatio etiam isto modo quæsita Sanctorum.

II. Sed cum hæc ita sint, quomodo huic opinioni contrarium non sit, quod dicit Apostolus : « Omnes enim » astabimus ante tribunal Christi, ut ferat unusquisque » secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum, sive » malum [1]. » Hæc quippe apostolica sententia ante mortem admonet fieri, quod possit prodesse post mortem : non tunc, quando jam recipiendum est quod quisque gesserit ante mortem. Verum hæc ita solvitur quæstio, quoniam quodam vitæ genere acquiritur, dum in hoc corpore vivitur, ut aliquid adjuvent ista defunctos ; ac per hoc secundum ea quæ per corpus gesserunt, eis quæ post corpus religiose pro illis facta fuerint, adjuvan-

[1] 2 Cor. v, 10.

tur. Sunt enim quos nihil omnino adjuvant ista; sive pro eis fiant, quorum tam mala sunt merita, ut neque talibus digni sint adjuvari; sive pro eis, quorum tam bona, ut talibus non indigeant adjumentis. Genere igitur vitæ, quod gessit quisque per corpus, efficitur ut prosint vel non prosint, quæcumque pro illo pie fiunt, cum reliquerit corpus. Nam meritum per quod ista prosint, si nullum comparatum est in hac vita, frustra quæritur post hanc vitam. Ita fit ut neque inaniter Ecclesia vel suorum cura pro defunctis, quod potuerit religionis impendat; et tamen ferat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum sive malum, reddente Domino unicuique secundum opera ejus. Ut enim hoc quod impenditur, possit ei prodesse post corpus, in ea vita acquisitum est, quam gessit in corpore.

III. Poterat inquisitioni tuæ sufficere mea brevis ista responsio, sed quæ alia moveant, quibus respondendum existimo, parumper attende. In Machabæorum libris legimus oblatum pro mortuis sacrificium[1]. Sed etsi nusquam in Scripturis veteribus omnino legeretur, non parva est universæ Ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret auctoritas, ubi in precibus sacerdotis quæ Domino Deo ad ejus altare fundentur, locum suum habet etiam commendatio mortuorum. Sed utrum aliquid prosit animæ mortui locus coporis sui, operosius inquirendum est. Ac primum utrum intersit aliquid ad inferendam vel augendam miseriam post hanc vitam spiritibus hominum, si eorum corpora sepulta non fuerent, non secundum opinionem utcumque vulgatam, sed potius secundum religionis nostræ sacras Litteras est videndum. Neque enim credendum est, sicut apud Maronem legitur,

[1] 2 Mach. XII, 43.

insepultos a navigando atque transeundo inferno amne prohiberi : quia scilicet

> Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
> Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt [1].

Quis cor christianum inclinet his poëticis fabulosisque figmentis, cum Dominus Jesus, ut inter inimicorum manus, qui eorum corpora in potestate haberent, securi occumberent Christiani, nec capillum capitis eorum asserat periturum [2], exhortans ne timeant eos qui cum corpus occiderint, amplius non habent quid faciant [3]? Unde in primo libro de Civitate Dei satis, quantum existimo, sum locutus, ut eorum dentem retunderem, qui barbaricam vastitatem, præcipue quam nuper Roma perpessa est, christianis temporibus imputando, etiam id objiciunt, quod suis illic non subvenerit Christus. Quibus cum responsum fuerit, animas fidelium pro fidei suæ meritis ab illo fuisse susceptas, insultant de cadaveribus insepultis. Totum itaque istum de sepultura locum verbis talibus explicavi [4].

IV. At enim in tanta, inquam, strage cadaverum nec sepeliri potuerunt? Neque istud pia fides nimium reformidat, tenens prædictum, nec absumentes bestias resurrecturis corporibus obfuturas, quorum capillus capitis non peribit. Nec ullo modo diceret Veritas : « Nolite timere » eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt » occidere [5] : » si quidquam obesset vitæ futuræ quidquid inimici de corporibus occisorum facere voluissent. Nisi forte quispiam sic absurdus est ut contendat eos qui corpus occidunt, non debere timeri ante mortem, ne corpus occidant; et timeri debere post mortem, ne corpus oc-

[1] Virg. Æneid. VI, vers. 327 et 328. — [2] Matth. X, 28. — [3] Luc. XII, 4. — [4] Ex libro de Civit. Dei cap. 12. — [5] Luc. XXI, 18, et Matth. X, 28.

cisum sepeliri non sinant. Falsum est ergo quod ait Christus : « Qui corpus occidunt, et postea non habent quid » faciant : » si habent tanta quæ de cadaveribus faciant? Absit, ut falsum sit quod Veritas dixit. Dictum est enim aliquid eos facere cum occidunt, quia in corpore sensus est occidendo; postea vero nihil habere quod faciant, quia nullus sensus est in corpore occiso. Multa itaque corpora Christianorum terra non texit : sed nullum eorum quisquam a cœlo et terra separavit, quam totam implet præsentia sui, qui novit unde resuscitet quod creavit. Dicitur quidem in Psalmo : « Posuerunt mortalia ser» vorum tuorum escam volatilibus cœli, carnes sanctorum » tuorum bestiis terræ : effuderunt sanguinem eorum » tanquam aquam in circuitu Jerusalem, et non erat qui » sepeliret [1]. » Sed magis ad exaggerandam crudelitatem eorum qui ista fecerunt, non ad eorum infelicitatem qui ista perpessi sunt. Quamvis enim hæc in conspectu hominem dura et dira videantur, sed « Pretiosa in conspectu » Domini mors sanctorum ejus [2]. » Proinde ista omnia, id est, curatio funeris, conditio sepulturæ, pompa exequiarum, magis sunt vivorum solatia, quam subsidia mortuorum. Si aliquid prodest impio sepultura pretiosa, oberit pio vilis aut nulla. Præclaras exequias in conspectu hominum purpurato illi diviti turba exhibuit famulorum : sed multo clariores in conspectu Domini ulceroso illi pauperi ministerium præbuit Angelorum ; qui eum non extulerunt in marmoreum tumulum, sed in Abrahæ gremium sustulerunt [3]. Rident hæc illi, contra quos defendendam suscepimus Civitatem Dei. Verumtamen sepulturæ curam etiam eorum philosophi contempserunt ; et sæpe universi exercitus, dum pro terrena patria morerentur, ubi postea jacerent, vel quibus bestiis esca fierent,

[1] Psal. LXXVIII, 2, 3. — [2] Id. CXV, 15. — [3] Luc. XVI, 22.

non curaverunt; licuitque poëtis de hac re plausibiliter dicere: «Cœlo tegitur, qui non habet urnam [1]: » quanto minus debent de corporibus insepultis insultare Christianis, quibus et ipsius carnis membrorumque omnium reformatio, non solum ex terra, verumetiam ex aliorum elementorum secretissimo sinu, quo dilapsa cadavera recesserunt, in temporis puncto reddenda et redintegranda promittitur?

V. Nec ideo tamen contemnenda et abjicienda sunt corpora defunctorum, maximeque justorum ac fidelium, quibus tanquam organis et vasis ad omnia bona opera sancte usus est spiritus. Si enim paterna vestis et annulus, ac si quid hujusmodi tanto charius est posteris, quanto erga parentes major affectus: nullo modo ipsa spernenda sunt corpora, quæ utique multo familiarius atque conjunctius, quam quælibet indumenta gestamus [2]. Hæc enim non ad ornamentum vel adjutorium, quod adhibetur extrinsecus, sed ad ipsam naturam hominis pertinent. Unde et antiquorum justorum funera officiosa pietate curata sunt, et exequiæ celebratæ, et sepultura provisa: ipsique cum viverent, de sepeliendis, vel etiam transferendis suis corporibus filiis mandaverunt [3]. Et Tobias sepeliendo mortuos Deum promeruisse, teste Angelo commendatur [4]. Ipse quoque Dominus die tertio resurrecturus religiosæ mulieris bonum opus prædicat [5], prædicandumque commendat, quod unguentum pretiosum super membra ejus effuderit, atque hoc ad eum sepeliendum fecerit: et laudabiliter commemorantur in Evangelio, qui corpus ejus de cruce acceptum, diligenter atque honorifice tegendum sepeliendumque curarunt [6]:

[1] Lucan. in 7. de occisis Pharsalica pugna. — [2] Ex lib. I de Civit. Dei, c. 13. — [3] Gen XXIII, 3; XXV, 9; et XLVII, 30. — [4] Tob. II, 9, et XII, 2. — [5] Matth. XXVI, 10. — [6] Joan. XIX, 38.

Verum istæ auctoritates non hoc admonent, quod insit ullus cadaveribus sensus, sed ad Dei providentiam (cui placent etiam talia pietatis officia) corpora quoque mortuorum pertinere significant, propter fidem resurrectionis astruendam. Ubi et illud salubriter dicitur, quanta possit esse remuneratio pro eleemosynis, quas viventibus et sentientibus exhibemus, si neque hoc apud Deum perit, quod exanimis hominum membris officii diligentiæque persolvitur. Sunt quidem et alia quæ sancti Patriarchæ de corporibus suis vel condendis vel transferendis prophetico Spiritu dicta intelligi voluerunt[1]: non autem hic locus est ut ea pertractemus, cum sufficiant ista quæ diximus. Sed si ea quæ sustentandis viventibus sunt necessaria, sicut victus et amictus, quamvis cum gravi afflictione desint, non frangunt in bonis perferendi tolerandique virtutem, nec eradicant ex animo pietatem, sed exercitatam faciunt fœcundiorem: quanto magis cum desunt ea quæ curandis funeribus condendisque corporibus defunctorum adhiberi solent, non efficiunt miseros in occultis piorum sedibus jam quietos. Ac per hoc, quando ista cadeveribus Christianorum in illa magnæ urbis, vel etiam aliorum oppidorum vastatione defuerunt, nec vivorum culpa est, qui non potuerunt ista præbere; nec mortuorum pœna, qui non potuerunt ista sentire. Hæc est mea de sepulturæ causa atque ratione sententia. Quam propterea ex alio libro meo in istum transtuli, quia facilius hoc a me recenseri potuit, quam idipsum alio modo eloquendum fuit.

VI. Quod si verum est, profecto etiam provisus sepeliendis corporibus apud Memorias Sanctorum locus, bonæ affectionis humanæ est erga funera suorum: quoniam si nonnulla religio est ut sepeliantur, non potest

[1] Gen. XLVII, 30.

nulla esse quando ubi sepeliantur attenditur. Sed cum talia vivorum solatia requiruntur, quibus eorum pius in suos animus appareat, non video quæ sunt adjumenta mortuorum, nisi ad hoc ut dum recolunt ubi sint posita eorum quos diligunt corpora, eisdem Sanctis illos tanquam patronis susceptos apud Dominum adjuvandos orando commendent. Quod quidem facere possent, etiamsi talibus locis eos humare non possent. Sed non ob aliud vel Memoriæ vel Monumenta dicuntur ea quæ insignita fiunt sepulcra mortuorum, nisi quia eos qui viventium oculis morte subtracti sunt, ne oblivione etiam cordibus subtrahantur, in memoriam revocant, et admonendo faciunt cogitari : nam et Memoriæ nomen id apertissime ostendit, et Monumentum eo quod moneat mentem, id est, admoneat, nuncupatur. Propter quod et Græci μνημεῖον vocant, quod nos Memoriam seu Monumentum appellamus : quoniam lingua eorum memoria ipsa qua meminimus μνήμη dicitur. Cum itaque recolit animus ubi sepultum sit charissimi corpus, et occurrit locus nomine Martyris venerabilis, eidem Martyri animam dilectam commendat recordantis et precantis affectus. Qui cum defunctis a fidelibus charissimis exhibetur, eum prodesse non dubium est iis, qui cum in corpore viverent, talia sibi post hanc vitam prodesse meruerunt. Verum et si aliqua necessitas vel humari corpora, vel in talibus locis humari nulla data facultate permittat, non sunt prætermittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum : quas faciendas pro omnibus in christiana et catholica societate defunctis etiam tacitis nominibus eorum sub generali commemoratione suscepit Ecclesia; ut quibus ad ista desunt parentes, aut filii, aut quicumque cognati vel amici, ab una eis exhibeantur pia matre communi. Si autem deessent istæ supplicationes, quæ fiunt recta fide

ac pietate pro mortuis, puto quod nihil prodesset spiritibus eorum quamlibet in locis sanctis exanima corpora ponerentur.

VII. Cum ergo fidelis mater fidelis filii defuncti corpus desideravit in basilica Martyris poni, siquidem credidit ejus animam meritis Martyris adjuvari; hoc quod ita credidit, supplicatio quædam fuit; et hæc profuit, si quid profuit. Et quod ad idem sepulcrum recurrit animo, et filium precibus magis magisque commendat, adjuvat defuncti spiritum, non mortui corporis locus, sed ex loci memoria vivus matris affectus. Simul enim et quis et cui commendatus sit, non utique infructuose religiosam mentem precantis attingit. Nam et orantes de membris sui corporis faciunt quod supplicantibus congruit, cum genua figunt, cum extendunt manus, vel etiam prosternuntur solo, et si quid aliud visibiliter faciunt; quamvis eorum invisibilis voluntas et cordis intentio Deo nota sit, nec ille indigeat his indiciis, ut humanus ei pandatur animus: sed hinc magis se ipsum excitat homo ad orandum gemendumque humilius atque ferventius. Et nescio quomodo, cum hi motus corporis fieri nisi motu animi præcedente non possint, eisdem rursus exterius visibiliter factis, ille interior invisibilis qui eos fecit augetur: ac per hoc cordis affectus, qui ut fierent ista præcessit, quia facta sunt crescit. Verumtamen si eo modo quisque teneatur, vel etiam ligetur, ut hæc de suis membris facere nequeat, non ideo non orat interior homo, et ante oculos Dei in secretissimo cubili, ubi compungitur, sternitur. Ita etiam cum plurimum intersit ubi ponat corpus mortui sui, qui pro spiritu ejus Deo supplicat, quia et præcedens affectus locum elegit sanctum, et illic corpore posito recordatus locus sanctus eum qui præcesserat renovat et auget affectum: tamen etiamsi non possit, ubi religiosus

animus elegit, humare quem diligit, nullo modo debet a supplicationibus necessariis in ejus commendatione cessare. Ubicumque enim jaceat vel non jaceat defuncti caro, spiritui requies acquirenda est : qui cum inde exiret, secum abstulit sensum, quo interesse possit quomodo quisque sit, sive in bonis, sive in malis : nec ab ea carne expectat adjuvari vitam suam, cui præbebat ipse vitam, quam detraxit excedens, et redditurus est rediens ; quoniam non caro spiritui, sed spiritus carni etiam ipsius resurrectionis meritum comparat, utrum ad pœnam, an ad gloriam reviviscat.

VIII. Legimus in Ecclesiastica historia, quam græce scripsit Eusebius, et in latinam linguam vertit Ruffinus, Martyrum corpora in Gallia canibus exposita, canumque reliquias atque ossa mortuorum usque ad extremam consumptionem ignibus concremata ; eosdemque cineres fluvio Rhodano, ne quid ad memoriam qualemcumque relinqueretur, inspersos. Quod non ob aliud credendum est divinitus fuisse permissum, nisi ut discerent Christiani, in confitendo Christum, dum contemnunt hanc vitam, multo magis contemnere sepulturam. Hoc enim quod ingenti sævitia de corporibus Martyrum factum est, si eis quidquam noceret, quominus beate requiescerent eorum victoriosissimi spiritus, non utique fieri sineretur. Reipsa ergo declaratum est, non ideo dixisse Dominum : « Nolite » timere eos qui corpus occidunt, et postea non habent » quid faciant[1], » quod non esset permissurus aliquid eos facere de suorum corporibus mortuorum : sed quoniam quidquid facere permissi essent, nihil quo minueretur christiana defunctorum felicitas fieret, nihil inde ad sensum post mortem viventium perveniret ; nihil ad detrimentum saltem ipsorum corporum, quo minus integra resurgerent, pertineret.

[1] Matth. x, 28, et Luc. xii, 4.

IX. Et tamen ex illo humani cordis affectu, quo nemo unquam carnem suam odio habet[1], si cognoscant homines aliquid post mortem suam suis corporibus defuturum, quod in sua cujusque gente vel patria poscit solemnitas sepulturæ, contristantur ut homines; et quod ad eos post mortem non pertinet, ante mortem suis corporibus timent : ita ut inveniatur in Regnorum libris Deus per Prophetam minari alteri Prophetæ, qui ejus transgressus est verbum, quod non inferretur cadaver ejus in sepulcrum patrum ejus. Quæ Scriptura sic habet : « Hæc » dicit Dominus : Quoniam inobediens fuisti ori Domini, » et non custodisti mandatum quod præcepit tibi Domi- » nus Deus tuus, et reversus es, et comedisti panem, et » bibisti aquam in loco, in quo præcepit tibi ne come- » deres panem; neque biberes aquam, non inferetur ca- » daver tuum in sepulcrum patrum tuorum[2]. » Quanti hæc pœna pendenda sit, si secundum Evangelium cogitemus, ubi post corpus occisum nihil metuendum esse didicimus ne membra exanima patiantur, nec pœna dicenda est. Si autem humanum erga suam carnem consideremus affectum, potuit inde terreri vel contristari vivus, quod sensurus non erat mortuus : et hæc erat pœna, quoniam dolebat animus id de suo corpore futurum, quamvis cum fieret non doleret. Hactenus enim voluit Dominus servum suum plectere, qui non sua contumacia spreverat præceptum ejus implere, sed aliena decipiente fallacia obedire se credidit, quando non obedivit. Neque enim putandum est ita fuisse interemptum morsu bestiæ, ut ad supplicium tartareum ejus deinde anima raperetur : quandoquidem ipsum ejus corpus idem leo qui occiderat custodivit, jumento etiam quo vehebatur illæso, et simul cum illa immani fera intrepida præsentia ad sui

[1] Ephes. v, 29. — [2] 3 Reg. xiii, 21, 22.

domini funus astante. Quo mirabili signo apparet hominem Dei coercitum potius temporaliter usque ad mortem, quam punitum esse post mortem. De qua re Apostolus, cum propter quasdam offensas commemorasset infirmitates mortesque multorum : « Si enim nos ipsos, » inquit, judicaremus, a Domino non judicaremur. Cum » judicamur autem, a Domino corripimur, ne cum mundo » damnemur[1]. » Eum sane ipse qui deceperat in monumento proprio satis honorifice sepelivit, seque sepeliendum juxta ossa ejus curavit : ita sperans parci posse quoque ossibus suis, cum veniret tempus quando secundum illius hominis Dei prophetiam Josias rex Juda in illa terra multorum eruit ossa mortuorum[2], eisdemque ossibus sacrilega altaria, quæ sculptilibus constituta fuerant, funestavit. Pepercit quippe illi monumento ubi jacebat Propheta, qui ante annos amplius quam trecentos ista prædixerat ; et propter ipsum nec illius qui eum seduxerat, sepultura violata est. Affectu namque illo, quo nemo unquam carnem suam odio habet[3], providerat cadaveri suo, qui occiderat mendacio animam suam. Ex hoc igitur quod carnem suam quisque naturaliter diligit, et illi pœna fuit addiscere, non eum futurum in sepulcro patrum suorum ; et huic cura prospicere, ut parceretur ossibus suis, si juxta eum jaceret, cujus sepulcrum nemo violaret.

X. Hunc affectum Martyres Christi pro veritate certantes vicerunt : nec mirum quia contempserunt quod non fuerant peracta morte sensuri, qui non potuerunt eis, quos viventes sentiebant, cruciatibus vinci. Poterat utique Deus, qui leonem Prophetæ corpus, quod ipse occiderat, ulterius non permisit attingere, et fecit de peremptore custodem[4], poterat, inquam, a suorum in-

[1] 1 Cor. XI, 31, 32. — [2] 4 Reg. XXIII, 16. — [3] Ephes. V, 29. — [4] 3 Reg. XIII, 24.

terfectis corporibus canes quibus fuerant projecta prohibere, poterat et ipsorum hominum innumerabilibus modis terrere sævitiam, ne cadavera incendere, ne cineres dispergere auderent : sed hoc quoque experimentum multiplici varietati tentationum deesse non debuit, ne fortitudo confessionis, quæ immanitati persecutionis pro corporis salute non cederet, pro sepulcri honore trepidaret; postremo ne fides resurrectionis consumptionem corporum formidaret. Debuerunt ergo et ista permitti, ut etiam post hæc tanti horroris exempla Martyres in Christi confessione ferventes, hujus quoque testes fierent veritatis, in qua didicerant eos, a quibus sua corpora interficerentur, postea nihil habere quod facerent : quoniam quidquid mortuis corporibus facerent, utique nihil facerent, quando in carne omni vita carente, nec aliquid sentire posset qui inde migravit, nec aliquid inde perdere qui creavit. Sed inter hæc quæ fiebant de corporibus occisorum, cum Martyres ea non metuentes magna fortitudine paterentur; tamen apud fratres luctus ingens erat, quod nulla dabatur potestas sanctorum funeribus justa persolvere, nec occulte subtrahere aliquid, sicut eadem testatur historia[1], crudelium custodum vigiliæ permittebant. Ita cum illos qui occisi fuerant, in dilaceratione membrorum suorum, in conflagratione ossium, in dispersione cinerum, miseria nulla contingeret; istos tamen qui nihil eorum sepelire poterant, magna misericordia cruciabat; quia in nullo modo sentientibus ipsi quodam modo sentiebant, et ubi jam illorum nulla erat passio, erat istorum misera compassio.

XI. Secundum istam quam dixi miseram compassionem laudantur illi, et a rege David benedicuntur, qui Saülis et Jonathæ ossibus aridis sepulturæ misericordiam

[1] Vide Euseb. lib. v, c. 1.

præstiterunt[1]. Quæ tandem misericordia præstatur nihil sentientibus? An forte hoc revocandum est ad illam opinionem, quod infernum fluvium insepulti non poterant transmeare[2]? Absit hoc a fide christiana : alioquin pessime actum est cum tanta Martyrum multitudine, quorum non potuerunt corpora sepeliri, et fallaciter eis Veritas dixit : « Nolite timere eos qui corpus occidunt, et » postea non habent quid faciant[3], » si eis tanta mala facere potuerunt, quibus impedirentur ad loca exoptata transire. Sed quia hoc sine ulla dubitatione falsissimum est, nec aliquid obest fidelibus negata eorum corporibus sepultura, nec aliquid si exhibeatur infidelibus prodest : cur ergo illi qui Saülem et filium ejus sepelierunt, misericordiam fecisse dicuntur, et ob hoc a rege pio benedicuntur; nisi quia bene afficiuntur corda miserantium, quando ea dolent in mortuorum corporibus alienis, quæ illo affectu, quo nemo unquam carnem suam odio habet[4], nolunt fieri post mortem suam corporibus suis, et quod sibi exhiberi volunt quando sensuri non sunt, aliis non sentientibus curant exhibere dum ipsi sentiunt.

XII. Narrantur visa quædam, quæ huic disputationi non negligendam videantur inferre quæstionem. Feruntur quippe mortui nonnulli vel in somnis, vel alio quocumque modo apparuisse viventibus atque ubi eorum corpora jacerent inhumata nescientibus, locisque monstratis admonuisse ut sibi sepultura, quæ defuerat, præberetur. Hæc si falsa esse responderimus, contra quorumdam scripta fidelium, et contra eorum sensus qui talia sibi accidisse confirmant, impudenter venire videbimur. Sed respondendum est, non ideo putandum esse mortuos ista sentire, quia hæc dicere vel indicare vel petere videntur in somnis. Nam et viventes apparent sæpe viventibus

[1] 2 Reg. II, 5. — [2] Æneid. VI. — [3] Luc. XII, 4. — [4] Ephes. V, 29.

dormientibus, dum se ipsi nesciant apparere; et ab eis hæc quæ somniaverint, audiunt dicentibus, quod eos in somnis agentes aliquid vel loquentes viderint. Si ergo me potest aliquis in somnis videre, sibi aliquid quod factum est indicantem, vel etiam quod futurum est prænuntiantem; cum id ego prorsus ignorem, et omnino non curem, non solum quid ille somniet, sed utrum dormiente me vigilet, an vigilante me dormiat, an uno eodemque tempore vigilemus ambo sive dormiamus, quando ille somnium videt in quo me videt: quid mirum si nescientes mortui nec ista sentientes, tamen a viventibus videntur in somnis, et aliquid dicunt, quod evigilantes verum esse cognoscant? Angelicis igitur operationibus fieri crediderim, sive permittatur desuper, sive jubeatur, ut aliquid dicere de sepeliendis corporibus suis videantur in somnis, cum id penitus nesciant quorum illa sunt corpora. Id autem aliquando utiliter fit, sive ad vivorum qualecumque solatium, ad quos pertinent illi mortui, quorum apparent imagines somniantibus; sive ut his admonitionibus generi humano sepulturæ commendetur humanitas: quæ licet defunctis non opituletur, culpanda tamen irreligiositate negligitur. Aliquando autem fallacibus visis homines in magnos mittuntur errores, quos talia perpeti justum est. Velut si quisquam videat in somnis, quod Æneas vidisse apud inferos poëtica falsitate narratur[1]: et ei cujuspiam non sepulti appareat imago, loquaturque talia, qualia fertur illi locutus fuisse Palinurus; et cum evigilaverit, ibi corpus ejus inveniat, ubi jacere inhumatum cum somniaret audivit, admonitus et rogatus ut sepeliret inventum; et quia id verum esse comperit, credat ideo mortuos sepeliri, ut eorum animæ ad loca transeant, unde insepultorum animas inferna prohi-

[1] Virgil. Æneid. VI.

beri lege somniavit : nonne ista credens, plurimum a tramite veritatis exorbitat?

XIII. Sic autem infirmitas humana sese habet, ut cum in somnis quisque viderit mortuum, ipsius animam se videre arbitretur; cum autem vivum similiter somniaverit, non ejus animam, neque corpus, sed hominis similitudinem sibi apparuisse non dubitet : quasi non possint et mortuorum hominum eodem modo nescientium, non animæ, sed similitudines apparere dormientibus. Pro certo, cum Mediolani essemus, audivimus, quod cum debitum repeteretur a quodam, defuncti patris cautione prolata, quod filio nesciente a patre jam fuerat persolutum, contristari homo gravissime cœpit, atque mirari quod ei pater moriens non dixerit quid deberet, cum fecisset etiam testamentum. Tunc ei nimis anxio apparuit idem pater ejus in somnis, et ubi esset recautum quo illa cautio vacuata fuerat, indicavit. Quo invento juvenis atque monstrato, non solum falsi debiti calumniam propulsavit, sed etiam paternum recepit chirographum, quod pater non receperat, quando est persoluta pecunia. Hic itaque putatur anima hominis curam gessisse pro filio, et ad eum venisse dormientem, ut docens quod ignorabat, a magna eum molestia liberaret. Sed eodem ipso ferme tempore quod id audivimus, item nobis apud Mediolanum constitutis, Carthaginis rhetor Eulogius, qui meus in eadem arte discipulus fuit, sicut mihi ipse, posteaquam in Africam remeavimus, retulit, cum rhetoricos Ciceronis libros discipulis suis traderet, recensens lectionem quam postridie fuerat traditurus, quemdam locum offendit obscurum : quo non intellecto, vix potuit dormire sollicitus : qua nocte somnianti ego illi quod non intelligebat exposui : imo non ego, sed imago mea nesciente me, et tam longe trans mare aliquid aliud sive

agente, sive somniante, et nihil de illius curis omnino curante. Quomodo fiant ista, nescio : sed quomodolibet fiant, cur non eodem modo fieri credimus; ut in somnis quisque videat mortuum, quomodo fit ut videat et vivum? ambobus utique nescientibus, neque curantibus quis vel ubi vel quando eorum imagines somniet?

XIV. Similia sunt autem somniis nonnulla etiam visa vigilantium, qui turbatos habent sensus, sicut phrenetici, vel quocumque furentes modo; nam et ipsi loquuntur secum quasi vere præsentibus loquantur, et tam cum absentibus quam cum præsentibus, quorum imagines cernunt, sive vivorum, sive mortuorum. Sed quemadmodum ii qui vivunt, ab eis se videri, et cum eis se colloqui nesciunt, neque enim revera ipsi adsunt, aut ipsi sermocinantur, sed turbatis sensibus homines talia visa imaginaria patiuntur : eo modo et ii qui ex hac vita migrarunt, sic affectis hominibus videntur quasi præsentes, cum sint absentes, et utrum aliquis eos imaginaliter videat, omnino nescientes.

XV. Huic rei simile est etiam illud, cum homines altius quam si dormirent, subtrahuntur corporis sensibus, et occupantur talibus visis. Et his enim apparent imagines vivorum atque mortuorum; sed cum fuerint sensibus redditi, quoscumque mortuos vidisse se dixerint, vere cum eis fuisse creduntur : nec attendunt, qui hæc audiunt, similiter ab eis absentium atque nescientium quorumdam etiam imagines visas esse vivorum. Homo quidam, Curma nomine, municipii Tulliensis, quod Hipponi proximum est, curialis pauper, vix illius loci duumviralitius et simpliciter rusticanus, cum ægrotaret, ablatus a sensibus, pene mortuus jacuit aliquot diebus : tenuissimus flatus in naribus, qui manu admota utcumque sentiebatur, et erat exiguum viventis indicium, se-

peliri ut exanimem non sinebat. Nullos artus movebat, nulla sumebat alimenta : nihil oculis, nihil ullo alio sensu corporis qualibet impacta molestia sentiebat. Videbat tamen multa velut in somnis, quæ tandem aliquando post dies plurimos quasi evigilans, visa narravit. Ac primum mox ut aperuit oculos : Eat aliquis, inquit, ad domum Curmæ fabri ferrarii, et videat quid ibi agatur. Quo cum itum esset, inventus est mortuus eo momento, quo iste fuerat sensibus redditus, et pene a morte revixerat. Tunc intentis qui aderant, illum exhiberi jussum esse quando ipse dimissus est, indicavit; seque illic unde redierat dixit audisse, quod non Curma curialis, sed Curma faber ferrarius ad loca illa mortuorum præceptus fuisset adduci. In illis ergo visis, tanquam somniis suis, inter eos defunctos, quos videbat pro meritorum diversitate tractari, agnovit etiam nonnullos quos noverat vivos. Ipsos autem vere forsitan credidissem, si non inter illa quasi somnia sua vidisset etiam quosdam qui nunc usque adhuc vivunt, clericos videlicet aliquos regionis suæ, a quorum ibi presbytero audivit, ut apud Hipponem baptizaretur a me, quod et factum esse dicebat. Viderat itaque in illa visione presbyterum, clericos, me ipsum, nondum scilicet mortuos, in qua postea vidit et mortuos. Cur non etiam illos sicut nos vidisse credatur, utrosque scilicet absentes atque nescientes; ac per hoc non ipsos, sed similitudines eorum, sicut etiam locorum? Nam et fundum vidit ubi erat ille cum clericis presbyter, et Hipponem ubi a me quasi baptizatus est : in quibus locis profecto non erat, quando illic sibi esse videbatur. Nam quid ibi ageretur eo tempore, nesciebat : quod procul dubio sciret, si vere ibi esset. Visa sunt igitur ista, quæ non præsentantur in ipsis rebus ut sunt, sed in quibusdam rerum imaginibus adumbran-

tur. Denique post multa quæ vidit, etiam in paradisum se introductum esse narravit, dictumque sibi esse, cum inde dimitteretur rediturus ad suos: Vade, baptizare, si vis esse in isto loco beatorum. Deinde ut a me baptizaretur admonitus, jam factum esse respondit. Cui rursus ille qui cum eo loquebatur: Vade, inquit, vere baptizare, nam illud in visione vidisti. Post ista convaluit, perrexit Hipponem. Pascha jam propinquabat, dedit nomen inter alios Competentes, pariter cum plurimis incognitus nobis; nec illam mihi visionem, nec cuiquam nostrorum indicare curavit. Baptizatus est, peractis diebus sanctis remeavit ad propria. Biennio vel amplius transacto ego cuncta hæc cognovi; primo per quemdam meum ejusque amicum in convivio meo, dum quædam talia loqueremur: deinde institi ac feci ut hæc mihi præsens ipse narraret, attestantibus honestis civibus suis, et de mirabili ejus ægritudine, ut jacuerit pene mortuus per dies plurimos, et de illo alio Curma fabro ferrario, quod commemoravi superius, et de his omnibus, quæ cum mihi diceret, etiam tunc ab illo se audisse recolebant atque firmabant. Quamobrem sicut vidit baptismum suum et me ipsum et Hipponem et basilicam et baptisterium, non in rebus ipsis, sed in quibusdam similitudinibus rerum, ita et alios quosdam vivos eisdem nescientibus vivis: cur non ergo ita et illos mortuos eisdem nescientibus mortuis?

XVI. Cur non istas operationes angelicas credimus, per dispensationem providentiæ Dei bene utentis et bonis et malis, secundum inscrutabilem altitudinem judiciorum suorum? sive instruantur hinc mentes mortalium, sive fallantur; sive consolentur, sive terreantur: sicut unicuique vel præbenda est misericordia, vel irroganda vindicta, ab illo cui misericordiam et judicium non ina-

niter cantat Ecclesia[1]. Ut volet accipiat quisque quod dicam. Si rebus viventium interessent animæ mortuorum, et ipsæ nos quando eas videmus alloquerentur in somnis; ut de aliis taceam, me ipsum pia mater nulla nocte desereret, quæ terra marique secuta est ut mecum viveret. Absit enim, ut facta sit vita feliciore crudelis, usque adeo ut quando aliquid angit cor meum, nec tristem filium consoletur, quem dilexit unice, quem nunquam voluit mæstum videre. Sed profecto quod sacer Psalmus personat, verum est: « Quoniam pater meus et mater » mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me[2]. » Si ergo dereliquerunt nos parentes nostri, quomodo nostris curis et rebus intersunt? Si autem parentes non intersunt, qui sunt alii mortuorum qui noverint quid agamus, quidve patiamur? Isaïas propheta dicit: « Tu es » enim pater noster: quia Abraham nescivit nos, et » Israël non cognovit nos[3]. » Si tanti Patriarchæ quid erga populum ex his procreatum ageretur ignoraverunt, quibus Deo credentibus populus ipse de illorum stirpe promissus est, quomodo mortui vivorum rebus atque actibus cognoscendis adjuvandisque miscentur? Quomodo dicimus eis fuisse consultum, qui obierunt antequam venirent mala, quæ illorum obitum consecuta sunt, si et post mortem sentiunt quæcumque in vitæ humanæ calamitate contingunt? An forte non errando ista dicimus et hos putamus quietos, quos inquieta vita vivorum sollicitat? Quid est ergo quod piissimo regi Josiæ pro magno beneficio promisit Deus, quod esset ante moriturus, ne videret mala quæ ventura illi loco et populo minabatur? Quæ Dei verba ista sunt: « Hæc dixit Dominus Deus Israël: Verba mea quæ audisti, et veritus es » a facie mea cùm audisti, quæ locutus sum de isto loco,

[1] Psal. c, 1. — [2] Id. xxvi, 10. — [3] Isaï. lxiii, 16.

» et qui commorantur in eo, ut deseratur et in maledicto » sit; et conscidisti vestimenta tua, et flevisti in conspectu meo, et ego audivi, dixit Dominus Sabaoth : » Non sic, ecce ego apponam te ad patres tuos, et apponeris cum pace; et non videbunt oculi tui omnia » mala, quæ ego induco in locum hunc, et qui commorantur in eo[1]. » Territus iste Dei comminationibus fleverat, et sua vestimenta consciderat : et fit omnium malorum futurorum de properatura morte securus, quod ita requieturus esset in pace, ut illa omnia non videret. Ibi ergo sunt spiritus defunctorum, ubi non vident quæcumque aguntur aut eveniunt in ista vita hominibus. Quomodo ergo vident tumulos suos, aut corpora sua, utrum abjecta jaceant, an sepulta? Quomodo intersunt miseriæ vivorum, cum vel sua ipsi mala patiantur, si talia merita contraxerunt; vel in pace requiescant, sicut huic Josiæ promissum est, ubi mala ulla nec patiendo, nec compatiendo sustineant, liberati ab omnibus malis quæ patiendo et compatiendo cum hîc viverent, sustinebant?

XVII. Dixerit aliquis : Si nulla est mortuis cura de vivis, quomodo ille dives qui apud inferos torquebatur, rogabat Abraham patrem, ut mitteret Lazarum ad quinque fratres suos nondum mortuos[2], et ageret cum eis ne venirent et ipsi in eumdem tormentorum locum? Sed numquid quia hoc ille dives dixit, ideo quid fratres agerent vel quid paterentur illo tempore, scivit? Ita illi fuit cura de vivis, quamvis quid agerent omnino nesciret, quemadmodum est nobis cura de mortuis, quamvis quid agant utique nesciamus. Nam si nihil de mortuis curaremus, non utique pro illis Deo supplicaremus. Denique Abraham nec Lazarum misit, sed Moysen ac Prophetas hic eos habere respondit, quos audire deberent,

[1] 4 Reg. XXIII, 18-20. — [2] Luc. XVI, 27.

ut ad illa supplicia non venirent. Ubi rursus occurrit, quomodo quid hic ageretur Abraham pater ipse nesciebat, ubi sciebat esse Moysen et Prophetas, id est, libros eorum, quibus homines obediendo tormenta inferna evitarent : ubi denique noverat divitem illum in deliciis, pauperem vero Lazarum in laboribus doloribusque vixisse. Nam et hoc illi ait : « Memento, fili, quia percepisti bona in vita tua, Lazarus autem mala[1]. » Sciebat ergo hæc, quæ utique apud vivos, non apud mortuos gesta fuerant. Verum non cum agerentur in vivis, sed eis mortuis potuit Lazaro indicante cognoscere, ne falsum sit quod ait Propheta : « Abraham nescivit nos[2]. »

XVIII. Proinde fatendum est, nescire quidem mortuos quid hic agatur, sed dum hic agitur : postea vero audire ab eis, qui hinc ad eos moriendo pergunt; non quidem omnia, sed quæ sinuntur indicare, qui sinuntur etiam ista meminisse; et quæ illos, quibus hæc indicant, oportet audire. Possunt et ab Angelis, qui rebus quæ aguntur hic, præsto sunt, audire aliquid mortui, quod unumquemque illorum audire debere judicat cui cuncta subjecta sunt. Nisi enim essent Angeli, qui possent interesse et vivorum et mortuorum locis, non dixisset Dominus Jesus : « Contigit autem mori inopem illum, et auferri ab Angelis in sinum Abrahæ[3]. » Nunc ergo hic, nunc ibi esse potuerunt, qui hinc illuc quem Deus voluit abstulerunt. Possunt etiam spiritus mortuorum aliqua quæ hic aguntur, quæ necessarium est eos nosse, et quos necessarium est ea nosse, non solum præterita vel præsentia, verumetiam futura Spiritu Dei revelante cognoscere : sicut non omnes homines, sed Prophetæ dum hic viverent cognoscebant, nec ipsi omnia, sed quæ illis esse revelanda Dei providentia judicabat. Mitti quoque

[1] Luc. xvi, 25. — [2] Isaï. lxiii, 16. — [3] Luc. xvi, 22.

ad vivos aliquos ex mortuis, sicut e contrario Paulus ex vivis in paradisum raptus est[1], divina Scriptura testatur. Nam Samuel propheta defunctus vivo Saüli etiam regi futura prædixit[2] : quamvis nonnulli non ipsum fuisse qui potuisset magicis artibus evocari[3], sed aliquem spiritum tam malis operibus congruentem illius existiment similitudinem figurasse : cum liber Ecclesiasticus, quem Jesus filius Sirach scripsisse traditur, et propter eloquii nonnullam similitudinem Salomonis pronuntiatur, contineat in laude patrum[4], quod Samuel etiam mortuus prophetaverit. Sed si huic libro ex Hebræorum[5] (quia in eorum non est) canone contradicitur : quid de Moyse dicturi sumus, qui certe et in Deuteronomio mortuus, et in Evangelio cum Elia, qui mortuus non est, legitur apparuisse viventibus[6]?

XIX. Hinc et illa solvitur quæstio, quomodo Martyres ipsis beneficiis quæ dantur orantibus, indicant se interesse rebus humanis, si nesciunt mortui quid agant vivi. Non enim solis beneficiorum effectibus, verumetiam ipsis hominum aspectibus confessorem apparuisse Felicem, cujus inquilinatum pie diligis, cum a Barbaris Nola oppugnaretur, audivimus, non incertis rumoribus, sed testibus certis. Verum ista divinitus exhibentur, longe aliter quam sese habet usitatus ordo singulis creaturarum generibus attributus. Non enim quia in vinum aqua[7], cum voluit Dominus, repente conversa est, ideo non debemus, quid aqua valeat in elementorum ordine proprio, ab istius divini operis raritate vel potius singularitate discernere : nec quoniam Lazarus resurrexit[8],

[1] 2 Cor. XI, 2. — [2] 1 Reg. XXVIII, 15. — [3] Vide supra lib. 1 ad Simplicianum q. IV. V. 2. Retract. IV et lib. 2. de Doctrina christiana c. 8. n. 13. — [4] Eccli. XLVI, 23. — [5] Deut. XXXIV, 5. — [6] Matth. XVII, 3. — [7] Joan. II, 9. — [8] Id. XI, 44.

ideo mortuus omnis quando vult surgit, aut eo modo exanimis a vivente, quomodo a vigilante dormiens excitatur. Alii sunt humanarum limites rerum, alia divinarum signa virtutum; alia sunt quæ naturaliter, alia quæ mirabiliter fiunt: quamvis et naturæ Deus adsit ut sit, et miraculis natura non desit. Non igitur ideo putandum est vivorum rebus quoslibet interesse posse defunctos, quoniam quibusdam sanandis vel adjuvandis Martyres adsunt: sed ideo potius intelligendum est, quod per divinam potentiam Martyres vivorum rebus intersunt, quoniam defuncti per naturam propriam vivorum rebus interesse non possunt.

XX. Quanquam ista quæstio vires intelligentiæ meæ vincit, quemadmodum opitulentur Martyres iis quos per eos certum est adjuvari; utrum ipsi per se ipsos adsint uno tempore tam diversis locis, et tanta inter se longinquitate discretis, sive ubi sunt eorum Memoriæ, sive præter suas Memorias ubicumque adesse sentiuntur: an ipsis in loco suis meritis congruo ab omni mortalium conversatione remotis, et tamen generaliter orantibus pro indigentiis supplicantum (sicut nos oramus pro mortuis, quibus utique non præsentamur, nec ubi sint vel quid agant scimus), Deus omnipotens qui est ubique præsens, nec concretus nobis, nec remotus a nobis, exaudiens Martyrum preces, per angelica ministeria usquequaque diffusa præbeat hominibus ista solatia, quibus in hujus vitæ miseria judicat esse præbenda; et suorum merita Martyrum ubi vult, quando vult, quomodo vult, maximeque per eorum Memorias, quoniam hoc novit expedire nobis ad ædificandam fidem Christi, pro cujus illi confessione sunt passi, mirabili atque ineffabili potestate ac bonitate commendet. Res hæc altior est quam ut a me possit attingi, et abstrusior quam ut a me valeat perscru-

tari : et ideo quid horum duorum sit, an vero fortassis utrumque sit, ut aliquando ista fiant per ipsam præsentiam Martyrum, aliquando per Angelos suscipientes personam Martyrum, definire non audeo ; mallem a scientibus ista perquirere. Neque enim nemo est qui hæc sciat, non qui sibi scire videatur et nesciat : dona enim Dei sunt; his alia, et illis alia largientis, secundum Apostolum, qui dicit unicuique dari manifestationem Spiritus ad utilitatem : « Alii quidem, inquit, datur per Spiritum sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum » eumdem Spiritum, alteri autem fides in eodem Spiritu, » alteri donatio curationum in uno Spiritu, alii operatio- » nes virtutum, alii prophetia, alii dijudicatio spirituum, » alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum. » Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, » dividens propria unicuique prout vult[1]. » Horum omnium spiritualium donorum, quæ commemoravit Apostolus, cuicumque data est dijudicatio spirituum, ipse scit ista sicut scienda sunt.

XXI. Talem fuisse credendum est illum Joannem monachum, quem de belli civilis eventu Major Theodosius consuluit imperator : habebat quippe etiam prophetiam. Neque enim singulos singula munerum istorum, sed etiam plura unum habere posse non ambigo. Joannes ergo iste, quadam muliere religiosissima impatienter eum videre cupiente, atque ut hoc impetraret per maritum suum vehementer instante, cum ille nollet, quoniam id nunquam permiserat fœminis : Vade, inquit, dic uxori tuæ, videbit me nocte proxima, sed in somnis. Et factum est : monuitque illam quidquid fidelem conjugatam moneri oportebat. Quæ cum evigilasset, talem se vidisse hominem Dei viro suo, qualem ille eum noverat, et quid

[1] I Cor. XII, 7-11.

ab illo audierit, indicavit. Qui hoc ab eis comperit, retulit mihi, vir gravis et nobilis, et dignissimus credi. Sed si illum sanctum monachum ipse vidissem, quia sicut fertur, patientissime interrogabatur, et sapientissime respondebat, quæsissem ab eo quod ad istam pertinet quæstionem, utrum ipse ad illam fœminam venisset in somnis, id est, spiritus ejus in effigie corporis sui, sicut nos ipsos in effigie corporis nostri somniamus; an ipso aliud agente, vel si dormiebat aliud somniante, sive per Angelum, sive quocumque alio modo in mulieris somnio talis facta sit visio; atque id futurum, ut ipse promitteret, prophetiæ Spiritu revelante præsciverit. Si enim ipse interfuit somnianti : mirabili gratia utique id potuit, non natura; et Dei munere, non propria facultate. Si autem ipso aliud agente, sive dormiente et visis aliis occupato, eum mulier, vidit in somnis; profecto tale aliquid factum est, quale illud est quod in Actibus Apostolorum legimus, ubi Dominus Jesus loquitur Ananiæ de Saulo, et indicat ei quod Saulus vidit ad se venientem Ananiam, cum hoc Ananias ipse nesciret[1]. Quodlibet horum mihi responderet ille homo Dei, et de Martyribus ab illo pergerem quærere, utrum ipsi adsint in somnis, vel quocumque alio modo videntibus eos in qua figura voluerint; et maxime quando ab eis se torqueri dæmones in hominibus confitentur, et rogant eos ut parcant sibi : an ista fiant Dei nutu per angelicas Potestates, in honorem commendationemque Sanctorum ad utilitatem hominum, illis in summa quiete positis, et ad alia longe meliora visa vacantibus seorsum a nobis, orantibusque pro nobis. Nam Mediolani apud sanctos Protasium et Gervasium martyres, expresso nomine, sicut defunctorum quos eodem modo commemorabant, adhuc vivum dæmones episco-

[1] Act. IX, 12.

pum confitebantur Ambrosium, atque ut sibi parceret obsecrabant, illo aliud agente, atque hoc cum ageretur omnino nesciente. An vero aliquando per ipsam præsentiam Martyrum fiant ista, aliquando per Angelorum; et utrum possint, vel quibus signis possint a nobis duo ista discerni; an ea sentire ac dijudicare non valeat, nisi qui habet illud donum per Dei Spiritum dividentem propria unicuique prout vult: dissereret mihi, ut arbitror, ipse Joannes hæc omnia, sicut vellem; ut aut eo docente discerem, et ea quæ audirem vera et certa esse cognoscerem; aut ego crederem quæ nescirem, illo dicente quæ sciret. Quod si mihi forsitan de sancta Scriptura responderet ac diceret : « Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne » scrutatus fueris; sed quæ præcepit tibi Dominus, illa » cogita semper[1] : » id etiam gratanter acciperem. Non enim parvus est fructus, si aliqua obscura et incerta, quæ comprehendere non valemus, clarum saltem certumque sit nobis non esse quærenda; et quod unusquisque vult discere, putans prodesse si sciat, discat non obesse si nesciat.

XXII. Quæ cum ita sint, non existimemus ad mortuos, pro quibus curam gerimus, pervenire, nisi quod pro eis sive Altaris, sive orationum, sive eleemosynarum sacrificiis solemniter supplicamus: quamvis non pro quibus fiunt omnibus prosint, sed iis tantum quibus dum vivunt comparatur ut prosint. Sed quia non discernimus qui sint, oportet ea pro regeneratis omnibus facere, ut nullus eorum prætermittatur, ad quos hæc beneficia possint et debeant pervenire. Melius enim supererunt ista eis quibus nec obsunt nec prosunt, quam eis deerunt quibus prosunt. Diligentius tamen facit hæc quisque pro necessariis suis quo pro illo fiant similiter a suis. Corpori

[1] Eccli. III, 22.

autem humando quidquid impenditur, non est præsidium salutis, sed humanitatis officium, secundum affectum quo nemo unquam carnem suam odio habet. [1]. Unde oportet ut quam potest pro carne proximi curam gerat, cum ille inde recesserit qui gerebat. Et si hæc faciunt qui carnis resurrectionem non credunt, quanto magis debent facere qui credunt: ut corpori mortuo, sed tamen resurrecturo et in æternitate mansuro impensum ejusmodi officium, sit etiam quodam modo ejusdem fidei testimonium? Quod vero quisque apud Memorias Martyrum sepelitur, hoc tantum mihi videtur prodesse defuncto, ut commendans eum etiam Martyrum patrocinio, affectus pro illo supplicationis augeatur.

XXIII. Habes ad ea quæ a me putasti esse quærenda, qualem potui reddere responsionem meam: quæ si ultra quam satis est prolixa est, da veniam: id enim factum est amore diutius loquendi tecum. Hunc ergo librum quemadmodum acceperit venerabilis Dilectio Tua, peto rescriptis tuis noverim, quem tibi perlator ejus faciet sine dubio gratiorem, frater scilicet et compresbyter noster Candidianus, quem per tuas litteras cognitum toto corde suscepi, invitusqus dimisi. Multum enim nos in charitate Christi sua præsentia consolatus est, et quod fatendum est, ejus instantia tibi parui. Nam cor meum tanta distendunt, ut nisi ipso assidue commonente me non sineret oblivisci, profecto interrogationi tuæ mea responsio defuisset.

[1] Ephes. v, 29.

FINIS TOMI CENTESIMI TRIGESIMI-TERTII.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 106.

Circumcelliones armati contra Augustinum vias aliquoties obsederunt, teste Possidio in ejus vita, c. 12, ubi hujus etiam recordatur periculi, quod hominis ductoris errore evasit Augustinus.

ANNOTATIO (2) pag. 141.

Istorum nomini, quos aliquoties reprehendit Augustinus, non tantum libro de Fide et operibus, sed etiam lib. XXI, de Civitate Dei, c. 17, et sequentibus, pepercit semper. Hæc vero cum scriberet, intendisse in Hieronymum creditur a Joanne Garnerio in Appendice I, ad priorem partem Mercatoris.

ANNOTATIO (3) pag. 153.

Non alio, credimus, libello, nisi Sermone nunc LXXI, qui olim de verbis Domini fuit XI.

ANNOTATIO (4) pag. 159.

Veteres codices viginti quinque, scilicet Romani bibliothecæ Vaticanæ duo, et Parisienses isti sexdecim, Regiæ bibliothecæ unus, Navarrici collegii duo, Sorbonici quatuor, abbatiæ sancti Victoris tres, sanctæ Geno-

40.

vefæ unus, cœnobii sancti Bernardi PP. Fuliensium unus, PP. Dominicanorum via Jacobea unus, PP. Franciscanorum majoris conventus unus, cœnobii nostri Germanensis duo, prætereaque Lemovicensis ecclesiæ sancti Martialis unus, abbatiæ Regalis montis unus, Longi-Pontis unus, Beccensis unus, sancti Petri de Cultura apud Cenomanos unus, sancti Remigii apud Remos unus, et antiquissimus Corbeiensis habent, *si vellet.* Contra editi, uno excepto Arnaldino, ferunt, *si vellent:* cumque illis conveniunt hi subsequentes undecim manuscripti, unus et alter Vaticanus, Colbertini tres, Regius unus, Antonii Faure Doctoris Theologi Facultatis Parisiensis unus, item Sorbonicus, Victorinus, Carcassonensis et Lemovicensis unus : quanquam in isto Lemovicensi, in alio ex recensitis Colbertinis, inque uno ex Vaticanis jugulata fuerat littera penultima, ut legeretur *vellet.* Lovanienses Theologi in sua Operum Augustini editione scripserunt ad marginem, *forte vellet.* Sic legendum incunctanter affirmat Guillelmus Estius in 1. Sent. dist. 46. § 2, ac sic re ipsa legit Petrus Lombardus in 1. Sent. dist. 43, cap. *His autem.* Sed vincunt numero et auctoritate alii codices unde legendum est *si vellent.*

ANNOTATIO (5) pag. 170.

Damnationem vero hic pro punitione eorum, qui post purgatorii pœnas salvandi sunt, accipiendam docuit Albertus M., in 4. Sent. dist. 45, art. 3, ad 1, eamque interpretationem probarunt Magistri deinceps in eumdem sententiarum locum. Attamen Petrus Lombardus eo loci distinctionis, 45 cap. *Neque negandum est,* pro damnatorum quorumdam, qui nunquam liberandi sint, punitione accepit, quando subinde concludens dixit : *Me-*

diocriter malis suffragantur ad pœnæ mitigationem. Nam ab istis *mediocriter malis* prorsus secernit eos qui a pœnis purgatoriis sive celerius sive tardius absolvuntur per Ecclesiæ preces, appellatque omnes hujus generis *mediocriter bonos*. Res patet perlectis ibidem capitulis. *Solet movere*, et *Sed iterum*. Hinc Glossa in 2, q. 13 cap. *Tempus* : hæc apposita est : *Mediocriter malis prosunt ad hoc ut minus puniantur, nunquam tamen liberabuntur*. Pro hac ipsa opinione ab Alberto M. citatur Præpositivus. In Gellonensi codice pervetusto extat inscripta. *Missa pro cujus anima dubitatur*, in qua isthæc legitur Oratio : *Omnipotens et misericors Deus, qui habes potestatem mortificare, et iterum vivificare; deducere ad inferos, et iterum reducere; et vocas ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt; cujus potestas et in cœlo et in terra, et in mari et in inferis plena assistit: te humiles trementesque deprecamur pro anima famuli tui, quam traxisti de præsenti sæculo absque pœnitentia spatio, ut si forsitan ob gravitatem criminum non meretur surgere ad gloriam, per hæc sacræ oblationis libamina, vel tolerabilia fiant ipsa tormenta.* Adrevaldus lib. de miraculis sancti Benedicti, cap. XXI, scribit Floriacenses pro animabus prædonum in acie cæsorum preces ad Dominum fudisse : *Quatenus etsi perpetuis non mererentur absolvi cruciatibus, saltem minoribus mulctarentur a stricto Judice pœnis.*

ANNOTATIO (6) pag. 266.

Sic ad Publicolæ quæstionem de viatore christiano, victo famis necessitate, si nihil uspiam invenerit, nisi cibum in idolio positum, ubi nullus alius est hominum,

utrum ei satius sit fame emori, quam illud in alimentum sumere, respondet Augustinus in Epistola nunc ordine 47, n. 6. *Aut certum est esse idolothytum, aut certum est non esse, aut ignoratur. Si ergo certum est esse, melius christiana virtute respuitur: si autem vel non esse scitur vel ignoratur, sine ullo conscientiæ scrupulo in usum necessitatis assumitur.*

ANNOTATIO (7) pag. 269.

Hoc intellexit modo Ambrosius in epist., ad Vercellensem Ecclesiam, estque olim hic sensus recepto Ecclesiæ more probatus. Attamen Hieronymus epist. ad Oceanum, acriter dureque egit contra hunc sensum. Id sibi objectum a Ruffino testatur in fine libri 1, contra Ruffinum.

ANNOTATIO (8) pag. 275.

Sequitur Hieronymum, qui in libro adversus Jovinianum primo scribit Joannem perpetuo virginem fuisse, nec aliam extitisse causam cur a Domino cæteris Apostolis plus amatus sit. Virginem enim ab eo repertum ac pene puerum Hieronymus contendit, probatque, quia, inquit, *manifestissime docens Ecclesiasticæ historiæ, quod usque ad Trajani vixerit imperium, id est, post passionem Domini sexagesimo octavo anno dormierit.* Confer Augustini in Joannem Tractatum. 124. n. 7.

ANNOTATIO (9) pag. 324.

Thecla virgo percelebris, quæ sub Nerone ignes pro Christo ac bestias vicit. Crispina vero mulier Thagarensis (sic ejus Acta in Theodericensi MS. forte pro *Thagastensis* vel *Thagurensis*) gladio percussa est The-

bastæ in Africa sub Diocletiano et Maximiniano, Annulino proconsule. Inde rursum in Sermone 354. ad Continentes, n. 5. *Cogitate*, ait, *persecutionis tempore non solum Agnen fuisse coronatam virginem, sed et Crispinam mulierem : et forte, quod non dubitatur, aliqui tunc de continentibus defecerunt, et multi de conjugatis pugnaverunt atque vicerunt.*

ANNOTATIO (10) pag. 324.

Hanc sententiam refert Hieronymus, sed aliam ipse in lib. 1. contra Jovinianum, et in Matth. 13. eligit, quæ videlicet centesimum fructum virginibus, sexagesimum viduis, et trigesimum castis conjugatis deputat.

ANNOTATIO (11) pag. 339.

Virgo Demetrias, cujus avia Proba Falconia, mater Juliana. Adi Epistolam Augustini 130 et 150.

ANNOTATIO (12) pag. 403.

In Græcis plerisque exemplaribus non legebatur historia de adultera muliere. Ejus nulla mentio in commentariis Chrysostomi et Theophilacti in Evangelium Joannis : tametsi alibi Chrysostomus, scilicet in homilia LX eam historiam agnoscat. Hieronymus in dialogo adversus Pelagianos secundo meminit illius in hæc verba : *in Evangelio*, ait, *secundum Joannem in multis et Græcis et Latinis codicibus invenitur de adultera muliere, quæ accusata est apud Dominum.* Eusebius Cæsariensis Ecclesiasticæ historiæ lib. 3. hanc de adultera historiam Joanni additam dicit ex Evangelio quod inscribitur secundum Hebræos. Fieri potuit tamen quod Augustinus

suspicatur, ut quod primum in Joannis verioribus exemplaribus extabat, detractum sit hominum imprudentium temeritate, ne mulieribus adulteris, in quas erant severiores sæculares leges, peccandi licentia et impunitas in Evangelio data putaretur.

ANNOTATIO (13) pag. 404.

Gregoriani vix aliqua nunc supersunt fragmenta, inter quæ illa cernitur Antonini constitutio totidem verbis, et ex hoc ipso Augustini libro, credimus illuc adjecta. Ejus par habetur etiam apud Ulpianum §. 3. lib. 13. de adult.

ANNOTATIO (14) pag. 407.

Frustra opponitur Gregorii II rescriptum ad Bonifacium, epistola 13. sive inter Bonifacianas 126. et male alias Gregorii III. quarta : quod quidem Gratianus in 2. q. 32. c. *quod proposuisti*, rejicit ut *evangelicæ et apostolicæ doctrinæ penitus adversum* : Baronius vero ad an. 726. accipit in meliorem partem, nec Augustino contrariam.

CONCORDANTIA

BIBLIOTHECÆ LATINÆ CUM GALLICA.

BIBLIOTHECA LATINA.	BIBLIOTHECA GALLICA.
De fide rerum quæ non videntur, lib. I, pag. 3.	Ejusdem analysis et fragmenta, tom. XXI, pag. 179-183.
De fide et symbolo, lib. I, p. 19.	Ejusdem fragmenta, tom. XXII, p. 106-109.
De fide et operibus, lib. I, p. 43.	Ejusdem fragmenta, tom. XXI, p. 302-312.
Enchiridion, sive, de Fide, Spe et Charitate, lib. I, p. 95.	Ejusdem analysis, tom. XXI, p. 167-179.
De agone christiano, lib. I, p. 181.	Ejusdem analysis, tom. XXII, p. 299-301.
De bono conjugali, lib. I, p. 247.	Ejusdem analysis, tom. XXII, p. 324.
De conjugiis adulterinis, lib. II, p. 367.	Ejusdem fragmenta, tom. XXII, p. 336-340.
De mendacio, lib. I, p. 423.	Ejusdem analysis, tom. XXII, p. 340-343.
De opere monachorum, lib. I, p. 519.	Ejusdem analysis, tom. XXII, p. 349-352.
Regula ad servos Dei, p. 573.	Ejusdem analysis, tom. XXII, p. 353-355.
De cura gerenda pro mortuis, lib. I, p. 599.	Ejusdem analysis, tom. XXII, p. 313-318.

INDEX

TOMI CENTESIMI TRIGESIMI-TERTII.

Pagin.

DE FIDE RERUM QUÆ NON VIDENTUR, Lib. I. In hoc libro demonstratur nos in christiana religione, non culpabili temeritate, sed laudabili Fide credere res, quas oculis nostris non videmus. 3

DE FIDE ET SYMBOLO. Lib. I. Symboli capita singula studiose explicantur, cum hæreticorum fidei catholicæ adversantium, et maxime Manichæorum reprehensione. 19

DE FIDE ET OPERIBUS. Lib. I. Refellitur error quorumdam triplex, et contra demonstratur: 1° Non omnes indiscrete admittendos ad baptismum, sicque esse tolerandos in Ecclesia malos, ut non negligatur ecclesiastica disciplina; 2° Baptizandis non solius fidei, sed vitæ etiam christianæ tradendas esse regulas; 3° Baptizatos demum, nisi vitam malam mutarint, nunquam ad salutem æternam fide sola perventuros. 43

ENCHIRIDION AD LAURENTIUM, sive DE FIDE, SPE, ET CHARITATE, Lib. I. 95

DE AGONE CHRISTIANO, Lib. I. Hortatur et instituit ad decertandum christiana pugna cum diabolo. Hunc vinci a nobis ac subigi, quando vincuntur cupiditates et corpus in servitutem redigitur; ipsum vero corpus servituti subjici docet, si nos ipsos subjiciamus Deo, cui creatura omnis aut voluntate servit aut necessitate. Subsidio fidei munitam esse humanam imbecillitatem, eique per filium Dei carnem factum quam opportuno remedio subventum esse ostendit. Postea catholicæ fidei capita singula symbolo comprehensa percurrens, exortas varias in eam hæreses detegit et vitari jubet. 179

DE CONTINENTIA, Lib. I. Explicat versiculos duos Psal. 140. *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium continentiæ circum labia mea: ne declines cor meum in verba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis.* Captoque inde sermonis argumento docet continentiæ virtutem pro suo officio coërcendas habere libidines et corporis et animi, atque universim delectationibus concupiscentiæ, quæ delectationi sapientiæ adversantur, cohibendis invigilare. Jubet ne de propriis viribus confidamus pugnantes contra concupiscentiam, quæ per legem quidem cognoscitur, sed non vincitur nisi per gratiam. Superbos reprehendit excusationes varias in peccatis afferentes: quo in genere iniquiores Manichæos, qui peccata sua in mali naturam in se ipsis insitam referebant, operosius refellit, et locum Apostoli Galat. v, 16. *Caro enim concupiscit adversus spiritum, etc.* Quo demonstratas duas boni et mali naturas volebant, perperam ab iis hæreticis intellectum esse ex Apostolo eodem evincit. 209

DE BONO CONJUGALI, Lib. I. In hoc libro docet Augustinus, nuptias multis nominibus esse honorabiles, et non tantum in fornicationis comparatione, sed ex proprio genere bonas ac de se ab omni peccato immunes. Continentiam vero longe esse præstantiorem ostendit:

adeoque nuptias, quas olim necessarias ad propagandum Dei populum, per quem Christus prophetaretur et nasceretur, in usu habere sancti debuerunt, nunc temporis postquam dictum est: *Qui potest capere capiat*, non amplectendas nisi ab iis qui se continere non valent. Cæterum continentes nostros antiquis illis conjugatis, Abrahamo nominatim et Saræ, vix ulla ratione conferri, nedum iis præferri posse; quippe qui et continentiæ virtutem in animi habitu tenuerunt nubentes, et obedientiæ laude, qua tanquam matrice virtutes omnes continentur, quam maxime excelluerunt. 247

DE SANCTA VIRGINITATE, Lib. I. Dicit primum de præstantia sacræ ac Deo dicatæ virginitatis, cui fœcunditatem conjugalem jam non posse ullam comparari demonstrat. Duobus subinde occurrit contrariis erroribus, alteri culpantium nuptias, alteri eas æquantium virginitati: illorum scilicet putantium nuptias ex obliquo et tacite damnatas ab Apostolo dicente, 1 Cor. vii. *Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi; ego autem vobis parco;* istorum vero, quia ibidem scribit: *existimo itaque hoc bonum esse propter præsentem necessitatem*, contendentium perpetuam continentiam propter sæculi hujus vitam, non propter futuram commendari. Postea Christi virgines humilitatem, qua tam excellens conservatur earum munus, habere jubet, atque ad eam quam maxime sectandam multa et gravi oratione adhortatur. 283

DE BONO VIDUITATIS Lib. seu EPISTOLA AD JULIANAM VIDUAM. Viduas hic docet et exhortatur. Primum docendo probat sanctæ viduitatis professionem nuptiis anteponendam; nuptias tamen secundas, imo et tertias et quotaslibet licitas esse, nec unquam malas: et nubentes quidem post votum viduas sive virgines merito damnari, ipsas autem earum nuptias nec haberi pro adulteriis, nec dirimi oportere. Merita viduarum ex ipso robore continentiæ ac pietatis pensari vult, ideoque biviram univiræ viduæ aliquando jure præferri demonstrat. Postea exhortando monet Julianam, ut imprimis continentiam suam beneficio Dei tribuat, caveatque ab *Sermonculis, qui serpere cœperunt*, hominum quorumdam inimicorum gratiæ Christi. Jubet ut suum omne studium cum filia virgine et cum socru vidua inpendat ad placendum Deo: delicias spiritales habeant carnalium deliciarum loco; et famam denique suam custodire non negligant. 330

DE CONJUGIIS ADULTERINIS AD POLLENTIUM, LIBRI II. — Lib. I. In quo tractantur quæstiones potissimum duæ. Prima est in illud 1 Cor. vii. *His autem qui sunt in conjugio præcipio..... mulierem..... si discesserit, manere innuptam, etc.* Quod Apostoli præceptum Pollentio quidem videtur pertinere ad mulieres recedentes a viris præter fornicationis causam, hisque solis prohibitum nubere alteri viro: contra autem Augustinus eas tantum spectare contendit, quæ a viris fornicationis causa recesserint, atque præter hanc causam recedere non permissum. Secunda quæstio est circa illud item 1 Cor. vii. *Cæteris autem ego dico, non Dominus, etc.* Hoc monendo dictum ab Apostolo docet Augustinus, ut scilicet fideles conjuges in relinquendis infidelibus permissa licentia non utantur: Pollentius contra sentit vetitum ibi esse a Paulo, ne conjuges etiam infideles dimittantur a fidelibus. Attingitur postremo quæstio de cathecumenis in ultimo vitæ constitutis, an iis nec petentibus, nec pro se respondere valentibus, prosit baptizari. 367

DE MENDACIO, Lib. I. In quo quid sit mendacium, et utrum aliquando admittendum sit, exemplis momentisque rationum in utram-

que partem libralis disquiritur. Mendaciorum afferuntur octo genera, hisque discussis et omnino rejectis statuitur nunquam esse mentiendum. 423
CONTRA MENDACIUM AD CONSENTIUM, Lib. I. Respondet Augustinus ad scripta quæ ipsi consideranda misit Consentius, de adhibendo usu mendacii ad detegendos latentes Priscillianistas, qui se Catholicos mentiuntur : docetque nec mendaces per mendacia, nec blasphemos per blasphemias quærendos esse. Refellit Priscillianistarum errorem illum, in Dictinii præsertim libro, cui titulus *Libra*, repertum, quo ipsi dogmatizant *Ad occultandam religionem religiosos debere mentiri.* Quæ ex divinis Libris in hujus erroris sui patrocinium testimonia proferunt et exempla : contendit partim non esse mendacia, partim etiam quæ sunt, non esse imitanda. Solvit difficultatem de compensativis peccatis : ipsum quoque improbans mendacium, quod ad tuendam salutem cujusquam seu temporalem seu æternam utile ac necessarium videatur. Denique nunquam omnino mentiendum, in iis maxime rebus quæ ad doctrinam religionis pertinent, incusse tenere Consentium jubet et adversus hæreticos defendere. 451
DE OPERE MONACHORUM, Lib. I. Aurelii episcopi Carthaginensis impulsu Augustinus monachorum causam qui de suis manibus transigebant, defendit adversus alios ejusdem professionis nonnullos, qui ex oblationibus religiosorum sic volebant vivere, ut nihil operantes, se potius evangelica præcepta de victu et vestitu non curando inplere jactarent. Ac primum demonstrat apostolum Paulum dedisse servis Dei præceptum et exemplum faciendi operis corporalis. quo victum et illa vestitum sibi procurarent. Deinde ostendit evangelica præcepta, unde suam monachi illi, non solum desidiam, sed etiam arrogantiam fovebant apostolico præcepto et exemplo non esse contraria. Ad extremum crinitos monachos reprehendit, atque ut ne comam contra præceptum apostolicum nutrire pergant, obsecrat et exhortatur. 519
REGULA AD SERVOS DEI. 573
DE DIVINATIONE DÆMONUM, Lib. I. Divinationes dæmonum et quæ ad eorum cultum pertinent, non ideo recte fieri, quia nisi Deo sinente non fiunt. Unde sint illæ dæmonum divinationes, curve interdum veræ, licet plerumque falsæ. 583
DE CURA GERENDA PRO MORTUIS, AD PAULINUM, Lib. I. Interrogatus a Paulino episcopo Nolano, utrum sepultura quæ fit in memoriis Martyrum, spiritibus mortuorum aliquid prosit, ostendit in primis nihil mortuis ipsis obesse, etiamsi eorum corporibus omnino negetur sepultura. Locum autem sepulturæ non per se prodesse quidquam, sed per occasionem duntaxat dum ex illius recordatione movetur et crescit affectus precantium pro defunctis. Curam sepulturæ ex humani cordis ad carnem suam affectu venire, eamque merito a sanctis martyribus, cum ad felicitatem aut miseriam nihil intersit, contemptam fuisse. Hinc de mortuis dicit, qui narrantur viventibus apparuisse, ut suis corporibus sepultura præberetur. Quomodo visa illa fiant, docet variis exemplis. Ad extremum inquirit an mortui curis intersint ac rebus humanis. 599

ANNOTATIONES. 627
CONCORDANTIA. 633

EXPLICIT INDEX.